

کاریگه‌رییا لاساییکرنی لسهر وینه‌یی شعرا کلاسیکییا کوردی

کامهران ابراهیم خلیل

کاریکه‌رییا لاساییکرنی لسه‌روینه‌یی شعرا
کلاسیکیا کوردی

سەنتەری زاخۆ بۆ قەسکۆلینین کوردی

کارێگەرێیا لاسایکرنی لاسەر
وینەیی شەرا کلاسیکیا کوردی

پەرتووک

د. کامەران ابراهیم خلیل

نەشەسەر

ئیکتی/ ۲۰۱۹

چاپ

وارهیل عبدالباقی

دیزاین و بەرک

دیار عەبدووللا

۹۷۸ - ۹۹۲۲ - ۹۰۸۱ - ۶ - ۸

ISBN

D - / ۲۳۰۱۷ / ۱۹

ژمارا سپاردنی

© مافی چاپی ین پاراستیه بۆ
سەنتەری زاخۆ بۆ قەسکۆلینین کوردی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ قەسکۆلینین کوردی

✉ zcks@uoz.edu.krd ☎ +964 (0) 751 536 1550

📍 Iraq-Kurdistan Region, Zakho- University of Zakho

کاریگەرییا لاساییکرنی سەرۆینەیی شەرا کلاسیکیا کوردی

د. کامەران ابراهیم خلیل

پیشہ کی

لاساییکرن ئیکه ژ کهفنترین باسین فهکولینا ئەدمبی، گهلهک فهکوله
 و نشیسهران ل ژیر نافونیشانی جودا و ب بیر و نیرینین جوراوجور باسی فی بابتهی
 کریه. لاساییکرن د ئەدمبیاتناسیا رۆژئاقاییدا ب تنی دیاردهکا ئەدمبی نینه، بهلکو
 ژ لایهکیشه تیورهکه که کو بو ماومیهکی دریز بو شرۆقهکرنا ئەدمبیاتی پشتبستان
 لسهر هاتیهکرن و ژ لایهکی دیکه ریبازهکه که نشیسهران باومری پی ههبوویه و
 لسهر بناغهیی وی بهریخۆداینه شاکارین ئەدمبیین بهری خو و گهلهک
 رهخنهگران ههولین خو تهرخانکرینه بو جیگیربوون و بهردمواامبوونا وی. دیاره لکهل
 سهرهلدانا ئیسلامهتی، ل رۆژهلاتی ژ لاساییکرنهکا شعری کو سهروکانیا
 وی قهسیدهیا عهرمیه دهیته دیتن. فی لاساییکرنی ژ ریموی خو یی تایهتی ههیه
 و شاعر و رهخنهگرین رۆژهلاتا ئیسلامی پیکشه بهشاریی تیدا دکهن.ب
 شیوهیهکی گشتی شعرا کلاسیکیا کوردی ژ بهشهکه ژ فی ریموی، لهوما
 گهلهک ئەدگارین وی بریتینه ژ تایهتەندی لاساییکرین شعرا کلاسیکیا
 رۆژهلاتا ئیسلامی. وینهیی شعری شعرا کلاسیکیا کوردی ژ گهلهک
 لایانژه پهیوهسته ب فی لاساییکرنیشه، لاساییکرنهک کو پرانیا جازان رهه و
 ریشالین وی بو قهسیدهیا عهرمی وقهسیدهیا فارسیا سهبکی خوراسانی دزقریت.

- کریمانیا فهکولینی:

ل رۆژهلاتا ئیسلامی ریموهکی لاساییکرنا شعری ههیه و شعرا
 کلاسیکیا کوردی ژ بهشهکه ژ فی ریموی؛ فیجا چیدبیت گهلهک ژ
 تایهتەندی وینهیی شعرا کلاسیکیا کوردی بهرهمی فی لاساییکرنا
 شعریا رۆژهلاتا ئیسلامی بن.

- گرنګییا ڤه کۆلینى:

دگه‌ل خویابوون و به‌لافبوونا ئیسلامه‌تیى تیکه‌لیه‌کا رۆشنبیری و ئەده‌بییا به‌یژ دناقبه‌را ملله‌تیى رۆژه‌لاتا ئیسلامیدا په‌یدا بوویه و بوویه بناغه‌ی سهرهلدان و دهرکه‌فتنا دیارده و به‌ره‌مه‌ین جۇراوجۇر. شعرا کلاسیکیا کوردی ژى وه‌کو به‌شه‌ک ژ ئەده‌بیاتا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا ئیسلامی ژ ڤالاتیى نه‌هاتییه، به‌لکو ژیلی ئەو په‌یوه‌ندییا کو لگه‌ل ئەده‌بیى فلکلورى و مللی هه‌یی، تا راده‌یه‌کى ژور په‌یوه‌سته ب لاساییکرنا شعرا کلاسیکیا فارسى و عه‌ره‌بى. گرنګییا ڤى ڤه‌کۆلینى ژى ئەڤه‌یه کو دخوازیت ژ ڤى گۆشه‌نیگایى به‌ریخۆبده‌ته شعرا کلاسیکیا کورد و چه‌مکى لاساییکرنى ژ چارچووڤى په‌یوه‌ندییه‌کا دوو لایه‌نه و چه‌مکى دزیا شعرییا باو د ئەده‌بیاتا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا ئیسلامی دهربیخیت و وی وه‌کو دیارده‌کا میژوویى و خودان ریزمو نیشان بده‌ت.

خاله‌کا دیا گرنګ د ڤى ڤه‌کۆلینیدا ئەوه کو شعرا چ دیالیکتیى دیارکری نه‌بوویه ئامانجا ڤه‌کۆلینى، به‌لکو شعرا کلاسیکیا کوردی ب گشتی بوویه جهى گرنګیپیدانى، ڤه‌کۆلین شیایه ب ریکا گریدانا شعرا کلاسیکیا کوردی ب شعرا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا ئیسلامی هنده‌ک ئەدگارین باوین وینه‌یى شعرا کلاسیکیا کورد ده‌ستنیشان بکه‌ت.

گرنګییه‌کا دیا ڤى ڤه‌کۆلینى ئەڤه‌یه کو دشیت ببیته دمرۆزه‌یه‌ک بۆ ئەنجامدانا ڤه‌کۆلین و دویشچوونه‌کا به‌رفره‌ه بۆ راستڤه‌کرن و گۆهرینا ریکار و ئالاقین ره‌وانبیزییا عه‌ره‌بى - ئیسلامی کو هه‌تا نه‌ۆ ژى بۆ شرۆڤه‌کرنا شعری ده‌ینه‌ بکارئینان و نه‌شین ب دروستی خزمه‌تا وینه‌یى شعرا کلاسیکیا کوردی بکه‌ن.

- ئامانجا قەكۆلىنى:

ب شىئومىيەكى گشتى ئامانجىن قەكۆلىنى برىتىنە ژ:

۱. دياركرنا چەمك و رۇلى لاسايكرنا ئەدەبى و كارىگەرىين وى.
۲. دەستنىشانكرنا رىرەوى لاسايكرنا شعرى ل رۇژەه لاتا ئىسلامى و دياركرنا جەئى شعرا كلاسىكىيا كوردى د قى رىرەويدا.
۳. دياركرنا چەوانيا سەرهلدان و جىگىربوونا ئەدگارين وىنەيىن لاسايكرين شعرا رۇژەه لاتا ئىسلامى و چەوانيا هاتنا وان بۇ ناق شعرا كوردى ب رىكا لاسايكرنى.
۴. پىشاندا ئەدگارين لاسايكرين وىنەيى شعرا كلاسىكىيا كوردى.
۵. نىشاندا كارىگەرىيا لاسايكرنى لسەر ئاقابوون و پىكهاته و شىئومىي وىنەيان د شعرا كلاسىكىيا كوردىدا.

- سنوورى قەكۆلىنى:

ژەر قى چەندى كو ئەو لاسايكرنا ئەم باس ژى دكەين، خودان رىرەوەكى مېژووويە، لەوما سنوورى قەكۆلىنى بەرفراوانە. لايەنى تيۇرىي قەكۆلىنى پەيوەستە ب رىرەوى لاسايكرنى كو ژ قەسىدەيا جاهلىيا عەربى دەستپىدكەت و شعرا كلاسىكىيا فارسى ب خۇقەدگىريت و دگەهيتە شعرا كلاسىكىيا كوردى. لايەنى پراكىتىكى ژى چ شاعرين دەستنىشانكرى ناكەتە ئامانج، بەلكو شعرا كلاسىكىيا كوردى ب شىئومىيەكى گشتى دبىتە كەرستەيى قەكۆلىنى. ئەق قەكۆلىنە، كو د بنەرەتدا نامەيەكا دكتورايىيە.

- رىيازا قەكۆلىنى:

د قى قەكۆلىنىدا پتر بشتبەستن لسەر مېتۇدا وەسفى - شىرۇقەكارى هاتىەكرن.

- پلانا فهكۆلینى:

ئەف قەكۆلینە ل ژیر نافونیشانى (كارىگەرییا لاسایىكرنى لىسەر وینەیی
شعرا كلاسکییا كوردی) هاتیە پىشكىشكرن و لىسەر سى بەشان هاتیە دابەشكرن:

پشكا ئىكى؛ ئەف پشكە ل ژیر نافونیشانى (چەمك و رەهەندی لاسایىكرنا ئەدەبى)
لىسەر حەفت باسان هاتیە پارقەكرن، باسى ئىكى واتە (خویابوون و جىگىربوونا
زاراقى لاسایىكرنى د قەكۆلینى ئەدەبىین رۇژئاقاییدا) تابیەتە ب پىداچوونەكا
كورت لىسەر تیورا لاسایىكرنا رىبازا كلاسزىمى و چەوانیا گۆهرىنا ئاراستەیا
لاسایىكرنا ئەرەستویى يانكو ميمىسا وى بۇ لاسایىكرنا بەرەم و نموونەیین بەرى، ل
قىرى ب كورتى باسى نىرىنا رەخنەگر و قەكۆلەرین كلاسكى بۇ بابەتى
لاسایىكرنى هاتیەكرن. باسى دوویى واتە (زاراقىن نىزىك ژ لاسایىكرنا ئەدەبى)
هەولدانەكە بۇ دەستنىشانكرنا زاراقىن نىزىك ژ لاسایىكرنى و پىشاندا قى
راستىى كو سەرەراى هەبوونا ەندەك تابیەتمەندیین جیاواز لى كەلەك جارن ئەف
زاراقە ژى تارادەمەكى زور هەقواتا لاسایىكرنینه. باسىن سىیى و چوارى و پىنجى
ژى تابیەتن ب پىشاندا نىرىن و رىكارىن مىژوویا ئەدەبى و ئەدەبى بەراورد و
هەفتىكىستىى ل هەمبەر لاسایىكرنا ئەدەبى. باسى شەشى ژى هاتیە تەرخانكرن بۇ
بەرەستەكرنا وان فاكتەران كو هارىكارن بۇ بەهیزبوونا لاسایىكرنى، دویمەك
باس ژى لدور دەستنىشانكرنا كارىگەریین نىگەتیقىن لاسایىكرنا ئەدەبىە.

پشكا دوویى؛ ل ژیر نافونیشانى (لاسایىكرن د شعر و رەخنەیا شعریا رۇژەلاتا
ئىسلامیدا)، لىسەر دەروازەك و دوو باسىن سەرەكى هاتیە دابەشكرن. باسى ئىكى
(پىرەوى لاسایىكرنا شعرا رۇژەلاتا ئىسلامى)، هەولدانەكە بۇ دەستنىشانكرنا
پىرەوى مىژوویى لاسایىكرنا شعریا رۇژەلاتا ئىسلامى هەتا دگەهیتە شعرا
كلاسکییا كوردی. ئەف باسە چەند سەرەبابەتان ب خوقە دگىت كو ئەو ژى
برىتینە ژ ئەو قوناغىن كو تىدا نموونەیا لاسایىكرىا شعرا رۇژەلاتا ئىسلامى
هاتیە چەسپاندىن. ل قىرى گرنكى ب رۆلى شاعران د بەردەموامیدان ب لاسایىكرنا

ئەدگارین قەسیدەیی کو سەروکانیا لاساییکرنا شعریا رۆژھەلاتا ئیسلامیە
 ھاتیە دان، زیدەباری قی چەندی ئامازە ب ھندی ژى ھاتیەدان کو ل ھەر قوناغەکی
 ب تایبەت د شعرا فارسی و کوردیدا، ئاراستەیی و ھا ژى ھەبووینە کو ھەولا
 دەرکەفتن ژ چارچوو قی لاساییکرنی داینە. ھەر وەسا باسی سی فاکتەرەن ھاتیە
 کرن کو شیایە ھندەك گۆھرینان بیخە لاساییکرنا شعریا رۆژھەلاتا
 ئیسلامی، ئەق سی فاکتەرە ژى بریتینە ژ قالبین ئەدەبیین جودا ژ قەسیدەیی و
 بەرھەمی دستانى و سۆفیگەریی. باسی دووی واتە (رۆلی رەخنەیا عەرەبی -
 ئیسلامی د لاساییکرنا شعریا)، تایبەتە ب نیشانەن و بەرجستەکرنا قی چەندی
 کو چەوا قەکوئینین ئیسلامی خزمەتا چەسپاندنا ئەدگار و تایبەتمەندیین
 قەسیدەیی وەکو تاکە قالبی زال ل سەر شعرا عەرەبییا جاھلی کریە، جەخت ل سەر
 قی چەندی ھاتیە کرن کو ب تنی شاعر بەشەك نەبووینە ژ لاساییکرنا شعریا
 رۆژھەلاتا ئیسلامی بەلکو قەکوئینین ئیسلامی و ب تایبەت قەکوئینین
 رەوانبیزی رۆلەکی مەزن د قی بواریدا ھەبووینە. ل قیری باسی رۆلی قان
 قەکوئیناندا د لاساییکرن و پاراستنا ئەدگارین وینەیی قەسیدەیا عەرەبی و
 قەگواستنا وان بۇ ناق شعرا فارسی و مللەتین دیین ئیسلامی ژى ھاتیە کرن.

پشکا سیی واتە (کاریگەریا لاساییکرنی ل سەر وینەیی پاژەبی و گشتیی شعرا
 کلاسیکیا کوردی) گرنکی ددەتە ئەو ئەدگار و تایبەتمەندیین وینەیی شعرا
 کلاسیکیا کوردی کو بەرھەمی لاساییکرنا نمونەیی بەرینە، لی نە
 لاساییکرنەکا دوولایەنەیا سنووردار، بەلکو لاساییکرنەك کو رەھ و ریشالین وی بۇ
 پیرەوی لاساییکرنا شعرا رۆژھەلاتا ئیسلامی دزقريت، واتە ئەو لاساییکرنا کو شاعر
 و قەکوئینین شعری و رەخنەیین کەقن ھەولا پاراستن و بەردەوامیدانا وی داینە.
 ئەق بەشە ل سەر دەروازەك و دوو تەومرین سەرەکی ھاتیە دابەشکرن، ل تەومری ئیکی
 کو چەند سەرەبابەتان ب خۆقەدگريت، باسی کاریگەریا لاساییکرنی ل سەر
 وینەیین پاژەیین شعرا کلاسیکیا کوردی ھاتیە کرن. ئەق تەومرە ژى ل سەر دوو
 سەرەبابەتین سەرەکی ھاتیە دابەشکرن، ل دەستیکی لژیر ناقونیشانی (لاساییکرنا

وینهین شعرا كهفن وهك ژیدمیری سهرهکی ئافاكرنا وینهیان)، گرنگی ب کاریهرییا لاسایکرنی لسهر ئهدگار و تایهتهدندی و ژیدمیرین وینهیی شعرا کلاسیکیا کوردی هاتیهدان. سهرهبابهتی دووی ژی کو چهند بابهتان بخوڤه دگریت هاتیه تهرخانکرن بو نیشاندا نا کاریهرییا لاسایکرن سیسته می روونبیژی و وینهسازیا شعرا كهفن لسهر شعرا کلاسیکیا کوردی. ل تهومری دووی باسی کاریهرییا لاسایکرنی لسهر وینهیی گشتیی شعرا کلاسیکیا کوردی هاتیه کړن. ئەڤ تهومره ژي سی سهرهبابهتان بخوڤه دگریت، ل دهستیکی باسی رۆئی لاسایکرن مه بهستین شعری د بهردهوامبوونا وینهیه کی گشتیی لاسایکریدا هاتیه کړن، پاشی د دوو بابهتان دا باسی وان ئهدگارین لاسایکریین شعرا کلاسیکیا رۆژه لاتا ئیسلامی هاتیه کړن کو دبنه ئه گهری لاوازیوونا په یوه ندییا د ناقههرا وینهیان د تهومری ستوونی شعریدا و وینهیی گشتیی شعرا کلاسیکیا کوردی بهرهڤ لاوازیئته دهن، ئەڤ دوو ئه گاره ژي بریتینه ژ سیسته می قه سیدهیا كهفن - فرمه بهستی و ئیکه تیا تاکه دیری.

- ئاستهنگین قه کۆلینی:

باسکرنا لاسایکرنی بوو ئه گهر کو ئهم توشی کی شهیا زاراقان بین، دیاره ئەڤ کی شهیه ژي چهن دین رهه ندان ب خوڤه دگریت و ب تنی تایهت نینه ب رڤخهیا کوردی شه، به لکو بهری ههر جهه کی ئەڤ گرهته د رڤخه و قه کۆلینین رۆژئا قاییدا دهیته دیتن؛ ژیلی قی چهن دی کو لاسایکرن ب خو بو چهند واتایین جیاواز دهیته بکارهینان و زاراقین جیاواز بو ههنه، کۆمه کا زاراقین دی ژي د قه کۆلینین ئه دهییدا دهیته بکارهینان کو نیژیکن ژ لاسایکرنی. مه ههولدایه قی ئاریشی د قه کۆلینا خو دا چاره سهریکهین لی وهکو خویایه ئەڤ بابته ژي وهکو گه له ک ژ بابته تین په یوه ست ب زانستین مرو قایه تی شه ب سانا هی ناهیهت ئیکلا کړن.

پشکا ئیکى

چەمک و رەهەندىن لاسايىکرنا ئەدەبى

▪ خويابوون و جيگيربوونا زاراقى لاسايىکرنى د فهکۆلينيىن ئەدەبىيىن
رۆژنآقاييدا

- زاراقىن نيىزىک ژ لاسايىکرنا ئەدەبى
- لاسايىکرنا د چارچووڤى ميژوويا ئەدەبىيدا
- ئەدەبى بەراورد و لاسايىکرنا دەرەكى
- هەلويستى هەفتىکستى ل هەمبەر لاسايىکرنى
- فاكتەريىن هاريکار بۆ بهيزکەفتنا لاسايىکرنى
- کارىگەريىن نيگەتيفىن لاسايىکرنى

١.١.١. خویابوون و جیگیربوونا زارافی لاساییکرنی د قه کۆلینین ئەدمییین رۆژئاڤاییدا:

١.١.١.١. میمیس و لاساییکرنا ئەدمی ل یونان و رۆما کەفن:

دەمی ئەم باسی لاساییکرنی دکەین، بەری هەر تشتەکی هزرا مە بۆ تیۆرا لاساییکرنی دچیت کو ژ بیر و بۆچوونین (ئەفلاتون) دەست پی دکەت و د هەمبیزا پەرتووکا (هونەری شعر) (ئەرەستو)یدا مینا تیۆرەکا ئەدمی و ب ناوایەکی نوی و جیاواز جەیی خو دکریت. ژ لایەکی دیشە هزرا مە بۆ جەمکەکی دیی قی زارافی ژێ دچیت کو بریتیه ژ لاساییکرن و پیرموویکرنا نڤیسەرەکی ژ نڤیسەرین بەری یان وەکەهڤیا د ناقبەرا بەرەمەین دوو قوناغان و چەندین دیاردەییین دیین ب قی رەنگی.

(تیۆرا لاساییکرنی) ئیکەمین تیۆرا ئەدمیه کو پرنسپیپین وی ل سەدی چواری بەری زایینی ژ لای (ئەفلاتون)یشە هاتینە باسکرن و پاشی ژ لای (ئەرەستو)یشە پەرەپێهاتیه دان. بەری قی تیۆری ب تنی ھندەک بۆچوونین پەرته‌وازه و لاواز دمربارەمی سروشت وئەرکی ئەدمی هەبوون^(١). لاساییکرن وەکو تیۆرەکا ئەدمی و ب نیرینەکا نینگەتیش ژ ئەفلاتونی دەست پی دکەت. وی باومری ب هەبوونا جیھانا نمونەیی هەبوو و ب دیتنا وی تەڤایا تشتین جیھانا ماتریالی بریتینە ژ لاساییکرنا جیھانا نمونەیی لەوما پینگاڤەکی ژ راستیی دوورن. هونەرەمەند و شاعر لاساییا تشتین جیھانا ماتریالی دکەن و لاساییکرنا وان بریتیه ژ لاساییکرنا لاساییکرنی و ب قی رەنگی دوو پینگاڤان ژ راستیی دوورن و د جیھانا سیبەراندانە، لەوما هونەرەمەند و شاعر دبنە ئەگەر کو مرۆڤ پینگاڤەکا دی ژ

راستی دووریکه قیت. ئەو نمونەیا کورسیکی و چیکرنا وی ژ لایێ دارتاشیفە و پاشی
وینەکیشاننا وی ژ لایێ هونەرماندیشە ب ناڤودەنگە^(۲)

ئەفلاتون شعری وەکو لاسایکرن (mimesis) پیناسە دکەت. لاسایکرن
شاعری (لاسیکرنەکە کو هەندەک مرۆڤ... پی رادبن و ئەڤ مرۆڤە د قی کاریدا
سەرکەفتی بن یان نەبن بەرەمەمی داوی کاری وان هەست کرن ب ژان یان
چیزییە))^(۳)، ئەڤە ژیلی هەندەک مەسەلین رەوشتی و پەرودەیی کو ب دیتنا
ئەفلاتونی سروشتی لاسایکرن شعری کارتیکرنەکا خراب دکەتە سەر وان.
(ئەفلاتونی باومری ب نمونەیان هەبوو، هەمی چەمکین جیهانا بەرەست و
راستەقینە وەکو جوانی، باشی، دادومری، و یین دی ب تنی رەنگشەدانا چەمکین
نمونەییین بەهەشتینە لەوما بو ئەفلاتونی لاسایکرن، نواندنا شیومەیین
نمونەییە. تەڤایا ئەو تشتین کو هونەرماند لاسایا وان دکەت سبەرن و
لاسییەکن ژ راستی، لەوما کاری وی لاسایکرن لاسایکرنییە. هەرچەندە بەری
ئەفلاتونی ل هونەری نیگارکیشانییە لی نیرینا وی هونەری دی و شعری ژی بخۆڤە
دگرت))^(۴)

ب قی رەنگی (هونەر لەسەر بناغەیی لاسایکرنی ئاڤا بوویە و دوورە ژ راستی.
هونەر دشیئ لاسایا هەمی تشتان بکەت لی وەسا خویایە کو ب تنی دشیئ
بەشەکی بجویک یانکو پاژمیەکی ژ هەر تشتەکی نیشان بەت کو ئەو ژی ب
تنی تارماییەکە)^(۵). تەنانەت ئەفلاتونی لەسەر بناغەیی قی چەمکی جۆرین ئەدەبی
ژی پۆلین کرن ل بەراھی گرنگیدا شعرا لیریکی چونکە تیدا شاعر دەریاری خو
دئاخشیئ و لاسای ناکەت؛ ئەڤ شعرە شعرا پەسن و ئاڤاکرنی یە و شاعر مینا
پاسەڤانەکی کوماری رۆلی خو دبینیت، پاشی گرنگیدایە داستانی کو تیدا
شانازی ب قارەمانین نیشتمانی دەیتە کرن. دراما ژی ل دەڤ وی ل پلا سیی دەیت
چونکە پترین ریزا لاسایکرنی د تراژیدیا و کومیدیایدا هەیه؛ ئەڤە ژی دژی
ئامانجین ویین رەوشتی بوون.^(۶)

ئەرەستوی ژى زاراقى (mimesis) بكارئىنايه لى بكارهينانا وى گەلەك ژ
يا ئەفلاتوونى جياوازه. ئەو بەروفازى ئەفلاتونى كو شعر ب كوڤيكرنهكا روت
تاوانبار دكر، هەزا لاساييكرنى ب حەزەكا سروشتى و ساخلەما مرؤقى ل
قەلەمدايە، (غەريزا لاساييكرنى هەر ژ رۆژين دەستپيكي ل دەق مرؤقى هەيه و
ميرانگريه... مرؤق ب رىكا لاساييكرنى فيرى ئيكةمين وانەيين خۇ دببىت و چيژى ژ
لاساييكرنى ومردگريت)^(۷)، كەواتە بەرى هەر تشتەكى نيرينا وى بو لاساييكرنى
پۆزەتيقە.

ئەرەستو جياوازيى دئيخيتە د ناقبەرا ميژوونقيس و شاعرى، شاعر رويدانان
وەكو خۇ ناقەگيريت بەلكو وەكو پيدقينه يان وەكو ئەو حەز دكەت وەسا بن
وان قەدگيريت، كەواتە كارى شاعرى داهينەرانەيه و گەلەك جارن دشيّت
نموونهكى باشتر يانكو جوانتر ژ وى نموونا كو لاسايا وى دكەت پيشكيش
بكەت^(۸)، لەوما لدويش ديتنا ئەرەستوى شاعر داهينەرە و دشيّت نموونهكا باشتر
يان جوانتر ژ راستيى ژى پيشكيش بكەت.

جياوازيەكا مەزن د ناقبەرا چەمكى لاساييكرنا ئەفلاتوون و ئەرەستويدا
هەيه، يا ئيكي لاساييكرنهكا دەقاودەق و دوور ژ داهيناننەيه و يا دوويى داهينەرانەيه
و نويكرنى بخوقەدگريت و دگەهيتە رادەيى داهينانەكا زيندى. زيدهبارى قى
چەندى، ئەرەستوى بەروفازى ئەفلاتوونى پتر ژ هەمى ژانرين ئەدەبى گرنگيدايە
دراما و نەخاسمە (تراژيديايى). لاساييكرن لدەف ئەفلاتوونى برىتى بوو ژ لاساييكرنا
تشتين هەستپيكرى لى لدەف ئەرەستوى برىتى بوو ژ كەسايەتى و ئازريان و كارين
مرؤقان، واتە برىتى بوو ژ لاساييكرنا ژيانا عەقلى و هەست و سۆزين مرؤقى.^(۹) هەر
لسەر قى بناغەى ومركيرانا زاراقى (mimesis) بو لاساييكرنى كارەكى رەوا نينه
چونكە وەكو ئەم دببين چەمكى لاساييكرنا ئەفلاتوونى گەلەك جياوازه ژ يا
ئەرەستوى، تا وى رادەى كو ئەم دشين بيژين لاساييكرنا (ئەفلاتوونى) يان
(ئەرەستوى)، لى ب هەر ئاوايهكى بيت لاساييكرن ل قى قوناغى دببته تيۆرەك بو
راقەكرنا پەيوەندييا ئەدەبى لگەل واقەى. لگەل بەرچاقترتنا چەمكى يونانىي قى

زاراڤى و رۆلى وى د رەخنەيا ئەدەبىيا كەڤندا، يا باش ئەوه كۆل جەى لاسايىكرنى زاراڤى (سروشتهگرەيى) بكاربىنين واتە ئەو پەيوەندىيا كۆ بەرھەمى ئەدەبى د كەل سروشتى سازدكەت.

تيؤرا لاسايىكرنى د ميژوويا ئەدەب و رەخنەيا رۆژئاقاييدا، زيدهتر لىسر بناغەيى پەرتووگا (ھونەرى شعر) نەرەستوى ھاتىە دانان، كۆ تيدا زاراڤى لاسايىكرن mimesis بۆ چەوانيا سەرەدەريكرنا درامانڤيسان لگەل واقەى يانكو لاسايىكرن و نواندنا واقەى ھاتىە بكارھينان، لى ئەڤ زاراڤە پشتى سى سەدەيان ژڤى دەمى و ژبەر ھندەك ئەگەران ب واتايا (لاسايىكرنا نڤيسەران ھاتە بكارھينان)^(۱۰)

(ديونىس ھالىكارناسوس) سى پشك ژ پەرتووگا خۆ يا ژئاقچوويى ب ناڤى (دەربارەى لاسايىكرنى - on mimesis) بۆ لاسايىكرن ژوان نڤيسەريىن كۆ ھەژى لاسايىكرنىە و باشترين ريىك بۆ لاسايىكرنا وان تەرخانكر، ھەروەسا پەرتووگا (لاسايىكرن imitatio) يا (ديونىس) دەربارەى لاسايىكرنا رەوانبىژيا لاتىنى جەى لاسايىكرنا (نەرەستوى) ھەكو ريىكەكا ئەدەبى گرت.^(۱۱) ئەڤ كۆھرينا مەزن زيدهتر لىسر دەستى (ھۆراس) رۆمانى جيگير بوو ((ب ديتنا ئەفلاتون و نەرەستوى لاسايىكرن برىتيە ژ لاسايىكرنا سروشتى لى ژ سەردەمى ھۆراسيڤە لاسايىكرنى واتايەكا دى و مرگرت و ھاتە كۆھرين بۆ لاسايىكرنا نڤيسەريىن دى...))^(۱۲)، ھەر لىسر ڤى بناغەى ئەڤ باوەريە ل دەڤ رەخنەگرين نيوكلاسيكى چىبوو كۆ نڤيسەر دڤين ب ريىكا لاسايىكرنا بەرھەمىن كلاسايىكىين يونانى و رۆمانى ئەمانەتدارين سروشتى بن، ئەڤ ژى ھەر ھەكو لاسايىكرنا واقەيە.^(۱۳) بگورتى ئەڤ ھزرە جيگير بوو كۆ سروشت ب ئاوايەكى راستەوخۆ ناھيتە لاسايىكرن، چونكە سروشت نەشيت نموونەيىن بى كىماسى و جوان پيشكىشى مرۆڤى بگەت، لى شاعرين بەرى شياينە د ناڤ دياردەيىن سروشتى باشترين و كۆنجاوترين نموونەيان ھەلبىژيرن و د بەرھەمىن خۆ دا ب ئاوايەكى ھەژى پيشكىش بگەن. ھونەرمانەدى كلاسايىكى د ڤى باوەريىدايە كۆ پيدڤيە د بەرھەمىن شاعرين كەڤن دا لدويڤ جوانيا نەمر و ھەتاهەتايى بگەرين^(۱۴)، كەواتە ئيدى ژبلى

چەمكى (mimesis) ئەرەستوى، چەمكەكى دىيى لاسايىكرنى د مەيدانا قەكۆلننن ئەدەبىدا خويابوو كو باومرى ب پىرەويكرن ژ نموونەيىن ئەدەبىيىن كەفن هەبوو و پتر داکۆكى لىسر لاسايىكرنا نئىسەران دكر تاكو لاسايىكرنا واقع و سروشتى مرؤفایەتیی. ب قى رەنگى لاسايىكرن د قەكۆلننن ئەدەبىدا واتا و مەبەستىن جياواز بخؤفە دگریت، تا وى رادەى كو گەلەك جارن مرؤف هەست ب هەبوونا مەبەستىن هەقدژ ژى دكەت و ئىدى هەبوونا ھندەك زاراقىن دى بؤ چارەسەركرنا قى چەندى وەكو پىدقیاتىەكى دەيتە زانین. قىجا ھندەك جارن زاراقەك بؤ ھەر دوو مەبەستان دەيتە بكارھىنان و ھندەك جارن ژى ھەول دەيتەدان كو ب رىكا دوو زاراقىن (mimesis) و (imitation) ژھەفۇ بەينە جوداكرن.*

(م.ا.چ. ئىبىرىمز) د پەرتووكا خؤ (فەرھەنگا شرؤفەكاريا زاراقىن ئەدەبى) وەسا ددەتە خؤيا كرن كو زاراقى لاسايىكرن (mimesis) د رەخنەيا ئەدەبىدا دوو بكارھىنانىن سەرەكى ھەنە، يا ئىكى ژىو ناساندنا ماھىيەتا ئەدەبىيات و ھونەرین دى و يا دووى بؤ نىشاناندانا پەيوەندىيا بەرھەمەكى ئەدەبى لگەل بەرھەمەكى دى كو دىتە نموونە بؤ بەرھەمى ئىكى. بكارھىنانا ئىكى كو لاسايىكرنا رەفتارى مرؤفانە ژ زاراقى (mimesis) ئەرەستوى ھاتىە و مەبەستا وى زىدەتر تىشتەكى وەكو رەنگشەدانىيە (representation). شعر نموونەيەكى ژ رەفتارى مرؤفى وەردگریت و لاسايا وى دكەت و ب رىكا ئامرازەكى نوى- واتە پەيف- ب رەنگشەدانا وى رادبیت. بكارھىنانا دووى بەرھەمى زانا و رەخنەگرین كەفنه كو بەردەوام شىرەت ل شاعران دكرن كو لاسايا نموونەيىن چەسپاوين ژانرەكى ئەدەبى بکەن واتە شىوہىي گونجای بؤ شاعران ئەوہ كو لاسايا فؤرم و شىوآزى باوى گەورە شاعرین يونانى و رۇمانى بکەن. ھەرچەندە مەبەستا وان ئەو بوو كو ئەفۇ لاسايىكرنە فؤرم و شىوہىي نموونا كلاسكى بخؤفە دگریت نە ھویركارىين بەرھەمى^(۱۵)، لەوما پەيشا يونانیا (mimesis) ژبەر وى بەرھەمىا واتايا كو ھەيە ل دەمى وەرگىران بؤ زمانین جياواز واتايین جوراروجور وەردگریت، بؤ نموونە د زمانى ئىنگلیزىدا بؤ لاسايىكرن (imitation) و نواندنا ژيانى

(representation) و د زمانى عهرمى و فارسيدا بو زاراڤين (تقليد، تشبيه، تخیيل، محاكات، بيان....) هاتيه و مرگيران.^(۱۶)

ئەگەر لاساييکرنا سروشتى و لاساييکران ژ نقیسه رین بهرى ب دوو بکارهینانین سهره کیين زاراڤى لاساييکران ل قه لهم بدهمین و پشستا خو بدهینه مه بهست و واتایین دیین قى زاراڤى دى بینین کو ئەف دوو واتا یانکو مه بهسته گه لهك ژیک دویرن و دیاره لگه ل ده ریا زیوونا ده می و ژیر کاریگه ریا چەن دین فاکته ران ته قلیه هف بووینه، لهوما پیدقیه دوو زاراڤین جودا بو بهینه دانان. (ایرنا ریمان مکاریک) د (ئینسکلۆپیدیا تیوریین ئه ده بی) دا دا کو کوی ئسه ر قی چەندی دکه ت کو و مرگيرانا په یفا میمیسا یونانی بو په یفا لاساييکران د زمانى ئینگلیزی زیده تر قه گوهاستنا پیت ب پیت و ده قوادمه قه تا کو و مرگيران بیت. ب دیتنا وی ههر چهنه میمیس (mimesis) و لاساييکران (imitation) ئاماژه یی دهنه وی هونهرى کو ئسه ر بناغه یی ره نگشه دان و وه که هقیی ئافا بوویه ئی جوړی دا کو کیکرنا وان ژه هف جودایه. لاساييکران کو جوړه و مرگرتنه کا لاتینییه ژ (mimesis) یونانی ئاماژه یی دده ته تشته کی نه لثوک، کوپییه ک، به ره مه کی ب دو ما هیک هاتی، ئی (mimesis) ب خو تشته کی لثوک یانکو دینامیکی بخو قه دگريت و جوړه میکانیزمه که، ئاماژه یی دده ت جوړه په یوه ندییه کا چالاك لگه ل واقعی.^(۱۷)

رهنگه پرانیا جاران هه ولین مه بو جودا کرنا زاراڤین (mimesis) و (imitation) سه رکه فتى نه بن چونکه میراتا ره خه نی و که له که بوونا ئەزموئین بهرى نهویه کو بریارا داویى دهر باری قى زاراڤى دده ت، لگه ل دهر باری بوونا ده می ته قلیه هف بوونه کا بهیز د ناقبه را قان ههر دوو زاراڤان دا په یدا بوویه ((د ره خه نیا ئه ده بیدا هنده ک جاران ل جهی زاراڤى (mimesis) ههر ب واتا خو یا ئه ره ستووی زاراڤى لاساييکران (imitation) هاتیه بکارهینان...)).^(۱۸)

رهنگه ئیک ژ ئەگه رین سهره کیين ته قلیه هف بوونا زاراڤى لاساييکران د گه ل زاراڤى (mimesis) ئه ره ستوی په یوه ندییا موکوما وان د هه مبیزا

کلاسیزمیدا بیت. دەمی باشترین نموونهیین لاساییکرنا سروشتی شاعرین بەری بن؛ لاساییکرنا شیوازی وان بخۆ دبیتە ئەگەر کو شاعر بکەفیتە پیناژۆیا دروستا لاساییکرنا سروشتی مروّقایەتی. ئەو تشتی ئەرەستوی داکوکی لەسەر کری لاساییکرنا سروشتی یانکو واقعی ب ئاواپەکی داھینەرانی بوو، پەياما وی لاساییکرنا وان شاعران نەبوو کو وی شعرین وان وەك نموونە بکارئینابوون، لی ئەف چەندە پشتی ئەرەستوی و ب تاییەتی ل سەدین ناقرەاست و رینسانسی جەهی خۆگرت.

ئەم د قەکوئینا خۆ دا زیدەتر داکوکی لەسەر لاساییکرنا شاعر و نموونەیین بەری دکەین و مەبەستا مە تیورا لاساییکرنی نینە، چونکە لدویف نیرین و تیگەهشتنا مە ئەدەبی کلاسیکی رۆژەهەلاتا ئیسلامی زیدەتر ژیر کاریگەرییا فی جۆرە لاساییکرنی گەشەکریە.

٢٠١٠١. پشتبەستنا کلاسیزمی لەسەر لاساییکرنا نموونەیین بەری:

لگەل تێپەریبوونا دەمی دیاردەیا لاساییکرنا نقیسەر و نموونەیین کەفن ب ئاواپین جۆراوجۆر د مەیدانا ئەدەبیاتییدا زال بوویە، هەتا وی رادە کو پرانییا یاسا و چارچووڤە و شیوازین ئەدەبی لەسەر فی بناغە ی هاتینە دانان. هۆراس - کو ب دیتنا گەلەك نقیسەرانی بەرپرسی سەرەکی وەرچەرخانا چەمکی لاساییکرنییە - بەری خۆ ددەتە نقیسەرین مللەتی خۆ و دبیزیت ((لدویف نموونەیین یونانیان هەرن، ب رۆژی دەمی خۆ بو قەکوئینا وان تەرخان بکەن و ب شەفی ژ ی بەردەوام بن لەسەر قەکوئینا وان))^(١٩)

(هۆراس) مینا مروّقەکی نەریتگەرا زیدەتر گرنگیی ددەتە ئەو تشتین کو ب دەریازبوونا دەمی ماینە و بەردەوام بووینە مینا ئەدەبیاتا یونانی. ئەو شیرەتی ل تەقایا وان کەسان دکەت کو لەز دکەن ببنە شاعر و دبیزیت (هەمیشە پەنایی بو شاکارین ئەدەبیاتا یونانی ببەن. ئەو دژی توندروویییە، ب دیتنا وی دەریزینین تەیسۆک چەند رەوان و سەرنجراکیش ژ ی بن، پیدقیە بەینە لادان، رەسەنایەتیا ژ

رادهبهدر د شعریدا مهترسیداره و چیدبیت بیته ئەگەر کو شاعر مینا خهونین
 مروڤهکی نهخوش تشتین ئەستهم بینیته ناف شعرین خو دا. ب دیتنا وی شاعر
 دشیب ب داهینانا پهیشین نوی رابیت لی پیدقیه ئەف پهیشه سنووردار بن و ب تنی ژ
 ئەدهبیاتا یونانی بهینه ومهگرتن^(۲۰). ئەف ئیگههشتنا تایهت بو لاساییکرنی رۆژ ب
 رۆژ پتر جهی خو گرت و د مهیدانا رهخهیا ئەدهبیدا وهکو بناغهیهکی لیهات و
 گههشته وی رادهی کو ل سهردهمی رینسانسی لسهر هزرا پرایا نقیسهران زال بوو،
 ئیدی پیناسا لاساییکرنی مینا لاساییکرن نقیسهرین دی کو ژ باومریین (هۆراس)
 و (لانگینوس)ی بوون هاته پهسندکرن.^(۲۱) ئەف چهنده ههتا داوییا رینسانسی و
 دهستپیکا سهردهمی کلاسیزما نوی ژی بهردهوام بوویه. ههر وهکو (دوبیلی) ب
 ناشکرایی شیرهتی ل نقیسهران دکهت و دبیزیت ((ئهی شاعری پاشهروژی بخوینه،
 بهری ههر تشتهکی خو بو خواندن بهرههف بکه، رۆژ و شهقان ب خواندنا دهقیین
 یونانی و رومانیان ببورینه..))^(۲۲)

ل سهردهمی کلاسیزما نوی ئیدی بناغهیی سهرهکی رهخهیا ئەدهبی ههر
 ئەف لاساییکرنا نقیسهرین بهری بوو، لی هیدی هیدی بابته ژ شیرته و ئاراستهکرنا
 نامۆژگاریان دمریازوو و بوو یاسا و چارچووڤه. (بوالوی رۆلهکی سهرهکی د فی
 واریدا ههبوو. (بوالوی) لاساییکرنا سروشتی ب لاساییکرنا بهرهههین نافدارین
 کلاسیکیه گریدا. شیرهتا وی بو لاساییکرنا سروشتی مروقی ههفدهم بوو لکهل
 لاساییکرن و خواندن و کویربوون د بهرهههین کلاسیکیدا. ئەو لسهر فی بناغه
 یاسایان بو تهقایا جوړین ئەدهبیین سهردهمی خو دهستنیشان دکهت^(۲۳). ئەو
 یاسایین کو (بوالو) پیشکیش دکهت، یاسایین رهخههین سهردهمی رینسانسی
 دهینه بیرامه لی جیاوازا وان ئەقهیه کو رهخههین رینسانسی باسی ههبوونا
 کۆمهکا یاسایان بو شعری دکهن کو ب دیتنا وان ژلای شاعرین بهریشه
 هاتینهدانان، لی (بوالو) ژهر فی چهندی کو عهقل و هزر ههبوونا فان یاسایان
 دسهپینن باسی وان دکهت. تیورا (د ئەدهبیاتییدا ژ یین بهری پیرهوی بکهن)یا
 سهردهمی رینسانسی تا رادهکی ئازادیا کارکرنی ددهتی شاعری لی د دروشما

(بوالو)یدا واته (د ئەدەبیاتیدا ژ بیین بەری پیرموی بکەن چونکە ئەو زی پیرمویین
پیشەرین عەقلى بوون)، ئەف هەلبژاردن یانکو ئازادیه ناهیتە دیتن.^(۲۴)

ل سەرەدمی کلاسیزما نویدا، ئیدی لاساییکرن ژ بەرەمەین نغیسەرین
بەری ب تەمامەتی ب تیورا لاساییکرن سەرۆشتی^(*) هاتەگریدان، هەتا وی رادەى
کو گەلەك جارن مرۆف هەستى ب قى چەندى دکەت کو لاساییکرن نغیسەر و
بەرەمەین بەرى لدهف وان گرنگتر بوویه ژ لاساییکرن سەرۆشتى. ئەم دشیین بیژین
پۆختیا باومریا هونەرەندى کلاسیکی ب قى رەنگى بوویه ((بەرەمەین نوی رەنگە
باش بن یان خراب بن، پرانیا قان بەرەمان زوی یان درەنگ دی هیئە ژبیرکرن، لى
ب تنى شاکارین بى گومانین وهکو (ئەنیادە) بەرەمەى (قیرژیل)ى و (ئیفى ژینى)
بەرەمەى (ئورپید)ینه کو دکارن پشتى دمریازبوونا دوھزار سالان ببەنە جەى
ستایشکرنى. ئەف بەرەمە ب شیوازەكى هەژى هاتینە نغیسین و ئەو کەسى کو
دقیت بەرەمەى وی زیندى بمینیت پندقیه لاساییا وان بکەت، لەوما پیویستە بابەت و
جۆر و نەخاسمە شیواز و تەکنیکا وان بەیتە لاساییکرن...))^(۲۵). کەواتە ئیدی ئەف
باومرییە جیگیربوو کو ((سەرۆشت ب ئاوايەكى راستەوخۆ و بى واستە ناهیتە
لاساییکرن، چونکە هەمى نموونەیین کو سەرۆشتى داناینە بەر چاقین مرۆفى ژ لایى
جوانییە خودان ساخلەتین تەواو و بى کیماس نین، یین بەرى شیاینە د ناقبەرا
قان دیاردەمین سەرۆشتى باشتین و گونجاوترینان هەلبژیرن و د بەرەمەین خو دا ب
ئاوايەكى هەژى وان پیشکیش بکەن لەوما هونەرەندى کلاسیکی دخوازیت کو د
بەرەمەین یین بەرىدا لدویف جوانیا هەرۆهەرى بگەریت))^(۲۶).

۳.۱.۱. دانانا مەرجان بۇ لاساییکرنی، لاساییکرن پۆزمتیڤ و نیگەتیڤ:

راسته كو لاساییکرن سروشتی وهكو تیۆزهكا ئەدهبی جهی خو دایه لاساییکرن بهرهمین بهری و نموونهیی ئەدهبی، لی ههمی دهمان کاریگهرییا میمیسا یونانی لسهر خویایه. ههر نقیسه رهك ب شیوازهکی تایبهتی دخوازیت ریکهفتن یانکو ههقسهنگییهکی بیخیته د ناقبهرا لاساییکرن نقیسهرو بهرهمین بهری و لاساییکرن سروش یانکو واقعی، بۆ نموونه (قیرجیل) دبیزیت ((دهمی من قهکۆلین لسهر تهقایا پاژهیان کر گههشتمه قی ئەنجامی کو هومیروس و سروش ههر ئیکن.))^(۲۷)، کهواته لاساییکرن (هومیروس)ی ههر وهکو لاساییکرن، سروشتییه.

ئیک ژ کاریگهرتیرین و دیارتیرین نموونهیی لاساییکرنی کو د میژوییا ئەدهبیاتا جیهانیدا دهیته باسکر، لاساییکرن رۆمانیان ژ یونانیانه. ئەق چهنده زیدتر ژ بهر ههژاریا روشنبیری و ئەدهبییا رۆمانیان سه رهلدا. ئەو شیان ژ لایی سه ریاژیقه لسهر یونانیان سه رکهفن، لی یونانی بوون کو ژ لایی روشنبیری و ئەدهبیقه شیان رۆمانیان بیخنه ژیرکاریگهرییا خو. ئیدی رۆمانیان ههولدا کو لاساییا کلتوری بهرزتری یونانیین بندهستی خو بکهن و وی بکهنه نموونا کاری خو. هوراس دبیزیت ((یونانا دیل، نهو داگیرکهرا خو یا هوڤ ب دیل گرتییه، نهو فیری هونهری کریه))^(۲۸). ل تهقایا ماوهیی دهسته لاتداریا ئیمبراتورییهتا رۆمانی زمانی یونانی، زمانی دوویی رۆمانیین خواندهقان بوو. شاعرین رۆمی بهری دهست بهافیژنه ئافراندا شعرین خو، بهری خو ددانه نموونهیی خو یین یونانی، لگهل هندی ژی هندهك گفتگو و دانوستاندن ژی دهربارهی قی چهندی کو تا چ راده نویکرن و لادان ژ فان نموونهیان مومکینه بهردهوام بوو لی چ جارن گومانهك سه بارهت ب قی چهندی کو پیدقیه سه رچاوهیا ئیلهاما دهستیکیا شعران ژ دهقین نقیسه رین یونانیین مهزن بیت ل گوریدا نه بوو.^(۲۹) ههر ژوی سه ردهمیقه ئەم دبیین کو ئەق لاساییکرنه دبیت هیقینی تیۆر و نیرین و تیگهههشتنا کهلهك نقیسه ر و

تیۆرفان و رەخنەگرین ئەدەبیاتی. ھندەك تا وی رادەى گرنگیی پی ددەن کو مروؤف ھەست ب ھندى دكەت کو ئىدى نموونە ب چاقەكى پىروۆ دەیتە تەماشاکرن و لاساییکرن نیزیکی کۆپیکرنى دبیت و پشتا خو ددەتە نوپیکرنى، بو نموونە دشین نامازمى بدەینە گوتنا (سکالیگرى دەمى دبىژیت (شاعرى ناسمانى چ تشتان لانادەت، کەس نەشیت چ تشتان لسەر بەرھەمى وی زیدە بکەت یان بگوهریت ژبلى کەسین ئەحمەق و نەزان)^(۳۰). لگەل فى چەندى ژى ھەر ژ سەردەمى رۆمانیان پارانیا ناخفتنن کو سەبارەت ب فى بابەتى ھاتینە کرن ب ئاویین جوراوجور ھەولددەن چەمكى لاساییکرنى ژ وەکھەفى و کۆپیکرنى جودا بکەن و دەلیقا داھینان و نوپیکرنى بدەنە نغیسەرى لى چەوانیا نوپیکرنى و رادەیا لادان ژ بەرھەمین بەرى ژ نغیسەرەكى بو نغیسەرەكى دى جیاواز بوویە.

مەبەستا ھوراسى ب خو ژ لاساییکرنى لاساییکرنەکا بەرھەمدار بوویە، ئەو لاساییکرنا کو رەسەنايەتیا شاعرى ژناقنەبەت. ھەر پشتى ھوراسى رەخنەگرى لاتینى کانتلیان (۳۵- ۹۶ز) پینگاقین مەزن د فى واریدا ھاقیتن. وی بو فى لاساییکرنى ھندەك بنەما دانان: یا ئیکى لاساییکرن پرنسیپەکە ژ پرنسیپین گشتین ئەدەبى کو کەس نەشیت دەستان ژى بەردەت، مەبەستا وی ژى لاساییکرنا یونانى و رۆمانیانە. یا دووی ئەف لاساییکرنە ب ساناهى نینە و پیویستە نغیسەر خودان بەھرەكى تایبەت بیت، ئەفە ژى ھەر وەکو لاساییکرنا، سروشتیە. یا سیی پیدقیە لاساییکرن پەیف و دمرپینان ب خوؤفە نەگريت، بەلکو پتر جەوھەرى بابەتى و کاکلک و ریبازى ب خوؤفە بگريت. یا چوارى ئەو کەسى کو ب لاساییکرنا یونانیا رادبیت پیدقیە وان نموونەیان ھەلبژیریت کو بشیت ب ساناهى لاساییا وان بکەت، واتە بشیت تشتى باش و خرابى وان ژیک جودا بکەت و پاشى لدویف شیانن خو لاساییا لایەنین باش بکەت. ل داویى (کانتلیان) داکوکیى لسەر فى چەندى دكەت کو ب تنى لاساییکرن بەس نینە و پیدقیە لاساییکرن نەبیتە ئاستەنگەك د ریکا داھینان و رەسەنايەتیی دا. ب فى رەنگى ئەف تیۆرە ژ لایەکیفە دبیتە ئەگەرى گەشەکرنا ئەدەبیاتا رۆمانى و ژ لایەكى دیشە

رەسەنایەتیا نەقیسەری ژێ دەستەبەردکەت.^(۳۱) کانتلیان ب ئاشکرای دبیژیت ((شەرمە بۆ تە ئەگەر ب تەنێ رازی بی کو بگەھیە ئاستی وی نموونا کو تو لاسایا وی دکەئی)).^(۳۲) واتە ئەو پشەتەقانی لاساییکرنەکا وەسا دکەت کو بەرەهەمدار بیت و بیته ئەگەری نوێکرن و داهینانی.

گرنگیدان ب چەمکی لاساییکرنی پشتی (کانتلیان) ی ژێ بەردەوام بوویە و هەمی دەمان رەخنەگر و نەقیسەران قیایە وەسا بەدەنە دیارکرن کو مەبەستا وان زارقەکرنەکا دەقاوودەق نینە، بەلکو کارەکی وەسایە کو نابیتە ئەگەری نەمان و ژناقچوونا کەسایەتییا نەقیسەری. هەر لاسەر شوپا (کانتلیان) ی نەقیسەری کلاسیکی سەدی شازدی و هەقدی ل ئیتالیا هەولدان تیگەهشتەکا باش لدور چەمکی لاساییکرنی پشکیش بکەن نەخاسەمە کو ئیدی میمیسا ئەرەستوی ژ لاساییکرنا نەقیسەر و بەرەهەمین بەری نەدەهاتە جوداکرن. وان سێ پرنەسیپین گشتی بۆ لاساییکرنی دانابوون، ((یا ئیکی پیدقیە نەقیسەر نموونەیین خۆ هەلبژیریت، واتە تشتی دروست ژیی سەختە جودا بکەت چونکە یین بەری ژێ مرۆق بوویە و مرۆق ژێ جار دروستن جار هەلەیان دکەن، ستوونا قی کاری ژێ شارمەزایا هونەرییە یا دووی نەقیسەر وەسا ب لاساییکرنی رابیت کو لگەل سەردەمی وی بگونجیت، هەر وەکو چەوا نەقیسەری بەری بۆ سەردەمی خۆ نەقیسین. یا سیی نەقیسەر لاسایا نەقیسەری هەقزمانی خۆ نەکەت)).^(۳۳)

لگەل دەرکەفتنا ئیکەمین چریسکین کلاسیزما نوی ل فرەنسا و جیگیربوونا هزرا لاساییکرنا نەقیسەری یونانی و رۆمانی، گرنگیەکا تاییەت ب مەسەلا لاساییکرنی و چەوانیا لاساییکرنی هاتە دان و گەنگەشە و دانوستاندنن زۆر دەرپارە قی چەندی هاتنە کرن. (دوبیلی) و (مونتانی) کو ژ کەسایەتیین ناقدارین وی سەردەمینە، سەرەرای ئەو جیاوازیین کو د ناقبەرا واندا هەیه داکوکی لاسەر زاراقی هەرەسکرن (digestive) کلاسیکی بۆ کرداری خواندنی دکەن، واتە ئەو هەر دوو د قی باوەرییدانە کو پیدقیە نەقیسەر چالاکانە لاسایا کارین بەری بکەت، وەل وان بکەت کو لگەل پیدقیاتیین وی بگونجن. (دوبیلی) داخوازی ژ نەقیسەری فرەنسی دکەت کو بەرەهەمین بەری داویریت

(devour)، هەر وهکو چهوا نقیسه‌ریڤن لاتینی یڤن یونانی ههره‌سکرن و وهکو ئاف و خوارنئ بکارهینان و شیان خو وهکو وان لئ بکه‌ن.^(۳۴) (مونتانی) ب نیرینه‌کا به‌رفره‌تر ژ نقیسه‌ران دخوازیت مینا می‌شا هنگشینی بن کو مفای ژ ههمی گولان و مردگیت لئ تشته‌کی باشتر و جیاواز پیشکیش دکه‌ت، واته بلا نقیسه‌ری به‌ره‌همین به‌ری خو ههره‌سکه‌ن و بجه‌لینن و تشته‌کی نویت‌ر و باشتر ژئ چیکه‌ن.^(۳۵)

د کلاسیزما نويا فرهنسیدا و د قوناغا جیگیربوون و گه‌شه‌کرنا وی دا، لاساییکرن مه‌سه‌له‌کا به‌رفره‌هه کو ته‌قایا ره‌ه‌ند و تاییه‌تمه‌ندیڤن ئه‌ده‌بی ل بن سیبه‌را وی ده‌ینه‌ش‌رۆقه‌کرن، لئ (پیدقیه ئه‌ف لاساییکرنه ب به‌نده‌واری نه‌هیته هژمارتن، چونکه بریتیه ژ به‌رچاقگرتنا یاسا و شیومه‌یه‌کی دیارگری. ههر هونه‌رمه‌نده‌ک خودان نرخ و بهایه‌کی جیاوازه و دشیت ته‌کنیکین نوی پیشکیش بکه‌ت، له‌وما ده‌می نقیسه‌ره‌کی دقیت ب ریکا لاساییکرن نقیسه‌ریڤن به‌ری به‌ره‌مه‌کی پیشکیش بکه‌ت پیدقیه نویکرنئ ژبیرنه‌که‌ت، ئه‌ف نویکرنه‌ری ب ریکا کویربوون و بناقداجوونئ به‌ره‌م ده‌یت.)^(۳۶) وه‌سا خویایه کو رۆژ ب رۆژ دانوستاندن و گه‌نگه‌شه‌سه‌ره‌سه‌لا لاساییکرنئ زیده‌تر و زیده‌تر به‌رفره‌هی بخۆقه‌دیتیه و پرانیا هه‌ولان د قئ ئاراسته‌یی‌دا بووینه کو سه‌رم‌رای جه‌ختکرن لسه‌ر گرنگییا لاساییکرن نقیسه‌ریڤن به‌ری سنووره‌کی د ناقبه‌را لاساییکرن و کۆبیکرنئ ژئ دانن.

له‌سه‌ر بناغه‌یی چه‌مکی لاساییکرنئ و ومارا وی د فه‌کۆلینین رۆژئا‌قایی‌دا ئه‌م دشین بیژین کو لاساییکرن ئه‌ده‌بی تشته‌که کو دانا‌قبه‌را نقیسه‌ری و نمونه‌یه‌کی دیارکریدا روی دده‌ت واته ب تنی بریتی نینه ژ په‌یومندییا دوولایه‌نه‌یا د ناقبه‌را دوو نقیسه‌ران دا. ئه‌ف دیارده‌یه گه‌له‌ک به‌رفره‌هه و گه‌له‌ک فاکته‌ریڤن میژووی و سیاسی و جفاکی رۆلی خو تیدا دبینن و پرانیا جارن بریتیه ژ پیرمویکرن نقیسه‌ران ژ کۆمه‌کا یاسا و ئه‌دگارن کو ژبه‌ر هوکارین جوراوجۆر جه‌ی خو گرتینه و ب نمونه‌یی هاتینه ل قه‌له‌م دان و بووینه به‌شه‌ک ژ نه‌ریتی ئه‌ده‌بی، ههر ئه‌فه‌ ژئ بوویه ئه‌گه‌ر کو د فه‌کۆلینین ئه‌ده‌بی‌دا کۆمه‌کا زارا‌قان بو چاره‌سه‌رکرنه‌ حالتین جودا‌جودا‌یین لاساییکرنئ به‌ینه دانان. بناغه‌یی دانا‌قان زارا‌قان ژئ باومری هه‌بوون ب لاساییکرنه‌ پۆزمتیف و نیگه‌تیسه‌.

٢.١. زاراڤين نيزيك ژ لاساييكرنا ئەدەبى:

١.٢.١. نەريتيين ئەدەبى:

گەلەك ژ ئەدگار و رەگەزین ئەدەبى كو د بنەرەت دا بەرەهەمى ريككەفتن و چاڤليكرنەكا بەيژ و كاريگەرن ؛ ئىدى ب لاساييكرن ناھينە ل قەلەمدان و زاراڤين وەكو نەريتيين ئەدەبى يان بنەماييين ئەدەبى بۆ وان دەھينە بكارهينان.

ژ گەلەك لايانشە نەريت و بنەماييين ئەدەبى (conventions) پەيوەستن ب لاساييكرنيشە. نەريتيين ئەدەبى (ئەدگارين بەرجستەييين ئەدەبيين گريداى ب رۆخسار يان ناڤەرۆكى بخۆڤە دگريت وەكو جۆرين كەسايەتيان، جۆرين جياوازين گري، فۆرمين جودا جوداييين ڤهاندانا شعري و شيواز و شيوميين دمرپينا ئەدەبى، كو ب بەردەوامى د بەرەهەميين ئەدەبیدا دەھينە دووبارەكرن...)^(٣٧)، كەواتە ((نەريت كو لسەر هەستا بەردەوامي تى ئاڤاكرن يان ب رينا بەرەهەميين كانونيك ب ئاوايەكى هۆشمەندانە تى چەسپاندىن، يان ب ئاوايەكى رەمەكى و بيحەمد د ناڤهرا هەلبەستشان و نشيسكارين سەردەميين جودا جودا دە گريدانەكە هزرى و نافريتهريي سازدكەت، ژبەر ڤى ژى پيشاژويا لاساييكرن، پەژراندن، ڤەدەركرن و ژنووقە شيرۆڤەكرن ميراتى دمردكەڤە هۆلى))^(٣٨). هەر لسەر ڤى بناغەى د بواري شعريدا ژى ((هەر هەلبەستشانەك د ناڤ نەريتهكە ئەدەبيدە پيدگەهزە و پوتيكاييا ويا ئەدەبى حەتا رادەميهكى د چارچوقەيا چيژ، خەيال، رۆخسار و ناڤەرۆكا بەرەهەميين پيشيين ويدە تەشە دگرە. ب گۆتتا بلۆمى بى لاساييكرن مرۆڤ نكارە بنڤيسە، هين بکە، بڤكرە حەتا بخوينە ژى، لەورا نەريت ڤەگۆهاسنا كاريگەرييا بۆرييه))^(٣٩). نەو ئەم د شيين بيژين لاساييكرنەكا كۆميا زنده يانكو ئەو لاساييكرنا كو ژ نەوہيهكى بۆ نەوہيهكى دى دەھيتە ڤەگۆهاستن ب نەريت و جارنا بنەماييين ئەدەبى دەھيتە هژمارتن، ب دمرپينهكا دى نەريت لاساييكرنەكا خودان رەھ و ريشەيە د رابردوويا ئەدەبى دا، ب ئاوايەكى وەسا كو كەس نەشيت كەسى ل دەمى پيگيريكرن ب نەريتيين ئەدەبى ب لاساييكرنى

تاوانبار بکهت، ئەقە ل وی دەمی کو رەنگە ھندەک جاران کاریگەرییا نەریتین ئەدەبی خرابتر بیت ژ لاساییکرنا نغیسەرەکی ژ نغیسەرەکی دی.

رەنگە گەلەک د قی باوەرییدا بن کو رەنگشەدانا نەریتین ئەدەبی د بەرھەمەین نغیسەرەن دا ناچیتە چارچووقی لاساییکرنی یان ب کیماتی لاساییکرنەکا نیگەتیش نینە، لی ئەگەر ئەم قان نەریتین ئەدەبی یان بنەمایین ئەدەبی ژ روانگەھا فۆرمالیستین رووسی ب فاکتەرین زالین سەرەدەمەکی ل قەلەم بەدەین،^(*) پیدقیە قوناغەک یانکو سەرەدەمەک بۇ قان نەریتان بەیتە دەستنیشانکرن. ئەگەر بەیت و لگەل دەربازبوونا چەندین قوناغ و سەرەدەمان ھیشتا ئەق نەریتە د ئەدەبییدا بەینە پیرەوکرن؛ نیشانا قی چەندییە کو بووینە بەشەک ژ لاساییکرنەکا نیگەتیش. بۇ نموونە راستە کو زانری ئەدەبی ژ ئەنجامی لاساییکرنەکا بەردەوام و ریککەفتنا نغیسەرەن جەھ خۆ دگرت و ئیدی پیرەویکرن ژ ژانرەکی ئەدەبی نە ب تنی ب لاساییکرن ناھیتە ھژمارتن بەلکو پیرەوی نەکرن ژ تاییەتمەندیین وی ب کیماسی دەیتە زانین، لی ئەم دبەین کو ((ب دریزییا سەرەدەمی رینسانسی و بەشەکی مەزن ژ سەدی ھەژدی، ھزرا پارانیا خەلکی ئەقەییە کو جوړین ئەدەبیین بەرنیاس- یان ئەو تشتی کو ل وی سەرەدەمی ب جوړین شعری دەھاتە ناکرن-

ھەر وەکو جوړین زیندەموەران د جیھانا زیندەموەران دا بریتینە ژ جوړین ئەدەبیین قەبەر و چەسپاو. گەلەک ژ رەخنەگرین کلاسیزما نوی باوەریەکا تەواو ب قی چەندی ھەبوون کو پیدقیە ھەر ئیک ژ قان جوړان رەسەنایەتیا خۆ بپاریزیت-

واتە لگەل جوړین دی نەھینە تیکەلکرن- ھەر وەسا وان ھندەک بنەمایین دەستنیشانکری بۇ ناقرۆک و بنیات و شیواز و کاریگەرییا سۆزداریا ھەر ژانرەکی دانان))^(۴۰)، ب قی رەنگی کۆمەکا تەکنیک و ئەدگارین کو ل سەرەدەمەکی بەشەک بووینە ژ بنەمایین ئەدەبی و بەرھەمی ریککەفتنا نغیسەرەن بووینە مینا بنەما و یاسایین ئەدەبی بۇ ماوەیەکی دریز ھاتینە لاساییکرن؛ ئەقە ژی بوویە ئەگەر کو ھیدی ھیدی کاریگەرییا نیگەتیقائەنیا وان ل سەر ئەدەبی خویا ببیت.

دهستبهرداربوون ژ بنه ما و نهريتین ئهدهبی کارهکی ئهسته مه بۆ نموونه (مهحاله کو مروّف بشیت پۆلینکرنا ژانران د گووتارا ئهدهبیدا فهرامۆش بکهت چونکه هه می ده مان بابهتین وهکو تراژیدیا، رۆمان و جوړین شعری و گه له ک ژانرین دی کو ئهدهبیات ب درێژیا چه ندين سه دهیان لژیر سیبهرا وان هاتیه پۆلینکرن دبنه جهی گرنگیپیدانی^(٤١)، ئی لگه ل هندئ ژى نابیت ئه م قى راستی ژیریکهین کو ئه ف بنه ما و نهريتین ئهدهبی بهرهمی لاساییکرن و چاقلیکرنینه و ئه گهر بهیت و ئه فقه نه ریته ب ئاوايه کی راده بدر بهینه پیرموکرن و بسهر چه ندين قوناغین میژوویدا بهینه سه پانندن دى چنه چارچوو قى لاساییکرنه کا کۆمیا نیگه تیف. ههر لهن سیبهرا قى راستییه کو (محمد حسین الاعرجی) زاراقى (تهقلیدی) بۆ شعرا عه ره بی بکاردهینیت. ئه و دبیزیت ((مه به ست ژ و اتا په یشا تهقلیدی د بواری شعریدا ئه وه کو شعر ب کیمی پیرمویا هنده ک مهرجین کو ئیسهرین سه رده مه کی لسه ریکه فتهینه بکهت...))^(٤٢)، ئه و کیش و سه روایى وه ک نمونه دهینیت، ههر پشتی قى گوتنی ئیکسه ر دا کوکی لسه ر قى چه ندی دکه ت کو تهقلیدی ب واتایه کا دی ژى دهیته بکارهینان، ئه و ژى ئه وه کو شعر ب هنده ک مه به ستین تهقلیدیه بهیته گریدان و شاعر پیگیری ب وان مه به ستان بکه ن بۆ نمونه ل سه رده می عه باسیان قه سیده یا ستایشکرنی بنه ما و یاسایین خو هه بووینه شاعران ده لیقه نه دایه کو گۆهرینه کا وه سا د بنه مایین ویدا بهیته کرن.^(٤٣) ئه م دشین شیوه ی ستوونى شعرا کلاسیکیا رۆژه لاتا ئیسلامی ب نه ریت یان بنه مایى شعری بدهینه نیاسین، ئی وه کو دبینن ئه ف نه ریته یان ئه ف بنه مایه ب خو ((دهسته لاته کا توند و پیقه ره کی موسیقیه کو چ هه له یان قه بوول ناکه ت و ههر ژ ئه نجامی نه بوونا تیگه هه شته نه کا هونه ری بۆ قان یاسا و بنه مایان هزاران شاعر کو هزرده کرن ب تنی پیگیریکرن ب قان یاسایان دى شعری ئافرینیت، بووینه قوربانى)).^(٤٤)

٢٠٢٠١. کاریگه‌ری و پیکاریگه‌ریبونا ئه‌ده‌بی:

جودا کرنا چه‌مکی لاساییکرنی ژ کاریگه‌ریی و دانانا سنوورین فه‌بر د ناقه‌را وان دا کاره‌کی ب ساناھی نینه. هه‌ر چه‌نده کو هنده‌ک فه‌کۆله‌ران باومریه‌کا ته‌مام ب جودا بوونا وان هه‌یه لی د واری پراکتیکی و واقعی فه‌کۆلینین ئه‌ده‌بیدا ته‌قلیه‌ه‌قبوونه‌کا زۆرد ناقه‌را وان دا ده‌یته‌ دیتن.

گرنگیدان ب مه‌سه‌لا کاریگه‌ری و پیکاریگه‌ریبونی بناغه‌یی کاری ره‌خنه‌یا ژیدهران بوویه. ره‌خنه‌گر د قی ره‌خنه‌ییدا هه‌ولدده‌ت ئاوایین جوراوجۆرین پیکاریگه‌ریبونا نقیسه‌ره‌کی ب نقیسه‌رین دی بده‌ته خویاکرن. فه‌کۆلینا وان ژی زیده‌تر په‌یث و هنده‌ک جاران هزری بخۆفه‌ دگرت و کی‌متر گرنگی ب روخسار و فۆرمی به‌ره‌می ده‌اته دان^(٤٥). هه‌ر وه‌سا پیرانیا جاران ره‌خنه‌یا ژیدهران و ره‌خنه‌یا که‌شن دا‌کۆکیی لسه‌ر فه‌که‌ریان بۆ واقعی و میمیسی دکه‌ن و هه‌ولدده‌ن په‌یوه‌ندیین ده‌رقه‌ی ده‌قی و کاریگه‌رییا فاکته‌رین سروشتی و جفاکی ژی لسه‌ر ده‌قی بده‌نه دیارکرن^(٤٦)، ب قی ره‌نگی ل ده‌ستپیککی چه‌مکی کاریگه‌ریی که‌له‌ک جیاواز نه‌بوویه ژ چه‌مکی لاساییکرنی، هه‌ر وه‌کو چه‌وا لاساییکرن ژ سه‌رده‌می ئه‌رسته‌ویشه‌ به‌ره‌ق دوو ئاراسته‌یانقه‌ جوویه واته‌ لاساییکرن نقیسه‌ران ژ واقعی و لاساییکرن وان ژ نقیسه‌رین دی، کاریگه‌ری ژی د ره‌خنه‌یا ژیدهران دا لسه‌ر فان دوو ته‌ومران کارکریه.

لکه‌ل ده‌ریازبوونا ده‌می و ئه‌و گوهرپینین کو ل سه‌دی نۆزدی و بیستی د واری فه‌کۆلینین ئه‌ده‌بیدا ب تاییه‌تی میژوویا ئه‌ده‌بی و ئه‌ده‌بی به‌راورد دا چی‌بووین، هه‌ول هاتیه دان کو کاریگه‌ری ژ لاساییکرنی به‌یته جودا کرن، یانکو کاریگه‌ری مینا رووی پۆزه‌تیخی لاساییکرنی هاتیه نیشان دان، لی ئه‌ف چه‌نده نه‌بوویه ئه‌که‌ر کو لاساییکرن و کاریگه‌ری ب ته‌مامه‌تی ژه‌ف جودابن. که‌له‌ک جارن ئه‌م دبیین دا‌کۆکی ل قی چه‌ندی ده‌یته‌کرن کو ((فه‌کۆلینا کاریگه‌رییان بیا‌قه‌کی که‌له‌ک هه‌سته‌یاره و پید‌قیه فه‌کۆله‌ر که‌له‌ک هشیار بیت، فه‌کۆله‌ر دی توشی

گهلهك حالهتین جوراوجور بیت هه ر ژ لاساییکرنا تهواو و خوازاراو کو رهنگه ژ دزیی کیمتر نه بیت بگره، ههتا دگهههته نهو پالدمرین کو دهستنیشانکرنا وان ژ بهر جیاوازیا پلهیا کارایا وان کارهکی بزحهمهته^(٤٧)، تهفه ب خو نیشانا ههستکرنا ب فرهجوری و ئالوزبونا چهمکی کاریگهرییه.

١.٢.٢.١. کاریگهری وهك پلهیهكا بلندتر ژ لاساییکرنی:

(قایسشتاین) مینا فهکۆلهرهکی ناقدری واری تهدهبی بهراوردی، د قی باومرییدایه کو (ئهگهر مه بقیته شیمانیهین (احتمالات) چارهسههرکرنا بابتهکی سنوورداریکهین، یا باش نهوه کو لیستهکی چیکهین کو ژ دیاردهیا و مرگیرائی دهست پیدکته و ب و مرگرتن و لاساییکرنی دمریازدبیت و دگهههته کاریگهریی. تهفه لیسته مینا هیلهکا بهرزهرویه کو بهردهموام بهرهفه سهیرهفه دجیت ههتا دگهههته کاری هونهریی رهسهن. ب قی رهنگی تهم دی ل قی چهندی گههین کو رهسهنایهتی بریتیه ژ پیکهاتهیین نوی کو ژ لایی نافهروک و دروستبوونیفه پشتبهستنئ لسهر نمونهیین بهری دکهن.^(٤٨) شارهمزییهکی دیی واری بهراوردکاریی ژی داوکویی لسهر قی چهندی دکته کو لاساییکرن و کاریگهری ژ ههفه جیاوازن، نهو نفیسهریی کو دکهقیته ژیر کاریگهریی بهرههمهکی پیشکیش دکته کو د جهوههریی خو دا تاییهته. ب دیتنا وی د لاساییکرنییا نفیسهر هندی دشیت لسهر کیستی کهسایهتییا نفیسهرهکی دی یان بهرههمهکی دی دهستان ژ کهسایهتییا خو بهرددهت لی د ههمان دم دا خو ژ ئەمانهتداریا دهقاودهقا پیدقی د و مرگیرائییا رزگار دکته.^(٤٩) ب دیتنا فان فهکۆلهران جیاوازی د ناقبهرا چهمکی لاساییکرنی و چهمکی کاریگهریییا ههیه، کاریگهری پلهکا بهرزتره ژ لاساییکرنی و رهسهنایهتی د پرۆسهیا کاریگهریییا خو یادیته لی لگهل هندی ژی نکۆلیی ل نرخی لاساییکرنی ژی ناکهن نهمازه کو وی دادننه بهری و مرگیران و و مرگرتنی.

نهو تشتی کو گهلهك جارن مینا بناغهیی کاریگهریی دهیته ل قهلهمدان ههبوونا دوو لایهنان واته فریکهر و و مرگرییه هه ره وکو (ئولدریدج) د

پیناسهیا کاریگهرییدا دبیزیت ((تشتهك د بهرهه می نشیسه ره کیدا دهیته دیتن، هه بوون بو وی تشتی نه دبوو، ئەگەر وی نشیسه ری بهرهه می نشیسه ره کی بهری خو (نه خاندبا))^(۵۰)، لهوما ههول دهیته دان کو لسه ر بناغه یی شروقه کرنا په یوهندی و سه ره ده ریا د ناچه را فان دوولایه نان دا تایبه ته مندیین کاریگه ری بهینه خویاکرن. گرنگترین خالا کو دا کوکی لسه ره دهیته کرن زی ئەقهیه کو ((روئی فریکه ری د کاریگه رییدا ل قوناغا بهری داهینانا بهرهه می دووی خویادبیت و به شداریه کا سه ره کی د پیکهینانا بهرهه می دووییدا ناکهت، واته بهرهه می دووی نابیته کو بیهك ژ بهرهه می ئیکی، کاریگه ری ب تنی فاکته ره کی هاریکاره بو داهینان و به رهه مهینانی، مه بهست ژ کاریگه ری ئەو نینه کو لایه نی دووی ته قایا پینگافین لایه نی ئیکی دووباره بکهت، ئەگەر ب فی رهنگی بیت دی چیته د چارچوو فی لاساییکرنییدا.^(۵۱)

ئهم دشین چه مکی کاریگه ری لدویف شیانا داهینه رانه یا وه رگری به ره دوو جوران واته کاریگه ریا پوزه تیف و نیگه تیف دابهش بکهین. مه بهست ژ کاریگه ریا پوزه تیف ئەوه کو به رهه می دووی ژ لای جوری و داهینان و ره سه نایه تی و موکومیی فه ژ به رهه می ئیکی کیتر نه بیت، واته په یوهندی د ناچه را وان دا هه بیت، لی ده می ئەم به رهه می دووی دخوین ههستی ب فی چهندی نه کهین کو ئەف دهنگه بریتیه ژ دهنگه دانا دهنگی به ری، ئەف دهنگه دهنگه کی جیاواز و سه ره خویه و خودان ریره وی خو یی تایبه ته^(۵۲)، لهوما گه لهك جارن لاساییکرن دبیته جورهك ژ کاریگه ری، لی ب کاریگه ریه کا نیگه تیف دهیته ل قه له م دان. ئەو کاریگه ریا کو پیره وی کرن و ملکه چی تیدا بیت ب لاساییکرن دهیته نیاسین و ئەو کاریگه ریا کو گوهرین و ره سه نایه تی به رهه م بینیت ب پوزه تیف دهیته ل قه له م دان.

ئەگەر ئەم ژ فی روانگه هی ته ماشه ی فی بابته ی بکهین دی دشین پره نسپین وه کهه فی و به رام به ری بکهینه پیشه ر بو جودا کرنا کاریگه ری ژ لاساییکرنی. وه کهه فی مه رجه که ژ مه رچین کاریگه ری چونکه دبیته به لکه بو

هه‌بوونا دوولایه‌نان واته لایه‌نی به‌ری و لایه‌نی دویف دا؛ وه‌که‌ه‌قیی هه‌زا که‌سی دویش‌دایه بو وه‌که‌ه‌قبوون لگه‌ل که‌سی به‌ری لژی‌ر کاریه‌رییا دا‌خ‌با‌ری‌بوونی یان بو نیشان‌دانا قی چهن‌دی کو پیره‌ویا وی دکه‌ت، ئە‌گه‌ر یی دویش‌دا هه‌ر د قی چارچوو‌قه‌یدا به‌رده‌وام بیت دی وینه‌یه‌کی بیسه‌روبه‌ر ژ کار یی به‌ری پیش‌کیشه‌ت، واته دی ب دووباره‌کرنا کار یی به‌ری رابیت، ب قی ره‌نگی به‌ره‌می نوی دی که‌قیته د بازنه‌یا لاسایه‌کر نی‌دا. ل هه‌مه‌به‌ر قی چهن‌دی پره‌نسیی به‌رام‌به‌ریی هه‌فرکی و گه‌ه‌شتن و سه‌رکه‌فتن و ده‌ریازبوونی ب خو‌قه‌ دگه‌رت. هه‌رچه‌نده دم ده‌ره‌ژمه‌ندی نمونه‌یا ئیکه‌دایه چونکه دکه‌قیته به‌ری نمونه‌ی دووی و رولی بابینی دگه‌رت لی نمونه‌ی دووی دشی‌ت ژ لایی هونه‌ری قه‌ بکه‌قیته به‌ری نمونه‌ی ئیکی، ئە‌و دشی‌ت لگه‌ل وی پیش‌کیشه‌فتن و سه‌رکه‌فتن کو به‌سه‌ر نمونه‌یا به‌ری خو‌ بدسته‌شته ده‌نیت په‌یوه‌ندییا خو‌ لگه‌ل وی ژ یارینیت، که‌واته لاسایه‌کر ل قیری دی بیته لاسایه‌کر نه‌کا ئە‌ره‌ستوی. (٥٣)

چه‌وا ل سه‌رده‌مین که‌فن باس ژ لاسایه‌کرنا باش و خراب ده‌اته‌کر، واته ئە‌و لاسایه‌کرنا کو نه‌یسه‌ر ژ چارچوو‌قی نمونه‌ی به‌ری خو‌ ده‌رنا‌که‌قیته و پینگه‌قین وی دووباره‌دکته و ئە‌و لاسایه‌کرنا کو هونه‌رییه و نه‌یسه‌ر لسه‌ر بنا‌غه‌یی به‌ره‌می به‌ری خو‌ به‌ره‌مه‌کی نوی و جیاواز د ئافرینیت. کاریه‌ری ژ ی ب هه‌مان شیوه گه‌له‌ک جارن به‌سه‌ر دوو جو‌رین خراب و باش ده‌یته دابه‌شکر و جو‌ری وی یی باش نیزیکی میمه‌سا ئە‌ره‌ستوی دبیت و جو‌ری خراب ژ ی گه‌له‌ک جارن ب لاسایه‌کر نه‌یته نا‌قکر، ب قی ئاویی ئە‌م دشی‌ن بیژین بکاره‌ینانا زاراقی کاریه‌ریی ب تنی هه‌وله‌که بو‌ ئامه‌ژده‌ان ب لایه‌نین پۆزه‌تیقین لاسایه‌کر نی و خو‌ دویرکر ژ واتایین وی یین نیگه‌تیف.

٢٠٢٠٠١. کاریگه‌ری و ئاریشا زالبوونا رۆلی قریگه‌ری:

لگه‌ل هه‌بوونا هه‌ولین به‌رچاڤ بۆ جودا کرنا کاریگه‌ریی ژ لاساییکرنی لسه‌ر قی بناغه‌ی کو د کاریگه‌رییدا و مرگه‌ری رۆله‌کی ته‌کتیف هه‌یه، ئی هیتتا کاریگه‌ری نه‌شیایه خو ژ قی ئاریشی رزگاریکه‌ت و سروشتی په‌یفا کاریگه‌ریی و بکارهینانا وی د زمانیدا زنده‌تر دا کوکیی لسه‌ر رۆلی قریگه‌ری دکه‌ت، بۆ نمونه د زمانئ ئنگلیزیدا ئەڤ په‌یشه پتر رۆلی دده‌ته لایه‌نی ئیکی و ناڤی لایه‌نی دووی کوب رۆله‌کی سه‌ره‌کی د کاریگه‌رییدا رادبیت، پشتی لایه‌نی ئیکی ده‌یته گوتن، ب قی رهنگی رۆلی پۆزه‌تیقی به‌ره‌مه‌ی دووی ب رهنکه‌کی نیگه‌تیف خۆیادبیت، واته ده‌می ئەم دبیزین شاعری ژماره ئیک کاریگه‌ری لسه‌ر شاعری ژماره دوو هه‌بوویه ژ لایه‌کیشه ئەم رۆله‌کی دده‌ینه شاعری ژماره ئیک هه‌ر وه‌کو ئەو ب کاره‌کی رابوویه و خوازوانه ئەڤ کاره کریه و ژ لایه‌کی دیشه قی چه‌ندی دده‌ینه دیارکرن کو شاعری ژماره دوو ملکه‌چی شاعری ژماره ئیک بوویه.^(٥٤) ئەڤ ئاریشه د زمانئ کوردیدا زی خویایه چ ئەم بیژین (آ)ی کاریگه‌ری لسه‌ر (ب)ی هه‌بوویه یان بیژین (ب) که‌فتیه ژیر کاریگه‌ریا (آ)ی رۆلی لایه‌نی دووی لاواز خۆیادبیت و مینا پیروم یان پاشکویی لایه‌نی ئیکی دهرده‌قیت و چ جیاوازیه‌کا و هسا لگه‌ل لاساییکرنی نابیت، له‌وما که‌له‌ک فه‌کو له‌ران هه‌ست ب قی ئاریشه‌یا که‌فن کریه و هه‌ولداینه رهنگه‌دانا قی واتایا نیگه‌تیف لاوازیکه‌ن.

(قایسشتاین) ئاماژه‌یی دده‌ته قی چه‌ندی کو د جیهانا ئەده‌بی به‌راورد دا جیاوازی د ناقه‌هرا به‌ایی قریگه‌ر و مرگه‌ریدا نینه. چ شهرم و کیماسی تیدا نینه ئەگه‌ر نفیسه‌ره‌ک تشته‌کی و مرگه‌ریت هه‌ر وه‌سا ئەو که‌سی کو کاریگه‌ریه‌کی پیشکیش دکه‌ت ژ شایانی په‌سن و ستایشی نینه. پیدقیه ئەم وه‌سا به‌ریخۆیده‌ینه قی بابته‌ی کو قریگه‌ر خوازوانه ب قی رۆلی نارابیت و مه‌به‌ستا و مرگه‌ری ژئ ئەو نینه کو بکه‌قیته د په‌یوه‌ندیه‌کا پیرومیانه و ببیته دیشه‌لانک، ب تنی دهنده‌ک حاله‌تین ده‌گه‌ندا نه‌بیت، یا باش ئەوه کو ئەم وه‌سا به‌ری خۆیده‌ینه لاساییکرنی

كو كاريگهريه كا ئاگه هدارانه يه و كاريگهري لاساييكرنه كا نه ئاگه هدارانه يه.⁽⁵⁵⁾ ب قى رهنگى ئەم دشيین بیژین كو د كاريگهرييدا و مرگري رۆله كى ئەكتيف و كاريگهري ههيه و خوازراوانه به شداريى د پرۆسه ييدا ناكهت و د لاساييكرنيدا قريگهري بالادهسته و و مرگري خوازراوانه ب قى كاري رادبیت، لى ئەو تشتى كو نكۆلى لى ناهيته كرن ئەوه كو كاريگهري چ جارن نه شیت خوژ و اتايين نيگه تيف و كارتیكرنا زاراقى لاساييكرنى رزگاریکهت، ههر ئەه قه چهنده ژى هۆكارى سهره كى رهتكرنا گرنگيا چه مكى كاريگهريى ژ لايى قه كۆله ريى قوتابخانه يا ئەمريكى و قه كۆله ريى وارى هه قتيكستى بوويه.

٣.٢.٢.١. ئارمۆمهنده نه بوونا ئاراسته كرنا كاريگهريى:

ئاريشه كا ديا كاريگهريى ئەه قيه كو گه له ك جارن لدويش نيرينا قه كۆله ري ده يته ئاراسته كرن. رهنگه مه به سته قه كۆله ري سه مانده نه ره سه نبوونا به ره مه ي ژيخواستى يانكو و مرگرتى بيت، ل قى ده مي دى پشتبه ستنى لسهر وان گوهرپنان كهت كو نشيسه ري ئيخستينه د وي به ره مه ي دا. به روفاژى قى چهندي ژى قه كۆله ر دشيته وه كه ه قيين د ناقه را ههر دوو به ره مه مان بكه ته به لگه بو ئاره زويا دزيى. ب قى رهنگى قه كۆلينا كاريگهريى دى بيته به شه ك ژ زانستى كونه به باريا ئەده مي. نشيسه ر بخۆ چه ژ فان ههر دوو ئاراسته يان ناكهن، لى ره مخنه گرین ئەده مي هه سته ب ئارامى دكهن ده مي قه كۆلينا خو به ره ق ئاراسته يه كا پۆزه تيف دبه ن واته ره سه نبوونا به ره مه ي ب ريكا جودابوون و دووركه فتنه وى ژ ژيده ريى كاريگهريى دهنه دياركرن.⁽⁵⁶⁾

ئايديو لۆژيا و چه زا قه كۆله ري رۆله كى سهره كى د قى بواريده دبينن، ئەگه ر قه كۆله ر داخبار بيت ب به ره مه ي بيكارگه ر دى هه ول ده ت قى چهندي به سلينيت كو نشيسه ري به ره مه ي شيايه ب ريكا گوهرپن و خو كونجانده ن لگه ل سه قايه كى نوى به ره مه مه كى نوى و ره سه ن پيشكيش بكه ت. به روفاژى قى چهندي ئەگه ر قه كۆله ر لايه نگرى به ره مه ي كاريگه ربيت دى هه ول ده ت قى چهندي

بسه‌لمینیت کو ئەو بەرهمی ئەو قەكۆلینی لسه‌ر دكه‌ت بوویه ژیدمەر بۆ هنده‌ك
نقیسه‌ریڤن دی و ب قی ئاواپی کاریگه‌ری دی چیته‌ د چارچووشتی دیقه‌لانکبوون و
پیرموییدا.

٤.٢.٢.١. دهربرینین وه‌كه‌ه‌ف و ه‌ك بناغه‌یی کاریگه‌ری:

هه‌ر ژبو جوداكرنا کاریگه‌ری ژ لاساییكرنی گرنگی ب رۆلی داهینه‌رانه‌یا
کاریگه‌ری ده‌یته‌ دان. ((به‌روفاژی لاساییكرنی د کاریگه‌رییدا نقیسه‌ر
به‌رهمه‌یه‌نه‌ری کاره‌کی تایبه‌ت ب خۆیه. کاریگه‌ری ب تنی تشتین پاژمیی و هویر
بخۆفه‌ ناگریت به‌لكو بابه‌ته‌کی گشتگره‌، تشته‌كه‌ كو ب ئاوایه‌کی
ئورگانیک د به‌رهمین هونه‌ریدا خۆیادبیت))^(٥٧)، ئەفه‌ ب خۆ ئیکه‌ ژ مه‌زنتین
ناسته‌نگین کو دكه‌ه‌نه‌ د ریکا کاریگه‌رییدا. لسه‌ر قی بناغه‌ی کو کاریگه‌ری
پروسه‌یه‌كا داهینه‌رانه‌یه‌ و نه‌جامی وی به‌رهمه‌هاتنا تشته‌کی نوی و جیاوازه
پیدفیه‌ ئامازه‌ ب وان فاکته‌ران به‌یته‌ دان کو جه‌وه‌ه‌ری و کارانه‌، ئەفه‌ ل وی ده‌می
كو گه‌له‌ك جارن ئەو قه‌كۆله‌ریڤن کو باسی کاریگه‌ریڤن دكه‌ن هه‌بوونا چه‌ند
دهربرینین وه‌كه‌ه‌ف دكه‌نه‌ به‌لگه‌ بۆ هه‌بوونا کاریگه‌ریڤن و کیمتر به‌ره‌ف
فاکته‌ریڤن کارا دچن کو دبنه‌ ئەگه‌ری دروستبوونا کارلیکه‌كا داهینه‌رانه‌.

ته‌نانه‌ت به‌یترین وه‌كه‌ه‌فین ئاشکرا ژ نابه‌ن به‌لگه‌ بۆ قی چه‌ندی کو
نقیسه‌ره‌کی که‌ره‌سته‌یی خۆ ژ نقیسه‌ره‌کی دی وهرگرتییه‌، هه‌ر وه‌سا تشتین
ئافران‌دی و نوی ژ هاریکاریا قه‌كۆله‌ری ناکه‌ن، چونکه‌ هه‌می ده‌مان کۆمه‌كا
به‌رهمه‌مان هه‌نه‌ کو هیشتا ژ لای قه‌كۆله‌ری نه‌هاتینه‌ خواندن، هه‌ر وه‌سا گه‌له‌ك
جۆریڤن کاریگه‌ری هه‌نه‌ کو ب ریکا قه‌دیتنا دهربرینین وه‌كه‌ه‌ف ناهینه‌
شروقه‌كرن. تشتی هه‌قدژ ئەوه‌ کو دیارترین به‌لگه‌ کو دق‌ی کاریدا قه‌كۆله‌ر
دشیت پشته‌سته‌نی لسه‌ر بکه‌ت قه‌دیتنا دهربرینین وه‌كه‌ه‌فه‌ کو پرانیا جارن بیئرخ
و ریزه‌یه‌نه‌. ئەفه‌ ل وی ده‌می کو قه‌دیتنا کاریگه‌ریه‌كا سه‌ره‌کی گه‌له‌ك ب
زه‌حمه‌ته‌^(٥٨)، له‌وما سه‌ره‌رای به‌رزکنا دروشمی کاریگه‌ری وه‌ك به‌رهمه‌هاتنا

بهره‌مه‌کی نوی و جیاواز، فه‌کۆله‌ر پرانیا جاران لدویف تشتین پاژمی و بی نرخ
دچن کو گه‌له‌ك جاران ژ سیمایین فه‌کۆله‌رین ره‌خنه‌یا ژیدمرانه.

دهمی چ به‌لگه‌یین بهیز بو کاریگه‌ریی بهره‌ده‌ست نه‌بن، ریکاری بهره‌لاقی نه‌وه
کو هه‌ولده‌ین هنده‌ك به‌لگه‌یان ب ریکا هه‌قبه‌رکنا ده‌قان بده‌ستقه بینین،
مه‌به‌ستا مه‌ژی سه‌ماندنا فی چه‌ندیه‌ه کو نشیسه‌ری (ب) په‌یف یان دهربرین یان
وینه‌یین خو ژ (ا) وهرگرتینه. فیجا ره‌نگه‌ گه‌له‌ك جاران پشتبه‌ستن لسه‌ر
وه‌که‌ه‌قیین بیسه‌روه‌رو و بی بنه‌ما ژی بهیته‌ کرن^(۵۹)، واته‌ هه‌می ده‌مان ناسته‌نگه‌ك
دکه‌فیه‌ د ریکا کاریگه‌رییدا، نه‌و ژی مه‌ترسیا تیکه‌لکنا وه‌که‌ه‌قیی لگه‌ل
پیره‌ویی و لدویف‌چووینییه‌ل فی‌ریی پیسه‌ره‌کی لۆژیکی ژی ده‌بته‌ بکاره‌ینان: چونکه
(ب) پشتی (ا) هاتیه، واته‌ ب پیره‌ویا (ا)ی کریه. نه‌ف په‌یوه‌ندییا هۆکاری هه‌می
ده‌مان دروست نینه و ره‌نگه‌ گه‌له‌ك جاران مه‌ توشی هه‌له‌یان بکه‌ت، چونکه‌ نه‌م
دهرباره‌ی لیكدانین داهینه‌رانه و وهرچه‌رخان و گوهرینی دناخشین و نه‌شین هه‌می
ده‌مان سروشتی کاریگه‌ریی ده‌ستنیشان بکه‌ین. کاریگه‌ری هنده‌ك جاران ب هنده‌ك
په‌روه‌یان دهریاز دبیت کو نه‌م نه‌شین دویف‌چووونا وان بکه‌ین، بو نموونه‌ هنده‌ك
بهره‌م د میژوویا نه‌ده‌بیدا ده‌ینه‌ دیتن کو کاریگه‌رییا سه‌دان بهره‌مه‌ین دیین
به‌ری لسه‌ر وان خویایه، ل فی ده‌می نه‌م نه‌شین باسی پیره‌ویی بکه‌ین^(۶۰). ب فی
ئاوایی بکاره‌ینانا پیسه‌ریی ده‌می بخو دبیته‌ ئاریشه، هه‌بوونا دهربرینی وه‌که‌ه‌ف د
ناقبه‌را دوو بهره‌مان مه‌ هان دده‌ت کو باسی کاریگه‌ریی بکه‌ین نه‌فه‌ ل وی ده‌می
کو چیدبیت چ په‌یوه‌ندی د ناقبه‌را وان دا نه‌بیت، نه‌گه‌ر په‌یوه‌ندییا وان ژی بهیته‌
سه‌ماندن: هه‌ر وهرگرتن و تییه‌لکیشانه‌ك نابیته‌ کاریگه‌ری، چونکه‌ کاریگه‌ری ب
تشته‌کی جه‌وه‌ری ده‌یته‌ ل قه‌له‌مدان. هه‌ر ل فی‌ریی ئاریشه‌کا دیا کاریگه‌ریی
خویدبیت، نه‌و ژی دوولایه‌نیکرنا وییه، نه‌فه‌ ل وی ده‌می کو چیدبیت نشیسه‌ره‌کی
مفا ژ گه‌له‌ك بهره‌م و نشیسه‌ران وهرگرتبیت و بهره‌مه‌کی نوی و کاریگه‌ر
پیشکیش کریت، ل فی ده‌می سنووردارکرنا کاریگه‌ریی د ناقبه‌را دوو لایه‌نین
دیارکری کاره‌کی بی مضایه.

٥.٢.٢.١. کاریگه‌ری د ناڤه‌را ئاگه‌هی و بی ئاگه‌هییدا:

جودا کرنا کاریگه‌ریی ژ لاساییکرنی لسه‌ر بناغه‌یی قی چه‌ندی کو کاریگه‌ری لاساییکرنه‌کا نه‌خوازوانه و لاساییکرن کاریگه‌ریه‌کا خوازوانه‌یه؛ دبیته ئه‌گه‌ر کو ئالۆزیین چه‌مکی کاریگه‌ریی زیده‌تر بن، ئیدی گرنگیه‌کا زۆر ب ئاگه‌هی ناهیته دان و رۆلی بی ئاگه‌هی به‌رز ده‌یته نرخاندن ب تایه‌ت ئه‌گه‌ر چ به‌لگه بو سه‌ماندنا په‌یوه‌ندیی د ناڤه‌را به‌ره‌می به‌ری و دویشدا نه‌بن، بو نموونه ده‌می نقیسه‌ره‌ک نکۆلیی ل قی چه‌ندی دکه‌ت کو وی به‌ره‌می نقیسه‌ره‌کی به‌ری خو دبیتیت یان خواندبیت فه‌کۆله‌ر به‌ره‌ف هنده‌ک شروقه‌کرنین دی بو هه‌بوونا دهرپینین وه‌که‌ه‌ف دچن، ئیک ژ فان شروقه‌کرنه‌کا مه‌سه‌لا ژبیرکرنییه. ئه‌و دبیزن ته‌فایا ئه‌و تشتی کو نقیسه‌ر دخوینن ناهیته بیره‌ وان^(١١)، یانکو ده‌می چ ئاماژه بو رۆلی هشیارانه و ئاگه‌هدارانیه‌یا بیره‌دانکی نه‌بیت، سایکۆلۆژیا دی کویراتیی نازرنیت و دی ئاماژمی ده‌ته رۆلی بی ئاگه‌هی، واته دی قی یه‌کی ده‌ته دیارکرن کو نقیسه‌ری (أ) د بی ئاگه‌هی خۆ دا دهرپینه‌ک ژ نقیسه‌ری (ب) وه‌رگرتیه، ئه‌ف وینه و دهرپینه جهی خۆ د بی ئاگه‌هی نقیسه‌ریدا دگرن و و سه‌رژنوی وه‌کو ئیله‌امه‌کی ژدایک دبن.^(١٢)

هه‌رچه‌نده کو سه‌ماندنا بابه‌تی ژدایکبوونا بی ئاگه‌هانه ئه‌سته‌مه لی د هه‌مان ده‌مدا ئامرازه‌کی دبلوماسیه بو وان که‌سین کو هه‌سته‌کی باش به‌رامبه‌ر ب وه‌که‌فیان نینه و دترسن کو به‌ره‌مین وان بچنه د چارچوو‌قی بیره‌ویکرن و دزییدا، ئه‌و قی بابه‌تی مینا ئامرازه‌کی بو سه‌ماندنا بی کونه‌هی نقیسه‌ری بکارده‌ینن، که‌واته مه‌سه‌لا به‌ره‌مه‌اتنا بی ئاگه‌هانه تشته‌کی گه‌له‌ک گرنه‌ک نینه ب تنی لده‌ف وان که‌سان نه‌بیت کو گه‌له‌ک گرنگیی دده‌نه ره‌سه‌نایه‌تی. تشته‌کی ئاساییه کو گه‌له‌ک تشتین وه‌که‌ه‌ف د ناڤه‌را ژیانا مرو‌فین جودا جودا دا هه‌بن. هه‌ر ژ رۆژا ژدایکبوونی تا‌کو مرئی پیرانیا ئه‌زمونین مرو‌فان وه‌کو هه‌فن و ب راستی ژی هه‌زا دووباره‌کرنه‌کا فان ئه‌زمونین گرنه‌ک د ژیانیدا ده‌یته دیتن و

پرانیا جاران ژى ئەف ئەزمونە ب ریکین وەکەف دووبارەدبن. هەر وەکو (جونسون) دبیژیت پرانیا نشیسەرین سەردەمەکی خودان هەستەکی وەکەفن، چونکە د هەر سەردەمەکیدان نشیسەران ئامانجین هەقەش بۆ هزرکرنی هەنە^(٦٣)، ب قى ئاوايى گریدانان کاریگەریی ب بى ئاگەهیئە دبیته ئەگەر کو ژ لایەکیفە هەر وەکەقییەك بچیتە دچارچووئی کاریگەرییدا و دیاردەیین وەکو گیانی سەردەمی و وەکەقیا ئەزمونان نەهینە بەرچاقرتن و پرویەکی نیگەتیف وەرگرن و ژ لایەکی دیشە هەندەك دیاردەیین وەکو دزیی و وەرگرتین دەقاودەق بچنە د چارچووئی بى ئاگەهیی و پرویەکی پۆزەتیف وەرگرن، کەواتە ژ لایەکیفە مە نیزیکی لاسایکرنی دکەت و ژ لایەکی دیشە مە ژ لاسایکرنی دویردئیخیت.

٣.٢.١. دزیا ئەدەبی:

دزیی تاییەتمەندیین خو هەنە لی ب ئیکجاری ژ لاسایکرنی ناهینە جوداکرن. ئەم دشیین بیژین کو گەلەك جاران دزی ب خرابترین جوړی لاسایکرنی هاتیە هژمارتن لی جارنا ژى نشیسەر و فەكۆلەران نیرینهکا جیاواز بۆ هەبوویە؛ تا وی رادەى کو هەندەك فەكۆلەران باسی نیزیكبوونا دزیی ژ هەفتیکستی کرپە و گوتینە کو (دزیا ئەدەبی هەقواتایا هەفتیکستی نینە لی شیومیین دزیی دچنە چارچووئی وان حالەتان کو زاراقی هەفتیکستی پیکدەین...)^(٦٤)

(عبدالعزیز عتیق) د قى باومرییدا یە کو دزی ئەو کو شاعەرەك تشتەکی ژ شاعەرەکی دی وەرگریت یان بەشەك ژ شعرا وی تالان بکەت و وی بەدەتە بال خوڤە، لی ئەف فەكۆلەرە پشتی قى پیناسەیی هەستی ب قى چەندی دکەت کو بابەتی دزیی ژ قى یەکی دمریاز دبیت و هەندەك بابەتین دی وەکو (تیهەلکیش، ژیومەرگرتن (اقتباس)، لاسایکرن، دووبارەکرنا واتایی ژى) بخوڤەدگریت^(٦٥)، یانکو سنووردارکرنا دزیا ئەدەبی و جوداکرنا وی ژ وەرگرتن و جوړین دیین پەیوەندی گەلەك ساناهی نینە.

١.٣.٢.١. دزیا پۆزهتییف و دزیا نیگهتییف:

رهنکه پرانیا جاران دزیا ئەدەبی زاراقەکی نیگهتییف بیت و بۆ خرابترین جووری پەيوەندییا دەقەکی لگەل دەقیین بەری بهیته ل قەلەم دان، ئی لگەل هندی ژى د مەیدانا قەكۆلینین ئەدەبیدا ئەف زاراقە ب دوو ئاویین جیاواز دەیتە بکارهینان، ب ئاویەکی پۆزهتییف هەر وهكو (ئەلیوت) دبیژیت ((شاعرین پینەگهشتی لاسایى دكەن و شاعرین پینەگهشتی ب دزیی رادبن))^(٦٦) و ب ئاویەکی نیگهتییف هەر وهكو (گیل دوز) دبیژیت ((دزیكرن، غەش و لاسایكرن و كۆپكرن و قەهانندنە لسهر شیوازی كەسین دی))^(٦٧)، یان ب دەریپنەكا دی (دزی و مرگرتنەكا دەقاودەق و بی ئاگەهداركرنە كو نغیسەرەکی فیلباز پی رادبیت و وەسا ددەتە خویاكرن كو (ئەو داھینەری تەشتەكییە ئەفە ل وی دەمی كو تنی ب قەگۆھاستنا وی تەشتی رابووێه. ئەو دەستدزیژی دكەتە سەر خاوەنداریتیا ئەدەبی، هەمی دەمان ئەف چەندنە ب توندی هاتیە رەتكرن ئی لگەل هندی ژى ئەف چەمكە ب بەردەوامی بەرفرەه و بەرفرەتر بوویە: دزی بریتیه ژ زیدەرۆیی د دانەبال خویا تەشتان و دز ژى ئەوە كو دەستی خو دادنیتە سەر وان وتارین كو ملكی وی نینن)^(٦٨). كەواتە ئەف زاراقە ژى مینا كارێگەری و لاسایكرنی بۆ دوو مەبەستان دەیتە بکارهینان هەندەك جاران مەبەست پی كارەکی داھینەرەنەیه و جارنا ژى كارین كۆپكری و بی نرخ ب خۆفە دگريت.

ل هەمبەر زاراقی دزیا ئەدەبی د زمانی ئنگلیزیدا زاراقی (plagiarism) دەیتە دیتن (ئەف زاراقە بۆ دوو واتایین جیاواز دەیتە بکارهینان، ژ لایەکیفە بۆ دزیا ئەدەبی و ژ لایەکی دیفە بۆ قەركرن یانكو وەرگرتنا ئەدەبی دەیتە بکارهینان. دزیا ئەدەبی بریتیه ژفی چەندی كو كەسەك نغیسین یان شعرین كەسین دی بدەتە بال خۆفە واتە نغیسین یان شعرا كەسەکی دی بی دەستکاری یان ب دەستکاریكرنەكا كیم پیشكیش بكەت و وەسا بدەتە دیاركرن كو بەرھەمی وی بخۆیە، دزیا ئەدەبی ل قیری ناھیتە سنوورداركرن بەلكو كەلەك لایەنن دی وهكو جوړین لاسایكرنی؛

لاساییکرنا شیوازی، ناقهروک و قالب و یین دی و جوړین و مرگرتنی (اقتباس) بخوڤه دگریت. ئەفه ژى ئەو لایه نن کو دچنه چارچووڤى واتایا دوویى یا فى زاراقى، واته قهرکرن یان ژیومرگرتنى کو بدیتنا گهلهک فهکۆلهر و نشیسه ران پۆزه تیڤن و دبنه ئەگه رى و مرچه رخان و گوهرینا شاعران و سه ره لدا نا شاعرین ناقدار د بواری ئەده بیدا. هه ر لسه رى بناغه ی فهکۆلهره کى مینا (کالریج) ی ژى زاراقى (plagiarism) وه کو قهرکرن یانکو ژیومرگرتنى بکارهینانیه. ب فى رهنگى ئەف واتایا زاراقى (plagiarism) ی نیزیکی واتایا زاراقى میمیسا نه رستهویه (٦٩).

سه ره رای هندی کو دزی ژ لایى جفاکی و ره وشتیقه کاره کى ناپه سه نده لى د هه مان ده مدا ئەدگار ه کى دزیی سه رنجراکیشه، ئەو ژى ئەوه کو دز ب دزیی رادبیت بى کو کس هه ستى پى بکه ت. ئەوین دزیی ب واتایه کا پۆزه تیڤ بکاردهین زیده تر مه به ستا وان ئەف ئەدگار هیه، واته ده مى نشیسه ر ب رهنگه کى وه سا مفاى ژ ده قین به رى خو وهر دگریت کو ل ده مى خواندنا به ره ه مى وى مروڤ زوى ب زوى هه ستى ب ئاماده بوونا ده قین به رى نه که ت. (مؤلیر ده باره ی فى چه ندی دبیژیت ئەز واتایین باش وهر دگر و داهینانى تیدا دکه م ب رهنگه کى وه سا کو مۆرک و که سایه تیا (مؤلیر) ی پیڤه دیار بیت) (٧٠)، که واته ده مى زاراقى دزی ب واتایا خو یا پۆزه تیڤ ده یته بکارهینان ئیدی چ جیاوازی د ناقبه را وى و وهر گرتنیدا نامینیت، ته نها ئەفه نه بیت کو مروڤ هه ستى ب فى چه ندی دکه ت کو دزی ب واتایا خو یا پۆزه تیڤ هونه ریتره ژ وهر گرتنى، هه ر وه سا جارنا ژى ل هه مبه ر لاساییکرنا داهینه رانه ده یته بکارهینان.

٢٠٣٠٢٠١. ئاماژەنەدان ب ناڤی نڤیسەری و دەقاوومق بوون:

سەرەرای هەبوونا بکارهینانین پۆزەتیش بۆ زاراقی دزیی لی دانەنیاسینا دزیا ئەدەبی وەکو خرابترین جوۆی لاساییکرنی و هەولا جوداکرنا وی ژ جوۆین جیاوازین لاساییکرن و کاریگەری و ژۆمەرگرتنی بەردەوامن. ل قیری ژی داکۆکی لاسەر دوو پیڤهەرین سەرەکی دەیتەکرن، ئەو ژی دەقاوومق بوونا پەیهووندی و ئاماژەدان و نەدان ب ناڤی نڤیسەریه، هەر وەک (محمد مندور) دبیزت ((دزی بریتیه ژ وەرگرتنا دەقاوومقا رسته و هزرین رەسەن و دانەبال خۆ یا وان بی ئاماژەدان ب ژیدەری وان)).^(٧١) ب دیتنا قی قەکۆلەری و گەلەک قەکۆلەرین دی دەقاوومق بوون و ئاماژەنەدان ب ناڤی وی نڤیسەری کو کەرەستە ژی هاتیه وەرگرتن ژ ئەدگارین دزیا ئەدەبییه.

سەبارەت ب ئاماژەدان یان نەدان ب ناڤی نڤیسەری پیدقیه بیژین کو ئەقە زیدەتر نیرینه کارهوشتییه بۆ قی بابەتی، ئەگەر ئەم قی فاکتەری بدەینه لایهکی و بتنی پەیهووندییا د ناڤهرا دەقان بکەینه پیڤهەر دی بۆ مه خویا بیت کو ئاماژەدان یان ئاماژەنەدان ب ناڤی خودانی چ کارتیکنه کارهوشتییه و وەرگرتن ژی دزییه کارهوشتییه. ئەم نەشیین بیژین ئاماژەدان یان نەدان ب ناڤی نڤیسەریه کو دزیی دکەته پەیهووندییه کارهوشتییه چونکه وەکو خویایه د مهیدانا ئەدەبییا گەلەک دیاردەیین دی هەنە کو ب دزی دەینه ل قەلەم دان بی کو ئەق چەندە ژ وان بگریت، بۆ نموونه شاعر هندهک جاران (واتایه کارهوشتییه و وەرگرتن پیدقیه دکت لی پاشی ئەو بخۆ ب دووباره کرنا وی رادبیت واتە ژ خۆ ددزیت، ئەق چەندە د رەخنەیا ئوروییدا ب ژخۆدزین (selfplagiarism) دەیتە ناڤکرن).^(٧٢) ل قیری مه چ گرفت لگەل ئاماژەدان یان نەدان ب ناڤی نڤیسەری نینه بەلکو ئاریشه یا د قی چەندییا کو نڤیسەر ب ریکا دووباره کرنا واتایه کارهوشتییه دیارکری کەفتیه د ریرهوی لاساییکرنییا، کەواته ژلای سروسشت و کاریگەری قە چ جیاوازیه کارهوشتییه وەسا د ناڤهرا دزی و

و مرگرتنیدا نینه، ئاماژەدان یان ئەدان ب ناڤی نڤیسەری بابەتەکی ڕەوشتییه و چ تاییەتمەندیی هونەری پێشکێشی دەقی ناکەت.

دەقوودەق بوون یان نیمچە دەقوودەقبوون ژێ ئەدگارەکه کو گەلەک جارەن دزی و ژێومەرگرتنی ژ جۆرین دیین پەییوەندیان جودا دکەت. ئاماژەدان ب ناڤی نڤیسەری د و مرگرتنیدا ڕوویەکی پۆزەتیف ددەتە قی دەقوودەقبوونی ئەقە ل وی دەمی کو ئاماژەنەدان ب ناڤی نڤیسەری دیبەتە ئەگەر کو قی دەقوودەقبوونی ڕوویەکی نیگەتیف هەبیت، لی لگەل قی چەندی مەرج نینه هەمی دەمان دەقوودەق بوونا پەییوەندیان د ناڤەرا دوو دەقان ژێ تێتەکی نیگەتیف بیت و بجیتە چارچووڤی دزیا نیگەتیف یان و مرگرتنا خراب یان لاساییکرنەکا سەرەتایی، هەر وەکو ئەم دیبەن گەلەک جارەن هەندەک و مرگیر ل دەمی و مرگیرانییدا کو ڕەنگە دەقوودەقترین جۆری پەییوەندیان د ناڤەرا دوو بەرەهەمان بیت بەرەهەمێن وەسا پێشکێش دکەن کو هاوتایان کاریگەرترن ژ دەقی سەرەکی.

(فایسشتاین) جەختی ل سەر قی چەندی دکەت کو (دەمی نڤیسەر ب و مرگرتن (اقتباس) ژ بەرەهەمەکی بیانی رادبیت د ئیکەم پینگاڤ دا ژ و مرگیرانا دەقوودەق دەست پیدکەت. ئەم ل قی دەمی دی خۆ ل هەمبەری دوو حالەتان ببنین: یان ئەق و مرگرتنە هەولا خۆ نیزیککرنی د دەت دا کو بەیای هونەریی وی یی تاییەت نیشان بەت یان ئەق و مرگرتنە هەولدا نەکه بو خۆ گونجاندن لگەل چیژا جەماومەرەکی جیاوازی واتە چیدبیت ئەق چەندە بگەهیتە وی ئاستی کو (فایسشتاین) دبیریتی خیانهتا داھینەرانه، هەر وەکو گەلەک شاعر ب و مرگیرانا شعران ژ زمانین دی رابووینە و پستی دارشتنا وان ب ئاواپەکی نوی شیاینە بەرەهەمێن رەسەن پێشکێش بکەن).^(۷۳) فاکتەری گرنگ ل قیری ئاماژەدان و ئەدان ب ناڤی نڤیسەری یان دەقوودەقبوونا پەییوەندیی نینه بەلکو ئەقەیه کو نڤیسەری چەوا سەرەدەری لگەل دەقین بەری کریه و ئایا شیایه گوهرینی بیخیتە د واندا یانکو داھینانەکی بکەت یان ب دەربرینا (فایسشتاین) شیایه خیانهتەکا داھینەرانه بکەت یان نە.

١.٢.٣. واتایین بهریه لاق و دزیا ئه دهبی:

مهسه له كا دی كو ژ بهایی دزیا ئه دهبی كیم دكهت ئه قهیه كو گه له ك قهكۆله ر دزیی ژى مینا کاریگه ریی د چارچوو قی په یوه ندییه كا دوولایه نه سنووردار دكه ن. ئه و د قی باومرییدانه كو (بكارهینانا وان واتایین گشتی یان تاییه تی كو گه له ك هاتینه بكارهینان و بهریه لاقن و بووینه گشتی ب دزی ناهیه ته هژمارتن. هه ر وه سا گووتنن بهریه لاق ناچنه د چارچوو قی دزییدا به لكو دزی ب تنی و مرگرتنا گووتنن ئورجینال و ره سه ن بخۆقه دگریت).^(٧٤) ئه گه ر ئه م ب قی نیرینی ته ماشه ی دزیی بكه ین دشین بیژین دزی به س دهیه ته دان بال وی كه سیقه كو بو ئیكه مین جار ب و مرگرتنه كا دهقاوده ق یان نیمچه دهقاوده قا تشته کی رادبیت كو ب ئاوایه کی ئورجینال ژ لایی نشیسه ره کی دیقه هاتیه پیشکیشكرن و ده می و مرگرتن ژ باز نه یا قی په یوه ندییا دوولایه نه دمر دكه قیت ئیدی ب دزی ناهیه ته هژمارتن. ب دمر برینه كا دی ئه گه ر تشته ك گه له ك هاته دزین ئیدی ب دزی ناهیه ته هژمارتن و دبیه تشته کی ئاسایی. هه ر ژ قی روانگه هیقه دشین بیژین راسته كو هژمارتن هه می په یوه ندییا ن وه كو دزی كاره کی هه له یه لی سنووردار كرنا وی ژى د چارچوو قه کی دوولایه نه دا كاره کی ره وا نینه و پیدقیه باس ژ میراتگری و ده ستاوده ستكرنا دزیی د میژوو یا ئه دهبیدا بهیه ته كرن. یانكو ئه م دشین گه له ك جارن لاساییكرن و دزیی پیکقه گریده ین و بیژین (لاساییكرن ئه دهبه کی ده ستكرن پیشکیش دكه ت، ئه دهبه ك كو گه له ك ب سانا هی دشین وی ب دزی ل قه له م بده ین. سویكا وی ژى ب بیانویا قی چهندی خوشه كو خه لك پتر هه ژ مفا و مرگرتن ژ یین به ری دكه ن تاكو تشتی نوی)^(٧٥). نه و دشین بیژین گه له ك جارن جیاوازیه كا وه سا د ناقبه را دزی و لاساییكرنیدا نینه ب تنی ئه قه نه بیت كو ئه و دزیین گه له ك دووباره بووین به شه كن ژ نه ریتی و دهینه پاراستن و خه لك هه ز ناكه ن نا قی دزیی بو وان بكاربینن.

ل داوویی فەرە بیژین سەرەرای هندی کو زاراقین وهکو نهریت و کاریگه‌ری و دزی تایبه‌تمه‌ندیین خو هه‌نه، لی پرانیا جاران ژ چارچووئی چه‌مکی لاسایکرنی دهرناکه‌فن و گه‌له‌ک جاران ژی ب هه‌مان واتایا لاسایکرنی دهینه بکارهینان ته‌نانه‌ت زۆربه‌ی جاران ئەه‌ف زاراقه‌ ژێ وه‌کو لاسایکرنی لسه‌ر دوو جوړین پۆزه‌تیف و نیگه‌تیف دهینه دابه‌شکرن.

٣.١. لاسایکرن د چارچووئی میژوویا ئەده‌بیادا:

میژوو بخۆ دوو واتایین سەرەکی و بنه‌ره‌تی بخۆفه دگریت، ((ئیک ژ وان (رویدانین به‌ری) نه‌ کو که‌ره‌سته‌یی میژووینی و یا دوویی چه‌مکی (قه‌گیران) ییه‌ کو رویدانین به‌ری دئیخه‌ته هیله‌کا دیارکریا ده‌میدا))^(٧٦)، له‌وما ده‌می باس ل میژوو و ئەده‌بی ده‌یته‌کرن دوو بیاقین قه‌کۆلینی به‌رجسته دبن یی ئیک بریتیه‌ ژ وان ئاراسته‌یان کو قه‌کۆلینی لسه‌ر پیکهاتنا ده‌قی لژی‌ر کاریگه‌ریا فاکته‌رین میژووینی دکه‌ن و یی دوویی بریتیه‌ ژ نیشان‌دانا چه‌وانیا وهرار و گوهرینا ئەده‌بیاتی ب دریزیا ده‌می. هه‌ر چه‌نده‌ کو ئەفه‌ ب دوو بیاقین جیاواز ده‌ینه هژمارتن لی هنده‌ک هه‌ر دوو بیاقان دبه‌نه بن سیه‌را چه‌مکی میژوو ئەده‌بی و وه‌سا بو دچن کو میژوویا ئەده‌بی دوو واتایان بخۆفه دگریت، ((یا ئیک بریتیه‌ ژ قه‌کۆلینا په‌یوه‌ندییا د ناقه‌ه‌را ده‌قان ب دریزاهیا ده‌می: چه‌وا ده‌یته‌ گوهرین و بزاقا وی چه‌وایه و بۆجی ئەو دیارده‌یا کو قه‌کۆلین لسه‌ر ده‌یته‌کرن به‌رده‌وام د گوهرینی دایه. یی دوویی بریتیه‌ ژ په‌یوه‌ندییا ده‌قان ب زه‌مه‌ینیا میژوویا وانفه، ئەفه‌ هه‌ر دوو لایه‌نه‌ زیده‌تر هه‌قدوو ته‌مام دکه‌ن تا‌کو دژی هه‌قدوو بن...))^(٧٧). هنده‌ک ژ دژی قی چه‌ندینه، بو نمونه‌ (یوری تینانوف) کو ژ فۆرمالیستان بوو ل سالا (١٩٢٩) دا‌کۆکی لسه‌ر قی چه‌ندی کر کو بابه‌تی میژوویا ئەده‌بی گوهرینا ئەده‌بییه، نه‌ پیکهاتنا وی، پیکهاتنا ئەده‌بی دجیه‌ چارچووئی سایکۆلۆژی یان سۆسیۆلۆژی ئافرانندی و نابیه‌ته‌ بابه‌تی میژوویا ئەده‌بی.^(٧٨)

ب قى رهنكى گەلەك جاران لژىر سىبەرا چەمكى مېژوويا ئەدەبى ژىلى
 قەكۆلىنا ومارا ئەدەبى ب درىژىيا دەمى ھەول دەھتە دان بۆ شىرۆقەكرنا وئ
 پەيوەندىيا كو د ناقبەرا دەقى ئەدەبى و زەمىنەيا مېژوويا وئدا ھەيە. ئەقە ژى
 دبىتە ئەگەر كو جۆرە رەخنەيەكا ئەدەبى ژى د وارئ مېژوويا ئەدەبىدا رۆلى خۆ
 ببىنىت. ب ھەر ئاوايەكى بىت دوو خالين سەرەكى د مېژوويا ئەدەبىدا ھەنە كو
 بئ وان مەسەلا لاسايىكرنى ناھىتە شىرۆقەكرن، يا ئىكى ئەوہ كو مېژوويا ئەدەبى
 قەكۆلىنەكە لىدور رابردوويا ئەدەبى و يا دوويئ ژى ئەوہ كو مېژوويا ئەدەبى
 گرنگىي دەتە چەوانيا كۆھرىن و ومارا ئەدەبى ب درىژىيا دەمى يانكو دبىتە پرەك
 د ناقبەرا نھو و رابردويئ دا. ھەلويسىت و بەرىخودانا مە بۆ قان لايەنان دبىتە ئەگەر
 كو تىگەھشتنا مە بۆ بابەتئ لاسايىكرنى رەھەندىن جودا جودا بخۆقە بگريت:

۱. ۳. ۱. گرنگىدان ب بەھرىيا تاكەكەسى و فەرامۆشكرنا رۆلى

لاسايىكرنى:

ھەرچەندە ھەبوونا مېژووويئ بۆ ئەدەبىياتا ھەر مللەتەكى وەكو بابەتەكى
 مسوگەر ھاتىە پەسەندكرن ئى ((ھندەك نقىسەرېن مەزن د قئ باومرېيدانە كو د
 شىاندا نىنە بۆ ئەدەبىياتئ مېژووويەك بەھتە دانان. ئەق نىرىنە ژى بۆ شكاندنا
 ئەدەبىياتئ و رەتكرا بەھىن وئ نىنە، بەلكو ئەقە بۆ ئەدەبىياتئ پلەيەكا وئقەى دەم و
 جەى دەستنىشان دكەت، ئەو بەرھەمىن ئەدەبى ب دياردەمىين ئەزەلى و ھەمىشەيى و
 پەرە مېژووويى ل قەلەم دەن. ئەق قەكۆلەرە دقئ باومرېيدانە كو ئەدەبىيات يا ھەمى
 دەمانە، دەستپىك و دوماھىك تىدا پىكقە گرېداينە، ھەبوونەكا ئىكانە و
 كولىيەتەكا چەسپاو و نەمرە...))^(۷۹). رەنگە ئەق بۆچوونە سەرەتا لژىر كارىگەرىيا
 فەلسەفا دەرېرىنى (تەعبىرى) يا (كانت) و (ھىگلى) سەرھلدا بىت، كو بوو
 ئەگەرى خويابوونا تىورا دەرېرىنى د وارئ ئەدەبىياتىدا. (كانت) دبىژىت ((بەھرە و
 شارەزايى د ھونەرىدا ناھىتە قەگۆھاستن، سروشت قئ بەھرەى دەتە كەسەكى و
 ب مرنا وى كەسى ئەو بەھرە دئ ب دوپماھىك دەھت، پىشتى ھنگى قىت ئەم

چاقه‌ریبین هه‌تا سروشت جاره‌کا دی و ب هه‌مان شیوه قی به‌هره‌ی بده‌ته
که‌سه‌کی دی))^(٨٠)، قی دیتنی ب ئاویین جوراوجور کاره‌گری کره‌یه سه‌ر
قه‌کۆله‌رین بواری ئه‌ده‌بیاتی و بوویه ئه‌گه‌ر کو جوره بی باومریه‌ک ل هه‌مه‌به‌ر
میژوویا ئه‌ده‌بی په‌یدا ببیت.

(والتر پیت) د پهرتووکا (فه‌سه‌فا میژوو)ییدا داکوکیی لسه‌ر جیاوازا
د ناقه‌ه‌را میژوویا هونه‌ری و یا سیاسی دکه‌ت، چونکه (میژوونقیسی واری هونه‌ری
سه‌ره‌ده‌ریی لگه‌ل تشتین ناماده و زیندی دکه‌ت، ئه‌فه ل وی ده‌می کو ته‌مه‌نی
ده‌وله‌تدار و ریبه‌ران بدوماهیک هاتیه‌ب دیتنا وی میژوویا ئه‌ده‌بی وه‌کو
موزه‌خانه‌کیه‌ه کو ئه‌گه‌ر تشتین وی ب ریکوپیکی ژئ نه‌هاتنه‌ه دانان؛ مرؤف هه‌ر
دشیته‌ مفاى ژ وان ومگریت. هونه‌ر و ئه‌ده‌بیات مینا بۆنه‌وه‌ریین زیندینه‌ه کو
داکوکیی لسه‌ر هه‌بوونا خو ل هه‌مه‌به‌ر میژووویی دکه‌ن و که‌س نه‌شیته‌ ب تنی وان
بیخه‌ته چارچووئی زنجیره‌یا قه‌گیرانه‌کا رووت دا).^(٨١) ره‌خنه‌گری ئه‌مانی
(فرانتس گریلپارتس) ژئ نکۆلی ل په‌یوه‌ندییا د ناقه‌ه‌را شعر و میژووویی دکه‌ت ب
دیتنا وی پیشکه‌فتنا هونه‌ری ب شیانیقه‌ه گریدایه نه ب رویدانیین
میژوووییه‌ه.هه‌میشه هه‌بوونا نقیسه‌ریین مه‌زن په‌یوه‌ست نینه ب هه‌بوونا
ده‌سته‌لاتداریین به‌یز، هه‌ر وه‌سا جارنا شوهره‌شین مه‌زن و کاره‌گر نه‌شیاینه‌ه ته‌نانه‌ت
شاعریان نقیسه‌ره‌کی باش پیشکیش بکه‌ن.^(٨٢)

ب دیتنا پشته‌فانیین تیورا دهربرینی چه‌وانیا سه‌ره‌ده‌ریکرنا به‌ره‌مه‌کی
لگه‌ل به‌ره‌مه‌یین به‌ری د واری ئه‌ده‌بیاتییدا خودان سروشتی خو یی تاییه‌ته، هه‌تا وی
راده‌ی جیاوازه کو هنده‌ک قه‌کۆله‌ر داکوکیی لسه‌ر جیاوازا چه‌مکی (ومرار) و
(پیشکه‌فتنی) دکه‌ن و د قی باومرییدانه کو د ئه‌ده‌بیاتییدا ومرار هه‌یه نه پیشکه‌فتن.
(چه‌مکی ومراری جیاوازه ژ چه‌مکین پیشکه‌فتن و ومرچه‌رخانی. پیشکه‌فتن بریتیه ژ
وی گوه‌رینا کو به‌ره‌ف باشر بوونیقه‌ه دچیت لی ومرار واته گۆهرین، قیجا ئه‌ف
گوه‌رینه پۆزه‌تیف بیت یان نیگه‌تیف بیت، له‌وما پیشکه‌فتن لسه‌ر بناغه‌یی
باشتربوونی ده‌یته هه‌سه‌نگاندن لی ومرار ب تنی بریاردانا واقع و راستیییه...)^(٨٣).

وهرارا زانستی بهرهمی دوو راستیا نه، (یا ئیکى ئەوه کو راستیا زانستی
 لسهر بناغهی راستیین کهفن ئاڤا دبیت واته گۆهرینین جوړی و چهوانی د
 زانستیدا ژ نهجامی کهلهکهبوونا راستیین کهفن (کهلهکهبوونهکا چهندی)
 خۆیادبن. یا دووی ئەوه کو راستیا زانستیا نوی، راستیین بهری ژکاردنخیت. ئەڤ
 دوو راستییه د وهرارا ئەدهبیدا ناهینه دیتن چونکه بهرهمی ئەدهبی باش و یی نوی
 ږهنگه ژ ئەجامی پشتبهستن ب بهرهمین ئەدهبیین بهری خو نههاتبیته
 بهرهمههینان. ههر وەسا ژ لایهکی دیڤه بهرهمی ئەدهبی باش و نوی نهشیت
 بهرهمین بهری خو ژکاربخیت بهلکو نرخ و بهایی بهرهمین کهفن تا
 ماومیهکی دویر و دریز ههر دمینیت^(۸۴)، کهواته د بواری دیروکا هونهریدا ههر
 (ئافراندهک ب نوکرن و دیاردهکا هونهریا تابیهت دهیته هژمارتن. هونهر
 ږویدانهکه کهوب تنی جارهکی ږویددهت و چ پهیوهندی ب ږویدانین بهری خو و یین
 پشتی خوڤه نینه. فان فهکۆلهران باومری ب لپهیههڤهاتنا زنجیرهیی د دیروکا
 ئەدهبیاتییدا نینه، ب دیتنا وان بهرهمین ئەدهبی مینا بازنهیین سهربهخونه کو نه چ
 پهیوهندی ب ههڤدوو ههنه و نه لدویڤ ههڤ دهین^(۸۵)). ب قی ږهنگی ئەڤ نقیسهه و
 فهکۆلهره گرنکترین بنهمایین میژوویا ئەدهبی واته پهیوهستبونا بهرهمین
 ئەدهبی بههڤدوو د هیلهکا دهمیدا و کاریگهرییا وان لسهر ههڤدوو و پهیوهندییا
 بهرهمان ب واقعی سهردهمیڤه ږهتدکهن و تنی باومری ب بههره و داهینانا
 تاکهکەسی و ږۆلی خهیا لا ئەدهبی دهینن.

ئەڤ تیۆره نیزیکی وی هزرا کهڤنه کو داهینانا هونهری دبهته ژیر سیبهر
 هیزا ئیلهامی و گرنگیهکا وەسا نادهته ږۆلی عهقلی. راسته کو وهرارا ئەدهبی
 جیاوازه ژ یا زانستی لی ئەڤه نابیته بهلگه کو ئەم بتنی بههرا تاکهکەسی بکهینه
 پیڤهر بو داهینان یانکو ئافراندهکا ئەدهبی، بهلکو ل ڤیری یاسا و نهیریتین ئەدهبی و
 کاریگهرییا نقیسههههرا لسهر ههڤدوو و لاساییکرن ږۆلهکی مهزن د داهینانا ئەدهبیدا
 دبیین. ئەوین کو باومری ب میژوویا ئەدهبیاتی نین وەسا هزر دکهن کو چ جارن
 بهرهمین ئەدهبی کهفن نابن و نابنه بهشهک ژ ږاږدوووی. ب دیتنا وان ئەدهبیات

زیندیه و نامریت هەر لسه‌ر قی بناغە‌ی ئە‌ده‌بیات ناکه‌قیته ژیر رکیفی چه‌مکی زنجیره‌یی بوونا میژووئی یانکو فه‌گیرانا میژووئی، که‌واته مه‌به‌ست ژ میژووئا ئە‌ده‌بی زیده‌تر دانه نیاسینا به‌ره‌مه‌ین ئە‌ده‌بی و ده‌ستنیشانکرنا پله و پایه و کاریگه‌ریا وانه. ئە‌گه‌ر ئە‌م وه‌سا ته‌ماشای ئە‌ده‌بیاتی بکه‌ین پید‌قیه نیرینا خو‌بو مه‌سه‌لا لاساییکرن و کاریگه‌ریی بگوهرین، ئیدی لاساییکرن دی ره‌ه‌ندی خو‌بی ده‌می و میژووئی ژ ده‌ست ده‌ت و پتر دی ره‌وابووئی بده‌ستقه ئینیت، چونکه ژ لایه‌کیقه تشته‌ک نامینیت کو ب سه‌رده‌می بوریقه گریدایی بیت یانکو تشته‌کی که‌فن نامینیت کو لاساییکرنای ب کیماسی به‌یته هژمارتن و ژ لایه‌کی دیشه لژیر سیبه‌را باومری هه‌بوون ب داهینانا تاکه‌که‌سی دی لاساییکرن ب فاکته‌ره‌کی بی بها و لاوه‌کی هیته هژمارتن، لی لگه‌ل هندی زی ئە‌ف تیوره قی ده‌لیشی ده‌ته مه‌ کو لدویف وان نضیسه‌ر و شاعران بگه‌رین کو ژ شوپا گشتی لادده‌ن و خودان شیوازی خو‌بی تایبه‌تن.

٢.٣.١. فه‌کۆلینین فیلولۆژی و ره‌واکرنا لاساییکرنی؛

فیلولۆژی ب زمانشایا که‌فن ده‌یته نیاسین و نابیه‌ته ده‌ستپیکه‌کا راسته‌قینه بو میژووئا ئە‌ده‌بی لی ئە‌و فه‌کۆلینین کو فه‌کۆله‌رین فیلولۆژیک ئە‌نجامداین ب ئاوایین جۆراروجۆر کاریگه‌ری کرینه سه‌ر چه‌مکی میژووئا ئە‌ده‌بی و بووینه ئە‌گه‌ر کو تیگه‌هه‌شتنه‌کا تایبه‌ت بو بابته‌ین مینا کاریگه‌ری و لاساییکرنی دروست بییت.

د بواری فه‌کۆلینین زمانیدا (زاراقتی فیلولۆژی که‌فنتره ژ (لینگوستیک)ی، ئە‌ف زاراقه نه‌و زی هنده‌ک جارن ل هه‌مه‌به‌ر زمانشایای ده‌یته بکاره‌ینان. ب درێژاهیا سه‌دی نوزدی قی زاراقتی دوو لایه‌ن بخۆفه دگرتن: یا ئیکی پراکتیکی، واته فه‌کۆلینا وه‌که‌ه‌فی و جیاوازیین گروبه‌کی زمانان کو لگه‌ل هه‌ف په‌یوه‌ندیاردبوون و یا دووی میژووئی کو بریتی بوو ژ شروقه‌که‌رنا پيشاژویا پیگه‌هه‌شتنا کۆمه‌کا زمانان یان فه‌کۆلینا گۆرانکاریین زمانی د قوناغه‌کا درێژ

دا. ئەف لایەنی دووی واتە قەكۆلینا گورانکاریین زمانەکی د پاژمیهك ژ دەمی ب قەكۆلینا میژووی هاتیە ناڤکرن).^(۸۶)

ب تنی زمان بابەتی قەكۆلینین فیلولوژی نینە، (ئەف زانستە بەری هەر تشتەکی گرنگی ددەتە چەسپاندن و شرۆفەکرنا دەقان، لەوما گرنگی ددەتە میژوو یا ئەدەبیاتی و دابونەریتان و ئۆرگانین جشاک، د تەفایا فان چالاکیان دا ژی شیومی خۆ یی تایبەت واتە (رەخنەگرتن ژ دەقان) بکار دەهینیت. دەمی قەكۆلەرین فیلولوژیست گرنگی ددەنە بابەتین زمانی زیدەتر مەبەستا وان پشانان دەقان د قوناغین جودا جودا دا و دەستنیشانکرنا زمانی تایبەتی هەر نقیسه رەکی یان نیاسینەفە و قەخواندن و رافەکرنا وان نقیسار و بەردەنقیسانە کو ب زمانەکی کەفن یان نامۆ هاتبینه نقیسین. ژ کیماسیین رەخنەیا فیلولوژی ئەفەیه کو ب ئاوایهکی ژ رادەبەر داکوکی لسه زمانی نقیسی دکەت و پشتا خۆ ددەت زمانی زیندی. سەبارەت ب دەقین نقیسی ژی دشین بیژین ب تەواوتە پشتبەستنی لسه بەرەهەمین یونان و رۆما کەفن دکەت).^(۸۷)

هەر ل قیری پیکشەگریدانەکا بەیز د ناقبەرا ئەدەب و میژوویدا پەیدا دبیت چونکە فیلولوژی نامرازەکە کو مرۆف نەشیت د بیاقی میژوویدا دەستان ژی بەردەت، زانایی فیلولوژی دەقان دپاریزیت و ناھیلیت کو ژناقبچن. ئەفە ژی ب دوو ریکان یا ئیکی مینا ماموستایەکی هەولددەت کو تیکستین جشاک د بیردانکا نەوہیین نویدا جیگیر بکەت و یا دووی هەولا خویاکرنا واتایا وان یا رەسەن ددەت، واتە ئەو رامانا کو پیدفیه دەق پشکیش بکەت. دەق ب تنی د سیاقی خۆ یی میژوویدا واتا و مەبەستا خۆ یا رەسەن پشکیش دکەت و ئەف سیاقە تەمامکەری دەقییە. لگەل بورینا دەمی گوهرین دکەفیتە فی سیاقی و ژبەر گوهرینین جشاک یان گوهرینین زمانی دەق دسیاقەکی نویدا دەیتە خواندن. ئەرکی زانایین فیلولوژی ئەوہ کو هەمی دەمان پەیوہندییا دەقی ب سیاقی ویی رەسەن بیاریزن و ب رافەکرنا وان دەقان رابن کو جەماومر ژوان ناگەھیت، واتە نیشانانان واتایا کەفنا وی دەقی کو ژلایی وانفە هاتبینه پاراستن).^(۸۸)

ئەف هەولا زاناين فيلؤلۆزى ب تنى دەقەكى دياركرى بخؤفه ناكرىت بهلكو (گەلەك دەق دكەقنە بەر قەكۆلینین وان، ئەف چەندە ژى بوو ئەگەر كو ئەو هەولا رېكخستن و پۆلینكرنا فان دەقان بدەن كو ئەفە ژى بریتى بوو ژ رېكخستنا پەرتووكانى لدویف ناقى نئیسەرەن یان بەرەمان یان جۆرى وان. ژ بۆ فان رېكخستان ژى یان ریزكرن لدویف پیتین ئەلضوبى یان لپەیهه قهاتنا وان یا میژوویى دەهاتە بكارهینان. پاراستنا بەرەمان ژى لسەر بناغەى لپەیهه قهاتنا دەمى دبیتە ئەگەر كو ئەو بەرەف میژوویا ئەدەبى قە بچن كو ئەو بخؤ بەشەكە ژ میژوویا رەوشەنبیری و میژوویا جیهانى^(۸۹). كەواتە هەر ل سەردەمى فيلؤلۆزىان ئەف چەندە جیگیر بوو كو پاراستنا نئیسەر و بەرەمان د زنجیرەیا میژوویا وان دا كرنگە و پیدقیه هەر بەرەمەك لدویف زمان و رۆشنبیریا سەردەمى خؤ بهیتە خواندن و شرؤقەكرن، لى ئەو جیاوازیا فيلؤلۆزى لگەل تیۆر و بۆچوونى پشتى خؤ هەیه ئەفەیه كو بەرئخودانا وان بۆ گوهرینى پرانیا جارەن نیکەتیفە. پرانیا پشەنگىن فيلؤلۆزى ((گوهرینى زمانى مینا هەرفتا دؤخى رەسەنى زمانەكى ل قەلەمدان، ئەو دؤخى كو تیدا زمانەك ب ئاواپەكى ئیکرەنگ دەهاتە بكارهینان))^(۹۰)

فیلؤلۆزىستان وەسا هزر دكر كو (ب ریکا پىقانى دشین بگەنە قوناغین دەستپیکین میژوویى. وان دكوت گوهرین چ نینە ژىلى پویچبوون و دوور كەفتن ژ ئیکرەنگى و ئیکانەبوونا دەستپیکى^(۹۱))، كەواتە راستە كو زاناين فيلؤلۆزى ب رېكخستن و پاراستنا بەرەمەین كەفن د زنجیرەیه كە میژووییدا رابوون لى كەفن بوون و رابردوو پشەرەكى كرنگ بوو دكارى وان دا، وان وەسا هزر دكر كو گوهرین د زمانیدا بوویە ئەگەر كو زمان روى خؤ یى دروست ژ دەست بدەت و پیدقیه ئەف روى دروست ب ریکا قەكۆلینا دەقین كەفن بهیتە خویاكرن؛ ئەف چەندە ژى بوو ئەگەرى جیگیربوونا قى تیکەهشتنى كو بەرەمان كەفن باشتەر و دروستتر و رەسەنتر. ب قى رەنگى دشین بیژین كو ئاراستەیا فيلؤلۆزیا میژوویا ئەدەبى رەوابوونى دەتە لاساییكرنى. ئەگەر ئەم باش تەماشەى قەكۆلینین

شعریین ئیسلامی - عەرەبی بکهین دی گههینه فی ئەنجامی کو تارادەیهکی زۆر مۆرکهکی فیلۆلۆژی لسهروان ژێ زاله و پرانیا وان ب ئاوایهکی راستهوخو یان نهراستهوخو پشتهفانیا لاساییکرنی دکهن.

۳.۳.۱. لاساییکرن وهک بهشهکی سروشتی ژومرارا ئەدەبی:

میژوویا ئەدەبی وهکو لقهک ژ فهکۆلینین ئەدەبی لژیڕ کاریگهرییا فهلسهفا (ئهزمونگهرا) یا (جون لوك) و (هوبزی و پاشی تیۆرا (داروین)ی سهبارت ب گهشهکرنی سهرهلدايه. وان ههولدايه ب نیرینهکا زانستی تهماشای میژووا ئەدەبیاتی بکهن. ب دیتنا وان نقیسه بۆنهومرهکی جفاکیه کو ژیر کاریگهرییا کاودانین میژووین ههر قوناغهکی بهرهمی خو پیشکیش دکهت، ب فی ناوایی بههره و شیانی تاکهکەسی رۆلهکی وهسا نابینن و پیدفیه یاساین گشتی بۆ ئەدەبیاتا ههر قوناغهکی ههبيت و ئیدی چیژ و بریارین خودی چ رۆلهکی وهسا ناگیرن. پیشهنگین فی نیرینی ژێ (سانت بیف) و (ئابولیت تین) و (برۆنتیر) بوون^(۹۲). ل دویف نیرینا فان فهکۆلهران نکۆلی ل حهتمییهتا میژوویا ئەدەبی ناهیتهکرن، بهرهمین ئەدەبی ژ لایهکیشه ب کاودانین سهردهمی خوڤه گریداینه و ب رهنگفهدانا قوناغین میژووینی یین مللهتین جودا جودا دهینه هژمارتن و ژ لایهکی دیشه ژانرین ئەدەبی ژێ مینا گیانهومران ژ ئەنجامی وماری ژدایک دبن و گهشهکهن و ژیرکاریگهرییا جوړین بهیژتر ژنافدچن، لی خالا گرنگ د فی نیرینیدا باومری ههبوونه ب زنجیرهیبوونا رویدانین ئەدەبی واته وهکهفیا میژوویا ئەدەبی لگهل میژوویا سیاسهت یان زانستی.

(فردیناند برۆنتیر) کو داخبار بوو ب تیۆرا داروینی باومری (ب دیرۆکا ناخویا ئەدەبیاتی) ههبوو، ((میژوویا ناخویا ئەدەبیاتی بریتیه ژ کارتیکرنا بهرهمهکی ئەدەبی لسهر بهرهمهکی دی، فیجا پۆزهتیف بیت یان نیگهتیف بیت. ئەفه مهزنترین فاکتیره د گوهرین و ومچهرخانا ئەدەبیاتییدا. ب دیتنا وی مهزنترین ئهرکی میژوونقیسی ئەدەبیاتی دیارکرن شهجهرنامهیا بهرهمانه.

رابدوو ب ههمی گرانیای خو فشاری دئیخیتیه سهر دهمی نهو، مهزنترین هیزا کاریگهر د ئەدهبیاتییدا بریتیه ژ کاریگه‌رییا به‌ره‌مه‌کی لسه‌ر به‌ره‌مه‌کی دی. په‌یوه‌ندیه‌کا دوو لایه‌نه د ناقه‌هرا ئەدهبیاتا نهو و ئەدهبیاتا به‌ریدا هه‌یه، یان دی لاساییا وی کەت و یان دی وی رەتکەت، د ههر دوو هه‌لویستان دا ب رابدووویڤه گریدایه، واته کار و کارقه‌دان، نه‌ریت و نوپکرن بناغه‌نه بو بزاقا ئەدهبیاتی.))^(۹۳)

ئەق جۆره تیگه‌هشتنه بو میژوویا ئەدهبیاتی دبیته ئەگه‌ر کو ئیدی چ گرنگی ب رۆلی به‌هره و داهینانا تاکه‌کەسی نه‌هیتیه دان، کەفن و نوی، داهینان و لاساییکرن دی بنه‌هنده‌ک دیاردەمین ئاسایی کو کاودان و قوناغین میژووپی وان دسه‌پینت، واته جیاوازی د ناقه‌هرا نقیسه‌ری خودان به‌هره و داهینه‌ر لگه‌ل نقیسه‌ریین دی تهنه‌ها جهی وانه د هیلا میژووپییدا. ئەقه‌ل وی ده‌می کو ههر ژ ئیکه‌مین قوناغین سه‌ره‌لدانا ئەدهبی، لاساییکرن مینا هیزه‌کا سه‌ره‌کی د ئەدهبیاتییدا رۆلی خو دیتیه و میژوونقیسان هه‌ست ب هندی کریه کو به‌شه‌کی مه‌زن ژ ئەدهبیاتی لسه‌ر بناغه‌یی لاساییکرنی هاتیه ئافاکرن، ئی‌ل قیری لاساییکرن و نوپکرن ب چاقه‌کی هاتینه ته‌ماشاکرن چونکه دهرقه‌ی ئیرادا مروقیینه و به‌شه‌کن ژ وهرارا ئەدهبی، ههر وه‌کو وهرارا زینده‌موهران د تیورا داروینیدا.

ئەق روانگه‌ها ده‌ستیکیا میژوویا ئەدهبی کو لسه‌ر بنگه‌هی وه‌که‌فیا ئەدهبی لگه‌ل دیاردەمین سروشتی و بایلۆجی هاتبوو دانان پشتی ماومه‌یه‌کی کەفته به‌ر هیرشا هنده‌ک قه‌کو‌له‌ران. (گوستاق لانسون)ی فهره‌نسی ئیک ژ پیشه‌نگین قی گۆرانکاری بوو. ب دیتنا وی ئەدهب به‌روقاژی زانستی خودان ئاماده‌بوونه‌کا زیندیه، به‌ره‌مه‌مین ئەدهبی و هونه‌ری هه‌میشه چیژبه‌خشن و دشین شیاین بی دویماهی پیشکیشی مروقیه‌تی و شارستانیته‌تی بکه‌ن، دشین مروقیه‌تی بئازرینن و وه‌لی بکه‌ن کو هه‌ستی ب جوانیا هونه‌ری و ئافرانندی بکه‌ت^(۹۴). ب دیتنا (لانسون)ی (چی نابیت چ زانسته‌ک لسه‌ر بناغه‌یی زانستین دی به‌یتیه شروقه‌که‌رن، به‌لکو ههر زانسته‌ک لسه‌ر بناغه‌یی سه‌ربه‌خویی و جیاوازیوون ژ زانستین دیه کو پیشدکه‌فیت...)^(۹۵).

ب قى ئاوايى نە ئەو بۆچوون و نىرىنە ب تەواوەنتى دروستن كو ئەدەبى ب بەرھەمى بەھرە و داھىنانا تاكەكەسى ل قەلم دەن و چ بەھايى نادەنە كارىگەرييا پەيوەنديين ميژوويى و نە ئەو بۆچوون كو چ بەھايى نادەنە بەھرە و عەبقەريتا نئىسەرى و كاودانين ميژوويى ب تاكە فاكەترى سەرەكى د وەرار و گوھرينا ئەدەبى ل قەلم دەن. ئىدى پىدقە گەنگى ب ھەردوو لايەنان بەھتە دان، لەوما لانسون دبىت ((كارى مە يى سەرەكى برىتە ژ نياسينا دەقان و ھەقبەركنا وان داكو بشين يى كۆمى ژ يى تاكەكەس و يى رەسەن ژ يى لاسايىكرى جودا بگەين، پاشى وان د جوړ و قوتابخانە و بزاقاندا كۆم بگەين، پاشى پەيوەندييا قان دەستەيان لگەل ژيانا عەقلى و رەموشتى و جفاكى د ناف وەلاتى واندا و پاشى دەرقەى وەلاتى، واتە رۆلى وان د گەشەپىدانا ئەدەبىيات و شارستانىەتا ئورويى نيشان بدمەين...)).⁽⁹⁶⁾

شيوەيى كاركرنا ميژوويا ئەدەبى ژبو دەستنيشانكرنا قوناغ و ئاراستەيىن ئەدەبى لسەر بناغەيى نياسين و ھەلبزارتەنا (ساتين گوھرينى) يە، ژىدەرى پەيدا بوننا ميژوويا ئەدەبى ب واتايەكا ھوير ئەو دەمە كو مرؤف ھەست ب مەسەلا وەرار و وەرچەرخانا ئەدەبىياتى و ساتين گوھرينى دكەت. بەرى سەدى ھەقدى د ئەدەبىياتا ئورويىدا ھەست ب جياوازىەكا وەسا د ناقبەرا دەمى نھو و رابردوو دا نەدھاتەكرن، بەرھەمى سەردەمى كەفن مينا بەرھەمەين (ھوميرؤس) و (قيرجيل) ب ھەمان نىرين و تىگەھشتەنا ئەدەبىياتا ھەقچەرخ دەھاتە خواندن. ل نىزىكى نيشا ئىكى ژ سەدى نوزدى ل ئورويە ھەستەك پەيدا بوو كو ب ژىدەرى ميژوويا ئەدەبىياتى دەھتە نياسين، ئەو ژى برىتى بوو ژ ھەستەكرن ب جياوازىبوننا كلاسكى ژ رۆمانتىكى، لگەل ھەستەكرن ب جياوازىا چىژا كلاسكى ژ چىژا رۆمانتىكى، ھەستەكرن ب وەرچەرخانا دىرۆكى ھاتەكرن، تا وى رادەى كو سەروشتى كلاسكى ژ سەروشتى رۆمانتىكى ھاتە جوداكرن و ب روانگەھين فەلسەفەيىن جودا جودا گەفتگو لسەر گوھرينا چىژ و ئەدەبىياتى ھاتەكرن. رەخنەگر و نئىسەران داكۆكى لسەر راستىيا وەرار و گوھرينا ئەدەبى و ھونەرى كر و جەخت سەر قى يەكى كر كو

ئەدەبىياتى زى گوهرىنن مېژووېن تايەت ب خۇ ھەنە و پىنقىھ سىروشتى
ھىئاسايى وى د كاوانن مېژووېدا بەيتە دىراسەكرن و رېرەوى ومارا وى بەيتە
دىاركىن.^(۹۷)

ب راستى پىنقىھ مېژوويا ئەدەبى لسەر بناغەيى ھەر دوو فاكتەران بەيتە
ئاقاكرن واتە نەرىت يان كەلەپورى ئەدەبى و بەھرە و داھىنانا كەسى. مېژوويا
ئەدەبىياتى گىرنگى ددەتە بابەتېن ناخۇيا ئەدەبىياتى (نەرىتېن ئەدەبى) و
ومرچەرخان و ومارا و پەيوەندىيا د ناخۇيا بەرھەمىن ئەدەبى. مېژوويا ئەدەبىياتى
دەربىرېنە ژ نەرىتەكى گىرنگ، نەرىتەك كو راوہستىايى و مەند نىنە، بەلكو
رېكخستەنەكا بەردەوامە د ھەمى قوناغاندا نھو يا وى گرېدايە ب رابردويا
ويشە. نەرىت (بەيىن كۆمى) و عەبقەرەت (بەھرا تاكەكەسى) ھىزىن بزويىنەرىن
دىرۆكا ئەدەبىياتىنە. شاكار و دەقىن مەزنىن ئەدەبى د بىردانكا دەمىدا بەردەوامن و
كارىگەرىيى لسەر مېژوو و چىژ و بىردانك و تىگەھشتنا نەومىن ئايندەيى دكەن.
ئەگەر مېژوونقىسى ئەدەبىياتى رويدانن ئەدەبى ب ئاوايەكى ژھەق جودا بىخىتە
بەر قەكۆلىنى و د قەكۆلىنا خۇ دا زنجىرەيىبوونا و بەردەوامبوونا چەوانىين
ئەدەبى بەرچاق نەگرىت، دى مېژووويەكا بى گيان و مرى نقىسىت، مېژووويەكا پر
ژ رويدانن ئەدەبىين ژھەققەتياى و پەرتەوازە كو پشتى ژدايكبوونى ئىكسەر مرىنە،
ھەرۆەكوچ ژيان و بەردەوامى بو وان نەبوويە).^(۹۸)

نەرىتې ئەدەبى برىتى نىنە ژ بەرمايىكىن بى جان و مرىين رابردوويى، بەلكو
مىنا سىستەمەكى زىندى لگەل نەومىان بەردەوامە، نەرىت لسەر بناغەيى بەردەوامى
و درىژەپىدان و ومرچەرخان ھاتىە ئاقاكرن. د ناخۇ قى سىستەمى بەردەوام دا
تاكەكەس رۆلى خۇ دبىنىت. تاكەكەسىيا ھونەرى و نەرىتې ئەدەبى
پىكشەگرېداينە، ھەر شاعر يان نقىسەرەكى ناقدان، لژىر كارىگەرىيا نەرىتېن
ئەدەبى، شاكار و پىنقاژوېين ئەدەبى و ھەلومەرجىن دىرۆكى ئافراندى دكەت،
بەردەوامى و زىندىبوونا نەرىتى گرېدايە ب داھىنانا نقىسەرىشە، تاكىتى و
ئىكەنەبوونا نقىسەرى د ناخۇ رەگەزىن نەرىتى و د رېرەوى ئەدەبىياتىدا ھىتە نىاسىن.

هەر نقیسه‌ره‌کی نوێخواز و شاعره‌کی ره‌سه‌ن په‌یه‌وه‌ندیه‌کا دوو لایه‌نه‌ لکه‌ل نه‌ریتی هه‌یه‌ هه‌نده‌ک تشتان ژ دیرۆکا ئه‌ده‌بی و نه‌ریتی و مرده‌گری و هه‌نده‌ک تشتان ژێ لسه‌ر زیده‌ دکه‌ت و ب قی په‌نگی جه‌ی خو د زنجیره‌یا میژوویا ئه‌ده‌بیاتی دگریته^(٩٩)، که‌واته‌ ل وی ده‌می ئه‌م دشین دیارده‌یا لاساییکرنی د ئه‌ده‌بیاتا ملله‌ته‌کی بده‌ینه‌ خویاکرن کو د شرۆفه‌کرن میژوویا ئه‌ده‌بیاتا وی ملله‌تی لسه‌ر هه‌ردوو فاکته‌ران کاریکه‌ین :یا ئیکێ نه‌ریت و په‌یه‌وه‌ندییا ده‌ق و نقیسه‌ران ب درێژیا ده‌می و یا دووی تاکیتی یانکو داهینانا تاکه‌که‌سیا نقیسه‌ری. ئه‌ف هه‌ر دوو فاکته‌ره‌ ته‌واکه‌رین هه‌قدوونه‌، بێ هه‌قدوو بێ واتانه‌، ته‌نانه‌ت به‌شه‌کن ژ هه‌قدوو، چونکه‌ هه‌ر نه‌ریت یان تشته‌کی لاساییکری ل سه‌رده‌می خو داهینانه‌کا تاکه‌که‌سی بوویه‌ و هه‌ر داهینانه‌کا تاکه‌که‌سی ژێ ل باشه‌روژی دی بیته‌ به‌شه‌ک ژ نه‌ریت و لاساییکرنی، هه‌ر لسه‌ر قی بناغه‌ی (عبدالوه‌اب البیاتی) سه‌باره‌ت ب لاساییکرنی دبیت (... هه‌ر شیوازه‌ک یان ریبازه‌ک ل ده‌ستپیکێ شوره‌که‌ لێ پشتی ماومه‌یه‌کی دبیته‌ دژه‌ شورش. ئه‌گه‌ر ئه‌ف ده‌ریبینه‌ د جه‌ی خو دا بیت، واته‌ دی هه‌شک بیت و ده‌بته‌ گوهرین بو یاسا و به‌ند و دیوارین کو شاعر تیدا دبیته‌ دیل و ده‌بته‌ چارچوو‌فه‌کرن.))^(١٠٠)

١.٣.٤. لاساییکرن و نیڕینا فۆرمالیستان بو و مرارا ئه‌ده‌بی:

ل ده‌ستپیکێ (فۆرمالیستان لسه‌ر ده‌قین سه‌ربه‌خو کاردکر، لێ ئامانجا وان ژ قی کاری ده‌ستنیشانکرن تا بیه‌تمه‌ندیین وی ده‌قی نه‌بوو به‌لکو وان هه‌ولیدا خالا هه‌فیشکا ته‌فایا ده‌قین ئه‌ده‌بی، یانکو په‌گه‌زی هه‌فیشک و زال بسه‌ر قان ده‌قان ده‌ستنیشان بکه‌ن. ل‌دویف دیتنا فۆرمالیستان فه‌کوئینا ئه‌ده‌بی زانسته‌، له‌وما مینا زانیین راسته‌قینه‌ گرنگیدانه‌ یاساین گشتی، ب دیتنا وان هندی یاسایه‌کا گشتی هه‌بیت باشتره^(١٠١)، هه‌ر ئه‌ف چه‌نده‌ ژێ بوو ئه‌گه‌ر کو ئه‌و لایه‌نی و مرار و لاساییکرن و داهینانی فه‌رامۆش بکه‌ن.

دهمی کو فورمالیزم پیشکەفتی یانکو دەمی نەوهمی دووی ژ فورمالیستان ب ریبەراتیا (تینیانوف)ی سەرهلدا؛ گوهرینهکا مەزن کەفتە نیرینا فورمالیستان، ئەو گەهشتە فی ئەنجامی کو پیدقیه قەکوئینین ئەدەبی ببنە زانستەکی سیستەماتیک و دانانا یاسایین گشتی بو ئامرازین ئەدەبی کارەکی هەلەیه. وان گرنگیدا ب نااشناکرنی و گەهشتە فی ئەنجامی کو نااشناکرن ب تنی ژ ئەنجامی هەقدژی و جیاوازیی دروست دبیت. ^(۱۰۲) بۆچوونا وان ئەقە بوو کو ئەم (ژبلی هندی) کو دشین بەرهمەکی ئەدەبی کو هەمی بەشین وی لگەل هەق پەیوەندیارن و پیکشەگریادینە وەکو سیستەم یان بنیاتەکی تەماشاکەین. چیدبیت یانکو پیدقیه تەقایا ئەدەبیاتی ژی مینا سیستەم یانکو بنیاتەکی وەرگرین، ئەو دەقین سەربەخۆ کو تەنیشت هەق ئەدەبی پیک دەینن بەری هەر تشتەکی ژ ئەنجامی قەگەریان بو دەقین دین سەر ب وی ژانری و پاشی بو تەقایا ئەدەبی خۆ دچەسپینن. ^(۱۰۳)

گرنگترین فاکتەر کو بوو ئەگەر قەکوئینین فورمالیستان بەرهم گرنگیدان ب وەرارا ئەدەبی و باوهری هەبوون ب سیستەمی ئەدەبی و پەیوەندییا دەقان ب هەقدوووقە بچیت چەمکی نااشناکرنی (ostranenie)ی بوو، (ئەق زاراقە بو ئیکەمین جار ژ لای شکلوقیسیکە هاتە باسکرن، ل دەستپیک بریتی بوو ژ وی شیوهمی کو بەرهمەمی ئەدەبی دشیت ب ریکا وی هەستی مە بەرامبەر دیاردەیین ژیان نووبیکەتەقە. ب دیتنا وی هەستیکرنا مە بو ژیان ژ ئەنجامی دووبارەبوونی چیژا خو ژدەست دەت و دبیتە ئۆتۆماتیک، ئۆتۆماتیکبون ژی دبیتە ئەگەر کو تشت کەقن بەن، لی ئەدەب روانگەهین نااشنا و نامۆ و شیوهمین نەچاقەرئیکری بو دیتنا وان پیشکیشی مە دکەت داکو تشتان وەسا بینین هەر وەکو ئیکەم جارە وان دبیین. مەبەستا (شکلوقیسیکی) ژ نااشناکرنی ب تنی نیرین و هەستیکرناکە نۆی نەبوو، بەلکو یا گرنگتر بکارهینانا کۆمەکا تەکنیکان بوو کو دبوونە ئاستەنگ د ریکا وەرگرتن یانکو تیگەهشتنا راستەوخۆ دا) ^(۱۰۴)، واتە بو گەهشتن ب ئامانجا نااشناکرنی پیدقیه هەمی دەمان مفا ژ تەکنیکین نۆی و نااشنا بەیتە

ومرگرتن، ئەگەر ئەف تەکنیکە گەلەك دووبارەبوون دى وەكو دياردمەين ژيانى
ئۆتۆماتىك بن و كارىگەرييا خو ژ دەست دەن.

ب فى رەنگى نااشناكرن رووبەروويى ئۆتۆماتىككرنا هەستين ژيانا رۆژانە و
ئۆتۆماتىككرنا پەيش و تەكنىكىن ئەدەبى رادوھستيت. فۆرماليسست گەھشتە فى
قەناعەتى كو روانگەھين نااشنا رۆژەكى دى ئاشنا بن و لادانين نەچاقەريكرى ژى
دى ل داويى چاقەريكرى بن. لدويىف ديتنا (تۆماشفيىسكى) تەكنىك ژدايك دبن و
دژين و پير دبن و دمەرن، ھندى بكارھينانا وان ئۆتۆماتىكتر بيت مفا و كارىگەرييا وان
دى كيمتر بيت و ئيدى ناكەقنە بن سيبەرا تەكنىكىن پەسندكرى، ژبو ريگرىكرن
ژ فى چەندى ئەم پيدقى تەكنىكىن نوى ب واتا و كارىگەريين نوينه. (۱۰۰) ل قيرى
مەسەلا شعريەتى ب ومرايىشە ھاتەگرىدان، چ شعريەت نەمر نينن، واتە ژ ئەنجامى
دووبارەكرن و لاسايىكرنى سنوورى د ناقبەرا زمانى ئەدەبى و زمانى ئۆتۆماتىكى
نامينيت يانكو نااشناكرن بەرەف لاوازيىشە دچيت و ئيدى ئەدەب پيدقى
شعريەتەكا نويىيە، لى لگەل ھندى ژى چ تەكنىك يان رەگەزىن ئەدەبى ژى ب
ئىكجارى نامەرن، واتە چىدبىت پشتى دەريازبوونا دەمەكى دريژ ژ فەرامۆشكرنا
كۆمەكا تەكنىكىن ئەدەبى جارەكا دى نقيسەر بو رابردوويى بزقرن و وان
تەكنىكان ساخكەنەفە. ھەر لىسەر فى بنەماى فۆرماليسستان باسى فاكترى زال
يانكو فاكترى ئاڤاكەرد ھەر قوناغەكا ئەدەبىدا كر.

ل ھەر قوناغەكا ئەدەبى ئىك ژ رەگەزىن ئاڤاكەرين دەقى مينا
ئاراستەيا زال دەيتە نياسين و ب رىكا ويىە كو ئەدەبىيات خو ژ توتۆماتىكبوونى
رەزگار دكەت، لى ژ ئەنجامى دووبارەبوونى ئەو فاكترى زال دبىتە ئۆتۆماتىك و
فاكتەرەكى دى جەئ وى دگرىت؛ داكو جارەكا دى ئەدەبى ژ ئوتۆماتىكبوونى
رەزگار بكتە، كەواتە ئيدى باومرى ب چ فاكترىن ئاڤاكەر يان ئاراستەيىن زالىن
ھەميشەيى بو ئەدەبىياتى نامينيت. ئەو تىشتى كو ل قيرى گرنگە ئەوھ كو
فۆرماليسستان باومرى ب ميراتگريا ئەدەبى ب چەمكى خو يى كەفن نينە واتە ژ
لايەكىشە وان باومرى ب ھندى نينە كو ھەر نەوھيەك ژ نقيسەران تەمامكەرى

کاری نهمی بهری خویه و ژ لایهکی دیکه باوهری ب هندی هه نه کو ههر فاکته رهکی ئا فاکه ری نوی ژ که له پوری ئه ده بی دهیته و مرگرتن ئی ب ئا وایه کی نه راسته وخۆ.

(تینیانوف) دبیزیت و مرارا زمانی ئه ده بی مینا گوهرینا رینکوپیک و بهرنامه بوداناییا نه ریتی نینه، به لکو جیگورکییا مهزنا نه ریتانه. نشیسه ر دشین وهک کارقه دانهک دژی ئاراسته یا زالا جیگیرا ئه قرو بهری خو بدنه ئاراسته یا زالا جیگیرا بهری خو، بۆ نمونه د ئه ده بیاتا ئنگلیزیدا نشیسه رین رۆمانتیک گرنکی ددانه سه رده می رینسانسی و سه دین نا قه راست و نشیسه رین مودیرنیزم ژ گرنکی دده نه نشیسه رین باروک و میتافیزیکه را. (شکلوفیسکی) ئه ق پیناژویه ب پیناژویا ژ باپیری (یان بابی باپیری) بۆ نه فیان نا قکر. هیله کا دی ژی رهنگه هه بیت ئه و ژی هیلا گوهرینا ئه ده بیه ژ خالی بۆ خوارزای یان ژ مامی بۆ برازای کو تیدا جو رهک کو بهری هنگی هاتیه پهراویزخستن جاره کا دی دبیه سه نته ری پیته پیدانی، بۆ نمونه رۆمانتیکین ئنگلیزی گرنکیدانه چیرۆکین پهریان و رۆمانس و رۆمانین کوتیک و ملی. لسه ر قی بناغه ی پیگه هشتنا ئه ده بی دینامیکیه و پیدقی وان گوهرینان نینه کو د جفاکیدا روی ددهن، لۆژیکا شوره شی، لۆژیکا فۆرمیه نه لۆژیکا نا قه روکی. ب دیتنا شکلوفیسکی (فۆرمی نوی) ژبۆ دمرپینا نا قه روکه کا نوی نینه، به لکو بۆ گوهرینا فۆرمه کی که قنه کو ژبی وی ژ مفاداریبوونا وی یا هونه ری دریزتر بوویه. (تینیانوف) ل سالا ۱۹۲۴ز را که هاند کو بزاقا ئه ده بی وهکو پیناژویا به رده واما نویکرن و قه ژاندنا فۆرمین ئه ده بیه. ئه و بۆ قی پیناژویی چوار قوناغان ده ستنیشان دکهت: ۱- پهیدا بوونا فاکته ره کی ئا فاکه ری نوی ل هه مبه ر فاکته ره کی ئا فاکه ری ئوتوماتیک، ۲- بکارهینانا قی فاکته ری لسه ر بناغه یه کی نوی، ۳- بکارهینانا به رفرها قی فاکته ری، ۴- ئۆتوماتیکبوونا قی فاکته ری و دمرکه فتنا فاکته ره کی ئا فاکه ری هه قده ژ. (۱۰۶)

ب قی رهنگی فۆرمالیستان کۆمه کا گوهرینان ئیخسته تیگه هشتنا و مرارا ئه ده بی، بهری ههر تشته کی وان دا کۆکی لسه ر قی چه ندی کر کو و مرارا ئه ده بی

ومارا شعریه‌تیه و چ په‌یوهندی ب ناقه‌روکیڤه نینه. ل هەر قوناغه‌کی هندهک
 ئامراز یان شیومیین ئه‌دب دبنه فاکته‌رین زال یان فاکته‌رین ئاڤاکه‌ر د ژانره‌کی
 ئه‌دب‌بی دا، لی چ فاکته‌رین ئاڤاکه‌ر یان ئاراسته‌ییین زال هه‌تا هه‌تایی نین، به‌لکو ژ
 ئه‌نجامی دووباره‌بوونی و بکاره‌ینانا زیده‌ چیژا خو ژ ده‌ست دده‌ن و فاکته‌ر یانکو
 ئاراسته‌ییین نویین زال جهی وان دگرن. د هه‌مان دم دا دا‌کوکی لسه‌ر فی چهن‌دی
 زی کرن کو ئەه‌ف نو‌یکرنا د ئەه‌دبه‌یاتیدا چ‌یدبیت، بریتی نینه ژ ڤه‌گ‌هاسته‌نه‌کا
 ر‌یکوپ‌یک ژ نه‌وه‌یه‌کی بو نه‌وه‌یه‌کی دی، به‌لکو بریتیه ژ م‌لم‌لانه و ره‌تکرنی. راسته
 کو فاکته‌ری ئاڤاکه‌ری نوی پشتبه‌ستنی ب که‌له‌پوری ئه‌دب‌بی دکه‌ت لی ئەه‌ف
 پشتبه‌ستنه د هیله‌کا راستدا نینه واته یان بریتیه ژ م‌فاوه‌رگرتن ژ فاکته‌رین کو
 هاتینه ژبیرکرن یان هاتینه په‌راوی‌زخستن. هه‌ر و‌ه‌سا ف‌ورمالیستان که‌له‌ک باوم‌ری
 ب ر‌ولی تاکه‌که‌سی د فی گوهر‌ینیدا نینه و فی و‌مراری وه‌کو به‌شه‌ک ژ س‌روشتی
 ئه‌دب‌بی دده‌نه‌نیاسین.

نه‌و ئەم د‌ش‌ی‌ین بیژین کو میژوویا ئه‌دب‌بی ن‌یرینه‌کا چه‌سپاو بو مه‌سه‌لا
 لاساییکرنی نینه. هه‌بوونا هه‌ر جیاوازیه‌کی د تیور و بو‌چوونین میژوون‌ش‌ی‌سان دب‌یته
 ئەگه‌ری خویابوونا ن‌یرینه‌کا جیاواز بو مه‌سه‌لا لاساییکرنی؛ ب فی ره‌نگی که‌له‌ک
 ئاراسته‌ییین هه‌ڤدژ و نه‌گونجاو لدور فی بابه‌تی ده‌ینه‌ دیتن، واته جارنا لسه‌ر
 بنه‌مای‌ی نک‌ولیکرن ل هه‌بوونا میژوویا ئه‌دب‌بی چ بها ب لاساییکرنی ناه‌یته‌دان،
 جارنا زی نه‌ بتنی دان پی ده‌یته‌دان به‌لکو جو‌ره ره‌وابوونه‌ک زی پ‌یده‌یته‌دان، جارنا
 جه‌ختکرن لسه‌ر ر‌ولی تاکه‌که‌سی دب‌یته ئەگه‌ری فه‌رام‌وش‌کرنا لاساییکرنی و
 جارن گ‌ر‌یدانا ئه‌دب‌بی ب کاودانین ج‌ش‌اکی و میژوویی و ش‌ر‌ڤه‌که‌رنا وی ل بن
 سیبه‌را چه‌تم‌یه‌تا میژوویی دب‌یته ئەگه‌ر کو سه‌ره‌دم‌ریه‌کا وه‌که‌ه‌ڤ لگه‌ل
 لاساییکرن و داه‌ینانی به‌یته‌کرن، هنده‌ک جارن ژی بایه‌خ ب لاساییکرنی ده‌یته
 دان و م‌ینا جو‌ره پ‌یشه‌ره‌ک بو هه‌بوون و نه‌بوونا نو‌یکرنی سه‌ره‌دم‌ری لگه‌ل ده‌یته‌کرن.

٤.١. ئەدەبىي بەراورد و لاسايىكرنا دمرهكى:

سەبارەت ب جەئ ئەدەبىي بەراورد د ناڤا ڤهكۆلينيئ ئەدەبىدا يان مەرچين وى و ئامانجين وى چ ريككهفتنهك د ناڤهرا قوتابخانهييئ ئەدەبىي بەراورد و ڤهكۆلهرين سەر ب ڤان قوتابخانهيانڤه ناهيئته ديتن و تهنها تشتي كو تهڤايا ڤهكۆلەر و بسپورين ڤى بواري لسەر ريككهفتينه ئەڤهيه كو ((ئەدەبىي بەراورد برىتیه ژ ڤهكۆلينا ئەدەبىي ژ دمرڤهئى سنوورين نهتهوهي))^(١٠٧). هندهك لايهنيئ گريڤاي ب دابيشا بهراوردكرنئ مينا جياوازيا زمانى كو ئيك ژ توهورين سهرهكيئن ناكوكيا د ناڤهرا قوتابخانيئ ئەدەبىي بەراورده، پهيوهنديهكا راستهوخو ب بابەتئ مەڤه نينه، لهوما نابنه جەئ گرنگيپيدانا مه. گرنگترين لايهنيئ ئەدەبىي بەراوردئ كو پيوسته ئەم لسەر راوهستين پۇلئى فاكتهري ميژوويى و مهسهلا كاريگهريكرن و بيكارىگهريوونييه كو پهيوهنديهكا راستهوخو ب بابەتئ لاسايىكرنيڤه ههيه.

١.٤.١. كاريگهري و فاكتهري ميژوويى:

پهيوهنديا ئەدەبىي بەراورد ب ميژوويا ئەدەبىي ئيك ژ وان خالانه كو گهلهك دانوستاندن لسەر هاتيهكرن، چهوانيا بهريخودانا ڤهكۆلهري بو كاريگهرييا ڤى فاكتهري. پهسەندكرن يان رهتكرنا وى، گوهرينيئ ريشهئى دئيخهتە ڤهكۆلينيئ بهراورديدا و بابەتئ كاريگهري يان لاسايىكرنئ ژى بهرهڤ ناراستهييئ جياوازڤه دهت.

زالبوونا بهريخوادانا ميژوويى لسەر ڤهكۆلينيئ ئەدەبىيئ سەدى نوزدي و بهشهكى مهزن ژ سەدى بيستئ زمينهيا سهرهكيا سهرهلدانا ئيكهمين قوتابخانهيا ئەدەبىي بەراورد ل فەرهنسا بوو، لهوما ئەڤ قوتابخانهيه لسەر بناغهئى پرهنسييئ سهرهكيئن ڤان ڤهكۆلينا واته (ريژمى بوونا دم و جهئ، هوكارىبوونا ديروكا ئەدەبىي، ومرار و گوهرينا ئەدەبىي، بهلگهدارىبوون و سهلماندن)ئى هاته ئافاكرن،

كهواته بنه‌مايین كارى میژوويا ئەدهبی بوو بنه‌مايی كارى ئەدهبی بهراورد لی ب
ئاوايه‌كى جیاواز. (١٠٨)

(قان تیگم) كو ب ئیک ژ دامه‌زینەر و پیشه‌نگین قى قوتابخانه‌ی دهیتە
نیاسین، لده‌ستپیکى میژوونقیسى ئەدهبی بوو و پاشى بوو بهراوردکار، له‌وما
تیگه‌هشتنا خو یا میژوووی فه‌گوه‌استه‌ بواری ئەدهبی بهراوردی (١٠٩). گرنگیدان ب
فاکتەری کاریگه‌ریکرن و بیکاریگه‌ریبون د فه‌کۆلینا میژوويا ئەدهبی لسه‌ر
بناغه‌ی باومری نه‌بوون ب ره‌سه‌نایه‌تی و گۆشه‌گیریا ره‌ها یا به‌ره‌مێن ئەدهبی د
چارچوو قى ئەدهبی نه‌ته‌وايه‌تیدا، بوو ئەگه‌ر كو (قان تیگم) داکوکی لسه‌ر قى
چه‌ندی بگه‌ت كو چه‌وا به‌ره‌می ئەدهبی د چارچوو قى ئەدهبی نه‌ته‌وه‌یه‌کیدا
گۆشه‌گیر نینه، واته‌ ب دانوستاندنی رادبیت، ژ دمرقه‌ی سنووری ئەدهبی نه‌ته‌وه‌یی
ژی گۆشه‌گیر نینه و کاریگه‌ری کرن و بیکاریگه‌ریبون د ناقبه‌را ئەدهبیین
نه‌ته‌وه‌ییدا ژى هه‌یه. (١١٠)

ئەدهبی بهراورد ژ ناف جه‌رگی فه‌کۆلینین میژوویدا دمرکه‌فت و لسه‌ر
پره‌نسیین وی هاته‌ ئاڤاکرن لی ئەو تشتی بوو ئەگه‌ر كو مینا فه‌کۆلینه‌کا
سه‌ربه‌خۆ به‌یته‌ ته‌ماشاکرن، ئەفه‌ بوو كو پیشاندانا کاریگه‌ریکرن و
بیکاریگه‌ریبونى د ناقبه‌را دوو ئەده‌باندا د بسپۆری و شیانا میژوونقیسى ئەده‌بیدا
نینه و پیدقیی ب بسپۆریه‌کا تایبه‌ت هه‌یه (١١١)، كه‌واته فه‌کۆله‌رین قوتابخانه‌یا
فه‌رنسی باومری ب قى چه‌ندی هه‌نه‌ كو فه‌کۆلینا به‌راوردکاری لسه‌ر
بناغه‌یه‌كى میژوووی دهیته‌ نه‌جامدان، ئەو ئەدهبی بهراورد دکه‌نه‌ به‌شه‌ك ژ
میژوويا ئەدهبی، ب دیتنا وان لقه‌که‌ ژ لقین وی. مه‌عریفا میژوووی مه‌رجه‌که‌ ژ
مه‌رجین به‌راوردکرنی، ئەو دخوازن كو په‌یفا به‌راوردی چ واتایین ئیستاتیکی نه‌بیت
و ب تنی ره‌ه‌ندی میژوووی بخۆفه‌ بگريت (١١٢). هه‌ر لسه‌ر قى بنه‌مای ((گرنگترین
مه‌رج د قوتابخانه‌یا فه‌رنسیدا به‌ه‌فگه‌هشتن و کاریگه‌ریه‌، ئەفه‌ ژى گریدایه‌ ب
په‌یه‌ه‌ندیا میژوويا د ناقبه‌را دوو لایه‌نان: فه‌ریکەر و مه‌رگه‌ر. پیدقیه‌ ئەف دوو لایه‌نه
ژلایى زمانیشه‌ ژه‌ف جودا بن و دقیت ئیک ژ وان به‌ری یی دی بیت و په‌یه‌ه‌ندی د

ناقبەرا وان دا ھەبیت، بۆی رەنگی پەیوەندی، پەیوەندیەکا ھۆکاریە، یی ئیکى دى
کارتیکرنەک لىسەری دووی ھەبیت...)).^(۱۱۳)

پیدقیە دەقین ئاشکرا یان بەلگەییئ میژوویئ بەیژ ھەبن داكو پەیوەندییا
د ناقبەرا دوو لایەنن کو ڤەكۆلینا بەراوردی لىسەر وان دەیتە کرن بسەلینن،
چونکہ وەكەڤیا دوو دەقان تىشتەكى ڤاينۆكە و چیدبیت ئەڤ وەكەڤیە
بەرھەمی وەكەڤیا كاودان یان ریبازا نڤیسەرەن و تەنانەت ریکەفتنى بیت^(۱۱۴)،
كەواتە ھەبوونا وەكەڤیئ گەلەك ئاشکرا د ناقبەرا دوو دەقان بۆ سەلماندا
پەیوەندییا د ناقبەرا وان یان بكارھینانا ڤان وەكەڤیان وەك بەلگەیەك بۆ سەلماندا
ھەبوونا پەیوەندیئ میژووی ز لایى ڤان ڤەكۆلەرانشە ناھیتە پەسەندكرن.

لگەل ئەو گوھرپینن كو ل سەدى بیستى چیبووین نەمازە گەشەكرنا
ئاراستەیا سنكرۆنىكى و لاوازبوونا ڤەكۆلینن دایكرۆنىكى، گرنگیدان ب میژوویا
ئەدەبى بەرەڤ لاوازیڤە چوو، پرهنسیپن ڤەكۆلینن میژووی ھاكنە رەتكرن و
گرنگیدان ب رەخنەیا ئەدەبى وەكو ڤەكۆلینەكا سنكرۆنىكى جەى وى گرت،
ئیدی ماھییەتا ئەدەبى و شعریەت و ڤۆرمى ئەدەبى بوونە جەى گرنگیپیدانى. ئەڤ
چەندە ب ئاوايەكى بەیژ ل زانكۆیین ئەمرىكى و ژ ناڤەرەستا سەدى بیستى ڤە
دەیتە دیتن. ھەر ئەڤ نیرینا نوى بوو ئەگەر كو قوتابخانەكا نوى د وارى ئەدەبى
بەراورد دا سەرھەلبدەت كو باومرى ب گرنگبوونا پەیوەندییا كاریگەریركرن و
پىكارىگەرېوونى د ناقبەرا دوو ئەدەبىن جیاوازدا و سەلماندا وى ب پىكا بەلگەییئ
میژووی وەكو بەشەك ژ ئەركى ڤەكۆلینن بەراوردكاریى نەبیت. لاوازبوونا
باومریا ڤان ڤەكۆلەرەن ب زنجیرەیی بوونا میژوویا ئەدەبى بوو ئەگەر كو ئەدەبى
بەراورد لىمەڤ وان بریتى بیت ژ ڤەكۆلینا دیاردەییئ ئەدەبىن وەكەڤ د ناقبەرا دوو
یان چەند ئەدەبىن جیاواز دا بى گرنگیدان ب لایەنى میژووی و ھەبوونا مەرجى
كاریگەرى و پى كاریگەرېوونى^(۱۱۵). كەواتە ئەگەر قوتابخانەیا ڤەرەنسى
بەرھەمی ڤەكۆلینن دایكرۆنىكى بیت، قوتابخانەیا ئەمرىكى ژى بەرھەمی
ڤەكۆلینن سنكرۆنىكە.

ئەو ریکا کو قوتابخانەیا فەرەنسی بۆ شەرۆقە کرنا مەسەلا لاساییکرن و کاریگەریی بکار دەینیت گەلەک جارن دشیئ هاریکاریا مە بکەت بۆ زانینا قی چەندی کو هەر نئیسەرەکی تا چ رادە لاساییا ئەدەبی بیانی کریه و تا چ رادە شیاپە نافراندنی د ئەدەبی نەتەو مێیدا بکەت یان چەوا شیاپە کاریگەریی ل سەر ئەدەبیاتا مللەتین دی بکەت. قوتابخانەیا فەرەنسی ب هەر ئاواپەکی بیت مەسەلا رەسەنایەتی و لاساییکرنی بۆ ئەدەبیاتا هەر مللەتەکی دئازینیت، لی قوتابخانەیا ئەمریکی ژ بەر گرنگینەدان ب فاکتەری میژوووی نەشیئ یانکو باشتر بیژین نەقیئ ل سەر قی بابەتی راپوستیت، لەوما چ ریکاران بۆ راقە کرنا مەسەلا لاساییکرنی پیشکیش ناکەت.

٢٠٤٠١. بەرزخانەنا کاریگەریا دەرەکی:

قەكۆلەرین قوتابخانەیا فەرەنسی سەبارەت ب سروشت و چەوانیا کاریگەری و لاساییکرن د ناقبەرا دوو نئیسەر یان دوو بەرەم یان دوو ئەدەبیین سەر ب دوو نەتەو مێین جودا د چارچوو قەکی میژوووییدا خودان بیر و بۆچووین تاییەتن کو ئەگەر ئەم باش تەماشەیا وان بکەین دی بینین کو ژ ئەنجامی کاریگەریا کلاسیزما فەرەنسی لی ب ئاواپەکی نوی هاتینە پیشکیشکرن. ب دیتنا قان قەكۆلەرەن لاساییکرن و کاریگەریا راستەقینە و بەرەمەدار ئەو کو د ناقبەرا دوو لایەن سەر ب دوو نەتەو و زمانین جودا دا چی دبیت. (قان تیگم) سەبارەت ب قی چەندی دبیت (خالەکا ما ی کو مە وەکو پیدقی ئەو رۆهن نەکرپەقە، مە باسی وان کاریگەریا کر کو نئیسەر وان دئافرینیت یان دکەقیتە ژیر کارتیکرنا وان، مەبەستا مە ژیدەر و مەرگرتنا بابەتان یان هزران یان فۆرمین هونەری بوو، بی گومان قان کاریگەریان گرنگیا خو د چارچوو قی ئەدەبەکی دیارکریدا هەپە... لی ئەگەر لاساییکرن د سنووری نەتەو مێەکیدا بەیتە چارچوو قەدارکرن گەلەک ب بیت نابیت... یان دی ب تنی بریتی بیت ژ کاریگەریەکا گشتی و هشیارکرن بەهرەیین قەشارتی ب ریکا داخباربوون ب نئیسەرەکی کەقن و

پێرموویکرنا وی یان دی بیته جوړهك ژ كۆیلايه تیی كو رهسه نایه تیی ژناشدهت...)).⁽¹¹⁶⁾ وهكو خویایه ئەف تیگه هشتنه هەر ژ سهردهمی رۆمانیان تاكو سهرهلدانا رۆمانتیسیزی می بسهر ئەدهبی ئوروپی زالبوویه، هەر ئەفه ژى بوویه ئیک ژ ئەگهرین جوداكرنا ئەدهبی بهراورد ژ میژوويا ئەدهبی. ب دیتنا قوتابخانهیا فهره نسی پیکاریگه ربوون ب ئەدهبی نهته وهیین دی مفاداره لی کاریگه ربیا نقیسه ربین سهر ب ئەدهبه کی دیارکری ب هه قوو پتر لاساییکرن یان کۆپیکرنه کا بی بهره مه، لی ئەف خالا کو قوتابخانهیا فهره نسی داکوکی لسه رکته بریتیه ژ ئەدگارەکی ئەدهبی ئوروپی و مه رج نینه هه می دهمان کاریگه ربی و پیکاریگه ربوونا نقیسه ربین سهر ب ئەدهبه کی دیارکری ب تنی لاساییکرنه کا بی بهره مه بیت. ئەگه ر ئەم باومریی ب فی چهن دی بینین پیدقیه بو پیشکەفتنا ئەدهبی یونانی ژى لدویف کاریگه ربیا ئەدهبی نهته وهیین دی لسه ر یونانیان بگه ربین.

٣.٤.١. جوداكرنا کاریگه ربیا پۆزمتیف ژ لاساییکرنی:

تایبه ته ندیه کا دیا قوتابخانهیا فهره نسی ئەفه یه کو ب نیرینه کا تایبه ت به ریخو دده ته کاریگه ربی کرن و پیکاریگه ربوونا د ناقه برا دوو نقیسه ربیان دوو کتیب یان دوو ئەدهبی سهر ب دوو نهته وهیین جیاوازه. (جان ماری کاریه) - وهكو قوتابی (قان تیگم) ی - دده ته دیارکرن کو ئەدهبی بهراورد ب ئاوايه کی جهوه ربی گرنگی ناده ته بها و ره سه نایه تیا به ره مه مان، ((به لکو پتر گرنگی دده ته ئەو گوهرینین کو وه لاتەك یان نقیسه رهك د تشین و مرگرتیدا ئەنجام دده ت. ب راستی ژى پرانیا جارن واتا په یفا کاریگه ربی بریتیه ژ راقه کرن، کارقه دان، بهرگری و رووبه رووبوونی))⁽¹¹⁷⁾. هه ره وسه (ئه لکساندمر دیما) ژى پشتی دیارکرنه تایبه ته ندی قوتابخانهیا فهره نسی سه باره ت ب کاریگه ربی دبیزیت: ((لی پیدقیه ئەفه وهكو بو ماوه یا جیهانا گیانه ومه ر و رووه کان نه هیتە زانین، چونکه بریتی نینه ژ به ره مه مهبانه کا وه که هه. به ره مه مهبان د واری ئەدهبی دا جیاوازه: ژ به ر جیاوازه یا زمان و سروشت و ناسنامه یی، فیجا چیدبیت لایه نی کاریگه رب تنی داهینانا

فەشارتیا دەرۆونی کەسی پێگاریگەر بئازرینیت، ب رەنگەکی وەسا کو نقیسەری پێگاریگەر سەرەخۆیا خۆ پیاڕیزیت))^(١١٨)، کەواتە ئەدەبی بەراورد گرنگیی ددەتە فەکۆلینا پەییوەندییا د ناقبەرا نقیسەران، قیجا هەر چەوا بیت؛ بیت، وەرگیان یان لاسایکرن بیت، یان ئەو کاریگەری بیت کو نقیسەر ملکەچی کاریگەریی بوویە یان ئەوا کو گوهرین ئیخستینە بەرەمی وەرگرتی یان ئەوا کو بەرگری ل دژی وی کرێه.^(١١٩)

ل قیری ئەدەبی بەراورد نیژیکی بۆچوونا نقیسەری کلاسیکی دەربارە ی مەرچین لاسایکرنی دبیت. قوتابخانەیا فەرەنسی ب تنی لدویف هندی نینە کو رەسەن بوون یان لاسای بوونا بەرەمەکی یان نقیسەرەکی یان ئەدەبەکی نەتەواوەتی نیشان بەدەت بەلکو تشتی گرنگتر مەسەلا فەگۆهاستنا دیار دەکییە بۆ دەرڤە سەنورین نەتەوومی و چەوانیا سەردەریکرن لگەل فی دیار دەیی ژ لای ئەدەبی مللەتین دیقە، واتە ئەزموون و هەولین قوتابخانەیا فەرەنسی دی مفا ی گەهینە مە بۆ قافارتنا جوړین کاریگەری و لاسایکرنی، هەر ژ لاسایکرنەکا ناھونەری و بی داھینان بگرە تا کو کاریگەریین بەرەمدار کو دشین بیژین ژ سنووری لاسایکرنی دەر دکەفن، لی دەھمان دەم دا چیدبیت وەکو نامرازەکی بەیتە بکارھینان بۆ رەواکرن لاسایکرنی ب تاییەت دەمی ئایدلۆژیین نەتەوومی یان ئایینی رۆلی خۆ دبینن.

٤.٤.١. گرنگیان ب پەییوەندی و کاریگەرییا دوولایەن:

تاییەتەندیەکا دیا قوتابخانەیا فەرەنسی ئەقەیە کو ب تنی باوهری ب پەییوەندیین دوو لایەنە هەییە و نەقیت فەکۆلینا بەراوردکاری ژ فی چارچوو فی دەرکەفیت، گرنگترین بەلگە ژ ی جودا کرنا ئەدەبی بەراوردە ژ زانستی ئەدەبی گشتی. (قان تیگم) (د فی باوهرییدا یە کو ئەدەبی بەراورد ب تنی فەکۆلینی ل سەر پەییوەندیین دوو لایەنە دکەت، قیجا چیدبیت ئەق لایەنە دوو نقیسەر یان دوو پەرتووک یان دوو کۆمین نقیسەران یان دوو کۆمین کتیبان یان دوو ئەدەبیین جودا

بن، لى زانستى ئەدەبى گشتى وان قەكۆلینان بخۆقە دگریت كو گرنگى ددەنه رویدان و لایەنەن هەقپشك د ناقبەرا چەندین ئەدەباندا، ئەقە ژى وەكەهقى و ئالوكۆرىي بخۆقەدگریت لەوما زانستى ئەدەبى گشتى جیاوازه ژ میژوويا ئەدەبى نەتەهومی و ئەدەبى بەراورد، ئەق زانسته لسەر بناغەیی و مرارا میژوووی ئاقا نەبوویە و گرنگترین ئەدگارى وى ژى بەرفرەهیا جەى و رووبەرى جوگرافیە. (١٢٠) كەواتە (قان تیگم) ئەدەبى بەراورد سنوورداركریە ب قەكۆلینا پەیوەندیین دوو لایەنە د ناقبەرا دوو ئەدەباندا. ئەدەبى گشتى ژى گرنگى ددەتە بزاڤ و جوړین بەرەلە لاق كو چەندین ئەدەبان بخۆقەدگریت، لى ب دیتنا (رینیە ویلك) ی ئەق جوداكرنە ناكەقیته د وارى كارەكیدا و ئەكەر ب هویری قەكۆلینى لسەر بكەین دى بینین كو دروست نینە، لەوما ئەق مەترسیە هەیه كو ئەدەبى بەراورد ببیتە ەندەك بەشین پەرتەوازه كو چ پەیوەندی د ناقبەرا وان دا نەبیت؛ ب قى واتایا بەرتەنگ قەكۆلەرى بەراوردكار نەشیت چ كاران ژبلى قەكۆلینا كارىگەرییان و هوكار و ئەنجامین وان بكەت. ب دیتنا (رینیە ویلك) ی ەەر ەهولەك بو دانانا دیوارین دەسجیکەر د ناقبەرا ئەدەبى بەراورد و ئەدەبى گشتیدا بەیتەدان سەرکەفتنى بدەستقە نائینیت، چونكە میژوويا ئەدەبى و قەكۆلینا ئەدەبى قەكۆلینى لسەر بابەتەكى دكەن كو ئەو ژى ئەدەبە. سنوورداركرنا ئەدەبى بەراورد د چارچووقى بازركانیا د ناقبەرا دوو ئەدەباندا واتە گرنگیدان ب تشتین دەرەكى، نشیسەرین پلە دوو، وەرگیران و كەرۆك و ناقبەندان؛ ب قى رەنگى ئەدەبى بەراورد دى بیتە زانستەك كو ئامانجا وى كومكرنا زانیاریانە دەرپارەى ژیدەرین دەرەكى و ناڤودەنگى نشیسەرى. (١٢١)

(رینیە ویلك) وەكو ئیک ژ جەمسەرین سەرەکیین قوتابخانەیا ئەدەبى بەراوردى ئەمریکى و وەكو ئیک ژ دریزەپیدەرین فۆرمالیستا روسى باومرى ب قى جوداكرنى نینە رەنگە ئەقە ژى دەرئەنجامى باومرى نەبوونا وى ب رۆلى فاکتەرى میژوووی د قەكۆلینین ئەدەبى بیت، لى لگەل ەندى ژى رەخنەیا وى د جەى خو دایە. جوداكرنا ئەدەبى بەراورد ژ زانستى ئەدەبى گشتى دبیتە ئەكەر كو نیرینا مە بو دیاردەمیین ئەدەبى وەكو پیدقى نەبیت. ئەم نەشین ەمى رەهەندیین

کاریگه‌ریی یانکو قه‌گه‌هاستنا دیارده‌کا ئه‌دمبی بدهینه دیارکرن. پرانیا جارن لاساییکرن د په‌یوه‌ندیین دوو لایه‌نه دا ناهیته شرۆقه‌کرن و پیدقیه وه‌کو دیارده‌یه‌ک ژ فی چارچوو‌فی دهرکه‌فیت، ژ لایه‌کیقه مینا دیارده‌کا به‌ریه‌لا‌ف د ناقه‌برا چهند نه‌ته‌وه‌میان و ژ لایه‌کی دیشه د چارچوو‌فی ئه‌دمبی نه‌ته‌وه‌مییدا به‌یته شرۆقه‌کرن.

٥.٤.١. رۆلی نه‌رینیی قه‌کۆلینین به‌راورد‌کاریی:

ره‌خنه‌یه‌کا دی کو بۆ قه‌کۆلینا کاریگه‌ریین دوو لایه‌نه د ناقه‌برا دوو ئه‌دمه‌یین جیاواز دا ده‌یته ئاراسته‌کرن، کاریگه‌رییا ئایدیۆلۆیا قه‌کۆله‌رانه ب تایبه‌تی ئایدیۆلۆیا نه‌ته‌وه‌می و نیشتیمانی. (رینییه ویلک) ره‌خنه‌یی ژ فی چهن‌دی دگریت؛ ب دیتنا وی ئه‌و فاکته‌ری نیشتیمانی کو ل پشت گه‌له‌ک ژ قه‌کۆلینین به‌راورد‌کاری ل فه‌ره‌نسا و ئیتالیا و ئەمانیا و وه‌لاتین دی هه‌یه بوویه ئه‌گه‌ری دروستبوونا سیسته‌مه‌کی نامۆ د واری رۆشن‌بیری دا، ههر قه‌کۆله‌ره‌ک هه‌ولده‌ت ب ریکا قان قه‌کۆلینان کۆگه‌ها ئه‌دمبی خو‌یی نیشتیمانی پیگه‌هینیت، واته ژ لایه‌کیقه فی چهن‌دی نیشان بده‌ت کو ئه‌دمبی وی نیشتیمانی تا چ راده کاریگه‌ری لسه‌ر نه‌ته‌وه‌میین دی هه‌بوویه و ژ لایه‌کی دیشه دقیت فی چهن‌دی بسه‌لمینیت کو ئه‌دمبی وی نیشتیمانی باستر ژ ئه‌دمه‌یین دی شیایه سه‌ره‌دمه‌ری لگه‌ل به‌ره‌مه‌ی نیشسه‌ره‌کی ناقدری بیانی بکه‌ت، یانکو باستر ژ نه‌ته‌وه‌میین دی شیایه ل وی به‌ره‌مه‌ی بگه‌هیت.^(١٢٢) ئه‌قه بخۆ دژی ئامانجا ئه‌دمبی به‌راورده کو هه‌ولده‌ت ئه‌دمبی نه‌ته‌وايه‌تی ژ گۆشه‌گیریی رزگار بکه‌ت یانکو وه‌کو (رینییه ایتامبل) دبیزیت ((ئهو ئه‌دگاریی کو پیدقیه به‌راورد‌کاریی رابیت خو‌ رزگارکرنه ژ هه‌می جوړین شو‌فینییه‌ت و هه‌ریمگه‌رایي و دانپینانه ب هه‌بوونا به‌ایین دوولایه‌نین به‌ری (ملیونها سالان...)).^(١٢٣)

پیدقیه قه‌کۆلینا دیارده‌میین وه‌کو کاریگه‌ریی یان لاساییکرنی ژیر کاریگه‌رییا ئایدیۆلۆیین دیارکری نه‌بن، ب ئاوايه‌کی وه‌سا نه‌بن کو هه‌ول بۆ

سەپاندنا بەھایێ ڤریکەری ل سەر کیستی وەرگری بەیتە دان. واتە ئامانج ب تنی ڤەکۆلین ل سەر چەوانیا ڤەگۆهاستنا دیار دەکا ئەدەبی بۆ دەرڤە سەنووڕین نەتەوویی و چەوانیا سەر دەریکرن لگەل ڤی دیار دەیی د سەڤایی نەتەوویی لایەنی دوویی بیت، ڤیجا چ ئەڤ سەر دەریکرن نیکەتیڤ بیت یان پۆزەتیڤ بیت. هەر وەکو (ڤایستاین) مینا ڤەکۆلەرەکی ڤەرەنسی کو هەولدا یە ریکەفتەکی د ناڤهرا قوتابخانەیا ڤەرەنسی و ئەمریکیدا بکەت دبیژیت: ((ل دەڤ زانایی بەراوردیی د پروسا کاریگەرییدا چ جیاوازی د ناڤهرا بەھایێ ڤریکەر و وەرگری نینە، چ کیماسی بۆ نڤیسەری نینە ئەگەر تڤشتەکی وەرگریت. هەر وەسا ئەو نڤیسەری تڤشتەکی دەنڤریت ژێ هەژێ ستایشکرنی نینە، ڤریکەر هایدارانە ب ڤی کاری رانابیت و وەرگری ژێ نابیتە دیڤە لانک، ب تنی دەندەک حالەتین دەگمەندا نەبیت. یا باش ئەو ئەم وەسا تەماشای لاساییکرنی بکەین کو کاریگەریەکا هایدارانەیا و کاریگەری لاساییکرنەکا نەهایدارانەیا.))^(١٢٤)

ئەو تڤشتی کو ل ڤیری دبیته جهی پرسیاری ئەو کو سەرەرای دا کوکیکرن قوتابخانەیا ڤەرەنسی و ژمارەکا زۆر ژ بەراوردکاران ل سەر بی لایەنبوونا ڤەکۆلەری و گرنگینەدان ب بەھایێ ڤریکەری یان وەرگری، تا چ رادە ڤەکۆلەری بەراوردکار شیا یە خو ژ ڤی ئاریشی رزگاریکەت، چونکە گەلەک جارن ئەڤ ڤەکۆلینە بووینە ئەگەری پۆلینکرن نڤیسەر و بەرەم و ئەدەبیاتا مللەتان بۆ ئەدەبیین پلە ئیک و پلە دوو. قوتابخانەیا ڤەرەنسی دەیتە تاوانبارکرن کو ب ریکا نازراندنا مەسەلا کاریگەریکرن و پیکاریگەریبوونی دخوازیت خزمەتا ریحەزا نەتەوویا ڤەرەنسی بکەت. قوتابخانەیا ئەمریکی ژێ ل سەر بناغەیی سروشتی جڤاک و ئەدەبی ئەمریکی هاتیە ئافاکرن و ئاراستەیا کە کۆلونیالیزمیە و ئامانجا وی ئەو کو جیهانی وەکو گوندەکی بچووک لی بکەت و چ جهان بۆ بابەتین نەتەوویی نەهیلیت، ئەڤ بەریخودانا مرۆڤایەتیا نوی خزمەتا حەزا ئەمریکیا نوی دکەت ژبو زالبوون ب سەر تەڤایا جیهانی ل ژیر درووشمی مرۆڤایەتیا ئەدەبی^(١٢٥). پیرمویکرن ژ قوتابخانەیا ڤەرەنسی سەرەرای ئەو مفایین کو دگەهینیتە ڤەکۆلینا دیار دەیین

مينا لاساييكرن و كاريگهري د چارچووڤه كى ميژوووييدا لى رهنكه ژ لايه كيڤه ببيته نه گهر كو نيرينا مه بو لاساييكرن يان كاريگهري گه لهك بهيته سنوورداركرن، ژ لايه كى ديشه ژى چيدبيت ئەم وى وهكو نامرازه كى بو چه سپاندنا ئايدولوزيا خو يا نه تهومىي بكاربينين. ههر وهسا قوتابخانه يا نه مريكى ب ريكا گرنگينه دان ب فاكتهرى ميژوووي و مهسه لا كاريگهريكرن و پيكاريگهريوونى دببته نه گهر كو ئەم ئيدى گرنگيه كا وهسا نه دهينه دياردهيين لاساييكرن و كاريگهري و رولى سه قايى جفاكى و نه تهومىييين دهقان ژى فهراموش بكهين و د نهجام دا ب گه لهك هه قهبركرنا رابين كو چ مضايه كى ناگه هينه نه ده بى.

٥.١. هه لويستى هه قتيكستى ل هه مبهر لاساييكرنى:

هه قتيكستى لسهر بناغهيى هزره كا ساده هاتيه ئافاكرن، ئەو ژى نه قهيه كو ((دهق سيسته مه كى داخراو، سه ربه خو، خو بخويى نينه، بهلكو خودان پهيوهنديه كا دوولايه نه و نيزيكه لگه ل دهقين دى)).^(١٣٦) ب ريكا پشتبه ستن ب دهقه كى و بى گرنگيدان ب پهيوهنديا وى ب دهقين ديشه تيگه هشتنا مه بو دهقى تهمام نابيت، چونكه كهس نه شيت بى مفاومرگرتن ژ پهيف و دهربرينين كو يين بهرى وى بكارنينان تشته كى بنقيسيت، كهواته هه قتيكستى قى راستى ددهته خوياكرن كو هه مى رويدان ب رهنكه كى گريداينه ب رويدانين بهرى خوڤه و مفاى ژ وان ومردگرن. ئەم دشين دهقه كى ب نه لهقه كى د زنجيرميا هه قتيكستى ل قه لهم بدين، واته كوومه كا دهقان كو د ناڤ واندا ههر دهقهك هندهك ره گزيين دهقه كى دى يان دهقين دى بخوڤه دگريت.^(١٣٧)

١.٥.١. ئالوزبوونا چه مكى هه قتيكستى:

سه رمراى ساده بوونا تيگه هى ده ستپيكيى هه قتيكستى لى لگه ل كه شه كرنا شان قه كوئينان؛ چه مكى قى زاراقى رۆژ ب رۆژ زيده تر و زيده تر به ره ق

بەرفەرەمی و ئالۆزیی قە چووێه، هەتا وی رادەوی کو ئیدی دەستنیشانکرنا چەمک و واتایا فی زاراقی کارەکی ئەستەمە.

هەتا نەو ئەف زاراقە ب گەلەک ئاوایین جیاواز هاتیە پیناسەکرن و ئیدی مینا گەلەک زاراقین دینن ئەدەبی و رەخنەیی کەس نەشیت ب دروستی واتایا وی دەستنیشان بکەت. هەفتیکستی وەکو ئیک ژ هزرین سەرەکیین تیۆرا ئەدەبییا هەفچەرخ، زاراقەکی زەلال نینە، هەرچەندە هەندەک رەخنەگر گەلەک پشتراست فی زاراقی بکار دەینن، لی ب راستی بکارهینانا فی زاراقی قالا نینە ژ ئالۆزیی، ئەف مەترسیە ل سەر فی زاراقی هەیه کو ئیدی بریتی نەبیت ژ چ تستان ژیلی ئەو تشتی کو قە کۆلەری دقیت ئەو بیت.^(۱۲۸)

نە ب تنی شروقه کرنین جیاواز بو زاراقی هەفتیکستی هەنە، بەلکو پراکتیزە کرنین جودا و جیاواز زی بو هەنە. جارنا هند بەرفەرەم دبیت کو مینا چەمکی هەفتیکستی ل دەف (جولیا کریستیفا) یی کوتارا جفاکی و میژوویا دەفی و کاریگەرییا وی ل سەر نشیسن و تیگەهشتنا دەفی بخوڤە دگریت، جارنا زی واتایا وی هند بەرتەنگ دبیت کو تنی بو هەندەک حالەتین دیارکری دەیتە بکارهینان. هەرچەندە کو گەلەک ژ رەخنەگرین رۆژنا قایی هەولداینە کو فی زاراقی بو کردەوه و چالاکیین دیارکری بکارینن لی دفی کاریدا سەرکەفتی نەبووینە^(۱۲۹)، یانکو بکارهینانا زاراقی هەفتیکستی توشی ئالۆزیەکا زۆر بوویە هەتا وی رادەوی کو ئەم دشیین بیژین (هەر تیکستەک ب هەر رەنگەکی لگەل تیکستین دی ژیا بیت دچیتە چارچووڤی هەفتیکستی، کەواتە ئەف پەیفە یا بوویە ملکی هەمی کەسان چونکە دەلالەتی ل سەر تشتەکی دیارکری ناکەت)^(۱۳۰)، لەوما جارنا بابەتین لاساییکرن و کاریگەریی ب بەشەک ژ هەفتیکستی ناهینە زانین و جارنا زی هەندەک قە کۆلەر گرنگی پی ددن و وەکو بەشەک ژ پەیهوئندیین هەفتیکستی وان زی دنیخنە بەر باس و قە کۆلینین خۆ.

٢.٥.١. بەریخودانا ئەومیی ئیکئی بۆ لاساییکرنی:

ژ لایى میژووویشه چهمکی ههفتیکستی بۆ فهکۆلینین بهراوردکاران (ئهدهبی بهراورد) و تهناهت بهری هنگی ژى فهدهگهریت. بهراوردکاران فهکۆلین لسهرفی چهمکی کریه و وهکو ئامرازهک بۆ شرهقهکرنی بکارئینایه لى د سیمیلوژیا نوى و تیورا ئەدهبییا نویدا ههول بۆ هندی هاتیهدان کو ئەف چهمکه وهک ئامراز یان ریکارهکی نوى بهیته بکارهینان^(١٣١)، واته راسته کو ههفتیکستی ل سالیان شىستان ژ سهدى بیستی و لسهردهستی (جولیا کریستیفا)ی هاتیه د مهیدانا فهکۆلینین ئەدهبیدا و تا وی رادهی گهشهکریه کو ئیدی ناهیهته فهراموشکرن لى لگهل هندی ژى ههفتیکستی گهلهک چالاکیین نفیسینى بخهقه دگریت کو دبههرهتدا کهفن:چ تیکست ب ئاوايهکی فهقهتیاى ژ تیکستین بهری ناهیهته نفیسن، ههر تیکستهک ئاشکرا یان نهئاشکرا ههلگری کاریهگری و بیرهمریباکهلهپور و نهريتانه، ههفتیکستی ئەوه کو ههر نفیسهرهک بهردهوام دکهفیهته چارچووئی کارین بهری خو و چ جارن نهشیت بهرهههمین بهری خو ژناق بیهت.^(١٣٢)

ههر ئەف چهمکین سههرتایی و ئاشکرایین ههفتیکستی ئامازهیهکن بۆ هندی کو ههفتیکستی دشیت بابتهین وهکو لاساییکرن و کاریگهری و ومهرگرتن و تهناهت تیههلهکیش و گهلهک پهیهوهندیین دوولایهنیین دی چارهسههریکهت، لى ئەگهر ئەم باش تهماشهه پيشهنگین تیورا ههفتیکستی بکهین ب تابهتهی کریستیفا و نفیسههرین دین سهر ب گروپا (تیل کیل)فه، دى بینین کو تیورا ههفتیکستی لدهف وان لسهر بناغههیی هندهک پهیهوهندیین تابهته هاتیه ئافاکرن. (ههفتیکستی ل فهرهنسا مینا دروشمی سههرهکیی گروپی (تیل کیل) هاته بکارهینان، ئەندامین فی گروپی ب ریکا فی چهمکی و تهقلیههفکرنا وی لگهل بۆچووونین (فردیناند دیسوسیر) و (کارل مارکس) و (سیگموند فروید)ی ب رهخنهگرتن ژ بنیاتگهیریی رابوون، ئیدی فهکۆلینا دهقی بریتی نهبوو ژ شرهقهکرن

واتا و پهيوهندييا زمانى د چوارچوځى دهقه كيدا، بهلكو برىتى بوو ژ فهكولينا دهلالهت و پهيوهندييا هر نيشانه و دهقهكى لگهل نيشانه و دهقن دى. (۱۳۳)

(زاراځى ههفتيکستى (intertextualiet) بو ئيکه مين جار ل سالىن شىستان ژ سه دى بيستى ژلايى (جوليا كريستيا) يى فه هاتيه بكارهينان، ههفتيکستيا وي زندهتر برىتیه ژ وهرار ديالوگيزما (ميخائيل باختين) يى رووسى، (باختين) يى بو ئيکه مين جار باسى ديالوگيزم و فرمدهنگيا نايديولوژى د نهدهبى و ب تايبهتى د رومانيدا كويه و مهبهستا وي ژ ديالوگيى ههبوونا چهندين دنگان بوو كو دمرپينى ژ ههلويست و بوچوونين جياواز دمرباره ي جيهانى يان رويدانين رومانى دکن، لى لدهف (كريستيا) يى ههفتيکستى زندهتر برىتیه ژ نهدهگارهكى كو بو پهيوهندييا د ناقبهرا ئاخفتن يان راگه هاندنا (enonec) ناف دهقهكى لگهل هندهك ئاخفتن و راگه هاندن دى د ناف دهقن ديدا دهيتت بكارهينان. (۱۳۴)

(كريستيا) د قى باومريدا بوو كو ل جهى قى چهنديى كو هم بتنى گرنگيى بدهينه بنياتى (structure) دهقى، پيدقيه فهكوليني لسهر دارشتنا شيانين ئاڅاكرنا (structuration) دهقى بکهين، واته چهوا نهف بنياته چيدبيت و ههبوونا خو بدهستته دهينيت. نهفه ژى پيدقى قى چهندييه كو دهقى بيخينه چارچووځى تهفايا دهقن بهرى و بين هههدم كو دبنه نهگهري چيوونا گورانكاريان (transformations) د دهقيدا، كهواته ب ديتنا كريستيايى دهق برىتیه ژ گوهرينا دمرپينين بهرى و بين هههدم. (۱۳۵)

ل قيرى ههفتيکستى د هه مبيزا فهكولينين بنياتگهري و لسهر بناغهيى گرنگيدان ب دهقى سه رهلدايه لى ب نيرينهكا نوى كو گريدايه ب قوناغا پوست بنياتگهري و پوست موديرنيزميژه. ((ههچهنده نهوين كو نهف زاراځه بكارئينانين سه ب بنياتگهريا گرتى بوون لى نهف زاراځه بخو رتهكرنهكا ئاشكرابوو بو قى تيورى، هر وهكو كريستيايى داكوكى لسهر قى چهنديى كر كو ههفتيکستى ميشتن و گوهرينا دهقن بهرييه)) (۱۳۶)، ژ بهرهنديى دشينين بيژين ههفتيکستى ههولهك بوو بو رزگاركرنا فهكولينين نهدهبى ژ ئاراستهيا سنكرۇنيكيا رها كو د

ههفتیکستی گرنکیا فهکۆلینین بونیاتگهريدا دهاته دیتن. ههفتیکستی گرنکیا فهکۆلینین دایکرونیکی د واری ئهدهبیدا ددهت خویاکرن لی ب نیرینهکا نوی واته لسه ر بناغهی پهبوهندییا دهقان ب ههقدووڤه، بی گرنکیدان ب نغیسهری و فاکتهریین دین دمرهکی، کهواته ههفتیکستی باومری ب ومارا دهقین ئهدهبی ههیه.

لدهف کریستیقای (ههفتیکستی بابتهکی سهربهخویه کو مرؤف دشیته گلهک ب ساناهی ههستی بیبکهت و وی دستنیشان بکهت. لدهف وی ههفتیکستی دبنهرمتدا بریتیه ژ گۆهرینا دهقان (une permutation de textes). ئهو داکوکی لسه هندی دکهت کو د سهقای دهقیدا هندهک تشت ههته کو ژ دهقین دی هاتینه و مرگرتن لی ئهف چهنده لسه ر بناغهی ههقدوویرین و ژکارخستنییه. دهق بیکهاتهیه؛ بیاقهکه بو ئالوگۆرکنا وان پارچهیین کو ژ دهقین دی هاتینه و مرگرتن و سه رژنوی هاتینه دابهشکرن ژبو بهرهه مهینانا دهقهکی نوی لسه ر بناغهی دهقین بهری کو هاتینه ویرانکرن و خاپورکرن و سه ر ژنوی هاتینه بکارهینان، ژبه رهندی مهسه لا گه ریان لدویف دهقی بهری یان ئهو دهقی کو ههفتیکستی لگه ل هاتیه کرن کارهکی بیهودیه. ههفتیکستی لدهف (کریستیقا) یی بریتی نینه ژ دووباره بهرهه مهینانا دهقهکی ب ریکا دستکاریکرنا دهقهکی دی، یانکو پرۆسه یهکی دستنیشانگری نینه، به لکو بریتیه ژ چالاکیه کا دهقی⁽¹³⁷⁾. ب دهرپرینه کا دی ((دهق بهرهه مهینه ره، کۆچکرنا دهقانه و و ناڤهه فچوونه کا دهقانه، د سهقای دهقهکی دیارکیدا ئهو دهرپرینین کو ژ دهقین دی هاتینه و مرگرتن ب ریکا میشتن و گوهرینی دگه هنه ههقدوو).⁽¹³⁸⁾

هه ر لسه ر قی بناغهی و پشتی ماومیهک ژ بکارهینانا قی زاراقی، (کریستیقا) داکوکی ل قی چهندی دکهت کو (ههفتیکستی لاساییکرن یان دووباره بهرهه مهینان نینه به لکو ئالوگۆرکرنه (transposition). ئهفه ژی پیشیاره که ژبو سه رژنوی دستنیشانکرنا چه مکی ههفتیکستی. ئهو دبیزیت کو ههفتیکستی بریتیه ژ ئالوگۆرکنا شیوهیه کی نیشانه یان یان زیده تر لگه ل هندهک شیوهیین دی)⁽¹³⁹⁾، کهواته مه بهستا (کریستیقا) یی ژ ههفتیکستی زیده تر

(په یوه نډیه که د ناقبهرا کوتارا دهقه کی و نهو کوتارین کو لکه ل ځی دهقینه یان دموروبه ری ځی دهقی گرتینه، تارادیه کی زور وان په یوه نډییان ب خوځه ناگریت کو لسهر بناغهی و مرگرتن یان دزی یان لاسایکرنی و ب ریکا فه دیتنا رسته یین وه که ه ځ یان نیزیک د ناقبهرا دهقان دا دهینه باسکرن)^(۱۴۰). ل ځیری هه قتیکیستی نهو په یوه نډیین ئاشکرا ب خوځه ناگریت کو بهری (کریستیڅا) یی د مهیدانا فه کولینین نه ده پیدا باو بووینه، به لکو کومه کا په یوه نډیین فه شارتی ب خوځه دگریت کو دهقی ئافادکه ن، واته دهقین بهری د ناځ دهقی نویدا دحلن و کس نه شیت ب ئاشکرای ههستی ب دوسا وان د دهقی نویدا بکه ت، ب دهرینه کا دی نهو تشتی (کریستیڅا) یی پیشکیشگری زیده تر تیوره که دهراره ی دهقی و تشته کی گشتیه و بو پراکتیکرنی نه هاتیه پیشکیشکرن.

(رؤلان بارت) زی هر دریزه پیدمری ریکا کریستیڅایینه، نهو د ځی باومریډایه کو (دهق ژ نه جامی فه هاندنا کومه کا و مرگرته و ژیدمر و دهنگه هان و په یین کلتورین کهن و هه څهرخ پیکهاتیه. دهق بهردموام ژ لایه کی دمریازدبیته لایه کی دی، نهو هه قتیکیستیا کو د دهقه کی خو یادبیت، ته نها بریتیه ژ هه قتیکیستی بو دهقه کی دی و چینابیت ب ره یان ژیدمر بو دهقه کی بهیته هرمارتن، ب دیتنا (رؤلان بارت) ی گهریان لدویف سهراومیین کاره کی یان نهو تشین کاریگه ری لسهر هه بووینه دچیته چارچووقی نه فسانه یا نه سل و نه سه بی، نهو و مرگرتیه یین کو دهقی پیکهینن، نه دیارن، بی نه دگارن... نهو و مرگرتیه یین بی کفانن)^(۱۴۱).

وهسا دیاره کو باومری نه بوون ب رولی نځیسه ری و گرنکیدان ب په یوه نډییا د ناقبهرا دهقان بناغهی چه مکی هه قتیکیستی لدهق (کریستیڅا) و (رؤلان بارت) ی بوویه، لهوما تشته کی گه لهک ئاسایه کو نهو گرنگیی نه دهنه وان په یوه نډیین کو نځیسه ب ئاگه هی و زانینا خو ب سازدانا وان رادبیت و داکوکیی لسهر وان په یوه نډیین فه شارتی بکن کو دبنه نه گه ری دروستبوونا دهقه کی نوی. ب کورتی

مههستا كريستيفا و بارتى ژ ههفتيکستى کارىگهريکرن و پیکارىگهريوون و گهريان لدويش ژيدمرى دهقان نينه.

نهو ژى پرانيا جارن ئەف تيگههشتنه لسهر چهمكى ههفتيکستى زاله، واته ههفتيکستى تيورهکه بو شرؤفهکرنا پیکهاتنا دهقى، ((قهکولينا ههفتيکستى ههمى دهقان بخؤفه دگريت فيجا ژ ههر جوهرهكى بن، ب تنى خو ب مهسه لا ژيدمر و کارىگهريى فه گرینادهت. ئەو بياقهكى بهرفرهه بو شيوهيى نهديار، ئەوين کو مروف زهحمت بشيت سهرچاوهيا وان بزانيت، ئەو تشتين کو بى ههستپیکرنا نھيسهري دهينه نافه دهقى، واته ئەو تشتين کو مروف نهشيت وان دانيتە د ناقبهرا دوو کفاناندا. ههفتيکستى مۆرکهكى جفاكى ددهته تيورا دهقى، تهفایا ئاخفتنا چوويى و ئەفا ههى دکهفنه دچارچووفى دهقيدا لى نه ب ئاوايهكى ئاشکرا و نه ب رپکا وى لاساييکرنا کو مروقى ب خو دقيت بهلکو ب رهنهگهكى وهسا کو حالهتى بهرههههينانى بدته دهقى و وهلى نهکەت کو بریتی بيت ژ دووبارهکرنا بهرههههينانى.^(۱۴۲) کهواته ههفتيکستى بریتيه ژ پیکهينانا دهقهكى نوى ژ دهقين بهرى خو و يين ههفجهرخ، لى ب ئاوايهكى نهركى، واته دهقى نوى بریتی بيت ژ کورتیههک ژ دهقين دى کو سنوورين د ناقبهرا وان ژناقچووينه، ههر وهکو مروف بيژيت کو پاشمايین چهندين کانزايان هاتينه ليکدان و دارشتن بو پیکهينانا کانزايهكى نوى. ئيدى د ناقبهرا فى دهقى نوى و دهقين بهرى چ نامينيت ژ بلى هندهک کهرسته و نيشانه کو بهرى مه ددهنه ئەو ژيدمرين کو ژى هاتين، ل قيرى تشتين نهشعري ژى تهفلى شعري دبن و دچنه د نافه شعريدا و کارليکى لکهل دکهن و پیکشه دهينه گريدان، ب رهنهگهكى وهسا کو بهرزه دبن و ژبلى هندهک بسپوران کهس نهشيت ههستى ب ههبوونا وان بکهت.^(۱۴۳)

ل قيرى ریکهفتنهک د ناقبهرا چهمكى ههفتيکستى و چهمكى داهينهرا نهيا کارىگهريى ههيه، لى ههفتيکستى جياوازه ژ وى کارىگهرييا کو دچيته چارچووفى لاساييکرنى، ئەو تشتى کو ههفتيکستى و کارىگهريى پیکشه گرى ددهت پرهنسيى (پيش بوون) و (پاش بوون) ييه، واته دهقى نوى (ئهو دهقى ل بيشيى)

ئەنجامى بەرھەمھەنانا دەقىن بەرئىيە، قىجا بەرنىاس بن يان نەبن. (ئەو دەقىن دكەقنە پاش دەقى ل پىشىي)، يان برىتىنە ژ كورتيا ژمارەكا زۆر ژوان دەقىن كو دبىردانكا نقشەرىدانە يان د بى ئاگەھيا ويدا ھاتىنە پاراستن. ئەگەر دەقى نوى لاسايا بنىاتەكى سەرھەكىي شعري بکەت ئەق کارىگەرئىيە دى ژ ھەقتىكىستىي دويرکەفتى، ئى ئەگەر دەقى نوى ب مېشتن و گوھرىنا دەقى بەرى خو رابىت ب رەنگەكى وەسا كو ئەو بخو ژى لگەل بەھتە گوھرىن، واتە ھەر دوو پىكشە بحەلپىن ژبو چىكرنا دەقەكى سەرھەخو كو ئەدگارپن نوى ھەبىت؛ کارىگەرى دى بىتە بەشەك ژھەقەبەرکرن و ھەقتىكىستىي، چونكە مرؤف ھەست ب ھەبوونا ئەدگارپن نوى دكەت. ھەر وەسا دەستە لاتا دەقى كەقن بەرەق لاوازىقشە دچىت و دەلىقى ددەتە ژداىكبوونا دەقەكى جىاواز، ئىدى ھەر دەقەك دى لىسەر پاشمايپن دەقىن دى ژىت. (۱۴۴) (فیلیپ سولپرس) دەربارەى قى چەندى دبىژىت ((ھەر دەقەك بکەفتە سەر پىكا چەندىن دەقىن دى، دى د دەمەكىدا برىتى بىت ژ خواندەقەيا وان و سنووردارکرن وان و چرکرن وان و قەگوھاستنا وان و كویربوون د واندا)) (۱۴۵).

ب شىومىيەكى گشتى ھەقتىكىستى وەكو تىۆرەك بۇ شروڤەكرنا سروشتى دەقى د چارچووقى سىمىۆلۆژىيى و ل قوناغا گەشەكرنا پۆست بونىاتگەرى و پۆست مۆدىرنىزمىدا، چ رىكارپن وەسا بۇ چارەسەرکرنابەتپن لاسايىكرنى و کارىگەرى و پىكارىگەربوونى پىشكىش ناکەت. ل قىرى قەكۆلەران باومرى ب شىانپن داھىنەرەنەپن نىسەرەن نىنە و زىدەتر بەرى وان يى پەيوەندىيا د ناقبەرا دەقاندا و کارلىنکرن وان لگەل ھەقدوو و رۆلى خواندەقانى.

۳.۵.۱. بەرىخۆدانا نەومىي دووىي بۇ لاسايىكرنى:

ئەگەر ئەم (كرىستىفا) و (رۆلان بارت) و ھەقالبىن وان ب نەومىي ئىكى ژ قەكۆلەرپن ھەقتىكىستىي ل قەلەم بەدىن كو قەكۆلپنپن وان زىدەتر تىۆرىنە، پىدقىە ئەو قەكۆلەرپن كو پشتى وان ھاتپن و ئەق چەمكە برىنە د بوارى

پراکتیکیدا و ریکارین پراکتیکی بۆ دەستنیشانکرین ژى مینا نهومیی دوویی بدینه نیاسین، چونکه ههفتیکستی ل سهر دەستی قان قهكۆلهران بهرفرههی و جوراوجۆرییهكا مهزن بخۆقه دیت و ئیدی پهیهوندیین ئاشکرا و لاساییکرنین نهونهری و تیههلهکیش و هندهك دیاردهیین دی کو بهری هنگی د چارچووقی ههفتیکستییدا نهبوون ب کهرستهیی قهكۆلینا ههفتیکستی هاتنه هژمارتن. بۆ نموونه (لوران جینی) (پۆلینکرنهكا نوی بۆ ههفتیکستی پیشکیشکر و باس ژ ههفتیکستییا بهیز و لاواز کر، ب دیتنا وی ههفتیکستی دشیته ناستین جیاوازیین زمانی، زاراق و روخسار و ناقهرۆکی بخۆقه بگریته. ههفتیکستییا لاواز نهوه کو مفا ژ ناقهرۆکا دهقهکی دی ومهنگرتبیت و ب تنی ومهنگرتنهكا فۆرمیا وی دهقی بیت.ئهف نیرینه بۆ نهگهر کو ههفتیکستی بکهفیتته د رپرهموهکی نویدا. ئیک ژ قهكۆلهرین کو بهردهوامیدا قی کاری (میشیل ریقاتیر) بوو، ب دیتنا وی دهقین ئهدهبی زیدهتر ب ریکا پهیهوندیکرن ب دهقین دیین ئهدهبی دهینه ئافاکرن تاکو ب ریکا پهیهوندیکرن ب جیهانا راستهقینهقه، ههفتیکستییا وی پهیهوندییهكا موکوم لکهل شیوازگهری و رهمانیژی ههیه.وی ژى ژ لایى خۆقه هندهك پۆلینکرین نوی بۆ پهیهوندیین ههفتیکستی پیشکیشکر. (۱۴۶)

قهكۆلهرهکی دی کو د قی واریدا رۆلهکی مهزن ههبوویه (جیرارجینته)، ئهو د قی باومرییدا بوو کو ههر دهقهکی پهیهوندیین ئاشکرا و قهشارتی لکهل دهقین دی ههنه. وی بۆ قان پهیهوندییان زاراقی دمریابوونا دهقی (Transtextualité) بکارئینا و داخوازر کو ل جهی ههفتیکستی (Intertextualité) بهیته بکارهینان. وی ئهف پهیهوندیین دمریابوونی بسهر پینج جوران دابهشکر. جۆری ئیکی ب ههفتیکستی ناقهر کو گهلهك جۆرین پهیهوندییان بخۆقه دگریته ههر ژ قهگۆهاستنا دهقاودهقا تیکستهکی د چارچووقی تیکستهکی دی و دزیی، واته قهگۆهاستنا دهقاودهقا بی ئامازهدان ب ژیدمیری بگره، ههتا دکههیهته تیلنیشان (Allusion) واته قهگۆهاستنا دهقهکی د چارچووقی دهقهکی دی، ئی ب ئاشکراییهكا کیمتر^(*). (۱۴۷) واته ههرجهنده کو ههفتیکستی ل دهستیکی ب واتا

كارلیكى (تفاعل) هاتیه و ژ دیالوگیزما (باختین)ی هاتیه و مرگرتن، لی نهو گهلهك ژ شیومیین ههفتیکستی ژ چارچووئی کارلیکرتی دهردهكفن و تهناנת دزیی ژی ب خوڤه دگرن کو بلندترین ئاستی لاسایکرن و فهگؤهاستن و فهشارتنیه، یانکو ههفتیکستی ئاستهکی بلند ههیه کو کارلیکیه و ئاستهکی نزم ههیه کو بریتیه ژ دزی و هندهك شیومیین ساده و ئاشکرا. ⁽¹⁴⁸⁾ ئیدی ههمی پیناسهیین ههفتیکستی داکوکی لسهر پهیوهندیین فهشارتی ناکهن، بهلکو گرنگیی ب پهیوهندیین ئاشکرا ژی دهن، بو نموونه (لیون سومشیل) کو د پیناسهیا ههفتیکستییدا دبیزیت ((...فهکۆلینین ههفتیکستی دی تهرخانکری بن بو ئافاکرنا پهیوهندییان د ئاقبهرا کارهکی و کارهکی دیدا یان د ئاقبهرا جۆرهکی و جۆرهکی دیدا لدویف پشهیری گوهرین و لاسایکرتی)) ⁽¹⁴⁹⁾.

ئهو چهمکی کو کریستیقای ب ئاوایهکی تیوری پیشکیشکریوو، ریکارهکی پراکتیکی نهبوو، ژ بهرهندي پشتی ههولین وی و (رۆلان بارت)ی مینا ئامرازهکی بو سهلماندا بیروبوچووین کۆمهکا فهکۆلهران کو خودان هزر و تیگههشتنن جیاوازیوون هاته بکارئبنان. ههفتیکستی ب تنی د چارچووئی ئهو پهیوهندیین فهشارتیین دهستیکی نهما و بهرهف فهکۆلینا پهیوهندیین ئاشکرا و ههستیپیکریفه ژی چوو.ئهف گهشهکرنا ههفتیکستی تا رادهیهکی خزمهتا فهکۆلینا دیاردهیا لاسایکرتی دکهت، ژ لایهکیفه ئهم دکارین باسی لاسایکرتی وهکو پهیوهندیهکا ئاشکرا بکهین و جۆرین وی دهستنیشان بکهین و ژ لایهکی دیفه ژی دشین گرنگیی بدهینه وان پهیوهندیین کارلیکی کو ئافاکهرن و دهقی بهرهف پیش دهن. لگهل هندي ژی گرنگینهدانا ههفتیکستی ب مهسهلا کاریگهیری و فهرامۆشکرنا رۆلی نغیسهری وی دهلیفی نادهته مه کو گهلهك لسهر بابتهی لاسایکرتی راوهستین ئهقه ل وی دهمی کو شیانیین داهینهرا نهیین نغیسهران ژی دقیت بهیته بهرچاڤگرتن، ب تایبهت کو لاسایکرن و کاریگهیری رۆلهکی مهزن د میژوویا ئهدهبی گهلهك نهتهومیان دا ههیه.

٦.١.٦.١. فاکتەرین بهیزکهفتنا لاسایکرنه ئەدمی:

١.٦.١.١. زیدمرویکرن د پاراستنا کهلهپوریدا:

کهلهپور دهستکهفت و بهرهه مین رابردوویا هەر ملله ته کییه. بهر فرهه بوونا دەمی رابردووی و بهرتهنگیا دەمی نهو و نه دیاربوونا ئایندهی د ئەزموونا مروقیدا ئەگه رهکی سهرهکیه بۆ گرنگیدانا مروقی ب کهلهپوری، لهوما (تشتهکی، سروشتیه کو هەر نه تهومیهک گریدای بیت ب کهلهپوریشه. ئەقه تشتهکی پیدقی و جهوهه ریهه. کهلهپور کۆمهکا شارمزیانه کو مللهتی ب درێژیا دیرۆکی د واری سیاست و ئەدهب و ئابوری و زانستین دیدا بدهستقه ئیناینه، لهوما ب کهسایهتیا مللهتی و ههبوونا ویا میژوویی دهیته زانین)^(١٥٠). کهلهپور میراتا مللهتی بخۆفه دگرتی ئی ((ب تنی ئامرازهک نینه بۆ پيشاندانا دهستکهفتین رابردوویی، بهلکو ئامرازهکه بۆ نيشاندانا ئەو تشتین رابردوویی پيشکيشکرینه بۆ خزمهتکرنا نهۆ و هەر وهسا ئەو تشتی کو نهو دشیت پيشکيشی ئایندهی بکهت))^(١٥١)، يانکو کهلهپور دشیت وهکو فاکتهرهکی هاریکار خزمهتا دەمی نهو و ئایندهی بکهت، (داهینان رهگهزهکی سهرهکیه د کهلهپوریدا، چ داهینان بی مفا و مرگرتن ژ کهلهپوری چیتابن)^(١٥٢).

(ئهدونیس)ی باومری ب قی چهندی نینه کو کهلهپور ب تنی هندهک داتایین دیارکرینه بهلکو ئەون بین کو کاریگهریی لسهر ژيانا مه یا هه قهخرهخ دکهن. کهلهپور لدهق وی ب تنی ئەو پهرتووک و تشتین پاراستی و دهستکهفتین بهری نین، بهلکو هیزهکا زیندیه کو مه بهرهق ئایندهی دبهت. ئەو کهرهستهکی دیارکریی قهقهنیای ژ مروقی نینه بهلکو پهیوهسته ب گیانی مروقیشه، لهوما کهلهپور لدهق وی ئەو رهگهزین زیندینه کو کارتیکرنی لسهر دەمی نهو و ئایندهی دکهن، ب دیتنا وی کهلهپور چهسپاو و نهگۆر نینه، بهلکو د بزاقیدایه و دهیته گۆهرین و قهگۆهاستن.^(١٥٣) چهسپاونهبوونا کهلهپوری ل دەمی رابردوو و باومری ههبوون ب قهگۆهاستنا وی بۆ دەمی نهویه کو کهلهپوری دکهته

بابه ته كۆ ههستیار. كه له پور چهوا بۆ قی ده می دهیته فه گۆهاستن و نهومی نۆی چهوا سه ره ده میی لگه ل دكه ت؛ نه فه یه كو نرخ و بها و جهی كه له پوری ده ست تیشان دكه ت. هه ر لسه ر قی بناغه ی ئه م دشین باسی سی هه لویستین جیاواز ل هه مبه ر كه له پوری بكه ین:

۱. پاراستنا كه له پوری؛ پاراستنه كا هشك و كه فه نه شوپانه.

۲. ره تکرنا ته قایا كه له پوری ب نیرینه كا كۆزمۆبۆلیتی و به ریخودانه كا ره شبینانه.

۳. هه لبراردن، دئی وی تشتی ژ كه له پوری و مرگريت كو خزمه تا ئایدۆلۆژی و بۆچوونا وی دكه ت و دئی پشتا خو ده ته تشتین دی ب بیانۆیا قی یه كۆ كو سه رده مانه نین (...).^(۱۵۴)

باشترین هه لویست ل هه مبه ر كه له پوری هه لبراردنه و هه ر نه فه هه لویسته یه كو دبیه ژیدمیری داهینانی. (داهینان بریتیه ژ پیکه شه گریدان د ناقه را به رده و امبوونا كه له پوری و فه قه تیان ژ كه له پوریدا، واته سازکرنا په یوه ندیی لگه ل كه له پوری و شوره ش ل دژی گهنده لیین وی، داكو نه بیته كۆپی یانكو لاسایکرنه كه له پوری)^(۱۵۵). كه واته (قه ژاندنا كه له پوری و داخوازا دووباره نشیسینا میژوویی و بایه خپیدانا فه كۆله ر و به راوردکاران بۆ پاراستنا كه له پور نینه به لكو بۆ تیگه هشتنا وییه، مه به ست لاساییکرن نینه به لكو بۆ ئیلهام و مرگرتن و و مرگرتنا شارمزیاییه)^(۱۵۶). نه فه هه لویسته ل هه مبه ر كه له پوری ئه ده بی ژى سوودبه خشه واته (مه رج نینه هه ر تشتی كه فن باش بیت و هه می شعرین به ری ژى بی كیماسی نین، ئه ده بی باش ئه وه كو خودان شیوازه کی تاییه ت بیت و ب تنی كه سین ساویلکه نه كو بی گه نگه شه لدویف كه له پوری ئه ده بی دچن)^(۱۵۷).

پاراستنا بی سوود و نه جمای دابونه ریتان و په رزژانکرنا وان ئیکه ژ وان ئاریشه یان كو لده فه نهومیین به یته ژى دئی سه ره لده ت. هه ر نهومیه ك د ناف كۆمه كا داب و نه ریتان گه شه دكه ت و هی دبیه وان، نه فه دابونه ریته به شداریی د ئافاكرنا كه سایه تییا قی نه ومیدا دكه ن، نه فه نهومیه ب تنی هه ولا پاراستن و

پنځیریکرن ب دابونه‌ریتان نادەت، بەلکو هەولدمەت ب ریکا ئامرازین جیاواز وان بۆ نەوھیی پشستی خو ژێ قەگوھیزیت. ئەگەر ژێ ئیکی قیا ژ بەر ھندەك کاودانین بابەتی ژ بازنەیا قان دابونەریتان دمرکەفیت؛ ب تاوانا قی چەندی کو چ خیر د وی کەسیدا نینە کو ژ ریبازا بابچاکان دمرکەفیت دی ب کوفر و یاخیبوونی ل ھەمبەر کەلەپوری بابوباپیران ھیتە تاوانبارکرن. ^(۱۵۸) ل قی دەمی کەلەپور وەکو یاسایەکا قەبەر دەھیتە تەماشاکرن، ژ چارچوو قی خو یی ئاسایی کو ئەرینی و ئەرینیبوونی بخۆفەدگريت دمرکەفیت و مینا تشتەکی پیرۆز کو بۆ ھەمی سەردەمان گونجاو دەھیتە نیاسین.

رەنگە ئەو ئاریشەیا کو ھەتا ئەو ژێ د ناف ھندەك مللەتاندا بەردەوامە، بەریخودانا پۆزەتیقانەیا ژ رادەبەدەرە بۆ کەلەپوری و ب تاییەت کەلەپوری ئەدەبی بیت. د ناف قان مللەتان دا نەوھیی نۆی وەسا دەھینە تیگەھاندن کو وان تشتەکی کەلەك مەزن د رابردوویا خو دا ھەبوویە و ژ بەر ھندەك ئەگەران ئەو تشت ژناقچووویە و پیدقیە جارەکا دی بەھیتە قەژاندن. ئەق مللەتە بەردەوام نمونەیا خو د رابردوویدا دبین، ئەقە ل وی دەمیدا کو (ئەو مللەتی کو نمونەیا خو یا بلند د رابردوویدا ببینیت نە د ئەو دا مللەتەکی پاشکەفتییە. ئەو مللەتی کیماسیین رابردوویا خو نەبینیت و رەخنەگرتن ژ وان کیماسیان نەکەتە بناغەھەك بۆ ئاقارنا پاشەرۆژی، بیس ناکەفیت. ئەدەب ژێ بواریکە کو گرنگیا وی ژ بوارین دبین زانستی و جفاکی کیمتر نینە لی لگەل ھندی سەیرە کو کەلەك کەس رەخنەگرتن ژ کەلەپوری ئەدەبی ب کیماسی دزانن) ^(۱۵۹) و کەلەپوری ئەدەبی ژێ مینا تابۆیەکی د رۆشنبیرییا جفاکیدا جیگیر دکەن.

پرانییا جاران ئایدۆلۆژییا فاکتەرەکی سەرکەبە بۆ چیبوونا نیرینەکا دەمارگیرانە ل ھەمبەر کەلەپوری. کەلەك جاران ب مەبەستا خو پاراستن ژ ژناقچوون و ھەلیانی، کەلەپور د بەرژمەندییا ناسنامە و ئورجینالیتیا مروقی دەھیتە شەرۆقەکرن. ئەو تشتی کو رەوشەنبیرییا عەرەبی ژ یین دی جیاواز دکەت، ئەقەبە کو ھەر ژ سەردەمی نشیسینی بگرە و ھەتا ئەو، بزاقا ناقخوییا قی

رەوشەنبیری بەرھەمھینانا تشتی نۆی ب خۆڤە ناگیرت. ئەڤ رەوشەنبیریە زیدەتر بریتیه ژ دووبارەکرنا بەرھەمئ بەرئ. ئەڤ پرۆسەیا بەرھەمھینانەڤهیا تشتین کەڤن وەسا بەردەوام بوویە کو ئەم دشیین بیژین ل سەدی هەفتی ئیدی بەرەڤ هەشکبوون و راوەستیانیڤه چووویە و بوویە ئەگەر کو گەندەلی بکەڤیتە تیگەهشتنا تیگەهئ کەلەپوری، ئەو تیگەهشتنا کو هەتا نوکە ژ بەردەوامە. ب کورتی ئەم دشیین بیژین چەمکی کەلەپوری ل دەڤ عەرەبان بریتی نینە ژ بەرھەمھینانا تشتی نۆی و خۆ رزگارکرن ژ کوت و بەندی رابردووی بەلکو بریتیه ژ دووبارەکرنا فی کەلەپوری ل سەر بناغەیی لاساییکرن و تیگەهشتنەکا ساویلکانە، شەرڤەکرنا وان بۆ کەلەپوری ژ د بەرژەومەندییا پاراستنا ناسنامە و رەسەنایەتییداہ. (١٦٠) دیارە هەر ئەڤ نیرین و تیگەهشتنا سنووردارا رۆشنبیرییا عەرەبی بۆ کەلەپوری و ب تایبەت کەلەپوری شعری بناغەیهکی سەرەکی دەرکەڤتن و گەشەکرنا لاساییکرن شعری د ئەدەبیاتا رۆژەلاتا ئیسلامیدا بوویە.

٢٠٦٠١. کلۆنیالیزم و داگیرکرن:

پرانیا جاران لاساییکرن دەرەکی یانکو پیکاریگەر بوون و مفاومەرگرتن ژ ئەدەبیاتا مللەتین دی وەکو جۆرەکی پۆزەتیڤی لاساییکرنی هاتیه تەماشەکرن و ل هەمبەر فی چەندی لاساییکرن ناڤخویی واتە لاساییکرن د سنووری ئەدەبیاتا نەتەویدا هاتیه سەرکۆنەکرن. هەرچەندە کو گرنکییا فی جۆرە لاساییکرن یانکو کاریگەری خویایە، ئی مرۆڤ هەست ب فی چەندی دکەت کو کۆمەکا فاکتەران بووینە ئەگەر کو زیدەرۆیی د بایەخدان ب فی جۆری بەیتەکرن. ئیک ژ ڤان فاکتەران ئەو لاساییکرن دەرەکییا مەزنە کو ئەدەبیاتا لاتینی و پاشی کلاسیزما نوویا ئوروی ل سەر ئاڤا بوویە و یا دووی ئەو ئایدۆلۆژیایین فەلسەفی و سیاسیین سەدی بیستیئە کو دژی هەستا نەتەویمی و هەبوونا سنوورین نەتەویمینە، مینا دژایەتییا مارکسیزمان بۆ نەتەوەگەرایئ و هەولا سەرمایه داران بۆ بەلاڤکرننا هزرا جیھانگیری. بۆ نموونە (کارل مارکس) دبیژیت ((بەرھەمئ ئەدەبیین

ملله‌ته‌کی دێ بنه ملکێ هه‌فیشکێ ملله‌تێن دی. لگه‌ل دهریازبوونا ده‌می ئیدی سنوورداریبوونا هزرێ و سنوورداریبوونا نیشتمانی دی ئه‌سته‌م بیت. ئه‌ده‌بێ جیهانی دێ ب ریکا ئه‌ده‌بێن نیشتمانی و هه‌ریمی چینی (١٦١). هه‌ر ئه‌ف ئاخفتنا مارکسی ب خو پالده‌ره‌کی مه‌زن بوویه بو سهرهلدانا ئه‌ده‌بێ به‌راورد و به‌یژکه‌فتنا هزرا ئه‌ده‌بێ جیهانی.

ئهم دکارین ژ دوو روانگه‌هین جیاواز به‌ریخۆبده‌ینه لاساییکرنا دهره‌کی، ژ روانگه‌هێ دهرکه‌فتن ژ سنوورین نه‌ته‌وه‌می و جیهانیبوونا ئه‌ده‌بێ و ژ روانگه‌هێ کلونیا لیزم و داگیرکارییا ئه‌ده‌بێ لی پرانیا جارن ئه‌ف روانگه‌هه ژ هه‌ف ناهینه جوداکرن و هه‌ر ئیک ژ وان مه‌ به‌ره‌ف یی دی دهن. ئه‌گه‌ر (لسه‌ر بناغه‌ی جیهانیبوونا ئه‌ده‌بێ به‌ریخۆبده‌ینه لاساییکرنا واته‌ داکوکی لسه‌ر فی چه‌ندی بکه‌ین کو دهرکه‌فتنا ئه‌ده‌بێ ژ سنوورین به‌رتنه‌نگین نه‌ته‌وه‌می و فه‌کرنا دهره‌زه‌می نۆیین ئه‌ده‌بێ ل هه‌مه‌به‌ر ئه‌ده‌بیاتا ملله‌تێن دی بو و مرگرتنا تشین مضاداره و دبیته ئه‌گه‌ری پیشکه‌فتنا ئه‌ده‌بێ ملله‌ته‌کی؛ ئهم دشین ره‌وابوونه‌کی بده‌ینه لاساییکرنا و بیژین ئه‌ده‌بێ پیکاریگه‌ر لدویف پیدفیاتین خو دی تشتان ژ ئه‌ده‌بێ بیانی هه‌لبژیریت و لسه‌ر فی بناغه‌ی پالده‌رین رابوون و پیشکه‌فتنا خو ئاڤاکه‌ت و دی که‌له‌پورێ خو یی نه‌ته‌وه‌می ده‌وله‌مه‌ند که‌ت. ئامانج ژێ ئه‌فه‌یه کو ئه‌ده‌ب د چارچوو‌فه‌کی سنووردار دا نه‌مینیت و نه‌بیته ئه‌ده‌به‌کی پاشکه‌فتی لی لگه‌ل هندی ژێ ره‌سه‌نایه‌تیا زمانی و نه‌ریتین میراتگری و شیانی هزری و جفاکیین نفیسه‌ران و شیانی وان د بواری دهریرین و دارشتنی مینا ئاسته‌نگین به‌یژن د ریکا فی چه‌ندی و ناهیلن ئه‌ف هه‌لبژارتنه ژ مه‌به‌ستا خو یا سه‌ره‌کی دویریکه‌فیت و ببیته ئه‌گه‌ری ژناقچوونا سنوورین ئه‌ده‌بێ نه‌ته‌وه‌می و تایبه‌تمه‌ندیین داهینه‌رانه‌یین ئه‌ده‌بێ لایه‌نی پیکاریگه‌ر کو دخوازیت ب ریکا فی هه‌لبژارتنی به‌ره‌ف پیگه‌هشتن و ده‌وله‌مه‌ندیی فه‌ بجیت). (١٦٢) هه‌می ده‌مان ئه‌ف لاساییکرنا یان کاریگه‌رییه سه‌ره‌رای پۆزه‌تیقبوونا خو ترسا پیره‌ویکرنا و داگیرکرنا ژێ دئیخیته د دیی فه‌کو‌له‌راندا.

(هندەك ژ فاكتهرین گشتین جیهانییوونا ئەدەبى بریتینە ژ هەستكرنا
 نئیسەرین خودان شیان ب لاوازبوونا ئەدەبى نەتەومىی و كوچكرن و جەنگ و
 داگیركرنى^(١٦٣). ئەق فاكتهره هەمیشە نیشانا قى چەندى نینن كو پەيوەندییا د
 ناقبەرا دوو ئەدەبان پەيوەندیەكا دۆستانەیه. بەلكو دشین گەلەك جارن ل جەق
 قى چەندى باسى كلونیالیزما ئەدەبى و داگیركرنى بكەین، واتە دشین باس ژ
 (ئەدەبیاتا بلند و ئەدەبیاتا پیرمو بكەین. چەمكى (پیرمويكرن)ى بەرى هەر تشتەكى
 خودان سروشتەكى سیاسى و ئابورییه. كلونیالیزم د بواری ئەدەبیادا ب ریکا
 سەپاندنا یاسا و نموونەیان دیاردبیت... هەر ئەدەبەك وەكو كیلگەهەكییە بۆ
 بەلاقبوونا نموونەیین هاوردەكرى، ئەق نموونەیه دبنە ئەگەرى دروستبوون و
 پیکهاتنا دەقان و دروستبوونا ئەدەبەكى لاساییكری راستەقینە (پیرمو) كو د
 روالەت دا مینا پەيوەندیەكا رۆشنبیری دمردكەقیت)^(١٦٤). گەلەك جارن ئەو ریک و
 و شیوەیین كو د ئەدەبى بەراورددا دەینە بكارهینان قى هزرى ل دەق مە بهیزتر
 دئىخن، بۆ نموونە دەمى دبیزن كو (خالا دەستپىكى ئەووە كو نئیسەرەك یان
 كۆمەكا نئیسەرەن یان تەقایا ئەدەبى مللەتەكى وەكو سەنتەرى بەلاقبوونا
 كاریگەرىی دەینە ل قەلەمدان، پاشى قەكۆلین ل سەر پەيوەندییا وان لگەل
 نئیسەرەكى یان ریبازەكا ئەدەبى یان تەقایا ئەدەبى مللەتەكى وەكو سەنتەرى
 رەنگشەدانا كاریگەرىی دەیتەكرن)^(١٦٥). دەستنیشانكرنا تەقایا ئەدەبیاتا مللەتەكى
 وەكو سەنتەرى بەلاقبوونى و دەستنیشانكرنا تەقایا ئەدەبیاتا مللەتەكى دى وەكو
 سەنتەرى رەنگشەدانى ب خو ئامازەكە بۆ قى راستىی كو ئەق پەيوەندیە هەمى
 دەمان پەيوەندیەكا پۆزەتیف نینە بەلكو ب ناشكرایى دچیتە د چارچووقى
 داگیركرن و كلونیالیزمیدا كو رەنگە ببیتە ئەگەرى سەرهلدانا نئیسەرین
 لاسایكەر و پیرمو كو گرنگیەكا وەسا نادەنە ئەدەبیاتا نەتەومىی.

كەسەكى وەكو (جوزیبى بیرونیو) د قى باوەریندیەه كو (بەلاقبوونا
 هزران د وەلاتین جیاوازدا ب تنى ئەنجامى لاساییكرنەكا سادەیه و هەتا وى دەمى
 دى بەردەوام بیت كو كاودانین ناخوینین پىویست ل دەق و مرگى پىبگەهن)^(١٦٦)،

يانكو (د لاساييكرنا نئيسه ره كى بيانى يان و مرگيرانا كارين وى، نئيسه ر راسته و خو هه و لدده ت لدويش پئدقيا تيين زمان و نهر يتين ئه ده بيين سهرده مى، خو لكه ل زمان و شيو ازى نئيسه رى بيانى بگونجى نيت. دقى خو گونجاند نيدا و مرگر يان لاسايكه ر تشته كى نوى پيشكيشى نهر يتين خو يين ئه ده بى دكه ن^(١٦٧).

ئه هه ر وويى پوزه تيشى قى په يوه ندى يه و پئدقيه باس ل ر وويى نيگه تيشى قى په يوه ندى زى به يته كرن. هه ر چه نده ئه ده بى به راورد نيرينه كا پوزه تيف بو پرانيا جورين كارى گه رى هه يه و ب تنى پشته قانيا دمر كه فتنا ئه ده بياتى ژ سنو و رين نه ته و ميه دكه ت لى ب راستى ئه و كارى گه رى يا كو به ره ميه داكى ر كرن ملله ته كى بو ملله ته كى ديه ناهيته ريزا جورين ديين كارى گه رى ب تايه ت ئه گه ر ئه ف داكى ر كرنه، داكى ر كرنه كا ئايدو لوزى زى بيت. لوزى كى نينه ئه گه ر ئه م بيژين شهر و داكى ر كرن ژ لايى جفا كى و سياسى و دهر و ونى و ئايدو لوزيشه زيانين خو هه نه لى ژ لايى ئه ده بيه هه ميه سه سوو دبه خشه. ره نكه هه ده ك كه س سه باره ت ب كارى گه رى يا ئه ده بى بيژن كو (د جيهانا ئه فروكه دا ئيدى داكى ر كرن نه شيت وه كو فاكته ره كى كارى گه ر رولى خو بينيت)^(١٦٨)، لى ئه م نه شين بيژين كو كارى گه رى يا داكى ر كرين به رى به رده و ام نينه. هه تا نه و زى ئه و داكى ر كرن يانكو ئه و كو لوني ايين كو به ره ميه ن داكى ر كرن له شكه رى يان ئايدو لوزى بووينه روله كى كارى گه ر دگيرن. (ئه لكساندر ديمه) سه باره ت ب رولى كارى گه رى دبى ژيت: (هه ده ك جار ان كارى گه رى وه كو فاكته ره كى ئيكله كرى ئيكانه ده يته نياسين، ته نانه ت جارنا ئه هه لويس ته دبى ته جو ره ك ژ به ندايه تى يان جو ره په يوه ندى هه كا كو لوني ايى، بو نموونه چى دبى ت سه ره لدانا ئه ده بى ملله ته كى و پيگه اتنا زمانى ويى ئه ده بى و ته نانه ت تومار كرن ميو و ويا وى يا ئه ده بى وه كو به رته نجامى كارى گه رى يا ئه ده بى نه ته و ميه كى دى به يته ل قه له مدان. گه له ك قه كو لهر هه نه كو دخوازن ب هه ر ئاوايه كى ته قيا يا به ره ميه ن نه ته و ميه ب نموونه يين بيان يه هه گرى بده ن.^(١٦٩)

لاسایکرن د بهرگی کلۆنیا لیزمیدا ب سهردهمهکی دیارکریقه ناهیته
 گریدان، بهلکو هندهک جاران نهوه بۆ نهوه دهیته فهگۆهاستن و دبیته
 فاکتهرهکی سهرهکی د میژوویا ئهدهبی و ئاراستهکرنا هزرا رهخنهیییدا.
 فهکۆلهر بی کو راستهوخۆ ههستی پی بکهن پرانیا جاران ههولدهن رهه و
 ریشالین ئهدهبی خۆ د ئهدهبی لایهنی زال یان داگیرکهه دا ببینهفه و گهلهک
 جاران توشی زیادهرووی و ههلهیان ژێ دبن. (ململانه لدور رۆشنبیری ل وهلاتین کو
 کهفتینه ژێر کاریگهریا داگیرکرن و کلۆنیا لیزمی پتر خویایه. ئیک ژ
 نامرازین هیژین داگیرکهه بۆ مان و ئاکنجیوونی گوهرینا شیوهیی ژيانا
 رهوشهنبیریا مللهتین داگیرکریه، داکو واقعی خوی روهوشهنبیری ژیبیرکهه و ل
 جهی وی رۆشنبیریا داگیرکههراں جیگیرکهه و ئیدی ههستی ب ژدهستدانا
 ناسنامهیا خۆ نهکهه. ب قی رهنگی رۆژ ب رۆژ بهریهستا ههستکرن ب نامویی دی
 ژناقچیت، ههتا وی رادهی کو مللهتین بندهست دبنه بهشهک ژ رهوشهنبیریا مللهتی
 داگیرکهه^(۱۷۰).

ب دیتنا میژوونقیسی ئنگلیزی (ئارنولد توینی) ئهو مللهتین کو دکهفته
 بن ههرهشهیا مهترسیین دهرهکی ب سهر دوو ئاراستهیان دهینه دابهشکرن یا ئیکی
 ئهون کو ههولدهن د چارچووقی میراتا خوی رهوشهنبیری بمینن و خۆ بپاریزن و یا
 دوویی ئهون کو ههولدهن ب ریکا تیکه لکرنی، رۆشنبیریا خۆ لگهه رۆشنبیریا نوی
 بگونجینن لی تشتی بالکیش ئهقهیه کو ههر دوو بهرسفدان ب خۆه لاقیتن ژدمی
 نهو دهینه هژمارتن، چونکه ئاراستهیا ئیکی بهری پیرهوین خۆ ددهته رابردوویی و
 رابردوویی ب ریکا رزگاربوونی ل قهلهم ددهت و یا دوویی ژێ ژ ترسا ژناقچوون و
 پهراویزخستنن بهری پیرهوین خۆ ددهته رهوشهنبیریا جفاکهکی دی.^(۱۷۱)

٣.٦.١. نموونه‌خوازی:

دهمی باس ژ لاساییکرنی دهیته‌کرن دوو جوړ لاساییکرن دکه‌قنه به‌رچاقین مه، لاساییکرنه‌کا ریکخستی کو تیدا نشیسه‌ر بۆ کارئ خو نموونه‌یه‌کی هه‌لدبژیریت و لاساییا وی نموونی دکه‌ت، لدویف هنده‌ک یاسایین دیارکری دچیت کو لسه‌ر بناغه‌یی هنده‌ک به‌ره‌مه‌ین که‌قن هاتینه دانان. لاساییکرنه نه ریکخستی ژئ نه‌وه کو نه‌ژگا‌ف چیدبیت و نشیسه‌ر بی هه‌بوونا چ پلانین دیارکری به‌ری خو دده‌ته به‌ره‌مه‌کی یان کۆمه‌کا به‌ره‌مه‌ین به‌ری خو. که‌له‌ک د قی باوه‌رییدانه کو جوړی دوویی لاساییکرن نینه و ب تنی جوړی ئیکی ب لاساییکرن دزانن، نه‌قه ژئ لسه‌ر قی بناغه‌ی کو (د لاساییکرنیدا پیدقیه دان ب هه‌بوونا نموونه‌یان بهیته دان، نه‌وه نموونه‌یین کو بۆ نشیسنی دهینه بکاره‌یانن، نه‌قه ژئ جیاوازه ژوی لاساییکرنه کو نه‌ژگا‌ف چیدبیت و ده‌مه‌ی نشیسناندا دهیته دیتن.ج تیکست نینن کو په‌یوه‌ندییا خو لگه‌ل تیکستین به‌ری پچاندبیت و چ نشیسه‌ر ژئ نه‌شین بیژن کو ب ئافرانده‌کی رابووینه کو بی وینه‌یه و نموونه یین وی د دیروکا ئەده‌بیدا نینن و ل ده‌می خواندنئ هزرا خوانده‌فانان بۆ چ تیکستین دی ناچیت...) (١٧٢)

دهمی (رابردوو ب به‌رفره‌هییا خو کۆمه‌کا نشیسه‌رین مه‌زن و سه‌رکه‌فتی ب خو‌قه دگریت کو شیاینه نافوده‌نگه‌کی زۆر بده‌ستقه بینن؛ هه‌می ده‌مان نه‌ق شیمانیه د ئارادایه کو نشیسه‌رین نوی بکه‌قنه دا‌قین پیره‌ویکرن و لاساییکرنه فان نشیسه‌ران و وان مینا نموونه‌یان هه‌لدبژیرن. پیشکی‌شکرنا نموونه‌یین باش و عه‌قلانی و گشتگر ژ لایئ نشیسه‌رین به‌ریقه دبیته ته‌گه‌ر کو نشیسه‌رین نوی هه‌ولا فیروونا وان بنه‌مایان بدن کو به‌ره‌مه‌ین که‌قن لسه‌ر هاتینه ئافاکرن دا کو به‌ره‌مه‌ین وان ژئ بگه‌هنه ئاستی یین به‌ری؛ ب قی ره‌نگی راسته‌وخو ئافراندن ب لاساییکرنیقه دهیته‌گریدان چونکه ئیدی ئامانج زیده‌تر خو نیزیککرن ژ نموونه‌یین به‌رییه تا‌کو نویکرن بیت) (١٧٣).

رهنگه داخباربوون ب نڤيسه رهكى يان بهرهمهكى يان نهدهبياتا مللهتهكى دى هاندرهك بيت بو لاساييكرنى، چونكه (داخباربوون ئيگه ژ فاكتهرين لاساييكرنى) ^(١٧٤)، نڤيسه رهكى وهكو (ڤيكتور هوگو) ى ژى ههست ب ڤى مهترسيى كرىه و گوتييه: ((بلا ئەم داخبار بين ب نڤيسه رين مهزن لى لاسايا وان نهكهين)) ^(١٧٥)، يانكو وى ڤيايه سنوورهكى د ناڤهرا لاساييكرن و داخباربوونى دانيت، ئەو سنوورى كو ناهيليت نڤيسه ر بيهته ديڤه لانك و ب كۆپيكرنى راييت. (ڤيكتور هوگو) د ڤى باومريديايه كو لاساييكرن ب ههبوون و نهبوونا ياسايانڤه دهيته گرندان، (لاساييكرن ل دهڤ (هوگو) ى برىتى نينه ژ نهبوونا سيسته مى بهلكو برىتیه ژ رهتكرنا بنه مايان. لاساييكرن وهكو دووباره بهرهمههينانا بنه مايان هاتيه نياسين، ئەو بنه ماينى كو د نموونه ياندا هاتينه بكارهينان، لى داهيتانا رهسەن برىتیه ژ بهرهمههينانا سيسته مى؛ هەر بهرهمهك ب بهرهمههينانا دووبارهيا بنه مايان رادبیت كلاسيكى يانكو لاسايكه ره ڤيڤا هەر جوړه نموونه يان هەر سهردهمهك بيت، ب تنى عهقلى بى هاوتا و دهگمه نه كو دشيت ب ريكخستنا نڤيسينهكى راييت. ئەو ئافه رينه رى كو ژ سه رى به رى خو دكه ته بهرهمهكى دى دشيت سيسته مى ئاراسته بكهت لى لاسايكه ر ژ نيزيڤه ته ماشه دكهت و ياسايان دپاريزيت. بى ئيكي سهرداى ياسايين سروشتى خو كاردكهت و بى دوويى بنه ماين ريبازا خو دپاريزيت. بو بى ئيكي هونه ر مينا ئيلهاميه و بى دوويى وهكو زانست بهرى خو ددهتى. ^(١٧٦) ب ڤى رهنگى ئەم دشين بيزين داخباربوون ب بهرهم و نڤيسه رين بهرى ئيگه مين قوناغا نموونه سازييه و ئەگه ر نههيهته كونترولكرن دى بهرهڤ لاساييكرنڤه چيت. لاساييكرنا نموونه يان ژى دبته ئەگه رى پيروزيا زيدهتران وان و د ئەنجامدا هزرا هه لهينجانا ياسايان ژ نموونه يين بهرى خو يادبیت و ههول دهيهته دان بو پهيره مويكرا وان و سه پاندا وان بسه ر نڤيسه رين دى.

رمخنه گرهكى وهكو (ئه دوارد يونگ) گه لهك رهشبينانه ته ماشه ى لاساييكرنا نموونه يين بهرى دكهت. ب ديتنا وى ((دهمى ئەو نموونه مه دئرخه داڤين لاساييكرنا خو دبنه ئاستهنگ د ناڤهرا مه و تيگه هشتنا مه بو مه بخو، ئەو

ب ریکا هیژا خو هزرا مه دئێخن و دهسته سهردکهن، ئەو دبنه ئەگەر کو ههستکرنا مه ب مه بخو لاواز ببیت)).⁽¹⁷⁷⁾ چیدبیت لاساییکرنا نمونهدار گهلهک ب هیژ بیت واته هه می ئالیین مهیدانا ئەدهبی بخوڤه بگریت و مینا یاسایین بی گومان د میشک و دموونی نقیسه و خواندهفانان دا جیگیر بیت و ژ چارچووڤی لاساییکرنهکا ساده دهرکهفیت و ببیته ریباز یانکو نه ریت، ئیدی تشتهکی وهسا نینه کو ب تنی نقیسه و دهقان ب خوڤه بگریت به لکو خواندهفان و پرهنهگر ژی دبنه بهشهک ژ فی چهندی، ئەفه ژی ب ناشکرای د کلاسیزما ئوروی و ئەدهبیاتا کهفنا گهلهک مللهتاندا خویایه.

٤.٦.١. بێردانک و ژیهرکرن:

رهنگه بهیته گوتن کو بێردانک جههکه بو پاراستنا زانیاری و ئەزموونین ژيانا مروڤی لی کاریگهری و روڤی بێردانکی گهلهک ژ فی چهندی بهرفرهتره. بێردانک مینا پرهکی دناقبهرا دهمی رابردوو و نهو روڤی خو دبینیت و ههر ئەو تشتین پاراستی د بێردانکیدانه کو ژيانا مه ئاراسته دکهن. (ئهو رهگهزی کو کهلهپور و داهیتانی دگههینیه ئیک ئاگههیا بهردمواما مروڤانه کو دبیته ئەگهری تهڤلیههقبوونا بیرمومری و شارمزیاین بهری، هزر و ههستین کهفن لگهل دهستکهفتین نویین مروڤی، لهوما بێردانک رهگهزی سهرهکی بههڤگههشتنا مروڤین کهفن و نوییه)⁽¹⁷⁸⁾. لسهر فی بناغه ی بێردانک رهگهزهکی سهرهکیه بو پاراستن و ههگوهاستنا داب و نه ریتان و گونجاندا وان لگهل کاودانین نویین سهردهمین جودا جودا، ههر وهکو (منسکی) د تیورا چارچووڤهیدا (frame theory) فی چهندی ددهته دیارکرن. ب دیتنا وی (زانین و زانیاریین مه مینا هندهک بنیاتان د بێردانکیدا پاراستینه و دهینه دووباره کرن، دهمی مه پیویستی ب وان هه بیت وان دووباره دکهینهفه، لی ب ئاویهکی وهسا کو لگهل کاودانین نوی بگونجن. ئەڤ پرۆسه یا گونجانندی بریتیه ژ پیشکیشکرنا گوتنهکا نوی کو پشتبهستنی لسهر چارچووڤه ی دکهت. چارچووڤه ژی رهنگشه دانا زانینا مه یا چهسپاوه بو جیهانی.

لدویف قی چەندی بۆ گەلەك جوړین ئاخفتنی دستپیکەکا هە ی یانکو بۆ هەر ئیک ژوان جوړه چاقه‌ریبۆونهك هەیه... بۆ نموونه ئەم دشیین بیژین چارچوو قی غەزەلی وەسفا خوشەوویستیە^(۱۷۹)، یانکو دەمی باسی غەزەلی دەیتە کرن ئیکسەر ئەو زانیاریین پاراستی د بیردانکیدا بابەتی خوشەوویستی و حەژیکرنا رەگەزی می د میشکی مەدا دنازینن و وەکو چارچوو قەکی بۆ قی جوړه شعری رۆلی خۆ دبینن.

سەرەرای قی چەندی کو بیردانک کارتیکرنەکا مەزن لەسەر دروستبوونا نەریتین ئەدەبی هەیه، پەیوهندیەکا موکوم ژ ی لگەل خەیا لا ئەدەبی هەیه، لی (رەنگە هەلە نەبیت ئەگەر ئەم بیژین بیردانک بەهریا شعرا سروشتیە. چونکە خەیا ل ب خۆ بریتیە ژ بکارهینانا بیردانکی. کەس نەشیت چ تشتان بیخیتە د خەیا لا خۆ دا ب تنی ل وی دەمی نەبیت کو د بیردانکا ویدا ئامازمیهک بۆ هەبیت. شیانا مە بۆ خەیا ل و ئاشوپسازیی بریتیە ژ بیرهینانە قەیا ئەو تشتین کو مە بەری نەو تاقیکرنە...^(۱۸۰) خەیا ل بریتیە ژ بکارهینانا بیردانکی، لی خەیا ل بیردانک نینە یانکو ((داهینان بیرهینانە قە نینە، بەلکو هەستیارییەکا تاییەتە د واری سەرەدمەریکرن لگەل بیردانکی لژی سببەرا کاودانین نویین مرؤقاییەتی. ب راستی ئەو تشتین کو هزرا شاعری وان وەردگریت هەلاویستی دەمین هەتاکو تە قایا ئەو رەگەزین کو دشیین کارلیکی لگەل ئیک بکەن بگەهنە ئیک و ئیک بگرن و لیکنانەکا شعریا نوی دروست بکەن))^(۱۸۱).

رەنگە ب هە قواتا زانینا بیردانک و خەیا لی پینگاقەك بیت بۆ دانپیدان ب لاساییبوونا ئەدەبی و نەمازە شعری چونکە ئیدی کاری شاعری دی بیتە دووبارە کرنا ئەو تشتین کو د بیردانکیدا هاتینە پارستن. ئەق چەندە زی گەلەك جارن بوویە ژیدەری ترس و خۆپاراستنا گەلەك نفیسەر و قەكۆلەران، بۆ نموونه (کولردج) سەبارت (ب قی باومرییا بەرە لا ق کو خەیا ل بریتیە ژ ئەو وینەییین بیردانکی کو ب ریکا پەیوهندیەکی پیکشە دەینە گریدان دبیژیت کو ئەق بۆچوونە جوړەکی تاییەت ژ شعری ب خۆقە دگریت لی نەشین ئەو شعرین کو د بلندترین ئاستدانە شرو قە بکەت، ئەو جیاوازیی دئیخیتە د ناقبەرا شعرا بەهرمی و

شعرا نبوغی؛ ئەقە ژێ لسه‌ر بناغه‌یی جوداكرنا لێكدانا وینه‌یان (تصور) و خه‌یالی. لێكدانا وینه‌یان پرۆسه‌یا پێكشه‌گریدانا وینه‌یانه و خه‌یال پرۆسه‌یا ئافرانندییه‌ (١٨٢)، یانكو پشتبه‌ستن ب بیردانکی و پێكشه‌ گریدانا ئەو وینه‌یین تیدا هاتینه پاراستن جوژه شعره‌كا نزمتر ژ وئ شعرا كو سنووړین بیردانکی دهریاز دكه‌ت پێك ده‌ینیت. هه‌ر لسه‌ر قی بناغه‌ی هنده‌ك د قی باومه‌رییدانه كو ئەم ده‌شێن باسی (دوو جوړین شعری بکه‌ین شعرا ئەزموونکی و شعرا بیردانکی، شعرا ئەزموونکی ئەو شعره‌ كو ل هه‌ر ساته‌کی چریسکین نوی قه‌ده‌دت، ئی شعرا بیردانکی بریتیه ژ بیره‌ینانه‌قه‌یا ئەو دیمه‌نین كو هنده‌ك كه‌سین دی به‌ری هنگی ئەو قه‌دیتینه. شعرا ئەزموونکی جیهانه‌کی د ئافرینیت كو به‌ری هنگی نه‌هاتیه ئافراندن، ئی شعرا بیردانکی ب وه‌سفکرنا جیهانه‌كا ئافرانندی رادبیت... (١٨٣)، كه‌واته مه‌ترسییا قی چه‌ندی هه‌یه كو هیز و ده‌سته‌لاتا بیردانکی ببیته ئەگه‌ری سه‌رهلدانا جوژه لاساییکرنه‌کی، قیجا چ ب ریکا سه‌پاندنا نه‌ریت و چارچوو‌قین به‌ری بیت یان ب ریکا مفا وه‌رگرتن ژ ئەزموون و وینه‌یین كو د بیردانکیدا هاتینه پاراستن.

خه‌یال و داهینان بی کارتیکرنا بیردانکی خویا نابن، ئی لگه‌ل هندی گه‌له‌ك جارن بیردانك شاعری ده‌سته‌سه‌ر دكه‌ت و ناهیلیت كو ئەو کارلیکی لگه‌ل زانیاریین خو بکه‌ت یان ژ وان ده‌بازبیت. هه‌ر دهریاره‌ی قی یه‌کی رهنکه گه‌له‌ك جارن چه‌وانیا هاتنا زانیاریان بو‌ناف بیردانکی و چه‌وانیا پاراستنا وان ببیته ئەگه‌ری زنده‌بوونا ده‌سته‌لاتا بیردانکی و به‌یزیوونا دیارده‌یا لاساییکرنی. شاعر چه‌وا سه‌ره‌ده‌ریی لگه‌ل به‌ره‌مه‌ین به‌ری دكه‌ت ئایا ب تنی ب خواندنا وان رادبیت یان گرنگیی ده‌ته ژ به‌رکرنا وان، چیدبیت ژ به‌رکرن مه‌ترسییا زالبوونا بیردانکی لسه‌ر خه‌یالا ئەده‌بی زیده‌تر لیبکه‌ت.

١.٧. كارىگهريين لاسايكرنا ئهدهبى:

١.٧.١. لاوازبوونا داهينان و نوكرنى:

پرانيا فهكولينين ئهدهبى داکۆكىي لسهر قى چهندي دكهن كو چ دهقهك نهشيت پهيوهنديا خو ب ئىكجارى لكهله دهقين بهرى خو بچينيت، يانكو چ تشتى نوى بى پهيوهنديكرن ب تشتين بهرى خو ژدايك نابيت، لهوما باسكرن ژ داهينان يان ئافراندا رها د وارى ئهدهبيدا گوتنهكا بى بناغه و نهئوژيكييه، لى ئهفه نابيته بهلگه بو فهراموشكرنا رؤل و كرنگيا داهينان و ئافراندى.

ئافراندى ئىكه ژ وان زاراڤان كو دانوستاندنهكا زور لدور بكارهينانا وى ههيه وهكو خويابه هندهك ههز ناكهن زاراڤى ئافهرينهري (creator) بكارينين، چونكه ب ديتنا وان قى زاراڤى مهدلووولكهى لاهوتى ههيه. هندهك زى د قى باومرييدانه كو د قى زاراڤيدا بياقهك بو بهرزخوازيى ههيه و يا باش ئهوه كو د وارى فهكولينين ئهدهبيدا نههيتته بكارهينان^(١٨٤). مل ب ملئ زاراڤى ئافراندى زاراڤى داهينانى (creatnity) زى ب بهردموامى دهيتته بكارهينان كو مينا ئافراندى زاراڤهكى قهبر نينه.

زانا لسهر پيناسهكرنا داهينانى (creatnity) ريككهفتى نين. ئهفه پهيه بو ئىكه مين جار لسهردمى رينيسانسى ل ئوروپا ژ بو ئامازهدان بو تشتى نوى و رسهن و تارادهمهك بهرهمدار هاتيه بكارهينان. ههچهنده ل وى دهمى بو ئامازهدان ب هندهك كار و چالاكيين دياركرى وهكو نئيسينا داهينهرايه يان هونهرين داهينهرايه دهاتهكرن^(١٨٥). داهينان ب گهلهك ئاويين جياواز دهيتته پيناسهكرن لى گهلهك ژ فان پيناسهريان جهختى لسهر قى چهندي دكهن كو داهينان ئافراندهكا رها نينه بو نموونه هندهك دبىژن كو (بريتيه ژ ديتنا تشتين ئاسايى ب رهنهكى نهئاسايى يان بريتيه ژ ريكخستنا هزاران و دياربوونا وان لسهر بنه مائى رهنه زين ههيه و د پىكهاتهكا نويدا، يان داهينان بريتيه ژ هينانا تشتهكى نوى يان پيشكىشكرنا يى كهفن ب شيوهميهكى نوى يان نامو، يان داهينان بريتيه ژ

هزرکرن د چارچووقه کۆ قه کریدا، بریتیه ژ دووباره دارشتنا ره گهزین زانیاری و شارمزایی د شیومیین نویدا.⁽¹⁸⁷⁾ ب قی ئاواپی داهینان پرانیا جازان بریتیه ژ ئاقا کرنا تشته کۆ نوی لسهر بناغهی تشتین کهفن لهوما بیدقیه په یوهندییا وی لگهل لاساییکرنی بهیته دیارکرن چونکه پرانیا جورین لاساییکرنی بریتینه ژ بکارهینانا ره گهزین بهری، ئەف چهنده خو ژ سهردهمی رۆمانیان و سهردهمی رینسانسی و لجهم کلاسیکیین سهدی هه قدی ل فه رهنسا هاتیه باسکرن.

گه لهک داکوکیی لسهر قی چهندی دکهن کو بیدقیه و مرگیان و لاساییکرنی ژههف جودا بکهین، و مرگیان خیانه تی ل عه بقه ریه تا تاکه کهسی دکهت، ئەفه زی بهروفازی لاساییکرنیه کو تیدا عه بقه ریه تا تاکه کهسی رۆلی خو دبینیت. لسهر بناغهی قی جیاوازیی ئەم دشیین بیژین کو لاساییکرن کۆبیکن نینه. زهحه تیا لاساییکرنی ئەفه یه کو دکه قیته د ناقه برا وه کهه قی و لادانیدا، د ناقه برا دووباره کرن و جیاوازییدا. لاساییکرن ب تنی ملکه چوون نینه، به لکو بهروفازی ههر وهکو (دوبلا) دبیزیت بیدقی ب خوراک و مرگرتنییه (innutrition)، واته فه ره نشیسه ر بچیه د ناف نموونه یین خودا و وان بکه ته ملکۆ خو و خو وهکو وان ئی بکهت، د ناف وان دا بجه لیت و وان داعویریت، و پشتی وان ههرس دکهت وان بگوهریت بو خوین و خورنی.⁽¹⁸⁸⁾ کهواته داهینان نیزیکی چه مکی داهینه رانه یا لاساییکرنی یان لاساییکرنا هونه ریه. ب دهرینه کا دی ئەو لاساییکرنا کو لسهر بناغهی گوهرینی و هه رفاندنا تشتین کهفن بو ئاقا کرنا تشته کۆ نوی بیت یان بریتی بیت ژ په یوهندیین قه شارتی و نه دیار ههر وهکو د هه قتی کستییدا جهخت لسهر دهیته کرن؛ دی ب داهینان هیته هژمارتن.

لگهل قی چهندی ژ لاساییکرن نه شیین هه می دهمان هه قسوی داهینانی بیت. ههر وهکو دبینان کو هندهک کهس گه لهک ب ئاشکرایی جهختی لسهر قی چهندی دکهن کو ((داهینان ناهیهته لاساییکرن))⁽¹⁸⁸⁾ یانکو لاساییکرنا به ره مه مکی داهینه رانه نابیهته هۆکاری ژدایکبوونا داهینانه کا نوی. راسته کو ئەم نه شیین ب ئیکجاری نکۆلیی ل په یوهندییا د ناقه برا داهینان و لاساییکرنی

بكهين چونكه رهنكه ب تنى داهينان كۆپيكرنى بخۆفه نهگريت، لى لگهل هندى ژى لاساييكرن د گهل چهكى ئەكتيف و كاريگهري داهينان و ئافراندى ناكوجيت و يا باش ئەوه كو نافهكى دى بو وى لاساييكرنا هونهرى بهيته دانان كو داهينان رۆلهكى سهرهكى تيدا دبينييت.

هندهك نقيسهريان هونهرمندان دكهنه دوو جور، ئافهرينهري و ومريگر. جورى ئيكي لسهر بناغهيى ژيانا خو و ب بشتبهستن ب زهحهتى و كهذا زيده، ريكهكا نوى قهدهكن. جورى دوويى ژى ئەون يين مفاى ژ قهديتنيى كهسين دى ومريگر نه ب تنى ب ريكا دزيى بهلكو پرائيا جاران ب ريكا شوپاندنا ريكا وان وهك خواستن و لاساييكرنا پاكژ. ههر چهنده كو چيدبيت بهرههمين كرويى دوويى سهركهفتهكا مهن بدستهه بينن و بينه جهى سهرنجى لى لگهل هندى ژى ههر دى ب دووبارهكى هينه هژمارتن. ههر چهوا بيت ناجيبيت داهينان تشتهكى دووبارهكى بيت، داهينان و لاساييكرن دوو جهمسهرين ههقدژن، ئەگه لاسايكهرك ل جهمسهرهكى بيت چيدبيت ل جهمسهرى دى ئەم داهينهركهكى بينين⁽¹⁸⁹⁾. ئەو پهيوهندييا داهينهرا نه كو د ناقبهرا دهقين ئەدهبيدا دهيته ديتن جياوازه ژوى لاساييكرنا كو پهيوهنديين ناشكرا و ساده و دهقاودهق بخۆفه دگريت. ب دهرينهكا دى نابيت لاساييكرن بيته ئامرازهك بو داهينانى بهلكو داهينان لسهر بناغهيى كارليكرنا دهقان خو يادبيت.

هندهك نقيسهريان پهنايى بو ريكهكا كاريگهري و بلهز دهن، ئەو دبيزن چونكه بهرههههكى دياركرى شيابه سهركهفتهنى بدستهه بينيت، ئەم ژى دشين ب ريكا لاساييكرنا وى بهرهههه سهركهفتهنى بدستهخۆفه بينين. لاسايكهري ئافهرينهري نين، ئەفه ل ههه كاودانان دروسته، مه چ پروگرام ژبو دروستكرن يان كۆپيكرنا چ شاكاران نينه.⁽¹⁹⁰⁾ (هونهرمهنديى ئافهرينهري ئەو كهسه كو ژ وى جهى دهست پييكهت كو ئەو بخۆ لى، نه ل وى جهى كو يين دى ل ويى دهست پيكرين. ئەو كهسه كو ژ وى تشتى كو وى بخۆ ههه دهستپييكهت نه ژ وى تشتى كو يى كهسين ديه، ئەو نابيژيت كو ئەه مؤركه يان ئەه پارچه بو من بالكيشه لهوما دى

وی و مرگرم و ئیخمه د نأف بهرهمی خودا و دهستهاقیژمه ئفیسینی، ئەو دی ژ خو دەست پیکهت، ئەو کاری خو لسه رنه مایی خواستن ژ بهره مین دی ئاڤا ناکهت، وی ناکهته بهره مهك كو ژ هندهك پرتین بجویکین بهره مین دی پیکهاتیه).^(۱۹۱) چهند تایبه تهندی د داهینان و ئافران دیدا هه نه كو د لاساییکرنیدا ناهینه دیتن یانکو رۆئی وان د لاساییکرنیدا لاوازه و ئەم دشیین ب ریکا دهستنیشان کرنا وان زیده تر جیاوازییا داهینان و لاساییکرنی بدهینه دیارکر:

۱.۱.۷.۱. گرنگیدان ب رهسه نایه تی (ئورجینال بوون):

ئیک ژ کهفتنترین گزندین نفیسه ران کو ته نانهت نمونه یین وی بهری زایینی و لسه رده می یونانیان ژی دهینه دیتن ئەڤهیه کو گه لهك زهحمه ته گوتنهك هه بیت کو بهری نهو نه هاتبیه گوتن. ئەگەر ئەڤ باوهریه کو هه می تشت بهری نهو هاتینه گوتن جیگیر بیت ئیدی پیدڤیه نفیسه ر خو رادهست بکهت و ئەرکی وی ب تنی دی بیه دووباره کرنا وان هزاران کو هندهك که سین دی بهری وی ئەو هزاره بکارئیناینه و ئەو نه شیئ ژ وان هزاران دهر بازبیت.^(۱۹۲) کهواته ل سهرده مین کهفن تشتهك ب نأفی رهسه نایه تی یان ئورجینالیتی نه بوویه و نفیسه ران بخو باوهری ب هه بوونا وی نه بوویه، هه ر ئەڤ چهنده ژی پالده رهك بوویه بۆ بهیز کهفتنا دیاردهیا لاساییکرنی لدهڤ پرانیا نفیسه ران.

هه تا دویمه ییکا سه دی هه ژدی ژی لاساییکرنا یین بهری شیره تهك بوو کو ژبو نفیسه رین گهنج دهاته ناراسته کرن، واته هه تا وی ده می کو تیورا ئورجینالیتی وهك ههڤرکا تیورا لاساییکرنی خویابووی^(۱۹۳). ل قیری گه لهك رهنه گر لسه رڤی چهندی ریکه کهفتن کو چهند لاساییکرن داهینه رانه بیت هه ر دی ژکاره کی ئورجینال نزمتر بیت. (ئه دوارد یونگ) ی سه بارهت ب قی چهندی گوت: چ جاران یین کو پیکری بسه ر یین ئورجینال سه رنا کهفن، هه ره کو کانیی کو چ جارا بسه ر سه روکانیی ناکه قیت^(۱۹۴). ئیدی مه سه له ژ لاساییکرنا هونه ری و نه هونه ری دهر بازبوو و باس ژ رهسه نایه تی هاته کرن، واته پیشکیشکرنا تشتین نوی

كو بهرى نهو كهسى نهو بكارنه ئينابن لى چهوا باسكرن ژ داهينان و ئافراندا رها
د ئهدهبیدا تشتهكى تهسته مه هه رب قى رهنگى بابتهى رهسه نايه تىي ژى ريژهيه و د
بواری ئهدهبیا تیدا خودان تاييه ته ندين خويه.

ئورجینالیتی يانكو رهسه نايه تی بریتیه ژ بهرهمهینانا تشتی نه باو كو
كەس بهرى هنگى نه گه هشتبیتی، هزرا ئورجینال بوونی ژى نهو هزره كو ملكه چى
هزرین بهرله لاق نه بیت واته جیاواز بیت. كهسى خودان هزرا ئورجینال نهو كهسه
كو پشتا خو ددهت بكارهینانا هزرین دووباره كرى و چاره سه ریین زارقه كرى بو
ئاریشه یان^(۱۹۵). ته گهر تهم لدویف قى یه كى بچین پیدقیه بیژین كو نه
ئورجینال بوون و نه كه سین ئورجینال و نه هزرین ئورجینال د بواری ئهدهبیدا نین
و جاره كا دی بزقرینه وى خالا دهستیکییا كهفن كو دبیزیت هه می تشت بهرى
نهو هاتینه باسكرن و چ تشتی نوى د قى جیهانیدا نه ماینه. ته گهر (سهنگا
بهره می د جیهانا بهرهمین ئهدهبیدا ژ لایى نویبوون و ئورجینال بوون و قه كرنا
ئاسویین نوى ببیته پیشه ری داهینانى و كه سایه تیا داهینه رانه و لسه ر قى بناغهی
بهیته هه لسه نگاندن. بریاردان لسه ر كارى داهینه رانه دى كه لهك توند و دژوار بیت
و ژمارا كارین داهینه رانه د جیهانا ئهدهبیدا ژ دهه بهرهمان ده ربا زنا بیت.)^(۱۹۶)

قه كۆلهره كى وهكو (محمد مندور) وهسا هزر دكەت كو دهستنیشانكرنا
رهگه زین ئورجینال لدهف شاعره كى كاره كى ب سانا هی نینه بهلكو ب ریکا
جوداكرنا كارى گه ریا نشیسه رین بهرى وى و یین هه قچه رخین وى دى خویابیت
چونكه ل قى ده می دى زانین كو نهو تشتی نوى بخو زیده كرىن چنه^(۱۹۷). لى
كه لهك جارن نهف پیشه ره رهسه نايه تىي دئخیته ژیر نیشانا پرسىارى چونكه رهنگه
ته قایا پیکهاته یین دهقه كى ئهدهبى ب رهنگه كى بریتی بن ژ دووباره كرن یا
رهنگشه دان یا گوهرینا ده قین بهرى، هه ره وهكو د پرانیا ئاراسته یین نویین میژوویا
ئهدهبى و كه لهك ژ قه كۆلینین بهراوردكارى و پرانیا ئاراسته یین هه قتیكستییدا
هاتیه باسكرن. رهسه نايه تی د بواری ئهدهبیدا په یوهسته ب ومارا ئهدهبى واته
پیشكیشكرنا هزریان ته كنىكه كا نوى بو قوناغەكا دیاركرى چونكه رهنگه هه ر

وهكو (شكلوڤيسكى) ئاماژەپىداى نوپىكرن زىدەتر لسەر بناغەيى قەژاندنا وان شىوهميان بيت كو ژ ميژە هاتينه ژبيركرن يان د مهيدانا ئەدەبىدا ئامادەنه ئى نەبووينه جەي گرنگىيىدانى. رەسەنايەتى يان ئورجىنالىتى د وارى ئەدەبىدا هەيه، ئى ب ئاوايەكى وەسا كو ژ لايەكىشە لگەل سروشتى وەمراا ئەدەبى و ژ لايەكى ديشە لگەل چەمكى داهىنانا ئەدەبى دگونجيت كو زىدەتر برىتية ژ دارشتنا رەگەزىن هەيى و بەردەست ب ئاوايەكى نوى.

كەسى داهىنەر خودان هزرەكا ئورجىنالە واتە هزرىن كەسىن دەوربەرین خو دووبارەناكەت. پىدشە ئەو هزرىن ئەو پىشكىش دكەت ب بەراوردكرن لگەل هزرىن كەسىن دى نوى بيت: ئەم دشىن لسەر بناغەيى ملكەج نەبوون ل هەمبەر هزرىن بەرەلە لاڤ و لاسايى نەبوون و جياوازبوونى برىارى لسەر ئورجىنالىبوونى بەدين. كەسى ئورجىنال ئەو كەسە كو خو ژ دووبارەكرنا هزرىن كەسىن دى و چارەسەرین وان بو ئارىشەيان بەدەتە پاش.^(۱۹۸) ئشيسەرى رەسەن لدويف وان پلانا ناچيت ئەوين كو بەرى هنگى بو وى هاتينه دانان بەلكو ئەو كەسە كو پلانين تايەت بو خو دادنيت. ئەو دەستورەكى كلتورىي تايەت بو خو چىدكەت و ب رىكا وى زانبارين خو وەمردگريت و شارەمايىن خو ب رىكا وى دەدەتە دياركرن.^(۱۹۹)

دەمى باس ژ رەسەنايەتىي دەيتەكرن گوهرين و جياوازيين مەزن و ريشەي بەرجستە دبن واتە رەسەنايەتيا بەرەمەكى بەندە ب هەبوونا هزر و رەگەزىن نوى و جياواز كو دبنە بەلگە بو هەبوونا داهىنانەكا راستەقىنەل سەردەمەكى داهىنان برىتى بوو ژ شيانا فەرامۆشكرن و پشتگوھ هاقىتتا بنەمايىن شىوازيين كو رىكەفتن لسەر وان هەبوويه، قىجا خو ئەگەر دەربىرين ئشيسەرى راستيىن سادە و هزرىن ئاسايى بن، تشتى گرنگ ب تنى ئشيسينا جياواز بوو، ئى ئەقروكە داهىنان بى هەبوونا هزرەكا ئورجىنال و كویر و بى بویريا راستەقىنە و تاقىكرنا جەوهرى تشتان ب تنى ئاخفتنەكا بى مفايه.^(۲۰۰)

٢٠١٠٧٠١. رەتکرنا خو نیزیکرنا و ملکه چه بوونی:

چه مکی خو نیزیکرنا (conformity) د فه کۆلینین سایکۆلۆژیدا بریتیه ژ گوهرینا بریارا تاکی ب رهنگه کی و هسا کو مینا بریارا کۆمی (بریارا پرانی) بیت بی گرنگیدان ب راستبوون یان هه له بوونا بریارا کۆمی. (٢٠١) چیدبیت (داخوازی و پیدقیاتیین که سایه تیا داهینه رانه جیاواز و نه گونجاو بن ژ داخوازیین واقعی جفاکی، پیدقیه داهینه ر داوکی ل سه ره به خو بوونا خو بکه ت و خو ژ پيشه رین به ره به لاف زنگاریکه ت. جفاک ژ به روفاژی هه ولدده ت ب ریکین جیاواز پيشه رین خو بسه پینیت و دخوازیت کو هه می ملکه چی فان پيشه ران بن قیجا پيشه رین جفاکی ژبو ریکخستنا رهفتاری جفاکی بن یان پيشه رین عه قلی یان هونه ری بن. هه ره ته ق پيشه رنه کو عه قلی مروقی داهینه ر بو وان دهیته ئاراسته کرن داو گوهرین و مراری بیخیه ت وان). (٢٠٢)

ب دیتنا کینلیر (kneller) ی خو نیزیکرنا زه مینیا پیدقی بو داهینانی لاواز دکه ت، هه زا خو نیزیکرنا ژ لای عه قلیقه هه قده مه لگه ل نزمبوونا هوش و لاوازیونا فاکته رین دین پیدقی بو داهینانی، نه فه ژ دبیته نه گه ری ته په سه رکرنا هه ست و سۆزان و نزمبوونا ئاستی باوهری بخو هه بوونی. لاوازییا باوهری هه بوون ب هزرین تایبه ت و بشته ستن ب هزرین کۆمی، یه کسانه لگه ل وه که هه فکرنا بوچووین که سی لگه ل بوچووین یین دی (٢٠٣)، که واته ره تکرنا خو نیزیکرنا ژ شیوه و بریارا کۆمییه کو داهینانانی به ره ق نویکرنی ئاراسته دکه ت. قیجا رهنگه نه و به ره مه یین کو ژ نه نجامی خو گونجاندن لگه ل بریارا کۆمی و خو نیزیکرنا ژ پرانی پيشه رین سه رده می هاتینه ئیسین ب داهینه نه کا راسته قینه نه هینه هژمارتن.

٢٠٧٠١. لاوازیوونا رۆلی ئەزموونی:

رۆلی ئەزموونی بابەتە کە کو د قەکۆلینین ئەدەبیدا گەنگەشەیه کا زۆر ل دور هاتیە کرن، لی لگەل بهیزکەفتنا رەخنەیا دەقی و ئاراستەیی زمانشانی و هەولین بەردەوامین گەلەک قەکۆلەرەن بۆ گەنگینەدان و فەرامۆشکرنا فاکتەرین دەرەکی و رەهەندی جفاکی دەقی؛ ئەق بابەتە گەلەک جارەن هاتیە پەراویزخستن یان رەهەندی ویی جفاکی هاتیە ژبیرکەن و ب تنی د چارچوو شەکی ئستاتیکیدا هاتیە باسکرەن. سەرەرای قی چەندی، ئەو خالا کۆ هەمیشە خۆ دەسپینیت و نکۆلی لی ناهیتە کرن ئەقەیه کو کەسایەتیا کەسی ب تەمامەتی وەکو کەسەکی دی نینە، لگەل هەبوونا وەکەقیان لی هەر ئیکی ئەزموونا خۆ یا تاییەت هەیه و هەر ئەق جیاوازیە دبیتە بناغە بۆ جیاوازیوونا بەرەمان.

گەلەک قەکۆلەر دیاریوونا مۆرکی کەسی د بەرەماندا و هەستکرنا خواندەقانا ب هەبوونا وی ب مەرجهکی سەرەکی بەرەمی ئەدەبی دزان، ئەقە ژی ب تنی ب ریکا دەربرینین نقیسەری دەستەبەر نابیت بەلکو فەرە هەست و سۆزین وی ژی بەشداریی د قی یەکیدا بکەن^(٢٠٤). هەبوونا (مۆرکی کەسی د بەرەماندا ئیکەمین ئەدگاری نقیسەری رەسەنە. ئەق چەندە ب تنی نیرین و هەستکرنا وی بۆ گەردوون و ژیان ب خۆقە ناگریت بەلکو ژ قی چەندی دەرەز دبیت و چەوانیا پیشکیشکرنا بابەتی واتە دەربرین و هەلبژاردنا پەیشان یانکو شیوازی ژی ب خۆقە دگریت)^(٢٠٥).

بەرجهستەبوونا ئەزموونی د بەرەمی ئەدەبیدا بۆ تەقایا ژانرین ئەدەبی گەنگە، لی ئەق چەندە د شعری و ئەخاسەمە شعرا لیریکیدا بەرجهستەترە و خودان ئەدگارین خۆیین تاییەتە، ل قیری (مەبەست ژ ئەزموونی وینەکی تەواوی دەررونی و گەردوونییە کو شاعر ل دەمی هزرکەرنا کا کویر د بابەتەکیدا - کو ژیدەری وی هەست و سۆزین وی بخۆنە - وی پیشکیش دکەت. دق چەندی شاعر

راستگۆییا هونەری دپارێزیت، کارێ وی ل قێرێ ب تنێ نیشاندا نا شارەزایی د
 دەرشتنیدا و بن پێشەدانا راستییا ن و خوگونجاندن لگەل هەست و سۆزین کەسین
 دی پێخەمەت رازیکرنا وان نینە..^(۲۰۶) بەلکو شاعر هەول دەدەت کەسایەتییا خو و
 هەبوونا خو و شیوازی خو ب ریکا تیگەهشتن و شارەزایی و ئەزموونا خو پێشکێش
 بکەت.

شاعر د شعریدا (دەریپینێ ژ مەملانا خو یا دەروونی دکەت، قیجا چ ئەف
 چەندە بریتی بیت ژ حالەتین دەروونین وی ب خو یان بریتی بیت ژ هەلویستەکی
 مرۆفایەتی گشتی...)^(۲۰۷) . چیدبیت کەسایەتییا تاییەتی و داھینەرانی نەقیسەری
 پتر بەرھەمی ئەزموونا ژیا نا وی یا تاکەکەسی و تاییەتی بیت لی گەلەک
 فاکتەرین دی ژێ رۆلی خو د ئاڤا کرنا بنیاتی ناخۆیی بەرھەمی و جیھانبینییا
 هونەرەندیدا دبین و ئەم نەشین ب تنێ پەیوەستبوونا نەقیسەری ب ژیا نا
 تاکەکەسییا رۆژانە بکەینە پیژەر، ئەزموونا هونەرەندی پەیوەستە ب گەلەک
 پەیوەندیین جفاکی و رویدانین گرنگین سەردەمی و ساییکۆلۆژییا و تاییەتمەندیین
 وی جفاکی کو نەقیسەر سەردەمی لگەل دکەت.^(۲۰۸)

شەر ل وی دەمی دی ب ئەزموونا شاعریژە هیتەگریدان کو ژیدەری وی
 هەستین شاعری ب خو بیت و دەریپینێ ژ تاکیتییا وی بکەت. ل قێرێه کو
 مەترسییا لاساییکرنی دیاردبیت، چونکە ((هەر مرۆفەکی مۆرکی خو یی تاییەتی
 هەیه، لی لاساییکرن دبیتە ئەگەر کو ئەف تاکیتییا ژناڤ بجیت یان تەشتەکی
 کیم ژێ بمینیت و د ناڤ مۆرک و ئەدگارین گشتیدا بەرزە ببیت؛ ئەفە ژێ
 هۆکارەکە بو قی یەکی کو بەرھەمی ئەدەبی بەھایی خو یی هەستی ژ دەست
 بەدەت)^(۲۰۹) . رەنگە لاساییکرن ببیتە ئەگەر کو شاعر ل جھێ هندی کو پتر
 پشتبەستنێ لسەر ئەزموونا خو بکەت، زیدەتر مفا ی ژ ئەزموونا شاعرین دی
 وەرگیریت، ئەو ئەزموونین کو رەنگە وی ب خو چ تاقیکرن یان کارلیکەک لگەل وان
 نەبیت، ب واتایەکا دی لاساییکرن راستگۆییا ئەزموونا شعری دئیخیتە د
 مەترسییدا.

مههست ژ راستگۆییا ئەزموونا شعری ئەقەیه کو ((د شعریدا راستگۆییا
 ویزدانی هه‌بیت و شاعر دمرپرینی ژ وی تشتی بکهت کو د دموونی ویدا هه‌یه، واته
 ئەو تشتی کو وی باومری پی هه‌بیت. قیجا چیدبیت ئەق ئەزموونه تشته‌کی مه‌زن و
 جوان بخۆقه بگریت و چیدبیت زی دمرپرینی ژ تشته‌کی ئاسایی و بی نرخ
 بکهت....))^(٢١٠). ئەق راستگۆیه جیاوازه ژ چه‌مکی وی راستگۆییا کو د ئاخفتنا رۆژانه
 دا باوه، ل قیری (مه‌هست راستگۆییا راسته‌قینه نینه، چونکه ئەقە بابته‌کی
 رموشتییه، مه‌هست راستگۆییا هه‌ستکرن ب ژیان و راستگۆییا داخباربوون ب هه‌ست
 و سۆزانه، واته هه‌بوونا راستگۆییا هونه‌ری)^(٢١١). لاساییکرن راستگۆییا هونه‌ری لاواز
 دکهت و دبیته ئەگه‌ر یان شاعر ب ریکا دووباره‌کرن ئەزموونین شاعرین به‌ری
 که‌لواشه‌کی مری و بی جان پیشکیش بکهت یان ب ریکا کۆمکرن پارچه‌یین
 جوداجودا ژ ئەزموونا شاعرین به‌ری خو کۆکتیله‌کی پیکبینیت، ئەقە ژ زیانی
 دکه‌هینیته گیانی شعری چونکه، ((ئەو ئەزموونین مرۆقی کو شعر دشیته
 دمرپرینی ژ وان بکهت ب به‌رده‌وامی د گوه‌رینیدانه و ب به‌رده‌وامی به‌ره‌ق
 زیده‌بوونیقه دجن. پیدقیه زمانی شعری لکه‌ل گۆهرین و زیده‌بوونا ئەزموونین
 مرۆقی بریق‌ه‌بجیت، دا‌کو راستگۆ بیت.

١.٧.٣. لاوازیوونا شیوازی:

نکۆلی ل هندی ناهیته‌کرن کو هنده‌ک لایه‌نین پۆزته‌تیف د لاساییکرنیدا
 هه‌نه، ته‌نانه‌ت خرابترین جو‌رین لاساییکرنی ژى هنده‌ک خالین پۆزته‌تیف
 بخۆقه‌دگریت. د لاساییکرنیدا (نقیسه‌ر ده‌ستان ژ که‌سایه‌تییا خو به‌رده‌ت،
 که‌سایه‌تییا وی د نا‌ق که‌سایه‌تییا نقیسه‌ره‌کی دیدا ده‌لیت، ئی د هه‌مان ده‌مدا
 خو ژ مه‌سه‌لا ئەمانه‌تداری و به‌رچا‌فگرتنا ورده‌کاریین و مرگی‌رائی رزگار دکهت.
 پرانیا جاران لاساییکرن وه‌کو نامرازه‌کی په‌روه‌ده‌یی بو و مرارا هونه‌رمه‌ندان هاتیه
 بکاره‌ینان و ره‌خنه‌گر و قه‌کۆله‌ران ب چاقی شهرم و کیماسیی به‌ریخۆنه‌دایه قی
 چه‌ندی. لاساییکرن خودان تاییه‌تمه‌ندیین خو یین هونه‌رییه، هه‌ر وه‌کو (پۆشکین)

داكوكي ل قى چەندى دكەت كو مەرج نينه لاساييكرن بەلگەيەك بيت بو
 هەژاريا عەقلى، بەلكو رەنگە برىتى بيت ژ باومرى هەبوونەكا پاك ب شيانين
 كەسەكى يان هيضيهەك بيت بو فەديتنا جيەهانەكا نوى ب ريكا شوپاندنا دوسين
 كەسەكى عەبقەرى، رەنگە ژى ژ ئەنجامى هەستكرن ب لاوازي يان هەژاريا
 بەرھەمەكى بيت؛ ژبو ئافراندا بەرھەمەكى بەرزتر. ھەر وەسا چيەدبىت مەبەستا
 لاساييكرنى بكارھينانا شيوھي كەسەكى بيت؛ داکو ئەو شيوھيە بەھتە فەژاندن
 و ژيانەكا نوى بخوڤە ببينيت^(۲۱۲)، كەواتە گەلەك فەكۆلەران ب چاڤەكى
 ھونەرى بەريخوڤايە لاساييكرنى و ئەو ژ فۆتۆكۆپيكرن و وەرگيرانى جوداكرينە.
 ب ديتنا وان لاساييكرن ب تنى ملكەچبوون نينه بەلكو پرۆسەيەكە كو تيدا
 نقيسەر دچيتە ناف ناخى نموونەيىن خو و وان دكەتە ملكى خو^(۲۱۳). تەنانەت ب
 ديتنا ھندەك كەسان (لاساييكرن ژ ئيلھامى كيتر نينه و پرۆسەيا شعري
 ناھەرفينيت، چيەدبىت شاعر ب كويرى ھزرا خو د دەقى وەرگرتيدا بکەت و وى
 بيخيتە بەر پيداچوون و بزاركرنى، ب قى ئاوايى دى ژ دەقى وەرگرتى لادەت و
 لاساييكرن دى رۆلى ئيلھامى بينيت).^(۲۱۴) جوداكرنا لاساييكرنى ژ فۆتۆكۆپيكرنى
 و وەرگيرانا دەقاودەق واتە باومرى هەبوون ب قى چەندى كو د لاساييكرنيدا
 وەكەھفى و لادان ھەيە و ب ريكا لادانى بەرھەم و نقيسەر كەسايەتيا خو يا
 سەرەخو بەدەستقە دەھين؛ ئەفە ژى لاساييكرنى دەتە د سەقايەكى پۆزەتيڤدا و
 هيڤيەكى بو ھەبوونا شيوازي نقيسەرى د چوارچوڤى لاساييكرنيدا دروست دكەت.
 سەرەراي ھەبوونا ھەلويسين پۆزەتيڤ ل ھەمبەر لاساييكرنى و
 پشەتەفانيكرن ژ لاساييكرنا باش، لى ئەفروكە ئەف زارافە پتر واتايەكا نيگەتيڤ
 دىبەخشيت ھەميشە نقيسەرى لاساييكر ل ژير سيبەرا گومانا لاوھكى بوون و پلە
 دوو بوون و لاوازيا كەسايەتى و شيوازيە، نەمازە دەمى لاساييكرن دبيتە خودان
 بنەما و ياسا و لسەر نقيسەران دەھتە سەپاندن يان دەمى د لاساييكرنيدا
 نموونەكى دياركرى دبيتە سەرەمشقى كارى نقيسەرى. ((لاساييكرن دبيتە
 ئەگەرى بەرجستەبوونا ھزرا ريكبوون و وەكەھفيا ئەزموونا مروڤايەتيا و خەلكى
 ھان ددەت كو د چارچوڤى تەقنەكى ئالوز كو ب لاساييكرن دەھتە نياسين

داكوكي ئ ل بەردەوامبوونا میژوووی بکەن...))^(۲۱۵)، یانکو ب دەربرینەکا دی لاساییکرن تاکەکەسی دئیخیتە د مەترسییدا و کۆمی ب سەر تاکی زال دکەت و د ئەنجامدا تشتەک ب ناڤی کەسایەتیا نڤیسەری یانکو شیوازی نڤیسەری نامینیت.(ڤیکتور ھۆگو) سەبارەت ب ڤی چەندی دببیزیت: ((... ئەگەر ئەز دەنگشەدانا (راسین)ی ب م یان رەنگشەدانا (شکسپیر)ی ب م چ جارا نابمە چ، ژلی دەنگشەدان و رەنگشەدانی. ئەگەر ئەم بگەھینە بلندترین پلەیین لاساییکرنا کەسەکی عەبقەری ب بەردەوامی دی ژ وی عەبقەریەتی بی بەھر بین. بلا ئەم داخبارین ب نڤیسەرین مەزن ئی لاساییا وان نەکەین، ئەگەر د ڤی پیناژووییدا سەرکەفتین گەلەک باشە ئی سەرنەکەفتنا مە ژی چ گرنگیەکا وەسا نابیت))^(۲۱۶). (ڤیکتور ھۆگو) رەخنەیی ژ لاساییکرنی دگرت و ڤی چەندی ددەتە دیارکرن کو لاساییکرن کەسایەتیا مروڤی بەرزە دکەت و دبیتە ئەگەر کو ھەمیشە مروڤ دەنگشەدانا کەسەکی دی بیت. بلا مروڤ ھەولبەت کو بی لاساییکرن بەرھەمی خو پینکیش بکەت ئەگەر د ڤی چەندییدا سەرکەفتی نەبیت ژ، گەلەک گرنگ نینە، چونکە پینکیشکرن کارەکی لاساییکری سەرکەفتی گەلەک جیاواز نینە ژ پینکیشکرن کارەکی ئورجینالی سەرنەکەفتی.

کارگەرییا لاساییکرنی ل سەر شیوازی بوویە ئەگەر کو د ڤەکۆلینین ئەدەبیین ھەڤچەر خدا گرنگیەکا زۆر ب لاساییکرنا شیوازی بەیتەدان و گەلەک ڤەکۆلەران باسی ڤی جۆرە لاساییکرنی بکەن، بو نمونە (قان تیگم) د ڤی باومرییدا یە کو (شیواز زویتر ژ ھەمی رەگەزین دی دەیتە ڤەگۆھاستن و لاساییکرنا شیوازی ژ ھەمی رەگەزین دی ئاشکراترە)^(۲۱۷). ھەر وەسا (ڤایستاین) ناماژمی ددەتە لاساییکرنەکا شیوازی، ئەڤە ژی حالەتەکە کو تیدا نڤیسەر ھەولدەت ژبو گەھشتن ب ئامانجەکا ھونەری، نڤیسەرەکی یان بەرھەمەکی ئەدەبی یان شیوازی سەردەمەکی ھەلبژیریت...))^(۲۱۸). د بواری ھەفتیکستییدا ژی (جیرار جینت)ی (زاراڤی لاساییکرنی بو ڤی چەندی بکارئینایە، ل ڤیری نڤیسەر شیوازی کەسەکی دی بکار دەینیت واتە تیکستی خو ل سەر شیوازی وی ئاڤادکەت بی کو دەربرینین وی بکار بینیت، .. ئەم دشیین ڤی جۆرە لاساییکرنی یانکو دزیی ب (ھەفتیکستییا شیوازی) ناڤکەین^(۲۱۹)

- (۱) شکری عزیز الماضي، في نظرية الادب، دار النهضة، بيروت، ۱۹۸۵، ص ۱۷.
- (۲) ورنن هال، تاريخچه نقد ادبی، ترجمه: هادی آقاجانی و دیگران، انتشارات رهنما، تهران ۱۳۷۹ ه.ش، ص ۵- ۶.
- (۳) ریچارد هارلند، درآمدی تاریخی بر نظریه‌ی ادبی از افلاتونی تا بارت، ترجمه: علی معصومی و شاپور جورکش، چاپ سوم، نشر چشمه، تهران، ۱۳۸۸ ه.ش، ص ۲۲.
- (۴) سیما داد، فرهنگ اصطلاحات ادبی، انتشارات مروارید، چاپ پنجم، تهران، ۱۳۹۰ ه.ش، ص ۱۵۵.
- (۵) خلیل الموسی، وحدة القصيدة بین ارسطو و نقاد العرب القدماء، منشورات وزارة الثقافة، دمشق، ۲۰۰۷، ص ۱۱.
- (۶) خلیل الموسی، وحدة القصيدة بین ارسطو و نقاد العرب القدماء،...، ص ۱۵.
- (۷) عبدالحسین زرین کوب، ارسطو و فن شعر، انتشارات امیر کبیر، چاپ ششم، تهران، ۱۳۸۷ ه.ش، ص ۱۱۷.
- (۸) هه‌مان ژیدمر، ص ۱۲۸.
- (۹) قصی الحسین، سوسیولوجیة الادب، دار البحار، بیروت، ۲۰۱۰، ص ۱۴۷.
- (۱۰) ک.ک. روٹفن، قضايا في النقد الادبي، ترجمة: د. عبد الجبار المطليبي، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، ۱۹۸۹، ص ۲۱۷.
- (۱۱) - ک.ک. روٹفن، قضايا في النقد الادبي،...، ص ۲۱۷.
- (۱۲) ورنن هال، تاريخچه نقد ادبی،...، ص ۱۷.
- (۱۳) ریچارد هارلند، درآمدی تاریخی بر نظریه‌ی ادبی از افلاتون تا بارت،...، ص ۸۰.
- (۱۴) رضا سید حسینی، مکتبهای ادبی، جلد اول، انتشارات نگاه، چاپ پانزهم، تهران، ۱۳۸۷ ه.ش، ص ۱۰۰.
- (*) هه‌ر وه‌کو ئهم دبیین عه‌ره‌بان زۆ هه‌ولدايه دوو زاراقین جیاواز واته (محاكات) و (تقلید) ئی بۆ جو دا کرنا قان دوو چه‌مکان بکاربینن.
- (۱۵) ام.اچ. ابرامز، فرهنگ توصیفی اصطلاحات ادبی، ترجمه: سعید سبزیان، تهران، ۱۳۸۴ ه.ش، ص ۱۵۷- ۱۵۸.

- (۱۶) میمنت میرصادقی، واژنامه هنر شاعری، انتشارات کتاب مهناز، چاپ چهارم، تهران، ۱۳۸۸، ص ۲۷۲.
- (۱۷) ایرنا ریما مکاریک، دانش نامه‌ی نظریه‌های ادبی معاصر، ترجمه: مهرا مهاجر و محمد نبوی، انتشارات آگاه، چاپ سوم، تهران، ۱۳۸۸، ش، ص ۲۷۹.
- (۱۸) سیما داد، فرهنگ توصیفی اصطلاحات ادبی، ...، ص ۱۵۴ - ۱۵۵.
- (۱۹) محمد غنیمی هلال، قضايا معاصرة في الادب و النقد، القاهرة، بدون سنة، ص ۴۳.
- (۲۰) ورنن هال، تاریخچه نقد ادبی، ...، ص ۱۶ - ۱۷.
- (۲۱) هه‌مان ژیدمر، ...، ص ۴۷.
- (۲۲) سوزان روبین سلیمان و انجی کروسمن، القاریء في النص (مقالات في الجمهور و التاویل، ترجمة: د.حسن ناظم و علی حاکم صالح، دارالجدیدة المتحدة، بیروت، ۲۰۰۷، ص ۳۱۱).
- (۲۳) ورنن هال، تاریخچه نقد ادبی، ...، ص ۸۰ - ۸۱.
- (۲۴) هه‌مان ژیدمر، ...، ص ۸۲.
- (*) مه‌به‌ستا یونانی و رومانین کهن ژ لاساییکرنا سروشتی، لاساییکرنا سروشتی مرؤفانه.
- (۲۵) رضا سید حسینی، مکتبه‌های ادبی، جلد اول، ...، ص ۱۰۰.
- (۲۶) هه‌مان ژیدمر، ص ۱۰۰.
- (۲۷) ریچارد هارلند، درآمدی تاریخی بر نظریه‌ی ادبی از افلاتون تا بارت، ...، ص ۸۰.
- (۲۸) هه‌مان ژیدمر، ...، ص ۳۵.
- (۲۹) هه‌مان ژیدمر، ص ۳۵ - ۳۶.
- (۳۰) عبدالحکیم راضی، دراسات في النقد العربي، الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة، ۲۰۰۷، ص ۲۱۸.
- (۳۱) محمد غنیمی هلال، قضايا معاصرة في الادب و النقد، ...، ص ۴۳ - ۳۱.
- (۳۲) ک. ک. روٹفن، قضايا في النقد الادبي، ترجمة، ...، ص ۲۱۹.
- (۳۳) محمد غنیمی هلال، قضايا معاصرة في الادب و النقد، ...، ص ۴۵.
- (۳۴) سوزان روبین سلیمان و انجی کروسمن، القاریء في النص (مقالات في الجمهور و التاویل، ...، ص ۳۱۱).

- (٣٥) ههمان ژیدەر، ص ٣١٢.
- (٣٦) رضا سید حسینی، مکتبهای ادبی، جلد اول، ...، ص ١٠٠.
- (٣٧) ام. ا.ج. ابرامز، فرهنگ توصیفی اصطلاحات ادبی، ...، ص ٦٤.
- (٣٨) زولکوف ئه‌رگون، نه‌ریتا نه‌ته‌وه‌یی د هه‌له‌ستا نوویا کوردیده (١٨٨٠-١٩٧٠)، نامه‌یا دکتورایی، زانکویا زاخو، پشکا زمانئ کوردی، ٢٠١٧، ل ١٣٣.
- (٣٩) ههمان ژیدەر، ل ١٣٣.
- (٤٠) بنیره بابته‌ئ: لاساییکرن د چارچووئی میژوووئا ئه‌ده‌بییدا
- (٤٠) ام. ا.ج. ابرامز، فرهنگ توصیفی اصطلاحات ادبی، ...، ص ١٣٩.
- (٤١) ههمان ژیدەر، ص ١٤٠.
- (٤٢) محمد حسین الاعرجی، الصراع بین القديم و الجدید فی الشعر العربی، المرکز العربی للثقافة و العلوم، بیروت، بدون سنه، ص ٧٧.
- (٤٣) ههمان ژیدەر، ص ٧٨.
- (٤٤) محمد صابر عبید، مرایا التخییل الشعری، عالم الکتب الحدیثه، عمان، ٢٠٠٦، ص ١٠.
- (٤٥) بهمن نامور مطلق، درآمدی بر بینامتنیت، انتشارت سخن، تهران، ١٣٩٠، ش، ص ٣٣.
- (٤٦) ههمان ژیدەر، ص ٣٥ - ٣٦.
- (٤٧) الکساندر دیما، مبادئ علم الادب المقارن، ترجمه: محمد یونس، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، ١٩٨٧، ص ١٢٢.
- (٤٨) عزالدین المناصره، النقد الثقافی المقارن (منظور جدلی تفکیکی)، دار المجدلاوی، عمان، ٢٠٠٥، ص ١٦٣.
- (٤٩) ههمان ژیدەر، ص ١٦٣.
- (٥٠) ههمان ژیدەر، ص ١٦٣.
- (٥١) خلیل موسی، مبادلات شعریه (مفهوم التاثیر أنموذجا)، اتحاد کتاب العرب، دمشق، ٢٠٠٩، ص ٢٧.
- (٥٢) ههمان ژیدەر، ص ٢٧.
- (٥٣) ههمان ژیدەر، ص ٣٤.
- (٥٤) ک. ک. روئفن، قضایا فی النقد الادبی، ...، ص ٢٥٩ - ٢٦٠.

- (٥٥) عزالدين المناصرة، النقد الثقافي المقارن (منظور جدلي تفكيكي)،...، ص ١٦٢.
- (٥٦) ك.ك. روثفن، قضايا في النقد الادبي،...، ص ٢٥٦ - ٢٥٧.
- (٥٧) نيوتن ستالكنخت و هورست فرنز، الادب المقارن المنهج و المنظور، ترجمة:فؤاد عبدالمطلب، دار التوحيد، حمص، ٢٠٠٧، ص ٩٢.
- (٥٨) ك.ك. روثفن، قضايا في النقد الادبي،...، ص ٢٦٣.
- (٥٩) ههمان ژيدير،...، ص ٢٦١.
- (٦٠) ههمان ژيدير، ص ٢٦٠ - ٢٦١.
- (٦١) ههمان ژيدير، ص ٢٦٨.
- (٦٢) ههمان ژيدير، ص ٢٦٩.
- (٦٣) ههمان ژيدير، ص ٢٧٠.
- (٦٤) مصطفى السعدني، في التناص الشعري، منشأة المعارف، الاسكندرية، بدون سنة، ص ١٤.
- (٦٥) عبدالعزيز عتيق، في النقد الادبي، دار النهضة العربية، بيروت، ١٩٩١، ص ٣١٠.
- (٦٦) طراد الكبيسي، التراث العربي، دار الحرية، بغداد، بدون سنة، ص ٤.
- (٦٧) كهمال مهرووف، ئهدهبياتي كلاسيكي نويخوازي كوردي، سليمانى، ٢٠٠٣، ص ٤٩.
- (٦٨) ناتالى بيبقى غروس، مدخل الى تناص، ترجمة: عبدالحميد بورايو، دار نينوى، دمشق، ٢٠١٢، ص ١٩١ - ١٩٢.
- (٦٩) سيما داد، فرهنگ اصطلاحات ادبي،...، ص ٢٩٠.
- (٧٠) محمد مصطفى هدارة، مشكلة السرقات في النقد الادبي، المكتبة الاسلامية، بيروت، ١٣٠٩هـ، ص ٣١٠.
- (٧١) محمد مندور، النقد المنهجي عند العرب، دار النهضة، القاهرة، بدون سنة، ص ٢١٣.
- (٧٢) محمد رضا شفيعى كدكنى، صور خيال در شعر فارسى ، انتشارات آگاه، چاپ نهم، تهران، ١٣٨٣هـ.ش، ص ٢١٦.
- (٧٣) عزالدين المناصرة، النقد الثقافي المقارن (منظور جدلي تفكيكي)،...، ص ١٦٣.
- (٧٤) عزالدين المناصرة، علم التناص المقارن (نحو منهج عنكبوتي تفاعلي)، دار المجدلأوي، عمان، ٢٠٠٦، ص ٢١٤.

- (٧٥) ك.ك.روثفن، قضايا في النقد الأدبي،...، ص٢٢٣.
- (٧٦) رامان سلدن، راهنمای نظرية ادبی معاصر، ترجمة:عباس مخبر، انتشارات طرح نو، ١٣٧٢هـ.ش، ص٢١٠.
- (٧٧) محمد الولي، مدخل الى تاريخ الادب، www.odabasham.net.
- (٧٨) ايرنا ريما مكاريك، دانش نامه‌ی نظريه‌های ادبی معاصر،...، ص٨٤.
- (٧٩) محمود فتوحی، نظرية تاريخ ادبيات، انتشارات سخن، تهران، ١٣٨٧هـ.ش، ص٣٣.
- (٨٠) شكرى عزيز الماڤي، في نظرية الادب،...، ص١١٩.
- (٨١) محمود فتوحی، نظرية تاريخ ادبيات،...، ص٣٤.
- (٨٢) هه‌مان ژي‌دهر، ص٣٤.
- (٨٣) شكرى عزيز الماڤي، في نظرية الادب،...، ص١١٤.
- (٨٤) هه‌مان ژي‌دهر، ص١١٧ - ١١٨.
- (٨٥) هه‌مان ژي‌دهر، ص١١٩.
- (٨٦) ام.اچ. ابرامز، فرهنگ توصيفى اصطلاحات ادبى،...، ص١٧٧.
- (٨٧) فردينان دوسوسور، دوره زيان شناسى عمومى، ترجمه: كورش صفوى، چاپ دوم، انتشارات هرمس، تهران، ١٣٨٢هـ.ش، ص٣ - ٤.
- (٨٨) محمد الولي، مدخل الى تاريخ الادب، ...
- (٨٩) هه‌مان ژي‌دهر.
- (٩٠) آر. اچ. روبينز، تاريخ مختصر زبانشناسى، ترجمه:على محمد حق شناس، چاپ پنجم، انتشارات مركز، تهران، ١٣٨٢، ص٣٦٨.
- (٩١) هه‌مان ژي‌دهر، ص٣٦٩.
- (٩٢) شوقى ضيف، البحث الادبى طبيعته و منهجه و اصوله، دار المعارف، قاهرة، ١٩٨٣، ص٢٦.
- (٩٣) محمود فتوحی، نظرية تاريخ ادبيات،...، ص٩٤.
- (٩٤) ج. لانسون و أ. مايبية، منهج البحث في الادب و اللغة، ترجمة: محمد مندور، دار الملايين، بيروت، بدون سنة، ص٢٠.
- (٩٥) هه‌مان ژي‌دهر، ص٣٢.
- (٩٦) هه‌مان ژي‌دهر، ص٣٦.

- (٩٧) محمود فتوحى، نظرية تاريخ ادبيات،...، ص ٤٤.
- (٩٨) هه مان ژيدير، ص ٤٨ - ٤٩.
- (٩٩) هه مان ژيدير، ص ٤٩ - ٥٠.
- (١٠٠) عبدالجبار المطلبى، مواقف في الادب و النقد، دار الرشيد، بغداد، ١٩٨٠، ص ١٠٠.
- (١٠١) هانس برنتس، مبانى نظرية ادبى، ترجمه: محمد رضا ابوالقاسمى، چاپ دوم، نشر ماهى، تهران، ١٣٨٣ ه.ش، ص ٤٦.
- (١٠٢) هانس برنتس، مبانى نظرية ادبى،...، ص ٥٣.
- (١٠٣) هه مان ژيدير، ص ٥٦.
- (١٠٤) ريجارد هارلند، درآمدى تاريخى بر نظريه‌ى ادبى از افلاتون تا بارت،...، ص ٢٤١.
- (١٠٥) هه مان ژيدير، ص ٢٤٣.
- (١٠٦) ايرنا ريما مكاريك، دانش نامه‌ى نظريه‌هاى ادبى معاصر،...، ص ٢٠٤.
- (١٠٧) احمد شوقى رضوان، مدخل الى الدرس الادبى المقارن، دارالعلوم العربية، بيروت، ١٩٩٠، ص ٨.
- (١٠٨) هه مان ژيدير، ص ٩ - ١١.
- (١٠٩) سعيد علوش، مدارس الادب المقارن، المركز الثقافى العربى، بدون مكان، ١٩٨٧، ص ٢١ - ٢٢.
- (١١٠) احمد شوقى رضوان، مدخل الى الدرس الادبى المقارن،...، ص ١٢ - ١٣.
- (١١١) هه مان ژيدير، ص ١٤.
- (١١٢) خليل موسى، مبادلات شعريه (مفهوم التاثير أنموذجا)،...، ص ٩.
- (١١٣) هه مان ژيدير، ص ١٣ - ١٤.
- (١١٤) محمد غنيمي هلال، الادب المقارن، دار العودة، بيروت، ١٩٩٩، ص ٣٣١.
- (١١٥) احمد شوقى رضوان، مدخل الى الدرس الادبى المقارن،...، ص ١٩ - ٢٠.
- (١١٦) هه مان ژيدير،...، ص ١٢.
- (١١٧) هه مان ژيدير، ص ١٢.
- (١١٨) خليل موسى، مبادلات شعريه (مفهوم التاثير أنموذجا)،...، ص ١٤.
- (١١٩) محمد غنيمي هلال، الادب المقارن،...، ص ٣٣٧.

- (١٢٠) عزالدين المناصرة، النقد الثقافي في المقارن (منظور جدلي تفكيكي)،...، ص ١١.
- (١٢١) رينية ويلك، مفاهيم نقدية، ترجمة: محمد عصفور، مطابع رسالة، كويت، بدون سنة، ص ٣٦٣.
- (١٢٢) رينية ويلك، مفاهيم نقدية،...، ص ٣٦٨.
- (١٢٣) عزالدين المناصرة، النقد الثقافي في المقارن (منظور جدلي تفكيكي)،...، ص ١٢١.
- (١٢٤) هه مان ژيڊمر، ص ١٦٢.
- (١٢٥) احمد شوقي رضوان، مدخل الى الدرس الادبي المقارن،...، ص ٢٣.
- (١٢٦) ايرنا ريما مكاريك، دانش نامه‌ی نظريه‌های ادبی معاصر،...، ص ٧٢.
- (١٢٧) سيد على اصغر سلطاني، قدرت كفتمان زبان، نشر نى، تهران، ١٣٩٢ هـ.ش، ص ٦٧.
- (١٢٨) جراهام الان، نظرية التناص، ترجمة: باسل المسالمة، دار التكوين، دمشق، ٢٠١١، ص ١٠.
- (١٢٩) وليد الخشاب، دراسات في تعدى النص، هيئة العامة لشؤون مطابع الاميرية، بيروت، ١٩٩٤، ص ١٣.
- (١٣٠) محمد خير البقاعي، دراسات في النص و التناصية، مركز الانماء الحضاري، حلب، ١٩٩٨، ص ٥٨.
- (١٣١) حسين الخمرى، نظرية النص من بنية المعنى الى سيميائية الدال، الدار العربية للعلوم ناشرون، بيروت، ٢٠٠٧، ص ٢٥٣.
- (١٣٢) ناتالى بيبقى غروس، مدخل الى تناص،...، ص ١١.
- (١٣٣) ايرنا ريما مكاريك، دانش نامه‌ی نظريه‌های ادبی معاصر،...، ص ٧٣ - ٧٤.
- (١٣٤) وليد الخشاب، دراسات في تعدى النص،...، ص ٨.
- (١٣٥) مهى جرجور، ما بين الادب المقارن و التناص، مجلة اوراق جامعية، السنة السادسة عشر، عدد ٣٠٨، ٢٠٠٨، ص ٥.
- (١٣٦) (مجموعة من المؤلفين)، افاق تناصية، ترجمة: محمد خير البقاعي، الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة، ١٩٩٨، ص ٣٢١.
- (١٣٧) ناتالى بيبقى - غروس، مدخل الى تناص،...، ص ١٤.
- (١٣٨) عزالدين المناصرة، علم التناص المقارن (نحو منهج عنكبوتي تفاعلي)،...، ص ١٥٣.

- (١٣٩) ناتالى بيبقى . غروس، مدخل الى تناص،...، ص١٤
- (١٤٠) وليد الخشاب، دراسات في تعدى النص،...، ص١١
- (١٤١) عزالدين المناصرة، علم التناص المقارن (نحو منهج عنكبوتي تفاعلي)،...، ص١٤٢
- (١٤٢) محمد خير البقاعي، دراسات في النص و التناصية،...، ص٣٧- ٣٨
- (١٤٣) خليل موسى، مبادلات شعرية (مفهوم التأثير أنموذجا)،...، ص٣٥
- (١٤٤) ههمان ژيدير، ص٣٥
- (١٤٥) ههمان ژيدير، ص١٤٦
- (١٤٦) بهمن نامور مطلق، كشف بينامتنيت: چگونه پيدايش گسترش يك نظرية و نقد، <https://azizi.wordpress.com>
- (١٤٧) مهى جرجور، ما بين الادب المقارن و التناص،...، ص٥
- (*) جيارار جينت ژيلى ههفنيكستينى باسى جوار جورين ديبن بهيوهنديان كويه كو بهيوهنديهكا وهسا ب لاساييكرنيشه نينن، لهوما مه ل قيرى باسى وان نهكويه.
- (١٤٨) عزالدين المناصرة، علم التناص المقارن (نحو منهج عنكبوتي تفاعلي)،...، ص١٣٨
- (١٤٩) ههمان ژيدير، ص١٤٩.
- (١٥٠) كراد الكبيسى، التراث العربى، دار الحرية، بغداد، بدون سنة، ص٣.
- (١٥١) ههمان ژيدير، ص٥.
- (١٥٢) عادل العامل، الابتكار في الادب و الفنون، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، بدون سنة، ص٣٥.
- (١٥٣) فاتح علاق، مفهوم الشعر عند رواد الشعر العربى الحر، اتحاد كتاب العرب، دمشق، ٢٠٠٥، ص١٥.
- (١٥٤) كراد الكبيسى، التراث العربى،...، ص٨- ٩.
- (١٥٥) فاتح علاق، مفهوم الشعر عند رواد الشعر العربى الحر،...، ص١٨.
- (١٥٦) كراد الكبيسى، التراث العربى،...، ص٤.
- (١٥٧) عادل العامل، الابتكار في الادب و الفنون،...، ص٣٦.

- (١٥٨) ايريك هوبسباوم و تيرنس رينجر، اختراع التراث، ترجمة:شيرين ابو النجا و الاخرون، مركز البحوث و الدراسات الاجتماعية، القاهرة، ٢٠٠٤، ص٥.
- (١٥٩) محمد غنيمي هلال، قضايا معاصرة في الادب و النقد،...، ص٥٤.
- (١٦٠) فتحي بو خالفة، شعرية القراءة و التأويل في الرواية الحديثة، عالم الكتب الحديثة، اريد، ٢٠١٠، ص٢٨١.
- (١٦١) عزالدين المناصرة، النقد الثقافى المقارن (منظور جدلي تفكيكى)،...، ص١٢١.
- (١٦٢) محمد غنيمي هلال، الادب المقارن،...، ص١٠٥.
- (١٦٣) ههمان ژيدير، ص١١٢.
- (١٦٤) دانييل هنري باجو، الادب العام المقارن، ترجمة:فسان السيد، اتحاد كتاب العرب، دمشق، ١٩٩٧، ص٢٠٩.
- (١٦٥) محمد غنيمي هلال، الادب المقارن،...، ص٣٣٠.
- (١٦٦) الكساندر ديما، مبادئ علم الادب المقارن،...، ص١٢٧.
- (١٦٧) نيوتن ستالكنخت و هورست فرنز، الادب المقارن المنهج و المنظور،...، ص٩٦.
- (١٦٨) محمد غنيمي هلال، الادب المقارن،...، ص١١٧.
- (١٦٩) الكساندر ديما، مبادئ علم الادب المقارن،...، ص١٢٣.
- (١٧٠) ايريك هوبسباوم و تيرنس رينجر، اختراع التراث،...، ص٦.
- (١٧١) ههمان ژيدير، ص٧.
- (١٧٢) ناتالى بيبقى غروس، مدخل الى تناص،...، ص١٠٥.
- (١٧٣) ههمان ژيدير، ص١٥٩.
- (١٧٤) عزالدين المناصرة، النقد الثقافى المقارن (منظور جدلي تفكيكى)،...، ص٢١٢.
- (١٧٥) ناتالى بيبقى غروس، مدخل الى تناص،...، ص٢٢٣.
- (١٧٦) ههمان ژيده، ص٢٢٤ - ٢٢٥.
- (١٧٧) عبدالحكيم راضي، دراسات في النقد العربي،...، ص١٩٩.
- (١٧٨) عادل العامل، الابتكار في الادب و الفنون،...، ص٦٠.
- (١٧٩) محمد مفتاح، التحليل الخطاب الشعري، استراتيجية التناص، دار التنوير، بيروت، ١٩٨٥، ص١٢٣.
- (١٨٠) عبدالجبار المطليبي.مواقف في الادب و النقد، دار الرشيد، بغداد، ١٩٨٠، ص٢٠٨.

- (١٨١) مصطفى السعدني، في التناسل الشعري،...، ص ٨٣.
- (١٨٢) ل. ر. بریت، التصور و الخيال، ترجمة: عبدالواحد لؤلؤة، دارالحرية، ١٩٧٩، ص ٥٠ - ٥١.
- (١٨٣) محمد احمد الغرب، عن اللغة و الادب و النقد، المركز العربي للثقافة و العلوم، بيروت، بدون سنة، ص ٣٦٨ - ٣٦٩.
- (١٨٤) عادل العامل، الابتكار في الادب و الفنون،...، ص ٧.
- (١٨٥) قصي الحسين، سوسيولوجية الادب،...، ص ١٤١.
- (١٨٦) عبدالستار ابراهيم، افاق جديدة في دراسة الابداع، وكالة المطبوعات، كويت، بدون سنة، ص ٣٥.
- (١٨٧) ناتالي بيبقي - غروس، مدخل الى تناسل،...، ص ١٥٧ - ١٥٨.
- (١٨٨) عادل العامل، الابتكار في الادب و الفنون،...، ص ١٥.
- (١٨٩) هه مان ژيدير، ص ٢٩.
- (١٩٠) هه مان ژيدير، ص ١٢.
- (١٩١) يوسف ميخائيل اسعد، سيكولوجية الابداع في الفن و الادب، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، بدون سنة، ص ٦٢.
- (١٩٢) ك.ك. روثفن، قضايا في النقد الادبي،...، ص ٢١٦.
- (١٩٣) هه مان ژيدير، ص ٢٣٠.
- (١٩٤) ك.ك. روثفن، قضايا في النقد الادبي،...، ص ٢٤٥.
- (١٩٥) فاخر عاقل، الابداع و تربيته، دار العلم للملايين، بيروت، ١٩٧٩، ص ١٨.
- (١٩٦) عبدالستار ابراهيم، افاق جديدة في دراسة الابداع،...، ص ١٦ - ١٧.
- (١٩٧) عزالدين المناصرة، علم التناسل المقارن (نحو منهج عنكبوتي تفاعلي)،...، ص ٤١٤.
- (١٩٨) عبدالستار ابراهيم، افاق جديدة في دراسة الابداع،...، ص ٢٤.
- (١٩٩) يوسف ميخائيل اسعد، سيكولوجية الابداع في الفن و الادب،...، ص ٧٧.
- (٢٠٠) عادل العامل، الابتكار في الادب و الفنون،...، ص ٣٥.
- (٢٠١) عبدالستار ابراهيم، افاق جديدة في دراسة الابداع،...، ص ١٢٢.
- (٢٠٢) هه مان ژيدير، ص ١٠٩.
- (٢٠٣) هه مان ژيدير، ص ٨٣ - ٨٤.
- (٢٠٤) سيد قطب، النقد الادبي اصوله و مناهجه، الطبعة الثامنة، دار الشروق، القاهرة، ٢٠٠٣، ص ٢٦.
- (٢٠٥) هه مان ژيدير، ص ٣١.

- (٢٠٦) محمد غنيمي هلال، النقد الادبي الحديث،...، ص٣٨٣.
- (٢٠٧) هه مان ژيډهر، ص٣٨٣.
- (٢٠٨)، الادب و القضايا العصر (مجموعة مقالات نقدية)، ترجمة: عادل العامل، دار الرشيد للنشر، بغداد، ١٩٨١، ص٨٤.
- (٢٠٩) سيد قطب، النقد الادبي اصوله و مناهجه،...، ص٣١.
- (٢١٠) محمد غنيمي هلال، النقد الادبي الحديث،...، ص٣٨٧.
- (٢١١) سيد قطب، النقد الادبي اصوله و مناهجه،...، ص٣٨.
- (٢١٢) نيوتن ستالكنخت و هورست فرنز، الادب المقارن المنهج و المنظور، ...، ص٩٠.
- (٢١٣) ناتالي بيبقي غروس، مدخل الى تناص،...، ص١٥٦ - ١٥٧.
- (٢١٤) هه مان ژيډهر، ص١٥٨.
- (٢١٥) ك.ك. روثفن، قضايا في النقد الادبي،...، ص٢٣٣.
- (٢١٦) ناتالي بيبقي غروس، مدخل الى تناص،...، ص٢٢٥ - ٢٢٦.
- (٢١٧) عزالدين المناصرة، النقد الثقايفي المقارن (منظور جدلي تفكيكي)،...، ص١٠٩ - ١١٠.
- (٢١٨) هه مان ژيډهر، ص١٦٣.
- (٢١٩) احمد طعمة حلبى، التناص بين النظرية و التطبيق، الهيئة العامة السورية للكتاب، دمشق، ٢٠٠٧، ص٥٤.

پشکا دووی

لاسایکرن د شعر و رهخهیا شعریا رۆژه لاتا ئیسلامی دا

- **دمروازه:**
- **ریرهوی لاسایکرن شعرا رۆژه لاتا ئیسلامی**
 - قهسیدهیا عهرهبی بنگههی لاسایکرن شعریا رۆژه لاتا ئیسلامی
 - شعرا کلاسیکیا فارسی
 - رۆئی فاکتهرین نوی د گۆهرینا ریرهوی لاسایکرن شعریا رۆژه لاتا ئیسلامیدا
 - جهی شعرا کلاسیکیا کوردی د ریرهوی لاسایکرن شعریا رۆژه لاتا ئیسلامیدا
- **رۆئی رهخهیا عهرهبی - ئیسلامی د لاسایکرن شعریا**
 - نهگهرین پشتهفانیکرن لاسایکرن شعری د قهکۆلینین ئیسلامیدا
 - ریکارین رهخهیا عهرهبی - ئیسلامی بۆ بهیزخستنا لاسایکرن شعرا کهفن
 - دانانا مهرج و زاراقان د بهرژهوهندیا بهردموامبوونا نهگارین وینهیین قهسیدهیا عهرهبییدا

دەروازە

د ئەدەبیات کلاسیکیا ئوروپیدا، لاسایکرنی ریرموهکی میژوویی د یارکری هیه و ژ چارچووئی پهیوهندییا د ناڤهرا دوو کهسان یان دوو بهرهمان دەردکەفیت و یاسا و نهریت و ژانر و قوناغین ئەدەبی بخۆڤه دگريت. ئەڤ لاسایکرنه پتر بریتیه ژ ههولدا نا نڤیسه رین سهردهمه کی بو پاراستن و بهردهوامیدان ب ئەدگار و تایبه تهنه دین ئەدەبیین قوناغه کا کهفن. نڤیسه ر سه رمای داخباربوون ب نڤیسه ره کی بهری خو، پتر لاساییا ئەدگار و تهکنیک و چارچووڤه یین گشتیین قوناغه کا دیارکری دکهت. لاسایکرنه سه ره کی ئەڤ لاسایکرنه یه چونکه نه بتنی نڤیسه ر به شاریی تیدا دکهن به لکو فه کۆلینین ئەدەبیین تیوری و پراکتیکی شان ب شانی نڤیسه ران ب ریکا دانانا یاسا و مهرجان بو ژانرین ئەدەبی، رهوابوونی دبه خشنه فی لاسایکرنی. لسه ر فی بناغه ی ئەم باسی پهیوهستبوونا ئەدەبیاتا لاتینی ب ئەدەبیاتا یونانی و پهیوهستبوونا کلاسیزما نوی ب ئەدەبیاتا یونان و رۆمایا کهفن دکهین.

هه ر ب فی رهنگی لاسایکرن د ئەدەبیاتا رۆژه لاتا ئیسلامیدا ژی ریرموهکی میژوویی دیارکری هیه و پنیسته لسه ر بناغه یه کی میژوویی بهیته شروڤه کرن. ل قیری ژی لاسایکرن ژ سنوورین نه تهومی دهر باز دبیت و قوناغین خو یین دیارکری هیه، واته ئەو لاسایکرنه کو شاعره ک پی رادبیت زیده تر لاسایکرنه یاسا و نهریت و قالب و تهکنیکین قوناغین به ریه تاکو لاسایکرنه شاعره کی دیارکری بیت. دیاره کۆمه کا فاکته رین ئەدەبی و رهخه یی و ئایدیۆلۆژی بووینه به رهه ست د ریکا باسکرن و فه کۆلینا ئەو قوناغین لاسایکرنی کو شعرا کلاسیکیا رۆژه لاتا ئیسلامی تیدا دهر باز بوویه، چیدبیت گرنگترین فاکته ر ژی نازاندنا بابه تی دزیین ئەدەبی د رهخه و فه کۆلینین رۆژه لاتا ئیسلامیدا بیت کو

بوویه ئەگەری سنووردارکرنا لاساییکرن و کاریگەریی د چارچووئی پەيوەندیەکا دوو لایەنەیا د ناڤهەرا دوو دیرین شعریدا. گەلەك جارن گرنگیدان ب وهکەهقییا ووشەیی و جارنا واتایا د ناڤهەرا دوو دیرین شعرئ یان دوو شاعران د ڤهکۆلینین شعریین رۆژهەلاتا ئسلامیدا بوویه بناغه بو دیارکرنا لاساییکرن یان کاریگەرییا ئەدەبی. ب دیتنا مه پرانیا جارن ئەڤ جۆره ڤهکۆلینە ب تنئ دشین بابەتی وهکەهقی یان ومەرگرتنی چارهسەر بکەن و نەشین راستی و سروشتی راستەقینەیی لاساییکرنی د شعرا رۆژهەلاتا ئسلامیدا پیشان بدەن.

لاساییکرنا راستەقینە د شعرا کلاسیکیا رۆژهەلاتا ئسلامیدا پەيوەستە ب بەلاڤبونا ئیسلامەتی و بالادەستبونا دەستەلاتا عەرەبی و پیرۆزکرنا زمان و ئەدەبیاتا عەرەبی ل ژیر سیبەرا ئایینی ئیسلامی. شعرا عەرەبییا جاهلی سەرۆکانییا لاساییکرنییە. ئەڤ شعرە ل قوناغین دەستەلاتدارییا ئەمەویاندا زۆریە ی ئەدگارین شعرا جاهلی دپاریزیت و ل سەرەدمی عەباسیان دگەهیتە کوپیتەکا خۆ. هەر ل سەرەدمی عەباسیان ژبەر ئەو تیکەلییا کو دناڤهەرا فارس و عەرەباندا چیبوو؛ شعرا کلاسیکیا فارسی لسەر بناغەیی لاساییکرنا شعرا عەرەبی سەرهلەدەت. د شعرا کلاسیکیا فارسیدا ژێ گەلەك ژ ئەدگارین شعرئ ب ریکا لاساییکرنی دەینەپاراستن و بەردەوامی ددەنە هەبونا خۆشعرا کلاسیکیا کوردی ژێ دبیتە ئەلقەیهەك د ڤی ریرموی لاساییکرنیدا، نکۆلی ل لاساییکرنا شعرا کلاسیکیا فارسی و کاریگەرییا وی لسەر شعرا کلاسیکیا کوردی ناهیتەکرن. ئەم دشین ڤی وهکو ریرموهکی لاساییکرنا شعرئ د ئەدەبیاتا رۆژهەلاتا ئیسلامی بدەینە نیاسین، لاساییکرنەك کو ژ لایەکیڤه شاعر ب ریکا لاساییکرنا شاعرین بەری خۆ بەردەوامی پیددەن و ژلایەکی دیکه رهخنه و ڤهکۆلینین ئیسلامی ب ریکا دانانا پیناسه و یاسا و چارچووڤهیان ههولا چهسپاندن و سهپاندنا وی ددەن. هەر لسەر ڤی بناغەیی پنیوستە باسی ریرموی لاساییکرنا شعرئ د ئەدبیاتا کلاسیکیا رۆژهەلاتا ئیسلامی هەتا دگەهیتە شعرا کلاسیکیا کوردی و رۆلی رهخنه و ڤهکۆلینین ئیسلامی د بهیزکەفتنا لاساییکرنا شعریدا بهیتەکرن:

١.٢.١.٢. رۆزبه رۆزبه لاتا ئیسلامی:

١.١.٢. قهسیدمیا عهربی بنگهه لاسایکیرنا شعریا رۆزبه لاتا ئیسلامی:

١.١.١.٢. قهسیدمیا جاهلی:

شعر تاکه ئامرازی دهریپنا عهربان بوویه و مینا مللهتین دی چ بهره مین جیرۆ کامیز* شانبشانی شعری ناهینه دیتن^(١)، (شعر کوپیتکا رۆشنبیرییا ئهوان عهربان بوو کو لژی کایگهیرییا سهقایی بیابانی بوون، تاکه داهینانا وان شعر بوو و چ بههره د هونهرین دیدا نه بوون).^(٢) ئەف شعره (د بههرت دا شعره کا بهدوهیه. رهنکه هندهک کایگهیریین شارستانییهتین دهوروبهر ئسههر هه بیت، ئی گهلهک گرنهگ و ریشهیی نینن، قهسیدمیا کهفنا عهربی داهینانهکا رهسنا عهربی بهدوهیه)^(٣)، (شعرهکا پاریزهره و خزمهتا میراتا سیستهمی قهبهلی و پیشهرین ویین ئهرستوکراتی و سهروهیرییا وی دکهت)^(٤).

هه می مهج و بیدقیاتیین لیریکی بوونی د شعرا عهربیدا ناهینه دیتن، چونکه د شعرا عهربیدا گرنهگی ب خودی شاعری ناهینه دان. کاری شاعری ب تنی لاسایکیرنا دوو تستانه: لاسایکیرنا تشتین دیار یان بهرجسته د سروشتیدا و سازکیرنا پهیهوهندیین لیکچواندن^(٥). شاعر نهشیت (ههست و سۆزین خۆ یین تاکه کهسی دهربریت بهلکو ب تنی گرنهگی ددهته پهیهوهندییا سهرفه سهرفه یا د ناقبهرا تستاندا، ئهوه پهیهوهندیین کو ب چاف دهینه دیتن...)^(٦)، سههرای قی چهندی وهکو نه ریهتهک زاراقی لیریکی بو قی شعری دهیته بکارئینا.

ئیک ژ تایبهتمهندیین دیین قی شعری زارهکیبوونا وییه. شعرا جاهلی (شعرهکا زارهکییه کو تیدا ب تنی ریکا دهریپنی گرنهگه و ناقهروکا گوتنی چ گرنهکیا خۆ نینه، یانکو چ گوتن گرنهگ نینه بهلکو چهوانیا گوتنی گرنهگه. د قی شعریدا شاعر دهریپنی ژ خۆ ناکهت بهلکو دهریپنی ژ کۆمی دکهت)^(٧).

هندەك قەكۆلەرد قى باومریدانە كو (ئەدەبى ئەرمەبى ئەدەبەكى زارەككە بەرى كو ئەدەبەكى نەسكى بیت، گرنكى ددەتە هەبوونا خۆشى و چىزى د زمان و گوهدارىكرنیدا، هەولددەت كو ئەف چىزە بەیتە قەگۆهاستن بۆ گوهداران و كارىگەرى ل دموونى وان بكەت)^(۸). ديارە هەر ئەف زارەككەبوونا شعرا جاهلى و گرنكىدان ب جەماومرى بووئە ئەگەر كو مەبەست يانكو (غەرمز) ل سەر قى شعرى زالبەت. مەبەست ئىك ژ گرنكى تايبەتمەندىن قەسىدەيا زارەككە عەرەبىيا كەفئە. ئەف قەسىدەبە ب رىكا هندەك مەبەستان بۆ جەماومرى دەیتە ناراستەكرن، گرنكى مەبەستا شعرا جاهلى ژى ستايشكرنە.

ئەف شعرا عەرەبىيا جاهلىيا لىرىككە زارەكى ب تنى قالبەك هەبە، كو ئەو ژى قەسىدەبە. قەسىدە ئەو قالبى شعرىه كو عەرەبان بۆ ماومەبەكى دویر و درىژ پشەبەستن ل سەر كرىه. (قەسىدە وینى ژيانا جاهلىه، لەوما شعركە هەستىكرى و ماترىالى و پر ژ لىكچواندن و وینەبەستن ماددىه، ئەجمامى كەشەكرن يان نەشونمايى نینە بەلكو پەقین و لپەهەفهاتنە، پرە ژ ژيان و بزاف و رىتمى. مینا ژيانا مرؤقى بىاباننشىنى ل بن خىشەتان، نىزىكە ژ دەنگ و رەنگى ژيانا بىابانى. ژ لایى هونەرىشە ژى برىتیه ژ كۆمەكا دىران كو بنەرەتى ئىكگرتنا وان يا هونەرى تاكەدىرا سەرىهخۆبە، برىتیه ژ كۆمەكا يەكەبەن سەرىهخۆ كو چ سىستەمىن ناخۆبى وان بىكشە گرینادەت و تەنەا بەیوئەندىيا د ناقبەرا وان سەروایه. ئەف شعره ل سەر كىشەكا دياركرى هاتیه قەهانندن و كورتكرن مۆركى گشتى وىیه. ژ لایى ناقرۆكیشە ژى چەندىن مەبەستان ب خۆشە دگریت. شاعرى جاهلى شعرا خۆ ب پىشەككە (طللى) و پاشى غەزەل يان نەسب يان تەشبیبى دەست بىدكەت)^(۹)، كەواتە پرانىا جارن قەسىدەيا جاهلى شعركە دوور و درىژە و ژ چەند بەشان پىكدەیت.

٢٠١٠١٠٢. قهسىدميا عهريبييا دهستيكا ئيسلامهتيي:

شعرا عهريبييا دهستيكا ئيسلامهتيي هندهك نه دگارين تاييهت ب خو هه نه، ئى لگه هندى زى كه لهك قه كوله ر قان گوهرينان ب گوهرينين ريشه يي ناهزميرن. ب ديتنا وان (جياوازيه كا كييم د ناقبه را روخسار و ناقه رو كا قى شعري و شعرا سه رده مي جاھليدا هه يه. بابته پرانيا جاران هه ر ستايش و داشوريه، ئى جياوازي نه قه يه كو كه سايه تيبيا پيغه مبه ري ئيسلامى تهومري قان ستايشكرن و داشورينان بوويه، لهوما ب نه چارى هندهك ئاماژه يين ئاينى يانكو په يشين ئيسلامى د قى شعريدا هاتينه بكارئينان. ب شيوه يه كي گشتى گوهرينه كا وه سا د قى شعريدا ناهييه ديتن) (١٠)

هاتنا ئيسلامه تيي بوو ته گه ر كو گوهرينين مه زن د جفا كيدا روويده ن، ئى وه سا دياره كو (نه قه بو شاعرين عه رب كه لهك گونجاو نه بوويه، نه قه كه شوه وايه بو وان ناهه موار بوو، دزي چيزا شاعرين جاھلى بوو، ستايشا شه راب و ژنى ل وان هاتبوو قه ده غه كرن و ب مه رما ره تكرنا تاوانا شعربوونا قورئانى و شاعربوونا پيغه مبه ري ئيسلامى، هه ول بو كي مكرنا پله و پايه يا شعري دهاته دان) (١١)، لهوما شاعرين عه رب هه ول نه داينه نه وي زمينه يا كو ئيسلامه تيي بو قه هاندنا شعري سازكربوو، بكه نه ريچكه و لسه ر بناغه يي وي شعره كا نوى دامه زرينن. پشتبه ستن ب شعرا سه رده مي جاھلى و كي مكرنا به اي شعرا سه رده مي ئيسلامى هه تا وي راده ي به يز كه فتيه كو (ره خنه گره كي وه كو (اصمعي) ريبازا شعري ب ريبازا شاعرين ناقدارين سه رده مي جاھلى، واته يين كه نكه نه (فه حوول) زانبيه. ب ديتنا وي ته گه ر شعر ژ بابته و مه به ستين قان شاعران دمركه قيت و گرنگي بدته بابته ين خيري وه كو بابته ين ره وشتي و ئاييني، دى به ره ق لاوازييه قه چيت) (١٢). نه قه ب خو زى ره تكرنه كه بو نهو شعرا ره وشتي- ئايينيا كو ل دهستيكا ئيسلامه تيي سه ره لداي، د هه مان ده مدا پينگافه كا گرنگه بو ب

نموونه‌یی‌کرنا شعریه‌تا قه‌سیده‌یا جاهلی و سه‌پاندنا وی ئسه‌ر شاعران و به‌یزخستنا لاسایی‌کرنی د شعرا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا ئیسلامیدا.

که‌واته (سه‌ره‌رای کاریگه‌رییا مه‌زنا قورئانی ئسه‌ر جفاکی عه‌ره‌بی، شعری چ مفايه‌کی و ه‌سا ژ قورئانی نه‌دیتیه و پشتی ده‌ریازبوونا چه‌ند سه‌ده‌یان ژ بلی هنده‌ک کارتی‌کرنین ساده، قورئانی کاریگه‌ریه‌کا و ه‌سا نه‌کریه سه‌ر شعرا عه‌ره‌بی. یانکو عه‌ره‌ب داخ‌بار بوون ب لایه‌نی دینی قورئانی، لی ژ لایئ ئەده‌بیه‌ چ مفا ژئ و مه‌رنه‌گرتن، بۆ نموونه که‌فتنه ژیر کاریگه‌رییا چیرۆکین قورئانی لی ئەه‌قی چه‌ندی ره‌نگشه‌دانا خۆ د ئەده‌ب و په‌خنه‌یا عه‌ره‌بیدا نه‌بوویه. مرۆف هه‌ستی ب چ جیاوازیه‌کا و ه‌سا د ناقه‌ه‌را شعرا عه‌ره‌بییا ئیسلامی و شعرا عه‌ره‌بییا جاهلیدا ناکه‌ت.^(۱۳) یانکو ب کورتی (سه‌ره‌رای هه‌بوونا هنده‌ک جیاوازیان د ناقه‌ه‌را ریچکه‌یا شعرا جاهلی و شعرا ئیسلامیدا، لی دشیین بیژین کو هه‌ر دوو ژ سه‌روکانیه‌کی دمه‌رکه‌فن و خودان هزر و روانینه‌کا نیژیک ژه‌ه‌فن^(۱۴)، یانکو ئەو قه‌سیده‌یا کو پشتی هاتنا ئیسلامه‌تی ده‌یته دیتن هه‌ر به‌رده‌وامیا شعریه‌تا قه‌سیده‌یا جاهلیه‌.

۲. ۱. ۱. ۳. سه‌رده‌می ئەمه‌ویان و فه‌که‌ریان بۆ ئەدکارین قه‌سیده‌یا

جاهلی:

لکه‌ل دامه‌زراندنا دمه‌له‌تا ئەمه‌وی چه‌زا پاراستنا شعرا جاهلی و شیوازی وی وه‌کو به‌شه‌ک ژ که‌له‌پوری بیاباننشینیا به‌ری ئیسلامه‌تی به‌یزکه‌فت. ئەمه‌ویان ب ئیکجاری ئومید و هیقیین گۆهرینا شعرا عه‌ره‌بی ژینبرن و جاره‌کا دی شعر زف‌ریا‌قه سه‌ر ریچکه‌یا قه‌سیده‌یا جاهلی. (ده‌سته‌لاتا ئەمه‌ویان ده‌سته‌لاته‌کا قه‌به‌لی بوو. وان چه‌ز و نارمه‌زویا ژیا نا بیابانی و کلتوری که‌فنی عه‌ره‌بان هه‌بوو و چه‌ز دکرن گوهداریا شعری ب مۆرکی خوی جاهلی بکه‌ن. عه‌ره‌بیبوونا فی دمه‌له‌تی و لاوازیبوونا رۆئی بین نه‌ عه‌ره‌ب د فی دمه‌له‌تی‌دا ژی پالده‌ره‌کی مه‌زن بوو بۆ به‌یزکه‌فتنا فی چه‌ندی. ژ لایه‌کی دیقه‌ شعرا عه‌ره‌بییا ده‌ستی‌کا ئیسلامه‌تی ژی

نەشیابوو جهی خو قەكەت و مینا قوتابخانەكا هونەری خو بسەلمینیت و وهكو پێویست مفای ژ گیانی ئایینی و زمان و شیوازی قورئانی وەرگیریت، لهوما بو شاعرین ئەمەوی چ پێکین دی ژیلی پەنابرن بو شعرا جاهلی نەما).^(۱۰)

شعرا ئەمەوی ب پرانیا (چارچووڤه و ئەزموونین خوڤه پەیهووسته ب نەریتین شعرا جاهلی و ب راستی چ قەكۆلینەك ل دور شعرا فی سەردەمی سەرکەفتنی بدەستقە نائینیت، ب تنی ل وی دەمی نەبیت کو پەیهووندیا شعرا ئەمەوی ب کەلهپوری جاهلی بەرچاڤ بگریت؛ داكو بشیت پەگەزین لاساییکری و یین نوی دەستنیشان بکەت)^(۱۱). لگەل هندی ژی بشیوهیهکی گشتی پەگەزین نوی د شعرا ئەمەویدا گەلەك کیمن تەنانهت (نموونهیین داهینان و پەسەنایهتی د لیکچواندن و خواستن و فەرهنگا شعری و تشتین دی کو شاعر بو ئافاکرنا وینەین خو مفای ژی وەردگریت لدهڤ شاعرین ئەمەوی گەلەك کیمن..)^(۱۲).

شعرا عەرەبیا ئەمەوی نە بتنی بەردەوامی دانە ب شعریهتا قەسیدەیا جاهلی، بەلکو بریتیه ژ نەهیلانا هیڤیا دروستبوونا شعریهتا ئیسلامی ل هەمبەر شعریهتا جاهلی.

۴.۱.۱.۲. شعرا سەردەمی عەباسیان دناڤبەرا گۆهرین و لاساییکرنیدا:

ل سەردەمی عەباسیان تیکەلی د ناڤبەرا عەرەب و نەتەوهیین دیدا پەیدا بوو، جوړه ئازادیهك د بواری ئایین و بیروباوەراندنا سەرهلدا، گەنگەشه و گەفتگو دەریاری گەلەك بابەتان هاتنەکر، ئازادیا جفاکی گەشەکر و مەهیشەخوارن و خوڤگۆزەرانیهکا بئ وینە خویابوو. ئەڤ گۆهرینا وەسا مەزن و بەهیز هەندەك شاعر هاندان کو هەولا گۆهرینا شعرا عەرەبی بدەن.^(۱۳)

دەولەتا عەباسی کو ئەنجامی تەڤلیههڤبوونا عەرەب و نەتەوهیین دی ب تاییهت فارسان بوو؛ هەلگرا هەمان دەمارگیری عەرەبیا سەردەمی ئەمەویان نەبوو، ل فی سەردەمی ژیان ب تەمامەتی بو قوناغا شارنشینیی هاته قەگۆهاستن، خەلکی چ ئەزموونەکا وەسا لگەل ژيانا بیاباننشینیی نەما، لی لگەل هندی ژی پیرۆزراگرتنا شعرا جاهلی و لاساییکرنا وی و وهكو نەریتهك هیشتا بەردەوام بوو.

سهرمرایى هه‌بوونا بزاقین نوکرنى کو پیشه‌نگى وان (به‌شار بن برد) بوو لى ئەو ئەنجامین کو بده‌ستش‌هاتین د ئاستى فان هه‌ولدانا دا نه‌بوو؛ ئەق هه‌وله لسه‌ر قالبى ته‌قلیدی قه‌سیده‌یا عه‌رمبى هاتبوونه ئەنجامدان؛ ئەو قالبى کو شیوهیى خو یى جاهلی پاراستبوو و لگه‌ل بورینا ده‌مى زیده‌تر ره‌ه و ریشالین خو به‌یزدئى‌خست.^(١٩)

(ئەبى نه‌واس) ئیک ژ وان شاعران بوو کو دقیا گۆهرینى بیخته شعرا قى سهرده‌مى، وی دقیا وه‌سفا مه‌یى ل جه‌ی پیشه‌کیا (طللی) بکاربیت، چه‌ندین قه‌سیده ژى لسه‌ر قى شیوازی نغیسین. وه‌سا دیاره کو پیشه‌کیا قه‌سیده‌ی تشته‌کى گه‌له‌ک پیروز بوویه و ده‌ستبه‌رداریبوون ژ وی یان کوه‌رینا وی بوویه جه‌ی نه‌رازیبوون و مملانى^(٢٠). هه‌ولین ب قى ره‌نگى زیده‌تر دچه‌ن چارچووڤى شوره‌ش ل دژى بابته‌ین شعری و نوکرنای رۆخساری شعری ب خوڤه‌ ناگرن^(٢١)، ل قیری (ئەبى نه‌واس) ده‌ستبه‌رداری پیشه‌کیا قه‌سیده‌ی نه‌بوویه و ب تنى (جوړه پیشه‌کیه‌کا نوی ل جه‌ی پیشه‌کیا که‌فن بکارئینایه و ئەم نه‌شین قى چه‌ندى ب نوکرنه‌کا راسته‌قینه ل قه‌له‌م بده‌ین).^(٢٢)

(ئەبى ته‌مام) ب سهرکیشى گۆهرینا شعرا عه‌رمبى ل سهرده‌مى عه‌باسیان ده‌يته‌ نیاسین، گه‌له‌ک دانوستاندن و گه‌نگه‌شه‌ لدور ئەو گۆهرینین وی کرین هاتینه‌کرن و هه‌ر ئەقه‌ ژى بووینه هیشینى سهرهلدانا پرانیا قه‌کۆلینین ره‌خه‌ی و ئەده‌بیین کو ل دور شعری هاتینه‌کرن، لگه‌ل هندى ژى ((وه‌سا دیاره کو خالا جیاوازیا وی لگه‌ل شاعرین دی بکاره‌ینانا به‌دیعی و هونه‌رین جوانکاریى بوویه کو لده‌ق شاعرین به‌ری وی ب ئاوايه‌کى کیم و سنووردار هاتینه‌ بکاره‌ینان)^(٢٣) یانکو سهرمرای هه‌بوونا هنده‌ک هونه‌ر و ته‌کنیکین نوی، لى چ گۆهرینین ریشه‌ی و لادانین مه‌زن ژ شعریه‌تا قه‌سیده‌یا عه‌رمبى د شعرین (ئەبى ته‌مام) یدا ژى ناهینه‌ دیتن.

ب قى ره‌نگى هه‌ولدانا (ئەبى نه‌واس) ی بو گۆهرینا سیسته‌مى قه‌سیده‌یا عه‌رمبى و هه‌ولدانین (ئەبى ته‌مام) ی بو دهرکه‌فتن ل بن سیبه‌را ستوونا شعری

نەشیاینە چ زیدەکرنین راستەقینە بیخنە سەر شعرا عەرەبی. سەرەرای ئەو تیکەلیا کول فی سەردەمی د ناڤەرا عەرەب و نەتەووییەن دیدا دەیتە دیتن لئ شاعر هیشتا هەولا پاراستنا رەسەنایەتی و بەداوەتا قەسیدەیا جاهلی دەن لئ لگەل هندی ژێ نەشین وی رەسەنایەتیا کو د شعرا کەشن دا هەبوویە پیشکیش بکەن و ب فی ئاواپی شعر ل سەر دەستی وان بەرهف سەنعەتکاری و دەستکردبوونیڤه دجیت.بکورتی دشیین بیژین کو ئەدەبی عەرەبی ل فی سەردەمی ژیلی هەندەک هەولین دەمکیین شاعرین وەکو (متنبی) و (معري) ل سەدی چوارئ کۆچی چ بزاقەکا وەسا ب خۆڤه نەدیتە، یانکو ژ رۆژا کو رۆشنیریا بیانی د گەل یا عەرەبی تیکەل بووی ژیلی هەندەک هەولین کو بی بەردەوامیدان ب دویمایهیک هاتین چ هەولین دی بۆ نوێکرنا شعری نەهاتینە دان.^(٢٤) و پارانیا جارن شعرا عەرەبی ئەدگار و تایبەتمەندیین بنگەهینن قەسیدەیا جاهلی پاراستیە.

٢٠١٠٢. شعرا کلاسیکیا فارسی :

١٠٢٠١٠٢. شعرا فارسی د ناڤەرا کارلیککرن و لاساییکرنیڤا:

خالا بالکیش ل سەردەمی عەباسیان تیکەلیا د ناڤەرا فارس و عەرەبانە، هەر دوو لایەنان گەلەک کاریگەری ل سەر هەڤدوو هەبوویە. فارس شیاینە د بواری پەخشانیڤا و ب ریکا و مرگیرانا ژمارەکا بەرچاڤ ژ بەرەمیی خۆ ژ زمانی پەهلەوی بۆ سەر زمانی عەرەبی کاریگەریەکا مەزن بکەنە سەر پەخشانا عەرەبیا وی سەردەمی لئ تشتی گرنگ ئەڤەیه کو بیروژراگرتنا شیوازی شعرا جاهلی و بەیزبوونا شعریەتا قەسیدەیی بووینە بەرەست ل هەمبەر فی چەندی کو فارس بشین گوهرینەکا ریشەیی بیخنە د شعرا عەرەبیدا.

دەیتەگوتن کو (گەشەکرنا ئەدەبی عەرەبی ل سەردەمی عەباسیان ل ژیر کاریگەریا ئەدەبی فارسی و هندی و هزرا یونانی بوویە و گرنگترین فاکتەری قەگۆهاستنا فی کاریگەریی ژێ هەر ئەدەبیاتا فارسی بوویە)^(٢٥). ئەڤ تەقلیەقەبوونا

فارسان دگهل ئەدەبىي عەرەبى بوويه ئەگەر کو نشيسەرەكى وهكو (شېلى نعمان) د قى باومرېيدا بيت كو (دەمى شعرا فارسى سەرهلداى، تىكەليا د ناڤهرا فارس و عەرەبان گەهشتبوو وى رادەى كو تەنھا تىشتى جياواز د ناڤهرا وان زمان بوويه. ئەو گوهرپنا كو ب سەر شعریەتا عەرەبى ھاتى بەرھەمى کارىگەرپنا شعریەتا فارسى بوويه، يانكو شعریەتا عەرەبى لگهل ب دویمایهکھاتنا سەرەدەمى ئەمەوى ب دویمایهک ھاتى و لاساییکرنا شاعرین فارس زیدەتر لاساییکرنەکا خودیە تاكو دەرەكى بیت، واتە شعریەتا سەرەدەمى عەباسى شعریەتەکا فارسىە).^(٢٦) ب راستى زیدەرووى د قى ئاخفتنیدا ھەيە، چونکە شعرا عەرەبىيا قى سەرەدەمى پتر درێژەپیدانا شعریەتا جاھلیە و ئەو جياوازی و تايیەتمەندىین كو ب شعرا قى سەرەدەمىشە ژى ديارن زیدەتر بەرھەمى سەقايى ئەرستوکراتیى كوچکا عەباسیان و تىكەليا فارس و عەرەبانن كو چ گوهرپنەکا رادیکالى نەئىخستینە شعریەتا قەسیدەيا عەرەبى، کەواتە ئەو تىشتى كو پىدقە پتر ژ بابەتى کارىگەرپنا چىژا فارسى لسەر شعرا عەرەبى گرنكى پى بەیتەدان، بابەتى قەگوھاستنا ئەدگارین قەسیدەيا عەرەبى بو ناڤ ئەدەبىي فارسى و سەرهلداى شعرا کلاسیکیا فارسى لژیر کارىگەرپنا شعرا سەرەدەمى عەباسیە چونکە نکۆلى ل قى چەندى ناهیتە کرن كو شعرا کلاسیکیا فارسى ب تايیەت قەسیدەيا فارسى ل سەرەدەمى عەباسیان و ل ژیر کارىگەرپنا شعریەتا قەسیدەيا عەرەبى سەرهلدايە.

(محمد رضا شفیعی کدکنى) سەبارەت ب کارىگەرى و لاساییکرنا شعرا عەرەبى دبیژیت: (رەنگە ئەم بشیین ھەبوونا گەلەك ژ وینە و خەيالین ھەقپشك د ناڤهرا شاعرین فارس و عەرەب بو کارىگەرپنا ژینگەھى بزقرینین، واتە بیژین ئەڤ وینەيە زیدەتر نیزیكى ژینگەھى ئیرانییە تاكو ژینگەھى عەرەبى و یا بەرئاقتر ئەوہ كو عەرەبان ئەڤ وینەيە ژ فارسان وەرگرتبیت، لى ئاریشە یا د قى چەندیدا كو گەلەك ژ وینەيین بکارھاتى د شعرین فارسین سەر ب سەبكى خوراسانى ژ ژینگەھى عەرەبى ھاتینە وەرگرتن و پەيوەستن ب ژيانا بیابانى و خیقەتنشینیا عەرەبان)^(٢٧). ئەڤ نشيسەرە ل جەھەكى دى ژى دبیژیت: (ئەگەر مینا وان رەخنەگران

رەخنەگران کو هەتا نهو ژى بۆ وەرگرتن و دزیا ئەدهبی وهکەهفیا ووشهیی دکەنه پيشەر، بهری خۆبەمینه شعرى؛ دشیین نیشهک یان پتر ژ نیشهکا وینەیی شاعرین ئیرانیین سەر ب سەبکی خوراسانی ب وەرگرتن ژ شعرا عەرەبی ل قەلەم بەمین چونکە وهکەهفی د وی ئاستی دایه کو نکۆلی ئی ناهیتە کرن...^(۲۸) ئەف ئاخفتنه ب خۆ بەلگەنه بۆ قی راستی کو شعرا فارسی د قوناغین خۆ یین سەرەتاییدا لاسایا شعریتە قەسیدەیا عەرەبی کره و دانپینەدان ب قی راستی کارەکی بی سووده، ئی لگەل هندی ژى گشتاندن و زیدەرۆی ژى د قی مەسەلیدا دهیتە دیتن، واتە ئاراستهیهکا بهروفاژى ژى ههیه کو دخوازیت هەمی ئەدگارین شعرا فارسی تەنانەت هەندەک ئەدگارین وینین رەسەن ژى ب بابەتی لاساییکرنا قەسیدەیا عەرەبیشە گرێبەدت.

۲.۲.۱.۲. شعوبیەت ل دژی بالادەستبونا شعریتە قەسیدەیا عەرەبی:

دیاره کو ئیرانیان هەر ژ سەردەمی ئەمەویان سەرکیشیا بزاقەکا نەتەوهیی ل دژی داگیرکنا عەرەبی کره. ئەف بزاقە ب ناقی شعوبیەتی دهیتە نیاسین. بزاقەکا کو شاعر و رۆشنیر و و نقیسەرین ئیرانی پیرابووینه و ل سەدهیین دووی و سیی کۆچی گەهشتیه کوپیتکا خۆ و هەر ل سەدی سیی کۆچی ب توندی دزایهتیا وی هاتیهکرن^(۲۹).

قی بزاقی کاریگەریهکا مەزن ل سەر شعرا عەرەبیا سەردەمی عەباسی هەبوویه و گەلەک شاعرین قی سەردەمی کو دبنەرەتدا فارسن ب شعوبییهتی دهینه تاوانبارکرن، ئەو گۆهرینین کو وان د شعریدا کرین ب پلان و دزایهتیکرنا چیژا شعریا عەرەبی دهینه ل قەلەمدان^(۳۰)، هەر ئەف هەستە ژى پالدهرەکی بهیز بوویه کو عەرەب پتر گرنگی بەدەنه پاراستنا کەلەپوری خۆی کەفن و لاسایا شعرا جاهلی بکەن. هەند کو باسی کاریگەریا قی بزاقی ل سەر ئەدەب و رۆشنیری عەرەبیا سەردەمی عەباسی دهیتەکرن، هەند باسی رەنگشەدان و کاریگەریا وی ل سەر ئەدهبی فارسی ناهیتەکرن. ب دیتنا مە زۆریه ی بهرەم و ئەدگارین گریدای

ب بزاقا ئەدەبىيا شعوبى كۆ دژى شعريەتا قەسىدەيا عەرەبى بووینە، لىسەر دەستى
وئى ئاراستەيا كۆ لاسايكەر و پشتهقانا رۆشنىبرى و شعرا عەرەبى بووینە
هاتىنەگۆهرىن و ژناقىرن.

ل دەستپىكى گەلەك هەول ل دژى زالبوونا ئەدگارین شعرا عەرەبى لىسەر
ئەدەبى فارسی هەبووینە و شعرین وها هاتىنە قەهانندن كۆ ناكەقنە ژىر سىبەرا
شعريەتا عەرەبى، بۆ نموونە (خواجه نصیرالدين طوسی) (مرن: ۶۷۲ ك) د پەرتووكا
(معیار و الاشعار) دا دبىژیت: كەسەك ب ناقى ((حەشوبى پەرتووكەك ب زمانى
فارسی بەرهەف كرىه، كۆ شعرین بى سەروا ب خۆقە دگريت و ناقى وئى كرىه
(یوبەنامە))^(۳۱). هەبوونا شعرین بى سەروا ب خۆ نیشانەیه كە بۆ هەبوونا شعرین
جیاواز ژ شعريەتا عەرەبى، لى نەمانا قان شعران و ژناقچوونا قى كتیبى ب خۆ
نیشانا قى چەندىیه كۆ لگەل دەریازبوونا دەمى جیژ و شعريەتا قەسىدەيا عەرەبى
بەسر شعرو پەرخنەيا فارسیدا زالبوویە.

(فردەموسى) ب ئىك ژ ناقدارترین شاعرین شعوبى دەیتە نیاسین. هەر
چەندە كۆ لىسەردەمى وئى شعوبیەت بەرهف لاوازیبىقە چوووو، لى وئى هەستى
نەتەهویى ئیرانى ساخكەرەقە و گرنگیدا كەلەپور دەستكەفتین ئیرانا بەرى
ئیسلامەتیى^(۳۲). شاهنامەيا فردەموسى ژ گەلەك لایانقە بریتیه ژ لادان ژ شعريەتا
عەرەبى و پشتهستەن لىسەر ئەدگارین پەسەنن ئەدەبى فارسی. ئەقە ژى بوویە
ئەگەر كۆ گەلەك شاعر و نقىسەرین پەیووست ب لاسايكەرنا شعرا عەرەبى پشته
خۆ بدەنە شیوازی وئى یان پەرخنەیی ژ وئى بگرن، هەر وەكو هەلوپستى (امیر معزى)
كۆ ئىك ژ شاعرین ناقدارین سەردەمى سەلجوقیانە و شعرین وئى دگەهنە
كوبیتكا لاسايكەرنى، ئەو ب توندی هیرشى دبهتە سەر شاهنامەيا فردەموسى و
پەرخنەیی ژ ئەفسانە و چیقانوكین شاهنامەیی دگريت و فردەموسى مینا
كەسەكى درەمین دەتە نیاسین.^(۳۳)

ئەم دكارین بىژین كۆ ئەو بزاقا شعوبیا خورت كۆ لدهف فردەموسى هەبوو
ل سەردەمىن پشته هنگى بەرهف لاوازیبىقە چووویە و دئەنجام دا زمان و شعريەتا

عەرمبى بەشەكى مەزن ژ ئەدەب و رۆشنبىريا فارسى داگىركىرە، هەتا وى رادەى كو (ل سەدى شەشى كۆچى ئەف هزرە د ناڤ ئەدىب و نڤىسەرىن فارسدا بە لاڤبووئە كو عەرمبى ژ هەمى لايانقە بسەر فارسىدا زالە، تەنانەت هەندەك نڤىسەران داخووزا لىبوورنى كرىه كو بەرهەمى وان ب زمانى فارسى هاتىه نڤىسىن. ئەو د قى باومرىندا بوون كو هەر كەسى عەرمبى بزانىت دى فارسى ژى زانىت، ئى بەروفاژى قى چەندى ئەستەمە. وەسا ديارە كو ئەف هزرا هەلە هەتا قى داوئى ژى د ناڤ زانايىن ئىراندا بە لاڤ بووئە).^(٣٤)

رەنگە بەرهەمى (شمس قىس رازى) مەزنترىن و گەرنگترىن بەرهەمى رەخنەى فارسى بىت كو دكەڤىتە د ناڤبەرا هەر دوو سەبكىن خوراسانى و عەراقىدا، ئەو ژبلى هەندى كو وەرگىرانا پەرتوووكا خۆ بۆ سەر زمانى فارسى ب نەچارى دزانىت، ل گەلەك جهان ژى زمانى فارسى ب زمانەكى ناتەواو ل هەمبەر زمانى عەرمبى ددەتە نىاسىن. ل جەهەكى دىڤىت ئەگەر لاوازىا بىاقى رەوانبىژى و بەرتەنگىا زمانپاراوىا زمانى فارسى نەبا، بەرهەدارىن فارسان بەرى خۆ نەدداە عەرمبى و د بوارى شعر و پەخشانىدا مفا ژ پەيشىن عەرمبى و مەنەدگرتن)^(٣٥). ل جەهەكى دى ژى دىڤىت (سىناعەتا شعرى ئافراندا تەبعى عەرمبانه، داهىنانا هزرا وانە و فارس (عجم) د هەمى لایەنىن شعرىدا پىرموئىن عەرمبانن و وان ب خۆ ج ئاڤا نەكرىه و بۆ ناڤكرنا بەش و بنەما و دەريا و كىش و دەرىڤىنن كو چىدبن و بىن چىنابن بەرى خۆ داينە عەرمبان...)^(٣٦). تەنانەت ئەو لسەر بناغەى چىشانوكەكا بى بناغە باسى هەندى دكەت كو چەوا شەهى ئىرانى واتە (يەزدگرد)ى ب پشەبەستان ب پىشېنىا ئەستىرەناسان، كورى خۆ (بەهرامى گور) فرىكرىه ناڤ عەرمبىن (حىرە)ى و ئەف چەندە بووئە ئەگەر كو ئەو ژبلى پەروەردەبوون وەكو كەسەكى مېرخاس و وىرەك بىتە ئىكەمىن شاعرى فارس.^(٣٧) ئەڤە بەلگەنە بۆ سەلماندا قى چەندى كو ژمارەكا بەرچاڤ ژ رۆشنبىرىن فارسان ب تايبەت بىن كو خودان رۆشنبىرىيەكا ئىسلامى- عەرمبى بووئە، هەلگىر بارى بەشەكى مەزن ژ لاسايىكرنىنە، وان نموونەيا شعرا عەرمبى لسەر شعرا فارسى سەپاندىه و هەولدايه

هندی دشیاندا بیت جیاوازییښ شعرای فارسی لگهل شعرای عهرهبی کیم بکهن و هندهک نمونهییښ گهلهک جیاوازی ژناقبهن.

راسته کو ئاراستهیهکا بهیز دژی لاساییکرنا شعریهت و رۆشنیبریا عهرهبان د ناق رۆشنیبرین ئیرانیدا ههبوویه و (پهسهندکرنا زمان و ئهدهبیاتا عهرهبی و ملکهچبوون بۆ رۆشنیبریا عهرهبی لدهف ئیرانیان گهلهک ساده نهبوویه، ئیرانیان ب ئاوازیښ جۆراوجۆر کاریگهیرییا زمان و ئهدهبیاتا عهرهبی لسهر زمان و ئهدهبیاتا خو رمتکره و پهیوهندییا خو ب ئیکجاری لگهل کلتوری خوئی کهفن نهقهتانیدنه و ب ئاوازیښ جۆراوجۆر ههولداینه زمان و کلتوری خو بپاریزن و ئهف چهنده ل جهم پيشهنگین شعرای فارسی یا سهبکی خوراسانی گهلهک خویایه)⁽³⁸⁾، ئی دیاره کو ئهف ئاراستهیه رۆژ ب رۆژ بهرهف لاوازییژه چوویه و ئاراستهیا لاسایکه و داخبار ب شعریهتا عهرهبی شیایه پتر کارتیکرنی لسهر شعرای فارسی بکهت، بۆ نمونه ل دهستیکا سهرهلدانا شعرای فارسی هندهک دیږین عهرهبی دهینه دیتن کو پتر دچنه چارچووشی تیهه لکیشی، واته ل سهدهییښ سییی و چواری کۆچی ب دهگهمن دیږین عهرهبی دشعرا فارسیدا دهینه دیتن، ئی لگهل سهرهلدانا سهبکی عهرهقی ل سهدی شهشی و ههفتی کۆچی ئهف دیارده ب ئاوایهکی ژ رادمبدر دهیته دیتن، تهنانته جۆره ههفرکییهک ژی خویدابیت؛ شاعر نه بتنی دیر و دهریرین و هونهریښ رموانبیزییا عهرهبی بکاردهینن بهلکو جارنا ههولدهن ریژمانا عهرهبی لسهر دهقین فارسی پراکتیزه بکهن.⁽³⁹⁾

ب کورتی دشعرا فارسییا کهفندا دوو ئاراسته ههبوویه، ئاراستهیهکی ههولدایه کو پتر مضای ژ ههدهگار و رهگهزین رهسهن و خو مالیین ئهدهبیاتا فارسی وهرگریت و ئاراستهیهکی ژی ههولدایه ب لاساییکرنا و چهسپاندنا ئهدهگاریښ شعرای عهرهبی کو پتر ئهدهگاریښ قهسیدهییښه رابیت، دیاره کو سهقایی کۆچکان و گهرمبوونا بازاری ستایشکرنی و لاوازیوونا بهردهواما شعوبیهتی و بالادهستیوونا عهرهبان د بهرژهوهندییا ئاراستهیا دووییدا بوویه.

٢.١.٢.٣. سەرهلدانان قەسیدەیا فارسی و رۆلی شاعرین سەردەمی

سامانیان:

سەبارەت ب سەرهلدانان شعرا کلاسیکیا فارسی گەلەك بۆچوونین جودا جودا هەنە كو بۆ گەلەك ژوان چ بناغەییان زانستی نینن، ئی تشتی كو پتر د ژیدمران دا دەیتە باسکران ئەقەیه كو ل رۆژەلاتا ئیرانی یانكو ل دەقەرا خوراسان كو نافەندا سەرهلدانان شعرا کلاسیکیا فارسیە بۆ ماومیهکی دریز پشتی بەلاقبوونا ئیسلامتیی قەھاندان شعری ب زمانی عەرەبی باو بوویە، (ژمارەیا وان شاعرین ئیرانی كو ل سەدەیین ئیکی و دوویی و سییی كۆچی شعری خۆب زمانی عەرەبی د قەھاندان و د قی زمانیدا شارەزا بوون گەلەك بوویە. (ثعالبی) د پەرتووگا (یتیمە الدەر)دا ئامازەیی ددەتە (١١٩) شاعرین عەرەبیزمان كو ل خوراسان و (ماوراء النهر)ی دژیان. هەر ئەق نغیسەرە د (تتمە الیتیمە)یا خۆدا ئامازەیی ددەتە كۆمەكا دیا شاعران.^(٤٠) كەواتە ل قی ماومی چینا زانا و رۆشنیران ب توندی كەفتینە ژیركاریگەرییا زمان و ئەدەبی عەرەبی، دەستەلاتدارین دەقەری ژی كو سەر ب دەولەتا ئەمەوی و عەباسی بووینە، پشتهقانیای قی سیاسەتی کرینە. پیویستە ئەم وی سانسۆری ژیربکەین كو لژیر ناق و تاوانا شعوبیەتی ل هەمبەر بەرهەمیان خۆمالی دھاتە پیرومکران.

زۆربەیا ژیدمەریان كو باسی سەرهلدانان شعرا فارسی دكەن، ئامازەیی ددەنە ناقی (محمد بن وسیف سگری) و قەھاندان ئیکەمین قەسیدەیا فارسی كو د پەسنا (یەعقوب لیث سەقاری)دایە ددەنە بال قی شاعری. د قی شعریدا پەیشین عەرەبی هاتینە بکارهینان و کاریگەرییا شیواز و نەریتین شعرا عەرەبی ل سەر قی شعری ناشکرایە. پشتی قی یەکی هیدی هیدی شاعرین فارس قابلین نوی و کیشین تازە داهینایینە و ژ لای قی نافەرۆکیقە ژی مفا ژ بابەتین رەسەنن ئیرانی وەرگرتینە^(٤١)، ئەق گۆهرینە ژی پتر ل سەردەمی دەستەلاتداریا سامانیان خویابووینە.

سامانی ئیرانیین رەسەن بوون و گەلەك حەژ کلتوری ئیرانا کەقن دکران، لەوما ((دەستپیکا ناشکرا و بەیزا سەرهلدانان شعرا فارسی بۆ سەردەمی سامانیان قەدگەریت و (رودەکی) ژی ئیکەمین شاعری قی سەردەمیە کو

کۆمه‌کا به‌رچاڤ ژ شعرین وی گه‌هشتینه مه‌))^(٤٢). ده‌می حکومه‌تا سامانیان ل خوراسان و (ماوراء النهر) هاتیه دامه‌زاندن، ده‌ولته‌تا عه‌باسی گه‌هشتبوو کوپیتکا هیژ و ده‌سته‌لاتا خو. د شعرا عه‌رمییدا ژماره‌کا به‌رچاڤ ژ شاعرین نوی شیابوون بابه‌ت و هونه‌رین نوی بیننه‌ ناڤ شعرا عه‌ره‌بی. هه‌ر ل فی سه‌رده‌می (ابن معنز) ی ژی ئیکه‌مین په‌رتووک ده‌رباره‌ی به‌دیعی ئه‌سیبوو، ئه‌فه ژی بوو ئه‌گه‌ر کو شاعرین فارس گه‌له‌ک بکه‌ڤنه ژیر کاریگه‌رییا ئه‌ده‌بیاتا سه‌رده‌می عه‌باسی و ب ریکا پی‌روه‌ویکرن ژ شیوه‌یی شاعرین عه‌ره‌ب شعرا فارسی ژ چارچووڤی ساده‌یی سه‌رده‌می سه‌فاریان ده‌ریخن^(٤٣)، که‌واته قه‌سیده‌یا فارسی ل سه‌رده‌می سامانیان لسه‌ر بناغه‌یی نمونه‌یا قه‌سیده‌یا عه‌ره‌بی هاتیه ڤه‌هاندن، ئه‌دکارین هونه‌ری و سه‌قایئ شعرا عه‌ره‌بییا سه‌رده‌می عه‌باسی ژی رۆله‌کی مه‌زن د فی یه‌کیدا هه‌بوویه.

سه‌ره‌رای ئیرانی بوونا سامانیان و هه‌ژیکرنا وان بو کلتوری ئیرانی که‌ڤن و ده‌گه‌من بوونا په‌یئین عه‌ره‌بی د به‌ره‌مین واندا، لی وه‌سا دیاره کو قه‌سیده‌یا سه‌رده‌می سامانی ژ لایئ شیوازیشه داخباره ب قه‌سیده‌یا عه‌ره‌بیغه، یانکو (شعرا ستایشکرنا فارسی د قالبی قه‌سیده‌ییدا و لسه‌ر بناغه‌یی لاساییکرنا شعرا عه‌ره‌بی سه‌ره‌لدایه. ل سه‌رده‌می عه‌باسیان، ب پشتبه‌ستن لسه‌ر نه‌ریتین شعرا سه‌رده‌می جاهلی و ئه‌مه‌وی، قه‌سیده‌یا ستایشیا عه‌ره‌بی گه‌هشتبوو کوپیتکا خو، شاعرین عه‌ره‌ب شیابوون قه‌سیده‌یین ستایشیین به‌یژ ڤه‌هینن، قه‌سیده‌یین دویر و دریزو پرژ بابه‌تین نوی ژ لایئ شاعرین وه‌کو (بوحتوری) و (ابن رومی) و (ابن معنز) و شاعرین دیغه هاتبوونه ڤه‌هاندن. هه‌ر ئه‌ڤ شعره بوونه باشتین نمونه‌یین چاڤلیکرنا بو شاعرین تازه‌کارین ئیرانی. هه‌ر چه‌نده کو پشتی ماوه‌یه‌کی شاعرین ئیرانی هه‌ست ب فی چه‌ندی کرن کو ته‌ڤایا کیشین عه‌روزی و یاسایین ره‌وانبیزی لگه‌ل ساخه‌لتین زمانی فارسی ناگونجن و ب گوهرینا کیشین شعری رابوون و قالبین نویین وه‌کو مه‌سنه‌وی و چوارین و دووبه‌یتی بو شعری بکاره‌ینان.

(٤٤)

ب شیوه‌یه‌کی گشتی سه‌ره‌لدا قه‌سیده‌یی ل سه‌رده‌می سامانیان و گه‌شه‌کرنا وی بناغه‌یه‌که بو ته‌شه‌نه‌کرنا شعریه‌تا قه‌سیده‌یی د شعرا فارسیدا،

سهره‌رای هه‌بوونا ئەدگارین خۆمالی د شعرین قی قوناغیدا و سهرهلانا کیش و قالبین جیاواز، لی شعرا قی قوناغی ب ئیکه‌مین ویستگه‌هی گرنگی لاساییکرنا ئەدگارین قه‌سیده‌یا عه‌ره‌بی و فه‌گوه‌استنا وی بۆ قوناغین دین شعرا فارسی و پاشان بۆ ملله‌تین دین ده‌قه‌ری ده‌یته هژمارتن.

٤.٢.١.٢. گه‌شه‌کرنا قه‌سیده‌یی ل سهرده‌می غه‌زنه‌ویان:

سهرهلانا راسته‌قه‌ینه‌یا شعرا کلاسیکیا فارسی لسه‌ر بناغه‌یی قه‌سیده‌یا عه‌ره‌بی بۆ سهرده‌می سامانیان فه‌دگه‌ریت، لی سهرده‌می ده‌سته‌لاتداریا تورکین غه‌زنه‌وی و ب تایه‌ت (سولتان مه‌حمود غه‌زنه‌وی)، سهرده‌می گه‌شه‌کرنا قه‌سیده‌یا فارسیه‌. (شکۆمه‌ندی و مه‌زناهی کۆچکا سولتان مه‌حمودی غه‌زنه‌وی ب نافوده‌نگه‌. ته‌و زیر و گه‌وه‌هر و سه‌رمایه‌یا کو وی ژ نه‌نجامی هیرشین خۆ یین به‌رده‌وام بۆ سه‌ر هندستانی ده‌سته‌ ئینابوون، بوونه‌ ئه‌گه‌ر کو به‌ری ژماره‌کا زۆر ژ شاعر و زانیین وی سهرده‌می بکه‌فیه‌ کۆچکا وی. (سولتان مه‌حمودی) کۆچکا خۆ لسه‌ر بناغه‌یی لاساییکرنا کۆچکا خه‌لیفه‌یین عه‌باسی بریشه‌دبر، له‌وما نیزیکی چوارسه‌د شاعر ل کۆچکا وی کۆم بووون)^(٤٥)، ره‌نگه‌ هه‌ر ئه‌فه‌ حه‌زا وی بۆ لاساییکرنا کۆچکا عه‌باسیان و هه‌بوونا ده‌سته‌لاته‌کا وه‌که‌فه‌ بناغه‌یه‌ک بیت بۆ گه‌شه‌کرنا قه‌سیده‌ و مه‌به‌ستا ستایشکرنی د شعرا فارسیدا.

هنده‌ک د قی باومریدانه‌ کو (ل سهرده‌می غه‌زنه‌ویان شعرا فارسی لکه‌له‌ک بواران دا گه‌هشتیه‌ کوپیتکا پیشکه‌فتنی، شاعران پتر خۆ ژ کیماسیین ده‌ستپیکا سهرهلانا شعرا فارسی رزگارکریه‌.شاکارین مه‌زن ل قی سهرده‌می هاتینه‌ نافراندن و شاعر نه‌ بتنی خۆ ژ لاساییکرنا و پیره‌ویکرنا شعرا عه‌ره‌بی رزگارکریه‌ به‌لکو شیاینه‌ شعرا فارسی بکه‌نه‌ نموونه‌یه‌ک بۆ شعرا عه‌ره‌بی و ب ریکا پشتبه‌ستن ب ئەده‌بیاتا فارسیا به‌ری ئیسلامی وهرار و پیشکه‌فتنه‌کا مه‌زن و به‌رچاڤ بیخه‌ن د شعرا فارسیا دهری دا)^(٤٦). زیده‌روویه‌ک دقئ چهن‌دیدا هه‌یه‌، راسته‌ کو ل قی سهرده‌می داهینان و گوهرینین مه‌زن د شعرا فارسیدا ده‌یته‌ دین، شاکارین مه‌زن

د بواری ئهدهبی داستانیدا سههرهلدهمن و قالبین نوی بۆ شعری دهینه دانان، لی لگهل هندئ ژئ ئاراستهیهکا بهیزهیه کو لاساییا ئەدگار و تایبهتمهندیین قهسیدهیا عهربی دکهت، لهوما (ئاماژهدان و مفاومرگرتن ژئدهبی عهربی و ئاڤهروکا شعرا عهربی و ئاڤئ قههرمانین عهربان و شاعرین مهزن و پهرتووکیین عهربیین بناڤودهنگ و قهبلهیین عهربان. ههروهسا بکارهینانا پهیقین زهحههت و دهگمهنین عهربی د شعرا فارسییا سهردهمی غهزنهویدا دههته دیتن)^(٤٧). خواندنا ئەدهبیاتا فی سهردهمی فی راستی بۆ مه دهته دیارکرن کو لگهل ههبوونا بهرهمین وهکو شاهنامهیا فردهوسی و هندهک بهرهمین دیین داستانی کو نوینهراتیا چیژا ئیرانی دکهن، لی شعرا باو و پهسهند د کۆچکا غهزنهویاندا شعرا ستایشکرنی بوویه کو د چارچووڤئ قهسیدهییدا دهاته پێشکیشکرن.

٥.٢.١.٢. بهردهموامبوونا دهستهلاتا قهسیدهیی ل سهردهمی سهلجوقیان:

جۆره گۆهرینهک د شعرا فارسییا سهردهمی سهلجوقیدا ژئ دههته دیتن، (بهرفرههیا دهستهلاتا سهلجوقیان بوویه ئەگهري دروستبوونا تیکهلیهکی د ئاڤهرا خهلکی خوراسان و عیراقا عهجهمدا، ئەڤه ژئ بوویه ههینینی سههرهلدانا سههکهکی نوی ب ئاڤئ سهبکی عهراقی، لی دگهل هندئ ژئ ب شیوهکی گشتی ئەڤ شعره ههردیژهپیدانا شعرا شاعرین بهری فی قوناغیه)^(٤٨)، واته پرانیا ئەدگارین وی ههردگاریین شعرا فارسییا سهردهمین سامانی و غهزنهویه.دیاره ههردیژه ههبوونا کۆمهک ژ تایبهتمهندیین ههڤشیک وهکو زالبوونا قالبئ قهسیدهیی و مهبهستا ستایشکرنی و وهککهڤیا زمانئ شعری، شعرا سهردهمی سامانی و غهزنهوی و سهلجوقی کو بنگههی وان رۆژهلاتا ئیرانییه، ب سهبکی خوراسانی هاتینه نیاسین. داخباربوونا قهسیدهنئیسین سهبکی خوراسانی ب گشتی و یین سهردهمی غهزنهوی ب تایبهتی، ب قهسیدهیا عهربی تشتهکی ئاشکرایه. (وان ب خۆ گهلهک جازان ئاماژهدایه فی چهندی کو شاعرین عهرب مامۆستایین وان.بۆ نموونه (انوری) د دیرهکا شعریدا ئاماژهی دهته فی چهندی کو شعر داهینانا عهربانه و

(منوچهری) دەمی دڤیت بالادەستبوونا خو ل هەمبەر شاعرهکی دی بەدەتە دیارکرن دبیژیت کو من گەلەک دیوانین شاعرین عەرەبان ژبەرکریه و ئەڤ شارەزاییه ل دەڤ تە نینه، واتە ژبەرکرن شاعرین عەرەبان وەک خالەکا بەیژیوونا شاعران هاتیەزانین. تەنانەت شاعرین سەبکی خوراسانی ل سەر بناغەیی پیشوازیکرن ژ شاعرین عەرەبی شاعرین خو ڤهاندینه واتە هەمان کیش و سەر وایا شاعرین عەرەبی بکارئینایه و جارنا وان ب خو ئاماژە دایه وئ شەرا کو لاساییا وئ کرینه و کوتینه کو مە ئەڤ شەره لدویش شوپا فلان شەریان شاعری عەرەب ڤهاندیه و کیشا فلان شەری بکارئینایه. ئەڤه و چەندین نمونەیین دیتەر دبنە بەلگە بو سەلماندنا ڤی کاریگەری وەکو بەرفرەهیا بکارهینانا رسته و دەرپرینین عەرەبی یان بکارهینانا زاراق و تیلنیشانین گریڤای ب کلتور و رۆشنبیریا عەرەبی. تەنانەت ل دەستیکی ەندەک شاعرین فارس لاساییا پیشەکیا (طللی) یا شەرا عەرەبی کرینه و هەولداینه هەمان شیوازی د شەرا فارسیدا ژی بکارینن. ژلی ڤی چەندی دیاردەیین وەکو وەرگیرانا شاعرین عەرەبی یان کوپیکرنا وان یان دزی ژ شەرا عەرەبی د دەستیکا شەرا فارسیدا دەیتە دیتن.^(۴۹)

۲.۲.۱.۲. نمونەییکرن قەسیدەیا خوراسانی:

ل سەردەمی سەلجوقیان شەرا ب دیالیکتین دیین بەریه لاڤ ل ئیرانی هاتیە ڤهاندن. (سیروس شمیسا) گەلەک بەلگەیان بو سەلماندنا ڤی راستیی دەینیت، ئی تشتی بالکیش ئەڤهیه کو پرانیا نمونەیین وی ئاماژەنه بو ەندی کو یان شاعرین سەبکی خوراسانی باسی فارسی نەزانینا وان شاعران و ئاشنا نەبوونا وان لگەل سەبکی خوراسانی کرینه و یان هەولداینه ب ریکا دەستکاریکرنی وان بیخه سەر زمانی شاعرین سەبکی خوراسانی. ئەو (باباتاھری) دکەتە نمونە و دبیژیت کو سەرەرای ەندی کو شاعرین وی سەر ب دیالیکتا لورینه، ئی هاتیە دەستکاریکرن و نیزیکبووینه ژ لەهجا خوراسانی. دیارە کو ئەو شاعرین ب لەهجا خوراسانی یانکو لەهجا دەری نەهاتیە ڤهاندن ب ڤهەلەویات هاتیە ناڤکرن^(۵۰)، کەواتە کەڤن

بوونا سهبکی خوراسانی و پیشه‌نگبوونا وی نیشانا فی چهندی نینه کول دهقهرین دیین ئیرانی شعر ب دیالیکتین دی نه‌هاتینه نئیسین، به‌لکو لگه‌ل هاتنا سه‌لجوقیان و کۆچکرنا هنده‌ک شاعر و نئیسهران ژ خوراسانی بۆ دهقهرین دی ئەهف راستیه خویا دبیت کول وان دهقهران ژ شعر ب دیالیکتین دی هاتینه نئیسین و ئەهف نئیسهره ب ئاوايه‌کی راسته‌وخۆ یان نه‌راسته‌وخۆ شعرا وان ب شعره‌کا پله دوو ل قه‌له‌م ددهن و داخوازا لاساییکرنا شعرا دهقه‌را خوراسانی ژ وان دکهن، ئەهف ژ دیبته ئەگه‌ری بهیزکه‌فتنا لاساییکرنا نا‌فخۆیی د ئەده‌بیاتا فارسیدا. چه‌وا شاعرین عه‌ره‌ب هه‌ولا پاراستنا ئەدگارین قه‌سیده‌یا جاهلی ددهن و وی دکهنه نموونه، ئەهف نئیسهره ژ شعر دهقه‌را خوراسانی دکهنه نموونه‌یه‌ک بۆ لاساییکرنی. په‌یوه‌ستبوونا سه‌بکی خوراسانی بۆ ماومه‌یه‌کی دویر و دریز ب مه‌زنترین ده‌سته‌لاتداریین وی سه‌رده‌می هیزه‌کا وه‌سا دا بوو فان نئیسهران کو بشین ب فی کاری ئەه‌نجامیدن.

بزا‌فا نموونه‌یکرن و سه‌پاندنا سه‌بکی خوراسانی لسه‌رده‌قهرین دیین ئیرانی، پشتی هیزه‌کا مه‌غولان دگه‌هیه‌ته کوبیتکا خۆ. پید‌قیه باسی وان نئیسهران به‌یه‌ته کرن کو لگه‌ل ژ نا‌فخۆونا ده‌وله‌تا خواره‌زمشاهی لسه‌رده‌ستی مه‌غولان ئاواره‌ی ده‌قهرین دی بوون. ئیک ژ نا‌فداترین نئیسهرین ب فی ره‌نگی (شمس قیس رازی)یه‌ره‌نگه ئەو ئیک ژ به‌رپرسین سه‌ره‌کیین نه‌هیلانا ئەدگارین ره‌سن و ناوچه‌یین شعری ل ده‌قهرین دیین ئیرانی و سه‌پاندنا ساخله‌تین قه‌سیده‌یا خوراسانی کو پاریزه‌را ئەدگارین قه‌سیده‌یا عه‌ره‌بیه بیت. هه‌لوسته‌ین وی ب ئاشکرایی فی چهندی پیشان ددهن، بۆ نموونه ده‌می (ئهو باسی وان فه‌له‌ه‌ویاتان دکه‌ت کول رۆژه‌لاتا ئیرانی باو بووینه، به‌ری هه‌ر تخته‌کی باسی وی هه‌ست و سو‌زا ژ راده‌بده‌ر دکه‌ت کو د فان شعراندا ده‌یه‌ته دیتن. ئەو دبیزیت کو ئەفان شعران گه‌له‌ک گه‌نج سه‌ردابرینه و گه‌له‌ک کچ خستینه دا‌قین چه‌ژیکرنی، باشی رهنه‌یه‌ی ژ کیشا وان شعران دگریته و ب دیتنا وی ژ لایی عه‌روزی قه‌ خه‌له‌تن^(۵۱)، واته ئەو ب چاهه‌کی کیم به‌ری خۆ دده‌ت فان شعران، چونکه ژ لایه‌کیقه ئەو

عهقلانییهتا کو رهخهیا عهرهبی بو قهسیدهیی دانای تیدا ناهیهته دیتن و ژ لایهکی
دیقه سهرب کیشا عهروزیقه نینن.

بو ماوهیهکی دریز شعره سهبکی خوراسانی ب شعرهکا نمونهیی هاتیه
تهماشاکرن و لادان و دوورکهفتن ژ شیوازی قی سهبکی ب گهندهلی و دوورکهفتن
ژ رهسهنایهتی هاتیه زانین، تهناهت ل سهردهمی نوی ژی کهسهکی وهکو (محمد
تقی سپهری) د پهرتووکا (براهین العجم ۶ قوانین المعجم) د قی باومرییدییه کو
بهری هیرشا مهغولان ههمی شاعرین ئیرانی خودان تبع بووینه و ههمیان یاسا و
بنهمایین کیش و عهروزی زانیه، لهوما پیدقی نهبوویه کوچ پهرتووکهک دمبارهی
قی چهندی بهیهته نشیسین، لی دهمی مهغولان هیرشکریه سهر ئیرانی، ههمی زانا و
نقیسهرین ناقدار کوشتینه و کهسین شارمزا نههیلاینه، یاسایین شعری و سهروایی
ژناقچووینه و هاتینه ژبیرکرن.پشتی ماوهیهکی دهمی جارها دی بارودوخ ئارام
بوویهقه نقیسهران ههولدایه وی بهلاغهت و فهساحهتا بهری ساخکهنهقه، لی زمانی
وان بیسهروههرویه و ئاگههداری یاسایین شعری نهبووینه، ژبهه هندی ئهقه پتر ژ
پینج سهد سالانه کو کهس نهشیایه ب دروستی شعری ب زمانی فارسی بنقیسیت و
ههه کهسهکی تشتهک ژی فههاندبیت، بریتیه ژ شعرهکا پهکهکهفتی و لاوان،
یانکو ب دیتنا قی نقیسهری پله پایهیی شاعرین سهردهمی نوی نرمتره ژ یین
بهری^(۵۲). ب کورتی پشتی هیرشا مهغولان ههولهکا مهزن دهیهته دان بو
لاساییکرنا شعره سهبکی خوراسانی و ب قی ئاواپی لاساییکرن و نه ریتگه رایا ئهدهبییا
ناقخویی دئهدهبی فارسیدا بهیزدکه قیت.

٧.٢.١.٢. بهێزكهفتنا غهزه لا سه‌ربه‌خۆ و لاوازیبونا قه‌سیده‌یی:

هه‌رچه‌نده‌ كو هاتنا سه‌لجوقیان و شیوازی ده‌سته‌لاتداریا وان و قه‌گۆهاستنا پایته‌ختی ژ خوراسان بۆ ئەسفه‌هان و تیکه‌لیا رۆشنبیریا رۆژئاڤا و رۆژه‌لاتا ئیرانی ب فاکته‌ریڤ رێخۆشکه‌ر بۆ گۆهرینا سه‌به‌کی خوراسانی بۆ سه‌به‌کی عه‌راقی ده‌ینه‌ هژمارتن، ئی وه‌سا دیاره‌ كو (هێرشا مه‌غولان و ومه‌رچه‌رخانا ته‌واوا بارودۆخی جفاکی بوویه‌ ئەگه‌ر كو ب ئیکجاری سه‌به‌کی خوراسانی ژئاڤا بچیت و سه‌به‌کی عه‌راقی جه‌ی وی بگرت) (٥٣). سه‌به‌کی عه‌راقی (ژ لایمی میژووویی شه‌رده‌می مه‌غولان و ئیلخانیان و تیموریان ب خوڤه‌ دگریت، واته‌ ژ سه‌دی حه‌فتی هه‌تا سه‌دی نه‌ی کۆچی به‌رده‌وام بوویه‌، ئەڤ ناقلینانه‌ ژ ی پتر ژ به‌ر هندی بوویه‌ كو پشتی مه‌غولان ناڤه‌ندیڤ رۆشنبیری ژ خوراسان بۆ عه‌راقی هاتینه‌ قه‌گۆهاستن- هه‌رچه‌نده‌ ئەڤ بزاقه‌ ژ سه‌رده‌می سه‌لجوقیان ده‌ستپیکریوو، ئی هیشتا خوراسان نه‌هاتبوو خاپورکرن- وشاعه‌ر و نشیسه‌ریڤ مه‌زنیڤ قی سه‌به‌کی ژ خه‌لکی باژیریڤ سه‌رب عه‌راقا عه‌جه‌من) (٥٤).

دوو فاکته‌ریڤ سه‌ره‌کی هه‌نه‌ كو قی شعری ژ شعرا سه‌به‌کی خوراسانی جودا دکهن ئەو ژی به‌لاقبوونا عرفان و سۆفیگه‌ریڤ د شعرا قی سه‌به‌کی و زالبوونا قالبی غه‌زه‌لی و لاوازیبونا قه‌سیده‌یی (٥٥)، له‌وما قه‌کۆله‌ریڤ ئیرانی گه‌له‌ک جارن هه‌ولده‌ن ب ئاویڤ جۆراوجۆر سه‌ربه‌خۆبوون و جودابوونا غه‌زه‌لی ژ قه‌سیده‌یی به‌سه‌مین و وی ب داهینانه‌کا شاعریڤ فارس بده‌نه‌ نیاسین، ئەو جه‌خته‌کا زیده‌ لسه‌ر جیاوازیبونا تاییه‌تمه‌ندیڤ غه‌زه‌ل و قه‌سیده‌یی دکهن. دانه‌نیاسینا غه‌زه‌لی وه‌کو داهینانه‌کا شعرا فارسیا سه‌به‌کی عه‌راقی و بیناسه‌کرنا وی وه‌کو قالبه‌کی سه‌ربه‌خۆ، بابه‌ته‌که‌ كو پیویسته‌ قه‌کۆلین و دویچچوونه‌کا زۆره‌ و پرانیا جارن دویچچوونا قی بابه‌تی مه‌ دگه‌هینیته‌ قی ئەنجامی كو غه‌زه‌ل قالبه‌کی سه‌ربه‌خۆ نینه‌ و ئەو گۆهرینا كو قه‌کۆله‌ریڤ فارس باس ژی دکهن پتر بریتیته‌ ژ سه‌رده‌میکرنه‌کا جیاواز لگه‌ل مه‌به‌ستین قه‌سیده‌یی و ئاویته‌کرنا وان لگه‌ل سۆفیگه‌ریڤ. بۆ پیڤشاندا نا قی چه‌ندی ژی پیویسته‌ ئەم به‌ریخۆبه‌دینه‌ غه‌زه‌لی د پیره‌وی لاساییکرنا شعرا رۆژه‌لاتا ئیسلامیدا.

١٠٧٠٢٠١٠٢. پهيوهستبوونا تهغهزولا شعرا فارسی ب پيشهکيا قهسیدهيا

عهرهبيشه:

قهسیدهيین عهرهبي پرانیا جاران پيشهکیدارن، ديارهکو پيشهکيا قهسیدهيا عهرهبي ژ چهند بابتهان پیکهاتيه، ههروهسا ههمی دهمان ژي ب ناوايهکی نهبوويه، واته ئەم دشيین باسئ چهندين جوړين پيشهکیان بکهين، زوړيهی جاران شاعرین جاهلی شعرین خو یان ب پيشهکيهکا (طللي) یان غهزلهی دهست پیدکن، ئی جارنا ژي هندهک پيشهکيین دی دهينه دیتن، واته ئەم دشيین باسئ پيشهکيین (طللي)، غهزلهی، گهنجاتی و پیری، وهسفا مهیی بکهين^(٥٦)، لگهل هندئ ژي ((عهرهبان پتر ههولدايه کو قهسیدهيین خو ب پيشهکيین غهزلهی دهست پیکهن))^(٥٧). غهزهل ل دهستیکی ئیک ژ بابتهتین پيشهکيا قهسیدهيا عهرهبي بوويه، د قهسیدهيا فارسیا سهبکی خوراسانیدا ژي پيشهکيهک ل دهستیکیا قهسیدهیی هاتيه بکارهينان، ئەف پيشهکيه ب تهغهزول هاتيه نیاسين^(*)، ل ((هندهک قوناغان زاراقئ غهزلهی ژي بو تهغهزولین دهستیکیا قهسیدهیان هاتيه بکارهينان))^(٥٨)، کهواته دهمی ئەم باسئ تهغهزولا قهسیدهيا فارسی دکهين پیوسته وی لگهل پيشهکيا قهسیدهيا عهرهبي بهراورد بکهين، نه لگهل مهبهستا غهزلهی کو ب تنئ مهبهستهکا قهسیدهيا عهرهبييه، ب دهربرينهکا دی د شعرا عهرهبييا جاهليدا غهزهل یان تهغهزول بابته یانکو مهبهستهکا شعری بوويه کو ل پيشهکيا قهسیدهیان هاتيه بکارهينان، ئی فارس ب شیويهکی گشتی زاراقئ تهغهزولئ بو پيشهکيا قهسیدهیی کاردهينن.

دياره جياوازيهک ژي د ناقبهرا پيشهکيا شاعرین عهرهبين بيابانشين و يین شارنشيندا ههبوويه و ئەو بابتهتین کو وان د پيشهکیاندا باسکرین ب تهمامهتی وهکو ههف نهبووينه، ئی ب شیويهکی گشتی پيشهکيا قهسیدهيا فارسی (تغزل) ل ژیر کاریگهرييا فان پيشهکیان، بابتهتین وهکو عهشق و وهسفا سروشتی و وهسفا پیری و بیرهينانهقهيا گهنجاتی و وهسفا شهرابی ب خوڤهدگريت.^(٥٩)

قهسیدهیی بوویه. ئەو غەزەلین کو د دیوانین شاعرین بەری سەدی شەشی دەینە دیتن ژێ رەنگە هەر ئەو نەسیب بن کو ل دەستپیکا قەسیدەیان دەاتنە بکارهینان^(٦٢)، کەواتە شاعرین دەستپیکا سەدی شەشی ب پێشەنگین غەزەلا فارسی دەینە نیاسین ب تاییبەت (سنائی غەزەنەوی) کو ژمارەیا غەزەلین وی ژ پینج سەد غەزەلان دەریازدین و گیانی سۆفیگەریی زالە بەسەر پارانیا فان غەزەلان^(٦٣). ل نیشا دوویی ژ سەدی شەشی ژمارەیا غەزەلان زیندە دبیت و بەشەکی بەرچاڤ ژ دیوانا شاعران ب خۆڤە دگرت^(٦٤)

ئەگەر ئەم تەماشەیی بیروبوچوونین قەکۆلەرین کەقنن رۆژەلاتا ئیسلامی دەریارەیی چەندایەتی و قالبین شعرا عەرەبی بکەین، چ قالبان ب ناڤی غەزەلی نابینن. د ناڤ زانایاندا بوچوونین جیاواز سەبارەت ب دیرین قەسیدەیی هەنە، هەندەک دبیزن کو دیرەکا ب تنی (یتیم)ە و ئەو شعرا دگەهیتە سی دیران (نتفە)یە و ئەوا ژ سی دیران هەتا دەه دیران پیکدەیت دبیتە قتەه (قطعة)یە، پیدڤیە قەسیدە ژێ ژ بیست دیران کیمتر نەبیت. هەندەک ژێ د قی باومریدانە کو قەسیدە ژ یازدەدیران دەریاز دبیت، هەندەکین دی ژێ دبیزن کو قەسیدە ئەو شعرا کو پتر بیت ژ حەفت دیران. لگەل هەبوونا فان بوچوونا زانایەکی وەکو ئەخفەشی دەریازبوونا شعری ژ سی دیران کریه پێشەرەک بو قەسیدەیی^(٦٥)، یانکو (زاراڤی قەسیدەیی د زمانی عەرەبیدا ب شیومیەکی گشتی بو شعری دەیتە بکارهینان، وان شعرا خو ب قەسیدە ناڤکریه...)^(٦٦). ئەڤە ب خو ژێ نیشانا قی چەندیە کو قالبی سەرەکیی شعرا عەرەبی قەسیدەییە و کۆهرینا بابەت و ناڤەرۆکا قەسیدەیی نابیتە ئەگەر کو قەسیدە ناسنامەیا خو ژ دەست بەدەت.

د شعرا عەرەبیدا غەزەل مەبەستەکا شعریه^(٦٧) و (ب هەستی سکیی مروڤیڤه هاتیەگریدان. شاعر غەزەلی بو دەریارینا حەژیکرنا خو بەرامبەر نافەرەتەکی بکاردەینیت، ژمیژە کو ئەڤ زاراڤه د بواری ئەدەبیدا دەیتە بکارهینان. لگەل زاراڤی غەزەلی گەلەک جارن زاراڤین (نسیب) و (تشیب) ژێ وەکو هەڤواتایین وی هاتیە بکارهینان، هەرچەندە کو هەندەک داڤوکیی ل سەر

جیاوازیبوونا وان دکهن، لئ ئەگەر بەریخۆبۆدەینە واتایا هەر سی پەشقان د
 فەرھەنگا (لسان العرب المحیط)دا، دی بینین کو هەر سی پەیف هەقواتایین هەقن و بو
 حەژیکرن و تیکەلاھی و گفگۆکرن لگەل ئافرەتی هاتینە بکارهینان. د بواری
 شعریدا ژێ بکارهینان و کاریگەرییا هەر سی زاراغان وەکو هەقە یانکو هەر چەندە
 ھندەک نغیسەران جیاوازی خستییه د ناقبەرا غەزەل و تەشبیب و نەسیبیدا، لئ ب
 راستی ئەو سنوورین وان دەستنیشانکرین گەلەک رۆھن و ئاشکرا نین، ئەقە ژێ
 نیشانا هەقواتا بوون و تەقلیھەقبوونا وانە. (٦٨)

ل سەردەمی ئەمەویان دوو گۆھرینین مەزن د غەزەلیدا دروستبووینە کو
 ھەژێ گرنگیبیدانینە، یا ئیکی ب مەبەستکرن غەزەلینە واتە قەھاندنا شعرەکا
 غەزەلیا سەربەخۆ و یا دی سەرھلدانا دوو ئاراستەیین جودا د غەزەلیدا؛ واتە غەزەلا
 سکسی و غەزەلا عوززی (غەزەلا پاک). ئەو کەسی کو بو ئیکەمین جار ب قەھاندنا
 شعرین غەزەلین سەربەخۆ رابووی، (عمر بن ابی ربیعە)یە، وی غەزەل ژ قەسیدەیا
 جاھلی جوداکریە و غەزەلین سەربەخۆ نغیسینە... (٦٩). دیارە بزاقین ب قی رەنگی
 بووینە ئەگەر کو نغیسەرەکی وەکو (طە حسین) جیاوازی بیخیتە د ناقبەرا
 (غەزەلا شاعرین جاھلی و ئیسلامیدا، ب دیتنا وی لدەق شاعرین جاھلی غەزەل ب
 تنی ئامرازەکە و شاعر وەکو ئامانج بەری خۆ نادەتی، ئەقە ل وی دەمی کو د شعرا
 ئیسلامیدا بویە ئامانجەک، واتە غەزەل هاتیە قەھاندن بئ کو شاعری کربیتە
 ئامرازەک بو مەبەستا ستایشکرن یان شانازیکرنی (٧٠)، ل سەر قی بناغە ی دشین بیزین
 د شعرا ەرەبیدا چ قالبین سەربەخۆ بناقی غەزەلی نین. قەسیدە گەلەک مەبەستان
 ب خوقەدگرت کو ئیک ژ وان غەزەلە. ل سەردەمی جاھلی غەزەل بەشەک بوویە ژ
 پێشەکیا قەسیدەیی و پاشی ل سەردەمی ئەمەویان قەسیدەیین سەربەخۆ و تاییەت
 ب غەزەلی هاتینە قەھاندن، لئ لگەل ھندی ژێ سەربەخۆ بوونا قی مەبەستی نەبوویە
 ئەگەر کو ب قالبەکی جودا ژ قەسیدەیی بەیتە نیاسین.

پەیوہستبوونا بەیزا غەزەلا ەرەبی وەکو مەبەستەکا شعری ب
 قەسیدیقە، واتە دەگمەن بوونا غەزەلین سەربەخۆ و بەرفرەھیا بکارهینانا غەزەلی د

شعرا فارسیدا، نهمازه پستی سهرهلدانا سهبکی عراقی بوویه نهگهر کو قهکۆلهترین ئیرانی ب ئاوایین جوراوجور ههولا سهلماندا جیاوازییا تهغهزولا دهستییکا قهسیدهیی ژ غهزهلین سهرهدهیین فارسی بدهن. مرؤف ههست ب هندی دکهت کو نهو گهلهک ههستیاران ههدهریی لگهل قی بابهتی دکهن و دخوازن سهرهلدانا غهزهلا فارسی ب وهرچهرخانهکا مهزن د زمان و شیوازی شعرا فارسی ل قهلهم بدهن. نهو تشتی نهو باس دکهن نابنه بهلگه بو ههبوونا جیاوازییهکا مهزن و ریشهیی د ناقبهرا تهغهزولا دهستییکا قهسیدهیی و غهزهلی وهکو قابلهکی شعریی سهرههخو، بو نمونه (سیروسی شهمیسا) وهکو ئیک ژ ناقدارترین قهکۆلهترین شعرا کلاسیکیا فارسی ههلدایه ب ریکا دهستنیشانکرنا هندهک جیاوازیان قی چهندی بسهلینیت کو غهزل جیاوازه ژ تهغهزولی، گرنگترین بهلگهیین وی نهقهنه:

۱. نهو جیاوازیی دئخیته د ناقبهرا مهعشوق د تهغهزول و غهزهلیدا، ب دیتنا وی چونکه مهعشوق د شعرا تهغهزولیا دهستیکی غولام و جاریه بوویه، لهوما بریتیه ژ مهعشوقهکا بی نرخ و کیم بها، د غهزهلیدا مهعشوق خودان نرخ و بهایه و تهناهنهت شاعر نامادهیه جانی خو بکته گوری وی^(۷۱)، لی ژ لایهکیقه نهقه نهدهگارهکی هونهریی جوداکهر نینه و ژ لایهکی دیقه چیدبیت هههتهه چهنده ئیک ژ جیاوازییین غهزهلا سهردهمی عهباسی و غهزهلا سهردهمی جاهلی و نههموی زی بیت. نهگهر بهلگهیی نقیسهری بو سهلماندا قی راستیی نهقه بیت کو مهعشوقین شاعران د سهبکی خوراسانی غولام و جاریه بووینه، وهسا دیاره کو ههمان بارهدوخ لسهردهمی عهباسیان زی ههبوویه، خو کیمکرن بو مهعشوقی و بهرزراگرتنا وی و خو قوربانیکرن بو وی ژی تشتهکی نوی نینه، بهلکو ساخلهتهکی کهقنی غهزهلا عهههیییه. نهگهر وه نهبیت رهخنهگههکی وهکو (قدامه بن جعفری) نابیژیت کو (پندقیه د نهسییدا خو شکاندن و خوکیمکرن و نازکی و سستی هههبت یانکو پندقیه شاعر خو وهسا نیشان بدهت کو ل هههههه خوشتشیا خو گهلهک لاوازه و چ بریار د لهیین ویدا نینن،

ههیه. گۆهرینا ئاراستهیا ماتریالیا غهزهلی بهرهف ئاراستهیا سۆفیگهیری د غهزهلا عهرهبییدا ژێ دهیته دیتن، سهركیشی قی کاری ژێ (ابن فارض)ی مسریه^(۷۶)، یانکو د شعرا سۆفیگهیریا عهرهبییدا ژێ مهشوق دبیته هیمایهکی سۆفیگهیری.

۴. جوداهییهکا دی کو نغیسهر ئاماژیی پی ددهت ئهقهیه کو (د تهغهزولیدا پتر باسی بههههههشتن و شادی و بهختهوهیری دهیته کرن لی د غهزهلیدا باسی فهقهتیا و دووربوون و خهمی دهیته کرن)^(۷۷)، ئهقه ژێ نه تشتهکی تازهیه، ئهف دوو ئاراستهیه د غهزهلا عهرهبییدا ژێ ههبووینه و باشتین بهلگه ژێ جیاوازییا غهزهلا عوزری و سکسیه ل سهردهمی ئههویان.

۵. سهبارت ب جیاوازییا واتایا غهزهل و قهسیدهمی ژێ دبیزیت (د غهزهلیدا ژیلی واتا روالهتی واتایهکا فهشارتی ژێ ههیه، لی د تهغهزولیدا ب تنی واتایا روالهتی زاله)^(۷۸)، ئهف چهنده ژێ گریدایه ب بابتهی خواندن و شروقهکرا شعری و تارادهمیهکی زور دچیته چارچووئی سهرهلدان و گهشهکرا مهبهستا سۆفیگهیری کو د قهسیدهیا عهرهبییدا ژێ دهیته دیتن.

نغیسهر باسی هندهک جیاوازیین دی ژێ دکهت کو ب دیتنا مه نه د وی ئاستیدانه کو مینا جیاوازییا د ناقهرا غهزهل و تهغهزولیدا بهینه باسکرن. دیاره فهکۆلهر پرانییا جاران باسی غهزهلی وهکو مهبهستهکا شعری دکهت یانکو ئهو تشتی ئهو دبیزیت پهیههسته ب مهبهستا غهزهلی و نابیته پیشر بۆ جیاوازییونا غهزهلا فارسی ژ تهغهزولا فارسی و قالبی قهسیدهمی.

ئهو غهزهل د ئهدهبی فارسیدا ئیکه ژ قالبین شعرا کلاسیکیا فارسی، ژیهر هندی کو ههر ژ دهستیکی هاتیه تهرخانکرن بۆ بابتهی دلداریی و باسکرا جودابوون و بههههههشتنی و جوانیا یاری، یانکو پتر بابتهین تهغهزولی ب خوڤهگریه، ژیهرهندی ب غهزهل هاتیه نیاسین، واته بۆ ناقکرا قی قالبی مفا ژ پهیفا عهرهبییا غهزهلی هاتیه وهگرتن^(۷۹). ناقی غهزهلی ب خو بهلگهیهکه بۆ هندی کو سهروکانیا غهزهلا فارسی ههر غهزهلا عهرهبییه، نهخاسمه کو پرانییا جاران

ناقهروكا غهزەلئى ژى مينا تهغهزولا دهستپىكا قهسیدهيان لدور ئەقینىیه^(۸۰). ئەم دشیين بیژین کو غهزەلا فارسی بریتیه ژ جودابوونا تهغهزولا دهستپىكا قهسیدهيان و قههاندنا وئى ب ئاوايهكى سهریهخۆ، لگهل سهریهخۆبوونا غهزەلئى د سهبکى عهراقیدا؛ بۆ جوداکرنا تهشبیب یانکو نهسیب و غهزەلا دهستپىكا قهسیدهيان ژ غهزەلا سهریهخۆ، زاراقیئن تهغهزول و غهزەلئى هاتینهبکارئینان، تهغهزول بۆ غهزەلا دهستپىكا قهسیدهيان و غهزەل ژى بۆ غهزەلا سهریهخۆ.^(۸۱) غهزەل تهقلی بابەتین بهرزین عرفانى و پموشتی بوویه و شاعران د غهزەلین خۆدا ههمان پهیقین تهغهزولئى بۆ دمرپرینا واتایین بهرز بکارئینایینه^(۸۲)، كهواته تهنها خالا سهرهکیا کو جیاوازیئ دئیخهته د ناقههرا غهزەلا فارسی و پیشهکیا قهسیدهیا فارسی (تغزل)، بریتیه ژ کاریگهرییا سۆفیگهریئ و لاوازوونا مهبهستا ستایشکرئى، کو ب راستى ئەقه ژى نابنه بهلگه بۆ جوداکرنا غهزەلئى ژ قهسیدهیئ، چونکه ئەگەر ئەقه ببنه پيشەر پندقیه باسئ جودابوونا غهزەل و قهسیدهیئ دشعرا عهههیدا ژى بکهین. كهواته چ جیاوازیهکا گرنگ و سهرهکی د گوریدا نینه، داکو ئەم بشیين لسهر بناغهیئ وئى باسئ سهریهخۆبوونا غهزەلئى و جودا بوونا وئى ژ قالبى قهسیدهیئ بکهین، پرانیا ئەدگارین قالبى قهسیدهیئ د غهزەلا فارسیدا دهینه دیتن:

۱. غهزەلا فارسی و قهسیده ژ لایئ کیش و سهروا و موسهرع (مصرع) بوونا دیرا ئیكى - ههقسهروا بوونا ههر دو نیقهديرین دهستپىكا شعرئ - وهکو ههقن. ئەقه ب خۆ بهلگهیهکه بۆ قئ راستیئ کو غهزەل ژ تهغهزولین دهستپىكا قهسیدهیين عهههه پهییدا بوویه.^(۸۳)

۲. تهخهلوس (تخلص) زاراقهكى تايهت ب قهسیدهیئ و بریتیه ژ دیرهکا شعرئ کو شاعر ب ریکا وئى ژ مهبهستهکا شعرئ دچيته مهبهستهکا دى، ب تايهتئى ل وی دەمی دهیته بکارهینان کو شاعر ژ پیشهکیئ بهرهق مهبهستا قهسیدیقه دچیت.^(۸۴) بکارهینانا زاراقئ (تخلص) بۆ دیرا داوییا غهزەلئى ژى نیشانا قئ چهندییه کو قهسیده دایکا غهزەلییه. چونکه پهیفا (تخلص) واتایا ب دویمههیکهانتئى نادهت.^(۸۵) سهیر ئەقهیه کو ئەو (حسن التخلص)ا کو د

قهسیدیدا ههیه، د غهزهلیدا ژی دهیتته دیتن، ل قیری ژی شاعر ب ریکا دیرهکی
بابهتی غهزهلی دگوهریت و ئیک دوو دیرین داوییا غهزهلی بو ستایشکرنی
تهرخان دکهت، ئەف چهنده د غهزهلین سهعدیی شیرازیدا هاتیه بکارهینان.^(۸۶)

۳. بهیتا غهزهلی (بیت غهزهل) یان (شاه بهیت) بریتیه ژ بهیتا بژاره یانکو ئەو بهیته
کو ژ بهیتین دی بهیزتر بیت. (بیت القصیده) ژی پرانیا جاران بریتیه ژ
بهیزترین بهیتا قهسیدهیی...ههر وهسا (بیت المطلع) و (بیت المقطع) ژی د قهسیده
و غهزهلیدا دهیتته دیتن.^(۸۷)

۴. ههر وهکو غهزهلی ژمارهیا دیرین پیشهکیا قهسیدهیا عهرهبی یانکو تهغهزولا
دهستپیکا قهسیدهیین عهرهبی و تهغهزولین دهستپیکا قهسیدهیین فارسی د
ناقبهرا پینج ههتا پازده دیران بوویه.^(۸۸)

وهکههقی د ناقبهرا غهزهل و قهسیدهیی و ب تاییهت پیشهکیا قهسیدهیا
فارسی بوویه ئەگهر کو گهلهک قهکولهیین شعرا فارسی بو جوداکرنا غهزهل و
قهسیدهیی پهنايي بو ژمارهیا دیرا ببهن. سهبارت ب وی ژمارهیا کو غهزهل و
قهسیدهیی ژههف جودا دکهت ژی بیروبوچوونین جودا ههنه. هندهک دبیزن کو
غهزهل شعرهکه کو ((دیرین وی د ناقبهرا پینج ههتا دوازده دیران بیت، لی گهلهک
قی ژماری دگههیننه نوزده دیران ژی))^(۸۹) هندهکیین دی دبیزن کو (غهزهل
شعرهکه که ژمارا دیرین وی د ناقبهرا حهفت ههتا پازده دیرانه و چیدبیت پیچهک
کیمتر یان زیدهتر بیت).^(۹۰) هندهکیین دی ژی دبیزن (غهزهل پرانیا جاران ژ چوار
ههتا چوارده دیران پیک دهیت لی قهسیده ژ بیست ههتا ههفتی دیران پیک دهیت و
لگهل هندی ژی دقئ باوهریندانه کو ئەف پیشههه تارادهیهکی جهئ گومانیه)^(۹۱)،
جارنا ژی باسی بی سنووربوونا دیرین غهزهلی دهیتته کرن ههروهکو غهزهلین
سهبکی هندی، ل قیری (چ سنوور بو ژمارا دیرین غهزهلی نینه و جارنا دگههه
نیزیکی چل دیران ژی)^(۹۲). ئەفه ب تنی نیشانا هندیه کو چ جیاوازیین ریشهیی د
ناقبهرا غهزهل و قهسیدهیییدا نین. ئەگهر جیاوازی ژی د ناقبهرا غهزهل و
قهسیدهیییدا هه بیت لایه نین وهکههف د ناقبهرا وان گهلهک بترن.

هندەك جاران فەكۆلەرین شعرا فارسی ژى قى پرسی ژ خو دكەن كو ئايا
 غەزەل قالبەكى شعریە یان زیدەتر ئاماژەدانەكە ب ناقەرۆكا شعری. (منصور
 رستگار فرسایى) پشتى وروژاندنا قى پرسىارى، دگەهیتە قى ئەنجامى كو
 بكارهینانا زاراقى غەزەلى بۇ شعری پتر پهیووستە ب ناقەرۆكا شعریقە یانكو ئەو
 شعرین كو تیدا شاعر گرنگی ددەتە عەشق و هەست و سۆزین خو، واتە هەر
 شعرەك ب قى چەندیقە پهیووست نەبیت نابیتە غەزەل، واتە چیدبیت قالبین دیین
 شعری ژى ب غەزەل بهینە هژمارتن. (۹۳)

ئەو ئەم دشیین بیژین كو غەزەل وەكو قالبەكى شعرا فارسی ب دابران ژ
 قەسیدەیی ناهیتە هژمارتن بەلكو بەروفاژى قى چەندی بەردەوامیدانەكە ب
 لاساییکرنا قالبى قەسیدەیی ب تاییەتی پیشەکیا قەسیدەیی. ئەف زاراقە پتر بۇ
 جوداکرنا شعرا فارسییا بەرى هیرشا مەغولان و پشتى هیرشا مەغولان دەیتە
 بكارهینان، واتە بۇ وی دەمی كو ناقەندی ئەدەبی ژرۆژەه لاتا ئیرانى بەرهف رۆژتاقا و
 ناقەندا ئیرانى چووینە و ژ بەر نەمانا كۆچکین مەزن مەبەستا ستایشکرنى بەرهف
 لاوازیقە چووینە و شاعران پتر گرنگی ب سۆفیگەرى و وان بابەتان دایە كو بەشەك
 بوینە ژ پیشەکیا قەسیدەیا عەرەبی و فارسی.

ئەم دشیین بیژین كو د شعرا فارسیدا چ جاران قەسیدە و شعریەتا
 قەسیدەیی ژناقە نەچووینە. باشتین بەلگە ژى شعرا قوناغا فەگەریانا ئەدەبی
 (بازگشت ادبی) ه. ئەفە (قوناغەكە ژ میژوویا ئەدەبی فارسی، ژ دوماهیا دەستەلاتا
 ئەفشاریان دەست پی دکەت و هەتا دەستپیکا بزاقا مەشرووتیەتی بەردەوامە. واتە ژ
 نیقا سەدی دوازەمی کۆچی هەتا دەستپیکا سەدەیی چواردەمی کۆچی، بۇ ماویمی
 ۱۵۰ سالان بەردەوام بووینە. شاعران ل قى قوناغى گرنکیدایە پیروویکرنا سەبکی
 عەراقى و خوراسانى و پشتا خو داینە سەبکی هندی) (۹۴)، لەوما ل سەردەمی قاجاریان
 (سەرەرای هەبوونا هندەك غەزەلسننشیسین باش لی پتر گرنگی ب قەسیدەیی هاتیە
 دان تاكو غەزەلى... (۹۵) یانكو مینا سەبکی خوراسانى جارەکا دی قەسیدە بووینە
 جەئ گرنگیپیدانى.

٠٢ .٠١ .٠٣ . رۆلئ فاکتھرین نۆی د کۆھرینا رۆمۆی لاساییکرنا شعریا رۆژھەلاتا ئیسلامیدا :

٠١ . رۆلئ قالبین نۆی :

ھەرچەندە کو قەسیدە قالبی سەرھکیی شعرا عەرەبی و سەبکی خوراسانیی شعرا فارسیە و غەزەلا سەبکی عەراقی ژێ ھەر درێژھەپیدا نا قالیبە، لی د شعرا فارسیا سەبکی خوراسانیدا، ھندەک قالبین دین شعری ژ لایئ شاعرین قی سەبکیھە ھاتینە بکارھینان، کو پێدقیە باسی پەیوھندییا وان ب رۆمۆی لاساییکرنا شعرا رۆژھەلاتا ئیسلامی بەیتەکرن. ئەم دشیین قان قالبان لاسەر دوو جۆران دا بەش بکھین، یین کو ژ قەسیدەیی جودا بووینە، واتە (تەرکیببەند و تەرجیع بەند و موسەمەت و قیتعە و موسەزاد) و یین کو ناسنامەیا خۆیا سەربەخۆ ھەنە وەکو مەسنەوی و روباعی .

بەری ھەر تەشتەکی یا باش ئەوہ باسی وان قالبان بکھین کو ژ کۆپلە یان بەندان پیک دەین ب تاییەتی (تەرجیع بەند و تەرکیب بەند و موسەمەت) و ل سەدی شەشی کۆچیشە گرنکی ب قەھاندنا وان ھاتیەدان. دیارە کو (فەرۆخی سیستانی) ژ ئیکەم کەس بوویە کو شەرەکا ب قی رەنگی قەھاندیە^(٩٦)، کەواتە ئەق جۆرە شەرە بەری جودابوونا غەزەلی ژ قەسیدەیی ھاتینە قەھاندن و قەسیدەنقیسەکی ناقداری وەکو (فەرۆخی سیستانی) ب قی کاری رابووویە. ئەگەر ئەم بەریخۆبەدەینە تەرکیب بەند و تەرجیع بەندی سەر ب سەبکی خوراسانی دی کەھینە قی ئەنجامی کو ژ لایئ ھونەری و ئەدگارین زمانیشە گەلەک ژ قەسیدە و غەزەلی جیاواز نین و گەلەک جارەن ھەر بەندەکا تەرجیعبەند یان تەرکیب بەندەکی مینا غەزەلەکا سەربەخۆ خۆیا دبیت یانکو (تەرجیع بەند و تەرکیب بەند بریتینە ژ لیکدانا ھندەک غەزەلان کو لاسەر کیشەکا دیارکری لی ب سەرۆایین جۆراوجۆر ھاتینە قەھاندن، ھەر دەمی ئەق غەزەلە ب ریکا دیرەکا دیارکری بەھەقدوووقە بەینە گریدان، دی بیتە تەرجیع بەند

و هەر دەمی کۆ ئەف دێرا داوییا غەزەلان بەیتە گوهرین دی بیته تەریکب بەند^(۹۷).
 (قالبی موسەمەت زی کۆ ژ سەردەمی (مەنوجەری) د شعرا فارسیدا هاتیە
 بکارهینان هەلگری تەقایا ئەدگارین هونەری و ووشەیین قەسیدەیا کەقنە و بابەتی
 وی زی هەر بابەتی قەسیدەیی واتە ستایشکرنه^(۹۸). ب قی رەنگی جیاوازیەکا
 ریشەیی د ناقبەرا قان قالبان و قالبی قەسیدەیییدا نینە.

ژیلی قان قالبان دوو قالبین دی هەنە کۆ ژ گەلەک ئالیانقە ژ غەزەل و
 قەسیدەیی ناھینە جوداکرن ئەو زی موسەزاد و قیتەنە. دیارەکو (موسەزاد بو
 ئیکەمین جار ل سەردەمی سەلجوقیان هاتیە بکارهینان).^(۹۹) ئەف قالبە ژ لای
 ریتمیقە هەژی گرنگیپیدانییە چونکە هەم ژ لای کیشیقە و هەم ژ لای
 سەرواییقە ب داھینانەکا نوی دەیتە هژمارتن، لی ژ لای ناقرۆک و زمان و وینەیشە
 چ جیاوازیەکا وەسا لگەل غەزەلی نینە، چونکە ((موسەزاد ب خۆ واتە زیدەکرن،
 بریتیه ژ زیدەکرن پارچەیهکا موسەجەع یانکو هەفسەروا ل داوییا نیقەدیرین
 روباعی یان غەزەل یان قتەعە یان قالبین دیین شعری...))^(۱۰۰)، ب واتایەکا دی
 موسەزادی ب خۆ چ ئەدگارین زمانی و وینەیین جودا نین و ب تنی بریتیه ژ
 بەیزخستانا ریتما قالبین دیین شعری ب تاییەت غەزەلی.

((قتەعە زی هەر وەکو ژ ناقتی وی دیارە پارچەکە کۆ ژ قەسیدەیی
 جودابووێە یان بەشەکە ژ قەسیدەکا نیقەرۆ، یان یەکەیهکا سەریەخۆیە... و
 تەنها جیاوازی وی لگەل غەزەل و قەسیدەیی ئەقەیه کۆ دێرا ئیکۆ ژ قی شعری
 موسەرەع نینە)).^(۱۰۱) ژ لای ژمارا دێران زی پرائیا جارن دوو هەتا پازدە دێران ب
 خۆقە دگریت^(۱۰۲)، واتە هەر نیژیکی ژماریا باوا دیرین غەزەلییە.

ئەو پیدقیە باسی وان قالبین شعری بکەین کۆ بەرھەمی وەزارا قەسیدە و
 غەزەلی نین. مەبەستا مە زی قالبین (مەسنەوی) و (روباعی)نە، قان قالبان رەھ و
 ریشالین رەسەن د ئەدەبیاتا ئیرانیدا هەیه و خودان ئەدگارین خۆ یین تاییەتن.
 (محمد رضا شفیع کدکنی) سەبارەت ب ئەدگارین روباعی و مەسنەوی د بیزیت
 (ئەگەر هەلسەنگاندنەکی بو هەر دوو تەوهرین ئاسۆیی و ستوونیی خەیا لا شعری د

شعرا فارسیدا بکهین؛ پیدقیه چوارین ژ جورین دین شعرا فارسی بهیته جودا کرن، چونکه ئیکگرتنهک د ناقبهرا ههر دوو تهومرین ئاسوی و ستوونین خهیاالا شعریدا ههیه و شعر مینا ئەزموونهکا ئیکگرتی خویا دبیت. ئەو پیکشهگریدانا کو د تهومری ئاسویدا ههیه، د تهومری ستوونیدا زی دهیته دیتن یانکو ههر چوار نیقه دیر پیکشهگریداینه.باشترین نموونه زی چوارینین (خهيام)ینه. پشتی روباعی پیدقیه ناماژهی بدینه مهسنهوی کو ژیهر نهبوونا سهروایا ئیکگرتی تهومرین ئاسوی و ستوونیا خهیاالا شعری بهیتر و ئیکگرتی ترن^(۱۰۳). ب فی رهنگی ئەو فان قالبان ژ قالبین دین شعری جودا دکهت.

مهسنهوی (قالبهکی ئیرانییه و د شعرا عهزمبیدا باو نینه. د شعرا عهزمبیدا چ شاکارین مهن ب فی قالبی نههاتینه پیشکیشکرن^(۱۰۴)، لهوما بکارهینانا فی قالبی ب خو دبیته ئەگهر کو شاعر تا رادهیهکی زور ژ ئەدگارین لاساییکرین قهسیدهیا عهزمبی و فارسی دویریکهفیت، لی تشتی بالکیش سهبارمت ب فی قالبی ئەقهیه کو (دشعرا فارسیدا ئەف قالبه پتر بو نئیسینا میژوو، چیرۆک و ئەفسانهیین دویر و دریز هاتیه بکارهینان)^(۱۰۵)، واته ب دهگهن بوویه قالبهک بو شعرا لیریکی. ئەفه زی نیشانا فی چهندییه کو ئەف قالبه تارادهیهکی زور ژ لایی بابته و ناقهروکقه هاتیه سنووردارکرن.

روباعی زی هونهرهکی رهسنی ئیرانییه. شاعرین ئیرانی د فی بواریدا پیشهنگن و گرنگیهکا زور داینه فی قالبی، چهند نموونهیهک ژ روباعی د شعرا عهزمبیدا ههنه کو ئەو زی ل ژیر کاریگهرییا شعرا فارسی هاتینه قههاندن^(۱۰۶)، کیشا روباعی جیاوازه ژ ههمی کیشین دین شعرا عهزمبی، فارسان داهینان د کیشا روباعییدا کریه و بیست و چوار کیش لسهر بناغهی کیشا ههزهج بو روباعی بکارئیناینه. روباعی ب (تهرانه) زی هاتیه ناقکرن. ل فیری دووبهیتی زی ههیه کو جیاوازی و لگهل روباعی ب تنی د کیشیدایه، یانکو ئەگهر لسهر ئیک ژ بیست و چوار کیشین سهر ب کیشا ههزهجی بیت، دی بیته روباعی و ئەگهر ژ وان دهرکهفیت دی بیته دووبهیتی^(۱۰۷). ب دیتنا مه جیاوازی سهرهکیا روباعی لگهل

دووبهیتی ئهفهیه کو دووبهیتی قالبهك نینه ژ قالبین سهبکی خوراسانی و بهشهکه ژ کهلهپوری شعری رۆژئاقا ئیرانی ب تایبته کوردین فی دهقهری و نهگهری جودا کرنا وی ژ روباعی پتر ههبوونا جیاوازیین زمانی و وینهیین قان دوو قالبانه.

سهمرای ئیرانی بوونا ههر دوو قالبین روباعی و دووبهیتی و جیاوازیبوونا نه دگارین وان یین زمانی و وینهیی ژ قهسیده و قالبین شعریین کو لسهر بناغهیی لاسایکرنا قهسیدهیی دروستبووینه، لی جیاوازی پتر د دووبهیتیاندا دهیته دیتن. دووبهیتی ب قالبهکی جودا ژ پیرهوی لاسایکرنا شعرا عهرمی و شعرا کلاسیکیا سهبکی خوراسانی دهیته ل قهلهم دان. (دیاره کو کیشا دوو بهیتی ههر ژ سهردهمین کهفن باو بوویه و کهلهك شعریین پهلهوی ب فی کیشی هاتینه قههاندن، ههر وهسا ل ناقهندا ئیرانی ژ دووبهیتی کهلهك بهریه لاق بوویه و خه لکی نهف قالبه بو قههاندنا شعری ب دیالیکتین خو یین ناوچهیی بکارئینایه).^(۱۰۸) (شمس قیس رازی) ب ئاشکرای باسی جیاوازیبوونا کیش و زمان و نه دگارین دووبهیتی ژ شعرا عهرمی - خوراسانیا باو ل رۆژه لاتا ئیرانی دکته. نهو زارافی (فهلهویات) ی بو فی جۆره شعری بکاردهینیت. نهو فی چهندی ددهته خویاکرن کو نهف قالبه ل ناقهند و رۆژئاقایا ئیرانی باو بوویه و ههمی چین و تهخین جفاکی لایهنگر و چهژیکهرین فی جۆره شعری بووینه ههتا وی رادهی کوچ شعریین بهرزین عهرمی و غهزه لین دهری نهشیانه وهسا کاریگهری لسهر وان بکهن، پرانیا قان فهلهویاتان واتایین نامۆ بخۆقه دگرن و ب کیشهکا بی سهرویهر و شکهستی دهینه قههاندن)^(۱۰۹)

نوکه ئهم دشیین بیژین هندی قالبهکی شعری پتر نیزیکی قهسیدهیی بیت، پتر دکه قیته بهر مهترسیا لاسایکرنی، چونکه ژ لایه کیشه شاعر دهیته گریدان ب کۆمهکا یاسا و نه ریتین بجهمایی ژ قهسیدهیا عهرمی و خوراسانیا کهفن و ژ لایهکی دیقه رهخنهیا ئهدهبی و ب تایبته یاسا و ئامۆزگاریین زانایین رهوانبیژی دی بنه نهگهر کو شاعر پتر بکه قیته دا قین لاسایکرنی، چونکه نهف

شعر بکارئینایه^(۱۱۲). ئەگەر ئەق چەندە ژى راست نەبیت، فردەوسى بۇ پاراستنا كۆمەكا مەزن ژ ئەفسانە و داستانین ئیرانى كو مەترسیا ژناقچوونى ل سەر وان بوویە ب قى كارى رابوویە.

شعرا فارسى ل دەستپىكا سەرهلدانا خۇ دا شیاپە ھندەك بەرھەمىن شعریین چیرۆكامیز كو پتر ب مەسنەوى دەینە نیاسین پيشكیش بکەت، ھەر ژ سەردەمى سامانیان (رودكى) و (ابو شكور بلخى) ب رىكا كۆمەكا بەرھەمان بناغەپەك بۇ مەسنەویین كورت و دريژ دانان. ل سەردەمى غەزەویان ژى شاعرین وەكو (فردوسى، اسدى، عنصرى، یزدانى، لیببى، عیوقى...) بەرھەمىن گرنگ و بەرچا قى بواریدا پيشكیش كرىنە. نقىسینا فان جۆرە بەرھەمان ب ھەر دوو تایین دلدارى و قارەمانى ل سەردەمى سەلجوقیان ژى بەردەوامبوویە^(۱۱۳)، لى ل سەدى سەدى شەشى كۆچى بەرھەمىن مەسنەویین (نظامى گنجوى) ب ناقى (خمسه) كو كۆمەكا مەسنەویین رەوشتى و دلدارى و قارەمانى ب خۇقەدگرن خۇیادبن و ئیدی مەسنەوینقىسین پشتى قى بەرھەمى ب ئاوايىن جۆراوجۆر دكەقنە داقا لاسايىكرنا خەمسەیا (نظامى)^(۱۱۴) و ب قى رەنگى مەسنەوى ژى دبیته قوربانیا لاسايىكرنا شعری.

ژىلى ئەق لاسايىكرنا كو تووشى بەرھەمىن داستانى بوویە، لاسايىكرنا ئەدگارین قەسیدەیی ژى بوویە ئەگەرى زالبوونا شعرا لیریكى لسەر بەرھەمىن داستانى، تەقلیھەقبوونا فان بەرھەمان لگەل شعرا لیریكى و تاییبەت غەزەلى، بابەتەكە كو نكۆلى لى ناهییتەكرن. گەشەكرنا داستانین دلدارى و لاوازبوونا داستانین قارەمانى ب تاییبەت د سەبكى عەراقیدا بەلگەپەكە بۇ سەلماندا قى راستى كو بەرھەمىن چیرۆكامیز ملکہچى لیریكبوونا قەسیدەیی بووینە. دیارە كو كەسەكى وەكو (شبلى نعمان) ھەست ب قى چەندى كرىە، ئەو (د قى باویریئدایە كو زالبوونا غەزەلى بوویە ئەگەر كو شاعرین نوى شیاپا نقىسینا مەسنەویى نەبیت چونكە زمانى مەسنەوى و غەزەلى ژھەق جودایە لى ئەو مەسنەویین دلدارى و ئەقینیى ژ قى چەندى جودا دكەت چونكە ب دیتنا وی زمانى

وان هەر زمانی غەزەلێه...^(١١٥). هەر ژ سەدی پینجی کۆچی واتە لسه‌رده‌می غەزەلێه‌یان نیشانه‌یێن کارێگه‌رییا شعرا لیریکی لسه‌ر شعرا داستانی ده‌یته‌ دیتن، بۆ نموونه (عیوقی) د داستانا (ورقه و گلشاه) خودا کو دبنه‌ره‌ت دا بریتیه‌ ژ داستانه‌کا عه‌ره‌بی، جارنا ژ شیوازی باوی قان داستانا لادده‌ت و هنده‌ک غەزەلان بکارده‌ینیت. هەر وه‌سا ل سەدی چه‌فتی کۆچی ژ (امیر خسرو ده‌لوی) نه‌ ب تنی غەزەل به‌لکو هنده‌ک قه‌سیده‌یان ژ د ناڤ مه‌سنه‌وییدا بکارده‌ینیت^(١١٦).

جیاوازی داستانی دلداریین سه‌بکی خوراسانی و یێن پشتی هنگی فی راستیی بۆ مه‌ دده‌نه‌ دیارکرن کو تا چ راده‌ زمان و شیوازی شعرا لیریکی لسه‌ر قان داستانا زالبوویه. ئیدی شاعر ل جهی گرنگیدان ب ره‌گه‌زین سه‌ره‌کیین داستان و چیرۆکی خۆ ب هونه‌رین ره‌وانبیزی و سنعه‌تکاریا ووشه‌یه‌شه‌ مزویل دکه‌ن. د قان داستانا دا پتر گرنگی ب لایه‌نی زمانی و ره‌وانبیزی هاتیه‌دان و تا راده‌یه‌کی زۆر گری و دیالوگ و که‌سایه‌تی و ناڤه‌روکا وان هاتینه‌ فه‌رامۆشکرن، بۆ نموونه (دبیین کو د هه‌ستیارترین دیمه‌نی هنده‌ک داستانا ژ ب تنی مفا ژ هنده‌ک خواستن و لی‌کچواندنی ب گیان ده‌یته‌ وه‌رگرتن...) ^(١١٧)، واته‌ ل جهی هندی کو هه‌ول بۆ به‌یزکرنا ئەدگار و ره‌گه‌زین تاییه‌ت ب داستانی به‌یته‌ دان، پتر لاساییا ئەدگارین زمانی و وینه‌یێن قه‌سیده‌ و غەزەلی ده‌یته‌کرن.

ج. رۆلی سۆفیگه‌ریی:

سۆفیگه‌ری د میژوویا ئیسلامیدا ((ب جوړه‌ شوړه‌شه‌کی ده‌یته‌ هژمارتن، ئەڤ بزافه‌ ژ به‌ر هه‌بوونا نی‌رین و فه‌لسه‌فه‌کا تاییه‌تی بۆ ئایین و سیاسه‌تی و هه‌بوونا تی‌گه‌هه‌شته‌کا جیاواز بۆ جوانی... شیایه‌ تشته‌کی نوی پیشکیش بکه‌ت)) ^(١١٨)، که‌واته‌ لگه‌ل هاتنا سۆفیگه‌ریی بۆ ناڤ مه‌یدانا شعریدا پیدڤیه‌ باسی جیاواز بوونا شعرا کاریگه‌ر ب سۆفیگه‌ریی و شعرا به‌ری فی چه‌ندی به‌یته‌کرن.

لادان ژ نمونه‌یێن باو ژ تاییه‌تمه‌ندیین شعرا سۆفیانه‌ ؛ نه‌ بتنی نمونه‌یێن شعری به‌لکو ئەگه‌ر ئەم وی لگه‌ل نه‌ریتین رۆشنبریین باو و لاساییکری به‌راورد

بكهين؛ دى بينين كو ئەف لادانه، لادانهكا مەعرفىيە، ئەفە ژى جياوازا وى شعريەتا كو رەخنەيا ئەدەبىيا عەرەبى پيشكىش دكەت لگەل شعريەتا سۆفيگەريى كو نيزىكى گيانى شعريە بو مە ددەتە خوياكرن^(١١٩)، يانكو سەرهلدانا سۆفيگەريى بەرەستەك بوويە ل هەمبەر بەردەوامبوونا لاسايكرنا شعرييا رۆژەلاتا ئيسلامى كو ب پالپشتيا ئەدگارين قەسیدەيى بەردەوامى ددا هەبوونا خۆ.

سۆفيان ب هەمى چينين خۆيىن جياوازفە و ب دريژيا هەمى سەردەمان ئەدەبەكى ئيسلامى بەرز هەيە. وان رۆلەكى مەزن د نويكرنا واتا و خەيال و شيوازين ئەدەبىدا هەيە. ئەدەبى سۆفيان سۆزەكا راستگويانە و ئەزمونەكا كویر ب خۆفە دگريت. ئەو د شعرين خۆدا ئيکەتيا ئۆرگانيا شعري و هزرى و ناقەرۆكى دپاريزن و گرنگيى ددەنە روخسار و ناقەرۆكى^(١٢٠). خەيالى رۆلەكى مەزن د كەشف يانكو ئەزموننا سۆفياندا هەيە، لەوما قەكۆلينين سۆفيان پتر نيزىكى گيانى شعرينە تاكو ئەو قەكۆلينين رەوانبيژينين كو بياقى خەيالى بەرتەنگ دكەن و وى د چارچووقى ئەندەك ياسايين هەك سنووردار دكەن، ئەو ياسايين كو شاعر گەلەك مفاى ژ وان وەرناگريت...^(١٢١). ب قى رەنگى سۆفيگەرى ژ لايەكىفە هەولددەت شعەرەكا جياواز پيشكىش كەت و ژ لايەكى ديشە ريكا شرۆفەكرن و خواندنا وان بو شعري ژى جياوازه و ژ سنوورى رەوانبيژيا كەفن دەريازدبیت.

سەرەراي پيکۆلا سۆفيگەريى بو گۆهرينا ناراستەيا شعري، ئى قەكۆلينا شعرا كاريگەر ب سۆفيگەريى قى چەندى بو مە ئاشكرا دكەت كو ئەف شعەرە ب ئاوايىن جۆراوجۆر بوويە قوربانيا بالادەستبوونا لاسايكرنا شعريەتا قەسیدەيا كەفن و نەشايە ب تەمامەتى خۆ ژ ريرەوى لاسايكرنا شعرا رۆژەلاتا ئيسلامى و شعريەتا قەسیدەيى رزگاریکەت. بەرى هەر تشتەكى (د ئەدەبى عەرەبىدا وەكو پيدقى گرنگى ب شعرا سۆفيگەريى نەهاتىە دان و چ جاران وەكو بەشەك ژ شعرا عەرەبىيا بەرز سەردەمى لگەل نەهاتىەكرن. ديارە ئەندەك قەكۆلەرين عەرەبان هەولددەن گرنگينەدان ب ئەدەبى سۆفيان د رەخنە و ميژوويا ئەدەبىيا عەرەبى

بىخه ئهستۆيى رۆژه لاتناسان. ئەو د قى باومریدانه كو رۆژه لاتناسان نه قىايه كو عه رهبان ئەدهبه كى ئىسلامى پەيامدار هەبىت و ب قى ئاوايى عه رهبان زى لاسايا رۆژه لاتناسان كرىه و دەستبەردارى ئەدهبى سۆفىگه رى بووینه..^(۱۲۲)، لى ئەگەر ئەم چاخشاندنه كى لسەر به رهه مین رەخنەيىن عه رهبان بکهين دى گه هینه قى ئەنجامى كو دژايه تيا عه رهبان بو سۆفىگه رى دريژمەيدانا هەمان پيرۆزراگرتنا قەسیدەيا جاهلى و بىزاريا وان ل هەمبەر شعرا پەيامدارا دەستپىكا سەرهلدانا ئىسلامه تىيە.

ئەگەر شعرا سۆفىگه رى به شه كى كيم ژ ئەدهبىاتا عه رهبى بخۆفه گرتبىت و وه كو پیدفیه گرنكى پى نه هاتبىته دان، ئەو شعرا كو ب شعرا عرفانى يان سۆفىگه رى دهیته نیاسین، مهودايه كا ئىكجار به رفره ژ ئەدهبى فارسى ب خۆفه دگريت، هەتا وى رادهى كو ئىدى هەست ب زالبوونا وى لسەر شعر و رەخنەيا شعریا فارسى دهیته كرن. هندهك قەكۆلەر د قى باومریدانه كو (دهمى عرفان دهیته ناف شعرا فارسیدا تهومرى ستوونى خەيالا شعرى^{*}) ژ بنیاتشه دهیته گۆهرين و ئازاديه كا بى سنوور د قى تهومريدا دهیته دیتن. ئىدى تهومرى ئاسۆيى خەيالى هیدی هیدی لاواز دبىت چونكه تهومرى ستوونى خەيالى د شعرین وان دا هند بهیژ دكه قىت كو كيمتر هەست ب پیدفى بوونا وینه و رهگه زین روونبىژى دكهن...^(۱۲۳). ب دیتنا هنده قەكۆلەرین دى زى سەرهلدانا عرفان و سۆفىگه رى بوويه ئەگه رى بدووماهيك هاتنا بكارهينانا ژ رادەبەرا هونەرىن جوانكارى كو پرانىا رووبه رى شعرى داگيركبوون و بووبوونه ئەگه رى سنوورداكرنا داهينانا وینهيىن شعرى^(۱۲۴).

ب راستى نكۆلى ل رۆلى سۆفىگه رى د نوكرنا شعرا رۆژه لاتا ئىسلاميدا ناهىته كرن، لى ب دیتنا مه زیدەرۆييهك د قى چەندىدا هەيه، چونكه به شه كى مه زن ژ ئەو شعرا كو ب عرفانى يان سۆفىگه رى دهیته نیاسین نه شيايه خۆ ژ لاسايىكرنا ئەدگارین شعرا قوناغین به رى رزگار بکهت، ژ لایه كیشه (پرانىا وینهيىن كو سۆفى يان عارف بكاردهين هەر ميراتا شعریا شاعرین قوناغین

بەرییە(١٢٥) و ژ لایەکی دیشە ژێ ئیک ژ جیاوازیی سەبکی خوراسانی لگەل سەبکی عەراقی کو هیلینا شعرا عرفانی و سۆفیگەرییە، ئەقەیه کو د شعرا سەبکی عەراقیدا هونەرین جوانکاریی ب ئاواپەکی بەرفەرەتر دەینەبکارهینان (١٢٦)، ئەقە ژێ مەسەلا لاوازبوونا هەژموونی جوانکاریی ل بن سیبەرا سۆفیگەریی دئیخیتە بەرگومان.

ئەگەر مە باومەری ب قی چەندی هەبیت کو شعرا سۆفیگەری بەرەمە و مرارا شعرا ئاینیا ئیسلامی و غەزەل و شعرا مەیشەخوارنی و هونەری وەسف و ستایشکرنا شعرا کەقنە (١٢٧)؛ پیویستە مە باومەری ب بەردەوامبوونا لاساییکرنا ئەدگارین شعرا قوناغین بەری د شعرا سۆفیگەریدا ژێ هەبیت. ئەم نکۆلیی ل وان گۆرانکاریان ناکەین کو ل ژێر کاریگەرییا سۆفیگەریی د شعریدا خویابووینە، لی ب دیتنا مە پیدقیە ئەم لدویف وان ئەدگاران بگەرین کو تایبەتمەندیی ددەنە شعرا سۆفیگەریی چونکە گەلەک جارن ئەو ئەدگارین کو ئەم دەمینە بال کاریگەرییا سۆفیگەریی بریتینە ژ هەندەک ئەدگارین لاساییکریین شعرا قوناغین بەری خویابووونا سۆفیگەریی. هەر وەسا پشتبەستنا مە ب ئالاقین رەخنەیی بەری قی قوناغی ژێ دبیتە ئەگەری بەرجستەکرنا شعرەکا وەها کو چ جیاوازی لگەل شعرا بەری هنگی نینە، بۆ قەکۆلینا شعرا کاریگەر ب سۆفیگەریی فەرە ب تنی پشتبەستن ل سەر ئامرازی رەخنەیی باو د قەکۆلینین رۆژەهلاتا ئیسلامیدا نەهیتەکر.

٢.١.٤. جھئ شعرا کلاسیکیا کوردی د ریرھوی لاساییکرنا شعریا رؤژھ لاتا ئیسلامیدا:

ئەم نەشێن تەفایا بەرھەمێن شعریین کلاسیکیین کوردی د زنجیرەکا
میژوویدا بیخینە بەر قەکۆلینی چونکە دابران د ناڤەرا شعرا کلاسیکیا
دیالیکتیک کوردیدا ھەبوویە و کۆمەکا فاکتەرەن بووینە ئەگەر کو شعرا
کلاسیکیا ھەر دیالیکتیکەکی ب شیوہیەکی جودا و بی کو پەیوہندی ب
دیالیکتیک دێقە ھەبیت سەرھلبەت، ئی لگەل ھندی ژێ ب دیتنا مە زیدەرۆیە ئەگەر
ئەم بیژین کو ((تاکە خالیک کە ئەدەبی کلاسیکی ھەموو دیالیکتیکە
کوردیەکان کۆدەکاتەو، کاریگەری ئەدەبی فارسیە لەسەریان، واتە کانیای
ھاوہشی ھەموویان کلاسیکی فارسیە. ئەوہش رەت ناکریت کە لە
دیالیکتیکەکانی گۆرانی و کرمانجی سەروو، رەگەزی میلی و فۆلکلۆر لە
شیعەرەکانیاندا بەرجستە، بەلام ھەمدیسان کاریگەری فارسی زاترە لە ئەدەبی
میلی) (١٢٨).

ئەگەر مە باومری ب ھەبوونا ھیلەکا لاساییکرنی ب ناڤی لاساییکرنا
ئەدگارین قەسیدەیی یان لاساییکرنا شعریەتا قەسیدەیی ھەبیت، واتە ئەو ھیلا
کو ژ قەسیدەیا جاھلییا عەرەبی دەست پیدکەت و ل سەردەمی ئەمەوی و عەباسی
بەردەوام دبیت و پاشی ب پشتمەفانیا رەخنەیا عەرەبی ئیسلامی کو ھەولا سەپاندنا
شعریەتا قەسیدەیا عەرەبی ددا دچیتە ناڤ ئەدەبی فارسی و دبیتە ھیفیننی قەسیدەیا
سەبکی خوراسانی و پاشی ب ئاویین جوراوجۆرد تانوپۆیا غەزەلا فارسییا سەبکین
دبیین زمانی فارسی بەردەوامیی ددەتە ھەبوونا خو؛ دی گەھینە قی ئەنجامی کو د
شعرا کلاسیکیا کوردیدا دوو ئاراستە بو شعری دەینە دیتن، ئاراستەیا ک کو
سەرۆکانیا وی لاساییکرنا قەسیدەیی نینە و ئاراستەیا ک کو راستەوخو بەرھەمی
لاساییکرنا ئەدگارین قەسیدەیی و دریزەپیدەرا سەبکین شعرا فارسیە:

٢.١.٤.١.١.٢. ئاراستهيا خۆمالي:

وهكى بهرى نهۆ مه ئاماژهپیداى سهنتهري گهشهكرن و وهرا را شعريهتا قهسيدهيي رۆژههلاتا ئيراني يانكو دهقهرا خوراساني بوويه. بۆ يهكهمين جار ل سهردهمي سهلجوقيان تيگهليهك د ناقههرا ئهدهبياتا رۆژههلات و رۆئاقا ئيراني چيبوويه، ئهق تيگهليه پشتي هيرشا مهغولان گههشتيه كووييتكا خۆ. گهلهك بهلگهيين ميژوويي ئاماژهيي دهنه ههولا بهردهوما شاعر و رهخنهگرين رۆژههلاتا ئيراني بۆ ملكهچكرنا شعر و ئهدهبياتا دهقهريين ديين ئيراني و سهپاندنا ئهدهكارين سهبكي خوراساني لسه وان. دياره شاعر و رهخنهگران سهركهفتهكا باش ژي بدهستهئينايه، چونكه سهبكي عهراقي كو ب دروستي ل باژيري شيرازي گهشهكريه، سهرهراي پاراستنا هندهك ئهدهكارين شعريين رۆژئاقايا ئيراني لي پتر دريژهپيدهري شعرا سهبكي خوراسانيه، كهواته بهري ههه تشتهكي دهقهرا كوردستاني ژ هيللا لاساييكرنا شعرا رۆژههلاتا ئيسلامي دويربوويه و ههه ئهقه ژي ئيگه ژ ئهگهريين درهنگ سهرهلدانا وي شعرا كلاسيكيا كوردي كو لسهر بناغهيي لاساييكرنا نموونه يان شعريهتا قهسيدهيي ئاقابوويه.

بهري هاتنا ههوا شعريهتا قهسيدهيي، ل دهقهريين جودا جودايين كوردستاني كيش و سهروا و قالب و شينوازين شعريين تايهت و خۆمالي و جياواز ژ شعريهتا قهسيدهيي ههبووينه و هاتينه بكارهينان، لي دياره پرانيا وان بووينه قوربانين بالادهستبوون و سهپاندنا شعريهتا قهسيدهيي، باشتريين بهلگه بۆ سهلدانا قى راستيي سهرهلدانا شعرا كلاسيكيا كوردي ل ناف كوردين لوپ و كوردين گورانه. (شهمس قهيسي رازي) كو ب ريكا كتيبا خۆ ههولدايه ههمي ئهدهكارين نموونهيا قهسيدهيي بدهته خوياكرن؛ چهند ئاماژهيين گرنگ دايه جياوازيبوونا شعرا رۆژئاقايا ئيراني. ئهم دشينان فان ئاماژهيان بكهينه بهلگهيهك بۆ ههبوونا جوهره شعريهتهكا تايهت و جياواز د شعرا كورديا دياليكتا لوري و گورانيا وي سهردهمي:

1- وی پەرخە ژ کیشا دووبەیتیان یانکو فەهلەویان گرتیە، ب دیتنا وی کیشین قان شعران ژ لایێ عەروزیقە دروست نین. ئەو قان هەلەیان ددەتە بال خەلکی زەنجان و هەمەدانا رۆژنآفایا ئیرانی^(۱۲۹)، هەرچەندە کو گەلەک قەکۆلەرین ئیرانی د قی باومرییدانە کو (شمس قیس رازی) شارمزی د دیالیکتین رۆژنآفایا ئیرانیدا نەبوویە؛ ئەوما توشی هەلەیی بوویە^(۱۳۰)، ئی تشتی گرنگ نامۆبوونا کیشا دووبەیتی و تاییەت بوونا وی ب رۆژەلاتا ئیرانییە، یانکو دەمی دووبەیتین خەلکی هەمەدانی کەفتینە بەر چاقین (شمس قیس رازی)، کیشا وان دووبەیتیان بۆ وی تشتەکی تازه بوویە.

2- ملی بوونا قان شعران: شمس قیس رازی ل جەهکی دبیژیت ((من هەمی خەلکی عراقی^(*) ژ زانا و عەوامان، بەریژ و ئاست نزمان، پەرۆشی دانان و قەهاندا فەهلەویان دیت، ئەو گرنگیەکا زۆر ددەنە گوهداریکرنا سترانین قان فەهلەویان، ب پەنگەکی وەسا کو چ ئاوازین نازک و نئیسینین بەرزین عەرەبان و غەزەلین دەمی^(**) و داستانین ب جۆش و خرۆش وەکو قان فەهلەویان کاریگەری ناکەتە سەر وان و هەستی وان ناآزینیت:

لحن اورامین و بیت پەهلەوی زخمە رود و سماع خسروی^(**۱۳۱)

بەربەلابوونا دووبەیتی یان فەهلەویان ل رۆژنآفایا ئیرانی بوویە جەھی سەرسۆرمانا نئیسەری، چونکە وی ب دریژیا تەمەنی خۆ ب تنی سەرەدمری لگەل شعرین سەبکی خوراسانی کریە کو ژ چارچووقی کۆچکا دەستەلاتداران و ژمارەکا دیارکری ژ خواندەقانی دەستبژیر دەرنەکەفتییە. ئەقە ب خۆ نیشانا جیاوازیبوونا شعرا ملییا رۆژنآفا ئیرانی ب تاییەت شعرا کوردیا دیالیکتا لوری و گۆرانی ژ شعرا ئەرستوکراتیا رۆژەلاتا ئیرانییە.

3- پەیرەوینە کرن ژ عەقلییەتا قەسیدەیی: (شەمس قیس رازی) باسی وی هەست و سۆزا ژ رادەبەر کو د قان شعراندا دەیتە دیتن دکەت. ئەو دبیژیت کو ئەقان شعران گەلەک گەنج سەردابرینە و گەلەک کچ خستینە داقتین حەژیکرنی...^(۱۳۲)

ئەقە ژى نيشانا قى چەندىيە كو ئەق شعەرە مىلى بووينا و ئەو عەقلىگەرايى و رموانبىژىيا كو شعريەتا قەسەيدەي پشته قانىيا وى دكەت د قان دووبەيتى يان فەهلەوياندا نەبوويه و پتر لسەر بناغەيى هەست و سۆزەكا خودى هاتينا قەهاندىن.

قەكۆلەرەكى وەكو (سید علی میر افضلی) كو ب كەسەكى شارەزا د بواری دووبەيتى و روباعیان دەيتە نياسين، سەبارەت ب وەكەقى و جياوازييا د ناقبەرا دووبەيتى و روباعیى دبىژيت كو چ جياوازيەكا وەسا د ناقبەرا روخسارى قان دوو قالباندا نينه. هەر دوو قالب ژلايى ژمارا ديران و سيستمى سەرواسازيى وەكو هەقن و جوداكرنا وان ژ هەق ب تنى لسەر بناغەيى كيش و ناقەرۆكەيە. روباعى لدەق شاعرين فەرمى پەسەند بوويه و دووبەيتى زمانحالى خەلكى ناسايى بوويه^(۱۳۳). ب دەربىرەنەكا دى ئەگەرى سەرەكى جوداكرنا روباعیى ژ دووبەيتى نەگونجانا ئەدگار و ناقەرۆكا دووبەيتى لگەل چىزا لاسايكەرين قەسەيدەيا نەرەستوكراتيا خوراسانيە.

ئەم باباتاهرى هەمەدانى و دووبەيتين وى ب دەستپىكا شعرا كلاسيكيا خو ل قەلەم دەمين، قەكۆلەرين كوردين وەكو عەلئەدين سجادی^(۱۳۴) و مارف خەزەندەدار^(۱۳۵) داكۆكى لسەر قى چەندى دكەن، كەواتە ئەم دشين بىژين سەرەتيا سەرهلدانا شعرا كلاسيكيا كوردى درىژەپيدانا ئەدگار يان شعريەتا قەسەيدەي نينه، بەلكو برىتية ژ شعەرەكى كو تا رادەيەكى زور خو مالىيە.

گەلەك قەكۆلەرين ئيرانى ژى ب شيوەيەكى راستەوخو يان ناراستەوخو سەرهلدان و مەراراً دووبەيتيان ل روژئاقايا ئيرانى ب ئەدەبىياتا مىللىيا كوردانقە گرى دەن. (پەرويز اذكيايى) د قى باومريديايە كو سەروكانيا روباعى روژەلاتا ئيرانى (خراسان) و سەروكانيا دووبەيتيان روژئاقايا ئيرانى (مادستان)ە^(۱۳۶). (سید علی میر افضلی) ژى سەبارەت ب قى چەندى دبىژيت: ((ئیکەمین دووبەيتین کو ب زمانى فەرمىى فارسى هاتينا قەهاندىن بو سەدى دەهى و يازدى كوچى دزقرن و ئەو تىشتى بەرى هنگى بەردەستە ئەو فەهلەوياتن كو ب ئىك ژ دىالىكتين كەقنين

دهقەرین نافهندی و رۆژئاقا ئیرانی وهکو رازی و آزهری و کوردی و لوری هاتینه
قههاندن^(۱۳۷)

دهمی ئەم وهکو قالبهکی شعریی رەسەن باسی فەهلوی یان دووبهیتی یان
(تهرانه)یان دکهین و سههرهلدانا شعرا کلاسیکیا کوردی لسهر دهستی
(باباتاھر)ی ژ پیرموی لاساییکرنا ئەدگار یان شعریهتا قهسیدهیی جودادکهین،
فهره پهیهوستبوونا شعر و ئەدهبیاتا کوردین گۆران ب قی رەسهناپهتی و
خۆمالیبوونا شعرا کوردی ژێ ژبیرنهکهین، چونکه کۆمهکا پهیهوندیی
دیروکی و ئایینی وان پیکشه گریددهن.

فاکتهری ئایینی رۆلهکی مهزن ههبوویه د پیکشهگریدانا دیالیکتا لوری و
گۆرانیدا. (پهرویز اذکیایی) دهمی باسی (باباتاھر)ی دکهت ئاماژهی ددهته
پهیهوندیی بهیزین (باباتاھر)ی ل گهل کوردین گۆران. ئەو دقئ باورییادیه کو
(باباتاھر) خودان هندهک بیرو باومرین ئایینی بوویه کو رهه و ریشالین وان بۆ بهری
ئیسلامی دزقریت. ئەق بیروباوره ژێ باباتاھری ب وان نهتهوهیانقه گریددهت کو ل
چیاپین رۆژئاقا ئیرانی دژیان. ئەو دهمی باسی ئایینی (ئههلی حهق) دکهت قی
ئایینی ب لوری- گۆرانی نافدکته. ههر وهسا داکۆکیی لسهر هندی دکهت
کو دووبهیتی و کورتهپهیشین باباتاھری ب زمانی ملیی خهلکی قی دهقهره چیاپی
هاتیه قههاندن کو بریتیه ژ دیالیکتین گۆرانی، ههورامی، ههمهدانی.^(۱۳۸)

ئایینی ئەهلی حهق و سروودین ئایینی یارسان بهلگهیهکی بهیزن بۆ
پهیهوندیا دیروکیا د نافهرا دیالیکتا لوری و گۆرانیدا. بابا تاھری ههمهدانی
بتنی ئیک ژ پیرموی قی ئایینی نهبوویه، بهلکو د قی ئایینیدا خودان پله و پایهیه و
د کتیباً (سههرنجام)دا ناقی وی هاتیه و مینا کهسهکی پیرۆز سههرهدمری لگهل
دهیته کرن^(۱۳۹). کهواته سروودین ئایینی یارسانان ژێ کو ب دیالیکتا گۆرانی
هاتینه قههاندن، بهشهکن ژ شعرا قی دهقهری. ئەو شعرین که د کتیباً ئەهلی
حهق واته سههرنجام یانکو سروودین ئایینی یارساندا ههته نیشانا قی چهندینه
کو ئەق دیالیکته ههشت سههه سالان بهری نهو ل کوردستانا نافهراست و ژیری

زمانی ئایینی بوویه^(۱۴۰)، هەر د قان سرووداندا ژی دووبهیتی هه نه ئی ب ئەدگار و تایبەتمەندیی جیاواز، (مارف خەزنەدار) سەبارەت قی چەندی دبیزیت ((دوو بەیت بۆ هونەرێکی شیعری تر له کوردیدا بەکار دەهێنری، ئەم هونەرە له ئەدەبی دیالیکتی گۆرانیدا ئاشکرا و دیاره، به تایبەتی له شیعری ئایینی یارسان، دوو بەیت له سەر کیشی دە سیلابی و وهستان له ناوهراست دەبی و هەر چوار دیره شیعرەکه له سەر یهك قافیه دەبی. شیعری باباسەرھەنگی دەودانی و پیر شالیار و شاخووشین و باباناووس و هی تر بەم شیومیه دەنوین))^(۱۴۱). هەر ئەقە ب خۆ نیشانا که قنار بوونا قالبی دووبهیتی و یین نیزیك ژ دووبهیتیینه و دبنه به لگه بۆ هه بوونا جور شعره کا هه قپشک ب ناھی لوری- گۆرانی ل قی ده قهری. سەبارەت ب (باباتاهری) ژی پیویستە بیژین ((دووبهیتییه کانی باباتاهیر به سەرھتای شیعری کوردی دادەنرین به شیومیه کی گشتی بلیمه تیه تی باباتاهر له گەل بیر و باومری ئایینی یارسان و سۆفیزی کۆزمووسی و گۆرانی میلی ناوچهیی دوو بهیته کانیان دروست کردوه)).^(۱۴۲)

هەرچەندە کو مه باومری ب هندی ههیه کو ((شیعری ئایینی و لیریکی له دیالیکتی گۆرانیدا کۆنترین شیعری زمانی کوردیه، له سەدەکانی ناوهراسته وه پهیدا بووه و له بهرزی و نزمیدا بووه تا سەرھتای سەدەیی بیستم، ئینجا کهوتۆته کزییه وه تا دووای جەنگی گیتی دوومیش هەر له ناووه بوو))^(۱۴۳)، ئی مەبهستا مه ئەقە نینه کو مینا (صدیق صفی زاده بۆره کهیی) و ب پشتبهستن ب سروودین یارسان و هه بوونا شعرین هه دهک شاعرین لۆرستانی د قان سروودان دا؛ دهستییکا سەرهلدانا کلاسیزما کوردی بۆ سەدی دووی و سییی کۆچی بزقرینین^(۱۴۴). ئەو تشتی مه دقیت بیژین ئەقەیه کو دووبهیتیین (باباتاهری) بهرهمی شعرا ئایینی و ملییا لۆر و گۆرانانه و لسەر بناغەیی لاساییکرنا شعریه تا قەسیدهیی نه هاتیه قەهاندن.

ئەو ئەم دشین ئەو شعرا کلاسیکیا کوردی کو ب دیالیکتا گۆرانی (ههروامی) هاتیه نغیسین ب بهردەوامییا شعرا لۆری- گۆرانییا قی ده قهری بزانی.

ئەق شعەرە سەرەرەرای پیکاریگەرەبوون ب ریرەموی لاساییکرنا شعرا رۆژەهلانا ئیسلامی، شیاپە گەلەك ژ سیمایین تایبەتییین شعرا قی دەقەرئ پاریزیت. (هەقەدم لگەل سەرهلدانا شعرا کلاسیکیا کوردییا کرمانجییا ژووری، ل قەلەمرۆیا میرنشینا ئەردەلان و هندەك دەقەرین کوردستانا ژیری ژئ ئەدەب ب دیالیکتا گۆرانی د گەشەکرن و پێشەچوونیدا بوویە.. شاعرەکی وەکو (مەلای پەریشان) ل سەدەیی چواری و شاعرین وەکو بێساران (۱۶۴۱ - ۱۷۲۰)، میرزا شەفیعی جامەرزی (۱۷۸۵ - ۱۸۳۵)، خانای قوبادی (۱۷۰۰ - ۱۷۵۹)، سەیدی هەورامی (۱۷۸۴ - ۱۸۴۸)، مەولەوی (۱۸۰۶ - ۱۸۸۲) و گەلەکین دی بەرەمەین خۆ یین شعری پێشکیشی قی دیالیکتی کرینە^(۱۴۵)، ئی شعرا وان ((بە کیش و سەروا و گەلی سیمای هونەری تر و زمانی رموان و ساکار لە فۆلکلۆر و ئەدەبی میلی و خەلکەو نزیك بوووه نزیكە...))^(۱۴۶). هەر ئەق بنگەهی بەیزی شعرا گۆرانی بوویە ئەگەر کو شاعرین وەکو (بێساران) و (مەولەوی) سەرەرای شارەزابوون د شعرا کلاسیکیا عەرەبی و فارسی ب تەمامەتی نەکەقنە داقین لاساییکرنا شعریەتا قەسیدەیی و گەلەك جارن شعرین وان بینه نمونەیین راستەقینەیین کارلیکا ئەدەبی خۆمالی و ئەدەبی بیانی.

دامەزراندنا باژیری سلیمانی و بەیزکەفتنا دەستەلانا میرین بابان بوویە ئەگەر کو دیالیکتا کرمانجییا خواری ببیتە زمانی ئەدەبی دەقەرئ و هیدی هیدی شعرا دیالیکتا گۆرانی بەرەق لاوازیقە بجیت، ئی دیارە ژ بلی هندی جۆرە پشتگوەخستەك ژئ ل هەمبەر شعرا قی دیالیکتی دەیتە دیتن، چونکە ((میزووی ئەدەبی گۆرانی تەنانەت بە شیومیه کی گشتی و پراگوزاریش نەوسراوئەوه، بەرەمی شاعیرە بەرزەکانی ئەم دیالیکتە هیشتا نەتویژاونهتەوه و لیقۆلینەوهی زانستییان دەریارە نەووسراو...))^(۱۴۷). یانکو ب دروستی کار ل سەر هندی نەهاتیە کرن کو شعرا لوری - گۆرانی ب رەه و ریشالین خۆ یین کەقن و بەرەمەین خۆ یین کلاسیکی وەکو رێچکەیه کا شعریا جودا ژ رێچکەیا لاساییکەرا شعرا

کلاسیکیا رۆژه لاتا ئیسلامی بهیته نیاسین. ب دیتنا مه چەند ئەگەرەك بۆ قی
چەندی هەنە:

۱. جیگیربوونا دیالیکتا سلیمانی وەکو زمانی فەرمیی ئەدەبیاتا دەقەرئ بوویە
ئەگەر کو پتر گرنگی ب شعرا شاعرین دیالیکتا کرمانجیا خواری ب
تایبەت سالم و نالی و کوردی بهیته دان.

۲. شعرا کلاسیکیا گۆرانی خودان رەه و ریشالین خۆمالییە و شیوازی وی
جیاوازه ژ شعرا کرمانجیا سەری و خواری کو پتر لاسایا تایبەتمەندیین
شعرا لاساییکریا رۆژه لاتا ئیسلامی دکەن و شعرین وان پرن ژ نمونەییین
وەسا کو داخوازی و پیدقیاتیین رموانبیزییا عەرەبی دابین دکەن. یانکو
ئالاقین رەخنە و رموانبیزییا رۆژه لاتی پتر د بەرژموندییا شعرا تەقلیدیە
تاکو شعرەکا وەکو شعرا دیالیکتا گۆرانی.

۳. پیکاریگەر بوونا تیورا ئەدەبیا کلاسیکی ب شعریەتا قەسیدەیی بوویە ئەگەر
کو قەکوڵەریین کورد وەکو قەکوڵەریین فارس مەرج و ئەدگارین
قەسیدەیی بکەنە پێشەر بۆ جودا کرنا شعرا بەرز ژ شعرا نزم، گەلەك جارن
ئەو شعرا کو لاسایا ئەدگارین قەسیدەیی دکەت ب کلاسیکی و یا کو ژ
قان یاسا و مەرجان دویر دکەقن ب ملی دەینە هژمارتن، کەواتە ئەو
شاعرین کو ملکەچی یاسا و تایبەتمەندیین قەسیدەییینە لی شعرین وان پرن
ژوینەییین لاساییکری و سواوە ب پلە ئیک و کلاسیکی دەینە نیاسین و یین
کو ب ملکەچی قی لاساییکرنی نینن ب پلە دوو و ملی دەینە نیاسین.

٢.١.٤. ئاراستهيا پهيوهست ب ريرهوى لاسايكرنا شعريا روزهلاتا ئيسلامى:

٢.١.٤.١. شعرا كلاسيكيا كرمانجيا سهري:

(مارف خهزنهدار) سهرهلدانا شعرا كلاسيكيا كورديا دياليكتا كرمانجيا سهري بو پشتى شهري جالديران (١٥١٤) دزقرينيت.ب ديتنا وي نهف شعره له دهستپيكي ب شيويه ميللى و پاشى شيعرا تاييهت ب خواندهقاني بهرز خويابوويه^(١٤٨)، كهواته (نهدهبي كوردستاني سهروو له سهدهى شازدهمدا دهستى پيكرد، سهدهى حهفده و ههژده دهورى زيپيني بوو، سى كوچكهى لووتكهى شيعر فهقى تهيران و مهلاى جزيرى و نهحمهدى خانى ههموو بابتهكانى شيعرى كورديا ن خولقاند، نهوهى خومالى كه سهربه نهدهبي نهووسراوى ميللى بوو و نهوهى سهربه شيعرى ئيسلامهوى بوو كه له نهجمى ليكدانى مهدهنيهتى عهرب و فارس و توركى عوسمانى و كورد پهيدا بوو).^(١٤٩)

سهرمرى نهو تيگههشتنا خهلهت و ههستياريا زيده كو ل دهف قهكولهرو و نئيسهري كرمانجيا سهري ل ههمبر زاراقى شعرا مللى دهيته ديتن نهو دشين بيژين سهرهلدانا شعرا كلاسيكيا كوردى ل كرمانجيا ژوورى دوو ئاراستهيان بخوقه دگريت: شعري فهقى تهيران كو سهرمرى ههبوونا هندهك رهگهزين لاسايكيري شعرا روزهلاتا ئيسلامى لى نوينهراتيا شعرا مللى دهقهري دكهت و شعرا مهلاى جزيرى كو تا رادهيهكى زور پهيوهسته ب ريرهوى لاسايكرنا شعرا كلاسيكيا روزهلاتا ئيسلامى. ههه نهف چهنده مه هان ددهت كو جارهكا دى پيداچوونى لسهر زاراووسازى و دابهشكرين خو بو شعرا كهفنا كوردى بكهين. پيوسته نهو زاراقى كلاسيكى بو هه مى شاعرين خويين كهفن بكارينين و لسهر بناغهي پيرويا شعريهتا قهسيدهي و مفاومرگرتن ژ شعرا خومالى و رهسهن سهردهري لگهل وان بكهين، واته نابيت مللى بوون بيته نهگهر كو بهرههههكى شعري ژ چارچووقى كلاسيزمى بهيته دهرخستن.

سهره‌رای هه‌قچه‌رخبونا (جزیری) و (فه‌قیئ ته‌یران) لی (جزیری) سهرکیشی لاساییکرنا شعریه‌تا قه‌سیدییه د شعرا کلاسیزمیا کوردیدا. نه ب تنی ژیه‌ر هندئی کو ((داهینه‌ری غه‌زهل و کیشی عه‌رووزی و یه‌کییتی قافییه له ئەده‌بی کوردی جزیرییه))^(۱۰۰) به‌لکو ژیه‌ر قئی چه‌ندی کو ژ لایئ وانا و وشه‌یسه گرنگیه‌کا زۆر دایه ره‌وانبیژی^(۱۰۱)، یانکو شعرا مه‌لایئ جزیری پرانیا جاران دریژه‌پیدانا شعرا لاسیکریا رۆژه‌لاتا ئیسلامیه.

(مه‌لایئ جزیری) ئیکه ژ وان شاعرین کورد کو بوویه قوربانئی هزرا دزییا شعریا باو د ره‌خنه‌یا ئەده‌بییا رۆژه‌لاتا ئیسلامی و بریارین سهرقه‌سهرقه‌یین هنده‌ک قه‌کۆله‌ران، ئەو تشتی کو د قه‌کۆلینین ئەده‌بیین کوردیدا گه‌له‌ک باو بوویه مه‌سه‌لا پیکاریگه‌ربوونا جزیری ب (حافظ شیرازی) و هنده‌ک شاعرین دیین فارسه وه‌کو (سه‌دی شیرازی) و (جامی) و (فرخی سیستانی). پيشه‌ری قان قه‌کۆله‌ران ژێ پرانیا جاران قه‌دیتنا دوو دیرین وه‌که‌ه‌قه د ناقه‌ه‌را هه‌ر دوو شاعران یان ناماژهدان ب ناڤی شاعره‌کی فارسه. ب دیتنا مه‌سه‌لا هه‌بوونا دیرین وه‌که‌ه‌ق پتر دجیته چارچووڤی و مرگرتن و تیه‌له‌کیشی چونکه هه‌ر و مرگرتنه‌ک نابيته به‌لگه بۆ سه‌ماندنا هه‌بوونا کاریگه‌ری و لاساییکرنی و مه‌سه‌لا ناماژهدان ب ناڤی شاعران ژێ نه‌ریته‌کی باو بوویه د ناڤ شاعرین فارسدا. ب دهربرینه‌کا دی (جزیری) لاساییا چ شاعرین دیارکری ناکه‌ت به‌لکو لاساییا ئەدگارین قه‌سیده‌یی یانکو شعریه‌تا قه‌سیده‌یی دکه‌ت کو بناغه‌یی لاساییکرنا شعریا رۆژه‌لاتا ئیسلامیه.

پنویسته مه‌سه‌لا لاساییکرنی د شعرین مه‌لایئ جزیری ژ چارچووڤی په‌یوه‌ندیین که‌سوکی دهرکه‌فیت و باسی په‌یوه‌ندییا شعرین وی ب سه‌بکین شعریین فارسی واته سه‌بکی خوراسانی و عه‌راقی و هندی به‌یته‌کرن. ئەم ل قیری بۆ پتر رۆهنقه‌کرنا قئی راستیی دی کیماسی و ئاریشین شروقه‌کرنا لاساییکرنی ل سهر بناغه‌یی په‌یوه‌ندییا د ناقه‌ه‌را (حافظ) و (جزیری) ده‌ینه خویاکرن:

١. شعرا کلاسیکیا فارسی ب خو پره ژ وینه و دهربرینین لاساییکری کو گهلهک ژ وان گههشتینه ئاستی سواومبوونی. چهوا ئەم دشین د ناڤ قان وینهیین کهفن و سواوه دا ب تنی وان وینهیان بکهینه بیشر کو داهینانا (حافظ)ینه و جزیری ئەو وینهیه ژ (حافظ)ی و مرگرتینه. ل قیری ئەم کۆمهکا لیکچواندن و خواستنین دووباره و سواوه فهرامۆش دکهین چونکه ب دیتنا مه ئەو بهشهکن ژ نه ریتی شعرا کلاسیکی و ههمی شاعران ئەو بکارئینانیه و گرنگی ددهینه وان و مرگرتنا کو دشین بینه دهستپیکهک بۆ نویکرنا شعری یانکو بکورتی ئەم فهکۆلینی لسه لاساییکرن و کاریگهری ناکهین به لکو پتر هزرا مه ل دور دزیی دزقریت.

٢. گهلهک ژ وینه و دهربرین و ئەدگارین ههقیشک د ناڤهرا (جزیری) و (حافظ)ی ئەو ئەدگارن کو د تهغهزول و قهسیدهیین سهبکی خوراسانیدا و تهناهت قهسیده و غهزه لا عهزهی زی ههبوینه و ب میرات گههشتینه (حافظ)ی، ههبوونا وان د شعرین هه دوو شاعران دا ب چ ئاوایهکی نابیته به لکه بۆ کاریگهرییا (حافظ)ی لسه (جزیری) و گهلهک جارن ئەه چهنده راستیا فی گوتنی زی کو ((کاریگهری ئەدهبی فارسی لهسه ئەدهبی کوردی دهچیتی خانهی ئەدهبی بهراوردکاری))^(١٥٢)، دئیحیته بهرگومانی چونکه گهلهک ژ قان ئەدگار و تاییهتانهندان سنووری پهیوهندییا دوولایه نهیا فهکۆلینین بهراوردکاریین قوتابخانهیا فهرنسی دمربازدکهن و ب تنی ب ریکا خواندنهکا میژوویی بۆ ریرهوی لاساییکرنا شعرا رۆژه لاتا ئیسلامی دهینه شروقه کرن.

٣. د سهبکی عهراقیدا پتر گرنگی ب غهزه لی هاتیه دان، د پرانیا دانهیین چاپکریین دیوانا (حافظ)یدا یان چ تهرجیعه بند یان ته رکیب بهند نینن یان ب تنی ئیک یان دوو نموونه دهینه دیتن^(*). بهروفاژی فی چهندی گهلهک شعرین جزیری ژ بهندان پیک دهین و چیدبیت پتر بهرهمی خواندن و گرنگیدانا وی ب بهرهمین شاعرین سهبکی خوراسانی بیت. زیدهباری فی

چەندی ئەو ووشەبازییا کو د شعرین جزیریدا دەیتە دیتن ب تایبەت
تەشتیرین وی د شعرین (حافظ)یدا ناهینە دیتن.

۴. چیدبیت ھندەك كەس د قی باومرییدا بن کو (مەلایی جزیری) چ
پەیوھندی ب سەبکی ھندیقە نەبوویە چونکە ئەق سەبکە ل سەردەمی
صەفەویان سەرھلدایە، واتە ھەق دەم بوویە لگەل سەردەمی (جزیری)، لەوما
زەحمەتە کو دەم و کاودانین سیاسیین وی سەردەمی دەلیقە داویتە
(جزیری) کو پەیوھندی ب قی سەبکی بکەت^(۱۵۳)، ئی دەمی تەماشەوی شعرین
جزیری دکەین ھندەك نیشانەیین کاریگەرییا سەبکی ھندی ل سەر شعرین
وی خویا دبن. بۆ نموونە (حافظ شیرازی) رەدیف یان پاش سەر واییین
زەحمەت بکار نەئینایە یانکو ب شیومیەکی گشتی رەدیفین وی کارن و
کیم جارن وی ناق وەکو رەدیف بکارئینایە، ئەقە ل وی دەمی کو
شاعەرەکی وەکو (نظیری نیشابوری) کو سەر ب سەبکی ھندی ئەق جۆرە
رەدیفە بکارئینایە (بحث، رقص، غرض، غلط، ضەحظ).^(۱۵۴) دیارە کو
مەلایی جزیری ژێ وەکو ھەقسەردەمەکی (نظیری) گرنکیدایە قان جۆرە
رەدیفان (عبث، فرض، غرض، بحث، رقص، غرض، ض حظ، غلط).^(۱۵۵)

ب قی رەنگی چیدبیت گریدانا مەلایی جزیری ب لاساییکرنا شاعەرەکیقە
کارەکی بی ئەنجام بیت، (مەلایی جزیری) خواندەقانەکی باشی شعرا رۆژھەلاتا
ئیسلامی بوویە و مەسەلا کاریگەری و لاساییکرن د شعرین ویدا ب تنی ل سەر
بناغەیی سەبکین شعرا فارسی و ریرەوی لاساییکرنا شعرا رۆژھەلاتا ئیسلامی کو
بناغەیی وی نموونەیا قەسیدەییە دەیتە شەرۆقەکرن، جزیری ئیکەمین شاعری
کوردە کو نەریت و یاسیین شعریەتا قەسیدەیا رۆژھەلاتی قەگوھاستییە ناق
شعرا کوردیدا، شعرین وی درێژەپیدانا شعریەتا قەسیدیە و ب تنی ل سەر قی
بناغەیی ئەم دکارین بابەتی لاساییکرن و کاریگەریی د شعرین ویدا شەرۆقە بکەین.
ژیلی جزیری و (فەقیی تەیران) پیدقیە ئەم باسی رۆلی (تەحمەدی خانی)
ژێ بکەین چونکە (مەم و زین)ا خانی یەکەمین بەرھەمی داستانیی کوردیە کو

لدویف نه‌ریتین داستانین باو د شعرا کلاسیکیا روژه‌لاتا ئیسلامی ب تاییهت شعرا فارسی هاتیه فهاندن. هه‌ر چه‌نده خانی د نئیسینا قی داستانیدا گه‌له‌ک مفا ژ داستاننئیسین ئیرانی ب تاییهت (نزامیی گه‌نجه‌وی) وهرگرتیه لی به‌ره‌می وی ب ته‌واوه‌تی سه‌ر ب ری‌ره‌می لاساییکرنا شعرا روژه‌لاتا ئیسلامی نینه، چونکه ژ لایه‌کیشه ته‌فه به‌ره‌مه‌کی داستانیه و لسه‌ر قالبی مه‌سنه‌وی هاتیه فهاندن؛ نه‌ف چه‌نده ژی ده‌لیفا نویکرن و داهینانه‌کا پتر دایه شاعری و ژلایه‌کی دیفه نه‌و که‌ره‌سته‌یی کو خانی پشتبه‌ستن لسه‌ر کرییه که‌ره‌سته‌یه‌کی نوییه.

(خانی) د مه‌م و زینا خو دا چه‌ندین جاران ئامازه‌دایه قی چه‌ندی کو وی گه‌له‌ک گوهداریا چیرۆکبیژ و که‌سین زانا و شاره‌زا و خودان سه‌ریور کرییه، نه‌فه ژی نیشانا قی چه‌ندییه کو ب جوړه فه‌کو‌لین و دویشچوونه‌کی رابوویه و به‌ره‌می قی دویشچوون و فه‌کو‌لینی خسته‌یه چارچوو‌قی شعریدا^(۱۵۶). نه‌فه ژی به‌روفاژی به‌ره‌مین دین داستانیه د نه‌ده‌بیاتا کوردیدا، چونکه داستاننئیسین دین کورد به‌ری خو داینه داستانین وه‌کو (شیرین و خوسره‌و) و (له‌یلا و مه‌جنوون) و (یوسف و زوله‌یخا)یی کو به‌ری وان گه‌له‌ک شاعرین فارس نه‌ف داستانیه کرینه شعر و گرنگی پیداینه. دیاره کو (خانی) ب خو ژی ل ده‌می نئیسینا (مه‌م و زین)ا خو، بابه‌تی لاساییکرن و دزیی به‌رچا‌فگرتیه و ل هه‌مه‌به‌ر قی چه‌ندی خودان هه‌لویست بوویه. نه‌و ب خو دهرباره‌ی به‌ره‌می خو دبیزیت:

(نوباویه طیفله نۆرسیده هه‌رچه‌نده نه‌ن قه‌وی گوزیده
لی من ژرمان نه‌کر ته‌مه‌تتوع مانه‌ندی دزان ب که‌س ته‌ته‌ببوع)^(۱۵۷)

ژ ئان دیران نه‌ف راستیه زه‌لال دبیت کو (خانی) باومری ب نویوونا به‌ره‌می خو هه‌بوویه و هه‌ولدایه ب ته‌مامه‌تی نه‌که‌فیه‌ته دا‌فا لاساییکرنا شاعرین فارس. پشتبه‌ستن ب داستانه‌کا نوی زه‌مینه‌یی بو به‌رجسته‌بوونا رویدان و دم و جهین نوی سازدکه‌ت، نه‌ف چه‌نده ژی فاکته‌ره‌که بو خویابوونا دهربرین و وینه‌یین نوی، له‌وما سه‌ره‌رای هه‌بوونا کۆمه‌کا ئه‌دگارین لاساییکری د (مه‌م و زین) خانی

دا، ژماره‌کا به‌رچاڤ ژ وینه و دمبرین و هه‌لویستین نوی و جیاواز ژی دهینه دیتن. چیدبیت هه‌ر ئەڤ تایبەتمەندییا مەم و زینى بووبیتە ئەگەر کو (ڤه‌کۆله‌ره‌کى ئەکاڤیمى سۆڤیه‌تى، واتە (ئوربیلی)، مەم و زینا (ئەحمەدى خانى) بیه‌ته رینزا به‌ره‌مىن هه‌ر دوو شاعرین مەزنین رۆژه‌لاتى، واتە فرده‌وسى ئیرانى و (روستاڤیلی) ئى جۆرجى).^(۱۵۸)

ب شیوه‌یه‌کى گشتى د شعرا کلاسیکیا کرمانجیا سهرى (مه‌لای جزیری) نوینه‌راتیا ریموى لاساییکرنا شعرا رۆژه‌لاتا ئیسلامى دکت، ئەوه کو بۆ ئیکه‌مین جار بنه‌مایین لاساییکرین قه‌سیده و غه‌زه‌لا رۆژه‌لاتا ئیسلامى یانکو ئەدگارین شعریه‌تا قه‌سیده‌ی ئینایه‌ ناڤ شعرا کوردیدا و شعرا کلاسیکیا کوردی ب ڤى ریمویشه‌ گریڤای.

۲.۴.۱.۲. شعرا کلاسیکیا کرمانجیا خوارى:

سهرمراى هه‌بوونا بیروبووچوونین جودا سه‌بارت ب سهرهلدانا شعرا کلاسیکیا کرمانجیا خوارى، دشین بیژین کو ((له‌ سه‌ده‌ی تۆزده‌یه‌مدا به‌ هۆی ده‌سته‌لات په‌یداکردن و به‌هیزبوونی ئەماره‌تى بابانه‌وه که وه‌ک قه‌واره‌یه‌کى سیاسى نیمچه‌ سه‌ریه‌خۆ و به‌رمو پیشه‌وه‌چوو، پیوستى به‌ زمانىکى ره‌سمى ئەده‌بى ناوچه‌یى خۆی هه‌بووه، ئەده‌بى کوردی به‌ دیالیکتى کرمانجى خواروو په‌یدا بووه. دامه‌زینهرى ئەم قوتابخانه‌یه نالی (۱۸۰۰ - ۱۸۵۶)^(*) و هاوریکانى: سالم (۱۸۰۰ - ۱۸۶۶) و کوردی (۱۸۰۹ - ۱۸۴۹ ن...))^(۱۵۹). دياره کو ئەڤ سى شاعره ب تنى دگۆره‌پانا ئەده‌بىیا وی سه‌رده‌مى نه‌بووینه به‌لکو ((ئەده‌بى کوردی ئەو سه‌رده‌مه ناوی چه‌ند شاعیریکی کوردمان بۆ دهور ده‌کاته‌وه به‌لام له‌به‌ر ئەوه‌ی ئەو شاعرانه‌ی له‌به‌ر ده‌ستمان زۆر که‌من و نه‌گه‌یشتوننه‌ته پله‌ی شاعیریه‌تى سى شاعیره به‌ناوبانگه‌که نالی و سالم و کوردی بۆیه‌ ته‌نیا به‌ره‌مى ئەم سى شاعیره ده‌بیته بناغه بۆ نووسینه‌وه‌ی میژووی شاعری کوردی له‌ نیوه‌ی یه‌که‌مى سه‌ده‌ی نۆزده‌مدا له‌ ناوچه‌ی سلیمانى. له‌ راستیشدا ئەم سى مامۆستایه دامه‌زینهرى ئەم

قوتابخانهیهن و به شیوهیهکی گشتی بزووتنهوهکه به هوی بهرهمی سی
شاعیرهکه دروست بووه ((^(۱۶۰)

شعرا کلاسیکیا کرمانجییا خواری لسهربناغهیی لاساییکرنا ئەدگارین
قهسیدهیی سهرهلدایه و دریزهپیدمرا شعرا کلاسیکیا رۆژهلاتا ئیسلامیه. (مارف
خهزنهدار) سهبارت ب شعرا قی دهقهری دبیزیت: ((شيعری ليریکی (غزهل و
قهسیده) له دیالیکتی کرمانجی خواریوودا له پاش دروستکردنی پایتخت
(سلیمانی) پهیدا بوو. ئەم بزووتنهوه ئەدهبییه کاریکی گهورهی کرده سهر
پهرسهندن و گووانی ئەدهبی کوردی له دوو رۆژ دا ((^(۱۶۱). قهکۆلینا شعرا قی
دهقهری ژێ قی راستیی ددهته دیارکرن کو ئەق شعره ب توندی ب ریمووی
لاسیاییکرنا شعرا رۆژهلاتا ئیسلامیه هاتیه گریدان.

گهلهك قهكۆلهر و میژوونشیسین بواری ئەدهبی د نشیسینین خۆدا ب
ئاواین جۆراوجۆر باسی پهیوهندییا شعرا قوتابخانهیا بابان ب ئەدهبی بیانی و
ئەدهبی فلکلۆریشه کرینه، ئی لدویف خواندن و دویشچوونا مه پرانیا وان سهرهلدانا
قی شعری ب کاریگهرییا شعرا کلاسیکیا فارسیه گریددهن و نکۆلیی ل هندی
ناکهن کو رۆشنیرییا ئەدهبییا مزگهفتان و کاریگهرییا شاعرین فارس بوویه
بناغهیی سهرهلدانا قی شعری و وهسا دیاره کو پهیوهندییا شاعرین کلاسیکیین
کرمانجییا خواری لگهله ئەدهب و شيعرا مللی وهکو شعرا کلاسیکیا دیالیکتین
دی بهیز نینه. ئەم ب پیویست نزانین کو جارهکا دی وان خالین کو ئاماژهیی
ددهنه کاریگهرییا شعر و شاعرین فارس دووباره بکهینهقه، ئی ب دیتنا مه دوو خالین
سهرهکی سهبارت ب پهیوهندییا شعرا کلاسیکیا قی دهقهری ب ریمووی
لاسیاییکرنا شعرا رۆژهلاتا ئیسلامی یانکو ریمووی لاساییکرنا شعریهتا قهسیدهیی
ههنه کو وهکو پیدقی گرنگی ب وان نههاتیه دان و فهره بهینه بهرچاقتین:

١. کاریگه‌رییا شعرا قوناغا (بازگشت) فارسی:

وهكو بهری نهۆ مه ئاماژمپیدای قوناغا (بازگشت) یانكو قوناغا قه‌گه‌ریانی، قوناغه‌كه ژ میژوويا ئه‌ده‌بی فارسی كو ل دوماهیا ده‌سته‌لاتا نه‌فشاریان ده‌ست پی دكه‌ت و هه‌تا ده‌ستیكا بزاقا مه‌شرووتیه‌تی به‌رده‌وامه واته ژ نیفا سه‌دی دوازده‌یی كوچی هه‌تا ده‌ستیكا سه‌ده‌یی چوارده‌یی كوچی یانكو بو ماوه‌یی ١٥٠ سالان به‌رده‌وام بوویه. شاعران ل قوناغی گرنگی دایه پیرمویکرنا شاعرین سه‌بکی عراقی و خوراسانی و پشتا خو داینه سه‌بکی هندی، له‌وما لاساییا غه‌زه‌لا سه‌بکی عراقی و قه‌سیده‌یا سه‌بکی خوراسانی هاتیه‌کرن، لگه‌ل هندی ژی قه‌سیده پتر بوویه جهی گرنگیپیدانی. ب شیومه‌کی گشتی ((ئه‌ف سه‌ره‌لدانا ئه‌ده‌بی ب داهیان و نویکرنا نه‌یه‌ته هژمارتن چونکه لسه‌ر بناغه‌یی لاساییکرنی هاتیه ئافاکرن و به‌ره‌مه‌ی تیکۆشانا وان ب تنی ئافراندا سه‌قایه‌کی ئه‌ده‌بی بوو کو پینج سه‌د یان حه‌فت سه‌د سالان به‌ری هنگی هه‌بوویه...))^(١٦٢). تشتی سه‌رنجراکیش ئه‌قه‌یه کو ژ لایه‌کیشه شعرا کلاسیکیا کرمانجیا خوارى ل قوناغی ژ دایک بوویه (نالی (١٨٥٦ - ١٨٠٠) سالم (١٨٠٠ - ١٨٦٦) و کوردی (١٨٠٩ - ١٨٤٩)، و ژ لایه‌کی دیشه ئه‌ف شاعره واته دامه‌زرینه‌رین قوتابخانه‌یا بابان خودان په‌یوه‌ندیه‌کا به‌یزبووینه لگه‌ل شعرا فارسییا قوناغی.

به‌ری هه‌ر تشته‌کی (کوردی) کو ب دیتنا هنده‌ک که‌سان پیشه‌وایی شیعرا کلاسیکیا قوتابخانه‌ی بابانه گه‌له‌ک هاتن و چوونا ئیرانی کریه^(١٦٣). ته‌نانه‌ت هنده‌ک د قوناغی باوه‌رییدانه کو کوردی شاعر و رۆشنبیره‌کی ئافاداری کوچکا قاجاریان و ئیک ژ ئه‌ندامین به‌رجسته‌یین ئه‌نجومه‌نی ئه‌دییین ئیرانی بوویه^(١٦٤). چیدبیت زیده‌رۆبیه‌ک یان پیشه‌نانه‌ک دهرباره‌ی قوناغا ژيانا کوردی هه‌بیت چونکه وه‌کو مارف خه‌زنه‌دار دبیزین (ئه‌فسانه‌ تیکه‌ل به ژيانی بووه)^(١٦٥)، لی لگه‌ل هندی ژی ئه‌ف زانیاریه‌ نیشانا قوناغی چه‌ندینه کو (کوردی) په‌یوه‌ندیه‌کا به‌یز لگه‌ل شاعرین قوناغا قه‌گه‌ریانا شعرا فارسی هه‌بوویه و که‌فتیه‌ ژیر کاریگه‌رییا وان.

(سالم)ی ژى گه لهك هاتن و چوونا ئيرانى كریه و بو ماومیه کی ژى ل ئیرانى ژیايه، وی ب خو د شعرین خو دا ئاماژه دایه قى چەندی^(١٦٦)، كهواته ژبلی داخباریوون ب رۆشنیرییا ئه ده بییا فارسییا باو ل ده قهرى و نیزیكبوونا باژیرى سلیمانى ل ئیرانى، شاعری په یوه ندییه کا راسته و خو ژى ب شعر و ئه ده بیاتا فارسی هه بوویه و كهفتیه ژیر کاریگه رییا سه قایى شعری قوناغا فه گه ریانا شعرا فارسی. (نالی) ژى وه كو شاعره كى قى سه رده می كو تیکه لی لگه ل (كوردی) و (سالم)ی و ئه ده بیاتا فارسی هه بوویه، ژ قى کارتیکرنى دوور نینه.

تیکه لی و نیزیکییا شاعرین قوتابخانه یا بابان لگه ل قوناغا بازگه شتا فارسی كو ل سه ر بناغه یى لاساییکرنا شعرا فارسییا سه بکى خوراسانى و عه راقى و ب تاییهت قالبى قه سیده و غه زه لى هاتیه ئا فاكرن؛ فاکته ره که بو پتر به یژیوون و خویابوونا ئه دگارین شعریه تا قه سیده یى د به ره مه مین شاعرین کوردین قى قوناغیدا، واته په یوه ندییا به یزا شعرا قى ده قهرى شعرا فارسییا وی سه رده می دبیته ئه گه ر كو شعرا کلاسیکییا کرمانجییا خواری پتر ب لاساییکرنا شعرا فارسییا سه بکى خوراسانى و عه راقیه به یته گریدان. ب قى رهنگى شروقه کرنا لاساییکرنى د شعرا فان شاعراندا لسه ر بناغه یى په یوه ندییا دوو لایه نییا د ناقه را دوو شاعراندا سه رکه فتنى بده سته ناهینیت، ئه ق شاعره لاساییکه ریى چ شاعرین فارس نین به لكو ئه و ژى وه كو شاعرین فارسین قوناغا بازگه شتا فارسی لاساییکه ریى شعریهت یانكو ئه دگارین قه سیده یینه. شعرا وان ئه لقه ییه که ل داوییا زنجیره ییه کا لاساییکرنى كو ژ قه سیده یین عه رمبى و یین فارسین سه بکى خوراسانى و غه زه لین سه بکى عه راقى و شعرا فارسییا پشتی سه بکى عه راقى پیک ده ییت.

ب. زه مینه یا ره خنه یا شعرا قوتابخانه یا بابان:

سه ره لدانا شعرا کلاسیزمییا کوردییا کرمانجییا خواری ب تنى په یوه ست نه بوویه ب کاریگه رییا شاعرین فارسه، به لكو ئه گه ر ئه م شعرین شاعرین قوتابخانه یا بابان بخوینین؛ دى گه هینه قى ئه نجامى كو به رى سه ره لدانا شعرا کلاسیکی لسه ر ده ستى شاعرین قوتابخانه یا بابانه، زه مینه ییه کا

پموانبێژی و ڕهخنهیا گونجاو بۆ بهردهوامیدان ب رێرموی لاساییکرنا شعرا رۆژههلاتا ئیسلامی یانکو شعریهتا قهسیدهیی ل قی دهقهری ههبوویه.

(د. کامل حسن البصیر) د بهرتووکا خۆدا واته، (ویژهی کوردی و ڕهخنهسازی) ئاماژهیی ددهته کومهکا زاراقین تاییهت ب ڕهخنهیا کهفنا عهربهی و رۆژههلاتی کو د شعرین (نالی)دا ئاماژه ب وان هاتیه دان، ب تاییهت زاراقین وهکو (لهفز و مهعنا و طبع)^(۱۳۷). ئەهه دیرین شیعییین ب قی ڕهنگی دبنه بهلگه کو تیگههشتنا شاعرین قی دهقهری بۆ شعری پتر ل ژیر کاریگهرییا نه دگارین قهسیدهیی یانکو پيشهريین لاساییکریین شعرا رۆژههلاتا ئیسلامی بوویه:

کەس بە ئەلفازم نەلی خۆ کردییه خۆ کوردییه
هەر کەسی نادان نەبی خۆی تالبی مهعنا دهکا... (نالی (دیوان)، ۱۰۳ ج)

نالی عهجهب ب قوووتهی حیکمهت ئەدا دهکا
مهعنايي زور و گهوره به لهفزی کهم و بچووگ... (نالی (دیوان)، ۲۶۹ ج)

زایبتهی تهبعم سواره، ئیدیعیای شاهی ههیه
موختهشم دیوانه، داوای تهختی خاقانی دهکا... (نالی (دیوان)، ۱۰۹ ج)

لایقی مهخزمنی تهبعه ههموو کهنزی غهزهلم
قابیلی زمیری ڕهواجه زمر و زیوی مهسهلم... (نالی (دیوان)، ۲۹ ج)

کهواته پموانبێژی و بنهمایین ڕهخنهیین شعرا رۆژههلاتا ئیسلامی د ناڤ خواندهفان و رۆشنبریین دهقهری ههبووینه و جوړه فشارهک خستینه سهر شاعرین کورد کو لاساییا شعرا کلاسیکیا رۆژههلاتا ئیسلامی بکهن؛ ئەوا کو لسهر بناغهی نمونهیا قهسیدهیی دروستبوویه، ئەهه ژي بوویه ئەگهه کو رۆلی شعرا مللی و فۆلکلۆری د سهرهلدانا قی شعریدا گهلهک بهیز نهیت، ههر وهکو (عبدالرزاق بيمار) سهبارت ب شعرا کلاسیکیا قی دهقهری دبیزیت ((ههنديک

شاعیری هاوچهرخ و دوای (کوردی) لهو باومردابوون که زۆر وشه و گوزارشت و قسهی دهماودهمی کۆری کوردمواری لهو پله و پایهدا نین که بچنه ناو چوارچیوهی غهزهل و قهسیدهکانیان، وه لهوانهیه به سووکایهتیان زانیبی ئەگەر له قهلاتی قایمهوه دابهزنه ناو خه لکه که... بۆیه ئەوهنده بهخهم و رهوانی زمان و جوانی دارشتن نهبوون، .. بۆیه ئەگەر سهیری دیوانی ههلبهستی کوردی سهدهی نۆزدهمین و بکهین چهندن وشه یانی دهبینین که بهرامبهرهکیان وشه ی کوردی و هاوواتیان زۆره...⁽¹⁶⁸⁾.

٢.٢.٢. رۆلی رهخنهیا عهرمبی - ئیسلامی د لاساییکرنه شعریدا:

قهکۆلینین زانایین موسلمانان د بواری زمانی عهرمبی و شرۆفهکرنه تیگستین ئایینی و شعریدا ئیک ژ فاکتهرین سههرهکیین لاساییکرنه شعری و بهردهوامبوونا شعریهتا قهسیدهیییه ل رۆژههلاتا ئیسلامی. دیاره هندهک پالدمر و هوکار ل پشت قی چهندی ههبووینه و بووینه ئەگەر کو بنهمایهکی تیۆری و رهخنهیی بۆ شعری بهیته دانان کو دهنهت دا بریتیه ژ پاراستنا ئەدگار یان شعریهتا قهسیدهیی ب رهنگهکی وهسا کو د خزمهتا قهکۆلینین ئیسلامیدا بیت.

٢.٢.١. ئەگهرین پشتهفانیکرنه لاساییکرنه شعری د قهکۆلینین ئیسلامیدا:

٢.٢.١.١. دهمارگیریا عهرمبان ل ههمبهر شعرا جاهلی:

عهرمب وهکو دهستهلاتدارین رۆژههلاتا پشتی سههرهلدانا ئیسلامهتی، نهتهومهیهکی کهقنهپهرستن یان وهکو (ئهدهوئیس) دبیزیت: (حهزا کهقناتیی لدهف عهرمبان ههیه و لدهف وان ههمیشه تشتی کهقن سههرکهفتنی بدهسته دهینیت).⁽¹⁶⁹⁾ ئەو پرانیا جاران تشتی کهقن بسهر تشتی نوی دئێخن و رهسهنایهتی

دبه‌خسنة تشتين كهفن، تشتى نوى زى ب تنى ل بن سيبهرا تشتى كهفن ره‌وابوونا
خو بدهستقه دهينيت.

گه‌له‌ك فه‌كو‌لهر هه‌ولددهن لاساييكرنا قه‌سيدهيا جاهلى و پاراستنا
ئه‌دگارين وى بو‌حه‌زا ژيانا بياباننشينييا عه‌ره‌بان و به‌داوه‌تى بزقرينن. ده‌مى
عه‌ره‌ب پشتى ئيسلامه‌تى بووينه خودان شارستانيه‌ت و ژيانا شارنشينى جهى
بياباننشينيى گرتى، هه‌ميشه هه‌ولدديه داب و نه‌ريت و كلتورى خو يى
بياباننشينيى بپاريزن و دژى بهايين شارنشينى راوه‌ستن، يانكو((له‌ه‌ف عه‌ره‌بان
به‌داوه‌ت پيشه‌ره، هندی شعر پتر نيزيكي به‌داوه‌تى بيت دى ب ره‌سه‌نتر هيته
نياسين))^(١٧٠)

شاعر و ره‌خنه‌گرين عه‌ره‌ب ب توندى ب رابردوويا ئه‌ده‌بى و شعرا جاهليشه
هاتينه گريدان. راسته كو شعرا عه‌ره‌بى ل قوناغين جودا جودادا وهرار و
گه‌شه‌كرن ب خو‌فه ديتيه، ئى ره‌هين وى هه‌رد ئه‌ده‌بى جاهليديه. ژيده‌رى ئه‌ده‌بى
عه‌ره‌بى، ئه‌ده‌بى جاهليه و هنده‌ك جاران هه‌ر جاره‌كا دى دزقريته سه‌ر قى
ئه‌ده‌بيشه‌...^(١٧١).

ناريشه ب تنى د لاساييكرنا شعرا جاهليدا نينه، به‌لكو ئه‌ه‌ف شعرا جاهلى ب
خو نموونه‌كه كو لسه‌ر بناغه‌يى لاساييكرنى ئا‌فا بوويه. ل سه‌رده‌مى جاهلى
نموونه‌يه‌كا هونه‌رييا بلند ب نا‌قى قه‌سيدهيا عه‌ره‌بىيا جاهلى هه‌بوويه. ئه‌و
نموونه‌يا كو ب ديتنا عه‌ره‌بان گه‌هشتيه‌يه كو‌پيتكا جوانى، جوانيه‌يه‌كا قه‌بر و
چه‌سپاو، يانكو ئيدى قه‌سيدهيا جاهلى بوويه پيشه‌ر و بنه‌ما و ب (شعرا نموونه‌يى)
هاتيه نياسين. شاعرين جاهلى لسه‌ر بنه‌مايى قى نموونه‌يى شعرين خو قه‌هاندينه و
ده‌ركه‌فتن ژ بنه‌مايى قى نموونه‌يى مينا ده‌ركه‌فتن ژ لاساييكرنى بوويه و بهايى
هه‌ر شعره‌كى زى لسه‌ر بناغه‌يى نيزيكيبوونا وى ژ قه‌سيدهيا نموونه‌يى هاتيه
ده‌ستنیشانكرن. شاعري جاهلى هه‌مى هه‌ولين خو ددا كو ژ قى بازه‌يى
ده‌رنه‌كه‌فيت و ره‌گه‌زين سه‌ره‌كيين قى شعري كو ساده‌يى و راستى و وينه‌كرن و
موسيقانه، بپاريزيت^(١٧٢)

هەر ئەف یاسادار بوونا شعرا جاهلی و وهکههقییا شعرین شاعرین قی سهردهمی بوویه ئەگەر کو شیوازی شعرا قی سهردهمی ببیته جهی گرنکیپیدانا شاعر و فهکۆلهین شعرا عهههیبیا جاهلی و ئیدی ((وان ب خو شیوازی جاهلیی شعرا عهههیبی ب (طریقه العرب) ناڤکریه. ئەفه ژێ ئاماژهیه که بۆ جودابوونا شعریهتا عهههیبی ژ شعریهتا مللهتین دی))^(۱۷۳) یانکو شعرا سهردهمی جاهلیه کو ناسنامهیا عهههیبیا شعری دپاریزیت و یی کو دقیت شعرهکا عهههیبی بنڤیسیت پیدقیه لاساییا شیوازی شعرا جاهلی بکهت.

هەر وهکو بهری نهۆ ژێ مه ئاماژهپیدای ئیسلامهتی و بهایین وی ژێ نهشیاینه گوهرینهکا ریشهیی بیخنه د شعرا عهههیبیدا، شکۆمهندی و پیروزییا شعرا قی سهردهمی گههشتیهه وی رادهی کو ئیدی ((پهسنا وان شاعران هاتیهکرن کو لدویف شعرا جاهلی دچن و نهکامییا وان هاتیهکرن یین کو دقین لاساییا نموونهیا قوژئانی بکهن))^(۱۷۴)، واته (سهردههیرکرن لگهل شعرا جاهلی ژ سنووری ریزگرتنی دهریازبوویه و گههشتیهه ئاستی داخباربوون و سهرسۆرمانی، بی کو ئیک ههولبدت بجیته ناف جیهانا قی شعری و ئەگههین قی داخباربوون و سهرسۆرمانی بدهته دیارکرن و تهنها بیانۆ بۆ پیگههشتن و مهزناتییا قی شعری کهڤناتییا وی بوویه)^(۱۷۵)

۲.۰۱.۲.۲. گریدانا قهسیدهیا جاهلی ب زانستین ئایینیته:

د دیروکا شارستانیهتا ئیسلامیدا پهیوهندیهکا موکوم د ناڤههرا قهسیدهیا جاهلی و زانستین ئیسلامیدا دهیته دیتن. ئەف پهیوهندیه ههتا وی رادهی موکومه کو دشین بیزین، (نڤیسین و گرنکیدان ب شعری ب دروستی پشتی دهریازبوونا سهدهی ئیکی کۆچی خویابوویه، چونکه نڤیسین و تومارکرن بخۆ ل قی سهدهی دهستپیکریه. فهرموودهیین پیغهمههیری ژێ ژ لای کۆمهکا سهحاییانقه ل قی سهدهی هاتینه تومارکرن. راقهکرن یانکو تهفسیر ژێ ل سهردهمی سهحابیان دهستپیکریه و گهشهکریه، واته دوور نینه کو تومارکرن شعری ژێ ههقهدهم بیت

لگه‌ل تومارکرنا قورئان و فه‌رموودمیان و رافه‌کرنین وان^(۱۷۶). که‌واته راسته کو (ئهدهبی عه‌رمبی وه‌کو هه‌می ئهدهبیاتین دی گری‌دایه ب زمانیشه، ئی ئهو تشتی کو ئهدهبی عه‌رمبی ژ ئهدهبین دی جودا دکه‌ت، ئه‌فه‌یه کو زمانی عه‌رمبی په‌یوه‌سته ب قورئانیفه، له‌وما فه‌قه‌تیاں د ناقبه‌را په‌گه‌زین نوی و یین که‌فن د ئهدهبی عه‌ره‌بیدا گه‌له‌ک ب زحمه‌ته...^(۱۷۷))، ب دهربرینه‌کا دی په‌یوه‌ندییا د ناقبه‌را ئایین و شعر و زمانی هی‌زه‌کا مه‌زنه کو به‌رده‌وام به‌ری ئهدهبی عه‌رمبی دده‌ته رابردووی و دبیته ئاسته‌نگ د ریکا گۆهرینیدا.

ره‌نگه که‌قنترین گروپ کو بووینه هۆکاری به‌ی‌زخستنا په‌یوه‌ندییا د ناقبه‌را شعر و فه‌کۆلینین زمانی - ئایینیدا، فه‌گی‌رکارین شعرا عه‌رمبی (روا‌ة الشعر) بن. ئه‌فه ئهو که‌س بوون کو خو ب شارمزا د شعرا جاهلی ددانه نیاسین و دکوتن کو ژماره‌کا زۆر ژ شعرین جاهلی ژیه‌ر کرینه و دکارن که‌ره‌سته‌یی پیندقی بو کاری زمانشانان دابین بکه‌ن. ئه‌ف راویه ب خو بوونه فاکته‌ره‌ک بو به‌ی‌زکه‌فتنا لاساییکرنی، چونکه وان ((شیوازی شعرا جاهلی ب شیوازی نموونه‌یی ل قه‌له‌م ددا و داخواز ژ شاعرین نوی دکرن کو هه‌مان شیوازی شعرا جاهلی پی‌ره‌وبکه‌ن و بو خوازه و خواستنان ریکا وان بکار بینن، ئه‌گه‌ر قی چه‌ندی نه‌که‌ن دی ژ ستوونا شعری (عه‌موود الشعر) دهرکه‌فن)).^(۱۷۸)

قه‌سیده‌یا عه‌رمبی و ئهو ره‌خنه و فه‌کۆلینین ئیسلامی - عه‌ره‌بیین کو لدور قی شعری سه‌ره‌لداینه، رۆله‌کی مه‌زن د رۆشن‌بیرییا ئهدهبییا ملله‌تین ئیسلامیدا هه‌بووینه. ئه‌فه لده‌ف ملله‌تین موسلمانین رۆژه‌لاتی وه‌کو به‌شه‌ک ژ که‌له‌پوری ئایینی هاتینه ته‌ماشه‌کرن و پاراستنا ئه‌دگار و بنه‌مایین قه‌سیده‌یا که‌فنا عه‌رمبی وه‌کو پاراستنا یاسا و بنه‌مایین ئایینی هاتیه نیاسین. ره‌نگه داخباربوونا ملله‌تین ئیسلامی ب شعرا که‌فنا عه‌رمبی ژیه‌ر په‌یوه‌ستبوونا وی ب ئیسلامه‌تیفه بیت، ئی گرنگیدانا عه‌ره‌بان ژ قی چارچوو‌قه‌یی دهرکه‌فیت و هنده‌ک پالدمرین نه‌ته‌وه‌یی و که‌فنه‌شۆپی ل پشت گرنگیدانا عه‌ره‌بان ب قی شعری ده‌ینه دیتن و دبته ئه‌گه‌ر کو قه‌سیده‌یا عه‌رمبی بیته ما‌کا لاساییکرن شعری ل

رۆژهه لاتا ئیسلامی. ب شیوهیهکی گشتی بابهتی لاساییکرنی لدهف عهره بان ژ هه می ملله تین دی کویرتر و بهر فره هتره یانکو دشیین بیژین ((ناریشا لاساییکرنی دشعرا عهره میدا هه تا دهستییکا سه دی بیستی ژی بهر دهوام بوویه و ئەو کهسی کو بۆ کوتنا شعری لاساییا شیواز و په یف و واتایین شاعرین بهری نه کریا ب شاعر نه دهاته هژمارتن...))^(۱۷۹)

گریدانا قه سیدهیا جاهلی ب قه کۆلینین زمانی و ئایینی و شروقه کرنا قورناتی بۆ ئەگەر کو شعریه تا قه سیدهیی بهیته هئارده کرن بۆ ملله تین دیین ئیسلامی، چونکه خواندن و شروقه کرن و ژبه رکنا شعرا جاهلی ژی بوو به شهک ژ کاری زانایین ئایینی و ب قی رهنگی قه سیدهیا عهرمی جوړه پیروزیهک بدهسته ئینا و ملله تین موسلمان ب ئاویین جوړاوجوړ کهفتنه ژیر کاریگه ریا شعریه تا قه سیدهیا عهرمی.

۲.۲.۲. ریکارین رهخهیا عهرمی - ئیسلامی بۆ بهیزخستنا لاساییکرنا شعرا کهفن:

رهخهیا عهرمی - ئیسلامی بۆ چه سپاندنا نمونهیا قه سیدهیا جاهلی و بهر دهوامیدان ب لاساییکرنا وی، ریکار و ئامرازین جو دا جودا بکار ئیناینه. گرنکترین ئامراز و ریکار ژی هاندانا شاعران بۆ ژبه رکنا شعرا شاعرین بهری و بکار ئینانا پیشه ری ده می بۆ هه لسه نگاندا شاعران و ره تکرنا نویکرنی و نازراندنا دزییا شعریه:

۱.۲.۲.۲. هاندانا شاعران بۆ ژبه رکنا شعرا شاعرین بهری:

هه ره وه کو بهری نهو مه ئامازه پیدای لاساییکرن د ئه ده بیاتا پرانیا ملله تاندا هه بوویه و مینا ئامرازه کی بهر وه دی هاتیه ته ماشه کرن و که لهک دا کوکی لسه ر خواندنا نمونه یین بهری و پیروه ویکرن ژ شیوازی وان هاتیه کرن، لی ئەو تشتی کو شعرا رۆژهه لاتا ئیسلامی ژ شعرا ملله تین دی جودا دکهت، گرنکیدانا ژ

رادهبدهره ب ژبهركرنا شعرييه، نهفه ژي بهشهكه ژ سروشتي زارهكيي قهسيدهيا
عهرهبي.

ئيكه مين قوناغا خويابوونا شعرا عهرهبي قوناغا فهگيرانا زارهكييه، واته
قوناغا ژبهركرنا شعرا شاعرين بهري. نهوين كو ب في كاري ژي رادبوون دهينه
دابهشكرن بو سهر چند دهستهيان. يا ئيكي شاعرين فهگيركار، فيجا بين كو
شعريين شاعرهكي دياركري ژبهردكرن و دبوونه قوتابيي وي و نهو شاعرين كو
شعرا چند شاعرين بهري خو و بين ههفهخر ژبهردكرن و يا دووي زانايين
فهگيركارن كو گرنگي ددانه شعر و شاعران، مهبهستا وان پاراستنا زمانئ
عهرهبي بوويه كو نهو ژي بسهر دوو نهوميان دابهش دبن نهومي ئيكي و نهومي
دووي كو نهو ژي د بنهردتا قوتابيي نهومي ئيكيه^(١٨٠)، واته ژبهركر ئيك ژ
بناغهيين سهرهكيين پاراستنا شعريهتا قهسيدهيا عهرهبي بوويه و پشتي خويابوونا
قوناغا نئيسيئي ژي شاعر و رهخنهگر نهشيانه خو ژ في يهكي رزگاربهكن.

سروشتيه كو (باومري ههبوون ب رموشهنبيركرنا شاعري ب ريكا خواندنا
بهرهه مين شاعرين بهري دبته نهگهري جيگيربوونا واتايين شعريين بهري د ميشكي
شاعريدا و هندهك جاران بي كو نهو ههستي بي بكهت وان واتايان دووبارهدكهت،
واته وان دگوهرت و ب دارشتهكا نوي وان پيشكيش دكهت. ب في رهنگي
بيردانك دبته ژبدهري داهينانا شعري...) ^(١٨١)، لي د نهدهبياتا عهرهبيدا نهفه چنده ژ
سنووري خواندني دهباز دبته و دچيته د چارچووفي ژبهركرنيدا. كاريگهرييا في
چهندي لسهر شعرا عهرهبي ههتا وي رادهي بوويه كو ئيك ژ مهرجين شاعريووني
(ژبهركرنا شعريين شاعرين بهري بوويه. فهر بوويه كو شاعرهكي عهره ب ل
دهستپيكي گهلهك شعريين شاعرين بهري ژبهريكهت؛ داكو بابتهين شعري و
دهولمهنديا وي يا زماني و پيشانا وي بزانيت. شاعر دي قان زانينا بدهستفه ئينيت
نهمازه كو ل دهستپيكي دي بيته فهگيركاري شاعرهكي دي) ^(١٨٢)، يانكو بو
ماوميهكي كاري وي دي ژبهركر و فهگيرانا شعريين شاعرين دي بيت.

ئەف چەندە مینا بنەمایەکی د رەخنەیا ئەدەببیا عەرەببیدا جیگیر بوویە،
 هەتا وی رادەوی کو ژ لایئ گەلەك ژ رەخنەگرین مەزنشە داكوکی لاسەر
 هاتیە کرن و ب دیتنا وان ئەگەر کەسەك فی مەرگی جیبەجینەكەت نابیتە
 شاعر. (ئەصمەعی) کو ئەو بخۆ ب فەگنرکارەکی ب ناڤودەنگە، (هەندەك
 مەرگان ژبو وان کەسان دەستنیشان دکەت کو دڤین ببنە شاعرەکی مەزن،
 ئیکەمین مەرگی ژی فەگیرانا شعرا شاعرین عەرەبە..)^(۱۸۳) رەخنەگر و
 فەکوڵەرەکی وەکو (ابن رشیق) ژی وەکو پارانیا فەکوڵەرین دی ناماژمیی ددەتە
 مەرگین شاعربوونی، (ئیکەمین خالا کو داكوکی لاسەر دکەت ژبەرکنا شعرا
 شاعرین بەرییە. ب دیتنا وی شاعرین خودان تەبعین بەری ل دەستپیکي ب فەگیرانا
 شعری رابووینە و فیرخوایین شاعرین بەری خۆ بووینە و هەر ئیک فەگیرکاری
 شاعرەکی بەری خۆ بوویە، ب دیتنا وی فەگیرانی پلە و پایەکا مەزن د رۆشنبیرییا
 عەرەببانا هەییە و ژیدمیری سەرەکی رۆشنبیرییا شاعری هەر شعر ب خۆیە)^(۱۸۴). (ابن
 خەلدون) ژی هەر لدویف شوپا (ابن رشیق)ی چووویە و دایە دیارکرن کو (...
 فەهاندنا شعری و شارەزابوون د فی هونەریدا هەندەك مەرچ هەنە. ئیکەمین مەرچ ژی
 ژبەرکنا شعرا شاعرین عەرەبە داكو ب ریکا فی چەندی شیان و بەرەهەقبوونەك د
 دەروونی مرؤقیدا چیبیت، واتە مینا وی نموونەیا کو ل دەمی فەهاندنی، فەهینەر
 بەری خۆ ددەتە وی و لدویف وی دجیت...)^(۱۸۵)، کەواتە ژبەرکرن کو ئەدگارەکی
 زارەکیبوونا شعرا جاهلی بوویە دبیتە مەرچ و یاسایەکا شاعربوونی. ئەف چەندە
 وەسا د شعر و رەخنەیا عەرەببیدا جیگیربوویە کو هەندەك جارن ب تاکە بنەما و
 مەرچ بۆ پيشانا شاعران هاتیە نیاسین. نقیسەر و رەخنەگرەکی وەکو (قاضی
 جورجانی) داكوکی لاسەر هندی دکەت کو ((ئەو چ جیاوازیان نائیخیتە د
 ناڤهرا شاعرین کەفن و یین نوی یان یین جاهلی و موخەزەم^(*) و یین دی، لی
 تشتی کو ب دیتنا وی پنیوستە، ئەووە کو شاعرین نوی ب فەگیرانا شعری
 شاعرین بەری رابن و گەلەك شعران ژبەر بکەن))^(۱۸۶)

ئەف مەرجی ژبەرکنا شعرا شاعرین بەری و ب تایبەتی شاعرین جاهلی ب
 تنی د سنووری ئەدەبیاتا عەرەبیدا نەمایە بەلکو وەکو بەشەک ژ روشنبیرییا
 قەسیدەیا عەرەبی بۆ ئەدەبیاتا مللەتین کو کەفتینە بن دەستەلاتا عەرەبان ژ
 هاتیه فەگۆهاستن. د ناف ئەدەبیاتا فان مللەتاندا ژبەرکنا شعری شاعرین
 بەری وەکو مەرجهک هاتیه باسکرن، ب تایبەتی ئەدەبیاتا فارسی کو ب ئیک ژ
 مەزنترین ئەدەبیاتین دەفەری دەیتە نیاسین. بۆ نموونە (نیزامی عەروزی) د
 پەرتووکا خۆ ب ناھی (ضهار مقالة) کۆمەکا مەرچ و تایبەتمەندیان بۆ شاعران
 دەستنیشان دکەت کو لایەنی دەرپرین و پەیف و واتا و کەسایەتی ب
 خۆفەدگرن، ئەو پستی پێشاندا نا تایبەتمەندیان فی چەندی رادگەهینیت کو
 (شاعر نەشیت بگەهیتە فان تایبەتمەندیان ب تنی ل وی دەمی نەبیت کو ل ژیی
 گەنجاتی بیست هزار دیران ژ شعرا شاعرین بەری ژبەر بکەت، زیدەباری دەه هزار
 پەیفان ژ بەرەمەین شاعرین پستی وان و بەردەوام دیوانا ماموستایان بخوینیت و
 تستان ژ وەرگرت، داکو بزانی دئ چەوا سەرەدەری لگەل زەحمەتیین ناخفتنی
 و وردەکاریین گوتنی کەت و ب فی رەنگی دئ وینەیین شعری و ریکین وی د تەبعی
 ویدا جیگیرین، بۆ وی دئ باشیین شعری و کیماسیین وی دیار بن، ناخفتنا وی دئ
 پێشکەفیت و تەبعی وی ژ دئ بلند بیت)^(۱۸۷). ئەف کارتیکرنە هند ب هیزە کو
 گەلەک جارن ژبەرکنا شعرا شاعرین عەرەب بۆ وان گرنگتربوویە ژ شعری
 فارسی، ئەف چەندە د ناخفتنا هەندەک شاعر یان رەخنەگرین ئەدەبیاتا فارسییا
 کەفندا خویایە و چەندین نموونە بۆ فی یەکی هەنە، بۆ نموونە (قەدگرن کو
 (ابوبکر خوارزمی) - ئەدیب و زمانقانی سەدی چواری - دقیت سەرا (صاحب بن
 عباد)ی بدەت، لی (صاحب بن عباد) دبیژیت کو ب تنی دئ وی شاعری بینیت کو
 بیست هزار دیر ژ شعری شاعرین عەرەبان ژبەرکرییت. دەمی دبیژنە (ابوبکر
 خوارزمی) کو مەرجی (صاحب بن عباد)ی چییە، ئەو د بەرسقدا دبیژیت هەرن
 بیژنە وی بیست هزار دیر ژ شعرا زەلامین عەرەبان یان ئافرەتین عەرەبان....)^(۱۸۸)،

كهواته ئىدى ژيهركرنا شعرين بهرى ب تنى مهرجهكى شعري نهبوويه بهلكو جهى شانازيبىكرنى بوويه و ب ناسنامهيا شاعرى هاتيه زانين.

رهنگه ژيهركرنا شعرين بهرى وهكو دهستپيكهك بو قى چهندي كو كهسهك بجيته د جيهانا شعريدا روويى خو يى پوزه تيف ههبيت. يانكو دهوله مهنه د بوونا بيردانكى ب ئەزموونين بهرى هاريكارهكا باش بيت بو شاعرى. ههر وهكو هندهك فهكولهرو رهخنه گرین عه ره بان د قى باومرييدانه كو (بيردانك جههكى داگرتيه ژ بهايين كهله پورى زبلى ئەزموون و ديمه نين جوراوجور و دهربرين و وينه يان كو نرخ و بهايى وان گريدايه ب كهلهك ژيهركرنا وان. ژيهركرنا شعر و نامه يان ب ئيك ژ گرنگترين ميراتين شاعرى دهينه ل قهلهمدان. ب قى ناوايى شاعر د دموونى خو دا دبنه خودانى تشتهكى كو دكارن ل دويش وى شعرا خو بشههينن، دى شارمزايى لسهر زمان و ئيعرابى و داب و نهريتين عهريان بهدسته ئين و دى زانن كو عه ره بان چهوا شعر فههاندیه يانكو دى وان نهريتين ئەدهبى زانن كو بى وان نهشين وهكو شاعرين بهرى بن يانكو پهيوهنديى ب وان بكن. (١٨٩) لى لگهل هندی ژى روويى نيگه تيفى قى ژيهركرني ئەفهيه كو فاكته رهكى هاريكاره بو لاساييكرنا شاعرين بهرى و دووباره كرنا شيواز و وينه يين شعريين وان شاعران. كهلهك ژ شاعران ههست ب قى مهترسييا ژيهركرني كرينه، هندهك ژ وان ههر ئەهون يين كو داخوازا ژيهركرنا شعرين شاعرين بهرى كرينه، داخوازا ژيهركرنا شعرا شاعرين بهرى ژ شاعرى هاتيه كرن و پشتى كو شاعرى ژماريهكا زور ژ شعرين شاعرين بهرى ژيهركرينه، داخازا ژيبركرنا وان شعرا ژ شاعرى هاتيه كرن، چونكه مهترسييا دووباره بوونا ديرين شاعرين بهرى د شعرين شاعرين نويدا ههبوويه (١٩٠).

رهخنه گر و شاعر ژ لايه كيشه بو پاراستنا نهريتين قهسيدهيا عه ره بى گرنگيى دهنه ژيهركرنا شعرين بهرى و ژ لايهكى ديشه ههستى ب قى چهندي دكهن كو ئەف ژيهركرنيه دبته بناغهيهك بو لاساييكرنهكا دهقاودهق و دزييا ئەدهبى، لهوما هندهك ژ وان د قى باومرييدابووينه كو (ئيك ژ مهرجين ديين

شاعریبوونی ژبیرکرنا وان شعرین ژبهرکریه، داکو وینهیی وان پهیشان د میسکی شاعریدا نهمینیت، چونکه ههتا وی دهمی کو هیمایین ژبهرکری د میسکی ویدا ههبن ئەو دی هەر وان هیمایان دووباره دکه تهقه و نهشیت چ داهینانان بکهت، ئەه هیمایه دبنه ئاستهنگهک د ریکا هزرکرنیدا. دهمی شاعر وان شعران ژبیر بکهت، شیوازی شعری دی د میسکی ویدا جیگیر بیت و بیته نموونه و سهرمه شقی کارکرنی، ئەو دی نه چاریت هندهک پهیشین دی بکاریینیت و دی ب وی شیوازی شعری نفیسیت... (191)، ئەه چهنده وهکو هاوکی شهیهکی لدهه (ابن رشیق)ی خو یا دبیت، ئەو دبیزیت ((شعر دکه قیته بهر گوهی شاعری و د سهری ویدا دهیت و دجیت و پشتی دمریابوونا دهمهکی زۆر ئەو تشتی بهری های لی بووی دی ل بیرا وی چیت)) (192). (ابن طباطبا) زی داکوکی ئسهر قی چهندی دکهت، ب دیتنا وی ئەه چهنده بۆ بوارین دی زی سوودبه خسه. ئەو به حسی کهسهکی دکهت کو هزار گوتار ژبهرکرن و پاشی ژبیرا خو برن و پشتی ئەنجامدانا قی کاری ئەو د ههمی بوارین دمریپنیدا رموان بوو و ب چ رهنگان بۆ دمریپنی توشی گرفت و ئاستهنگان نه دبوو (193).

دهمی ئەم بهری خو دینه شعرا عهرهبی و فارسی ئەه چهنده بۆ مه خو یا دبیت کو ئەه نه ریتی ژبهرکرنی گه لهک بسهر شعریدا زالبوویه و گه لهک جارن وهکو تاکه ریکا شاعر بوونی هاتیه نیاسین. تهنانهت ژ سنووری ژبهرکرن شاعران دمریابوویه و گه هشتیه ژبهرکرن پهیف و دمریپن و وینهیین رهوانبیزی و تهنانهت پهیشین سهروایی زی. ئەه گرنگیدانا زۆر ب ژبهرکرنی گه لهک جارن دبیته ئەگه ک کو شعرا فان مللهتان زیدهتر شعرهکا بیردانکی بیت، یانکو وینه و ئەزموونین شعریپن بهری، چ ب قیانا وان ب خو بیت یان بی کو ئەو ههستی پی بکهن ب ناوایهکی بهیز و بهرفره بهینه که گوهاستن بۆ نا ه شعرین واندا.

٢٠٢٠٢٠٢. بکارهینانا پیشهری دهمی بو هه لسه نگاندنا شاعران:

گرنگیدانا عه ره بان ب بهایین بیاباننشینی و بیروزرا کرتنا نه دگارین قه سیدهیا جاهلی، بوویه نه گهر کو چهند شعر نویتر بیت ب چاقه کی نزمتر بهیته ته ماشاکرن، واته (دم وه کو پیشهره کی ره خه یی هاتیه بکارهینان، هندی تشته ک که قنتر بیت ره سه نتر ویا شتره و هندی تشته ک ژ لایئ دهمی قه نویتر بیت و نیزیکتر بیت بو سه رده می نوی، لاوازتره.)^(١٩٤)

هه رچه نده لسه رده می عه باسیان هنده ک ره خه گرین وه کو (ابن قتیبه) ی هه ولداینه ره وابوونی بده نه شعرا نوی و وی ژ ی بینه ریزا شعرا که قن^(١٩٥)، واته پیکۆلکرینه جیاوازیی نه ئیخه د ناقبه را شاعرین که قن و نویدا و وه ها داینه خویاکرن کو که قناتی نابیته به لگه بو هندی کو شاعره ک باشتر بیت ژ شاعره کی دی^(١٩٦)، ئی ب راستی نه هه وه نه بووینه نه گهری لاوازیوونا پیشهری دهمی، چونکه هه ر لده قان ره خه گران ژ ی ته نها ریکا سه رکه فتنا شاعرین نوی لاساییکرن و پیرمویکرنا شاعرین جاهلیه. بو نموونه مه به ستا (ابن قتیبه) ی ده ستبه ردان ژ رابردووی و دانانا ریبازه کا نوی نینه، به لکو وی دقیت شاعری نوی ژ ی هه ر وه کو شاعری که قن بیت و ریبازا وی به رنه ده ت. نه و ب ئاشکرای دیبژیت (چینابیت شاعرین نوی ژ ریکا شاعرین به ری دمرکه قن، واته ل هه مبه ر خانین ئا قا راره ستن و بکه نه گری، چونکه یین به ری ل هه مبه ر ویرانه و کافلان راره ستیاینه و کرینه گری. چینابیت نه و ده واری کو شاعر سویار دبیت و وه سفا وی دکه ت هیستر یان که ر بیت، چونکه یین به ری سویار حیشتری بووینه و وه سفا وی کرینه... ره و نینه کو بو گه هشتن ب که سی ستایشگری شاعر ژ ده ست و گولزارین نیرگز و یاسه مین و گولین سور دهریاز ببیت، چونکه یین به ری ژ بیابانین پر به ر و ئستری دهریازبووینه).^(١٩٧)

وه سا دیاره کو شاعر و قه کۆله رین شارستانیته ئا ئیسلامی هندی شیاینه پیشهری دهمی بکارئیناینه، شاعرین که قن ب باشتر ژ شاعرین نوی زانینه، ئی دهمی

نویکرن د شعریدا پهیدا بووی و سه‌رنجا خه‌لکی راکیشای هه‌لویسته‌کی دی د
 رمخنه و نه‌ده‌بیاتا ئیسلامی- عه‌ره‌بیدا خویا دبیت؛ رابردوو په‌رستی و هه‌زا پاراستنا
 ریبازا قه‌سیده‌یا جاهلی دگه‌هیته (وی راده‌ی کو گه‌له‌ک جاران د ژیدهرین
 رمخنه‌یدا باسی ب دویمه‌هیک هاتنا سه‌رده‌می شعری هاتیه کرن. هه‌ر ئیکی لدویف
 بیروبوچوون و تیگه‌هشتنا خو بو شعری شاعره‌ک وه‌کو داوی شاعر ده‌ستنی‌شان‌کریه،
 واته شاعرین پشتی وی ب شاعر ناهینه هژمارتن.^(۱۹۸) ئیدی ئەه‌ نه‌ریته به‌رده‌وام
 بوویه و ته‌نها لسه‌ر پیره‌ویکرن و لاساییکرنه‌ نموونه‌یین به‌ری بریار لسه‌ر شاعر بوون
 و شاعر نه‌بوونی هاتیه دان، هه‌ر وه‌کو (ابن خلدون ئاماژمی دده‌ته فی چه‌ندی کو
 گه‌له‌ک ژ که‌سین خودان ئەزموون د شعرا عه‌ره‌بیدا دبیزن کو هونراوه‌یین
 (متنبی) و (موعری) شعر نینن، چونکه ئەو لدویف شیوازی شعرا عه‌ره‌بی
 نه‌چووینه).^(۱۹۹)

۳.۲.۲.۲. دژایه‌تیکرنا گوهرین و نویکرنه‌ شعری:

پیرۆزراکرتنا شیوازی قه‌سیده‌یا که‌فن و هه‌ولدان بو پاراستنا که‌له‌پوری،
 بناغه‌یی په‌یدا بوونا پرانیا وان قه‌کۆلینانه کو پشتی سه‌ره‌لدانا ئیسلامه‌تی دور
 شعری هاتینه کرن، ترسا گوهرین و نویکرنی بسهر پرانیا وان دا زاله یانکو
 نیگه‌تیشبوونا چه‌مکی گوهرین و وهراری ئیکه ژ سیمایین فان قه‌کۆلینان. (یی
 باش ته‌ماشه‌ی هه‌لویستین ره‌خنه‌یی د میژوویا رمخنه‌یا عه‌ره‌بیدا بکه‌ت، دی زانیت
 کو هه‌ستکرن ب وهرار و گوهرینی فاکته‌ره‌کی قه‌شارتی بوویه ل پشت
 گرنگیدانا وان ب رمخنه‌یی، ئەه‌ه‌ ژ (ابن قتیبة و ابن طباطبا و قدامة و آمدی و ابن
 رشیق و عبدالقاهر جرجانی و قرطاجنی و ابن الاثیر) ی زی دگریت. ئەه‌ه‌ هه‌می
 هه‌ست ب هندی دکه‌ن کو شعریا که‌فتیه د قه‌یرانی‌دا و چاره‌سه‌ریان بو قه‌یرانا
 شعری پیشکیش دکه‌ن. وان هه‌ست ب فی چه‌ندی کریه کو نه‌ریت و نموونه‌یین
 به‌رزین عه‌ره‌بی کو شعرا که‌فن لسه‌ر هاتبوونه ئا‌فاکرن هاتینه گوهرین...)^(۲۰۰)،
 واته ئامانجا وان رزگارکرتنا شعریه‌ ژ قه‌یرانا نویکرن و گوهرینی، قیجا چ

پالدهرین وان ئایینی یان نهتهومیی بن. ب فی رهنگی پشتراستبوونه کا مهزن سهبارت ب چهسپاوبوونا بنه مایین شعرا کهفن لدهف شاعر و رهنه گرین عهره بی - ئیسلامی پهیدا بوویه، بۆ نموونه رهنه گرهی وهکو (قدامه بن جعفر) د فی باومریندا بوویه کو (بنه مایین شعرا کهفن چهسپاون چهند سهردم و ژینگه ه بهینه گوهرین ئەو ناهینه گوهرین... ئەو شعری ب پرهنسیپی راوهستیانیقه گریدايه، نه پرهنسیپی گوهرینی...وی نیرینه کا بهرتنهنگ ل بهرام بهر شعرا نوی هه بوویه و قیایه فی چهندی بهمینیت کو ئەو گوهرینا د شعرا نویدا چی بوویه، ب تنی تشته کی لاوه کی و سهرفه سهرفه یه و ئه رکی شاعری دانانا پیقه رین چهسپاو و گشتیه بۆ شعری). (۲۰۱)

ب شیوهیه کی گشتی باومری هه بوون ب فی چهندی کو شاعرین بهری باشتر بووینه و چهند شاعر که قنتر بیت باشتر و ره سه نتره و گوهرین و ومرار دبیته ئەگه ری کهنده لبوونا شعری، بۆ ماومیه کی دریز د ئەدهب و کلتوری ملله تین ئیسلامیین رۆژه لاتیدا باو بوویه و کاریگه رین وی ههتا فی سهردمی ژى بهرده وامن. هه ر ئەف چهنده ژى بوویه ئەگه ری سنووردار کرنا چه مکی شعری د چارچوو فی ئەدگار و تابه تمه ندین قه سیده میا جاهلیدا .

رهنه هه ر باومری هه بوون ب ره هابوونا تابه تمه ندین قه سیده میا جاهلی ئەگه ره ک بیت بۆ بکار ئینانا واتایا په یفا (اسلوب) عهره بی ب واتایا لاساییکرنا تابه تمه ندین قه سیده میا عهره بییا کهفن. ئەو تشتی کو ل ژیر سیبه را په یفا (اسلوب) هاتیه باسکرن تشته ک نینه ژبلی لاساییکرن یان پشتبه ستن ب شیوازی قه سیده میا جاهلی، چونکه (په یفا ئوسلوبا عهره بی کو نهو ل هه مبه ر شیوازی ده یته بکاره ینان ل سه رده مین که قندا زیده تر ب واتا هونه ر هاتیه بکاره ینان. بۆ نموونه (اسلوب) لدهف رهنه گرهی وهکو (ابن قتیبه) ی ریکا قه هاندنا شعرییه لدهف عهره بان... (۲۰۲). ب دیتنا (ابن خلدون) ی ژى (اسلوب) وهکو (داربه ستا رستن و چنينا مافووران، یان مینا قابله کییه کو ئاخفتن تیدا ده یته دارشتن، ئەگه ر ئەم باش به ریخۆبه ینه ئاخفتن ی وی دی که هینه فی ئەنجامی کو مه به ستا وی پتر هه مان

رَبِّبَارَا قَه‌هاندنا شعرییه لدهف عه‌رمبان چونکه داکۆکیی لسه‌ر فی چه‌ندی دکه‌ت
کو‌ته‌نها رِبکا بده‌ستقه‌هینانا فی قالبی یانکو بده‌ستقه‌هینانا ئوسلووبی ژبه‌رکرنا
شعرین عه‌ره‌بانه...^(٢٠٣).

٤.٢.٢.٢. ئازاندنا بابته‌ی دزییا شعری:

بابته‌ی دزیی ئیک ژ به‌رفره‌ترین بابته‌تین رهنه‌یا ئیسلامی - عه‌ره‌بیا
که‌فنه کو رۆخسار و ناهه‌رۆکا شعری ب خۆفه دگریت. میژوویا دزییا شعری بۆ
ده‌ستپیکا شعرا عه‌رمبی قه‌دگه‌ریت. تاوانا دزیی تشته‌که کو ته‌نانه‌ت خۆ شاعرین
جاهلی ژی ژێ رزگار نه‌بووینه و وه‌که‌ه‌قییا پاژمی یان وه‌که‌ه‌قییا ته‌واو د نا‌قبه‌را
دیرین شعرین شاعرین فی سه‌رده‌می ژی بوینه جه‌ی بایه‌خپیدا‌نا
ره‌خنه‌گران.^(٢٠٤) ستوونی قه‌کۆلینا شعری بابته‌ی دزیی بوویه. ته‌نانه‌ت به‌ری
سه‌ره‌لدا‌نا نه‌و بزاقا رهنه‌یا کو لدور شعرا (ئه‌بی ته‌مام) و شاعرین نویین دی
سه‌ره‌لدا‌ی، چه‌ندین په‌رتووک د فی بواریدا هاتینه‌ نغیسن.^(٢٠٥) سه‌ره‌رای که‌فن
بوونا فی دیارده‌یی د شعر و رهنه‌یا عه‌ره‌بیدا لی ئازاندنا فی زاراقی و بکاره‌ینانا وی
یا به‌رفره‌ بۆ سه‌رده‌می عه‌باسیان قه‌دگه‌ریت، چونکه (بابته‌ی دزیی یانکو نه‌و
قه‌کۆلینین کو ب (سرقا‌ت) ده‌ینه نیاسین لگه‌ل خویابوونا شعرین (ئه‌بی ته‌مام) و
(موته‌نه‌بی) و رِبچکا وان یا نویخواز ب دروستی سه‌ره‌لدا‌ینه، ئامانجا پرانیا وان ژی
بریندارکرنا هه‌ستی شاعران بوویه و پرانیا په‌رتووکین کو د فی بواریدا هاتینه
دانان چ جیاوازی نه‌ئێخستینه د نا‌قبه‌را دزی و حاله‌تین دین و مرگرتنی^(٢٠٦). دزییا
شعری ب تنی ئامرازه‌ک بوویه بۆ سه‌ماندنا فی چه‌ندی کو شاعرین نوی نه‌شیاینه
تشته‌کی لسه‌ر شعرا شاعرین به‌ری زیده‌بکه‌ن و شعرا وان ب تنی بریتیه ژ
دوو‌باره‌کرنا واتایین به‌ری، هه‌ر ژبه‌ره‌ندی هه‌بوونا هه‌ر جو‌ره په‌یوه‌ندی و
وه‌که‌ه‌قیه‌کی د نا‌قبه‌را شعرا که‌فن و نویدا ب دزی هاتیه نیاسین.

پرانیا جاران دزییا شعری د قه‌کۆلینین شعرین عه‌رمبی - ئیسلامیین
که‌فندا هه‌می وه‌که‌ه‌فی و نیزیکییا ناهه‌رۆکی یان رۆخسارییا د نا‌قبه‌را دوو

شعراندا ب خوڤه دگریت، بو نموونه د پیناسهیا دزییدا هاتیه گوتن کو دزی بریتیه ژقی چهندی کو ((شاعر شعرا شاعرهکی دی و مبرگیت یا بهشک ژ شعرا وی تالان بکهت))^(۲۰۷). چهمکی دزیی رۆژب رۆژ بهرفرهتر بوویه ههتا وی راده کو (ژ سهدی چورای کوجبه رهخهگرین عه ره ب باسی جورهکی دیی دزیی کرینه کو نهو ژ دزییا هونه رین جوانکارینه وه کو دزییا دژیهک و ره گه زدوژی و توانج پووشی... هتد).^(۲۰۸) لکه ل دهریا زیوونا ده می بیر و بوچوو نین جودا سه بارهت زاراقی دزیی خویا بووینه و هندهک زاراقین دی ل جهی فی زاراقی یان وه کو جورین دزیی هاتینه بکارهینان، لی پرانیا وان ههر ل ژیر سیبهره چه مکی دزییا شعرییا عه ره بی هاتینه پیشکیشکرن.

زانایین رهوانبیزیی ژ ی زاراقی دزیی پاراستینه و ل داوییا باسکرنا ههر سیی بهشین رهوانبیزیی وه کو هونه رهکی رهوانبیزیی باسی دزیی کرینه، یانکو ئیدی دزی ژ ی بوویه هونه رهک ژ هونه رین رهوانبیزیی و کومه کا زاراقان بو هاتینه بکارهینان وهک (حسن الاخذ، التضمین، اقتباس، السرقة الظاهرة، توارد الخواطر، الكسوة، النسخ، الاخذ الفنی، الاخفاء، النقل، السلخ، نظم النثر، حل المعقود)^(۲۰۹). پرانیا نهو حاله تین کو ههتا نهو ژ ی د رهوانبیزییدا سه بارهت ب په یوه نه دیا د ناقه بهرا شعراندا دهینه باسکرن، به رهه می و مرارا چه مکی دزییا شعرینه.

زالبوونا چه مکی دزیی بو ماوهیه کی دوبر و دریز ل سه ره فه کولینا شعری، بوویه نه گهر کو گهلهک فه کوله رین فی سهرده می ب چاقی دزیی بهریخو بدنه پرانیا په یوه نه دین ههفتیکستی، نهو گهلهک جارن نهشیانیه جیاوازیی بیخنه د ناقه بهرا ههفتیکستی و دزییا شعریدا.^(۲۱۰) دیاره نه فه نه بتن ئاریشه یا فه کوله رین عه ره به لکو نه گهر ته ماشای ملله تین دین رۆژه لاتا ئیسلامی ژ ی بکهن؛ دی ههستی ب هندی کهین کو پرانیا جارن تیگه هشتا وان بو میژوو یا نه ده بی و نه ده بی بهراورد و ههفتیکستی و کاریگه رییا نه ده بی ژ سنووری دزییا شعرییا به ری دهریا ز نابیت، نهو ب تنی مزیلی فه دیتنا دوو دیرین وه کهفه فی یان نیریک ژه هفن د

ناقبهرا دوو شاعراندانه، دا کو قی راستیی بسهلمینن کو شاعری ژماره دوو مفا ژ شاعری ژماره ئیک و مرگرتیه.

دیاره کو ل ژیر کاریگه‌رییا شعرا عه‌ره‌بی و فه‌کۆلینین کو ل دور قی شعری هاتینه کرن شاعر و ره‌خنه‌گرین فارس ژی ب هه‌مان شیوه گرنگیداینه دزییا شعری، بو نمونه (شمس قیس رازی) ل داوییا په‌رتووکا خو گرنگیدایه بابه‌تی دزیی و باسی چوارجۆرین وی واته (انتحال، سلخ، امام، نقل) کریه و ب نمونه‌فه نه‌فه حالته داینه دیارکرن^(۱۱۱). ب قی ره‌نگی چه‌مکی دزییا شعری ژ سنووری فه‌کۆلینین گریدای ب فه‌سیده‌یا عه‌ره‌بی دهریازبوویه و کاریگه‌ریکریه سه‌ر شعر و ره‌خنه‌یا پرانیا ملله‌تین رۆژه‌لاتا ئیسلامی.

پشتی و مرارا بابه‌تی دزییا شعری و جیگیربوونا وی وه‌کو چه‌که‌ک ل دژی شاعرین نوی؛ هه‌قدژییه‌کا مه‌زن د فه‌کۆلین و ره‌خنه‌یا ئیسلامی- عه‌ره‌بیدا خو‌یادبیت. (ژ لایه‌کیفه ره‌خنه‌گر شاعران هانددهن بو لاساییکرن شاعرا جاهلی و ژ لایه‌کی دیفه ده‌می شاعر ب لاساییکرنی رادبن هه‌ر جاره‌کا دی ره‌خنه‌گر وان ب لاساییکرنی تاوانباردکه‌ن. نه‌فه ژیلی ره‌تکرنا شعرا نوی و ئاماده‌نه‌بوون بو گوهداریکرن وی).^(۱۱۲)، که‌واته باسی نمونه‌یی بوونا شعرا که‌فن ده‌یته‌کرن و شاعر ده‌ینه‌هاندان بو لاساییکرن وی و د هه‌مان ده‌مدا بو شکاندن و کی‌مکرنا شاعرین نوی باسی دزیین شعری ده‌یته‌کرن؛ دا‌کو نه‌فه راستیه به‌یته سه‌لماندن کو شاعری چ تشته‌کی نوی نه‌گوتیه. نه‌فه ب خو دبیته نه‌گه‌ر کو د ره‌خنه‌یا رۆژه‌لاتا ئیسلامیدا سه‌باره‌ت ب لاساییکرن شاعر و به‌ره‌مین به‌ری چ هه‌لوسته‌کی چه‌سپاو نه‌هیته‌دیتن و دویشچوون لدویف هه‌لوسته‌ین فه‌کۆله‌رین ئیسلامی بو دانانا تیۆره‌کی سه‌باره‌ت ب لاساییکرنی کاره‌کی هه‌روه و بی سوود بیت. دا‌خازا شاعران ده‌یته‌کرن کو لاساییا شاعرین به‌ری بکه‌ن و ب دریژی باسی شیواز و پیازا وان ده‌یته‌کرن دا‌کو شاعرین نوی بشین لدویف شوپا وان بچن، پاشی هه‌ر ته‌و ب خو ده‌ین و شاعرین نوی ب لاسایکه‌ر و دز ل قه‌له‌م دده‌ن و به‌شه‌کی به‌رفره‌ه ژ فه‌کۆلینین خو بو دزیین شاعران ته‌رخان دکه‌ن. وه‌سا دیاره

كو مهبهستا وان ژ قى چهندى ب تنى شكۆبهخشين ب رابردوويى و تهپهسهركرنا
نويكرنى بوويه.

چهسپاندنا هزرا نمونهيى بوونا شعرا جاهلى و گرنگيدانهكا زيده ب
بابهتئين دزيين ئهدهبى بوويه ئهگهر كو تيگههشتنهكا نيگهتيف ل دهق شاعران
پهيدا ببیت و شعريهتا كلاسيكى بکهفته ريرهوهكى تايبهتيدا. شاعرى باومرى ب
شيانين خو نامينيت و دگههپته قى قهناعهتى كو ئهو ب تنى دشيت واتايين بهرى
ب رهنهگكى نوى پيشكيش بکهت. (گهلهك جاران رهخنهگرين عهرب داكوكى
لسهر قى چهندى كرينه كو شاعرين بهرى همى واتا ئازراندينه و چ واتايهك
نهمايه كو وان باس نهكريه، لهوما يين پشتى وان نهچارن كو وان واتايان
دوو باره بکهن، د ئهجامدا گهلهك جاران شاعرهك هزردهك كو واتايهكا نوى د
شعرا خو دا باسكريه، لى دهمى تهماشهى ديوانين بهرى دكهين دبينين كو ئهو
واتايهكا دوو باره كريه)⁽²¹³⁾. چيدبيت ههر ئهقه ب خو هيضينى بهلاقبوونا دياردا
دزيا شعري بيت، چونكه (دهمى لايهنى هزرى لاواز دبیت و هزر توشى راوهستيانى
دبیت، دزى بهيزتر لى دهيت. دزى و تالانكرنا شعرين بهرى زيدهتر بهرهمى ههژاريا
هزرينه. شاعر ب وهرگرتن و رهنكشه دان و قهگؤهاستنا واتايا شعرين بهرى رادبن و
ههر وان واتايان ژ مهبهستهكا شعري دبهنه مهبهستهكا دى و ب تنى وان ب هندهك
هونهرين جوانكاريى دخهملينن؛ ئهقه زى نيشانا نهبوونا داهينانييه).⁽²¹⁴⁾ ل ژير
سيبهر قى تيگههشتنى شعر و رهخنهيا ئهدهبى د بازنهكا دياركريدا هاتيه
سنوورداركرن، واته (پيرمويكرن دبیته نهريتهكى پهسهند لدهق رهخنهگران و
تهنها تشتى گرنگ لدهق وان باشبوونا قى پيرمويكرننيه، واته ئهو خوازيارن كو
شاعر واتايهكا كهفن بينيت و هندهك گوهرينين سهرفهسهرفه تيدا بکهت، يان ب
كورتكرنهكا وى واتايا كهفن رابيت يان تشتهكى جوان لسهر زيده بکهت...)⁽²¹⁵⁾،
واته وان دقيت شعر نه بيته لادان و ژ ريدمرچوون ژ ريبازا شاعرين بهرى و نه بيته
دزى.

٢.٢.٣. دانانا مهرج و زاراڤان د بهرژموهندییا بهردموامیدان ئه‌دگارین وینه‌ییان قه‌سیده‌یا عه‌ره‌بیدا:

ره‌خنه‌یا عه‌ره‌بی - ئیسلامی بۆ به‌رده‌وامیدان ب لاساییکرنا نموونه‌یا قه‌سیده‌یا جاهلی و سنووردارکرنا لاساییکرنا د قی بازنه‌ییدا هه‌ولدایه مهرج و زاراڤ و تیورین گریڤای ب شعریشه ب ره‌نگه‌کی وه‌سا دانیت کو د خزمه‌تا قه‌سیده‌یا جاهلیدا بن. ده‌می قان ره‌خنه‌گران باسی شعری یان تایه‌تمه‌ندیین وی کریه، نامانجا وان به‌ری هه‌ر تشته‌کی پاراستنا ئه‌دگارین شعرا که‌فن و پاراستنا شعری ل هه‌مبه‌ر هه‌وا گوهرین و نویکرنا بوویه. پرانیا قان مهرج و زاراڤ و تیوران بۆ ره‌خنه و شعرا فارسی و ملله‌تین دیین رۆژه‌لاتا ئیسلامی هاتینه فه‌گوه‌استن و بووینه به‌شه‌ک ژ تایه‌تمه‌ندیین شعرا وان، هه‌ر ئه‌ف چه‌نده ژ بوویه ئه‌گه‌ری به‌یزتریوونا ریرووی لاساییکرنا شعرا رۆژه‌لاتا ئیسلامی کو دشین وی ب ریرووی لاساییکرنا شعره‌تا قه‌سیده‌یی بدینه نیاسین.

ئهم دشین ره‌خنه و فه‌کوئینین شعریین عه‌ره‌بی - ئیسلامی لسه‌ر دوو ئاراسته‌ییان سه‌ره‌کی، واته ئاراسته‌یا عه‌ره‌بی - به‌ده‌وی و ئاراسته‌یا لۆژیکی و فه‌لسه‌فی دابه‌ش بکه‌ین. هه‌ر ئیک ژ قان ئاراسته‌یان ب ریکا پیشکی‌شکرنا تیورین تایه‌ت و دانانا مهرج و زاراڤان به‌شداری د پاراستن و به‌رده‌وامیدان ب ئه‌دگارین قه‌سیده‌یا عه‌ره‌بی کریه، لی ئه‌و تشتی کو ل قیری جهی گرنگییدا مه‌یه، ئه‌و تیور و زاراڤ و مهرجن کو زمینه‌یه‌کی گونجاو سازدکه‌ن بۆ به‌رده‌وامیدان ب لاساییکرنا ئه‌دگارین وینه‌ییان شعرا که‌فن ب تایه‌ت ئه‌دگارین قه‌سیده‌یی:

٢.٢.٣.١. رۆلی ئاراسته‌یا عه‌ره‌بی - به‌ده‌وی:

ره‌خنه‌یا عه‌ره‌بی بۆ پاراستنا زمانی عه‌ره‌بی و سنووردارکرنا کاریگه‌رییا زمانی نه‌ته‌وه‌ییان دی لسه‌ر زمانی عه‌ره‌بی و ب تایه‌ت کاریگه‌رییا فارسان سه‌ره‌لدایه^(٢١٦)، هه‌ر لسه‌ر قی بناغه‌ی ئه‌ف ره‌خنه‌یه شعرا عه‌ره‌بییا جاهلییا به‌ری

ئىسلامى كۆب دىتتا عەرەبان ب چ رەنگان ساختە نىنە و خودان زمان و رىتمەكا رەسەنە، كرىە پىشەر بۇ قەكۆلىنىن خۇ^(۲۱۷). ئەق جۆرە قەكۆلىنە پتر زمانىنە و ب چ رەنگان ئامانجا وان خزمەتكرنا چىژا ئەدەبى نىنە. ئەو شعرى وەكو ئامرازەكى بۇ پاراستنا رەسەنايەتيا زمانى عەرەبى و شرۇقەكرنا تىكستىن ئايىنى بكاردەهينن. (شوقى ضيف) سەبارەت ب قى چەندى دىبىژىت: (دەمارگىرىيا زانايىن زمانى دەرئەنجامى ئەركى وان بوويه، وان خۇ ب پارىزەمى زمانى و زىرەقانى كەلەپورى زمانى دزانى، و دوارى شعرى تەنھا تىشتى گرنىگ بۇ وان نموونە و بەلگەيىن پىدقى بۇ كارى وان بوو. هەر ئەق گرنىگىدانا وان ب نموونە و بەلگەيان بوو ئەگەر كو بايەخى بدەنە بابەتىن پاژەمى و كەلەك جاران لسەر بناغەيى قى گرنىگىدانا پاژەمى برىارى لسەر باشتربوونا شاعەرەكى بدن...^(۲۱۸)).

هەولا پاراستنا رەسەنايەتيا زمانى و باومرى هەبوون ب نموونەيى بوونا شعرا جاهلى كە بەرئەنجامىن قەكۆلىنىن زمانى بوون؛ بوونە ئەگەر كو زانايىن موسلمان هەلوپىست ل بەرامبەر هەر جۆرە نوپكرنەكى هەبىت، هەر ئەقە زى بوو بناغەيى سەرهلدان و كەشەكرنا رەخنە و قەكۆلىنىن شعرى، واتە ئەگەر باش بەرى خۇبدەيىنە مېژوويا رەخنەيى د شارستانىەتا ئىسلامىدا دى كەهينە قى راستىى كو ومرار و كەشەكرنا راستەقىنەيا قان قەكۆلىنان هەقەدەمە لگەل سەرهلدانا نوپكرنى د شعرا عەرەبىدا. (گرنىگىرىن ئارىشە و كەنگەشەيىن رەخنەيى ل دور شعرى ل سەردەمى شاعرى عەرەب واتە (ئەبى تەمام) سەرهلداينە، چونكە وى شىوازەكى نوى بكارئىنايە و ب تەمامەتى پىرەوييا نموونەيا جاهلىيا شعرى نەكرىە، ئەقە زى بوويه ئەگەر كو ب بەردەوامى بەراورد د ناقبەرا شعرىن وى و بىن پىرەوييا شعرا جاهلى دكرن بەهتەكرن؛ داكو شعربوونا بەرەمىن وى بكەقىتە بەر گومانى. هەر ئەق قەكۆلىنە و ئەو بەلگەيىن ل دژى (ئەبى تەمام)ى هاتىنە بكارهينان ل داويى ژلايى كەسەكى ب ناقى (مەرزوقى)قە لژىر ناقونىشانى (عمودالشعر) هاتنە كۆمكرن، پاشى هەر ئەق عەموودا شعرى وەكو چەكەكى ل دژى شاعرىن دىين نوپخواز وەكو (موتەنەبى) هاتە بكارهينان.^(۲۱۹)

به‌رزبوون و ساخله‌میا واتایی و جه‌زاله‌تا په‌یشان و ئیستیقامه‌تا وان، دروستبوونا وه‌س‌فان و نیژیکی د لی‌کچواندنیدا، لی‌کدایی بوونا به‌شین ری‌کخستنئ و ری‌زک‌رنا وان لدویف کی‌شین چی‌ژی‌به‌خش، گونجاو بوونا بو‌خواستی لگه‌ل ری‌خواستی، په‌یوه‌ستبوونا له‌فز و واتایی و پی‌ویستبوونا زی‌ده‌یا وی د سه‌رواییدا، حه‌فت د‌م‌روازمی‌ن ستوونا شعری‌نه، هه‌ر ئیک ژ‌قان د‌م‌روازمی‌ان ژ‌ی پی‌شه‌ری‌ن خو‌ه‌ه‌نه. ئە‌فه ب‌نه‌مایین شعری‌ه‌تا عه‌ره‌بی بوون و یی ژ‌قان ب‌نه‌مایان لادابا دا؛ ب د‌م‌رجوو ژ‌ ری‌بازا عه‌ره‌بان ده‌اته نی‌اسین...^(۲۲۰)، که‌واته ستوونا شعری و د‌م‌روازه و پی‌شه‌ری‌ن وی ب تنی هه‌ولدانه‌ک بوویه بو‌به‌رده‌وامیدان ب چی‌ژا قه‌سیده‌یا جاهلی و د‌ژایه‌تی‌کرنا گۆه‌ری‌نان. باشترین به‌لگه‌ ژ‌ی بو‌سه‌ماندنا قی‌راستی ئە‌فه‌یه کو د ستوونا شعری‌دا ((چ د‌م‌روازمی‌ن سه‌ره‌به‌خو‌ بو‌کی‌ش یان سه‌روایئ نه‌هاتینه دانان چونکه چ ناریشه یان نا‌کوکیه‌ک لدور پی‌ویستبوونا وان نه‌بوویه))^(۲۲۱) و که‌سی هه‌ست ب مه‌ترسیا گۆه‌ری‌نا کی‌ش و سه‌روایئ نه‌کریه.

زارافی (عمود الشعر) نیشانا جو‌ره راوه‌ستیانه‌کی‌یه د شعری‌دا، هه‌ر وه‌کو ره‌خنه‌گر د‌بی‌ژنه شاعران کو ئە‌فه تاکه ری‌بازه کو هوی‌ن دشین هه‌لب‌ژی‌رن و ئە‌گه‌ر شاعره‌ک ژ‌قی ستوونئ لاب‌ده‌ت، ئیک‌سه‌ر دی‌که‌فیه به‌ر هی‌رشا ره‌خنه‌گران چونکه ئە‌فه ستوونه نوینه‌راتی‌یا چی‌ژا شعری‌یا عه‌ره‌بی دکه‌ت، هه‌ر وه‌کو وان ستوونا شعری ب ستوونا هه‌بوونا خو‌زانیه. پی‌شه‌ری‌ن قی‌ستوونا شعری ژ‌چ چه‌مکی‌ن ئیستاتیکی‌ین دیارکری نه‌هاتینه و مرگرتن به‌لکو ژ‌چه‌مه‌که‌کی شعری‌ دیارکری کو شعرا جاهلیه‌هاتیه و مرگرتن، ئە‌و چه‌مکی‌ کو پرانی‌ا پرهنسی‌یی‌ن ره‌خنه‌یی لسه‌ر بنیاتی وی هاتینه دانان. ئە‌فه هه‌تا وی راده‌ی کو ئیدی ئامانجا ره‌خنه‌گران دانانا پی‌شه‌ران بو‌لاساییک‌رنا سرۆشتی نه‌بوویه به‌لکو دانانا پی‌شه‌ران بو‌لاساییک‌رنا رواله‌ت و جه‌وه‌ری‌ن نموونه‌کا که‌فن بوویه. وان ئە‌فه ئازادیه نه‌دایه شاعری کو لاساییا سرۆشتی خو‌یی تایبه‌ت بکه‌ت، به‌لکو شاعر هاتیه نه‌چارکرن کو لاساییا وان تستان بکه‌ت کو یین به‌ری لاساییا وان دکرن، واته وان ب خو‌مافی هه‌بوونا

خه‌یالا خو یا تاییهت نه‌بوو و خه‌یالا وان هه‌ر خه‌یالا جاهلی بوو. (٢٢٢) گرنگترین
بنه‌مایین عه‌موودا شعری کو په‌یوه‌ستن ب وینه‌یی شعری نه‌قه‌نه:

أ. روهنی و دروستبوونا واتایی (معنی- شرفه و صحته): ب کورتی مه‌به‌ست
نه‌قه‌یه کو واتا ژ ئاستی تیگه‌هشتنی دمریازنه‌بیت و به‌ره‌ف لیلییه نه‌جیت.
هه‌ر وه‌کو (مرزوقی) دده‌ته دیارکرن، (واتا ل سهر سی جوران دهینه
دابه‌شکرن، واتایی شعری به‌رز و یین ناغجی و یین نزم. پیشه‌ری واتایی
ژی نه‌وه کو ده‌می دکه‌قیته به‌ر نیرینا خودانی عه‌قله‌کی دروست و
تیگه‌هشنه‌کا باش بی ئاریشه و ب روهنی به‌یته شروقه‌کرن یانکو پشتی
خواندنی چ تشتین نه‌دیار و ئالوز لده‌ف خوانده‌قانی نه‌مین، فه‌ره نه‌و واتایا
کو د میشکی شاعریدا هه‌یه، ده‌می دکه‌قیته د به‌رگی په‌یقاندا، ئالوز
نه‌بیت و چه‌وا و مرگر په‌یقان وه‌کو خو و مرگرت، بشیت واتایی ژی هه‌ر
وه‌کو چه‌وا د ه‌زرا شاعریدا بوویه و مرگرت، که‌واته تیگه‌هشتنا و مرگری
پیشه‌ره بو ساخله‌مبوونا شیوازی شعری). (٢٢٣)

ب. جه‌زاله‌تا له‌فزی: مه‌به‌ست ژ جه‌زاله‌تی، په‌یوه‌ستبوونا هی‌زا په‌یقیه ب وی
جه‌ی کو تیدا ده‌یته بکاره‌یان، واته په‌یف بشیت د جه‌ی خو‌دا ب باشترین
شیوه خزمه‌تا واتایی بکه‌ت و لگه‌ل وی مه‌به‌ستا کو شعر ژبو وی هاتیه
ئیسین بگونجیت، گرنگترین مه‌به‌ستین شعری ژی کو پیندقی جه‌زاله‌تا
په‌یقینه شانازیکرن و ستایشکرن. نه‌ف جه‌زاله‌ته ژی به‌شه‌که ژ تبع و ژیان
شاعری عه‌ره‌ب. (٢٢٤)

ج. دروستبوونا وه‌سفی (الاصابة في الوصف): واته نه‌و وه‌سفا کو بو مه‌وسوفی
ده‌یته کرن گونجاو بیت، یانکو نه‌و په‌یقین کو بو وه‌سفکرنا پاشیان
ده‌یته بکاره‌یان بو خه‌لکی ئاسایی نه‌هینه بکاره‌یان، یان نه‌وین بو وه‌سفا
ژنان ده‌ینه بکاره‌یان بو وه‌سفا زه‌لامان نه‌هینه بکاره‌یان. (٢٢٥)

د. نیزیکی د لیکچواندنیدا (مقاربة في التشبيه): ئەڤه ژى نیرینه کا عهقلانى بو لیکچواندنییه، واته پیدقیه کو د لیکچواندنیدا لیچو و لهوچو د گهلهک سیفتهان دا ههڤیشک بن و جیاوازی د ناقبهر و انا کیم بیت، ب ڤی رهنگی رووی لیکچوونی دی گهلهک ناشکرا و روهن بیت و ج ئالوزی و نهروهنی نامینن. باشتین لیکچواندن ژى ئەو لیکچواندنه کو لایه نین ههڤیشک د ناقبهر لیچو و لهوچوی هند زور بن کو دهمی جهی وان دهیته گۆهرین چ کاریگهری ل لیکچواندنیه نههیته کرن.^(۲۲۶)

ه. نیزیکیبونا بوخواستی و ژیخواستی: ئەڤه ژى (گرنگیدانه ب هه مان پشه رین کو بو لیکچواندنیه هاتینه دانان و ئامازهیی ب گرنگیا نیزیکیبونا بوخواستی ژیخواستی و ناشکرا بونا خواستی دکهت...)^(۲۲۷)

ڤی ستوونا شعرا قهسیدهیا عهره بی کاریگهریا خو لسه ر شعر و په خنه یا فارسی ژى هه بوویه. ئەگهر ئەم بهریخوبدهینه په رتووکا (شمس قیس رازی)، ئەڤه راستیه دی بو مه ناشکرا بیت کو ژ لایه کیڤه شاعرین فارس هه ولداینه لاسایا بنه مایین ڤی ستوونی بکه ن و ژ لایه کی دیڤه ره خنه یا شعریا فارسی ب ریکا ڤی ستوونی هه ولا سه پاندنا نه ریتین قهسیدهیا عهره بی ل سهر شعرا فارسی دایه. (شمس قیس رازی) ل جهه کی باسی (تضویف)ی دکهت و سه بارهت ب چه مکی ڤی زاراقی دبیژیت: (ئوه کو شعر لسه ر بناغهیی کیشه کا گونجاو و له فزین شرین و دمرینین بهیز و سهروایین دروست و لیکدانه کا ب ساناهی و واتایین نازک هاتیهته ئاڤا کرن دا کو بو تیگه هشتنی ب ساناهی بیت، بو قه دیتن و تیگه هشتنی پیدقی ب هزرکرنه کا زور و کویریوونی نه بیت. شاعر خو ژ خواستین دوور و خوازهیین ناویزه و لیکچواندنیه درهوین و په گه زودوزیین دووباره بدهته پاش. هه ر دیره ک داتا و له فزید سهر به خو بیت و پیویستی دیرا دی نه بیت، په یقین سهروایی د جهی خو یی دروستدا بن، ..)^(۲۲۸). ته فویفا (شمس قیس رازی) تشتهک نینه ژیلی بنه مایین ستوونا قهسیدهیا عهره بی. دا کو کیکرن لسه ر دمره وایین ستوونا شعری

ههتا سه‌ردهمی نۆی ژێ د شعر و ره‌خنه‌یا شعریا فارسیدا به‌رده‌وام بوویه، بۆ نموونه (شبلێ نعمان) وه‌کو قه‌که‌وله‌ره‌کی سه‌رده‌می نۆی، ده‌می باسی مه‌رجین سادهمی و په‌وانیا شعری دکه‌ت، بی کو ناڤی ستوونا شعری بینیت، تارا‌ده‌یه‌کی زۆر باسی هه‌مان بنه‌مایین ستوونا شعرا عه‌ره‌بی دکه‌ت و وان بۆ قه‌هاندنا شعری ب فه‌ر دزانیت^(۲۲۹).

۲.۳.۲.۲. رۆلی ئاراسته‌یا لۆژیک و فه‌لسه‌فی:

رۆشنبیری یونانی کاریگه‌ریه‌کا مه‌زن کریه سه‌ر زانایین موسلمانان ب تاییه‌تی سه‌رده‌می عه‌باسیان، پرانیا فه‌یله‌سوفین موسلمان ب هزرین فه‌لسه‌فین نه‌فلاتون و ئه‌ره‌ستوی داخ‌بار بووینه و ریکار و زراقین وان د قه‌که‌ولینین خۆ دا بکارئینایینه. سه‌باره‌ت ب چه‌سپاندن بنه‌مایین شعریه‌تا قه‌سیده‌یی ل ژیر کاریگه‌ریا لۆژیک و عه‌قلانیه‌تا یونانی دشین ئاماژه‌یی بده‌ینه سی بینگافین کاریگه‌رین قه‌که‌وله‌ر و ره‌خنه‌گرین سه‌رده‌می عه‌باسیان:

۲.۳.۲.۲.۱. وهرگیران و شروقه‌کرنا (هونه‌ری شعر) ئه‌ره‌ستوی لدویف ئه‌دگارین قه‌سیده‌یی:

د جیهانا ئیسلامیدا په‌رتووکا هونه‌ری شعری بۆ ئیکه‌مین جار ژلای (متی بن یونس قنایی) ژ سریانی بۆ عه‌ره‌بی هاتیه وهرگیران. ئه‌ه‌ وهرگیرانه، وهرگیرانه‌کا شیلی و پر ژ هه‌له بوویه، له‌وما وهرگیرانه‌کا دی ژلای (یحیی بن عدی) هاتیه ئه‌نجامدان؛ دا‌کو نا‌قه‌روکا کتیبی بۆ موسلمانان زه‌لال بیت. وه‌سا دیاره‌کو پرانیا فه‌یله‌سوفین ئیسلامی پشتا خۆ ب قان وهرگیرانان گه‌رم کرینه‌کو د وهرگیرانا گه‌له‌ک زارا‌قاندنا سه‌ره‌که‌فتی نه‌بووینه^(۲۳۰)، بۆ نموونه (مه‌تا بن یوسف) ی په‌یقا (تراژیدیا) یونانی بۆ (مه‌دح) ستایشکرنی و (کومیدیا) وی بۆ (ه‌جاء) یانکو داشۆرینی وهرگیرایه.^(۲۳۱)

بناغهيي شعريه تا يوناني و ب تاييهت پهرتووکا ئه رستهوی واته هونهري شعري لسهر بناغي تراژيديا و داستاني هاتيه ئاڤاڪرن. ئه فه ل وي ده مي كو شعرا عه رهبى ب تنى شعره كا نيزيك ژ شعرا ليريكيه، ئه و شعرا كو ژ لايي يونانيان شه نرخ و بهايه كي و ه سا پي نه هاتبوو دان. (د. غنيمي هلال) سه بارهت ب في چهندي دبيژيت: ((...ئهده بي عه رهبى ب موركى خو يي باريزگارانه و لاسايكه ر و زالبوونا شعرا ليريكي و لاوازيا پهيوهنديا د ناقهه را بابه تيئ ئهده بي و ئامانجين جفاكي ده يته نياسين ئه فه بووينه ريگر د ريكا هه بوونا تيگه هشتن و پي كاريگه ربوونه كا دروست بو تيورين ئه رستهوي))^(۳۳)، كه واته ئه و تشتي كو ئه م د شارستانيه تا ئيسلاميدا دبينين زيده تر بريته ژ و مرگيرانا زارافين ئهده بيين يونانيين تاييهت ب دراما و داستاني، ب رهنگه كي و ه سا كو لگه ل قه سيده يا عه رهبى كو زيده تر ليريكيه بگونجيت.

تشتي كو ژ و مرگيرانا هه له يا زارافين كتيبا (هونه ري شعري) ئه رستهوي سه يرتره، هه ولا گونجاندا ئان زارافانه لگه ل ئه دگارين قه سيده يا عه رهبى، بو نمونه ((ابن رشد رابوويه ب و مرگرتنا زارافين شعرا بابه تي كو ب خرابي هاتينه و مرگيران و پاشي هه ولدايه وان لسهر بابه تيئ شعرا ليريكي عه رهبى پراكتيزه بكه ت))^(۳۳). (عصام قصبجي) شرؤفه كرنه كا لؤژيكي سه بارهت ب في چهندي بيئشكيش دكه ت، ئه و في چهندي ب جياوازيا شارستانيه تانفه گريده ت. هه ر شارستانيه ته كي موركى خو يي تاييه تي هه يه كو د ته قايا ديارده يين ئاييني و زانستي و هونه ريين وي جفاكي دا خو يا دبیت، واته هه ر شارستانيه ته كي تشتين تاييهت ب خو هه نه و هنده ك تشت زي بو وان نامؤنه، ده مي هه ولا تيگه هشتنا تشتين نامؤ دده ت يان دي توشى تيگه هشتنه كا ناته واو و درموين بيت يان دي وي تشتي نامؤ ملكه چي موركى شارستانيه تا خو يا تاييهت كه ت. بي گومان تشته كي گه له ك زه محمه ت بوويه بو شارستانيه تا نوي ئيسلامى كو ب رهنگه كي دروست ژ شارستانيه تيئ دي بگه هيت. ئه فه ب ته واومتي لسهر هه ولين ره خنه گرين في شارستانيه تي بو تيگه هشتنا سروه شي شعرا يوناني پراكتيزه دبیت، چونكه هنده ك

جاران ههلهیه و هندهك جاران توشی دستکاری و لادانی بوویه و پرانیا جارانی ژێ لگهل سروشتی قهسیدهیا عهرهبی هاتیه گونجاندن. (مهتا بن یوسف)ی ههر ژ دهستیکی ههولدایه کو دیاردهیین شعرا یونانی لسه شعرا عهرهبی پیاده بکهت. وی تراژیدیا کره (مهدیج) و کومیدیا ژێ کره (هجاء)، ب راستی وی چ پیکین دی نهبوون، چونکه شعرا عهرهبی دیاردهیهك بوو ژ دیاردهیین شارستانیها عهرهبی... واته وی ههرا چ جوړین دیین شعری ژیلی قهسیدهیا عهرهبی نه دکر^(۲۳۴). ئەو تشتی کو د واری شعریدا دناقبهرا شارستانیها ئیسلامی و یونانیدا رویدا بريتیه ژ وهرگیرانهکا ههله بو زاراڤین ئەدهبیین یونانی؛ ژ بهر زالبوونا نمونهیا قهسیدهیا عهرهبی و بکارهینانا فان زاراڤان لدویف ئەدگار و تاییهتەندیین شعرا عهرهبی. ب قی ئاوی ئه زاراڤین کو بو شعرا درامی و داستانی دهاتنه بکارهینان بو شعرهکا لیریکی هاتنه بکارهینان و ئیدی واتا خویا دهستیکی ژدهست دان.

ههر ژ ناقهراستین سهدی سیی کۆچیه، زاراڤی لاساییکرنا یونانی ژێ د رۆشنبیریا عهرهبی - ئیسلامی به لاقبوو، ب رهنگهکی وهسا کو پرانیا فهیله سوڤین ئیسلامی کهفتنه ژیر کاریگهرییا وی^(۲۳۵). (مهتا) وهکو ئیکهمین وهرگیری پهرتووکا ئهرهستوی ههر ژ لاپهرین دهستیکیا وهرگیرانا خو وهسا ددهته دیارکرن کو (محاکات) یانکو لاساییکرن هه قواتیه لگهل (تشبیه) یانکو لیکچواندن^(۲۳۶). ئەهه مهسه لا هه قواتا بوونا لاساییکرنا ئهرهستوی و لیکچواندن لگهل بورینا دهمی زیدهتر جهی خو گرت و ئیدی بو ههمی زانایین ئیسلامی ئەهه چهنده مسوگهر بوو کو مهبهستا ئهرهستوی ژ لاساییکرنی ههر لیکچواندنه. ههر چهنده کو هندهك زاراڤین دی ژێ بو هاتنه بکارهینان لی ئەو زاراڤی ژێ راسته وخو یان نه راسته وخو ئاماژهیی ددهنه لیکچواندن، (د. غنیمی هلال) دهربارهی قی چهندی دبیریت ((رهخنه گرین عهره ب وهسا ل لاساییکرنی گهشتن کو یه کسانه گهل مهجازی، واته لیکچواندن و خواستن و درکه)).^(۲۳۷)

ژ بلی لیکچواندن و زاراڤین نیزیک ژ چه مکی لیکچواندن، زاراڤی (ته خه یول) ژێ بو لاساییکرنا ئهرهستوی هاتیه بکارهینان. ئەهه زاراڤه ((دشیا بیچهك

وهراری بیخیته فی چهندی، لی چ پی نهچوو کو ئەف زاراقه ژێ كهفته بهر شروقهكرين وەسا كو ب جورەك ژ جورين ليكچواندنێ هاته ل قەلەمدان. ب راستی ژێ هەندەك جارەن مەبەستا وان ژ تەخەییولی تەشتەكێ بەرفرەهتر بوویە ژ ليكچواندنێ، لی چ جارەن ب تەمامەتی ژێ جودا نەبوو، چونكە هەر دوو ب هەقواتايين لاساييكرنێ دهاتنه زانين))^(٢٣٨). (قدامة بن جعفر) ی ژێ زاراقی وەسفی بۆ لاساييكرنا ئەرهستوی بكارئینایه لی دەمی ئەم بەری خۆ ددەینە راقەكرنا وی بۆ وەسفی وەسا بۆ مە خویا دبیت كو مەبەستا وی ژێ ژ وەسفی هەر ليكچواندنه.^(٢٣٩)

پیدقی بوو كەسەكێ وەكو (ابن سینا) كو لەسەردەمی خۆ مەزنترين نوینەری رۆشنبیریا یونانی بوو، پینگاقەكا مەزنتر هاقیتبا و ب وەرگیرانا (بشر بن مەتا) ی رازی نەبا لی (ابن سینا) ژێ هەر لەسەر شۆپا وی بەردەموام دبیت و لاساييكرنێ ب (تەشبیە) ل قەلەم ددەت و تەنانەت دابەشكرنەكێ ژێ بۆ دادنیت و وی د ناقبەرا ليكچواندن و خواستنیدا سنوورداركەت^(٢٤٠). (ابن رشد) ژێ هەر لەسەر فی شۆپی لاساييكرن (محاكات) یانكو تەخەییولی بەسەر سی جوران دابەش دكەت كو ئەم دشیین بیژین بریتینە ژ جورين ليكچواندن و خواستن و دركەیی.^(٢٤١)

ب شیوهیهكێ گشتی رەخنەگرين كهفن ژ میمیسا ئەرهستوی ژبلی ليكچواندنێ چ تەشتين دی وەرئەگرتییه. چیدبیت شكۆمەندیا شعرا جاهلی پالدەرەكێ قەشارتی بیت ل پشت فی چهندی، ئەو رەخنەگرين كو د فی باومرییدا بوون كو شعرا جاهلی گەهشتییه كوپیكا خۆ، باومرئەدكرن كو تەشتەك مابیت كو شعرا عەرەبی نەگەهشتییه وی تەشتی و دەمی تەشتەكێ كیم دەرپارە میمیسا ئەرهستوی زانین ئیکسەر ئەف برپارە دان كو مەبەست ژ میمیسی ليكچواندنه و ب فی رەنگی هەر دووچەمەك تیکەلی هەف كرن.^(٢٤٢) زانایين موسلمانان ئیکەم جار بەری خۆ داینە قەسیدەیا جاهلییا عەرەبی و لەسەر بناغی وی تیورا ئەرهستوی شروقهكرینه و ب فی رەنگی تیورا ئەرهستوی ژبلی فی یەكێ كو نەشیایە خزمەتا پیشخستنا شعری بکەت، بوویە ئەگەری پتر جیگیربوونا بنەمایين قەسیدەیا جاهلییا عەرەبی د ژیدەرین رەخنەیی و رەوانبیزیدا.

٢.٢.٣.٢.٢.٢. دانا چارچووڤهكى لۆژىكى و عهقلانى بۆ پاراستن و لاساىكرنا ئەدكارىن قهسىدىيا عهرمى:

هەر ل سهردهمى عهباسيان (گهنگهشه و دانوستاندن ل ههمى بوارىن
سىاسى و باومردارى سهرهدايه و بوويه نهگهر كو چرىسكىن لۆژىكا عهقلى خۇيا
بىن، ئەق چهنده ب خۆ زى بوويه هۆكارى بالادهست بوونا گوتارىبىزى و هونهرىن
وى، لهوما ئىكهمىن زانايىن بوارى پوونبىزى و ل پىشيا وان (جاظ)ى گرنگىداينه
دانوستاندن و گهنگهشه و فهلسهفه و لۆژىكى و ئەق نىرىنه ژ مهىدانا گوتارىبىزى
بۆ مهىدانا شعرى قهگههستينه...) (٢٤٣).

سهرهدانا رهنهيا نهدهبى د ههمبىزا ئىعتىزالىدا رىخوشكهر بوويه بۆ
نىزىكبوونا شرؤقهكرنا شعرى ژ شرؤقهكرنا گوتارى. (ئعتىزال ب خۆ برىتبه ژ
برىاردان و ههلسهنگاندا عهقلانى. عهقل ل دهق وان ژىدمرى سهرهكى چىزى
بوويه... ههر ژبهه قى چهندى وان شعر وهكو ژىدمرى مهعريفهيا عهرمى و
ئامرازهكى رازىكرنى لسهر بناغهيا گفگۆكرن و گهنگهشهيا بكارىنا. ل قىرى
دويراتيا د ناقبهرا شعر و پهخشانى كىم بوويه، ب قى ئاوايى نهركى شعرى بوويه
پىشكىشكرنا زانيارىان. ئىدى ئەم هيلهكا جوداكهر د ناقبهرا گوتارىبىزى و
شعرىدا نابىنن و رهنهكران هندهك پىشهر داناينه كو چهوا بۆ گوتارىبىزى
گونجاون وهسا بۆ شعرى ژى دهست دهن). (٢٤٤)

رموانبىزىيا بهرى ههر وهكى نههستوى دايه دياركرن هونهرى رازىكرنى
بوو. ب شرؤقهكرنا ئاخفتنىن گوتارى يانكو گوتارا گشتى رادبوو. شرؤقهكرنا
نههستوى لسهر بناغهيا گهنگهشى (جهدل) كاردكهت، واته بهلگههينان بۆ تشتى
كو چىدبىت وهسابىت نه بۆ تشتى كو پىدقيه وهسا بىت، واته سهردمرى لگهل
تشتىن ههقىشك يانكو دابىشهيان دكهت و ب رىكا وان دگههите نهجامىن
چاقهرىكرى...رموانبىزىيا كهفن گوتارىبىزانه بوو، بۆ جهماومرى دهاته
ئاراستهكرن و ئامانجا وى ژى بدهستقههينانا پشتهقانىا جهماومرى بوو). (٢٤٥) ب

دەرپرینه کا دی زانایین رەوانبێژی ئەو پێشەر و بنەمایین عەقلانی و لۆژیکیی کە
ئەرەستوی بۆ شەرۆفەکرنا گوتاری بکارئینابوون بۆ شەرۆفەکرنا قەسیدەیا جاهلی
بکارهینان، چونکە ئەق پێشەرە ب تەمامەتی د بەرژمەندی ئەدگارین زارەکی و
گوتارئاسایی قەسیدەیا عەرەبی بوون.

(روونبێژی) ب خۆ بەرهەمی بەهەنگەهشتنا شعریتا جاهلییا عەرەبان و
لۆژیک و فەلسەفا یونانی بوویە و ژ لای زانایین ئیسلامیە مینا ئامرازەکی بۆ
شەرۆفەکرنا لایەنی مەجازیی تیکستین ئایینی هاتیە بکارهینان و بوویە بەشەک ژ
کاری زماننان. (سەرهلدانا قان قەکوئینان وەکو هەمی زانستین دین عەرەبی
ب مەبەستا خزمەتکرنا قورئانی و پەیف و شیوازین ویین نامۆ بوویە، ئەقە ژ ب
رێکا خواندن و پۆلینکرنا وان ئیکەمین بەرهەمی کو د قی واریدا گەهشتییە مە
(مجاز القران) ۱ (ابو عبیدە معمر بن مثنی) یە. پاشی ئەق خەباتین زانستین
گریدای ب قورئانی بۆ ماوی سێ سەدەیان پشتی پەرتووکا (ابوعبیدە) ی بەردەوام
بوویە. ^(۲۴۶) ئیدی رەوانبێژی ب بەشەک ژ ئەرکی زانایین زمانی و ئایینی هاتیە زانین،
بۆ نموونە پەرتووکا (المفتاح) یا (فخرالرازی) کو ژ زانایین ب نافۆدەنگی سەردەمی
خۆ بوویە - د ناقبەرا سەدی شەشی بۆ حەفتی کۆچی - بۆ سەر سێ بەشان هاتیە
دابەشکردن، واتە (سەرف و نەحو و واتاناسی و روونبێژی) ^(۲۴۷)، یانکو مینا لقەکی
زانستی زمانی سەردەری لگەل هاتیە کرن، زانستەک کو پتر نموونەیین شعری
وەکو کەرەستە بۆ شەرۆفەکرنا تیکستین ئایینی بکارهینیت. کەواتە ئاراستەیا
عەقلی هاتیە بکارهینان بۆ بەیزکردن و چەسپاندنا ئەو پێشەری کە ژ لای
ئاراستەیا (عەرەبی - بەدەوی) بۆ پاراستنا شعرا جاهلی و زمانی عەرەبی هاتبوونە
دانان. ب شیومەکی گشتی ئەق قەکوئینە نەشیاینە خۆ ژ بەرمایکین رەخنەیا
کەفن رزگاریکەن. ئەو کاری وان کری پتر بریتیە ژ زیدەکرنا ھندەک پێشەری
نوی لسەر پێشەری کەفن ل ژیر رۆناھیا تیکەهشتنا وان بۆ قەسیدەیا جاهلی یانکو
ئەق رەخنە و قەکوئینە بریتیە ژ (ھندەک زاراڤین کتیبە ھونەری شعرا ئەرەستوی،
زیدەباری زاراڤین گریدای ب گوتاربیژییە. کەواتە ئیدی رەخنە بریتیە ژ

كۆمكرنا زاراقين بەدەويين شعري و زاراقين فەلسەفە و لۆژيكي د چارچووڤه كيدا^(٢٤٨)، ئى گەل ھندى ژى ئەڤ ڤەكۆلنە شيان ب ريكدا دانانا كۆمەكا زاراقين نوى بىنە فاكتەرەكى بەيز بۇ پىناسەكرن و شروڤەكرنا چەمكى شعري لسەر بناغەيى ئەدگارين قەسىدەيا جاھلى، نە ب تنى بوونە ئەگەرى پاراستنا ئەدگارين قەسىدەيى، بەلكو بوونە پالدمر بۇ زىدەرۆيكرن د بكارھىنانا ھندەك ھونەر و تەكنيكيين شعري و بەيزكەفتنا لاساييكرنا شعري. گرنگترين زاراقين كو ڤان ڤەكۆلەرەن بۇ پاراستنا ئەدگارين شعريەتا قەسىدەيى بكارئىناينە و رۆلەكى مەزن د سازكرنا زمينەيەكا لاساييكرى بۇ وينەيى شعرا كلاساييكييا رۆژھەلاتا ئىسلامى ھەبووينە، ئەڤەنە:

أ. تەبع و تەكەلوف:

(طبع و تكلف) ئىكە ژ كەڤنترين باسین كو د رەخنەيا ئەدەبىيا عەرەبى- ئىسلاميدا گرنگيەكا زۆر پى ھاتىەدان و بۇ ماوہيەكى دوير و دريژ وەكو پيشەرەكى رەخنەيى بۇ ھەلسەنگاندنا شاعران و پۆلنكرنا وان ھاتىە بكارھىنان. (وہسا ديارە كو بابەتى (طبع) و (تكلف)ى ژ نڤيسين و گڤتگۆيپن موتهكەلیمان^(*) ھاتىە ڤەگۆھاستن بۇ ناڤ بوارى شعريد، ئەڤە ژى پەيوەنديدارە ب دەمى نڤيسينىڤ، واتە (الطبع) پەيوەستە ب گوتنا كو دەمودەست و ب (بەديەھ) دەيتە گوتن و تەكەلوف ژى ئەدگارى وى گوتنيە كو ب ريكدا ھزركرن و ھويربوونى دەيتە دەريپن)^(٢٤٩). بنەمايى زانستى ڤان ھەر دوو زاراقان جەھ گومانىيە، چونكە بۇ ئىكەمىن جار لسەر بناغەيەكى زانستى نەھاتينە بكارھىنان. (ئىكەمىن كەس كو ئەڤ زاراقە بكارئىناينە (جاخذ)ە و مەبەستا وى ژى دژايەتيكرنا بزاقا شعوبىەتى بوويە، وى راگەھاندیە كو ئەو شعري لسەر بناغەيى سنعەتكارىي دڤەھينن، ئەڤە ل وى دەمى كو عەرەب لسەر بناغەيى تەبع و سروشتى ڤى كارى ئەنجام دەن، يانكو ھەمى تشت ل دەڤ عەرەبان برىتيە ژ بەديەھ و ئىرتيجالى و ھەر وەكو ئىلھامىيە، ڤەھاندنا شعري لدەڤ وان بى ماندىبوون و ھەستيان و بى ھاريكارى و خەباتا ھزرييە)^(٢٥٠).

دیاره زاره کیبونا سروشتی شعرا جاهلی ژی رۆلی خو د قی چه ندیدا هه بوویه. جوړه به دیهیه که یان گوتنا شعری ب ئاوایه کی نه ژگاڤ و بی هزرکرن د شعرا عه ره بییا که قندا هه بوویه و ئەڤ چه نده بوویه بی شه ری سهره کی تهبعی شعری و که له ک هاتیه ستایشکرن و ته نانه ت هنده ک جارن ب گرن گترین مه رجی شاعریوئی هاتیه هژمارتن. (ب دیتنا (ابن قوته بیه) ی شاعرین مه تبوع ئەون یین کو ده لیقی دده نه شعری و د سه رواییدا خودان شیانن و ئەگه ره بهینه تاقیکرن ناهلنگش و دی سهرکه فتی بن، مه به ستا وی ژ تاقیکرنی ژی گوتنا شعری ب شیوه یی دهموده ست و به دیهیه. موته که لف ژی ئەو شاعرن کو ب رۆشنی بیا خو شعری به یزدئیخن، پیدا چوونی لسه شعرا خو دکهن و چه ند جارن لپه یه هڤه قه نیرینی تیدا دکهن) (۲۵۱).

ئەڤ پی شه ره ب ریکا لاساییکرنی بو گو ره پانا ئە ده بیاتا فارسی ژی هاتیه قه گو هاستن، که سه کی وه کو (نظامی عروضی) سه باره ت ب ((سه ره ده ریا شاعری لگه ل ده سه ته لاتدار یان شاهان، دبیزیت کو چ تشت ژ به دیهیه یی گرن گتر نینه، به دیهیه سولتانی که یف خو ش دکه ت و دیوانا وی گهرم دکه ت و ب قی رهنگی شاعر دگه هیته مه به ستا خو)) (۲۵۲)، ل جهه کی دبیزیت: ((به دیهیه ژ گرن گترین ستوونین شعریه و پیدقیه شاعر تهبعی خو دهموله مند بکه ت؛ دا کو بشیت ب ریکا به دیهیه یی واتایان بنا زرنیت و ده سه ته لاتدارن خو ش حال بکه ت)) (۲۵۳).

ره خنه گرین عه ره ب د قی باوه رییدا بووینه کو (ئیک ژ کی ماسیین کو رهنگه توشی ئەزموونا شعری بیت بکارهینانا ته که لوفیه و ئەو شعرا کو ب ئاوایه کی سروشتی و بی ده ستکاری دهمر دکه قیت هه می دهمان باشتره، لهوما ئەزموونا شاعرین وه کو (ابی تمام) ی کو هه ولداینه وورده کاریی د شعریدا بکه ن و وی ب به دیعی بخه ملینن، هه می شه ب نزمتر ژ وی شعری ده یته زانین کو ساده یه و راسته و گونجان د ناقه را له فز و واتاییدا هه یه و بی ته که لوف و هزرکرن و هویری بینی ده یته دهر برین) (۲۵۴)، لهوما پیدقیه بیژین کو سه مرای گریدانا مه سه لا تهبعی ب ئیلهام و دهر برینا سروشتی و دوور که فتن ژ دهر برینین ده سکرد لی ئەگه ر

نهم ته ماشه‌ی وی واتی بکه‌ین کو په‌یفا ته‌که‌لوف بو هاتیه بکاره‌ینان، دی گه‌هینه فی نه‌نجامی کو پرانیا جارن ئەف زاراقه جهی گوهرین و نوکرن و لادانی دگریت و تبع به‌روفاژی فی چه‌ندی بریتیه ژ بی‌روویکرن و لاسایکرن و لانه‌دانی.

به‌ری هه‌ر تشته‌کی چ‌یدبیت چ راستیه‌کا وه‌سا بو هه‌بوونا شعرا بی ته‌که‌لوف یان بی س‌نعه‌تکاری د میژوویا شعرا عه‌ره‌بیدا نه‌بیت، چونکه ته‌نانه‌ت (شاعری جاهلی ژی خو ب گه‌له‌ک زاراق و بنه‌مایان‌شه گریداینه و گه‌له‌ک به‌ایین وینه‌یی و موسیقی هه‌بووینه کو ژ لایئ وان‌شه هاتینه به‌رچا‌فگرتن، یانکو ب دهر‌پرینه‌کا دی ئەو د فه‌هاندنا شعریدا سه‌ره‌سه‌ت نه‌بوویه و تارادیه‌کی ژور‌نازادیا شاعری هاتیه سنووردارکرن. شعرا جاهلی دهر‌پرینه‌کا هونه‌ریا نازاد نینه، به‌لکو دهر‌پرینه‌کا هونه‌ریا به‌ندکریه، واته دهر‌پرینا سروشت و تبعی نینه، به‌لکو دهر‌پرینا ته‌که‌لوف و س‌نعه‌تکارییه. ه‌زرا دابه‌شکرنا شاعران سه‌ر یین مه‌تبوع و یین موته‌که‌لف کو هه‌تا نه‌و ژی د بواری ره‌خنه‌ییدا به‌رده‌وامه، پید‌فی پیدا‌چوونیه، چونکه که‌ف‌نت‌ترین به‌ره‌مین شعریین نه‌ده‌بیاتا عه‌ره‌بی پشته‌قانی فی دابه‌شکرنی ناکه‌ن و ته‌ق‌ایا وان بریتیه ژ شعره‌کا ده‌سکرد و موته‌که‌لف)^(۳۰۰).

ب کورتی دشیین بیژین کو (تبع و ته‌که‌لوف) د ره‌خنه و فه‌کو‌لینین پوژه‌ه‌لاتا ئیسلامیدا ئامرازه‌ک بوویه بو سه‌پاندنا نه‌دگارین قه‌سیده‌یا عه‌ره‌بی ل سه‌ر شاعران و سنووردارکرن وان. ره‌خنه‌گران قیایه ب ریکا فان هه‌ر دوو زاراقان ریکا گوهرین و داهینانی بگرن، چونکه هه‌ر نوکرنه‌ک ل دویش دیتنا وان دچیته چارچوو‌فی ته‌که‌لوفی.

ب. له‌ف‌زوواتا:

ئیک ژ تاییه‌تمه‌ندیین کاری ره‌خنه‌یا عه‌ره‌بی - ئیسلامی جودا‌کرنا روخسار و ناقه‌روکییه، ئەفه ژی ب ریکا بکاره‌ینانا هه‌ر دوو زاراقین له‌ف‌زو واتای. دیاره (ره‌خنه‌گر بووینه دوو ده‌سته هنده‌ک د فی باوم‌رییدا بووینه کو له‌ف‌زو

گرنگتره و هندهکین دی پشتهفانیا واتای کرینه و ب شیویهکی گشتی ئەف
راستیە لدهف وان زهلال نهبوویه کو جوداکرنا روخساری ژ ناقرهوکۆ زیانی
دکههینیتە بهرههمی ئەدهبی) (٢٥٦).

چیدبیت ئەف بابەتە ژێ بهرههمی سهقایی هزری و فهلسهفی سهردهمی
عهباسیان بیت و (ل ژیرکاریگهیریا کۆمککرنا بهشەك ژ فهلسهفا ئههستوی و
ناریشهیین مۆتهکهلمین ئیسلامی سهبارت ب کهقنبوون و نویبوونا لهفز و واتایا
قورناتی سهرهدابیت، چونکه بۆ چارهسهرکرنا فێ ئاریشهیی زانایین رهوانبیزی
بۆچوونین جیاوازهبارت ب فێ چهندی کو واتا کهقنتره یان لهفز پیشکیشکرنا.
ههر ئەفه ژێ بوو ئەگهه بهگهههه فێ ئههجامی کو خهیاالا شعری د وینهیی
شهریادیه، نه د کههستهیی شعریدا. ههر ل بن سبههرا فێ تیگهشتنی
جوداکرنهکا قهبرد ناچهرا رۆخسار و واتاییدا دروستبوو) (٢٥٧). گرنگیدان ب لهفز و
واتای بوو ئەگهه کو دهمارگیریا رهخنهگران بهرهف زیندمرۆییقه بجیت، تا وی
پادهی کو لهفز و واتای وهکو دوو یهکهیین سهربهخۆ بدهنه نیاسین. وان باومری ب
هندی نهما کو چینهابیت لهفز بی واتا بیت یان واتا بی لهفز بیت؛ ئەفه ههتا وی
پادهی کو هندهک کهسان ئەف چهنده راکههانديه کو شاعر ل دهستپیکۆ هزارا
خۆ د واتاییدا دکهت و پاشی پهیشان بۆ فان واتایان دبینیتهفه و ب فێ رهنگی شعر
چیدبیت. بۆ نموونه (ابی هلال العسکری) دبیزیت: (ههکه ته فیا شعرهکی
بنحیسی ل دهستپیکۆ واتایین کو ته دقیت وان فههینی د هزارا خۆ دا ئامادهکه و د
دلی خۆدا بهیله، پاشی کیش و سهروایهکا گونجاو بۆ ههلبیزه...) (٢٥٨).

دیاره ههر ل دهستپیکۆ ئەف جوداکرنه د بهرزهوهندی لهفزیدا بوویه و ئیدی
وهکو نهزیتهک د مهیدانا شعر و رهخنهیا ئەدهبیدا پتر گرنگی ب لهفزی هاتیهدان.
رهنگه (جاحت) ئیکهمین بهرپرسی بهلافبوونا فێ هزری بیت. ئەو د فێ باومرییدا بوویه
کو (واتا تشنهکی بهرهسته، یانکو تشتهکه که ههمی کهس تیدا ههفیشکن و
ژیۆ عهرهب و عهجهمان و گوندی و بهدمویان بهرهسته و بهیزبوونا شعری چ
پهیهوندی ب واتاییه نینه، بهلکو تشتی گرنگی کیشداریوون و رهوانبوون و

بکیرھاتنا لەفزی و ساخلەمیا تەبعی و کوالیتیا دارشتنییە. ئەفی بۆچوونی کارێگرێهەکا مەزن کرێه سەر رەخنەیی^(۲۰۹). هەر (جاحظ) ب خۆ ئیکەم کەس بوویە کو (رەخنە ژ دوو دیرین شاعرەکی عەرەب گرتیە و وەها دایە دیارکرن کو د وان دیراندا واتا ب سەر لەفزی زالە، وی داکۆکی ل سەر فی چەندی کرێه کو شعر سنعەت و دارشتن و جۆرەک ژ رستن و وینەکرنییە. ئیدی پستی (جاحظ)ی هەمی رەخنەگران شعر ب هونەرئ وینەکرن یان رستن یان نەخش و سیاغیڤه گریدایە...^(۲۱۰). ئەوین کو ب لایەنگری و اتایی ژئ دەینە نیاسین ب دروستی پشتهفانین واتایی نین و و لایەنگریا وان بۆ واتایی پتر د ئاستی هەندەک بابەتین پاژەبیدایە، بۆ نموونە (ابن رشیق ئەف ئاخفتنا زانایان کو لەفز پر بەاترە ژ واتایی و واتا د دروونی هەمی کەساندا هەییە و مرؤفین زانا و نەزان د فی واریدا وەکو هەفن و تشتی گرنگ کوالیتیا لەفزی و جوانیا دارشتنی و ساخلەمبوونا پیکهاتەییە رەتدکەت، ئی دەمی مرؤف تەماشە بەرگریا وی بۆ واتایی دکەت ئەف راستییە خویا دبیت کو واتا ل دەف وی ژ چارچووئی لۆژیک و زمانشانی دەرناکەفیت مەبەستا وی زیدەتر گونجاو بوون و بەرئاقلبوونا واتاییە)^(۲۱۱).

گرنگیدان ب لەفزی و فەرمامۆشکرنا واتایی و باوهری هەبوون ب فی چەندی کو واتا تشتەکی سادە و ساناهییە و بەردەستە بۆ هەمی کەسان و (بە لاقبوونا فی هزری کو یین بەری چ بۆ یین نوی نەهیلاینە و واتا ب دویمایەک هاتینە کارێگرێهەکا مەزن ل سەر بە لاقبوونا جوانکاری هەبوو)^(۲۱۲)، واتە ئیدی شاعر ل دویش واتایی نوی نەدگەریان بە لکو ب تنی هەولددان واتایەکا کەفن ب رەنگەکی نوی پیشکیش بکەن. ئەف ب خۆ ژئ ئیک ژ فاکتەرین سەرهلدان و گەشەکرنا لاساییکرنی د ئەدەبی عەرەبیدا و پاشان ئەدەبی مللەتین د یین دەقەرئییە. گەشەکرنا دیاردەیا پەنابرن بۆ جوانکاری و نەخشاندنی و زیدەرؤیکرن د فی چەندی کو ژ سەر دەمی عەباسیان دەستپیدکەت، هەر بەرەمی گرنگیدانا نشیسەران ب لەفزی بوویە، هەتا وی رادە کو قەکۆلەرەکی عەرەب د فی باوهرییەکا کو ((ئەو نوێکرنین د سەرهلدانین ئەدەبیین عەرەبیدا هاتینە کەرن؛

هه می سه ره سه ره سه ره بووینه و ب تنی گرنگیداینه ره خو ساری و چ په یوهندی ب لایه نی گیانی شه نه بووینه، سنعه تکاری و جوانکاری بسهر واندا زال بوویه. وه کو ههر تشته کی دی لاسایی کرن دق بواریدا ژی ب کوشتن و گهنده لکرنی رابوویه، شیانی مه زن زینده به گورکریه و که سایه تیا نقیسه ران لاوازکریه و بوویه ته گهری به لاقبوونا ههسته کی دره وین و بی چیژ))^(۲۳۳)، نقیسه ر ب تنی خو ب په یف و نه خشاندا وان مژیکریه و ههر ته هه چهنده ژی بوویه ته گهر کو شعر ژلای ههست و سۆز و خه یالی شه لاواز بیت. دیاره فه رامۆشکرنا واتایی د شعرا عهرمبیدا گه هشتیه ئاسته کی مه ترسیدار و بوویه ته گهر کو فه کۆله ره ک بیژیت (عه رهبان ژلای لهفز و کیشی شه گرنگیدا یه شعری، لی یونانیان ژ لای خه یال و سۆز و عه قلی شه گرنگیدا یه شعری و موسیقا فه رامۆشکرینه.)^(۲۳۴) یانکو فی فه کۆله ری ههست ب فی چهندی کریه کو ئیکه مین قوربانیا فه رامۆشکرنا واتایی دوو ره گه زین سه ره کیین ته ده بی واته ههست و خه یالن.

ده می ته م باسی کاریگه ریا فی بابته دی دکه مین، پیدقیه دوو ره هه ندان به رچاق و مرگین، ژ لایه کی شه به یین باسی فی چهندی بکه مین کا جودا کرنا لهفز و واتایی و فه رامۆشکرنا واتایی تا چ راده کاریگه ری لسه ر به یژبوونا لاسایی کرنی د مه ییدانا شعریدا هه بوویه و ژ لایه کی دی شه لسه ر فی بابته دی راهه ستین کو دارشتنا بنه مایین ره خه نیا ته ده بی لسه ر بناغه یی گرنگیدان ب له فزی و فه رامۆشکرنا واتایی تا چ راده بوویه ته گهر کو هنده ک لایه نین گریدای ب نوی کرنی د شعریدا به یته فه رامۆشکرنا و ب تنی گرنگی ب هنده ک لایه نین گریدای ب په یف و ره خو ساری به یته دان. که سه کی وه کو (سید قطب) ی ههست ب فی ناریشه یی کریه، ته و د فی باومریدایه کو (پیدقیه نرخ و بهایی له فزی یانکو په یفی بو به یته زفراندن لی نه وه کو هنده ک ره خه نین گرین که فنین عه رهبان بانگه شه بو کریه و شیایه نرخ و بهای بدنه له فزی لسه ر کیستی قوربانی کرنا واتایی، به لکو بهایی سۆزداری ژی جهه کی ره سه ن و گرنگ د هه لسه نگاندا به ره مه می ته ده بیدا هه یه و ته هه چهنده ژ بهایین ده رپینی ناهیه ته جودا کرن. لهفز نامرازه که بو هه سترن ب بهایین

سۆزداریی د بهرهمی ئەدمید، تهنه ئامرازه کو نقیسه دشیته ب ریکا وی ئەزموونا
 سۆزداریا خو بو مه فهگوهیزیت. ئەه هەر دوو فاکتیره ب تنی ل وی دهمی دی رۆلی
 خو بینن کو بیکه بهینه گریدان.^(۲۶۰) ئاخفتنا (سید قطب) ی ئامازهیه بو قی
 چەندی کو رهخهیا ئەدمییا عهرهبی - ئیسلامی ب لهفزیقه هاتیه گریدان و
 نهشیت ب تهمامهتی خزمهتا ههمی لایهنی تیکستی ئەدمهبی بکهت.

ج. راست و درمو:

پیشهری راستی و درمو د بنهردا بابهتهکی لۆژیکه کو (ئهرستو) و
 شرۆقهکارین پهرتووکا وی د جیهانا ئیسلامیدا گرنکی پیداینه، لی ئاریشه یا د
 قی چەندی کو زاناین رهوانبیزی ئەه چەنده بو شرۆقهکرنا بهرهمین خهیاالی
 بکارئیناینه کو راستی و درمو چ گرنکیا خو د قان بهرهماندا نینه، چونکه
 بناغهیی وان ئاخفتنا خهیاالییه^(۲۶۱)، یانکو ب دهربرینهکا دی چ جارن رهخهنگرین
 موسلمان نهشیاینه ل چهمکی خهیاالی بکههن.

رهخهنگرین سهرب هزرا ئیعتیزالی و بین کاریگهر ب فهلسهفا ئهرستوی،
 پشتبهستن لسهر قی ئاخفتنا ئهرستوی کرینه کو دهربرینین شعری لسهر
 بناغهیی تهخهییولی ئافا دبن، لی وهسا دیاره کو تهخهییول ل دهه وان یهکسان بوویه
 لگهل درمو، ههروهکو (فارابی) داوکی لسهر قی چەندی دکهت کو چ دهلیقه
 بو قی چەندی نینه کو دهربرینین شعری درمون و وهسا دیاره کو ههر لسهر قی
 بناغهیی (قدامه بن جعفر) ی ئەو ئاخفتنا خو یا ناقدار کریه کو دبیژیت
 (باشترین شعر درموینترین شعره)^(۲۶۲)، یان (ابن رشیق) ی گوتیه (ئهو تشتی کو
 شعری ژ تشتین دی جودا دکهت ئەههیه کو ههمی لسهر درموبوونا وی ریکهفتینه و
 ئەو تشتی دهه خه لکی ب تاوان دهیته زانین، د شعریدا موستهحهبه)^(۲۶۳).

دهمی دهربرینین شعری ژ روانگهههکا فهلسهفی ب درمو هاتنه ئاقرن؛
 رهخهنگرین موسلمان ب ئاوایهکی جیاواز ژ زاراقی درمو گهشتن، ئەو وهسا
 تیگههشتن کو ئەه درموه ههر ئەو درمو بهروفاژی راستیییه. زاراقی (صدق) یانکو
 راستی واتیهکا ئایینی- رهفتاری ههبوو؛ ئەهه ژی بوو ئەگهری به لاقبوونا قی

هزری کو درمو نامانجا شعریه و راستی نامانجا رموشتییه، هەر وهکو ههفدژییهك د ناقبهرا شعر و رموشتییدا ههیه. ژیدهری قی خهلهتیی ژی بۆ تیکه لکرنا چهمکی درمو و خه یالی دزقریت. رهخه گرین عهره بی ئهف چهنده رهتکرن کو ئه دگارین راستییا ئیستاتیکی یان رموشتی بدهنه بال شعریهه. (٢٦٩) ل قیری ههفدژییه کا مهزن د شعریهت و رهخهیا ئه ده بییا رۆژه لاتا ئیسلامیدا دهیته دیتن؛ ئه و ژی دا کو کیکن لسه ره بوونا راستییه کا لۆژیکی د شعریدا و فه رامۆشکرنا راستی و وهکو واقع و ئه زموونا شاعریه، (ئهو د بابه تین پاژمیین وهکو لیچواندن گرنگی ددهنه راستی و قه بوول ناکن کو تشتین نه بهر ئاقل بهینه گوتن و دبیزن پیدقیه لیچواندن نیزیک و راستگویانه بیت و ژ لایه کی دیشه پشته فانییا وی شعری دکن کو لسه درمو هاتبیه ئا فاکرن یانکو ده می باسی لیچواندن دکن مه بهستا وان ژ درمو دویروونه لی ده می باسی شعری دکن مه بهستا وان ژ درمو نیزیکیه.) (٢٧٠)

زالبوونا له فزی لسه واتایی و سروشتی شعرا عهره بی کو لسه بناغهی ئیکه تییا تاکه دیران هاتیه ئا فاکرن و هه بوونا چهند مه بهستین دیارگری د شعرا عهره بییدا ب خو ریخۆشکه ربووینه بۆ تیگه هشتنا تاییه تییا وان بۆ چه مکی درمو د شعریدا یانکو (مه بهستا وان ژ درمو ئه فه یه کو مادهم شاعری شیانا دارشتنا هه می بابه تان هه یه، نه چارینه کو خو ب بابه ته کی دیارگریه گرییده ت. چه وا خرابی و باش نه بوونا جوژی داری نابیه کیماسی بۆ دارتاشی، هه رب قی رهنگی درمو بوونا بابه تی ژی نابیه کیماسی بۆ شاعری... شاعر ژ لایه کی شه بهنده وارێ رۆخسارییه و ژ لایه کی دیشه بهنده وارێ درمو، بۆ شاعری گرنگ نینه کو شعر خۆدیکا وی نه بیت و ببیت خۆدیکا تشتان، واته بلا ئه و تشتی کو ئه و دادریژن ژ لای بابه ت و ناچه رۆکی شه بی بها بیت لی ژ لای دارشتن و پیکهاته ی شه جوان بیت.) (٢٧١)

بۆ رۆهنقه کرنا مه سه لا راستی و درمو د شعرا کلاسیکیا رۆژه لاتا ئیسلامیدا دی دوو هه لویستین (قدامه بن جعفر) ی وه رگرین. ئه و ل جهه کی قی چهندی دده ته خویاکرن کو ئه گه ر شاعره ک ب جوانی و شارمزایی د شعرا خو دا

ستايشا تشته کی بکهت و پاشی د هه مان شعر دا ب جوانی و شارهزایی بهافیژیته وی تشتی و رهخنهیی ژئی بگریت، نه ب تنی بو وی نابیته کیماسی بهلکو نیشانا شیانا شاعریه. یانکو لدویف بوچوونا وی سهیر نینه ئەگەر شاعر ل دهستیکی ستایشا دیناری بکهت و پاشی نه کامییا دیناری بکهت، یان ستایشا رویاری بکهت و پاشی خرابیین وی بدهته دیارکرن. ئەو ل دهستیکی ستایشا تشته کی دکهت و شیانی خۆ د واری دهرپینیدا نیشان ددهت و پاشی بو سه مانندا فی چهندی کو ئەو دشیت نه کامی و زهما وی تشتی بکهت دی هافیژیته هه مان تشتی کو ستایشا وی کری^(۲۷۲). ل قیری (قدامه) چ بهایه کی نادهته په یوهندییا شعری ب واقعی، هه ره و سا ئیکهتیا شعری و تهومری ستوونیی خه یالا شعری و ههست و سۆز و کهسایهتیا شاعری و ئەزموونا وی. هه ره ئەه رهخنه گری عهقلانی نموونه کی بو (اصابة المعنی) یانکو دروستبوونا واتایی دهینیت و دبیزیت کو د شعرا لاوانه وهییدا، واته ئەو شعرا کو ب هه لکهفتا مرنا کهسه کی دهیته گوتن، نابیت دهرپینه کا ب فی رهنگی بهیته بکارهینان: (هه سپی وی یی بو وی دکهته گری). به لگهی وی ژئی ئەقهیه کو هه سپی چ خووشی ددهستی خودانی خۆ دا نینه و خودان بهس وی عیجز دکهت لهوما دهمی ئەو دمریت پیدقیه هه سپ ب کهیف بیت و عیجز نه بیت^(۲۷۳). د نموونه یا ئیکیدا راستی ب واتایا خۆ یا گشتی هاتیه رهتکرن و د نموونه یا دووییدا گرنگی ب راستیه کا لۆژیکی د چارچوو فی رسته یه کیدا هاتیه دان. ته نانهت و هه سا دیاره کو (مه بهستا فه کو له ره کی وه کو (عبدالقاهر جورجانی) ژئی ژ راستی، ئەقهیه کو واتا ژ لایی عهقلیه راست بیت، مه بهستا وی ژ راستی ئەو نینه کو ئەو تشتی شاعر دبیزیت لگه ل واقعی بگونجیت، به لکو ئەوه کو لگه ل پيشانا عهقلی بگونجیت.^(۲۷۴)

لگه ل هاتنا ئیسلامه تی (چه مکی راستی ب شعریقه هاتیه گریدان و په سنا وان شاعران هاتیه کرن کو د شعرین خۆ دا پشته قانییا راستی دکهن و خۆ ژ درهوی ددهنه پاش...)^(۲۷۵)، لی دیاره ئەه چه نده نه ب تنی نه بوویه بناغیه ک بو گوهرینا بنیاتی شعری به لکو بوویه جهی رهخنه گرتنا بسپۆر و رهخنه گرین بواری شعری، بو نموونه (ب دیتنا کهسه کی وه کو (اصمعی) ریبازا شعری ریبازا شاعرین

كهنه كه نهيه (فه حول)ه، بين وهكو (امرىء القيس) و (نابغه) و (زوهيرى)، ته گهر شعر ژ بابته و مه به ستين وان دمر كه قيت و گرن گيى بدمته بابته تين خيرى وهكو بابته تين رهوشتي و ئاييني دى به رهف لاوازيقه جيت^(٢٧٦). (ابى هلال العسكرى) ژى دبيژيت: (ئهو داخوازا كو ژ شاعران دهيته كرن ئهوه كو ناخفتنه كا جوان پيشكيش بكن، راستى تشته كه كو ژ پينغه مبهران دهيته خواستن).^(٢٧٧) تهف هه لويسته ژ لايه كيغه هه ولدانه كه بو پاراستنا ئه دگارين شعرا جاهلى و ژ لايه كى ديه سنووردار كرن شعريه د چارچوو فه كى ديار كريدا. دياره ئهفى هه لويستى كارتى كرن خو لسهر شعرا فارسى ژى هه بوويه لهوما كه سه كى وهكو جامى د په رتوو كا به هارستاندا دبيژيت: ((شعر ناخفتنه كا كيشدارو سه رواداره و هه بوونا ته خه يولى يان نه بوونا وى، راستبوون يان راست نه بوونا وى گرن گ نينه...))^(٢٧٨)

٢.٢.٣.٢.٣. لاواز كرن چه مكى به ديعى:

ره خنه گر و فه كوله رين شارستانيه تا عه ره بى- ئيسلامى هه ولددهن ههر ديارده كا هونه رى كو تاييه ت نه بيت ب شعر و قه سيدة يا سه رده مى جاهلى ببه نه ريزا ته كه لوف و ده ست كر دبوونى. دياره به ديع چ ب واتا خو يا لثوك و ته كتيفا ده ست پى كى و چ وهكو ئه و واتايا بى گيان و سواوه يا كو گه هشتيه مه، بوويه ئيك ژ قوربانينى فى هه ولدانى، بو نمونه كه لهك جارن عه ره بان سه ره لدان و رولى نيگه تيفانه يا به ديعى ب كاريگه ريبا فارسانه گر يدايه و گوتينه كو (شارستانيه تا ماتريالى و خوشگوزمرا نا فارسان بوويه ته گه رى گرن گيدان ب جوانكارييا ده رپر ينى چونكه تهف چه نده د شعرا به ده وييا عه ره بيدا نه بوويه...)^(٢٧٩)، يانكو هه ول داينه ب ريكا نازاندا مه سه لا ره سه نايه تى، رول و گرن گيبا (به ديع) ئ بيخه بهر گومانى.

ئه م دشين بيژين كو (به ديع) به ره مه مى جياوازي و ملمانها د ناقبه را چيزا جاهلييا بيابانى و چيزا شارنشينيا خوشگوزمرا نه، ههر ته فه ژى ب

هۆکارهکی سهرهکی وهرارا و بکارهینانا ههر دوو زاراقین تهب و تهکهلوفی دهیتته هژمارتن. (عهرهب بکارهینانا زیده یا هونهرین بهدیعی دهبه نه چارچووئی تهکهلوفی و وهسا دببن کو ئەف چهنده دببته ئەگهر کو تهبعی شاعری بهرهف لاوازیئته بچیت و مروف ههست ب تهکهلوف و سنعهتکاری بکهت...^(۲۸۰) وهکو بهری نوکه مه ئامازمپیدای چ بناغهیین زانستی بو ههبوونا (تهبع) و (تهکهلوف) ئی نینه و ب تنی چهکهکه بو سهرکوئکرنا نوئکرنا و بهردهوامیدان ب لاساییکرنا ئەدگارین قهسیدهیا جاهلی، لهوما پۆلینکرنا بهدیعی ژێ د چارچووئی تهکهلوفی نیشانا قی چهندییه کو بهدیعی هه لگرا ئالایی نوئکرنا و جیاوازی بوویه. کهواته دهمی ئەم دهیینه سهه باسی بهدیعی و باسی پهیوهندییا وی ب لاساییکرنیته دکهین؛ پیدقیه گهلهک هشیارانه سههردمیری لگهل بیر و بوچوونین رهخنهگران بکهین، چونکه پرانیا رهخنهگر و قهکۆلهرین کهفن لایهنگرین قهسیدهیا جاهلی بوویه و ب ئاوازی جۆراوجۆر دژایهتیا خو ل هه مبهه بکارهینانا شیوازی نوین شعری داینه دیارکرنا؛ ئەگهر ئەم هه می ده مان ل دویف شوپا وان بچین، پیدقیه ل داوییا ههر قهکۆلینهکی بگههینه نیرینهکا نیگهتیب بو بهدیعی.

ل دهستیکی بهدیعی واتیهکا پۆزهتیب و لئوک هه بوو و وهکو نهو بهرتهنگ و سنووردار نه بوو. ئەف زاراقه (سهههتا بو ههر تشتهکی نوی دهاته بکارهینان، واته رویدان یان دمیرینهک کو ژ لایی شارمزی و نامۆییته ژیین دی جودا بیت، یانکو ژ سنووری تشتین باو و بهربه لاق دمرباز ببیت. د فه رههنگین عه ره بیدا ژ بهدیعی وهسا هاتیه پیناسه کرن، بو نموونه د فه رههنگا (مقایس اللغة) دا هاتیه کو بهدیعی دهستیکرنا تشتهکی و چیکرنا وی تشتی بی بهرچاقرتتا چ نموونه یانه. ههر وهسا د فه رههنگا (محیط) دا هاتیه کو (البدیع) و (البدع) ئەو تشته کو ئیکه م بیت، بهدیعی واته تشتی نوی و یی سهیر^(۲۸۱). ب قی رهنگی (بهدیعی) بریتی بوویه ژ نوئکرنا و دمکهفتن ژ لاساییکرنا، (رهخنهگران ژێ بو دهمهکی دریز ههر وینهیهکی شعری نوی دیتبا بی دهستنیشانکرنا جووری وی هونهری، دا زاراقی بهدیعی بو بکارئین)^(۲۸۲).

ئیکه مین کەس کو ئەف بەیقه تومارکری (جاحظ)ه، لی بەری وی ئەف زاراقە د مەیدانا ئەدەبیدا باو بوویە و بو ریکین نویین دەربرینی و وینەیین داهینەرانە هاتیە بکارهینان، تەنانەت (خواستن) ژى بو ماومیەکی دریز بەشەك بوویە ژ بەدیعی. (جاحظ) د نقیسینین خودا قی پەیشی بو شاعرین نوی بکاردهینیت، کەواتە ئەف زاراقە نیشانەیهك بوویە بو ئەو وینە و دەربرینی کو بەری هنگی د ئەدەبیدا باو نەبووینە، هەرچەندە کو گەلەك ژ وان د شعرا جاهلی و تەنانەت د قورئانیدا ژى هاتینە بکارهینان لی د ئەدەبی کەفتندا نەبووینە دیارده. (ابن معتز) ژى وهکو ئیکەم کەس کو پەرتووکهکی تایبەت ب (بەدیعی) ئ نقیسی، (بەدیعی) ب واتایا خو یا گشتی بکارئینایە، واتە هەر وینەیهکی هونەریی نوی کو ببیتە جهی سەر سۆرمانی. (٢٨٤)

ب شیویەکی گشتی بەدیعی ل دەستیکی بو هەندەك هونەرین دەستنیشانکری ئەهاتیه بکارئینان بەلکو بریتی بوویە ژ بەریخودانا هەر بەرههەمەکی بو فەدیتنا قی چەندی کو ئایا ئەو تشتی شاعری پیشکیشکری نویە یان کەفن و لاساییکریه، ب دەربرینەکا دی بەدیعی هەلگرا ئالایی واتایین نوی بوویە، بریتی بوویە ژ نیشاندانا هەولا شاعران بو هینانا واتایین نویین گونجای لگەل کیانی ژیان و شارستانییهتا نوی. (٢٨٥) د بەرههەمین نقیسهرین ئیرانی ژى، هەر ژ (محمد بن عمر رادویانی) و کتیبای وی واتە (ترجمان البلاعة) بگره هەتا (حداق السحر) یا (رشید وطواط)ی و کتیبای (معايير اشعار العجم) یا (شمس قیس رازی)، پەیشا بەدیعی ب واتا خو یا بەرفرەم هاتیه بکارهینان و لدهف وان روونبیزی ژى هەر بەشەك بوویە ژ بەدیعی. (٢٨٦)

هەرچەندە کو (بەدیعی) ل سەر دەستی زانایین رەوانبیزیی بین پشتی (ابن معتز)ی تووشی پۆلینکرن و زاراقسازیهکا زیدەبوویە و هەر زانایهکی هەولدایه ژلایین خوڤه ژمارا هونەرین بەدیعی زیدەبکەت (٢٨٧)، لی تشتی پۆزەتیف ئەڤهیه کو (قان زانایان بەدیعی وهکو زاراقهکی جودا بکارنەئینایە و پرانیان جاران مەبەستا وان ژ بەدیعی هونەرین رەوانبیزیی سەر ب روونبیزی و واتاناسی و جوانکارییه بوویە.

پیناژویا جودا کرنا بهدیی ژ بهشین دین رەوانبیزی ژ (سکاکی) دەست پی
دکەت... (٢٨٨).

ل سەدی حەفتی کۆچی، (سەکاکی) (٦٢٢ مرن) د پەرتووکا (مفتاح
العلوم) دا ب کارەکی رابوو کو زیانەکا مەزن گەھاندە بەدیی. وی رەوانبیزی
لەسر دوو بەشین سەرەکی، واتە واتاناسی و رەوانبیزی دابەشکر و وەکو پاشکۆیەک
باسی بەدیی کر. هەر وەسا وی زارافی بەدیی بکارنەئینا و ل جەمی وی پەیشا
(محسنات) یانکو جوانکاریی بکارنەئینا و بابەتین بەدیی لەسر دوو جۆران دابەشکر:
جوانکاریین ووشەیی و واتایی. ئەو د قی باوەرییدا بوو کو رەوانبیزی لەسر بناغەیی
هەر دوو زانستین رەوانبیزی و واتاناسیی ئافا بوویە و بەدیی رۆلەکی وەسا د قی
بواریدا نینە. ل سەدی هەشتی ژ (خطیب القزوينی) هەر لدویف شۆپا (سەکاکی)
چوو، لی زارافی بەدیی بو (محسنات)ی بکارنەئینا. ژبەر جودابوونا هەر دوو بەشین
رەوانبیزی و واتاناسیی لەسر دەستی (سەکاکی) ئیدی بەدیی ژ و وەکو بەشەکی
رەوانبیزی خویابوو و ل قیری ب ئاواپەکی فەرمی رەوانبیزی لەسر سی بەشان هاتە
دابەشکر و ئیدی بەدیی وەسا هاتە پیناسەکر کو زانستەکە بو جوانکرنا
ئاخفتنی دەیتە بکارهینان و دبیتە دوو جۆر ووشەیی و واتایی. (٢٨٩)

جودا کرنا جوانکارییا واتایی و ووشەیی و دانانا وان د بەشین جیاوازدا یان
دەرخستنا وان ژ چارچووکی رەوانبیزی، ئیک ژ هەولین زانایین رەوانبیزی، نەمازە
(سەکاکی) بوویە. وی زیدەتر ئەف هونەرە برینە د چارچووکی فەساحەتیدا و ژ
بەلاغەتی جودا کرینە. وی نەقیایە ئەف هونەرە تەقلى هونەرین رەوانبیزی و
واتاناسیی بێن کو راستەوخۆ پەیوەندیارن ب ئیەجازا قورئانیفە، ئەو ل دویف شۆپا
زانایین کەفن چووێ کەس نەشین ل راستییا قورئانی بگەھیت ب
تنی ل وی دەمی نەبیت کو ل زانستین رەوانبیزی و واتاناسیی بگەھیت (٢٩٠). هەلەیا
مەزن کو هەر ژ سەردەمی سەکاکی دەستپیکریە و هاتیە ناف بەدیعا فارسیدا ژ؛
ئەقەییە کو ئاخفتن ب بویکەکی هاتیە لیچواندن کو واتاناسی و رەوانبیزی
گیان و پەیکەری وینە و بەدیی و هونەرین وی مینا وان جوانکاریانن کو بو

خه ملاندنا قى بويكى دهينه بكارهينان. نهف زانايه نه شيائنه وهكو گشتهكى ته ماشهى دهقى تهدهبى بكن. همر لسهرقى بناغهى ئالوزى و بى سهرو بهرى د بابتهى بهديعيدا دهيته ديتن و ته نانهت بابتهين وهكو دزين شعرى و قابلين شعرى ژى د بهديعيدا دهينه باسكرن^(٢٩١)، يانكو ئيدى همر شىوازك يان همر بابتهك يان همر هونهركى نوى دجيته چارچووقى بهديع يان جوانكارىيدا.

ب كورتى (ئهم دشىين بيژين بكارهينانا كهفن و گشتيا بهديعى بوى سهردهمى دزفريت كو هيشتا پشكين رهوانبيژى ژ ههف نه هاتبونه جوداكرن، واته وى دهمى كو هيشتا بابتهين روونبيژى و واتاناسى و بهديعى تهقلى ههقبوون، لى پشتى دابهشكرنا رهوانبيژى ههترشتى كو بهشهك نه بوويه ژ روونبيژى و واتاناسى ب بهديع هاتيه ناكرن^(٢٩٢). ئهم نهفروكه پهيشا جوانكارى بوى بهديعى بكاردينين، لى ب راستى نهفه وهرگيرانا زاراقى (محسنات)ه ئهوا كو سهكاكى بكارئيناى. پشتى سهكاكى ئيدى بهديع نه واتا نامؤبوونى ددهت و نه چه مكهكى گشتگره، بهلكو ب تنى بوى وان هونهران دهيته بكارهينان كو هه بوون و نه بوونا وان گهلهك گرنگ نينه، يانكو بهشهكى رهسهن نينن ژ دهرپرنا نهدهبى. دياره كو مهبهستا (سهكاكى) ب تنى نهفه بوويه كو ئه هونهرين كو ب ريژهكا بهرچاڤ د شعرا جاهلى و قورئانيدا هاتينه بكارهينان ژ هونهرين دى جودا بكهت و وان بيخيته د پشكا روونبيژىيدا، همر (نهف جوداكرنه و دانانا پيناسهيين جودا بوى بهديع و روونبيژى بوويه نهگهري دروستبوونا هندهك ههفدريان، چونكه هندهك ژ هونهرين بهديعى وهكو (دژيهك و تهمسيل و غهلو و ئيهام) بهشهكن ژ وينهيين شعرى و پيدقيه لگه هونهرين روونبيژى بهينه خواندن...)^(٢٩٣) لى نهو د چارچووقى جوانكاريا واتايدا دهينه پؤلينكرن. نهو رهوانبيژيا كو گههشتيه مه لسهر بناغهي لايهنگريكرنا تايهته ندين قهسيدهيا جاهلى هاتيه ئاڤاكرن، ژ لايهكيڤه ههولدهت كو هونهرين وينهيين باو د قهسيدهيا جاهليدا د چارچووقى روونبيژىيدا پيشكيش بكهت و ژ لايهكى ديفه ههولدهت ب ريكا بى بايهخ كرن و لاوهكى كرنا بهديعى هونهرين نوى ب هونهرين پله دوو بدهته نياسين. دهرگهه

پوونبیزی وەکو گیان و ماهیەتا شعری هاتیە گرتن و هەر داهینانەکا نوی بەری
ژدایکبوونا دبیتە پلە دوو و دجیتە چارچووئی بەدیعیدا. هەر ئەف تێگەهشتنا
پەخنەگر و قەکوڵەرین شعرا رۆژەهلاتا ئیسلامی بوویە ئەگەر کو شاعر پتر ل
دور هونەرین پوونبیزی بزقن و کیمتر هەولا بکارهینانا وینەیین جیاواز و قاری ژ
روونبیزی بدەن، دەمی کو ئەو قان هونەران ژێ بکاردئینن ئیکسەر سیبەرا بەدیعیان
جوانکاریی دکەقیتە سەر وان و بی کو شاعری بقیت ب پلە دوو دەینە هژمارتن.

- (*) مەبەست ژ بەرھەمەین چیرۆکامیز، ئەو ژانرین ئەدەبیەنە کو لێسەر بناغەیین
 فەگیرائی دروست دین.
- (۱) احمد مطلوب، في المصطلح النقدي، منشورات المجمع العلمي، بغداد، ۲۰۰۲،
 ص ۷۲.
- (۲) ابتسام مرهون الصفار، فضاءات في الادب العربي القديم، دار الصفاء، عمان،
 ۲۰۰۸، ص ۲۰.
- (۳) ايڤالد فاكنر. اساس الشعر العربي الكلاسيكي الشعر العربي القديم،
 ترجمة: سعيد حسن بحيري، مؤسسة مختار للنشر، القاهرة، ۲۰۰۸، ص ۶۳.
- (۴) هه مان ژيڊەر، ص ۶۸.
- (۵) عصام القصبجي، اصول النقد العربي القديم، منشورات جامعة الحلبي،
 حلب، ۱۹۹۱، ص ۱۲۲.
- (۶) هه مان ژيڊەر، ص ۱۲۱.
- (۷) ادونيس، الشعرية العربية، دار الاداب، بيروت، ۱۹۸۵، ص ۶.
- (۸) بدوي طبانة، التيارات المعاصرة في النقد الادبي، دار الثقافة، بيروت، ۱۹۸۵،
 ص ۷۸.
- (۹) منيف موسى، في الشعر والنقد، دار الفكر اللبناني، بيروت، ۱۹۸۵، ص ۲۷ - ۲۸.
- (۱۰) ج.م. عبدالجليل، تاريخ ادبيات عرب، ترجمة: آ. آذر نوش، انتشارات اميركبير،
 چاپ چهارم، تهران، ۱۳۸۱، ص ۶۰.
- (۱۱) هه مان ژيڊەر، ص ۵۹.
- (۱۲) محي الدين صبحي، نظرية النقد العربي وتطورها الى عصرنا، الدار العربية
 للكتاب، القاهرة، بدون سنة، ص ۱۳.
- (۱۳) عصام القصبجي، اصول النقد العربي القديم، ...، ص ۱۳ - ۱۴
- (۱۴) ايڤالد فاكنر. اساس الشعر العربي الكلاسيكي الشعر العربي القديم، ...، ۲۰
- (۱۵) منيف موسى، في الشعر والنقد، ...، ص ۲۹ - ۳۰
- (۱۶) عبدالقادر القگ، في الشعر الاسلامي و الاموي، دار المعارف، قاهره، بدون
 سنه، ص ۳۸۶

- (١٧) ههمان ژيڏهر، ص ٣٨٦.
- (١٨) منيف موسى، في الشعر و النقد...، ص ٣٠.
- (١٩) عبدالحكيم حسان. الادب المقارن و التراث الاسلامية، مكتبة الاداب، قاهرة،
بدون سنة، ص ١٠.
- (٢٠) منيف موسى، في الشعر و النقد...، ص ٣٠ - ٣١.
- (٢١) ابتسام مرهون الصفار، فضاءات في الادب العربي القديم،...، ص ٢١٢.
- (٢٢) محمد غنيمي هلال، النقد الادبي الحديث، دار العودة، بيروت، ١٩٧٣، ص ١٥٩.
- (٢٣) رجاء عيد، المذهب البديعي في الشعر و النقد، دار المعارف، اسكندرية، بدون
سنة، ص ١٢٨.
- (٢٤) محمد زكي العشماوي، دراسات في النقد الادبي المعاصر، دار الشروق، بيروت،
١٩٩٤، ص ١٠٣ - ١٠٤.
- (٢٥) محمد غنيمي هلال، الادب المقارن،...، ص ١١١.
- (٢٦) شبلى نعمان، شعر عجم يا ادبيات منظوم ايران، ترجمة: سيد محمد تقى
فخر داعى كيلانى، تهران، ١٣١٤ هـ.ش، ص ١٠١..
- (٢٧) محمد رضا شفيعى كدكنى، صور خيال در شعر فارسى،...، ص ٣٣٠
- (٢٨) ههمان ژيڏهر، (ص ٣٢٧)
- (٢٩) ر. ناپ و گلديزهر، اسلام در ايران شعوبيه. ترجمه: محمد رضا افتخار زاده،
نشر ميراثهاى تاريخ ايران و اسلام، تهران ١٩٩٢، ص ١٥٦.
- (٣٠) ابتسام مرهون الصفار، فضاءات في الادب العربي القديم،...، ص ١٣٢ و ١٤٣.
- (٣١) احمد قربانى، نقد ادبى يا اعدام ادبى، نشر ماز، ١٣٧٨ هـ.ش، كوتنبرك،
ص ١١ - ١٢.
- (٣٢) ذبيح الله صفا، شعوبيت فردوسى، مجله مهر، شماره ١٣٦٠، ٥٥ هـ.ش، ص ٦٢٠ -
٦٢١.
- (٣٣) محمد رضا شفيعى كدكنى، صور خيال در شعر فارسى،...، ص ١٤٣ - ١٤٤.
- (٣٤) سيروس شميسا، در معرفت شعر (كزيده المعجم في معايير اشعار العجم)،
انتشارات سخن، تهران، ١٣٧٤، ص ١٧.
- (٣٥) ههمان ژيڏهر، ص ١٧ - ١٨.
- (٣٦) ههمان ژيڏهر، ص ٩٦.

- (٣٧) هه‌مان ژێده‌ر، ص ١٣٥.
- (٣٨) حسین فقیه‌ی، ادبیات عربی در متون ادبیات فارسی تا قرن هفتم، انتشارات دانشگاه الزهراء، تهران، ١٣٨١، ص ٩- ١٠.
- (٣٩) هه‌مان ژێده‌ر، ص ١٣- ١٥^١
- (٤٠) هه‌مان ژێده‌ر، ص ١٥.
- (٤١) هه‌مان ژێده‌ر، ص ١٣.
- (٤٢) هه‌مان ژێده‌ر، ص ١٢.
- (٤٣) محمد جعفر محبوب، سبک خراسانی در شعر فارسی، ...، ص ٥٩- ٦١.
- (٤٤) هه‌مان ژێده‌ر، ص ٢٢.
- (٤٥) هه‌مان ژێده‌ر، ص ١٣٥.
- (٤٦) هه‌مان ژێده‌ر، ص ١٣٥.
- (٤٧) هه‌مان ژێده‌ر، ص ٤٣٣.
- (٤٨) هه‌مان ژێده‌ر، ص ٥٥٨.
- (٤٩) شبلی نعمان، شعر عجم یا ادبیات منظوم ایران، ...، ص ٨٨- ٩٨.
- (٥٠) سیروس شمیسا، سبک شناسی شعر، انتشارات فردوسی، چاپ هفتم، تهران، ١٣٧٦ه.ش، ص ٥٨- ٥٩.
- (٥١) سیروس شمیسا، در معرفت شعر (گزیده المعجم في معايير اشعار العجم)، ...، ص ١٠٧.
- (٥٢) احمد قربانی، نقد ادبی یا اعدام ادبی، ...، ص ١٦.
- (٥٣) سیروس شمیسا، سبک شناسی شعر، ...، ص ١٩٢.
- (٥٤) هه‌مان ژێده‌ر، ص ١٩٣.
- (٥٥) هه‌مان ژێده‌ر، ص ١٩٣.
- (٥٦) حسین عطوان، مقدمة القصيدة العربية في شعر الجاهلي، دار المعارف، مطابع الدار المعارف، القاهرة، ١٩٧٠، ص ١١٤.
- (٥٧) سندس محسن حمیدی، اتجاهات الاغراض الشعرية نحو المديح (شعر دعبل الخزاعي أنموذجا)، مجلة كلية علوم الاسلامیة، جامعة بغداد، العدد ٤٣، الجزء الاول ايلول، ٢٠١٥، ص ٣٩٨.

- (*) جارنا ژى فارسان جياوازي ئيخستيه د ناقبهرا تهغهزول و تهشيبى واته وهسا
داينه دياركرن كو نهگه ر بابه تي پيشه كي ل دور عهشق و جوانيا ئافرمتى
بيت دى بيته غهزه ل و نهگه ر لدور وهسفا سروشتى يان بابه تين دى بيت دى
بيته تهشيب، بنيره : (منصور رستگار فرسايى، انواع شعر فارسى، انتشارات
نوید شیراز، چاپ دوم، شیراز، ۱۳۸۰ ه.ش، ص ۴۷۵)
- (۵۸) سيد محمد رضا ابن الرسول. تأثير فرهنگ عربى در غزل فارسى، فصلنامه
لسان مبین (پژوهش ادب عربى)، سال دوم، دوره جديد، شماره يك، ديمه،
شماره ۱۳، ص ۳۷.
- (۵۹) زهرا سعادت نيا و ديگران، تغزل عربى متن پنهان تغزل فارسى، مجله ادب
فارسى، سال ۶، شماره ۲، پاييز و زمستان، ۱۳۵۹، شماره پيايى ۱۸، ص ۷.
- (۶۰) هه مان ژيده، ص ۸- ۱۷.
- (۶۱) سيروس شميسا، سير غزل در شعر فارسى، چاپ سوم، انتشارات
فردوسى، تهران، ۱۳۷۰، ص ۴۲.
- (۶۲) اسعاد عبدالهادى قنديل، فنون الشعر الفارسى، ...، ص ۲۰۱.
- (۶۳) هه مان ژيده، ص ۲۰۱ - ۲۰۲.
- (۶۴) هه مان ژيده، ص ۲۰۲.
- (۶۵) رشيد يحيواي، الشعرية العربية الانواع و الاغراض، دار افريقيا الشرق،
دار البيضاء، ۱۹۹۱.
- (۶۶) احمد مطلوب، معجم مصطلحات النقد العربي القديم، مكتبة لبنان، بيروت،
۲۰۰۱، ص ۳۲۳.
- (۶۷) سيد محمد رضا ابن الرسول. تأثير فرهنگ عربى در غزل فارسى، ...، ص ۳۵.
- (۶۸) محي الدين ابو شقرا، مدخل الى سوسيولوجيا الادب العربي، المركز الثقافى
العربى، دار البيضاء، ۲۰۰۵، ص ۸۶ - ۸۸.
- (۶۹) منيف موسى، في الشعر و النقد، ...، ص ۳۰.
- (۷۰) محي الدين ابو شقرا، مدخل الى سوسيولوجيا الادب العربي، ...، ص ۸۸.
- (۷۱) سيروس شميسا، سير غزل در شعر فارسى، ...، ص ۴۵.
- (۷۲) عصام القصبجي، اصول النقد العربي القديم، ...، ص ۲۲۱ - ۲۲۲.
- (۷۳) سيروس شميسا، سير غزل در شعر فارسى، ...، ص ۵۰.

- (۷۴) ههمان ژیدەر، ۵۰.
- (۷۵) سیروس شمیسا، سیر غزل در شعر فارسی، ...، ص ۵۰.
- (۷۶) سیدمحمدرضا ابن الرسول. تأثیر فرهنگ عربی در غزل فارسی، ...، ص ۴۱
- (۷۷) سیروس شمیسا، سیر غزل در شعر فارسی، ...، ص ۵۱
- (۷۸) ههمان ژیدەر، ص ۵۲
- (۷۹) سیدمحمدرضا ابن الرسول. تأثیر فرهنگ عربی در غزل فارسی، ...، ص ۳۵.
- (۸۰) ههمان ژیدەر، ص ۳۷.
- (۸۱) جلال الدین همایی، فنون بلاغت و صناعات ادبی، انتشارات اهورا، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۹، ص ۹۰.
- (۸۲) ههمان ژیدەر، ص ۹۱.
- (۸۳) سیدمحمدرضا ابن الرسول. تأثیر فرهنگ عربی در غزل فارسی، ...، ص ۳۶.
- (۸۴) احمد مطلوب. معجم مصطلحات النقد العربي القديم، ...، ص ۱۴۳
- (۸۵) سیدمحمدرضا ابن الرسول. تأثیر فرهنگ عربی در غزل فارسی، ...، ص ۳۸.
- (۸۶) جلال الدین همایی، فنون بلاغت و صناعات ادبی، ...، ص ۹۱.
- (۸۷) منصور رستگار فرسای. انواع شعر فارسی، انتشارات نوید شیراز، چاپ دوم، شیراز، ۵۱۳۸۰ ش، ص ۴۰۱.
- (۸۸) ههمان ژیدەر، ص ۵۱۶.
- (۸۹) ههمان ژیدەر، ۵۱۰.
- (۹۰) اسعاد عبدالهادی قنديل، فنون الشعر الفارسی، ...، ص ۲۰۲.
- (۹۱) میمنت میرصادقی، واژنامه هنر شاعری، ...، ص ۱۸۸ و ۲۰۸.
- (۹۲) سیروس شمیسا، سبک شناسی شعر، ...، ص ۳۰۰.
- (۹۳) منصور رستگار فرسای. انواع شعر فارسی، ...، ۵۱۳ - ۵۱۴.
- (۹۴) زهره احمدی پور اناری و دیگران. بررسی تخلص در غزل های نظیرهوار دوره بازگشت، مجله فنون ادبی، سال دوم، شماره ۱، تابستان ۱۳۸۹، ص ۳۳.
- (۹۵) ضیاءالدین سجادی و طلعت بصری. سبکها و مکتبهای ادبی، انتشارات آرمان، تهران، بدون سال، ص ۲۳.
- (۹۶) ههمان ژیدەر، ص ۲۶۰
- (۹۷) ههمان ژیدەر، ص ۲۶۰

- (۹۸) منصور رستگار فرسایى، انواع شعر فارسى، ...، ص ۴۹۷
- (۹۹) محمد جعفر محجوب، سبک خراسانى در شعر فارسى، ...، ص ۵۶۲.
- (۱۰۰) منصور رستگار فرسایى، انواع شعر فارسى، ...، ص ۴۶۷.
- (۱۰۱) اسعاد عبدالهادى قنديل، فنون الشعر الفارسى، دار الاندلس، الطبعة الثانية، بيروت، ۱۹۸۱، ص ۲۲۹ - ۲۳۰.
- (۱۰۲) جلال الدين همایى، فنون بلاغت و صناعات ادبى، ...، ص ۱۰۴.
- (۱۰۳) محمد رضا شفيعى كدكنى، صور خيال در شعر فارسى، ...، ص ۱۸۵.
- (۱۰۴) محمد جعفر محجوب، سبک خراسانى در شعر فارسى، ...، ص ۲۱.
- (۱۰۵) جلال الدين همایى، فنون بلاغت و صناعات ادبى، ...، ص ۱۰۸.
- (۱۰۶) اسعاد عبدالهادى قنديل، فنون الشعر الفارسى، ...، ص ۱۶۷.
- (۱۰۷) هه‌مان ژي‌دهن، ص ۱۶۸.
- (۱۰۸) منصور رستگار فرسایى. انواع شعر فارسى، ...، ص ۴۵۱.
- (۱۰۹) سيروس شميسا، در معرفت شعر (كزیده المعجم في معايير اشعار العجم)، ...، ص ۱۲۳. (۱۰۹)
- (*) كليله و دمنه دبنه‌رتدا هندیيه، ئى بهرى هاتنا ئيسلامه‌تیی هاتییه وه‌ركیران بۆ سه‌ر زمانئ په‌له‌وى .
- (۱۱۰) حسين فقيهى، ابیات عربى در متون ادبیات فارسى تا قرن هفتم، ...، ص ۶ - ۷.
- (۱۱۱) محمد جعفر محجوب، سبک خراسانى در شعر فارسى، ...، ص ۱۰۰.
- (۱۱۲) جلال خالى مطلق، از شاهنامه تا خداینامه، <http://www.Noufa.com>.
- (۱۱۳) منصور رستگار فرسایى. انواع شعر فارسى، ...، ص ۴۰۴ - ۴۰۶. ۱۱۳.
- (۱۱۴) هه‌مان ژي‌دهن، ص ۴۰۶.
- (۱۱۵) شبلى نعمان. شعر عجم يا ادبیات منظوم ايران، ...، ص ۵۱.
- (۱۱۶) منصور رستگار فرسایى. انواع شعر فارسى، ...، ص ۴۳۳ - ۴۳۵.
- (۱۱۷) جلال خالى مطلق. تن كامه‌سرایى در ادب فارسى، مجموعه گزشته و آينده ادب فارسى، كنجينه ۲۲، ۱۳۹۱، ص ۷۳.
- (۱۱۸) سحر سامى. شعریة النص الصوي في الفتوحات المكیة، الهيئة المصرية العامة للكتاب، قاهرة، ۲۰۰۵، ص ۵۴.
- (۱۱۹) هه‌مان ژي‌دهن، ص ۴۵.

- (١٢٠) محمد عبدالمنعم خفاجي. الادب في التراث الصوفي، دار غريب، القاهرة، بدون سنة، ص٦٣.
- (١٢١) احمد مطلوب في المصطلح النقدي، ...، ص٢٢٢.
- (١٢٢) ههمان ژيده، ص٢٢٢.
- (*) بو زانيارين زيدهتر دربارهي ههر دوو زاراڤين تهومري ستووني و ناسويين خهبالا شعري، بنيره بابتهن كارىگهريا لاساييكرنى لسهرو وينهين گشتين شعري.
- (١٢٣) محمد رضا شفيعى كدكنى، صور خيال در شعر فارسي، ...، ص١٨٦.
- (١٢٤) ههمان ژيده، ص٢١٨.
- (١٢٥) ههمان ژيده، ص١٨٦.
- (١٢٦) سيروس شميسا، كلييات سبك شناسى، نشر ميترا، چاپ دوم، تهران، ١٣٨٨هـ.ش، ص٨٩.
- (١٢٧) محمد عبدالمنعم خفاجي. الادب في التراث الصوفي، ...، ص١٦٧.
- (١٢٨) شهعبان چالى. شينوازي شيعري جزيري، سپيرينز، دهوك، ٢٠٠٨، ص٧٧.
- (١٢٩) سيروس شميسا، در معرفت شعر (گزيده المعجم في معايير اشعار العجم)، ...، ص١٠٢ - ١٢٩.١٠٣
- (١٣٠) ههمان ژيده، ص٤٣ - ٤٤.١٣٠
- (*) مهبهستاوى عراقا عهجهم يانكو ناههند و پوزنابقا ئيرانيه.
- (**) مهبهستا شعرا دهرى يانكو تهغهزولين دهقهره سهبكي خوراسانيه.
- (١٣١) سيروس شميسا، در معرفت شعر (گزيده المعجم في معايير اشعار العجم)، ...، ص٣٤ - ٣٥.
- (*) چينديت مهبهستا ژورامين يان اورامان ههمان ههورامان بيت.
- (١٣٢) سيروس شميسا، در معرفت شعر (گزيده المعجم في معايير اشعار العجم)، ...، ص١٠٧.
- (١٣٣) http://amiralavi.persianblog.ir سيد على مير افضللى، خاستگاه رباعى و دوبيتى،
- (١٣٤) علاءالدين سجادى، ميژووى نهدهبى كوردى، چاپى دووهم، بغداد، ١٩٧١، ص٤١ - ٨١.

- (۱۳۵) مارف خهزنهدار، میژووویی ئهدهبی کوردی بهرگی یهکهه، ههولیر، ئاراس، ۲۰۰۱، ل ۱۵۸ - ۱۶۰.
- (۱۳۶) سید علی میرافضلی. خاستگاه ریاعی و دوویی، ...
- (۱۳۷) ههمان ژیدهر، ...
- (۱۳۸) پهرویز سپیتمان (اذکیایی). ترانه‌های باباگاهر، انتشارات مادستان، همدان، ۱۳۸۶، ص ۱.
- (۱۳۹) مارف خهزنهدار، میژووویی ئهدهبی کوردی، بهرگی یهکهه، ...، ل ۱۸۷ - ۱۸۸.
- (۱۴۰) محمد امین ههورامی. زاری زمانی کوردی له تهرازووی بهراورد دا، بهغداد، ۱۹۸۱، ل ۱۷.
- (۱۴۱) مارف خهزنهدار، میژووویی ئهدهبی کوردی، بهرگی یهکهه، ...، ل ۱۶۲.
- (۱۴۲) ههمان ژیدهر، ل ۱۶۰.
- (۱۴۳) مارف خهزنهدار، میژووویی ئهدهبی کوردی، بهرگی یهکهه، ...، ل ۱۶۰.
- (۱۴۴) صدیق صفی زاده بۆره‌کهیی. میژووی ویزه‌ی کوردی، بهرگی یهکهه، ههولیر، ئاراس، ۲۰۰۸، ص ۴۱ - ۸۲.
- (۱۴۵) ئهنومر قادر محمد، ئیریکای شاعیری گهوره‌ی کورد مهولهوی، دهزگای سه‌ردهم، سلیمانی، ۲۰۰۷، ل ۲۱.
- (۱۴۶) ههمان ژیدهر، ل ۳۷.
- (۱۴۷) ههمان ژیدهر، ل ۷.
- (۱۴۸) مارف خهزنهدار، میژووویی ئهدهبی کوردی، بهرگی دووهم، ئاراس، ههولیر، ۲۰۰۲، ۱۴۴ - ۱۴۵.
- (۱۴۹) ههمان ژیدهر، ...، ل ۱۴۵.
- (۱۵۰) مارف خهزنهدار، میژووویی ئهدهبی کوردی، بهرگی دووهم، ...، ل ۲۴۷.
- (۱۵۱) ههمان ژیدهر، ل ۲۷۱.
- (۱۵۲) شه‌عبان چالی. شیوازی شیعیری جزیری، ...، ل ۱۹۰.
- (*) نموونه بنیره: حافظ (دیوان)، تصحیح و توضیح: پرویز ناتل خانلری، جلد دوم، انتشارات خوارزمی، چاپ دوم، ۱۳۷۵. د. قی چاپیدا ب تنی ته‌رکیب به‌نده‌ک ده‌یته دیتن.
- (۱۵۳) شه‌عبان چالی. شیوازی شیعیری جزیری، ...، ل ۸۴.

- (١٥٤) نظیری (دیوان)، مطبعه: نامی کریمی، لاهور، ۱۹۲۸، ص ۵۹، ۱۳۹، ۱۵۰، ۱۵۳.
- (١٥٥) جزیری (دیوان)، شرح: هه‌ژاری موکریان، انتشارات سروش، تهران، ۱۳۶۱، ل ۱۴۴، ۱۴۸، ۱۵۵، ۲۸۳، ۲۹۵، ۳۸۳، ۵۹۷، ۶۰۲.
- (١٥٦) ئەحمەدی خانێ. مەم و زین، پشکا ئیکێ، شرۆڤه‌کرن: به‌رویز جیهانی، دهنزگه‌هێ سپیریژ، دهووک، ل ۱۳.
- (١٥٧) هه‌مان ژێده‌ر، ل ۴۵.
- (١٥٨) حیدر عمر. احمد خانێ فیه‌ الملحمه‌ مم و زین، مطبعة العجلوني، دمشق، ۱۹۹۱، ص ۲۹.
- (*) هه‌ر چه‌نده‌ کو نه‌و پتر ئەف باوه‌ریه‌ جیگه‌یروویه‌ کو نالی هه‌تا سالا ۱۸۷۷ز ژیايه‌.
- (١٥٩) ئەنومه‌ر قادر محمد، لیریکی شاعیری گه‌وره‌ی کورد مه‌وله‌وی، ...، ص ۲۲.
- (١٦٠) مارف خه‌زنه‌دار، میژوویی ئەده‌بی کوردی، به‌رگی سییه‌م، دهنزگای ئاراس، هه‌ولێر، ۲۰۰۳، ل ۳۷.
- (١٦١) مارف خه‌زنه‌دار، میژوویی ئەده‌بی کوردی، به‌رگی یه‌که‌م، ...، ل ۱۶۰.
- (١٦٢) ضیاء‌الدین سجادی و طلعت بصرای، سبکه‌ها و مکتبه‌های ادبی، ...، ص ۲۳.
- (١٦٣) کوردی (دیوان)، لیکۆلینه‌وه: محه‌مه‌د مسته‌فا (حه‌مه‌ بۆر)، به‌رگی یه‌که‌م، ئاراس، هه‌ولێر، ۲۰۱۰، ل ۳۵ - ۳۶.
- (١٦٤) هه‌مان ژێده‌ر، ل ۳۴ - ۳۵.
- (١٦٥) مارف خه‌زنه‌دار، میژوویی ئەده‌بی کوردی، به‌رگی سییه‌م، ...، ل ۱۶۸.
- (١٦٦) هه‌مان ژێده‌ر، ل ۱۱۷.
- (١٦٧) کامل حسن به‌صیر، وێژه‌ی کوردی و رهنه‌سازی، دار الجاحظ، بغداد، ۱۹۹۰، ل ۵۶ - ۵۷.
- (١٦٨) عبدالرزاق بیمار، خویندنه‌وه‌یه‌کی تازه‌ی هه‌لبه‌ستی کوردی، دهنزگای ئاراس، هه‌ولێر، ۲۰۰۶، ل ۲۵.
- (١٦٩) محمد حسین الاعرجی، الصراع بین القديم و الجدید فیه‌ الشعر العربی، ...، ص ۹.
- (١٧٠) هه‌مان ژێده‌ر، ص ۲۰.
- (١٧١) عصام القصبجی، اصول النقد العربی القديم، ...، ص ۱۲۳ - ۱۲۴.

- (١٧٢) منيف موسى، في الشعر و النقد،...، ص ٢٨.
- (١٧٣) ادونيس، الشعرية العربية،...، ص ٤١.
- (١٧٤) هه مان ژيڤه، ص ٤٠.
- (١٧٥) محمد حسين الاعرجي، الصراع بين القديم و الجديد في الشعر العربي،...، ص ١٩.
- (١٧٦) محمد تحريشي، ادوات النص، منشورات اتحاد كتاب العرب، دمشق، بدون سنة، ص ٤٠.
- (١٧٧) بدوي طبانة، التيارات المعاصرة في النقد الادبي،...، ص ٨٠.
- (١٧٨) داود سلوم، مقالات في تاريخ النقد العربي، دار الرشيد، بغداد، ١٩٨١، ص ٨٥.
- (١٧٩) عوض الوكيل، الشعر بين الجمود و التطور، المؤسسة المصرية العامة، القاهرة، ١٩٦٤، ص ٨٠.
- (١٨٠) محمد تحريشي، ادوات النص،...، ص ٣٦ - ٣٧.
- (١٨١) مصطفى السعدني، في التناص الشعري،...، ص ٨٢.
- (١٨٢) ايضال فاكندر، اساس الشعر العربي الكلاسيكي الشعر العربي القديم،...، ص ٦٧.
- (١٨٣) حسين الحاج حسن، النقد الادبي في اثار اعلامه، المؤسسة الجامعية للدراسات و النشر، بيروت، ١٩٩٦، ص ١٣٨.
- (١٨٤) محمد عبدالعظيم، في ماهية النص الشعري، مؤسسة الجامعية للنشر، بيروت، ١٩٩٤، ص ١٤.
- (١٨٥) محمد جعفر محبوب، سبك خراساني در شعر فارسي،...، ص ٢٧ - ٢٨.
- * موخه زهم (مخضرم) ئەو شاعريڻ عهههين كۆل ههه دوو قوناغيڻ جاهلي و ئيسلاميڻا ژياين.
- (١٨٦) داود سلوم، مقالات في تاريخ النقد العربي،...، ص ٢٥٥.
- (١٨٧) احمد بن عمر بن علي نظامي سمرقندي، ضهار مقالة، تصحيح و اهتمام: محمد قزويني، انتشارات ارمغان، تهران، بدون سال، ص ٤٧.
- (١٨٨) نادر و زين پور. مدح داغ ننگ بر سيمای ادب فارسی، انتشارات معين، تهران، ١٣٧٤، ص ١٣٩.
- (١٨٩) مصطفى السعدني، في التناص الشعري،...، ص ٨١.

- (١٩٠) قاسم الرويس. حينما فقد ابو نواس الذاكرة،
http://www.alriyadh.com
- (١٩١) محمد رضا شفيعى كدكنى، صور خيال در شعر فارسى،...، ص١٢٨.
- (١٩٢) مصطفى السعدني، في التناس الشعري،...، ص٨٣.
- (١٩٣) هه مان ژيدهن، ص٨١.
- (١٩٤) محمد حسين الاعرجي، الصراع بين القديم و الجديد في الشعر العربي،...،
ص١٩.
- (١٩٥) محمد غنيمي هلال، النقد الادبي الحديث،...، ص١٧٢.
- (١٩٦) داود سلوم، مقالات في تاريخ النقد العربي،...، ص١٥١.
- (١٩٧) محمد رضا شفيعى كدكنى، صور خيال در شعر فارسى،...، ص١٨٣.
- (١٩٨) محمد حسين الاعرجي، الصراع بين القديم و الجديد في الشعر العربي،...،
ص٥٢.
- (١٩٩) رجاء عيد، المذهب البديعي في الشعر و النقد،...، ص٢٢٩.
- (٢٠٠) حسين الحاج حسن، النقد الادبي في اثار اعلامه،...، ص١٨.
- (٢٠١) هه مان ژيدهن، ص١٨ - ١٩.
- (٢٠٢) احمد مطلوب، في المصطلح النقدي،...، ص١١٨.
- (٢٠٣) محمد جعفر محبوب، سبک خراسانى در شعر فارسى،...، ص٢٥ - ٢٧. (٢٠٣)
- (٢٠٤) هند حسين طه، النظرية النقدية عند العرب، دار الرشيد، بغداد، ١٩٨١،
ص١٨١.
- (٢٠٥) هه مان ژيدهن، ص١٨٧.
- (٢٠٦) عزالدين المناصرة، علم التناس المقارن (نحو منهج عنكبوتي تفاعلي)،...،
ص٢١٣.
- (٢٠٧) انعام خوالي عكاوي، المعجم المفصل في الادب، دار الكتب العلمية، بيروت،
١٩٩٢، ص٥٢٤.
- (٢٠٨) عبدالعزيز عتيق، في النقد الادبي، دار النهضة العربية،...، ص٣٢٩.
- (٢٠٩) عزالدين المناصرة، علم التناس المقارن (نحو منهج عنكبوتي تفاعلي)،...،
ص٢١٣.
- (٢١٠) هه مان ژيدهن، ص١٨٥.

- (٢١١) سيروس شمييسا، در معرفت شعر (كزيده المعجم في معايير اشعار العجم)، ...، ص ٢٣٤ - ٢٤٣.
- (٢١٢) عصام القصبجي، اصول النقد العربي القديم، ...، ص ١٢٦.
- (٢١٣) مصطفى السعدني، في التناص الشعري، ...، ص ٤٣.
- (٢١٤) عبدالعزيز عتيق، في النقد الادبي، ...، ص ٣٢٧.
- (٢١٥) مصطفى السعدني، في التناص الشعري، ...، ص ٥١.
- (٢١٦) داود سلوم، مقالات في تاريخ النقد العربي، ...، ص ٦٢ - ٦٣.
- (٢١٧) هه مان ژيدهر، ص ٧٩.
- (٢١٨) عصام القصبجي، اصول النقد العربي القديم، ...، ص ١٢٦.
- (٢١٩) محمد عبدالكريم حسين، عمود الشعر، دار النمير، دمشق، ٢٠٠٣، ص ٥٩ - ٦٢.
- (٢٢٠) احمد مطلوب في المصطلح النقدي، ...، ص ١٥٦.
- (٢٢١) هه مان ژيدهر، ص ١٥٥.
- (٢٢٢) عصام القصبجي، اصول النقد العربي القديم، ...، ص ٢١٥.
- (٢٢٣) محمد عبدالكريم حسين، عمود الشعر، ...، ص ١٥١ - ١٥٣.
- (٢٢٤) هه مان ژيدهر، ص ١٥٦ - ١٥٩.
- (٢٢٥) هه مان ژيدهر ص ١٦٠ - ١٦١.
- (٢٢٦) هه مان ژيدهر، ...، ص ١٦٨.
- (٢٢٧) هه مان ژيدهر، ص ١٧٨ - ١٧٩.
- (٢٢٨) سيروس شمييسا، در معرفت شعر (كزيده المعجم في معايير اشعار العجم)، ...، ص ١٨٦.
- (٢٢٩) شبلي نعمان شعر عجم يا ادبيات منظوم ايران، ...، ص ٥٧.
- (٢٣٠) عبدالحسين زرّين كوب، ارسطو و فن شعر، ...، ص ١٠٨ - ١٠٩.
- (٢٣١) خليل الموسى، وحدة القصيدة بين ارسطو و نقاد العرب القدماء، ...، ص ٣٩.
- (٢٣٢) رجاء عيد، المذهب البديعي في الشعر و النقد، دار المعارف، اسكندرية، بدون سنة، ص ٣٦.
- (٢٣٣) خليل الموسى، وحدة القصيدة بين ارسطو و نقاد العرب القدماء، ...، ص ٣٤.
- (٢٣٤) عصام القصبجي، اصول النقد العربي القديم، ...، ص ٥٧.
- (٢٣٥) قصي الحسين، سوسيولوجية الادب، ...، ص ١٥١.

- (٣٣٦) عصام القصبجي، اصول النقد العربي القديم،...، ص١٣٤.
- (٣٣٧) ههمان ژيڏهر، ص١٣٥.
- (٣٣٨) ههمان ژيڏهر، ص١٣٣.
- (٣٣٩) ههمان ژيڏهر، ص١٣٥.
- (٣٤٠) ههمان ژيڏهر، ص٨٩.
- (٣٤١) قصي الحسين، سوسيولوجية الادب،...، ص١٧٠.
- (٣٤٢) عصام القصبجي، اصول النقد العربي القديم،...، ص١٣٣.
- (٣٤٣) نبيل رشاد نوفل.العلاقات التصويرية بين الشعر العربي و فن الاسلامي، دار المعارف، اسكندرية، بدون سنة، ص٨٠.
- (٣٤٤) حسين الحاج حسن.النقد الادبي في اثار اعلامه،...، ص١٧.
- (٣٤٥) عدنان بن ذريل.النص و الاسلوبية بين النظرية و التطبيق، اتحاد كتاب العرب، دمشق، ٢٠٠٠، ص٥٣.
- (٣٤٦) محمد عيد.قضايا معاصرة في الدراسات اللغوية و الادبية، عالم الكتب، القاهرة، ١٩٨٩، ص١١٣.
- (٣٤٧) شوقي ضيف.البلاغة تطور و تاريخ، الطبعة الحادية عشر، دار المعارف، بدون سنة، ص٢٨٧.
- (٣٤٨) حسين الحاج حسن.النقد الادبي في اثار اعلامه،...، ص٢٢
- (*) مهبهست ژ موته كليمان زاناين زانستي كهلامينه، واته ئهوين كو ههولددان ب ريكا ئايهت و فهرموده و بهلگه ئينا نا عهقلى راستبونا بنه مايين ئايينى بسه ئيينن و گومانى لدور نه هيلن.
- (٣٤٩) عبدالحكيم راضي، دراسات في النقد العربي،...، ص١٨٠
- (٣٥٠) شوقي ضيف، الفن و مذاهبه في الشعر العربي، لجنة التاليف و الترجمة و النشر، القاهرة، ١٩٤٣، ص٧.
- (٣٥١) عبدالحكيم راضي، دراسات في النقد العربي،...، ص١٨٠ - ١٨١.
- (٣٥٢) احمد بن عمر بن على نظامى سمرقندى، ضهار مقالة،...، ص٤٨.
- (٣٥٣) ههمان ژيڏهر، ص٥٦ - ٥٧.
- (٣٥٤) داود سلوم، مقالات في تاريخ النقد العربي،...، ص٢٦١.
- (٣٥٥) شوقي ضيف. الفن و مذاهبه في الشعر العربي،...، ص٤.

- (٢٥٦) رجاء عيد، المذهب البديعي في الشعر والنقد،...، ص ٣٤٥.
- (٢٥٧) عاطف جودة نصر. الخيال مفهوماته و وظائفه، دار نوبار، القاهرة، ١٩٩٧، ص ٢٠٣ - ٢٠٤.
- (٢٥٨) رجاء عيد، المذهب البديعي في الشعر والنقد،...، ص ٣٦١ - ٣٦٢.
- (٢٥٩) محي الدين صبحي، نظرية النقد العربي و تطورها الى عصرنا،...، ص ٣٤.
- (٢٦٠) عصام القصبجي، اصول النقد العربي القديم،...، ص ١٣٠.
- (٢٦١) رجاء عيد، المذهب البديعي في الشعر والنقد،...، ص ٣٥٣.
- (٢٦٢) هه مان ژيدير، ص ٣٦٥.
- (٢٦٣) محمد الحليوي. مباحث و دراسات ادبية، الشركة التونسية للتوزيع، تونس، بدون سنة، ص ٨٨.
- (٢٦٤) منيف موسى، في الشعر والنقد،...، ص ١٣.
- (٢٦٥) سيد قطب، النقد الادبي اصوله و مناهجه، دار الشروق، الطبعة الثامنة، القاهرة، ٢٠٠٣، ص ٧٩ - ٨٠.
- (٢٦٦) عاطف جودة نصر. الخيال مفهوماته و وظائفه،...، ص ١٩٩.
- (٢٦٧) محي الدين صبحي، نظرية النقد العربي و تطورها الى عصرنا،...، ص ١٢٢.
- (٢٦٨) وهيب طنوس، نظام التصوير الفني في الادب العربي، منشورات جامعة الحلب، حلب، ١٩٩٣، ص ١٣٣.
- (٢٦٩) عصام القصبجي، اصول النقد العربي القديم،...، ص ١٨٤.
- (٢٧٠) هه مان ژيدير، ص ١٨٤ - ١٨٥.
- (٢٧١) هه مان ژيدير، ص ١٨٤ - ١٨٥.
- (٢٧٢) وهيب طنوس، نظام التصوير الفني في الادب العربي،...، ص ١٣٣.
- (٢٧٣) عصام القصبجي، اصول النقد العربي القديم،...، ص ١٢٠.
- (٢٧٤) نجوى صابر. النقد الاخلاقي اصوله و تطبيقاته، دار العلوم العربية، بيروت، ١٩٩٠، ص ٧٦.
- (٢٧٥) هه مان ژيدير، ص ٦٨.
- (٢٧٦) محي الدين صبحي، نظرية النقد العربي و تطورها الى عصرنا،...، ص ١٣.
- (٢٧٧) وهيب طنوس، نظام التصوير الفني في الادب العربي،...، ص ١٣٣.
- (٢٧٨) احمد قرياني. نقد ادبي يا اعدام ادبي،...، ص ١٤.

- (٢٧٩) رجاء عيد، المذهب البديعي في الشعر والنقد،...، ص٢٨٢.
- (٢٨٠) داود سلوم، مقالات في تاريخ النقد العربي،...، ص٢٦٢.
- (٢٨١) رجاء عيد، المذهب البديعي في الشعر والنقد،...، ص١٧ - ١٨.
- (٢٨٢) هه مان ژيڊهر، ص٢٢.
- (٢٨٣) رجاء عيد، المذهب البديعي في الشعر والنقد،...، ص٢٤.
- (٢٨٤) هه مان ژيڊهر، ص٢٥.
- (٢٨٥) هه مان ژيڊهر، ص٣٥٨.
- (٢٨٦) جلال الدين همایی، معانى و بيان، نشرهما، تهران، ١٣٧٠، ص٢١.
- (٢٨٧) رجاء عيد، المذهب البديعي في الشعر والنقد،...، ص٢٨.
- (٢٨٨) حميد زين كوب، مجموعة مقالات، انتشارات معين، تهران، ١٣٦٧، ص٧١.
- (٢٨٩) رجاء عيد، المذهب البديعي في الشعر والنقد،...، ص٤٦ - ٤٧.
- (٢٩٠) شوقي ضيف، البلاغة تطور و تاريخ،...، ص٣١٢.
- (٢٩١) مهدي محبتى. بديع نو، انتشارات سخن، تهران، ١٣٨٠، ص١٩٤ - ١٩٦.
- (٢٩٢) تقى كاميار وحيديان، بديع از نگاه زيباشناسى، انتشارات دوستان، تهران، ١٣٧٩، ص١٣.
- (٢٩٣) هه مان ژيڊهر، ص١٣.

پشکا سیی

(کاریگه‌رییا لاساییکرنی لسه‌ر وینه‌یی پاژهی و گشتی شعرا کلاسیکیا کوردی)

دمروازه:

- کاریگه‌رییا لاساییکرنی لسه‌ر وینه‌یین پاژهی:
- لاساییکرنا وینه‌یین شعرا که‌فن وه‌ک ژیده‌ری سهره‌کیی ئا‌فاکرنا وینه‌یان:
- کاریگه‌رییا لاساییکرنا سیسته‌می روونییژی و وینه‌سازیا شعرا که‌فن
- کاریگه‌رییا لاساییکرنی لسه‌ر وینه‌یی گشتی شعری
- به‌رده‌وامبوونا مه‌به‌ستین شعری و هه‌بوونا وینه‌یه‌کی گشتی لاساییکری
- رۆلی سیسته‌می قه‌سیده و فره‌مه‌به‌ستیی
- رۆلی ئیکه‌تیا تاکه‌دی‌ری

دمروازه

ل بهشین بوری مه ئەف چەندە دا خویاکرن کو ئەگەر لاساییکرن د کلاسیزما ئورۆپیدا لسه‌ر بناغەیی نموونەییکرن بەره‌مەین داستانی و درامیین کەفن هاتبیتە ئاڤاکرن و فەکۆلینین ئەدەبی و بەره‌مەین پەخنەیی رۆلەکی سەرەکی د چەسپاندنا فی لاساییکرنی هەبن؛ د شعرا کلاسیکیا رۆژەلاتا ئیسلامیدا زی قەسیدە نموونەیا لاساییکرن شاعران بوویە و فەکۆلینین شعری و رەوانبیزیین موسلمانان زی بوویە هۆکارەک بو بەردەوامبوونا ئەدگارین فی نموونەیا شعری و چەسپاندنا تایبەتمەندیین وی ل ژیر ناڤی چەمکی شعریان یاسا و مەرجین فەهاندنا شعری.

پرانیا ئەدگار و تایبەتمەندیین شعرا کلاسیکیا فارسی و کوردی ب تایبەت یین کو ل ژیر ناڤی قەسیدە و غەزەلیان ئەو قالبین کو لسه‌ر بنه‌مای لاساییکرن نموونەیا قەسیدەیی هاتینە دانان وەکو (تەرجیع بەند و تەرکیب بەند)، بەره‌مەیی لاساییکرن تایبەتمەندیین قەسیدەیا کەفن؛ لاساییکرنەک کو ژ لایەکیشە شاعر ب ریکا چاڤلیکرن بەره‌مەین بەری خو بەردەوامیی پی ددەن و ژ لایەکی دیشە پەخنەگر و فەکۆلەر ل ژیر ناڤونیشانین جیاواز هەولا ب یاساکرن و پیدڤیبوونا وان ددەن. ئەف چەندە پرانیا تایبەتمەندیین ریتمی و زمانی و واتایی و جوانکاری و وینەییین شعری ب خو فە دگرت، لی فەکۆلینا مه ب تنی لسه‌ر لاساییکرن وینەیی شعری و رەنگشەدان و کاریگەریا وی د شعرا کلاسیکیا کوردیدا یە.

بهري بچينه سهر بابهتي كاريگهرييا لاساييكرني لسهر وينهي شعرا
 كلاسيكيا كوردى، ب فهر دزانين كو مهبهستا خو ژ وينهي بدهينه
 دياركرن. پيناسهكرنا زاراقى وينهي پرانيا جاران ههقهدهمه لگهل ليلى و نهبوونا
 هوپريني، (ئالوزه چونكه مروّف دشيّت ويّ ب واتايهكا ليل و گهلهك بهرفرهه
 بكارينيت، ئەفه ژى ل وي دەمی كو ئەم قى زاراقى ب ديتنهكا شيوازييا تايهت
 بكارينين، هوپرين ژى نينه دەمی كو ئەم ويّ ب نيرينا رهوانبيژى باس بكهين،
 چونكه ئەف نيرينه ژى سنوورداره و هوپريني تيدا نينه)^(۱). ب شيوهيهكى گشتي
 ئالووزى و ليلىهكا زور د قهكوئينن ئەدهبيدا سهبارت ب دهستنيشانكرنا چهمكى
 وينهي دهپته ديتن، ئەف ئالووزيه دگههپته وي رادهى كو دشين بيژين تيگههشنين
 بي سنوور بو قى چهندي ههنه.^(۲)

ئهسته مبوونا دهستنيشانكرنا چهمكى وينهي بو گهلهك ئەگهراڻ دزقريت،
 ژ قان ئەگهراڻ دشين ناماژمى بدهينه باوبوونا قى زاراقى د زانستين جودا جودا دا،
 جياوازيبوونا ريباز و بزاڤ و ميتودين رهخهپين كو گرنگى پى دهن و بهرفرههپيا
 وينهي كو دشيت گهلهك ژ لايهنين داهينانا مروفي ب خوڤه بگريت، ئەفه ههمى
 دبنه ئاستهنگ د رپكا دانانا پيناسهيهكا دياركرى دا.^(۳) ژبلى قى چهندي (وينه
 تهڤلى گهلهك چهمكىڻ دى دبیت ههر ئەفه ژى دبیته ئەگهري فرمواتايا قى
 زاراقى، قان چهمكان ژى پهيوهنديهكا موكوم لگهل وينهي ئەدهبي ههيه، ههر لسهر
 قى بناغهى د چارچووڤى تيورى و شرؤڤهكرنا رهخهپيدا زراقين وهكو رهنگشهدان،
 نواندن، دهرپين، مروڤگهرايى دهپنه بكارهينان و دبنه سيبهريڻ وينهي...)^(۴).

سهرمراى ئەف ئالووزى و ليلىيا كو لدور چهمك و پيناسهيا وينهي د شعريدا
 ههيه، ئەم دى ههولدهين ب نيرينهكا بهرفرهه تهماشهى وينهي بكهين، واته ب تنى
 پشتبهستنى لسهر چهمكهكى سنووردار كو چهند جوړه وينهيهكى دياركرى ب
 خوڤهڤدگريت ناكهين. ئەم لسهر بناغهپى دوو خالان دى بهرى خو دهينه وينهي د
 شعريدا:

١. وینه د شعریدا ب دوو ئاویان خویا دبیت: وینهی پاژهی و وینهی گشتی. مهبهست ژ وینهی پاژهی ئەو وینهنه کو دیمه نهکی دیارگری یان سه قایه کی دیارگری وینه دکهن، وینهی گشتی ژی ئەو وینهیه کو ژ کۆمه کا وینهین پاژهی پیکهاتبیت، چیدبیت ئەف وینهیه ته قایا دهقی ب خۆفه بگریت، ههر وهسا چیدبیت دهقهك ژ چهند وینهین گشتی پیکهاتبیت. وینهی پاژهی دۆخه کی دیارگری ژ دیمه نهکی پیشکیش دکهت و سۆزه کا دیارگری ب خۆفه دگریت، لی وینهی گشتی پتر ژ دیمهن و دۆخه کی بخۆفه دگریت چونکه بریتیه ژ کۆمه کا وینهین پاژمیین تیچرژاو.^(٥)

٢. وینهین پاژهی ژی ب تنی بریتی نینن ژ ئەو وینهین کو د چارچووئی رومانبیزی و ب تایبتهت رومانبیزییدا هاتینه باسکرن. (هندهك ههولا سنووردارکرنا وینهی د چارچووئی هونه رین رومانبیزی واته لیکچواندن و خواستن و درکه و مهجازیدا دهن. ئەو گرنگی ددهنه هندهك وینهین پاژهی... لی وینه ب تنی وینهین رومانبیزی ب خۆفه ناگریت چونکه چه مکی نوی وینهی گهلهك جارن قالایه ژ ههر جوړه مه جازه کی، یانکو چیدبیت وینه بریتی بیت ژ هندهك دمرپینن حه قیقی و ده لاله تی لسه ر خه یاله کا دهوله مه ند بکته...)^(٦). وینه د چارچووئی ئەده بییدا په یوه سته ب زمانیشه، پیکهاته یه که و بناغه یی وی په یف و په یوه ندییا په یشان ب هه ق دوویه. ((وینه به ره می پیکهاته کا نویا په یشانه یانکو بریتی نینه ژ چ هه لباردنن ده ستیشانگری بو وینهی)).^(٧) (سی دی لویس) سه بارهت ب قی چهندی دبیزیت: ((وینه نیگاره که کو ژ په یشان پیک دهیت. وه سف و لیکچواندن و مه جاز دشین وینه یان پیشکیش بکهن، ژیلی قی چهندی چیدبیت وینه ب ریکا دمرپین یان رسته یین کو وه سفین راسته وخو بسهر وان زالن بهیته پیشکیشکرن، گرنگترین مۆرکی وینهی بینراویونا وییه...٨، یانکو (وینه د ئەده بییدا بریتیه ژ دارشته نه کا زمانیا تایبتهت کو ب ریکا وی واتا ب ئاویه کی نوی و داهینه رانه دهینه نواندن)^(٨).

١.٣. کاریکه‌رییا لاساییکرنی لسه‌ر وینه‌یین پاژمی:

١.١.٣. لاساییکرنا وینه‌یین شعرا که‌فن وه‌ک ژیدهری سهره‌کیی ئا‌فاکرنا وینه‌یان:

هانانا شاعران بۆ ژبه‌رکرن و پیره‌ویکرن شعرا که‌فن، ب نموونه‌ییکرن شعرا که‌فن و گری‌دانا چه‌مکی شعری ب نموونه‌یه‌کا دیارکریشه، چه‌سپاندنا فی هزری کو شاعرین به‌ری ههمی واتا ب داوی ئیناینه و چ بۆ شاعرین نوی نه‌هیلاینه، پشتبه‌ستن ب دره‌بوونا شعری و په‌یوه‌سته‌بوونا وی ب ئەزموون و ژيانا شاعری، سهرخستنا له‌فزی لسه‌ر واتایی و فه‌رامۆشکرنا رۆلی واتایی، ئازراندنا دزییا ئەده‌بی بۆ پاراستنا ئەدگارین شعرا که‌فن؛ به‌یترترین فاکتهرن بۆ فی چه‌ندی کو شاعری کلاسیکی رۆژه‌لاتا ئیسلامی پتر پشتبه‌ستنی لسه‌ر وه‌رگرتنا وینه‌یین ساوه‌ییین شاعرین به‌ری یان دارشتنا وان ب ئاویین جیاواز بکه‌ت.

نه‌ۆ پێویسته لسه‌ر فی چه‌ندی راوه‌ستین کو پشتبه‌ستن ب وینه‌یین شاعرین به‌ری چ وه‌کو لاساییکرنه‌کا نیگه‌تیف، واته دووباره‌کرنا وان بی ئەنجامدانا چ گۆهرینین ریشه‌یی، یان لاساییکرنا پۆزه‌تیف واته بکاره‌ینانا وان ب ئاوایه‌کی نوی و جیاواز، تا چ راده کارتیکرنی لسه‌ر ناسنامه‌یا وینه‌یی شعری و پیکه‌اتا گشتییا شعری دکه‌ت. ده‌یته گوتن کو ((وینه‌ ژیان و شکۆمه‌ندییا شعریه))^(١٠)، یان شعر ب تنی ب ریکا وینه‌یان دبیته شعر و بنیاتی سهره‌کیی شعری وینه‌یه^(١١)، ب دره‌برینه‌کا دی ئەسته‌مه شعر قالا بیت ژ وینه‌یان لی خالا گرنگ ل قیری هیژ و موکومییا ره‌گه‌زین پیکه‌ینه‌رین وینه‌یین شعریه، چونکه مه‌رح نینه هه‌میشه شعر کۆمه‌کا وینه‌یین نوی و ئافرانندی و به‌یژ بخۆفه بگریت.

سه‌باره‌ت ب ره‌گه‌ز یانکو توخمین وینه‌یی شعری بیروبوچوون و دانوستاندنن جیاواز هه‌نه، لی ب شیوه‌یه‌کی گشتی بریتینه ژ: زمان، بیر، خه‌یال، واقع، سۆز، نه‌ست^(١٢). پشتبه‌ستن ب وینه‌یین شاعرین به‌ری پرانیا فان ره‌گه‌زان

دئیخیته د مهترسی، یانکو دبیته ئەگه‌ری جیگیربوونا شیوهیه‌کی دیارگری بو دارشتنا وینه‌یان. چیدبیت د ناڤ قان ره‌گه‌زان دا، ره‌گه‌زین خه‌یال و واقع و هه‌ست و سۆز پتر ژ ره‌گه‌زین دی بکه‌قنه بهر مه‌ترسییا لاوازبوون و چالاک نه‌بوونی.

ئیکه‌مین ره‌گه‌ز ژ ره‌گه‌زین پیکه‌ینه‌رین وینه‌ی شعری خه‌یاله، خه‌یال ب ریکا کۆمکرنا ره‌گه‌زین دین وینه‌ی ب فی کاری رادبیت.^(۱۳) په‌یوه‌ندییا د ناڤه‌را خه‌یال و وینه‌یدا هند به‌یژه کو گه‌له‌ک جاران جو‌داکرنا وان ژ هه‌قدوو کاره‌کی زحمه‌ته. ئەڤ چه‌نده د زارافی (image) ئنگلیزی خۆیادبیت کو د بنه‌رت دا ژ په‌یفا (imagination) واته خه‌یالی هاتیه وهرگرتن، یانکو خه‌یال و وینه ژ سه‌رچاوه‌یه‌کی هاتینه وهرگرتن^(۱۴). شعر ب خۆ بنگه‌هی ئەده‌بی خه‌یالییه یانکو شعر جه‌وه‌ری ئەده‌بی خه‌یالییه، لسه‌ر بناغه‌ی خه‌یالی ناڤابوویه، هه‌ر دهر‌ئه‌نجامی فی چه‌ندی ئەم دشیین بیژین شعر وه‌کو وینه‌گرتنییه.^(۱۵) هه‌ر ئەڤ په‌یوه‌ندییا موکومه کو بوویه ئەگه‌ر (ئه‌رشیبالد ماکلیش) سه‌بارت ب وینه‌ی بیژیت ((ئه‌و هی‌زا جادووویه کو ب تنی خه‌یال دشییت وی به‌ره‌م بینیت)).^(۱۶)

هه‌ر وه‌کو به‌ری نه‌و مه‌ ئاماژه‌پیدا‌ی سه‌ره‌رای ئەو په‌یوه‌ندییا موکوم کو د ناڤه‌را خه‌یال و بیردانکیدا هه‌یه، لی بیردانک خه‌یال نینه و پئویسته شاعر ب تنی پشتبه‌ستنی لسه‌ر پیکه‌شه‌گری‌دانا وان وینه‌یان نه‌کته کو د بیردانکیدا هاتینه پاراستن، به‌لکو پئویسته سنوورین بیردانکی دهر‌بازبکه‌ت و پشتبه‌ستنی لسه‌ر خه‌یالا خۆ بکه‌ت، به‌رچاقنه‌گرتنا فی چه‌ندی دبیته ئەگه‌ر کو شعر پتر ب شعره‌کا بیردانکی به‌یته هژمارتن تا‌کو شعره‌کا ئەزموونکی. چیدبیت به‌شه‌کی مه‌زن ژ شعرا ملله‌ته‌کی بیردانکی بیت لی ئەگه‌ر ئەڤ وینه‌یین بیردانکی بریتی بن ژ وینه‌یین شاعرین به‌ری دی رۆلی نیکه‌تیفی بکاره‌ینانا وان پتر خۆیا بیت.

په‌یوه‌ندیه‌کا موکوم د ناڤه‌را وینه و هه‌ست و سۆز و ئەزموونا شاعریدا زی هه‌یه، ((وینه‌ نوینه‌راتییا ئەزموونا شاعری دکته، هزر و سۆزین وی ته‌نانه‌ت هه‌ست و سۆزین وین ئەبه‌ستراکی زی ب خۆڤه‌ دگریت))^(۱۷)، یانکو ((ئامرازی جه‌وه‌ری بو ڤه‌گۆه‌استنا ئەزموونی وینه‌یه...))^(۱۸). ته‌نانه‌ت گه‌له‌ک جاران

رهنگشەدان و گەھاندنا ھەست و سۆز و ئەزموونا شاعری ب ئەرکی وینەیی شعری ھاتیە زانین. سەرمرای ھندی کو بابەتی ئەرکی شعری بابەتەکی دویرو درێژە ئی ئەم دشیین وی د دوو خالان دا سنوورداریکەین: وینەکرنا ئەزموونا شاعری و گەھاندنا وی بۆ خواندەقنان. (۱۹) واتە ئیک ژ ئەرکین وینەیی گەھاندنا وروژان و ھەست و سۆزین شاعریە. واتە شاعر ب ریکا وینەیان ھەمان ھەست و سۆز و وروژانا کو لدەق وی چیدبیت بۆ خواندەقنان قەدگۆھیزیت (۲۰). کەواتە پشتبەستن ل سەر وینەیین شاعرین بەری و دووبارەکرنا وان قی پرسی د میشکی مروقیدا دنآزینیت کو تا چ رادە ئەق وینەییە کو ژ داھینانا شاعری نین دشیین نوینەراتییا ھەست و سۆز و ئەزموونا خودییا شاعری بکەن.

پشتبەستن ب وینەیین کەشن و دووبارە بکارھینانا وان، پەیوھندییا وینەیی لگەل واقع و سروشتی ژی دئیحیتە بەر مەترسی، چونکە (وینە ژبلی ئەزموونا شاعری و گەھاندنا وی بۆ خواندەقانی رۆلەکی مەزن د بەرجستەکرنا جیھانا دەورووبەری و نیزیکرنا وی بۆ ھزرا خواندەقانی دبینیت) (۲۱). ھندەک قی چەندی ب بناغەیی دروستبوونا وینەیی دزانن و دبیزن کو (ئیکەمین پینگاقا ئافراندنا وینەیان ئەوھ کو شاعر خۆ نیزیکی وان تشتان بکەت کو دکەقنە بەر ھەستین وی) (۲۲)، پیوستە شاعری ھشیاریەک ل ھەمبەر ژینگەھ و دەورووبەری خۆ ھەبیت و قی چەندی وەکو کەرسەتیەک بۆ ئافراندنا وینەیین نوی بکاربینیت. (ب دیتنا کینلەری (kneller) ی کەسی داھینەر ل ھەمبەر ژینگەھا خۆ گەلەک ھەستیارە، ئەو وان تشتان دبینیت کو کەسین دی نابینن وەکو رەنگ و روالەتی تشتان و کارقەدانا کەسین دی... و ھندەک کەلین و بۆشایی کو د ھزرین بەرہە لاق و تشتین دیدا ھەنە) (۲۳). ل قیری ئەم دشیین بیژین کو دووبارەکرنا یانکو لاساییکرنا وینەیین شعریین بەری دبیتە ئەگەری لاوازیوونا قی ھەستیاریی واتە دبیتە ئەگەر کو شاعر ژ ژینگەھ و سروشتی دەورووبەری خۆ دویریکەقیت و باسی وان ئەدگار و ساخلەتان بکەت کو پەیوھەندیدار نین ب ئەزموونا ویقە، بەلکو ئەزموونا کەسین دینە کو ل سەردەم و جھین جودا دا ژیاينە. ئەم دشیین ((ب نیریئەکا نوی

به‌ریخۆبدهینه وینه‌یین شعری واته لسه‌ر فی بناغهی کو فان وینه‌یان تا چ راده په‌یوهندی ب ژینگه‌ها شاعری هه‌یه، تا چ راده سروشت و ژینگه‌ها جفاکی و کلتوری و سیاسی و میژوویی بووینه هیڤینی فان وینه‌یان... تا چ راده وینه ژ هه‌ریمی جوگرافیایی و ژینگه‌هی هاتیه و مرگرتن و تا چ راده ب ریکا نه‌ریت و لاساییکرنی ژ شعرا شاعرین دی هاتینه و مرگرتن، یان د ناڤه‌را وینه‌یین شاعری و خه‌یالا وی یا شعری ریکه‌فتن و گونجان هه‌یه یان نه، و ئە‌گه‌ر هه‌یه تا چ راده‌یه؟^(٢٤) به‌رسفدانا فی پرسیارئ گرنکه چونکه ((ئهو وینه‌یین کو ب ریکا په‌یوهندیه‌کا راسته‌وخۆ لگه‌ل سرۆشتی به‌ره‌م ده‌ین بزاف و په‌یوه‌ستبوونه‌کا موکومتر لگه‌ل ژیانئ هه‌نه))^(٢٥) و ئە‌وین ب ریکا لاساییکرنی ده‌ینه و مرگرتن وه‌سا چالاک و بالکیش نینن. نینن.

گه‌له‌ک جاران لاساییکرن دبیته ئە‌گه‌ر کو شاعر هشیارییا خۆ ژ ده‌ست به‌ت، واته‌های ل وان جوانی و بالکیشیان نه‌مینیت کو ل دمووربه‌ری وی هه‌نه و ل جهئ فی چه‌ندی باسی وان تشتان بکه‌ت کو د ژینگه‌ها وی دان نینن یان گه‌له‌ک ده‌گمهنن. بۆ نموونه دشین ناماژهی بده‌ینه ((هه‌لوستی شاعرین نویین عه‌ره‌ب یین سهر ب قوتابخانه‌یا (دیوان) کو ژ بکاره‌ینانا په‌یفا بلبل کو دبه‌ره‌ت دا بانده‌کی کۆچه‌ره و بۆ ماومه‌کی کیم ل مسری دمینیت پاشگه‌ز بوون و هه‌لدان کو باسی (که‌ره‌وان)ی بکه‌ن کو بانده‌کی ره‌سه‌نی مسریه))^(٢٦)، واته‌ هه‌ست ب فی چه‌ندی کرن کو لاساییکرن بوویه ئە‌گه‌ر کو ئە‌و ژ گه‌له‌ک وینه‌یین نوی بی به‌ش بن.

ئهو دشین بیژین ئە‌و زه‌مینه‌یا لاساییکرییا کو د شعرا رۆژه‌لاتا ئیسلامیدا ده‌یته دیتن، دبیته ئاسته‌نگه‌ک د ریکا به‌رجسته‌بوونا رۆلی ته‌فایا په‌گه‌زین پیکه‌ینه‌رین وینه‌یی شعری، لی لگه‌ل هندی ژی نابیته به‌لگه‌یه‌ک بۆ رمتکرنا به‌ایی وینه‌یان، چونکه پشتبه‌ستن ب وینه‌یین که‌فن و سهر ژنوی دووباره‌کرنا وان ب ئاویه‌کی جیاواز ژی ئیکه ژ سه‌رچاوه‌یین دروستبوونا وینه‌یین شعری، یانکو ئە‌م دشین سی سه‌رچاوه‌یان بۆ دروستبوونا وینه‌یان ده‌ستنیشان بکه‌ین:

۱. دیتن و ئەزموونین تاییه تیین شاعری
۲. قهگۆهاستنا وان ب ریكا بیستن و خواندن، ل قی حالهتی شاعر دی مفای ژ
ئەزموونا كه سین دی و مرگیت.

۳. شیانا شاعری د سەرژنوی دروستکرنا وینه یین کهفن و گونجاندا وان لگه ل
هه ق، بۆ پیشکیشکرنا وینه یه کی داهینه رانه یی نوی. جوانیا قی وینه ی ژ
په یوهسته ب سروشتی عه قلی شاعری و به رفه می و کویراتییا خه یالا
(وی). (۲۷)

چهوا بۆ ئاقا کرنا وینه ی چه ندین سه رچاوه دهینه بکارهینان وه کو ئەده بی
مللی، ئەفسانه، کۆمه لگه، سروشت، میژوو^(۲۸)، چیدبیت ئیک ژ فان سه رچاوه یان
ژی وینه یین شعرین شاعرین به ری بیت. ئەم نه شین دهمی باسی وینه ی دکهین ب
تنی باسی وینه یین ئورجینال بکهین، چونکه وه کو د بابه تی هه قتی کستییدا مه دایه
دیار کرن چ دهق نه شین ب ئیکجاری په یوه ندیا خو لگه ل دهقین به ری خو ژناقبهن،
ئی ئاریشه یا د قی چه ندیدا کو د ریموی لاسایکرنا شعرا رۆژه لاتا ئیسلامیدا
وینه یین جوړی دووی و سییی پتر به رچاقن و ئافراندا وینه یین په یوه ست ب
ژینگه ها سروشتی و میژوو و ئەده بی مللی و فۆلکلوری و واقعی جفاکی و سیاسیا
سه رده می کیتر دهیته دیتن، یانکو ژیدموی پرانیا وینه یان هه ر شعرا شاعرین
به رییه. په یوه ندیا شاعری کلاسیکی ب ژینگه ه و سه رده میقه د ئاستی په یوه ندیا
وی ب تیکستین شعرین کهفن دا نینه، ئەو پتر وینه و دمربرینین خو ژ شاعرین
به ری خو و مرگیت و کیتر هه ولدته مفای ژ ژینگه ه و واقعی سه رده می
ببینیت. لاسایکرنا شعرین کهفن و هه بوونا یاساین ره خنه یین به یز و فه ره نگا
دیار کرییا زمانی شعری و سنووردارکرنا داهینانا شعری قی ده لیقی ناده ته شاعری
کو ب سانه ی به ری خو بده ته سروشت و واقعی دمو ربه ری خو. دیاره کو خواندن و
ژبه ر کرنا شعرین شاعرین به ری ژی رۆله کی مه زن د قی بواریدا هه بوویه، یانکو
شعرا لاسایکرییا رۆژه لاتا ئیسلامی پتر شعره کا بیردانکییه تا کو شعره کا
ئەزموونکی بیت.

شاعرین کورد ژى ب ریکا بکارهینان وینهین شاعرین فارس و عه‌ره‌ب و لاساییکرنا شعرین وان هه‌ولداینه شعرین خو بگه‌هیننه ئاستی شعرا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا ئیسلامی. جهی شعرا کلاسیکیا کوردی د ریره‌وی لاساییکرنا شعرا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا ئیسلامیدا ریخۆشکهره بو هندی کو دیارده‌یا لاساییکرنا وینه‌یین شاعرین به‌ری پتر خو‌یابیت؛ نه‌گه‌ر یاسایین ره‌خه‌یین شعرا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا ئیسلامی فی ده‌لیفی ناده‌نه شاعری کو زوی ب زوی وینه‌یه‌کی تازه بینته ناف شعرا خو و پتر به‌ری وی دده‌نه لاساییکرنا شاعرین به‌ری، شاعری کلاسیکی کوردی ژبه‌ر واقعی رۆشن‌بیری سهرده‌می خو نه‌چاربوویه پشتبه‌ستنه‌کا زیده‌تر بکه‌ته سهر شعرا فارسی و عه‌ره‌بی و پتر وینه‌یین وان دووباره بکه‌ت و کی‌متر مضای ژینگه‌ه و که‌له‌پور و واقعی سهرده‌می خو و مرگ‌یت. نه‌گه‌ر ئەم پیندا‌چوونه‌کی لسه‌ر وینه‌یین شعرا کلاسیکیا کوردی بکه‌ین دی گه‌هینه فی ئەنجامی کو پرانیا جاران ژیده‌ری سهره‌کی ئافاکرنا وینه‌یان، شعرا شاعرین فارس و عه‌ره‌به. ره‌ه و ریشالا پرانیا فان وینه‌یان ژى بو قه‌سیده‌یا که‌فنا عه‌ره‌بی و فارسی قه‌دگه‌ریت:

١.١.١.٣. ژینگه‌ها سروشتی:

ئیک ژ ژیده‌رین سهره‌کیین ئافراندا وینه‌یان سروشته. ئەم دشیین سهره‌دمه‌ریا شاعری لگه‌ل سروشتی بو سی جورین سهره‌کی دابه‌ش بکه‌ین. (ئیکه‌مین جور سروشتگه‌راییا لاساییکریه. ل قیری شاعر لاساییا شاعرین به‌ری دکه‌ت. ئەفه ژى بریتیه ژ و مرگرتنا وان نمونه‌یان کو لگه‌ل ژینگه‌ه و شیوازی ژيانا شاعری ناگونجن و شاعری چ ئاشنابوونه‌ک لگه‌ل وان نینه. جورى دووی (سروشته‌گه‌راییا وه‌سفی)یه؛ د فی جوریدا شاعر ل هه‌مبه‌ر دیاره‌کا سروشتی رادوه‌ستیت و راپورته‌کا وه‌سفی ل دور وی تشتی دبینیت پیشکیش دکه‌ت. ئەفه وه‌سفه گه‌له‌ک جاران زور هویربینن، لی پرانیا جاران وه‌سفن و ژ سنووری وه‌سفی دم‌باز نابن. جورى سیی (سروشته‌گه‌راییا ناوینته‌یی و راقه‌یی)یه. ل قیری شاعر ته‌قلی

سروشتی دبیت، یان مینا هه‌قاله‌کی سه‌رده‌روی لگه‌ل سروشتی دکه‌ت یان ب
را‌قه‌کرنا وی رادبیت...^(۲۹). هه‌ر لسه‌ر قی بنا‌غه‌ی ئەم دشیین بیژین ل قوناغین
سه‌ره‌تایین سه‌ره‌لدان و گه‌شه‌کرنا قه‌سیده‌یا عه‌ره‌بی و فارسی جو‌ری دووی و تا
را‌ده‌یه‌کی سیی ب ریژه‌یه‌کی به‌رچا‌ف ده‌ینه‌ دیتن، لی ل قوناغین پشتی هنگی
پشتبه‌ستنه‌کا زیده لسه‌ر جو‌ری ئیکی ده‌یته‌ کرن.

د شعرا جاهلییا عه‌ره‌بیدا، شاعر ژیه‌ر هه‌بوونا ئەزموونه‌کا شعرییا
راسته‌قینه‌، په‌یه‌ونده‌یه‌کا موکوم لگه‌ل ژینگه‌ها سروشتیا خو هه‌یه، لی لگه‌ل
بورینا ده‌می دویراتی که‌فتیه د ناقبه‌را شاعر و ژینگه‌ها ویدا و کومه‌کا شاعر و
ره‌خنه‌گران بووینه به‌ریه‌ست د ریکا کارلیکا شاعری لگه‌ل ژینگه‌ها وی یا سروشتی،
باشترین به‌لگه‌ ژی ره‌تکرنا دیمه‌نین سروشتیین تاییه‌ت ب ژینگه‌ها نوییا سه‌رده‌می
عه‌باسیان د پیشه‌کییا قه‌سیده‌یا‌ندا بوویه.

سه‌ره‌رای دژایه‌تیکرنا کومه‌کا ره‌خنه‌گر و شاعران ل هه‌مبه‌ر ره‌نگه‌دانان
دیمه‌نین تاییه‌ت ب سروشتی د پیشه‌کییا قه‌سیده‌یا‌ندا، لی کارلیکا شعرا عه‌ره‌بی
لگه‌ل فارسان بوویه ئەگه‌ر کو شاعرین سه‌رده‌می عه‌باسی مفای ژ ره‌گه‌زین
ژینگه‌ها نوی ب تاییه‌ت دیمه‌نین گریدای ب بهاری وهرگرن، بو نمونه‌ گولین
بهاریین وه‌کو (نیرگز، یاسمین، به‌ییون، زه‌عه‌فران، سوسن، شقایق (لاله‌،
کولیکین نیسانی)، نیلوفه‌ر، نسرين، .هتد) هاتنه‌ نا‌ف شعرا عه‌ره‌بی و بوونه‌ به‌شه‌ک
ژ وینه‌یین شعری، جارنا بوونه‌ لی‌چو و ب ئاوایین جیاواز هاتنه‌ وه‌سفرن و جارنا ژ
بوونه‌ له‌و‌چو؛ بو نمونه‌ چا‌ف ب نیرگزی و لام ب گولی هاتنه‌ لی‌کچواندن^(۳۰). ئە‌ف
گوه‌رینا مه‌زن په‌یه‌وه‌ندیاره ب سه‌ره‌خوبوونا وه‌سفی و سه‌رده‌ریکرن لگه‌ل وه‌سفی
وه‌کو مه‌به‌ستا جودا ژ مه‌به‌ستین دی، د قی چارچوو‌قه‌یدا شعر تا را‌ده‌یه‌کی ژ
ژینگه‌ها بیابانی دویره‌که‌فت و جوانترین شعر د وه‌سفا سروشتیدا، ب تاییه‌ت بهاری
هاتنه‌ ن‌قیسین^(۳۱).

هه‌ر ل سه‌رده‌می عه‌باسیان، ب تاییه‌ت د شعرا فارسییا به‌ری سه‌دی پینجی و
شه‌شی کۆچی ئە‌ف په‌یه‌وه‌ندییا به‌یز د ناقبه‌را وینه‌ و سروشتیدا ده‌یته‌ دیتن و پشتی

هنگی بهرهف لاوازیڤه دچیت. (ئیک ژ سهرهکیتین نهگهرین سنوورداریوونا خهیا لا شعری د پرانیا شعرین فارسیین سهدی پینجی و شهشی کۆچی ئەقهیه کو شاعر ل جهی هندی کو ههولبدن هندهک رهگهزین نوین ژیان و سروشتی بیننه د شعرا خودا و خهیا لا خو پی دهوله مهند بکهن، بهردموام هزرا خو د پهیوهندیین سنووردارین د ناقبهرا ههمان رهگهزان کو شاعرین کهفن بکارئینانیه چارچووئه دارکیرنه، لهوما د تهقایا شعرین واندا جوړه ورده کارییهک ههیه کو بهرهه می ههست و سوژی نینه، بهلکو بهرهه می هزرکرنیه) (۳۲). کهواته ئەم دشین بیژین کو (شعرا فارسییا سهبکی خوراسانی ب تایهت یا سهدی چواری کۆچی ژلابی وینهیین ههستپیکری و ههبوونا ئەزموونین راسته وخوین شعری دهوله مندترین قوناغا شعرا فارسیه. شاعرین فی قوناغی ب پشتبهستن ب نازادییا خهیا لا خو گهلهک وینهیین شعرین نوی پیشکیشی شعرا فارسی دکهن. ههر ئەف وینهیه چهن دین سهدیان پشتی هنگی ب دهستکاریه د شعرا فارسیدا دهینه بکارهینان. شاعرین پشتی فی سهرده می گهلهک جاران ژ روانگهها خهیا لا شاعرین فی قوناغی ته ماشه ی دیاردهیین سروشتی دکهن) (۳۳)، یانکو شعرا فارسییا پشتی فی قوناغی بو مفا و مرگرتن ژ سروشتی د وینهیین خودا پتر مفا ی ژ ئەزموونا شاعرین بهری خو و مردگرن.

د شعرا کلاسیکیا کوردیدا ژی ب تایهت ئەوا کو راسته وخو پهیوهسته ب ریرهوی لاساییکرنا شعرا رۆژه لاتا ئیسلامی، ئەف دیاردهیه دهیته دیتن. سهبارت ب وینهیین پهیوهست ب سروشتی یان ئەو وینهیین کو رهگهزین سروشتی تیدا دهینه بکارهینان، ئەم دشین گهلهک وینهیان د شعرا کلاسیکیا کوردیدا دهستنیشان بکهین کو بهرهه می لاساییکرنا وینهیین شعرین بهرینه. فیجا یان شاعر ب ههمان نیرینا شاعرین بهری ته ماشه ی سروشتی دکهت یان وان رهگهزین لاساییکرین شعرا کهفن بکاردهینیت کو د ژینگهها ویدا نین. یا باش ئەوه کو ژ وهسفا سروشتی ب خو دست پی بکهین کو لگهل بورینا ده می هاتیه سنووردار کرن و ئیکه ژ وان بواران کو گهلهک کهفتیه ژیر کارتیکرنا لاساییکرنی.

جارنا لاساييكرن گهلهك ئاشكرايه، واته شاعر د وهسفا ديممه نين
سروشتيدا پشتبەستنئ لسەر هه مان ديمه نان دكەت كو بهشەك بووينه ژ ئينگه ها
شاعرين بهري:

هات زەمزەمەيي بولبول و ئاوازەيي قومري هات بادي سهبا، دين و دەجن عەرەەر و بانات
... (نالی ديوان)، ل، ۱۴۱)

دارا (بان) دارهكه كول جهزيرا عەرەبي شين دبیت^(۳۴)، عەرەەر ژى جۆره
دارهكه و د بنه رتدا پهيقه كا خوراسانيه^(۳۵)، كهواته ئەهف وينهيه بهرهه مئ نيرين و
كارليكا شاعرين عەرەب و فارس لگه ل سروشتيه و ژيديمري شاعري كورد بۆ
پيشكيشكرنا في وينه ي، وينهيين شاعرين بهرييه.

جارنا ژى ئەو وينهيين سروشتيين كو دهينه پيشكيشكرن بهشه كن ژ
ئينگه ها شاعري، واته شاعري كارليكه كا بهردەوام لگه ل وان هه بوويه، لئ ئەو ب
نيرينا شاعرين بهري ته ماشه ي وان دكەت:

لاله مه جمه ريكه كه به با خوش و كەش دەبی ناوی كه پر خه لۆزه به شه بنمگه شايه وه.
... (نالی ديوان)، ل، ۵۵۴)

ليكچواندنا لاله يان (كوليكي نيساني) ب ئاگري يان په لئین ئاگري، هەر
وهسا ره شاتيا نيشا گوئي ب ره ژي و سوتني، نيشاندانا كاريگه ريبا خۇناقا
سپيده هيان (شهونم، شه بنه م) د ته ناكرنا سوتنا ناخي گوئي، ژ وينهيين باون د شعرا
كلاسيكيا فارسيدا.^(*) دياره (نالی) ژى هەر ژ في روانگه هي ته ماشه ي ديمه نين
جوانين بهاري كويه. راسته كو شاعري ب ئاوايه كي جوان و هونه ري ئەهف وينه يه
پيشكيشكريه لئ فه ديتنا فان په يوهندييان داهينانا وي نينه، يانكو ئەو بۆ دروستكرنا
في وينه ي پشتبەستنئ لسەر وينهيين كهفن دكەت.

مه به ست ژ مفا ومه رگرتن ژ سروشتي ب تنئ وهسفا سروشتي نينه به لكو
بكارهينانا دياردميين سروشتي ژبو سالوخدانا مرؤف و بارودوخ و تشتين ديين
دموروبه ري مرؤفي ژي ب خوڤه دگريت، بۆ نمونه د شعرا كلاسيكيا رۆژه لاتا

ئىسلامىدا پىرانيا جاران سىروشت دىبىتە ھىقنى لىكچواندن و خواستىن غەزەلى.
دىارە د شعرا كلاسكىيا كوردىدا بۇ ئاڧاكرنا فان وىنەيان پشتبەستەنەكا زىدە
ئسەر شعرا شاعرىن بەرى دەپتەكرن:

دئو وەر سەبرى بالايان د گولزارا سەمەن سايان
(بەها تەتزابانان لىنا من مىس قامات)
... (جىزىرى (دىوان)، ۴۸۲ ج)

عەرەرا رەنگىن ژ تايىن سۆر و زەر
قوومرىيان سەد رەنگ خولخولە
... (جىزىرى (دىوان)، ۴۵۶ ج)

ل قىرى بەژنا كچىن جوان ب دارا بان و عەرەرى ھاتىبە لىكچواندن، واتە
شاعر ب ھەمان نىرىنا شاعرىن كەفن رەگەزىن سىروشتى بۇ وەسفرنا جوانى و
رىكوپىكىيا بەژنى بكار دەھىنىت.

ژىلى دار و رەھكان، گەلەك جاران ئەو گىانە وەرىن كو دىنە جەئ
گرنگىپىدانى و بەشدارى د پىكھاتەيا وىنەيان دا دكەن ئەو گىانە وەرن كو ب
رىكا شاعرىن بەرى و ب تايىبەت يىن سەردەمى قەسىدەمى ھاتىنە ناڧ شعرا
كلاسكىيا رۆژھەلاتا ئىسلامى دا:

ئاسكى سەھرايى چىنى بۇ نىگا و وەستان و رەو
كەبكى كوھى زابلستانى، بەلەنجە و خەط و خال... (كوردى (دىوان)، ۲۷۱ ج)

(ئاسكى سەھرايى چىن) و (كەبكى كوھى زابلستان) دوو گىانە وەرن كو
چ ھەبوون بۇ وان د ژىنگەھا شاعرىدا نىنە . ئەڧە دوو وىنەيىن باون د قەسىدەيا
سەبكى خوراسانىدا. ديارە مەبەست ژ كەبكى زابلستان ھەر كەبكى دەرىيە. ئاسكى
سەھرايى چىن ژى، ئاسكىن دەڧەرا توركستانىيە كو سەردەمى و پەيۋەندىيەكا
موكوم لگەل دەڧەرا خوراسانى ھەبوويە. شاعرى ب رىكا لاسايىكرنا شعرا فارسى

ئەق وینەیه قه‌گه‌هاستینه ناف شعرا خۆ. تشتی سه‌یر ئەقه‌یه کو سه‌ره‌رای
 بناقده‌نگ بوونا کهوین کوردستانی ئەو باسی کهوین چیاپی زابلستانی دکه‌ت.
 لگه‌ل هندی کو پرانیا وینەیین کو ره‌گه‌زی سروشتی تیدا بکاره‌اتین
 به‌ره‌می لاساییکرنا شعرا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا ئیسلامینه، ئی جارنا شاعرین
 کورد شیاینه د هنده‌ک شعراندا خۆ ژ قی لاساییکرنا رزگاریکه‌ن. ده‌می شاعر ژ
 چارچووقی لاساییکرنا وینه و دهرپرینین شعریین که‌فن دهرده‌که‌فیت و پشتبه‌ستنی
 لسه‌ر هه‌ست و ئەزموونا خۆ یا راسته‌قینه دکه‌ت؛ سروشت و ژینگه‌ه ب ناوایه‌کی
 نوی و زیندی د شعریدا تاماده دبن. ئەق جوژه وینەیه د شعرا کلاسیکیا داخبار ب
 رموتا قه‌سیده و غه‌زه‌لا رۆژه‌لاتا ئیسلامیدا کیمن و پتر د هنده‌ک حاله‌تین
 ده‌گه‌من دا ده‌ینه دیتن؛ هه‌ر وه‌کو نامه‌یا (نال) ی بو (سالم) ی کو به‌روفاژی هه‌می
 شعریین وی بخۆ ب توندی ب سروشت و ژینگه‌ها سلیمانیی قه‌هاتیه گریدان:

وه‌ک ئاهه‌که‌م ده‌وان به‌هه‌تا خاکی کو‌یی یار

وه‌ک ئەشه‌که‌که‌م ده‌وان به‌هه‌تا ئاوی (شیوه‌ سوور... نالی (دیوان)، ۱۸۷)

ئەمجاره‌ مه‌ وه‌سته‌هه‌تا ده‌گه‌یه‌عه‌ینی سه‌رچنار

ئاویکه‌ پر له‌ نار و چنار و گو‌ل و چنووور... نالی (دیوان)، ۱۸۸)

شاعر لسه‌ر بناغه‌یی ئەزموون و هه‌سته‌کی راسته‌قینه به‌ری خۆ دده‌ته
 ژینگه‌ها خۆ و ژ چارچووقی سروشت و ژینگه‌ها ته‌قلیدیا شعرا کلاسیکی
 دهرده‌که‌فیت، په‌یوه‌ندیی لگه‌ل سروشتی وه‌لاتی خۆ سازدکه‌ت. وه‌سفکرنا دیمه‌نین
 سروشتی و باژیڕ و گه‌ره‌ک و جه‌ین وه‌کو (شیوه‌ سوور، سه‌رچنار، به‌که‌ره‌جو، خاکی
 خۆل، سوله‌یمانی، شاره‌زوور، پردی سه‌ر شه‌قام، داری پیرمه‌سوور، سه‌یوان، کانی
 ئاسکان، شیوی ئاودار، تانجه‌رۆ، خانه‌قا، کاکه‌سوور، ...) کو شاعری کارلیک
 لگه‌ل وان هه‌بوویه، چیژ و تامه‌کا تایبه‌تی دده‌ته قی شعری.

هه ب قی رهنگی بهریخوڤدان و گرنگیدانا (خانی) ب رویاری دیجلهیی و تهقلیههفکرنا وی لگه ل ئیش و نازارین (مه م) ی بهرهمی کارلیک و نیزیکبوونا شاعری ل سروشت و دهوروبه رییه:

هه ره له حزه ته زی چ تیتته بیرئ سهرگه شته دچی ل رهخ جزیری
 تهف شههرمه گهر ژ بو ته مه حبووب حاصل کرییایه بو ته مه طلب
 دائم د دلی ته دایه مه نزل دهستی ته ل گهردهنی هه ماییل
 ... (خانی مه م و زین)، بشکا دووین، ل ۷۱۲ - ۷۱۳

ل قیری مروڤگه رای هاتیه بکارهینان، مه م لگه ل دیجلهیی دپه یقیت و بهراوردیه کی د ناقبه را خو و دیجله ییدا دکه ت، شاعر شیایه په یوه ندییا نوی و بهیز د ناقبه را دیجله و باژییری جزیری سازیکه ت، دیجله میناکه سه کیه کو دهستی خو هاقیتیه دور گهرده نا که سه کی دی کو مه به ست باژییری جزیرییه. هه ره تهف کارلیکا کو شاعری دناقبه را دوخی (مه م) ی و رویاری دیجله ی سازکریه بوویه هیقینی دروستبوونا وینه یه کی دیی نوی و سه رنجراکیش:

دیوانه مه، من په ری بدمردا ئەز دیجله مه زه نه به ری م بهردا
 وهستانی و نیرگزی و سهقلان دهر وازه و عوممه ری و مهیدان
 وان سهیرگه هان تو لی دکی گه شت ئەز مامه ژبو مرا دهر و دهشت
 ... (خانی مه م و زین)، بشکا دووین، ل ۷۱۶

مه م ب دیجله ی هاتیه لیچواندن، لی دیجله یه ک کو زه نه به ری یانکو سکره ک ل بهر بزاقا وی هاتیه ئافاکرن و ناهیلیت کو تهف رویاره بجیت و بگه هیته ئامانجا خو کو دهریایه. ب ریکا قی وینه ی بی دهستلای بوونا مه می دهیته پیشاندان، چونکه بهریه ست د ناقبه را وی و زینیدا هاتینه دانان و ناهیلیت کو ئەو ب دیتنا وی شاد بیت. تهفه بهروفاژی دوخی رویاری دیجله یه کو بهردموامه لسه ر بزاقا خو و سهرا خوشتترین سهیرانگه هین جزیرا بو تان، واته (وهستانی و نیرگزی و سهقلان) ددهت.

دیاره شعرا دهقەرا هەورامان و ب تاییهتی شعرین (مەولەوی) پتر پەیوہستن ب ژینگەها شاعریشە. هەرچەندە رەگەزین لاسایکریین شعرا رۆژەلاتا ئیسلامی د شعرا قی دەقەری ژێ دەینە دیتن، لی ژمارەکا زۆر ژ وینەیان بەرەمی کارلیکا شاعری لگەل ژینگەهینە، ب تاییهت پرانیا وینەیین شعری پەیوہست ب سروشتی شە. هشیاریا (مەولەوی) بەرامبەر سروشتی و نیشانانا وردەکاریین وی ژینگەها کو تیدا ژیاہ؛ نیشانا ہندیہ کو وی پتر مفا ژ ئەزموون و نیڕین و ہەستی خو وەرگریہ تاکو وینەیین باو د شعرا کلاسیکیا رۆژەلاتا ئیسلامی دا:

زووسانەن وہی رەنگ وہ گەردوون یاوان گجیایی لوول گج کئیەلی کاوان
... (مەولەوی (دیوان)، ج ۳۱۶)

شەمال، دارانەن.. شەمال دارانە زەردی رەنگ نہ رووی وەلگی دارانەن
تەمەن گەردوولوول بادەن بارانەن بیژیای وارگەہی سەر کۆسارانەن
ہەوای سیامال وینەہی جارانەن پەہی سەمتی زەہاو و زەردە و یارانەوہ
ہەوہوو و بەو بەو تەلمیت بارانەن گەرمیی بەزمی نەزم سەر ہەوارانەن
... (مەولەوی (دیوان)، ج ۳۰۳)

شاعر پتر پشتبەستنی لسەر وەسفا وان دیمەنان دکەت کو ئاشنایی لگەل وان ہەہیہ. ئەق تابلوویی نووی و زیندی دەربرینی ژ کارلیکا بەیژا شاعری لگەل سروشتی دکەن. شاعر ب تنی خو ب وان وینەیان کو ب ریکا شعرا شاعرین بەری گەہشتینە وی گرینادەت بەلکو بویرانە ہەولا قەدیتنا وینە و دیمەنین نووی د سروشت و ژینگەها خو دا ددەت. کارلیکا شاعری لگەل ہەر دوو وەرزی پاز و رۆستانی و ژیا نا خەلکی دەقەری ب ئاشکرای د وینەیان دا خویایہ.

کارلیکا شاعرین دەقەرا هەورامان لگەل سروشتی وان وینەیان ژێ ب خوڤە دگریت کو تیدا بو وەسفرنا جوانیا مەعشوقی و یان دۆخی عاشقی مفا ژ رەگەزین سروشتی دەیتە وەرگرتن:

بهی جهستهی غه‌مین په‌نگ زه‌دموه یا جه نۆقه‌برم تازه‌که‌رده‌وه
 ئامانت ئه‌وسا وه‌قه‌برم به‌ران نیشانه‌ی جهسته‌ی خه‌سته‌م بکه‌ران
 به‌وه‌لگ خه‌زان بی‌وشان سه‌نگم تا نیشانه‌ بو‌په‌ی زه‌دی په‌نگم
 ... (بیسارانی‌دیوان)، ج ۴۳)

وه‌ریانا به‌رگین زه‌رین پاییزی و به‌زه‌بوونا گۆری شاعری ل بن قان
 به‌رگان و وه‌که‌ه‌قییا زه‌راتییا وان لگه‌ل زه‌ربوون و لاوازیبوونا شاعری وینه‌یه‌کی
 نامۆیه. شاعری پتر ب ریکا نی‌رین و دیتنا تایبه‌تییا خو بو‌سروشتی ئەه‌ق وینه‌یه
 ئافران‌دییه.

۲۰۱۰.۱.۳. واقعی جفاکی و سیاسی:

پیکه‌گریدا نا ژیان و ئەده‌بی بریتی نینه ژ دووباره‌کرن و پشته‌قانیکرنا
 دروشمی (ئه‌ده‌ب په‌نگه‌دانا ژیانیه)، چونکه ئەه‌ق دروشمه‌که‌له‌ک ژ ئەدگارین
 بنگه‌هینین ئەده‌بی دئیخه‌ته به‌ر مه‌ترسیی. ئەم نه‌شیین ئەده‌بی ب په‌نگه‌دانا ژیان
 ل قه‌لم به‌دین، لی نه‌شیین نکۆلیی ل په‌یوه‌ندییا به‌یژا د ناقه‌ه‌را ئەده‌ب و ژیانیدا ژ
 بکه‌ین. (شاعر نه‌شیین لسه‌ر بناغه‌یی قالاتیی وینه‌یین خو پیشکیش بکه‌ت، به‌لکو
 به‌رده‌وام کارلیکی لگه‌ل واقعی خو یی جفاکی و مرۆقایه‌تی و ئەو بها و هزرین کو
 د قی واقعییدا هه‌نه‌ ده‌کن. ژیا نا جفاکی و مرۆقایه‌تی ژیده‌ره‌کی سه‌ره‌کیی
 ئافاکرنا وینه‌یانه، هه‌ر لسه‌ر قی بناغه‌ی شعر دیکۆمینه‌کی میژوووی پر
 گرنگه.)^(۳۱)

واقعی جفاکی و سیاسی دشین ب به‌رده‌وامی وینه‌یین نوی و
 سه‌رنجراکیش پیشکیشی شعری بکه‌ن، کارلیکا شاعری لگه‌ل واقعی جفاکی و
 سیاسی بخۆ هه‌قه‌مه‌ لگه‌ل گۆهرینی. دیاره‌ شاعرین قوناغین ده‌ستپیکین رپه‌روی
 لاسایکرنا شعرا رۆژه‌لاتا ئیسلامی ژیلی ئەو کارلیکا کو لگه‌ل سروشتی
 هه‌بوینه‌ تا راده‌یه‌کی زۆرکارلیک لگه‌ل واقعی خو یی جفاکی و سیاسی ژ
 کرینه و شیایه‌ قی چه‌ندی بکه‌نه‌ هیقینیی دروستبوونا کۆمه‌کا وینه‌یین شعری،

لئ لگه‌ل به‌رده‌وامبوونا ریره‌وی لاساییکرنی ئەف په‌یوه‌ندیه ژێ به‌ره‌ف لاوازیئنه چووێه و شاعرین قوناغین پستی هنگی پتر پشتبه‌ستن لسه‌ر وان وینه‌یان کرینه کو به‌ره‌می کارلیکا شاعرین به‌ری لگه‌ل کاودانین جفاکی و سیاسین سه‌رده‌مین به‌ری بوویه، واته کاری فان شاعران پتر بریتیه ژ هه‌ولدان بو سه‌رژنوی دارشتن یان گوهرینا ئاراسته و په‌یاما شاعرین به‌ری.

بو پیشاندانا فی چه‌ندی کو چه‌وا هنده‌ک وینه کو د بنه‌ره‌تا به‌ره‌می واقعی جفاکی و سیاسی شاعرین به‌ری بووینه؛ ژلای شاعرین پستی وان هاتینه لاساییکرن و گه‌هشتینه شعرا کلاسیکیا کوردی؛ دی باسی سی جور ژ وینه‌یین لاساییکری که‌ین کو ئەو ژێ وینه‌یین په‌یوه‌ست ب (واقعی ئه‌رستوکراتی و شاه‌دبازی و له‌شکه‌ری) یی شعرا که‌فنا عه‌ره‌بی و فارسینه:

١.٢.١.١.٣ . بکارهینانا وینه‌یین تاییه‌ت ب ژيانا ئه‌رستوکراتیا شعرا

که‌فن:

شعرا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا ئیسلامی ب تاییه‌ت قه‌سیده د هه‌مبیزا کوچکان و ژینگه‌هه‌کا ئه‌رستوکراتیدا گه‌شه‌کریه. ئەف شعره هه‌ر ژ سه‌رده‌می ئەمه‌ویان و عه‌باسیان بگره تاکو دگه‌هیته ده‌سته‌لاتدارین سامانی و غه‌زنه‌وی و سه‌لجوقی و ته‌ناهت پستی هنگی ژێ به‌شه‌ک بوویه ژ کوچکا ده‌سته‌لاتداران و ب ئاوایین جوراوجور د خزمه‌تا واندا بوویه، ئەفه هه‌تا وی راده‌ی کو که‌سه‌کی وه‌کو (نزامی عه‌روزی) د په‌رتووکا (چه‌ار مقاله‌دا) فی چه‌ندی دده‌ته خویاکرن کو (پزیشک و ئەسته‌یره‌ناس و کاتب و شاعر چوار په‌گه‌زن کو هه‌میشه پاشا و ده‌سته‌لاتدار پیدفی وانن و بی وان سه‌رکه‌فتنی بدسته‌ ناهین) (٧٧)، یانکو ئەم دشیین بیژین ئەف شعره زیده‌تر ره‌نگشه‌دانا گیانی کوچکی یانکو باشتر بیژین ئاره‌زو و داخوازیین ده‌سته‌لاتداران بوویه تاکو دمه‌رپینی ژ گیانی گشتی سه‌رده‌می بکه‌ت.

ژيانا ئەرستوكراتى يانكو ژيانا كۆچكان ژيانهكا ئىك رەنگ و سواوميه .
 د ناڤ قى سەقايدا گەلەك ب زەحمەتە كو تشتەك بەيتە گوهرين و نەريتەك جەئ
 نەريتەكى دى بگريت . ئىك رەنگ بوون و چەسپاويوونا قى ژيانى كارىگەرى
 كرىه سەر وینەيىن شاعرین كۆچكان و شعرین وان ژى پر بووینە ژ وینەيىن
 دووبارەكریین ژيانا ئەرستوكراتى. ^(۳۸) بەرى شاعرى كۆچكى پتر بو جيهانا
 دەرڤەيه، ژىلى ستايشكرنا شاهی هزرا وی د چارچووڤى كار و چالاكیین شاهیدا
 كاردكەت، دەمى ناڤ كۆچكییە ب وەسڤكرنا كۆچكى رادبیت، ئەگەر ل سەڤهەرى
 لگەل شاهی بیت، دى ب وەسڤكرنا سروسى رىكى و ئوردوگاھى شاهی رابیت،
 ئەگەر ژى شاھ د جەنگ و شەراندای بیت، دى ب وەسڤكرنا سوپا و چەك و ئامرازین
 شەرى رابیت. ^(۳۹)

شاعرین كۆچكان مینا شاعرین دەرڤەى كۆچكى ئازاد نین، شاعر و
 زاھدەكى وەكو (ئەبو عەتاهیه) ى هەست ب قى چەندى كرىه. ئەو (جیاوازیی
 دئیخیتە د ناڤهرا دوو جوړین شعرى، یى ئىكى شعرا كۆچكان و قەگىركارین
 شعرییە، واتە ئەو شعرا كو سیمایین قەسیدەیا جاهلی تیدا بن. جوړى دوویى ژى
 ئەو شعرە كو كەسین دى گرنگى ددەنى و شاعر ب كەيفا خو هەلسوكەوتى
 دكەت) ^(۴۰)، واتە شعرا كۆچكان ب شعرەكا تەقلیدی ددەتە نیاسین كو تیدا شاعر
 ژبەر پەيوەستبوون ب نەريتین دیاركرى نەشیت ل دويف حەزا خو شعرى بڤهەینیت
 بەلكو هەمیشە پتر گرنگى ددەتە وەرگى شعرى. هەر لسەر قى بناغەى دشین
 بیزین (هشیاری و ئاگەهیا خودى و راستگۆیا خودیا پیویست بو ئافراندى لدهڤ
 شاعرى لیریكى كۆچكان ناھیتە دیتن). ^(۴۱)

هەرچەندە كو چارچووڤى داھینانا شاعرین كۆچكى سنوورداریوویە، واتە
 ژ لایەكیشە ب دابونەريتین شعرا جاهلیڤه هاتینە گریدان و ژ لایەكى دیشە
 پەيوەست بووینە ب نەريتین كۆچكیشە، ئى شیاينە مفايەكى باش ژ سەقایی
 ئەرستوكراتى دمووربەرى خو وەرگرن، جارنا ب وینەكرنا وی رابن و جارنا ژى
 رەگەزین وی د وینەیان دا بكاریین.

کارێگهرییا راسته‌قینه‌یا مۆرکی ئهرستۆکراتیه‌تی لسه‌ر شعرا رۆژه‌لالا تا ئیسلامی بۆ سه‌رده‌می عه‌باسیان قه‌دگهریت. ل قی سه‌رده‌می شاعر دبنه‌ به‌شه‌ک ژ سیسته‌می ئهرستۆکراتیی کۆچکا عه‌باسیان (ب تاییه‌تی ل سه‌رده‌می ره‌شیدی کو خۆشگۆزه‌رانیه‌کا ژ رابدمر ده‌یته‌ دیتن. پرانی خه‌لیفه‌یین عه‌باسی به‌شدارى د قی خۆشگۆزه‌رانییدا کرینه‌ و ب ئاویین جیاواز مژیلی رابواردن و چیژومه‌رگرتنی بووینه. مه‌یقه‌خوارن و دانانا مه‌جلسین تاییه‌ت ب قی چه‌ندی لگه‌ل ئاماده‌بوونا ئسترانبیژ و مۆسیقاژهن و شاعران، ئیک ژ ناره‌زۆ و کارین به‌رده‌وامین قان خه‌لفه‌یان بوویه. گه‌له‌ک جارن ئەه‌ مه‌جلسه‌ هه‌تا سپیدی به‌رده‌وام بووینه و ژیلی مه‌یقه‌خارنی جهه‌ک بووینه بۆ تیرکرنا چه‌زین سکسیین ده‌سته‌لالداران؛ قیجا یان وان خۆ دهرباره‌ی قی چه‌ندی ئاخفتیه‌ یان که‌سین دی هان داینه‌ کو سه‌بارمه‌ت ب بابه‌تین گریدای ب قی لایه‌نیقه‌ بپه‌یشن. شاعران ژى ئەه‌ مه‌جلسین وه‌سا بۆ خۆ ب ده‌لیقه‌کا باش زانییه‌ و لدویف چه‌ز و قیانا خه‌لیفه‌ی شعرین خۆ قه‌هاندینه؛ دا کو ب قی ره‌نگی بشین پاداشته‌کا باش بده‌سته‌ بینن.^(٤٢) (ابن معتز) وه‌سفا ئیک ژ هۆلین تاییه‌ت ب مه‌جلسا مه‌یقه‌خوارنی لسه‌رده‌می ئیک ژ خه‌لیفین عه‌باسی دکه‌ت. پشتی سالۆخدانا وی هۆلا شکۆدار و نیشان‌دانا جوانی و نه‌خش و نیگارین وی، ژیلی خزمه‌تکار و شاعران ئامازه‌یی دده‌ته‌ ئاماده‌بوونا مه‌یگریین نازک و جوان. هه‌ر وه‌سا باسی به‌رده‌وامبوونا مه‌جلسا مه‌یقه‌خوارنی بۆ دهمه‌کی دريژ دکه‌ت. ل داوی ژى ئامازه‌یی دده‌ته‌ ئەو پاره‌ و به‌خشیشا کو خه‌لیفه‌ی بسه‌ر ئاماده‌بوویان دابه‌شکری.^(٤٣)

ئه‌گه‌ر ئەم به‌ریخۆبده‌ینه قوناغین ده‌ستپیکا سه‌ره‌لدان و گه‌شه‌کرنا شعرا فارسی؛ دی گه‌هینه قی ئەنجامی کو پشتی گول و گیا و داران، ره‌گه‌زین ژیا نا ئهرستۆکراتی گرنه‌ترین که‌ره‌سته‌یین ئافران‌دانا شعرى بووینه. ئەم دکارین زالبوونا مۆرکی ئهرستۆکراتی لسه‌ر وینه‌یان ب ئیک ژ تاییه‌تمه‌ندیین شعرا قوناغین سه‌ره‌تایین شعرا فارسی ل قه‌له‌م بده‌ین، ئەه‌ چه‌نده‌ پتر د قه‌سیده‌یین ستایشیدا ده‌یته‌ دیتن، واته‌ ئەو قه‌سیده‌یین کو د خزمه‌تا به‌رجسته‌کرنا

شکۆمه‌ندییا شاهانه‌دا بووینه.^(٤٤) دیاره دهسته‌لاتدارین ئیرانا وی سه‌رده‌می ژێ هه‌ر ل ژیر کاریگه‌رییا کۆچکا عه‌باسیان، ب هه‌مان ئاوا سه‌رده‌مێ لگه‌ل شاعران کرینه. (پاشایان پرانیا ده‌می خۆ د مه‌جلسین خوشگۆزهرانی و مه‌یقه‌خوارنی دبوراند، ئه‌رکی شاعران ژێ ته‌مامکرنا خوشی و چیژا وان بوو، له‌وما ده‌اتنه‌ داخوازکرن بۆ به‌زم و میثانداریین پاشایان. د دیوانا فان شاعراندا ژماره‌کا زۆر ژ شیعران هاتینه‌ ته‌رخانکرن بۆ وه‌سفا به‌زمین فان ده‌سته‌لاتداران. دانانا فان میه‌قانداری و ناهه‌نگان زیده‌تر بۆ سه‌رده‌می سامانی و غه‌زنه‌وی و سه‌له‌جوقیان فه‌دگه‌ریت، ئه‌فه ژیلی ئه‌و شعرین تایبه‌ت ب وه‌سفا نیچیرین شاه و سولتانان^(٤٥). کاریگه‌رییا سه‌قایی کۆچکی لسه‌ر شاعرین سه‌رده‌می غه‌زنه‌ویان تا وی راده‌ی بوویه کو فه‌کۆله‌ره‌ک دبیریت: ((شاعرین کۆچکا غه‌زنه‌ویان ژیلی ستایشا ده‌سته‌لاتداران و هاندانا وان ژبو هی‌رشکرن بۆ سه‌ر وه‌لاتین نه‌مسلمان و تالانکرنا وان و هی‌نانا و دابه‌شکرنا غه‌نیه‌میان و سالۆخدانا مه‌جلسین مه‌یقه‌خوارنی و سه‌رده‌مێ لگه‌ل کورین جوان و ساقیان چ تشته‌کی دی پیشکیش نه‌کرینه))^(٤٦)

چه‌وا ل سه‌رده‌می عه‌باسیان (گه‌له‌ک شاعران به‌ری خۆ دایه‌ شه‌رابی، ئه‌وا کول دیر و مه‌یخانه و کۆچکاندا هه‌بوو، گرنگیداینه‌ وه‌سفکرنا شه‌راب و مه‌یگیر و کاسین مه‌یی و ده‌نگی سترانبیژین ژن یان زه‌لام، چیژ ژ دیتنا ئافره‌تین سترانبیژ و جاریه‌یین سه‌ماکه‌ر وه‌رگرتینه، هه‌تا وی راده‌ی کو خو دیوانا شاعره‌کی قالا نینه‌ ژ وه‌سفا شه‌راب و مه‌یی فیجا چ فه‌خوار بیت یان نه‌فه‌خواربیت)^(٤٧)، هه‌ر ب قی ره‌نگی د شعرا فارسیدا ژێ (شراب و مه‌یقه‌خوارن و مه‌جلسین باده‌نۆشیی جه‌ه‌کی تایبه‌ت هه‌بوویه و شاعران گرنگیه‌کا زیده‌ دایه‌ قی بابه‌تی...)^(٤٨) هه‌تا وی راده‌ کو ئیدی د ئه‌ده‌بیاتا فارسیدا (بابه‌تی مه‌یقه‌خوارنی د ته‌شبیبا ده‌ستپیکا فه‌سیده‌یان و غه‌زه‌لی و ته‌نانه‌ت مه‌سنه‌وی و چوارین و ژێ هاتیه‌ بکاره‌ینان...)^(٤٩). هه‌بوونا جاریه‌یان د کۆچکاندا و په‌یوه‌ندییا وان ب خوشگۆزهرانییا ده‌سته‌لاتداران فاکته‌ره‌کی گرنگ بوویه دگه‌شه‌کرنا مه‌به‌ستا غه‌زه‌لیدا، لی تشتی بالکیش ئه‌فه‌یه کو هه‌ر د قی سه‌قایدان غولام ژێ هه‌بووینه کو ئه‌و ژێ بووینه جه‌ی سه‌رنجا شاعران.^(٥٠)

ژبلی خوښگوزمراڼیا په یوه ست ب ژبانا رۆژانه یا کۆچکې، نهو سامان و گهوههر و زبیر و زیف و جوانکاری و گولاق و کهلپه لاین شاهانه یین ناڅ کۆچکې ژب ب ئاوا یین جوراوجور بۆ دروستکرنا وینه یان هاتینه بکاره یانان بۆ نمونه (ابن معتز) د شعرین خو دا گه له ک مضای ژ کهرسته و گهوههر و گولاق و نالاقین جوانکاری و خوښگوزمراڼیا تایبته ب کۆچکان ومردگیت، د وینه یین شعرین خو دا فان تشتان وهکو لیچو یان له وچو یان بخواستی و ژبخواستی بکارده یینیت.^(۵۱) د شعرا شاعرین سه بکې خوراسانیدا ژب هه ست ب زالبوونا فان لایه نان لسهر وینه یان دهیته کرن، بۆ نمونه د شعرا گه له ک ژ شاعرین سه بکې خوراسانیدا دیارده یا زبیرین کرن و زبشین کرن و یاقوتیکرنی دهیته دیتن، واته شاعر رهنگی گه له ک تشتان ب رهنگی زبیری یان زبشی یان یاقوت و بهرین کرانبه ایین دی وهسف دکته، هنده ک جاران ژب زبده رویی د قی چهن دیدا دهیته کرن، واته گه له ک تشتت کو نهسته مه رهنگی وان زبیرین یان زبشین بیت ب فان رهنگان دهیته وهسفرن^(۵۲)، ب دهر بینه کا دی ژبانا نه رستوکراتی بسهر وینه یاندا زال دبیت و شاعر پرانیا جاران ژب روانگه هیقه ته ماشه ی دیارده یان دکته.

په یوه ستبوونا شعرا کلاسیکیا کوردی ب لاساییکرنا شعرا کلاسیکیا رۆژه لاتا ئیسلامیقه بوویه نه گهر کو شعرا کلاسیکیا کوردی ژب ب ژینگه ها نه رستوکراتیا شعرا رۆژه لاتیه بهیته گریدان. گه له ک ژ وینه یین شعرا کلاسیکیا کوردی یان بهرهمی لاساییکرنا وان وینه یانن کو دبنهرمتدا بهرهمی کارلیکا شاعرین کۆچکان لگه ل ژینگه ها وان یا نه رستوکراتی بوویه یان بریتینه ژ بهر دموامیدان ب داهینانا وینه یان د چارچووڅه کی نه رستوکراتیدا، واته مۆرکی نه رستوکراتی زاله لسهر گه له ک وینه یین شعرا کلاسیکیا کوردی.

ههر وهکو شعرا کلاسیکیا رۆژه لاتا ئیسلامی، ئیک ژ تایبته نندیین شعرا کلاسیکیا کوردی ژب هه بوونا جوانکاری و جلو بهرگ و گهوههر و کهلپه لاین تایبته ب ژینگه ها نه رستوکراتی د ئافاهی وینه یاندا یه. جارانا نه څ په یقه ههر د چارچووڅی هه مان په یوه نندیاندا دهیته بکاره یانان کو شاعرین بهری

ب داهینانا وان رابووینه و جارنا ژى ب گۆهرین و داهینانقە دەندەك وینەیین
جیاوازدا خویا دبن، ئى بن سیههرا مۆركى ئەرستوكراتیى شعرا بهرى خو
دەرناكەقن:

سۆفتیین پر لەعل و مەرجان ب موژگانان هەتا

دیده رۆشەن بوو ب دینا دیم دورى سیمین غەبەب... (جزیری) (دیوان)، ل ۷۶)

لەعل و مەرجان خواستەن و ئامازەنە بۆ رۆندکین چاقان، چیدبیت رەنگی
قان دوو بەرین پربها کو پرائیا جاران سۆره ئامازمیهك بیت بۆ ئەو گرییا زیدە کو
تیدا رۆندک و خوین تەقلیههف دبن. تیکهلبوونا رۆندکان لگه‌ل مژیلانکان ژى ب
سمتەن لەعل و مەرجانان هاتیه وهکههف کرن. دیم ب دورى هاتیه لیكچواندن و
غەبەب یانکو گوشتى بن ئەرزینکی ب زیقین هاتیه وهسفرکن کو ئیک ژ وینەیین
سواوهیین شعرا کلاسیکیه. ئەف وینەیه د شعرا شاعرین بهرى جزیری ژى هەر ب قى
ئاوایی هاتینه بکارهینان و بهرههه مئ تەقلیههقبوونا شعری لگه‌ل ژینگه‌ها
ئەرستوكراتیینه.

طه یرک و عیقد و شوراب و نەترک و بهرگ و ومه‌رگ

هەر بله‌رزو جه‌زه‌یهین یاقووتی تایی راست و چه‌پ... (جزیری) (دیوان)، ل ۹۴)

طه یرک و عیقد و شوراب و بهرگ و ومه‌رگ ژ جوانکاریین گرانبهاییین
ئافره‌تانن، بۆ چیکرنا گه‌له‌ك ژوان زیرو زیف دهینه بکارهینان، ل قیری
مروقه‌گرایی هاتیه بکارهینان چونکه مینا کهسین جه‌زه‌گرته سه‌ره‌دمری لگه‌ل
قان جوانکاریان هاتیه‌کرن، ئەم دکارین قى وینەه‌ی وه‌کو خواستەن فه‌شارتی ژى
شروقه‌ بکه‌ین. یاقوت ژى ژ بهرین گرانبهاییه و گه‌له‌ك جاران وه‌کو خواستەن بۆ
لیشان دهیتە بکارهینان، ئەفه ژى وینەیه‌کی باوه د شعرا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا
ئیسلامیدا. هەر دوو وینە پیکشه‌ گریداینه و وینەیه‌کی مه‌زنتر پيشکیش دکەت،
واته (جوانکاریین کو یاری بکارئیناینه ل دەمی بریقشه‌ چوونا وئ دلەرزەن و جه‌زه‌ وان

دگريت، ئەف جەزبەيە زى ل ژير کارىگەرييا وان ليشانە کو مينا ياقوتينه). شاعر شيايه ب ريکا گوهرين و هەرەسکرنا وينهيين بهري وينهيهكى نوى پيشکيش بکەت، لى ب شيويهىكى گشتى د وينهيدا پشتبەستن لىسەر ئەزموونا شعرييا شاعرين کۆچکنشين ب تايهت يين سەردەمى عەباسيان هاتيه کەرن.

زالبوونا مۆرکى ئەرستوکراتى لىسەر شعرا لاسايىکرييا رۆژهلالاتا ئيسلامى، بوويه ئەگەر کو شاعرين کورد ژينگهها ئەرستوکراتى ب ژيدەرەمى سەرەمى بۇ ئافراندا وينهيان بزائن، واتە مەرج نينه هەميشە ب ريکا دووبارەکرنا وينهيين شاعرين بهري کەفتبەنە داڤا مۆرکى ئەرستوکراتىي شعرا کەفن، بەلکو ئيدى ئافاکرنا وينهيان د سەقايهكى ئەرستوکراتيدا دبیتە ئیک ژ ئامانجين شاعرين کورد:

زەردوويى و گو بازن، گوستيلکە و بازى بەند
قورىان و بەلاگەردى پەنجە و مەجەك و بالت
تەنيا کە لە خوت دى و بەس، لوولە و بەرەگو و ساجلەخ
کۆلوانهیی سيمین و زيرىافتى قەباى ئالت... (کوردى ديوان، ٧١٧)

ل قيرى ب ريکا وەسفهکا راستەوخو وينهيهكى گشتى ل دور جوانييا يارى هاتيه پيشکيشکرن، کچەك ب بازن و گوستيل و بازيهەند و لوە و بەرەگو و ساجلەخ و کۆلوانهیی سيمین و جلو بەرگەك کو ژ پەرۆيهكى زەريافت - ئەو پەرۆيى کو داقين زيرى تيدا دهينه بکارهينان و گەلەك پربهايه - هاتيه وينه کەرن. ئەم نەشيين بيژين ئەفە وينهيهكى دووبارەکره لى ب شيويهىكى گشتى شاعر ژ چارچووڤى ئەرستوکراتىي وينهيين شاعرين بهري خو دەرئەکەفتيه واتە ئەو ئافرەتا ئەو ب وينکرنا وى رادبیت ژ چينا ئەرستوکراتيه.

ئىرۇ سەھەر طوغرانىشان ئىعراب و حەرفىن زەرفشان
ھاتن لگەل بايى صەبان مە ژ جانبى دلدارى خەط
ئىرۇ بەراتا ئەحمەدى، گوغرا نىشان زەركەش مە دى
خەگى ھەمايون كى وە دى، شىرىن و مەئنادارى خەط ... (جزیری دیوان، ل ۲۹۱)

وہسفیڻ وەكو (توغرانىشان واتە نەخشاندی ب مۇرا شاھى، زەرفشان واتە
زىرىن يانكو زىرباران، زەركەش واتە نەخشاندی ب زىرى و ھومايون كو پتر د
وہسفا كەسىڻ پايەبلند دا دەيتە بكارھىنان بۇ سائۇخدانا نامەيەكا مەعنەوى
ھاتىنە بكارھىنان. شاعر مینا پاشا يان سولتانەكى سەرەمدەرىي لگەل قىركەرى
نامەى دكەت و مفاى ژ ھەمان كەرەستەيىڻ ئەرەستوكراتىيڻ شعرا كەفن
ومردگىت.

ئىك ژ وینەيىڻ باو د شعرا كلاسيكيا كوردیدا وینەيى مەجلىسا
مەینوشىيا ئەرستوكراتىيە. باشتىن جوړى مەى و شەرابى و دەنگخوشتىن
ستىرانبيژ و باشتىن موسىقاژەن جوانتىن سەماكەر و چىژومرگرتن و تىركرنا
حەزىن سەسى رەگەزىن سەرەكەيىڻ قان جوړە دیمەنانن:

با لہ شەرتى بادە مەردنەفگەن بى ساقى نەوجوان
دیده سىوہنگى و كلاوكەچ كات و دوگمەى سىنە واز
زولف و كاكوژ و غولامانەى ھەموو ئەفشان دەكا
بى بە زانوودا بدا جامى بە عىشوو و شەرم و ناز... (كوردى دیوان، ل ۱۵۸)

شاعر وینەيەكى تەواو ژ مەجلىسەكا مەيشەخوارنى پيشكىش دكەت، باس ژ مەيا
بەيز و كارىگەر ھاتىەكرن. لگەل قى چەندىدا ھەبوونا مەيگىرىڻ سنىلە و
سەرنجراكىش ژى ب مەرج ھاتىە زانىن.

سەلوا سەھى قەد خەملى لەو كەملى مەستانە رەقص
ومر سوحبەتى گەر قابلى دى بيت و رەت شاھانە رەقص
مەستانە مەستان نۆش نۆش قەرەفە د جامان ھاتە جۆش
مادى بىمىت كەس ل ھۆش وەقتى كو بىن دوردانە رەقص ... (جزیری دیوان، ل ۲۷۹)

دیمه نۆ مه جلسه كا مه یقه خوارن و سه ما و خو شگۆزه رانیا شاهانه هاتیه پیشکیشکرن. ئاماژه ب هه بوونا ژنێن جوان یان غولامین جوان هاتیه دان وه سفا شه رابی هاتیه کرن. یانکو ب کورتی هه ره هه مان ره گه زین مه جلسین مه یقه خوارنی واته (مه ی و مهستی و موسیقا و سکسی و چیژ) هاتینه وینه کرن. گه له ک جارن شاعر قان وینه یان بو مه به ستین دی و ب تایهت سو فیگه ری بکار دهینن، لی ب شیوهیه کی گشتی ئەهف وینه یه ژێ ژ چارچوو فی لاساییکرنا وینه یین شاعرین کۆچکنشین دهرنا که فیت چونکه ئەو کارئ ئەهف شاعره دکهن پتر بکارهینانا وینه یین به ری وه کو ره مز یان هیما یانه:

من سه حه رگاها ئەزه ل دی مه ی فرۆشان راست و چه پ
 ره قص به ستن تین سه مایی دۆش ب دۆشان راست و چه پ
 شاه دین دیم به در ساقی زوه ره سیما خضر پۆش
 مو طربان نه ی چه نگ و ناواز با سروشان راست و چه پ
 دل ژمن بر موغبه چانی سیم ئەندام چه هره گول

چه شم مهستان جام د دهستان خه مره نۆشان راست و چه پ... (لاغه ری دیوان، ۲۹ل)

(سه حه رگاها ئەزه ل) به لگه یه بو فی چه ندی کو شاعری دقیت مه جلسا مه یقه خوارنا خو ژ قهید و به ندین ماتریالی رزگار بکته و ره هه ندین ئایدیالی و گیانی به خشیته وینه یین خو. ئەهه ژێ پینگافه کا گه له ک گرنگه بو خو رزگار کرن ژ ده لاله تین ئه ره ستوکراتیین شعرا که فن لی لگه ل هندی ژێ ئەو وینه یی کو شاعر پیشکیش دکته ب ته مامه تی دهر برینی ژ مه یقه خوارن و خو شگۆزه رانیا شاهانه دکته. هه بوونا مه یی، ئاماده بوونا شاهدان کو مه به ست پی غولامین جوانن، به ره هه قبوونا مو تریان و موسیقا ژه نان و موغبه چه یان دبه نه ئەگه ر کو تابلویا (مه ی و مهستی و موسیقا و سکس و چیژ) ئه رستوکراتی دووباره بیته هه.

٣ . ١ . ١ . ٢ . ٢ . بکارهینانا وینهیین تایبته ب واقعی شاهدبازی و

نیرخوایی شعرا کهفن:

دیاردیها ههقرهگهزخوایی تایبته نینه ب چ نهتهوه یان جفاکین دیارکریقه، بهلکو ل ههمی جفاکان ب ریژهیین جیاواز دهیته دیتن. ژیدهرین میژوویی قی راستی ددهنه خویاکرن کو ههر ژ کهفنترین سهردهمان جهژیکرن و قیانا ههقرهگهزی ب ئاویین جیاواز ههبوویه. ل ئورویا و ئهفریقا و ئاسیا دهسته لاتا سیاسی و ئایینی ههلوئیستین جیاواز ل ههمبهر قی یهکی ههبووینه؛ بۆ نمونه قیانا ههقرهگهزی ل یونانا کهفن ههبوویه و ب عهشقا ئهفلاتونی هاتیه نیاسین، ل وهلاتهکی وهکو ژاپونی تشتهکی ئاسایی و رهوابوویه و ل ئیرانا سهردهمی ههخامه نشیان و ساسانیان ب توندی دژایهتیاا وی هاتیه کرن و سزایا سیدارمدانی بۆ هاتیه دانان^(٥٣).

کهواته ئهف دیاردیه ژ سهردهمین کهفنته تهقلی ژیانا مروقان بوویه و بهرجسته نهبوونا ههقرهگهزخوایی د ئهدهبیاتا ملله تهکیدا نابیته بهلگه بۆ نهبوونا وی. (سیروس شمیسا) د قی باوهرییدایه کو (نهبوونا چ ئامازهیین راسته وخو ب قی دیاردیهی د ئیکه مین شعرین کلاسیکین فارسی و شعرا عه ره بییا سهردهمی جاهلی نیشانا قی چهندییه کو ئهف دیاردیه د ناف ئیرانیین کهفن و عه ره بین سهردهمی جاهلیدا نهبوویه).^(٥٤) دیاره کو که لهک جاران دابونه ریتین جفاکی دبنه بهریه ست د پیکا دهر برینا فان جو ره بابتهان و مه رج نینه ههمی ده مان شاعر بشیت ته قایا راستی و دیاردیهیین کو د جفاکیدا هه نه بهرجسته بکه ت.^(*)

سه رمای هندی کو ئه م د قی باوهرییدایه کو ئهف دیاردیه ژ کهفنترین سهردهمان هه بوویه لی ئه و تشتی کو ئه م دا کو کیی لسه ر دکهین بهرجسته بوونا بهرچا قی وی د ژینگه ها خوشگوزمرانا سهردهمی عه باسیان و ب تایبته ل ده قهرا خوراسانییه. ئهف دیاردیه وه سا باو بوویه کو ب ئاشکرایی بوویه به شهک ژ شعرا قی سهردهمی، ب ئاوایه کی سه رتهایی د هه مبیژا قه سیدهیا عه ره بی خویا بوویه و مینا

تایبه‌تمه‌ندی یان دیاردمیه‌کا گشتی بسەر قه‌سیده‌یا سه‌بکی خوراسانی زالبوویه و پاشان بۆ شعرا نه‌ته‌وه‌یی‌ن دیی‌ن ده‌قهری هاتیه قه‌گۆهاستن.

گرنگیدان ب مه‌عشوقی نیر بۆ ئیکه‌مین جار د شعرا عه‌ره‌بییاسه‌رده‌می عه‌باسیان ده‌یته‌ دیتن، داهینه‌ری قی جۆره شعری (والبه بن الحباب، مرن: ۷۸۶ک) بوویه، پاشی ژ لای قوتابی ویشه واته (ابو نواس)ی گرنگیکه‌کا زۆر پی هاتیه‌دان و هه‌ر ب ریکا شعرین وی هاتیه قه‌گۆهاستن بۆ ناف شعرا فارسی، دیاره ل سه‌رده‌می عه‌باسیان زه‌مینه بۆ قی جۆره شعری هه‌موار بوویه چونکه به‌لگه‌یی‌ن میژووپی نامازه دده‌نه پیته‌پیدانا خه‌لیفه‌یی‌ن عه‌باسی ب غولامان.^(۵۵) ته‌نانه‌ت باسی هندی ده‌یته کرن کو گه‌له‌ک جارن خه‌لیفه‌یی‌ن عه‌باسی جاریه یان غولامه‌ک وه‌کو دیاری پیشکیشی وی شاعری کرینه کو ب ستایشکرنا خه‌لیفه‌ی رابوویه.^(۵۶)

هه‌رچه‌نده کو رهه و ریشالی‌ن شاه‌دبازی و نیربازی د قه‌سیده‌یا عه‌ره‌بییا سه‌رده‌می عه‌باسیان دا ده‌ینه دیتن لی ته‌ه چهنده د شعرا فارسیدا گه‌هشتیه کوبیتکا خو و بوویه دیارده (ئه‌گه‌ر ئه‌م غه‌زه‌لا فارسی هه‌ر ژ ده‌ستپیکه‌ی هه‌تا دگه‌هسته سه‌رده‌می نوی بیخینه به‌ر قه‌کۆلینی دی گه‌هینه قی ئه‌نجامی کو د شعرا ته‌غه‌زولیا فارسی مه‌عشوقا می گه‌له‌ک ده‌گمه‌نه و ئه‌و وه‌سفین کو شاعرین ئیرانی بکارده‌ین زیده‌تر وه‌سفا وان زه‌لامانه کو سالۆخین ئافه‌رتان ل جه‌م وان هه‌نه، ب دهرپینه‌کا دی مه‌عشوق د شعرا فارسیدا پتر دوو نفضیه تاکو تاک نفض بیت و ئه‌و نفضی کو پتر بوویه جه‌ی گرنگییدانا شاعران نفضی نیره..)^(۵۷) یانکو ب دهرپینه‌کا دی ئه‌م دشین بیژین ته‌ه دیاردمیه (د غه‌زه‌لا فارسیدا ب به‌رده‌وامی هه‌بوویه و ل سه‌دان نوت ژ ته‌غه‌زولین ده‌ستپیکا قه‌سیده‌یی‌ن شعرا فارسییا که‌فن ب خو‌قه دگریت. ته‌ه دیارده ل سه‌رده‌می‌ن پشتی هنگی ژ (لگه‌ل هنده‌ک گۆهرینان) واته د شعرین شاعرین نافدارین وه‌کو حافز و سه‌عیدیا ژ به‌رده‌وام بوویه...)^(۵۸) که‌واته ب شیویه‌کی گشتی ته‌ه تایبه‌تمه‌ندیه زاله بسه‌ر شعرا کلاسیکیا فارسی.

سهرهتایا خویابوونا قی دیاردهیی د شعرا فارسیدا بۆ سهردهمی سامانیان دزقریت، ههر چهنده د شعرا سهردهمی سامانیدا ئاماژهکا وەسا ب قی دیاردهیی نەهاتیە دان لی چونکه ل قی سهردهمی هیدی هیدی غولامین تورک د دەولهتا سامانیدا بووینه خودان پله و پایهیین لهشکری و رۆلی خۆ دیتینه لهوما جارنا شاعران باسی جوانی و سهرنجراکیش بوونا فان غولامان کرینه، ب قی ئاواپی ئاماژهیین سهرهتایین شاهدبازیی د قهسیدهیین ئیکهمین شاعری ناقداری ئەدهبی فارسیدا واته (رودهکی) دهیته دیتن.^(۵۹)

وهرار و گهشهکرنا شاهدبازیی د شعرا فارسیدا بۆ سهردهمی غهزنهویان دزقریت. ل قی سهردهمی نیربازی و چهژیکرنا غولامان دیاردهیهکا باو بوویه. پرانیا سولتانین غهزنهوی گیرۆدهیین قی چهندی بووینه، تهناهت (سولتان مهحمودی غهزنهوی) زی غولامین خۆ ههبووینه و چیرۆکا چهژیکرنا وی و غولامهکی تورک ب ناقی (ههياسی) ب نافودهنگه^(۶۰)، ئەف دیاردهیه د شعرا قی سهردهمیدا ههتا وی رادهی بهیزه کو دشیین بیژین (د شعرا سهردهمی غهزنهویدا گهلهک ب زحمهت نموونهیین عشق و چهژیکرنا رهگهزی می دهینه دیتن)^(۶۱)

ل سهردهمی سهلجوقیان زی شاعران گرنگیدایه شاهدبازی و چهژیکرنا غولامان. گهلهک سهرهاتیین میژووپی زی ههته کو گرنگیدانا سولتانین سهلجوقیان ب شاهدبازیی پشتراست دکهن.^(۶۲) ب قی ئاواپی مهعشوق د پرانیا قهسیدهیین شاعرین سهبکی خوراسانی واته یین وهکو ((فهروخی، موعزی، مهنوجهری و نهنومری و... هتد ئەو شاهدین بازارینه کو بۆ ههمی کهسان بهردهستن. ئەقرو لکهل ئیکینه و سوباهی لکهل ئیکدی دینه. ئەف شاهده زی پتر ئەو غولامین تورکین تازهپیگههستی بوون کو موجهادان د هیرشین خۆ یین سهردهیین سیی و چواری کۆچی بۆ سهر دهقهرین (ماوراء النهر) وهکو ئخسیر گرتبوون و کربوونه کۆیلهیین خۆ و د ههر مالهکیدا دهاتنه دیتن))^(۶۳)

ههرچهنده کو وهرارا دیاردهیا نیربوونا مهعشوقان و شاهدبازیی پتر پهیههسته ب شعرا تهغهزولیا دهستییکا قهسیدهیا خوراسانی لی دیاره وهکو

گهلهك ژ ئه دگارین قه سیدهیی ئەف تاییه تهنه ندیه د غه زه لاین سه بکی عهراقیدا ژی هاتیه پاراستن (ته نانهت د ئیکه مین غه زه لاین فارسیین سه دی شه شی کۆچی ژی کو پاشی دبنه هیئینی سه رهلدانا غه زه لا پیگه هشتیا فارسیا سه بکی عهراقی ل سه دی حهفتی ئەف دیاردمیه هیه. د فان غه زه لاندای باسی چاقین خومار و زولفا دووتا و ژهه فجدابوون و بهه فگه هشتن و بهژنا وهکو سهروئ و سونبول بوونا زولفی و نیرگس بوونا چاقان و مهیگی ربوونا مه عشوقان هاتیه کرن لی تشتی ئاشکرا ئەفهیه کو مه عشوق نیره ته نانهت د شعرین (حافزی شیرازی) و (سه عدی شیرازی) دا ژی مه عشوق هه نیره ئەف نه ریه د غه زه لاین سه بکی عهراقیدا هند بهیزه کو (شاعر دهلیفی ددهته خو کو مینا مه عشوقه کی سه رهدهریی لگه ل شاهان ژی بکهت. بو نمونه پرانیا شعرین (حافزی شیرازی) ژی کو د رواله تدا دلدارینه د بنه رمتدا بو ستایشکرنا (شاه شوجاع) ی هاتینه فه هاندن^(٦٤)

هه ر لسه ر بناغهی به رده و امبوونا فی دیاردهیی ب دریییا هه بوونا شعرا کلاسیکیا فارسی، دشین بیژین کو شاهدبازی و نیریازی بوویه به شهك ژ نه ریت و لاساییکرنا شعرا فارسی و گه لهك شاعران لسه ر بنه مایی لاساییکرنی مه عشوقی نیر بکارئینایه. ب تاییهت شاعرین عارف و سؤفی چونکه هه ر ژ (سه دی حهفتی کۆچیه هندهك شاعرین نافدار دهینه دیتن کو وه سف و په سنا هه ر سی جۆرین مه شوقان دکهن واته جار په سنا کچ و ژنن جوان دکهن و جارنا باسی کورین نازک و سه رنجراکیش دکهن و جارنا ژی به ری خو ددهنه عه رشا ئیلاهی و په سنا خودی دکهن. پرانیا فان شاعران کو سؤفینه ژ لایه کیشه دلی وان ب عه شقین دنیا یقه هاتیه گریدان و ژ لایه کی دیشه باسی زوه د و باومرین عرفانی و هه ژیکرنا خودی دکهن و ژ لایه کی دیشه به رده و امی ددهنه په سن و ستایشا فه رمانه و دهسته لاتداران^(٦٥)، که واته ئەف دیاردهیه ب په نگه کی نوی بوویه به شهك ژ سؤفیگه ریا ئیسلامی. سؤفیان عه شقا په گه زی نیر وهکو په نگه ب گه هشتن ب عه شقا خودایی بکارئینایه. سؤفی د فی باومریدانه کو ئەو دشین ب په کا فی جۆره هه ژیکرنی بگه هه هه هه ژیکرنا حه قیقی یانکو راسته قینه کو هه ژیکرنا خودایی

مهزنه. دياره هندەك ژ فان سۆفیان ژى زیدەرۆیى د قى چەندیدا كریه و گەهشتینه قى قەناعەتى كو تەماشاكرا كورپن سنيله و كویریوون د قى چەندیدا هەر وهكو قى چەندییه كو ئەو تەماشەى جوانییا خودى دكەن یانكو د قى باومرییدا بووینه كو خودى د وینهیین جواندا دەرەكەفیت.^(٦٦) هەر ئەق چەندە ژى بوویه ئەگەر كو سۆفى واتایەكا جیاوازبەخشنە هندەك زاراقین تاییەت ب شەهەبازی، هەر بو نموونه (شاهد بوویه ئىك ژ زاراقین سۆفیان و بو وان كەسان هاتیه بكارهینان كو خودان دیمەكى جوان و سەرنجراكیشن و دبنە بەلگە بو شیان و هیزا خودایى مهزن...^(٦٧) سەرەرای هەولدا نا سۆفیان بو گوهرینا قى جورە عەشقى و ئاراستەكرنا وى بەرهق عەشقهكا ئیلاهی، ئەم نكارین هەمی دەمان قى چەندى ب دابران ژ هەفرەگەزخوازییا شعرا قەسیدەنقیسین سامانى و غەزنەوى و سەلجوقیان ل قەلەم بەدەین چونكە زۆریه ی جارن وینهیین تاییەت ب هەفرەگەزخوازیى هەمان وینهیین شەهەبازییا سەبكى خوراسانیه.

شەهەبازی و قەهاندا غەزەلان د وەسف و حەژیکرنا رەگەزى نیر كو د سەبكى خوراسانیدا گەهشتیه كوییتكا خو و پاشى کاریگەرییا خو ل سەر سەبكى عراقى كریه، ب ناویین جوراوجور رەنگشەدانا خو د شعرا کلاسیکیا کوردیدا هەبوویه و پرانییا شاعرین کورد کەفتینه ژیر کاریگەرییا مۆرکی شەهەبازیى شعرا فارسی.

تشتى بالكیش سەبارەت ب رەنگشەدانا شەهەبازی و زالبوونا وى بسەر دیمەنین غەزەلا دلدارییا کوردی ئەقەیه كو شاعرین کورد گەلەك جارن زانینه كو د غەزەلا واندا ئاراستەیهكا هەفرەگەزخوازیى هەیه، واتە گەلەك ژ غەزەلین وان بەروفاژى تیگەهشتنا مه یان بو هەر دوو رەگەزین نیر و مى هاتینه ئاراستەكرن یا هەفرەگەزخوازی د فان غەزەلاندا زاله و شاعری پتر گرنگی ب رەگەزى نیر دایه. دياره كو (نالی) هەست ب نیربوونا مەعشووقى د غەزەلا فارسیدا كریه و قیایه هەفسەنگیهكى بیخینه د ناقبەرا لاساییکرنا قى نەریتى شعرا فارسی و سروشتى خو :

دیرا ئىكى:

عیشقت که مه جازی بی، خواهیش مه که ئیلا کج
 شیرین کج و لهیلا کج و سه ما کج و عهزرا کج
 دیرا پینجی: کور وهک گوئی گولزاره، ئەمما سه مەری خاره
 وهک ههنگی چـزووداره، ههنگوینی موسه ففا کج
 دیرا یازدی: کور تازه و ته، مادام وه کوو خوشکی بی
 ئەمما که روا سه بزه، دیا کور و زیبا کج
 دیرا چواردی: جهننت پری ویدانه، خادیم هه می غیلانه
 خانم که تیدا حورین، یه کسه ره هه موو حسنا کج
 ... (نالی دیوان، ج ۱۶۵)

کج و کور دشین وهک مه عشوق رۆئی خو ببینن یانکو هه دوو
 سه رنجراکیش و جوانن ئی جوانیا کوری ناگه هیته جوانیا کچی، ده می
 (سه بزه) کو مه بهست ریهن دهرده کفن جوانیا کوری کیم دبیت و ناگه هیته
 جوانیا کچی. هه وهسا د بهه شتیدا غولمان خزمه تگوزارین حوریانن. ب
 شیوهیه کی گشتی شاعر چیژ و خوشیی د هه بوونا هه دوو ره گه زاندا دبینیت ئی
 ب دیتنا وی ره گه زئی می سه رنجراکیشتره. (کور) ب گولا گولزاری هاتیه
 لیکچواندن، ته ری و نازکیا گوئی ب جوانی و نازکیا کوری، سمبیل و ریھین
 کوری ژی ب ئیستریین گوئی هاتینه لیکچواندن پشتی دهرکهفتنا ریھ و سمبیلان
 ژی کور جوانیا خو ژ دهست نادهت به لکو هیشتا وهکو دیا یانکو په روئی
 نارمیشیه. پاشی کور و کج لگه ل حوری و غولمانین بهه شتی دهینه هه قبه رکر
 چونکه د بهه شتیدا غولام سه ره رای جوانی و بالکیشی پتر خزمه تکارین حوریانن.
 دیاره ئەه هه لویستی وی بوویه جهی گفتگو و دانوستاندنا شاعرین پشتی وی، بو
 نمونه ئەهه ب) د شعره کیدا کو لدویف شوپا (نالی) هاتیه فه هاندن بوچوونا خو
 سه بارهت فی چه ندی ددهته دیار کرن:

دیرا ئیکی:

دیرا ئیکی: بو ئەو که عیشقی بی، فه رقی نییه: کور، یا کج
 هه رچه نده که مه علوممه، فه رقی چیه، کور یا کج

دیرا چواری: کور، یا کچی سیمین تهن، ههر دوو گوئی یهك گوئشه
ههر دوو صه نه می ئیمهن، لاتسه کور و عوززا کچ
دیرا سیزدی: بی ههر دوو حه رامه عهیش، بی روکن و قهوامه عهیش
ئهو وهقته ته مامه عهیش؛ یومنا کور و یوسرا کچ
دیرا هه قدی: کور شاهیدی سهیرانی، کچ دل بهری په نهانی
بۆ بهزمی مه ههیا کور بۆ عهیشی مه حه للا کچ
دیرا بیست و سی: نالی که ئهوی دیبا، ئه ل بهته ده بوو وتبای
عه شقی که مه جازی بی، تالب مه به ئیللا کچ
... (ئهدمب دیوان)، ۸۹ ل، ۹۰

شعر د هه مان که شوهه وایی شاعرین قه سیده نئیسین کۆچکا سامانی و
غه زنهوی و سه ل جو قیاندا هاتیه پیشکیشکرن. ئه و کۆچکین کو پر بوون ژ جاریه و
غو مانان و به ردهوام مه جلسین مه یقه خوارن و سه ما کرنی ب خو ق دگرتن. د
وینه یین شاعریدا جاریه و غومان دهینه دیتن. شاعر دا کۆکی ل بالکی شبوونا ههر
دوو ره گه زان دکهت. ئه و کچ و کورین جوان ب سیمین تهن وه سف دکهت و وان ب
گولا گولزاره کی وه که ه ق دکهت و وان ب صه نه م یانکو بت وه سف دکهت یانکو
بت کو که له ک جاران د شعرا کلاسیکیدا بۆ مه عشوقی دهیته بکارهینان
ئیکچواندن یانکو خواسته که کو بۆ ههر دوو ره گه زان دهیته بکارهینان. کور
مه عشوقه که کو تو دشیی هه می جهان ب تایبهت ل که هشت و سهیرانان لکه ل بی
ئی کچ مه عشوقه کا نیهانیه یانکو کورین جوان بۆ ده می مه ستیی گونجاون و
کچ بۆ وی ده می باشن کو مه ستیا مرؤقی دکه هیته کوییتکی. شاعر ل داوییا
شعرا خو سه رمه رای دوو باره کرنا ئاخفتنا (نالی) ره خنی ژوی دگریت کو زید مرویی
د گرنگیدان ب عه شقا ره گه زی می کریه. یانکو ب ئاوایه کی نه راسته وخو
دا کۆکی لسه ر قی چه ندی دکهت کو عه شقا ره گه زی نیر عه شقه کا حه قیقیه
یانکو ب دهر برینه کا دی دقیت جهختی لسه ر عرفانی بوونا عه شقا ره گه زی نیر
بکهت. دیاره کو (حه ریق) ب ئاشکراییه کا زیده تر دهر برینی ژ قی چه ندی دکهتن و
ره خنی ژ هه لویستی (نالی) دگریت:

دیرا ئیکێ: عه‌شقت که حه‌قیقی بی تالب مه‌به ئیلا کور
 هه‌م حه‌زرتی له‌ولا کور و هه‌م یوسف والا کور
 دیرا سییی: عه‌شقی که به قومت بی مایل به‌ر مروه‌ت بی
 نه‌م دیوه که تالب بی ئیلا که ته‌له‌ب کا کور
 دیرا حه‌فتی: کچ ته‌بعی که‌ج و ناقص کور ته‌بعی ته‌ر و خالص
 هه‌م صوحبه‌ت و هه‌م جالس خو‌ش منقوره سیما کور
 دیرا یازدی: قامه‌ت که وه‌کو نه‌ی بی کی دیویه لو گه‌ل به‌ی بی
 نه‌م نیسه‌به‌ت نه‌خلاقه‌ ده‌رحه‌ق کچه یا کور
 دیرا دوازدی: سه‌د حه‌یفی که تو (نالی) به‌و پیرییه مندالی
 به‌م ته‌رزه له‌ عه‌شق نه‌دوی زیبا کچ و دیبا کور
 (حه‌ریق دیوان، ل ٤٦ - ٤٩)

(حه‌ریق) د قی باومریی‌دایه‌ کو پیدایه‌ گرنگی ب عه‌شقا کوری به‌یته‌دان
 چونکه عه‌شقه‌کا حه‌قیقیه‌، عه‌شقا کوری به‌یتره‌ و دانیشه‌تن و تیکه‌لی لگه‌ل
 کورین جوان باشتره‌ ژ کچین کو سروشته‌ی وان ته‌واو نینه‌ واته‌ نه‌و جوانیی د
 ره‌گه‌زی نیردا دبینه‌ت. کور خودان دیمه‌کی جوانتره‌، به‌ژنا کوری وه‌کو نه‌یی
 یانکو له‌قه‌نییه‌ یانکو لیکچواندنا به‌ژنا کوری ب له‌قه‌نی به‌رئاقلتر و گونجاوتره‌.
 راسته‌ کو د قان نمونه‌یان جیاوازی د ناقبه‌را بوجوونا هه‌ر سی شاعراندا
 هه‌یه‌ واته‌ (نالی) عه‌شقا ره‌گه‌زی می ب باشتر ژ ره‌گه‌زی نیر ل قه‌له‌م دده‌ت و نه‌ده‌ب
 د قی باومریی‌دایه‌ کو کور بؤ عه‌شقا حه‌قیقی و کچ بؤ عه‌شقا مه‌جازی
 گونجاون. حه‌ریق ژ ی پتر لایه‌نگری عه‌شقا ره‌گه‌زی نیره‌ و وی ب عه‌شقه‌کا
 حه‌قیقی ل قه‌له‌م دده‌ت لی ب شیوه‌یه‌کی گشته‌ی هه‌ر سی شاعر پشته‌فانیا قی
 نه‌ریتتی شعرا کلاسیکییا رۆژه‌لاتا ئیسلامی دکه‌ن کو پتر به‌ره‌می کاریگه‌رییا
 سه‌بکی خوراسانی و به‌رده‌وامبوونا وی د غه‌زه‌لا سه‌بکی عه‌راقیه‌، که‌واته‌ چیدبیت
 دیتنا وان بؤ قی بابته‌تی جیاواز بیت لی گرنگیدانا وان ب ره‌گه‌زی نیر و نه‌و وینه‌یین
 کو نه‌و بؤ نیشان‌دانا جوانیا مه‌عشوقی نیر بکارده‌ین هه‌ر نه‌و وینه‌نه‌ کو

شاعرین سهبکی خوراسانی ژ بهر نهو کارلیکا کو لگه‌ل مه‌عشوقی نیر هه‌بووینه ب
ئافراندنا وان رابووینه.

په‌نگشه‌دانا فی نه‌ریتی د شعرا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا ئیسلامی چه‌ندین
ئاراسته و حاله‌تین جیاواز ب خوڤه دگرت. جارنا گه‌له‌ک ئاشکرایه ب چ ئاویان
نکوئی لی ناهیه‌ته کرن و جارنا ژی ب تنی بریتیه ژ دووباره‌کرنا نهو په‌یفا و
لیکچواندنن تاییه‌ت ب ته‌غه‌زولا شاهدبازییا خوراسانی.

شاهدبازی یان هه‌فره‌گه‌زخوازی ب ئاشکرایی د قان نمونه‌یاندا ده‌یه‌ته
ده‌ینه دیتن:

شیرین وه‌کو خوسرمو پسه‌ری هورمزه جافه
چاو مامزه لیو قرمزه ئیمانسه‌زه جافه... (شیخ بهزا (دیوان) ل ۱۱۰)

شوخی ته‌رسا به‌چه‌یی، غاره‌تی دین و دلی کرد
نه دلی هیشت و نه‌تاقه‌ت، نه قه‌رارم به‌ خودا... (ئهمدب (دیوان) ل ۵۱)

سه‌روی ره‌وانه قامه‌تی لاوی ره‌واندزی
ئافاتی جانه غه‌مزیه‌ی چاوی ره‌واندزی
له‌و ناسیحانی ئی‌مه که بو دل دهمدن به‌ دز
دل ره‌نجه بوو نیگارم و دینی له‌وان دزی... (مه‌حوی (دیوان) ل ۳۸۵)

قیانا ره‌گه‌زی نیر و ئامازمدان ب هه‌فره‌گه‌زخوازی گه‌له‌ک ئاشکرایه. ل
دیرا ئیکئی شاعر ب هه‌سته‌کی سکسی و چیژ و په‌رۆشییه‌کا زۆر باسی
سه‌رنجراکیش بوونا ره‌گه‌زی نیر دکه‌ت. په‌یفا (پسه‌ر) واته کورچ گومانه‌کی
بو نیربوونا که‌سی وه‌سفکری ناهیلیت لی شاعر چاقین وی ب چاقین مامزی
وه‌که‌ه‌ف دکه‌ت. د نمونه‌یا دوویدیا ژی (ته‌رسا به‌چه) واته بجویک یان زارۆکین
مه‌سیحیان، کو گه‌له‌ک جارن د شعرا کلاسیکیا فارسیدا هاتیه بکاره‌ینان. د
نمونه‌یا سیییدا ژی ب ئاشکرایی باسی چه‌ژیکرنا ره‌گه‌زی نیر هاتیه کرن و (لاوی
ره‌واندزی) ئامازمیه‌کا راسته‌وخویه بو فی جوړه چه‌ژیکرنی، به‌ژنا فی لاوی ب دارا

سەرووی هاتیە لیکچواندن. خواندەفان و قەکۆلەر دشیین ب ریکا راقەکرنەکا
 عرفانی یان سۆفیگەری ئاراستەیا واتایا فان دیرا بگۆهرن لی نەشیین نکۆلیی ل هندی
 بکەن کو ئەق دیرین شعری مۆرکی هەقرەگەزخوازییا شعرا بەری قی قوناغی ب
 خۆقەدگرن. ئەگەر ئەق نەریتە د شعرا کلاسیکییا فارسیدا باو نەبا شاعرین
 کوردی نەدشیان وەسا ب رۆهنی و ئاشکرایی فان وینەیان پێشکیش بکەن.

سەرەرای نمونەییین سەری کو تیدا ب ئاشکرایی باسی هەقرەگەزخوازیی
 هاتیەکرن. پرانییا جاران شعرا کلاسیکییا کوردی گیرودەیا مۆرکی شاهدبازی
 یان هەقرەگەزخوازییا شعرا کەقنە. ئەقە ژی دبیتە ئەگەر شعر وەکو پیدقی د
 خزمەتا بەرجستەکرنا جوانییا ئافرەتی و نازکییا ویدا نەبیت. دشیین وەک نمونە
 ئاماژەیی بدەینە بکارهینان پەیشا (شاهد) کو مەعشوقی نیرە:

وھ کو بی شاهد و مەحبوب تە عومری خوە بوار

کارەکی رابە بکە وەقتە کو ئیشارە درەنگ ... (جزیری دیوان، ۳۳۹)

شاهد و ساقی و موطرب کول وی جەمع دبن

ژ خوەشی صوحبەتی یەک سالی د وان یەک چاخە ... (هادی دیوان، ل: ۶۴)

شاهیدان حەقیانە، نازی جوانی بفرۆشن وەلی

ئەم بە مال و دل رەضا نابیت و، سەر یەغما دەکا ... (کوردی دیوان، ل: ۵۷)

شاهد ئاماژەدانەکە بۆ حەژیکرن و فیانا رەگەزی نیر، ئەق وینەیه
 پەیوەستن ب میژوویا سەدان سالەیا وی هەقرەگەزخوازییا کو د سەقایی
 ئەرستوکراتییا کۆچکا دەستەلاتدارین تورک نەژاد و جفاکی ئیسلامیی رۆژەلاتا
 ئیرانییا هەبووێ. د نمونەیا ئیکیدا تەقایا دیرا شعری وینەیهکی پێشکیش دەت،
 شاعر پەشیمانە ژ قی چەندی کو ژیی خۆ بی شاهد و موترب و مەگیڕ بوراندیە
 یانکو وینە دەرپینی ژ داخباربوونا شاعری ل هەمبەر ژ دەستدانا دەلیقین خۆشیی
 دکەت، ژی ب رۆژەکی هاتیە لیکچواندن کو گەهشتیە دەمی ئیشاری و چ نەمایە
 ب داوی بەیت. نمونەیا دوویی ژی هەمان وینەیی دیرا ئیکي ب ئاویەکی دی

پیشکیش دکهت؛ دهمی شاهد یانکو مهعشوقین روی جوان و مهگیر و موترب کوم دبن مهجلسهکا و هسا دهیته سازکرن کو تیدا هر سالهک دبیه دهمهک یانکو ئیده مروّف ههستی ب دهریزبوونا دهمی ناکهت. د نموونهیا سیی وهسفا شاهدهکی دهیتهکرن کو نه ب تنی دل و مائی مروّفی ب تالان دبهت بهلکو قهستا کوشتنا مروّفی ژی دکهت.

ژیلی بهشداربوونا شاهی وهکو مهعشوقی نیر د شعرا کلاسیکییا کوردیدا، گهلهک وینه هاتینه تهرخانکرن بو وی دهمی کو شاهی شاعری بهرهف قوناغا سنیهی قه دجیت و ریه و سمبیلین وی خویا دبن و دبنه ئهگهر کو ئهو جوانی وبالکیشییا خو یا بهری ژ دهست بدهت. پرانیا جاران بو بهرجستهکرنا فی دیمهنی وینهی (سهبزه) یان (خهتی سهبز) یان (خهتی نهوخیز) دهیته بکارهینان. ئەف وینهیه (د قهسیده و غهزه لا فارسیدا هاتیه بکارهینان. مهعشوقی نیر بهری ریهین* وی بهین جوان و سهرنجراکیشه لی دهمی ریهین وی دهین جوانی و سهرنجراکیشبوونا خو ژ دهست ددهت)^(٦٨) :

تا له دموری لیوی ئالی خهتتی سهبزی بوو عهیان

عاشقانی جومله وهک بهنگی دهبنم گیژ و ویژ... (مهحوی دیوان)، ل ١٩١ - ١٩٢

چونکه نرخي ماچی تو گوړی هه موو دهست و دوعان

خهتتی نهوخیزت وهکو زولفت خودا پیری نهکا... (حاجی دیوان)، ل ٥٦

زولفی بو دهفی هوجوومی لهشکهری سولتانی خهت

کهوته خاک و سهرکشی دانا وهکو عههدی ئهلهست

با وجودی نهوجوانی خهتتی سهوزی دهرکهوی

عههد و پهیمانی نهبوو موو بویه پشتی پی نهبهست... (حاجی دیوان)، ل ٦٢

له بهر نهوخیزی سه بهری دموری لیوت

تهنم کاهیده میسلی بهرگی کایه... (حاجی دیوان ل ١٢٥)

نەشتەری موژگانی تو هاتوتە سەر سەفحەى دلم
هەر خەتى بوو، غەیری خەتتى سەبزی تو پاکی کراند... (حەریق (دیوان)، ج ٤١)

گورەیی شەورەنگ و خەتتى سەبزو زولفت کافیه
بو عەزابی مە چ لازم بەند و زنجیر و طەناب... (ئەدەب (دیوان)، ج ٦٢)

تەفایا فان دیران باسی وان کورپین سنیلە دکەن، ئەوین کو ژنوی ریهین
وان دەین و ئەف چەندە ژى دبیتە ئەگەر کو جوانی و بالکیشیا وان وهکو بەری
نەمینیت. داڤین ریه و سمبیلان خەتەکی تازەشینبوویە کو بەرهف زیدەبوونی
دجیت، ئەف چەندە ژى شاعری ئازاردەت، جارنا ژى شاعر فی خەتى ب سوپا یان
لەشکەرەکی وهکەهف دکەن کو هیرشی دکەت دیمی شاهی کو ئەو ژى
گەلەک جارن ب سولتان یان وهلاتەکی دەیتە لیچواندن. شاعر پرانیا جارن فی
چەندى ب ئاریشه ل قەلەم نادەن داکوکی ل بەردەوامبوونا عەشقا خو بو شاهد
یان مەعشوقی نیر دکەت. ب دیتنا مە ئەف دیرین نالی ژى ئاماژەدانەکە ب (خەتى
سەبزه) و عەشقا رەگەزى نیر:

برۆت بالی هومای سایەى سەری سولتانی حوسنت بوو
خەتت هات و ووتی: من ناسیخی توغرایى خوندکارم... (نالى (دیوان)، ج ٢٨٤)

ل قیری (خەت) یانکو داڤین تازە شینبوویین ریه و سمبیلان ناسخی
جوانیا داڤین زولفا خەلەکن، واتە چەوا هەندەك ئایەتین قورئانی هەندەك ئایەتین
دی نەسخ دکەن، خەتى سەبزو ژى جوانیا دیمی مەعشوقی ناهیلیت. ل قیری
مرۆڤگەرایى ژى هاتیه بکارهینان چونکە ئاخفتن کو ژ ئەدگارین مرۆڤانە هاتیه دان
بال خەتى سەبزو.

حەماییل کە دەمی تیغت لە حەلقەى گەردنی
مەگەر تیراو بېم بەو رەنگە، تینووی ساعیدی یارم... (نالى (دیوان)، ج ٢٨٦)

بكارينانا (دهمی تیغ) زندهتر لگه‌ل ساخله‌تین مه‌عشوق یان دلدارى نیر
دگونجیت، ده‌ف و لیف ب تیغ یانکو کیری هاتیه لیکچواندن، ئەفه ژى ژیه‌ر وان
داقین ریه و سمبیلان کو تیژن و گهرده‌نا شاعری بریندار دکن.

پرانیا جاران ئەم نه‌شیین هه‌بوونا وینه‌یین تاییه‌ت ب هه‌فره‌گه‌زخوازی
بکهینه پیشه‌ر بۆ هه‌بوونا هه‌زا هه‌فره‌گه‌زخوازی لده‌ف شاعرین کلاسیکیین کورد
یانکو وه‌کو گه‌له‌ک ژوینه‌یین دین شعرا کلاسیکیا کوردی ره‌نگه ئەفه وینه‌یه
ژی په‌یوه‌ست نه‌بن ب ئەزموون و ژيانا شاعریه‌ واته ب ریکا لاساییکرنا نه‌ریتین
شعرا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا ئیسلامی هاتبنه‌ نا‌ف شعرا کلاسیکیا
کوردیدا. مه‌به‌ستا مه‌ به‌رگریکرن ژ شعرا کلاسیکیا کوردی نینه. ئەم دق
باومرییداینه کو چیدبیت گه‌له‌ک جاران راستیه‌ک ژى بۆ هه‌بوونا فی‌ حه‌زی لده‌ف
شاعرین کورد هه‌بیت لی ئەگه‌ر ئەم هه‌بوونا وان نمونه‌یین شعری کو مؤرکی
شاهدبازی ب وان‌شه‌ دیاره بکهینه پیشه‌ر بۆ هه‌فره‌گه‌زخوازیونا شاعری پویسته
یان پرانیا شاعرین کورد ب نیربازل قه‌له‌م بدمین یان وان ب سۆفی و عارفین
شاهدپه‌رست بزانی؛ له‌وما یا باش ئەوه کو هشیارانه سه‌رمه‌ردیری لگه‌ل نمونه‌یین
ب فی ره‌نگی بکهین.

نکو لی ل هندی ناهیته کرن کو شاهدبازی کاریگه‌ریه‌کا مه‌زن کریه
سه‌ر شعرا کلاسیکیا کوردی و بوییه جو‌ره نه‌ریته‌ک واته هه‌می دهمان په‌یوه‌ست
نینه ب واقع و ئەزموونا ژيانا شاعری ب خو، بۆ نمونه هنده‌ک جاران هه‌ر وه‌کو
شعرا فارسیا سه‌بکی عه‌راقی ب تاییه‌ت شعری حافزی د ستایشکریندا ژى هه‌مان
سالو‌خین کو بۆ ئافه‌رتی ده‌ینه بکاره‌ینان ده‌ینه‌دان بال زه‌لامی ژى. ئەم دشین وی
شعرا (کوردی) وه‌ک نمونه‌ بینین کو تیدا پیروزبایه‌یا جه‌ژنی ل (عوسمان
به‌گی بابان) دکه‌ت:

جانا ومه ئەم جه‌ژنه به قوریانی سه‌رت بم

بۆ تیری قه‌ضا چاوی هه‌سوودان سوپه‌رت بم

شادن له ته‌ماشای نه‌ظه‌رت مه‌حرم و ئەغیار

مروه‌ت نییه ته‌نها هه‌ر ئەمن دمه‌ده‌رت بم... (کوردی (دیوان)، ل: ۲۸۸)

وهكو خويایه (كوردی) وهكو مه عشوق سه رهدهریی لگه ل (عوسمان بهگی بابان) دکهت، ههر وهكو وی ئەف پیروزیهایه کو پتر ستایشکره ئاراستهیی خوشتشییا خو کریه، ئەف ههتا وی رادهی کو ل دیرا ههفتی دبیزیت:

بۆ قهتلی منی خهسته موژهت ههر وهكو تیره

ئهی من به فیدای تیری نیگای پر خهترت بم ... (كوردی (دیوان)، ۲۸۸)

رهنگه لدویف تیگههشتنا پرانیا خواندهقانیین شعرا كوردی لیكچواندنا مژیلانكان ب تیران وینهیهکی تاییهت بیت ب وهسفرنا کاریگهرییا جوانییا ئافرهتی لی بهروفاژی فی چهندی ل قیری بۆ ستایشکرنا رهگهزی نیر هاتیه بكارهینان. ههر ب فی رهنگی (هادی) زی د ستایشا (شیخ عبدالقادرئ ههزانی) دا دبیزیت:

ئهو شهپالا نازکا پور جهمالا نازکا سیمین بهمدن

دین و دل برژ ههر کس با دهف و چهنگ و رهباب

ئهنز گونههکارم و ههزین و بی کس و بی مایه مه

کهلبی دهرگاهی تویهم، رهحمهتی ئەز یهک حوواب... (هادی (دیوان)، ۷۲)

ل قیری زی وهسفیین وهكو (شهپالا نازک) و لیكچواندنیین وهكو (سیمین بهمدن) بۆ سالوخدانا (شیخ عبدالقادرئ ههزانی) هاتییه بكارهینان و ئامازهنه بۆ بهردهوامبوونا مؤرکی شاهدبازیی د شعرا کلاسیکییا كوردی.

ههرچهنده کو د شعرا کلاسیکییا سهرب دیالیکتا گۆرانیه پتر ههست ب ههبوونا نازکی و جوانییا تاییهت ب ژنی دهیته کرن و شاعر گرنگیه کا تاییهت ددهنه فی چهندی لی شعرا فی دیالیکتی زی کهفتیهی ژیر کارتیکرنا فی دیاردهمی، بۆ نموونه (مهولهوی) سههرمای قههاندنا شعرین پرسۆز و کاریگهر بۆ عشق و کۆچکرنا (عهنهر خاتوون) ههفزینا خو، شعرین وهها ههنه کو دچنه چارچوو فی ههشقا رهگهزی نیر، ئەف چهنده د دوو شعرین ویدا ب ئاشکرایی دهیته دیتن:

خالۆی مه‌نزلچى سه‌رکرده، سه‌رکرده‌که‌ی دهرد
ته‌مام به‌ تۆبى، ئای یه‌ چيشته‌ که‌رد
وه‌ختى به‌و گه‌ردون سيمى سافه‌وه
چون وه‌ش غه‌زالان وه‌ بووى ناهه‌وه... (مه‌وله‌وى (ديوان)، ٢٢٨)

مه‌وله‌وى داخياربوويه ب مرنا كوره‌كى جوان، ئه‌ه‌ف كوره‌ ده‌مى لگه‌ل
هنده‌ك كه‌سان مژيلى نيچيرى بوويه گيانى خو ژ ده‌ست دايه‌. شاعر گازنده‌يان ژ
سه‌روكى نيچرفانان دكه‌ت كو بوچى باش چاقى خو نه‌دايه‌ قى كورپى، ئه‌و باسى
عه‌شق و په‌رۆشى و خوئيليبيا خو بو قى كورپى دكه‌ت. گه‌رده‌نا وى ب زيشى سافى
وه‌كه‌ه‌ف دكه‌ت، هه‌روه‌سا د وينه‌يه‌كى ديدا جوانيبا قى كورپى وه‌كو جوانيبا
غه‌زاله‌كى ل قه‌له‌م دده‌ت.

نه‌ ئاهينگه‌رى، نه‌ ئاهينگه‌رى
ئارو راكم كه‌فت نه‌ ئاهينگه‌رى
ديم كه‌ نيشه‌ بى كانى گه‌وه‌رى

ياده‌م مه‌ده‌منا زولف عه‌نه‌رى... (مه‌وله‌وى (ديوان)، ٤٩٣)

ل قيرى (مه‌وله‌وى) باسى هندى دكه‌ت كو چه‌وا ديتنا كوره‌كى جوان
كو مژيلى كارى ئاسنگه‌رى بوويه كارىگه‌رى لسه‌روى كرىه‌. شاعر ب ئاشكرايى
باسى عه‌شق و هه‌ژيكرنا خو بو قى كورپى دكه‌ت. ئه‌ه‌ف كوره‌ ب كانا گه‌وه‌هران و
زولفا وى زى ب عه‌نه‌رى ده‌يته‌ ليكچواندن.

ئهو دشين بيژين كو بكارهينانا هنده‌ك وينه‌يين تاييه‌ت ب شاه‌دبازيى يان
بكارهينانا وينه‌يين تاييه‌ت ب وه‌سفرنا ره‌گه‌زى مى بو وه‌سفرن و ستايشكرنا
ره‌گه‌زى نير به‌ره‌مه‌ى كارليكا شاعرين سه‌رده‌مى عه‌باسيان ب تاييه‌ت بين ده‌قه‌را
خوراسانى لگه‌ل واقعى وان يى جفاكى بوويه شاعرين پشتى قى سه‌رده‌مى هه‌ر
به‌رده‌واميدايه‌ بكارهينانا شاه‌دبازيى و هه‌ولداينه‌ قى چه‌ندى بو مه‌به‌ستين جياواز
بكاربينن.

٣.٢.١.١.٣. زالبوونا مؤرکی لهشکهریی شعرا کهفن لسهر وینهیان:

عهره ب ههر ژ کهفتنترین سهردهمان تهقلی جهنگ و شهران بووینه ههتا وی رادهی کو دشین بیژین تهفایا عهره بان مژیلی فی کاری بووینه. کارقهادانا شهران لسهر وان هند بهیزبوویه کو ههمی لایه نین ژیا نا وان کهفتینه ژیر کاریگهرییا شهری، د نافان لایه نانداندا زمان و ئهدهب پتر ب شهریشه هاتینه گریدان. جهنگ ژیدمرهکی سهرهکیی خه یالا شاعری عهره بی و ئامرازهکی سهرهکیی ئافاکرنا وینهیین شعریه.^(٦٩)

عهره ب بهری ئیسلامی مژیلی جهنگین خو یین قه بهلی بوون و پشتی هاتنا ئیسلامه تیژی شهرین د ناقبهرا موسلمان و نه موسلمانان و پاشی د ناقبهرا عهره ب و فارسان یان عهره ب و رومیان دهینه دیتن، ههر ب ریکا فان شهران عهره ب کههشتنه باکورئ نه فریقیا و ئهده لوسی.^(٧٠) تشتهکی ناساییه کو ئه و شاعری د سهقایه کی و هسادا بزیت و بهشهک بیت ژ کوچکا خه لیفه ی و کاری وی یی سهره کی ستایشکرنا خه لیفه ی بیت دی گرنگیه کا زور ددهته وهسفرنا شهر و سهرکهفتنن خه لیفه ی و چهوانییا شکهستن و لاوازبوونا دوژمنان د مهیدانا شه ریدا.

گرنگیدانا شاعرین عهره ب ب شهران ب تنی بریتی نینه ژ وهسفا شهران و چهکین شهری و شانازیکن بسهرکهفتنن سهر بازی به لکو فان سنووران دبهزینیت و تهقلی هزر و خه یالا وان دبیت، ههتا وی رادهی کو ئیدی شاعری عهره ب ب تنی ب ریکا دیمه نی شهری کو د هزرا ویدا جیگیر بوویه دهرپرینی ژ واتایین دین شعری دکهت. شاعرین عهره ب د لیچواندن و خواستنن خودا گه لهک په نایی بو شهری و پیوستین شهری و واتایین گریدای ب شهریشه دهن و ب فی ریکی وینهیین خو یین شعری دنافرینن. ئهفه ب خو ژ نیشانا بهرنیاسبوونا دیمه نین شهری و پیوستین شهری د هزرا خوانده فاناندایه. ئهف نیژیکی و بهرنیاسبوونا شهری

بهره‌مه‌ی کاونانین جشاکین وی سهرده‌می بوون سهرده‌مه‌ک کو تیدا شهر
لایه‌نه‌کی سهره‌کی ژيانا خه‌لکی و شاعری بوویه.^(۷۱)

دیمه‌نین شهری وه‌کو کوشتن و خوینرشتن ژ وینه‌یین باو و
سهرنجراکیش بوون لده‌ف عه‌ره‌بان، ژیه‌ر هندی شاعرین غه‌زه‌لی چ یین بی‌ پهرده و چ
یین پاک ل ده‌می وه‌سفرنا جوانییا ژنی و باسکرنا کاریگه‌رییا وی و وینه‌کرنا
په‌رۆشییا خۆ بو جوانییا ژنی، شهر و نامرازین شهری و واتایین په‌یوه‌ست ب شهری ب
بیافه‌کی بپیت و ده‌وله‌مهند زانینه بو به‌رجسته‌کرنا خه‌یالا خۆ. نه‌و شیاینه ب فی
ریکی گه‌له‌ک لی‌کچواندن و خواستن پی‌شکیش بکه‌ن، هه‌رچه‌نده کو دیراتیه‌کا
زور د ناقه‌هرا بیافی دلداری و شه‌ریدا هه‌یه، یی ئیکی هه‌ست و سۆز و په‌رۆشیه وی
دووئی که‌رب و نه‌فیانه، لی به‌ری‌خۆدانا شاعری که‌فن بو هه‌ر دوو بواران بوویه
ئه‌گه‌ری نی‌زی‌کبوونا وان چونکه هه‌ردوو ژیدمرین ئیش و ئازارین وی بوون. چه‌وا وی
هه‌ست ب ئازار و نه‌خۆشییا دویربوونا خۆشتشییا خۆدکر، وه‌سا هه‌ست ب ئازار و
نه‌خۆشییا هه‌بوونا دوژمنه‌کی دکر کو ره‌نگه‌ ببا ئه‌گه‌ری ژناقچوونا وی،
ژیه‌ره‌ندی د وینه‌یی دوژمنی خۆ دا خۆشتشییا خۆ ددیت و د وینه‌یی خۆشتشییا خۆدا
وینه‌یی دوژمنی ددیت له‌وما تشته‌کی سه‌یر نینه کو شاعری عه‌ره‌ب خۆشتشییا خۆ
وه‌کو دژمنه‌کی بده‌ت خویاکرن کو دخوازیت خویا وی بریزیت. هه‌ر لسه‌ر فی
بناغه‌ی نه‌و گه‌له‌ک جارن خۆ ب کوشتی ده‌ستی خۆشتشیین خۆ د شهری
ئه‌فینیدا وینه‌ دکه‌ن واته نه‌و دبنه‌ کوشتی و یارا وان دبیت بکوژ و عه‌شق زی دبیته
مه‌یدانا شهری و گه‌له‌ک جارن ژی ئامازه ب زۆربوونا ژماره‌یا کوشتیان یانکو
عاشقان ده‌یته‌دان.^(۷۲) دهنده‌ک وینه‌یاندایار بکوژه‌که کو چه‌کی خۆ یی
بهره‌ه‌فکری بو کوشتنا شاعری، گه‌له‌ک جارن نه‌ف چه‌که تیروکفانه کو ژ
دویرفه‌ کاریگه‌ریی دکه‌ته سهر شاعری. شاعری عه‌ره‌ب گه‌له‌ک جارن جوانییا
خۆشتشییا خۆ ب چه‌کین شهری وه‌سف دکه‌ت واته جوانیین وی ب شیرین تیژ و رم
و تیر و کفانی وه‌که‌ه‌ف دکه‌ت بو نموونه‌ نی‌رین و چاقین وی ب شیر و تیران هاتینه
لی‌کچواندن.^(۷۳)

نكۆلى ل پهيوهستبوونا سهقايى كۆچكان ب جهنگاومران و لهشكهريان و دهنگوباسين سهركهفتين سهربازى و تهنانهت بهشداربوونا گهلهك ژ شاعرين كهفن د شهراندا ناهيتهكرن. شاعرين سهردهمى قهسيدهيى كو ئهركى سهرهكيى وان ستايشكرن بوو كارليكهكا راستهوخو لگهل ديمهين شهرى ههبوون. تشتهكى ئاساييه كو ئهف شاعره ل دهمى ستايشكرنا دهستهلاتداران كو پرانيا جاران سهركردهيى لهشكهري ژى بوون، پهنايى بو ديمهين شهرى بهن. ههر لسهر فى بناغهى تشتهكى ئاساييه كو ئهف چهنده د شعرا فارسيا سهبكي خوراسانى ژى كو لسهر بناغهيى لاساييكرنا قهسيدهيا عهرمبى و د سهقايى كۆچكاندا سهرهلدايه بهيته ديتن. (شعرا فارسى د سهقايهكى سهرهلدايه كو كياني جهنگاومرى بسهر پرانيا دهستهلاتدار و رۆلهيىن جفاكى زال بوويه ههر ئهف چهنده ژى بوويه ئهگهر كو پتر گرنگى ب قهسيده و مهسنهويان بهيتهدان و غهزهل بهيته فهرامۆشكرن. د قهسيدهياندا پتر گرنگى ب فهتحان هاتيهدان واته ئه سهركهفتين لسهر دهستى شاه و سولتانان هاتينه توماركرن. سالوخين سوارچاكبوون و شارمزابى د تيرهاقيژى و بكارهينانا شيرى بو ستايشكرنى هاتينه بكارهينان)^(۷۴).

د شعرا فارسيدا ژى ههمان كاريگهرييا شهرى لسهر شعري دهيته ديتن يانكو شهر دبيت بهشهك ژ هزر و خهيال شاعرى و شاعر ب تنى ب وهسفرنا شهرى رازى نابيت بهلكو گهلهك وانا و مهبهستان ب ريكا بكارهينانا رهگهز و وينهين تايهت ب شهرى پيشكيش دكهت. (شعرا فارسى ب تايهت يا ليريكى ل ههمى سهردهمان و تهنانهت ههتا نهو ژى ژ لايى وينهيانقه (مهبهست وهسفا خوشهويستانه) پهيوهنديهكا نهچراو لگهل سويا و ژيانا سوپايانقه ههيه. ههر ژ سهدى پينجيظه نموونهيى ژيانا لهشكهري و ئامرازين گريداى ب ژيانا سهربازان د شعرا فارسيدا دهينه ديتن و ل سهردهمين پشتى هنگى ژى وهكو نهريت يانكو لاساييكرنهكا ئهدهمى ئهف چهنده د نا شعرا فارسيدا بهردهوام بوويه)^(۷۵).

وهكههفهيهكا زۆر د ناقبهرا مؤركى لهشكهري شعري و وينهيين شعري د
 ناقبهرا شعرا عهरेبى و فارسيدا دهيته ديتن، ئەم دشيين گهلهك جاران باسى
 لاساييكرنا شاعرين فارس ژ شاعرين عهरेب ژى بكهين، لى لگهل هندى ژى ئەف
 چهنده ب رهنكهكى بهرفرهتر و بهيزتر د شعرا فارسيا سهبكي خوراسانيدا دهيته
 ديتن، ئەگهري فى چهندى ژى سهرهلدان و بهيزكهفتنا نييربازيى يانكو شاهدبازيى
 د جفاكى وي سهردهميدايه. (شاهدبازيى رۆلهكى سهرهكى د وهرارا گيانى
 لهشكهري د قهسيدهيا فارسيدا ههبوويه. ههبوون و بهربهلاقبوونا دياردهيا
 ههقرهگهزخوازيى ل رۆژهلاتا ئيرانى ل فى قوناغى بابتهكى بهرنياس و ناشكرايه
 و دياره كو ههبوون و بهردهوامبوونا شهران بوويه ئەگهركو خهلكى خوراسانى ژيو
 بجههينانا نيازين خو بين سكسى بهري خو بدنه غولامين تورك و ب فى ئاوايى
 نييربازي بوويه بهشهك ژيانا خهلكى فى دهفهرى)^(۷۶).

د قهسيدهيا فارسيا سهردهمى غهزنهويان كو ب دهستپيكا سهردهمى
 دهستهلاتداریيا توركان د ميژوووييدا دهيته ل قهلهمدان پرانيا جاران مهعشوق
 سهريازهكى توركه، لگهل دهرابازبوونا دهى ههر ئەدگارين قان غولامان وهكو
 قييرين و بى وهفایى و ستهمكاربوون و بى سۆزبوون و خوینريژبوون بوونه
 تاييهتمهنديين مهعشوقان د شعرا فارسيدا، تهنانهت تاييهتمهنديين لهشى ژى ههر
 تاييهتمهنديين وانن وهكو چاقين تهنهگ، كهمهري باريك، بهژنا بلند، زولفا
 گریدای، ههر بۆ نموونه گهلهك جاران مهعشوقى قهسيدهنقىسى ب نافودهنگى فى
 سهردهمى واته (فهروخىي سيستانى) سهرههنگهكه يانكو ژ شعرين وي وهسا خویا
 دبیت كو چهژ سهرههنگهكى كرية^(۷۷*). ب فى ئاوايى ئەم دشيين بهلاقبوون و
 گهشهكرنا فى دياردهيى د قهسيدهيين سهبكي خوراسانيدا ب دوو فاكتهرانشه
 گریديهين، ژ لايهكيشه ههبوونا مهعشوقى لهشكهري و ژ لايهكى ديژه
 گهشهكرنا شعري د سهقايى كوچكان و ئاراستهكرنا شعرا ستايشكرنى بۆ وان
 دهستهلاتداران كو بخۆ جهنگاوهر و لهشكهري بوون^(۷۸).

نیربوونا مه‌عشوقان و هه‌بوونا غولامین جه‌نگاوهرین تورک نه‌ژاد و سه‌قایی
 کۆچکان کو راسته‌وخۆ په‌یوه‌ستبوو ب شهر و سه‌رکه‌فتنن له‌شکه‌ری و
 داگیرکرنی بوونه‌ ئه‌گه‌ر کو مۆرکه‌کی له‌شکه‌ری بسه‌ر قه‌سیده‌یا سه‌بکی
 خوراسانیدا زال ببیت لی تشتی بالکیش ئه‌فه‌یه کو پشتی ب دویم‌هه‌یکه‌اتنا وان
 هه‌لومه‌رجان شعرئ ئه‌ف مۆرکه ژده‌ست نه‌دایه و ئه‌ف چه‌نده وه‌کو نه‌ریته‌ک د
 شعریدا به‌رده‌وام بوویه. ب ده‌رپرینه‌کا دی شعرا سه‌بکی خوراسانی ب تاییه‌ت هه‌تا
 سه‌دی پینجی کۆچی ژبه‌ر ئه‌و نیژیکیا کو لگه‌ل شه‌ری هه‌بوو ته‌قلی وینه
 وره‌گه‌زین شه‌ری بوویه لی پشتی فی سه‌رده‌می ب تاییه‌ت پشتی لاوازبوونا
 قه‌سیده‌یی به‌یزکه‌فتنا غه‌زه‌لی ئه‌و مۆرکی له‌شکه‌ریی زال بسه‌ر وینه‌یان پتر
 بریتیه ژ لاساییکرنا شاعرین سه‌بکی خوراسانی، یانکو (لگه‌ل سه‌ره‌لدانا غه‌زه‌لی و
 وه‌رارا وی د شعرا فارسیدا... شاعرین فارس هه‌ولداینه ب ریکا ره‌گه‌زین سه‌ریازین
 شعرا که‌فن هنده‌ک وینه‌یین نوی بئافرینن لی هنده‌ک جارن نه‌شیاینه خو ژ
 وینه‌یین سواوه‌یین شعرا به‌ری رزگاریکه‌ن لی لگه‌ل هندئ ژئ هه‌ولداینه د
 چارچوو‌فی قان وینه‌یاندا ب داهینان و نویکرنی رابن واته ب ریکا په‌نابرن بو خواستن
 و لیکچواندن و نامرازین دین وینه‌سازی رهنه‌گی ئه‌ده‌بی به‌خشنه قان
 ره‌گه‌زان^(٧٩)، واته زالبوونا مۆرکی له‌شکه‌ری لسه‌ر وینه‌یان د شعرا سه‌بکی عه‌راقی
 کو تا رادمیه‌کی زۆر دویره ژ سه‌قایی کۆچکان و شه‌روشان، هه‌ر وه‌سا ته‌قلی
 عه‌شق و سۆفیگه‌ریی بوویه پتر دچیته چارچوو‌فی دووباره‌کرنا واتاینن که‌فن ب
 ئاوايه‌کی نوی و هنده‌ک جارن ژئ دچیته بن سیبه‌را لاساییکرنه‌کا نیگه‌تیش.

د شعرا کلاسیکیا کوردیدا ژئ کو به‌شه‌که ژ پرهموی لاساییکرنا شعرا
 کلاسیکیا رۆژه‌لاتا ئیسلامی و پتر که‌فتیه ژیر کاریگه‌ریا سه‌بکی عه‌راقیا
 شعرا فارسی، ئه‌ف ره‌گه‌زین له‌شکه‌ریین شعرا که‌فن دهینه دین، ب تاییه‌ت د
 وینه‌یین گریدای ب دلدارییقه. شاعرین کلاسیکیین کورد ب ریکا بکاره‌ینانا ئه‌و
 وینه‌یین کو مۆرکی له‌شکه‌ری لسه‌ر وان زاله کاریگه‌ریا یاری دده‌نه دیارکرن، ئه‌م
 دشیین که‌له‌ک جارن ئاویته‌بوونا عه‌شق و شه‌ری د وینه‌یاندا ل ژیر سیبه‌را ئه‌زموونا

شاعرین عەرب شەرّفه بکهین، ئی پەیوهستبوونا بهیژا شعرا کوردی ب شعرا کلاسیکیا فارسی مه بهرهف هندی هان ددهت کو هزرا خو د بهردموامبوونا مؤرکی لهشکهیری شعرا فارسی کو تیکه له لگه ل شاهدبازی ژی بکهین. د شعرا فارسیا سهبکی خوراسانی پرانیا جاران مه عشوقی نیر تورکین لهشکهیرینه، واته ئەفه بهشه که ژ واقعی سهبکی خوراسانی کو د شعرین سهبکی عهراقی ژی هاتیه بکارهینان. ئی هه رهفه وینهیه جارنا ژلای شعری کورد ژی هاتیه بکارهینان:

نهوهك هەر چاوی مهسته خوشی مهسته

بهلادا دی که دی وهك تورکی مهسته... (مهجوی دیوان، ۱۰۴)

ل قیری شاهدبازی ب مؤرکی خویی لهشکهیری و جهنگاومری خویادبیت. وینهیی سهربازهکی تورکی سهرخوش هاتیه پیشکیشکر واته هه مان سهربازین تورک کو سهرمای جوانیا خو مهترسیدار بوون و کهس نه دویریا زوی ب زوی خو نیزیکی وان بکهت. (*)

(نالی) ژی د وی شعرا خۆدا کو چیدبیت بو وهسفا سوپایی میرنشینی بابان قههاندبیت تارادهیهکی زور د سهقای شعرا سهردهمی غهزنهویان دژیت، ئەو شعرین کو تیدا وهسفا جهنگاومرین تورک دهاته کرن، ئەوین ژ لایهکیشه جوان و سهرنجراکیش بوون و ژ لایهکی دیشه جهنگاومر بوون:

ئهم تاومه مومتازه کهوا خاسهیی شاهن
 ئاشوویی دلی مهمله کهت و قهلبی سوپاهن
 سهف سهف که دموهستن به نه زهر خهتتی شوواعن
 حهلقه که دبهستن وهکو خهرمانهیی ماهن
 نه رگس نیگهه و ساق سهمهن، کورته بهنه فشه ن
 موو سونبول و روومهت گول و هم لاله کولاهن
 گولزاری دمر و دهشتن و غیلمانی بهههشتن

(نالی دیوان، ج. ۳۵۰ - ۳۵۱)

ئەف سوپایی کو (نالی) وەسفا وی دکەت پتر نیژیکی وان وەسفا نە کو بو سوپایی سولتان (مەحمود غەزنەوی) یان (مەسعودی غەزنەوی) دەاتنە بکارهینان، کۆمەکا کەسان کو ژ لایەکیقە سەریاز و جەنگاومەرن و ژ لایەکی غولامین جوان و سەرنجراکیشن، ل دەمی شەری قەهرەمانانە دجەنگن و ل دەمین دی ژی دبنە ئالاقەک بو رابواردن و خوشگۆزەرانیا دەستەلاتداران. لیکچواندنین وەکو (نەرگس نیگە، ساق سەمەن، کورته بنەفشە، روومەت گول و موو سونبول، لالە کولاه یان لیکچواندنا سەریازان ب غیلمانان) لگەل ساخلەتین جەنگاومەرن ناگونجیت ب تنی ل وی دەمی نەبیت کو ب نیرینا شاعرین سەبکی خوراسانی تەماشە سەریازان بەیتە کرن.

د شعرا کلاسیکیا کوردیدا ژی جارنا هەر لدویف نەریتی تەغەزولا باوا سەبکی خوراسانی یار جەنگاومەرەکی دەستەلە کو د مەیدانا شەریدا بویرانە هیرشی دبەت و درندانە دوژمنان ژناق دبەت:

چەندی کو خوبان بیئە رەزم، مەن ژی د دل دانن گەزم
 ئامانجی وان رەزمان ئەزم، سەر عەسکەری سەیار ی چەرخ... (جزیری دیوان، ۱۹۷ ج)

هەر مەجالا ئەو د جەنگی بیئ و رەت هەر جارەکی
 راست و چەپ دی بیخیتن سەد سەد ب مزراق و قەسەب... (جزیری دیوان، ۷۴ ج)

ئەو وینە و وەسفین کو بو یاری هاتینە بکارهینان لەشکەرینە، بەردەوامییا وان وینەیانن کو د شعرا عەرەبییا کەشن هەبووینە و د شعرا سەبکی خوراسانیدا گەشتیە کوپیتکا خو و پاشی وەکو نەریتەک د شعرا کلاسیکیا رۆژەلاتا ئیسلامی بەردەوام بووینە. د دیرا ئیکیدا یار کەسەکە کو دەیتە مەیدانا شەری و تیران ئاراستە ی عاشقان دکەت، نیرین و چاقین یاری ب تیران هاتینە لیکچواندن. د نموونەیا دوویدا ژی کەسەکە کو هەر جاری دەیتە مەیدانا شەری ب رەمین کورت و دریز گەلەک عاشقان دکەتە ئامانج، مزراق و قەسەب خواستەکە کو بو چاق و مژیلانکین مەعشوقی هاتینە بکارهینان. هەر ب قی ئاوی وەکەفکرنا

چاق و مژیلانک و نیرین و زولفین مه‌عشوقان ب چه‌کین شه‌ری ئیکه ژ
تایه‌تمه‌ندیین شعرا کلاسیکیا کوردی، ئەفه ژێ پرانیا چه‌کین شه‌ری ب خوڤه
دگریت (رم و شه‌مشیر و خه‌نجه‌ر و تیروکشان و...هتد):

شاهب قه‌صدا کوشتنا من ڤم هه‌ژاندن راست و چه‌پ
دامه چه‌شمی قه‌هر و خه‌شمی ڤم ل دل دا کو ئەده‌ب... (جزیری دیوان، ۷۳J)

دل‌به‌ری ئیرو سه‌حه‌ر هاقیته چه‌رگی من دوو دۆخ
یه‌ک ل سینه، یه‌ک د دل دا له‌و ژ من تین ئاخ و ئۆخ... (جزیری دیوان، ۲۰۱J)

ئهو که دل دوو قه‌د ده‌کا شیری برۆی
ئیکه خه‌نجه‌ر بۆ به‌قه‌د خویا ده‌کا... (مه‌حوی دیوان، ۵۵)

شوکر هه‌ر مامه‌وه بۆ یادگاری
به‌کاری زه‌خمه‌که‌ی شمشیری ئەبرووت... (مه‌حوی دیوان، ۱۱۲J)

گرفتارم به‌نازی چاوه‌کانی مه‌ستی فه‌تانت
بریندارم به‌زه‌بری سینه‌سۆزی تیری مؤژگانت (*)... (کوردی دیوان، ۱۰۴)

د دیرا ئیکێ ڤم خواستنه و بۆ مژیلانکان، ل نموونه‌یا دووی ژ دۆخ
خواستنه بۆ نیرینا یاری، ل نموونه‌یا سییی و چواری ژ برۆ ب شیر هاتیه
لیکچواندن.

که‌له‌ک جارن چاق و برۆ و مژیلانک و لیف و ئەندامین دین دیم یاری
ب ته‌مامه‌تی دینه چه‌ک و ئالاقین جه‌نگی، ب ره‌نگه‌کی وه‌سا کو که‌سه‌کی
شارمزا د شعرا کلاسیکی نه‌بیت هه‌ستی ب غه‌زه‌لیبوونا وینه‌ی ناکه‌ت:

تین ب ده‌موای و جدالی جه‌نگیانئ مه‌ی په‌رست
شوبه‌ه‌تی شه‌ری ژیان و پور دره‌خشان راست و چه‌پ
ئهو ب شیر و رمح و تیران تینه جه‌نگ و بازیی
شه‌هله‌وه‌ندان لبسی زه‌هی درع دۆشان راست و چه‌پ... (لاغهری دیوان، ۲۹J)

ئیک ژباوترین وینهیین دین شعرا کلاسیکی کو ب رهنگهکی بهرچاقد شعرا کوردیدا دهیته دین، ساووخدانا دیم یاری ب مهیدانا شهرئ نهتهوه و دموهتانه کو ب ئاویین جوراوجور ژ لایئ شاعرانقه هاتیه بکارهینان:

زهنگی جهوشهن قهبهستن پیش بهری جوقا حهبهش

دابستن یهک به یهک چوون بهر لیوایی راست و چهپ... (جزیری دیوان، ۹۶ج)

ههر لدورا حهجهرئه سوهد حهبهشان چهرخ و طهواف

تین وقوفا عهرفاتی ب سهما نوبی وزهنگ

صهف ب صهف تورک و موغول دوگوش و هیندی دکهمین

ب عهجهب هاتنه جهنگی حهبهش و روم و فلهرهنگ... (جزیری دیوان، ۳۴۱-۳۴۲)

کوفری زولفه تارو ماری ئهرقهمه

سفری خاله حهلقهیی هیندوسیان

زولفی جهرراری سهفاسهف خسته پیش

یهعنی زهنگی لهشکهری قیروسیان... (نالی دیوان، ۳۳۴ج)

جهیشی حهبهشی زولفی لهگهل خهتتی به شهرهات

سوؤفی دئی بی چاره له بهرپی بووه ههنجیر... (حاجی دیوان، ۶۸ج)

لهسهروو لاده تاری گوورمیی مشکینی تاتارت

حهبهش دهستی تهطاوول با نهکیشی با بهسهروما... (سالم دیوان، ۳۳ج)

د قان وینهیین جهنگیدا ههولا وهسفرنا وی ئاویتهبوونی دهیتهدان کو د ناقبهرا رهشاتییا رهنگی پرچی و سیاتییا دیم یاری یان د ناقبهرا داقتین ریه و سمبیلان رویئ شاهداندا ههیه. ئهف وینهیه ل دویت نهریتهکی باو د شعرا کلاسیکیدا هاتینه دروستکرن. پرچ یان داقتین ریه و سمبیلان ب سوپایی نهتهوهیهکی رمش پیست یان ئهسمهر وهکو حهبهشی یان عهرب یان زهنگیان و رووی یاری نهتهوهیهکی سپی پیست وهکو رومیان دهینه لیکچواندن.هندهک

جاران شاعرین کورد ههولداينه ب ریکا زیده کرنا هندهک رهگهزین نوی رویهکی
تازه ببهخشنه فان جوړه وینهیان:

صهف صهف مه دین هیندی و زهنگ، چهنگیزهات تهیموری لهنگ
خهف وان رهشاندن دل خهدهنگ، تهشبهی تیرین خان شهرفه
... (جزیری دیوان)، ل ۳۱۴)

میر و کرمانج ل هۆلان قهدهمرهک وهستانه

لی ب نیخی بصهف و تیپی عهربه هاتنه جهنگ... (جزیری دیوان)، ل ۳۴۲)

وهکهه فکرنا نیرین یان مزیلانکین یاری ب تیرین (خان شهرفه) ی و
بکارهینانا خواستنا (میر و کرمانج) ان بو رووی یاری نامازنه بو فی چهندی کو
شاعرین کورد شیاینه ب ریکا مفا وهرگرتن ژ واقعی گیانهکی نوی ببهخشنه فان
جوړه وینهیان. ئەف وینهیه ژى بهردهوامییا لاساییکرنا هه مان وینهیین کهفن و
مۆرکی لهشکهیری شعرا عهربهی و فارسی لسه وان زاله لی لگه ل هندی ژى نکۆلی ل
هیابوونا شاعری و چهزا وی بو گوهرینا وینهیین کهفن ناهیته کرن. ئەم دشین
هه فان جوړه وینهیان ب ئاوايهکی نویتر ژى ببینن:

هوجوومی (هیندووی) خهت سهه (فههنگستان) ی رهخساری
به چه شری بوو، وهکو ئەو چه شره (میقادۆ) به (چار) ی کرد
... (مهحوی دیوان)، ل ۱۴۹)

ل فییری شاهدبازی و مؤرکی لهشکهیری تهفلی هه فبووینه. شاعر خهت، واته
ئهو داقین رههان کو تازه لسهه دیمی کورین سنیله خویادبن ب سوپایی هندوویان
کو هیرشی دبهنه سهه سوپایی فههنگیان لیكچواندیه، پاشی ئەف جهنگه لگه ل
دیمه نئ شیری د ناقههرا ژاپون و وووسیایی وهکههف کریه، واته شاعری قیایه ب مفا
وههگرتن ژ گۆرانکاریین سیاسیین سههدهمی خو گیانهکی نوی ببهخشیته فی
وینهی. ب شیومهیهکی گشتی ئەف وینهیه ژى بهردهوامیدانا مؤرکی لهشکهیری شعرا
کلاسیکیا رۆژهه لاتا ئیسلامینه.

ل قان نموونهیان ئەف چەندە خویابوو کو ژمارەکا زۆر ژ وینەیین شعرا کلاسیکیا کوردی بەرەمی کارلیکا راستەوخویا شاعران لگەل واقعی جفاکی و سیاسیا سەرەمی نینە بەلکو پتر بریتیه ژ مفا لاساییکرنا وان وینەیان کو بەرەمی کارلیکا شاعرین کەشن لگەل واقعی جفاکی و سیاسی سەرەمی وانە، واتە شاعری کلاسیکی کورد ژێ وەکو گەلەک ژ شاعرین رۆژەلاتا ئیسلامی پتر وینەیین شاعرین بەری خو دکەتە ژیدەری ئافراندنا وینەیان، جارنا ژ چارچووئی وان دەرناکەفیت و جارنا ژێ هەمان وینەیان ب هەندەک گۆهرین و دەستکاریان پێشکیش دکەت کو ب گۆهرینین ریشەیی ناهینە ل قەلەمدان و نابنە ئەگەر کو شاعر ل ژێر کاریگەریا لاساییکرنا وینەیین شاعرین بەری دەرەدکەفیت.

دەمی شاعر پشەبەستنی ل سەر واقعی دکەت، واتە واقعی دکەتە ژیدەری سەرەکی وینەیین خو، شعر پتر ژ داڤا وینەیین شاعرین بەری رزگار دبیت و وینەیین نوی ژدایک دبن. تەڤلیههقبوونا واقع و خەیاالا شاعری سەرەتایەکە بو قەدیتنا پەیوهندیین نوی و دەرکەفتنا ئەزموونەکا شعریا نوی. سەرەرای هندی کو شعرا کلاسیکیا کوردی پتر پشەبەستنی ل سەر وینەیین شاعرین بەری دکەت لی جارنا شاعر شیاینە ب ریکا کارلیکەکا بەیز لگەل واقع و دەوروبەری خو وینەیین نوی پێشکیش بکەن، وەک نموونە دشیین ئاماژەیی بدمینە وی شعرا (نالی) کو تیدا وەسفا وی حوجرەیی دکەت کو تیدا ژیاية:

وەک قەفەس ئەم حوجرە کون تییە کەوا گرتووومیە ناو
تار و پۆیی عەنکەبووتە، زۆرە لیی کەردووومە داو
دوودی سەرمیچی گولەنگی لەت لەت دەسرازە کۆن
بان و دیواری ب میثلی لانکە ی ئەجزا شکاو
هەر لە سەریان دار بە داری راپەلی بژمیەرە وەک
لاپەراسووی بارگیڕیکی کە زیندوو بی ب ناو
... (نالی (دیوان)، ل ۳۶)

پرانی وینه‌یین کو د قی شعریدا هاتینه بکارهینان نوینه، وینه‌یین وهکو لیکچواندنا بان و دیواری حوجره‌ی ب لاندکه‌کا شکه‌ستی و لیکچواندنا کاریته‌یین حوجره‌ی ب په‌راسیین بارگیره‌کی لاواز ژ وینه‌ویین نوی و ده‌گه‌من د شعرا کلاسیکیا کوردیدا. چاقی شاعری مینا لیزا کامیری دیمه‌نن واقعی دهرقه و مردگریت و ب ریکا خه‌یالا خو وان لگه‌ل هنده‌ک وینه‌یین دی وه‌که‌ه‌ف دکه‌ت و وینه‌یین شعریین نوی دئافریینیت.

ژیلی سروشت و واقعی ژیان، ئەفسانه و داستان و میژوو ژی دبنه ژیدهری وینه‌یین شعری، لی ئەگه‌ر ئەم باش تهماشه‌ی شعرا کلاسیکیا کوردی بکه‌ین دی گه‌هینه قی ئەنجامی کو پرانی جاران ئەف په‌یوه‌ندیه ژی هه‌ر ب ریکا لاساییکرنا وینه‌یین شاعرین به‌ری به‌رجسته دبیت. ل قیری په‌یوه‌ستبوونه‌کا زیده ب خه‌باتا شاعرین سه‌بکی خوراسانیی فارسی ده‌یته دیتن، هه‌ر ئەو داستان و ئەفسانه‌یین وان ئینانیه ناه شعریدا د سه‌بکی عه‌راقیی شعرا فارسیدا ژی ده‌ینه دیتن و شاعرین کلاسیکیین کورد ژی پتر وان وه‌کو که‌رسته‌یه‌ک بو ئا‌فاکرنا وینه‌یین خو بکاردهین. ئیک ژ قان داستانان، داستانا (سولتان مه‌حمود)ی غه‌زنه‌وی و (هه‌یاس)یه:

ئیعجازی عیشه مه‌نشه‌ئی هه‌ر موعجیزیکی حوسن

مه‌حموده به‌نده، بووه پادشا ئەیاز... (مه‌حوی دیوان، ۱۸۲ل)

حوسن ب ئایینه‌یی عیشق ته‌جه‌لی ناده‌ت

عیشقی مه‌حمود د مه‌عنی ئەمه‌کی حوسنی ئەیاس... (جزیری دیوان، ۲۵۹ل)

ئهیازی هه‌مراز ناله و ئاخ و دوود

عه‌رزش هه‌ن وه خاک ئاسانه‌ی مه‌حمود... (مه‌له‌وی دیوان، ۵۲ل)

وه‌کو خویایه عه‌شقا د ناقبه‌را سولتان (مه‌حمودی غه‌زنه‌وی) و (ئه‌یاس)ی پتر عه‌شقه‌کا سکسی بوویه و (ئه‌یاس) ئیک ژ غولامین باره‌گایی (سولتان مه‌حمود)ی بوویه. سولتان مه‌حمودی غه‌زنه‌وی پتر ته‌فلی غولامان بوویه و هه‌یاس ژی ئیک ژ قان غولامان بوویه. ژماره‌ک ژ سؤفیان و شاعرین فارس هه‌ولداینه قی عه‌شقی به‌نه چارچوو‌قی سؤفیگه‌ریی لی گونجاندنا قی سه‌ره‌اتیی د چارچوو‌قی عه‌شقه‌کا سؤفیزمانه به‌رئاق‌ل نینه^(۸۰)، که‌واته شاعرین کورد ل ژیر کاریه‌رییا

نەرىتەن شەرا فارسی و چیرۆك و چیشانوكەن باو ناماژەداينە قى سەرھاتى، ئەفە ل
وى دەمى كو ھەر قان شاعران سەرھراى ئەو خەباتا كو (فەقىي تەيران) كرى،
پشتبەستەنەكا وەسا ب چیرۆكەكا سۆفیزمانەيا وەكو زەمبیل فرۆشى نەكرینە.

نەى لە نالینا چ گوستاخانەيە بۆ ئەربابى سەمەع
باسى ئەيامى گوزەشتەى كەيقوباد و كەى دەكا
تا سوپاھى خوسرەوى عەشقت ئىحاگەى جانیدا
بۆ شەرو شۆرى موصیبەت دل ئە مولكى رەى دەكا
كاروان ئەر سست رۆیى تا دەگاتە كۆیى لەھیل

شەوقى بى پايانى دل ووشر بە مەجنون بەى دەكا... (سالم ديوان)، ۲۹۷

(كەيقوباد، كەى، خوسرەو) و (لیلی و مەجنون) پتر ئەو داستان و
ئەفسانەنە كو شاعرین بەرى بكارئیناينە، ھەر ب قى رەنگى دشین ناماژەيى بدینە
(شیرین و خوسرەو، ویس و رامین، وامق و عەزرا، شیخى سەنعانى... ھتد)، بى
گومان شاعری كورد مافى قى چەندى ھەيە كو قان ئەفسانە و داستانان وەكو
كەرسەيەك بۆ ئاڤاكرنا وینەيین خۆ يین شعری بكاربىنیت لى فەرە كو
پەيوەندیەكا راستەوخۆ ژى لگەل فۆلكلۆر و ئەدەبى مللیى خۆ ژى سازبەكت و وان
ژى وەكو كەرسەيەك بۆ ئاڤاكرنا وینەيین نوى بكاربىنیت، ئەف چەندە ب
دەگمەن د شەرا كلاسیكيا كوردیدا دەیتە دیتن:

مویەكى ئەزژتە نادەم ب دوو سەد زین و شیرینان

چدبیت گەر تو حسیب كى مە ب فەرھاد و مەمى... (جزیری ديوان)، ۴۷۲)

ناماژەدان ب داستانا (مەم و زین) لگەل داستانا (فەرھاد و شیرین) ل
كارەكى بالكیشە. شاعر ژبلى داستانین دلداريین باو د شەرا كلاسیكيا فارسیدا
ناماژەيى ددەتە داستانەكا خۆمالي و دۆخى خۆ لگەل دۆخى (مەم) ل ژى وەكەھف
دكەت. ھەر ل قیرییه كو گرنكيا بەرھەمەین داستانى د ئەدەبیاتا ھەر
مللەتەكیدا خویا دبیت، ئەگەر ئەم تەماشەى پرانیا داستانین كلاسیكیین
كوردی بكەین دى ھەینە قى ئەنجامى كو خەباتا وان ژى دچیتە چارچووڤى
دوو بارەكرنا بەرھەمەین كەفن ب اوایەكى نوى ھەر ژ (شیرین و خوسرەو) (خانایى

قوبادی) بگره تاكو دگههته (يوسف و زوله‌یخا) یا (سه‌لیمى هیزانى) و (له‌یلا مه‌جنون) (حارسى به‌دلیسى)، ئەفه ژى گرنکییا کارى (ئه‌حمه‌دى خانى) بۆ مه‌ دده‌ته خویاکرن، چونکه به‌رجسته‌کرنا داستانه‌کا فولکورى و پيشکيشکرنا وى د قالبى به‌ره‌مه‌کى کلاسیکیدا دشت ببيته ژنڊره‌کى گرنگ بۆ وینه‌یین شاعرین هه‌قچهرخ و یین کو پشته شاعری دهین.

۲.۱.۰.۳. کاریگه‌رییا لاسایکرن سیسته‌مى روونیژی و وینه‌سازیا شعرا که‌فن:

۱.۲.۱.۰.۳. زالبوونا په‌یوه‌ندیین لیكچواندن و ماتریالیبوونا وینه‌یان:

لیكچواندن هونه‌ره‌کى سه‌ره‌کى شعرا جاهلییا عه‌ره‌بان بوویه، هه‌میشه ره‌خنه‌گران و هه‌هزرکریه کو ئەف شعره گه‌هشتیه کوپیتکی و د میشکی واندا ژیلی نموونا شعرا جاهلی چ جه‌مکین دی بۆ شعری نه‌بوویه، ئەفه ژى بوویه ئەگه‌ر کو هه‌می تشت ب لیكچواندنیه به‌یته گریدان. ته‌نانه‌ت - هه‌ر وه‌کو به‌ری نه‌و مه‌ ئامازه پیدای - وان میمیسا نه‌ره‌ستوی ژى وه‌کو هه‌قواتایه‌کا لیكچواندن پیناسه‌کریه^(۸۱). که‌واته گرنکیدانه‌کا زنده ب لیكچواندن ژى به‌شه‌که ژ لاسایکرن و پاراستنا ئەدگارین قه‌سیده‌یا جاهلی.

ئیک ژ ئەدگارین وینه‌ییین باو د قه‌سیده‌یا عه‌ره‌بیدا ماتریالی بوون یان به‌ره‌هسته‌بوونه، ئەفه ژى دبنه‌ره‌ت دا ئیکه ژ ساخله‌تین شعرا جاهلی و هونه‌ری لیكچواندنا عه‌ره‌بی، خواندنا (شعرا جاهلی قى راستی بۆ مه‌ دده‌ته دیارکرن کو شاعری جاهلی که‌له‌ک شاره‌زایی سنووری چارچوو‌قه‌کریی بزاقا داهینانا خو بوویه، زانیه کو نه‌رکى وى ئەوه کو ب راستگۆیانه‌ترین شیوه ب قه‌گۆهاستنا تیروته‌سه‌لا واقعی دهرقه رابیت، ب قى ئاواى هندی شیایه ب به‌رجسته‌کرنا وینه‌یین بینراو رابوویه و بۆ قى مه‌به‌ستى ژى پتر ژ هه‌ر تشته‌کى دی لیكچواندن نیزیك و ئاشکرا بکارئیناینه^(۸۲).

سروشتی کارى زانايين بواری زمان و رهوانبیزی و فهيله سوف و
 رهخنه گرین جیهانا ئیسلامی کو ب ئاوايه کى عهقلانى سه رهده مری لگه ل شعری
 دکرن لگه ل بهر ههستبوون و ماتریالیبوونا لیكچواندنا قه سیده یا جاهلی
 دگونجیت، هه ره ئەه قه نده ژى بوویه ئەگه ره کو ئەو پتر جهختی لسه ره قى لایه نی
 بکه ن. (ئیک ژ بنه مایین گرنه ل دهه رهخنه گرین عه ره ب و زانايين رهوانبیزی
 ره و هنی و ئاشکراییه، واته ئەو هه ز ناکه ن چ جارن واتا به رهه ق ئالوژی قه بجیت، ب
 ده ره برینه کا دی په یوه نده یه کا موکوم د ناقبه را به ره ههستبوونا وینه یین شعرا
 جاهلی و ئامانجا قان رهخنه گراندنا هه یه، واته (رهخنه گران گرنه گیدایه ره و هنی و
 وینه یین به ره ههست... و پشتا خو دایه ته جریدا عه قلی، ب تایه تی د بواری هونه ری
 شعریدا. ئەه رهخنه گره هیه بووینه ره و هنی و ئاشکرا بوونی و قیایه هه نده ک بنه ما و
 یاسایان دانن؛ دا کو شعر به رهه ق لیلی و نه ره و هنی قه نه جیت. هه ره ژبو بجه کرنا قى
 ئامانجی گرنه گیدایه وینه کرن و لیكچواندن و نواندنا تشتی به ره ههست ب تشتی
 به ره ههست)^(۸۳).

ئهو ئەم دشیین بیژین ئەو چه مکی لیكچواندنى کو د رهخنه و شعرا
 کلاسیکیدا باو بوویه به ره هه می بهه قه ههشتنا ماتریالیبوونا لیكچواندنا جاهلی و
 عهقلانییه تا زال به ره قه کولینین شعریه؛ هه ره ئەه قه نده ژى دبیته ئەگه ری
 فه راموشکرنا لایه نی ده روونی و ههست و سوژ و چه مکی مه عه نوی. (ده می عه قل ب
 ره و هه نشه کرن و لاساییکرنا تشتان رادبیت هه ولا سازکرنا په یوه نده یی د ناقبه را واندا
 دهت، لی چ ریك بو لاساییکرنا بینراوانه و ئاشکرا یا ههستی مرؤقی نین، چونکه
 پرانیا جارن ئالوژ و مژاوییه. ده می عه ره ب باسی ره و نبیژی (البیان) دکهن د
 بنه رته دا مه به ستا وان ئەو ئامرازن کو واتا پی ده یته ره و هه نشه کرن، که واته ره و هنی
 ئەه دگاره که ژ ئەه دگارین ره و نبیژی، یانکو ره و نبیژی بریتیه ژ مه به ستا ئاخفتنی و
 ئەه ره ره و نبیژییه ژى ل وی ده می دی بجه هیت کو ئاخفتن ژلایى زمانى و واتاییه
 دروست بیت. یانکو ره و نبیژی چ په یوه نده یی ب ئاخفتنا لیل و واتایین دووره ده ستشه
 نینه...) ^(۸۴). ئەه قه نده ژى د به ره ره و هه ندیا زمانى گوتار ئاسایى قه سیده یی و

ئەدگارین وی ب تاییهتی قەسیدەیا ستایشکرنی هاتیەدانان، لەوما (گەلەك ژ لیکچواندن و خواستین شعرا عەرەبی ب تنی دەلالەتی لاسەر شارەزاییا شاعری د دروستکرنا وینەیین بەرەهەستدا دکەن، بی کو چ هەست و سۆزل پشت وان هەبن. مەبەستا مە ئەو هەست و سۆزە کو لاسەر تەفایا دەقی زال بیت. قان جۆرە وینەیان چ بەا د تەرازییایا نویدا نینە، باشترین نموونە ژێ ئەو دەربرین و دیرین شعرینە کو د پەرتووکیڤ رەوانبێژیدا دەینە دیتن. ب قی رەنگی دشین بیژین کو سنعەتکارییا رەوانبێژی بو خویاکرنا لایەنین لیکچواندن و رووی لیکچواندن و نیشانانە خواستنی و پیشانانە جۆر و روویڤ وی یین جیاواز کارەکی بی بەایە، چونکە پەییوەندییا وینەیی لگەل لایەنی سۆزداري و دەررونی ب تەواوەتی هاتیە قەتاندن و مینا کەلەخین مریین بی جان سەرەدەری لگەل وان دەیتەکرن.^(۸۵)

دیاری کۆ ئەق لیکچواندن بوون و ماتریالی بوونا وینەیین قەسیدەیی لاسەر شعر و رەخنەیا فارسی ژێ زالبووێ. (رشید وگواک) د پەرتووکا (حدائق السحر) دا دبیزیت: (بی گومان ئەو کارێ کو هەندەك شاعر دکەن پەسەند نینە، ئەق کارە ژێ بریتیه ژ لیکچواندن تەشتەکی ب تەشتەکی دی کو د خەیاڵ و وەهمیڤا هەبیت واتە ئاشکرا و بەرچاقت نەبیت...)^(۸۶). (شمس قیس رازی) دەمی باسی لیکچواندن دکتە داوکی لاسەر بەرەهەستبوونا لایەنین وی دکەت، ب دیتنا وی باشترین لیکچواندن ئەو لیکچواندنە کو مرؤف بشیت ب ساناهی لەوچوی دانیتە جهی لیچوی، هەر وەکو لیکچواندن پرچی ب شەقی یان لیکچواندن نالی ب هیلالی، ب دیتنا وی خرابترین لیکچواندن ژێ یین وەهمیڤا واتە ئەوین کو مرؤف نەشیت وان بینیتە پیش چاقین خو وەکو هەندەك شاعران کو تەنویری ئاگری ب دەریایەکا تژی مسک لیکچواندینە...)^(۸۷). هەر چەوا بیت ئەق هەلوێستین رەخنەیی یان رەنگشدان واقعی ئەدەبیی سەبکی خوراسانینە یان بریتیه ژ هەولدان رەخنەیی بو سەپاندنا ئیک ژ بنەمایین وینەسازیا قەسیدەیا عەرەبی و دبنە بەلگە بو بەردەوامبوونا قی نەریتی د شعرا فارسیدا.

ب قى ئاوايى وىنەيى باو د شعرا كلاسيكيدا پتر ليكچواندن و خواستنه،
 ئەف ليكچواندن و خواستنه ژى پرانيا جازان ماتريالى و بەرهەستن، كهواته
 پشتبەستنا ژراەبەدەرا شاعرين كلاسيكيين رۇژەھە لاتا ئىسلامى لسەر ليكچواندن و
 وىنەيىن ماتريالى بەرهەمى لاسايىكرنا نمونەيا قەسەيدىيە كو ل ژير سيبەرا
 لاسايىكرنا شاعران ژ شاعرين بەرى و ملكەچبوون بو روونبىژيى بەردەوامى پى
 ھاتىەدان. ھەر چەندە كو شعرا كلاسيكيا كوردى دكەقيتە سەردەمى زالبوونا
 غەزەلى و كەشەكرنا سۆفيگەريى، لى لگەل ھندى ژى ئەف ديارەيە ب ئاشكرايى
 لسەرقى شعري زالە.

د شعرا كلاسيكيا كورديدا ھزرا شاعرى پتر لدور وەكھەقى و بەراورد
 كرنى دزقرىت، دەمى شاعر تىشتەكى بالكيش دبىنىت و دخوازىت ھەستى خۇ
 بەرامبەر وى تىشتى دەربىرىت پرانيا جازان ھەولددەت قى كارى ب رىكا قەدیتنا
 پەيوەندىيا وەكھەقيى د ناقبەرا وى تىشتى و تىشتەكى دى ئەنجام بەت، واتە
 شاعرى كلاسيكى كىم جازان ھەولددەتە لسەر تىشتەكى راوہستىت و بى
 ليكچواندن وىنەيى وى تىشتى پيشكىش بکەت.

د ناف شعرا كلاسيكيا كورديدا كەلەك وىنەيىن جوان و سەرنجراكيش
 دەينە دىتن، لى خواندنا ھویر و بەردەواما شعرا كلاسيكى قى راستى ددەتە
 خوياكرن كو پرانيان فان وىنەيان بەرهەمى پەيوەندىيا ليكچواندن يان قەدیتنا
 وەكھەقييا د ناقبەرا دوو تىشتانن كو ب ئاوايىن جياواز دەينە پيشكىش كرن:

دەخيلت بىم نەخىلى يا روتابى

وہا شيرين و سینه نەرم و دل رەق... (نالى ديوان)، ۲۰۹

ليجو: تو (يار) لەوجو: (روتاب)

شاعر ب رىكا قەدیتنا وەكھەقييا د ناقبەرا يارا خۇ و روتەبى وىنەيەكى
 جوان پيشكىش دكەت، يار وەكو روتەبىيە، سىنگى وى نەرمە و دلى وى رەقە. ب
 شيۆمىيەكى گشتى ليكچواندن دەروازميا داھيتانا وىنەيانە د شعرا كلاسيكيا

کوردیدا، زۆرتترین وینەیین نوی و داهینەرانه لسه‌ر بناغەیی لیکچواندنێ دروست دبن و پترین وینەیین لاسایکری و سواوه ژێ به‌ره‌مێ لیکچواندنێه. سه‌ره‌رای جوانی و بالکیشبوونا لیکچواندنێ، ئی پشتبه‌ستنا زیده لسه‌ر قی هونه‌ری بوویه ئەگه‌ر کو گه‌له‌ک جارن شعرا کلاسیکیا کوردی به‌ره‌ق سنعه‌تکارییه‌کا زیده‌قه‌ بجیت و شاعر وه‌کو پئویست د به‌رجسته‌کرنا جوانی و نازکیا دیمه‌نان و ته‌قلیه‌فکرنا وان لگه‌ل هه‌ست و سۆزین خو سه‌رکه‌فتی نه‌بیت:

که‌لیمه‌ ئەو دمه‌، زولفی عه‌سایه‌، خه‌تی فیرعه‌ونه

یه‌دی به‌یزایه‌تی گه‌ردن، جه‌بینی توووری سینایه‌... (حاجی دیوان، ۱۳۲۷)

ل قیری دوو تایه‌تمه‌ندیین لاسایکریین شعرا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا ئیسلامی واته‌ سواوه‌بوونا وینه‌یان و قه‌ره‌بالغیا وینه‌یان - ل باسین به‌یتدا دی ئاماژه‌یی دیمه‌ وان - ده‌ینه‌ دیتن، ئی ژبلی هندێ ئەق پرسه‌ به‌رجسته‌ دبیت کو پشتبه‌ستن ب لیکچواندنێ تا چ راده‌ شیایه‌ خزمه‌تا جوانیا یاری بکه‌ت. وه‌کو خویایه‌ پینج لیکچواندین جودا د قی دیریدا هاتینه‌ بکاره‌ینان. شاعر به‌لز ژ وینه‌یه‌کی دجیته‌ وینه‌یه‌کی دی و دخوازیت ب رینکا کۆمه‌کا لیکچواندنان وینه‌یه‌کی پیشکیش بکه‌ت، ئی خولیا‌یی و په‌رۆشیا وی بو بکاره‌ینانا لیکچواندنان و سازکرنا وه‌که‌ه‌قییه‌کی د ناقه‌ه‌را چیرۆکا موسا پیغه‌مبه‌ری و جوانیا دیمێ یاری به‌سەر ئامانجا وی کو وه‌سفکرنا دیمێ یارییه‌ زال بوویه. ل قیری نکۆلی ل زیره‌کی و چه‌له‌نگیا شاعری بو دروستکرنا لیکچواندنان ناهیته‌کرن و رهنه‌گه‌ ئەق دیره‌ شعره‌ ئیک ژ گونجاوترین نمونه‌یان بیت بو کاری زانایین ره‌وانبیزی، ئی وه‌کو خویایه‌ شاعر نه‌شیایه‌ وه‌کو پئویست جوانی و نازکیا دیمێ یاری نیشان بده‌ت.

گه‌له‌ک جارن شاعری کلاسیکی ژ بو نیشاندانا هیز و شیانی خو هه‌ولده‌ت په‌یوه‌ندیه‌کا لیکچواندنێ ب چه‌ندین ئاواپین جیاواز پیشکیش بکه‌ت، ئەق چه‌نده‌ د شعرا کلاسیکیا نیشانا هونه‌رمه‌ندی و ده‌سته‌لیا شاعرییه‌، شاعر ل

جھئ ہندی کو لدویف پھیوہندیہ کا نوی بگہریت، ہولددت پھیوہندیہ کا
کہفن ب ئاویہ کی جیاواز پیشکیش بگہت، دیارہ ہەر ئەف چەندە ب خو ژى دبیتە
ئەگەر کو سواوہ بوونا وینہیہ کی د چارچووئی شعرا شاعرہ کی بھیتە دیتن :

ئەگەر فیلم لەبەر ئەسپی تۆ دا، فەرزە بەیدەق بم
وہگەر شاہم لە عەرەسەى عەشقی تۆ دا بئ روخت مانم... (ببخود (دیوان)، ۵۶ ل)

بروانە حیشمەتی کہ لە عەرەسەى بوزورگیا
ئەسپ و وەزیری مەملەکەتی، فیل و شایە غەوس... (ببخود (دیوان)، ۷۷ ل)

لە عەرەسەى شاترنجی ئیتیقادا
لەسەر ئەسپی سەداقەت شایە خادم... (ببخود (دیوان)، ۵۹ ل)

(ببخود) چەند جارن ژ بو پیشاندانا مەزناھییا کەسەکی مفای ژ یارییا
شەترنجی وەردگرت، ب شیوہیہ کی گشتی وینہیئ شعری د ہەر سئ دیران دا
بەرہەمی پھیوہندیئ لیكچواندنیہ، ئەفە ب تنئ بەرہەمی زیدەرؤیکرن د بکارہینانا
پھیوہندیئ لیكچواندنیہ و شاعری دقیت ب ریکا قان وینہیان شیانئ خو د قئ
بواریدا نشان بەدەت، ئەفە ل وی دەمی کو گەلەك ریک و شیومیئ دی بو
ئافراندنا وینہیئ شعری ہەنە.

گرنگیدانا زانانیئ رەوانبیزیئ ب جورین لیكچواندنی و پۆلینکرتیئ زیدە
و ژ رادەبدریئ وان، باشتەین بەلگەہیہ بو لیكچواندنی بوونا خەیا لا شاعری
کلاسیکی. دیارہ شاعرین کورد نە ب تنئ ب ریکا خواندن و ژبەرکنا شعریئ
شاعرین فارس و عەرەب کەفتینە ژیر دەستەلاتا لیكچواندنی، بەلکو خواندن و
شارمزابوونا وان د رەوانبیزیئدا ژى پالدرەك بوویہ کو ئەو ل جھئ گەریان لدویف
پھیوہندی و ریکین نوی بو پیشکیشکرنا وینہیان؛ ہەول بەدن داہینانی د ہەمان
پھیوہندیئ لیكچواندنیئ بەریدا بکەن، لەوما ئەو تشتی کو پتر د شعرا
کلاسیکیا کوردیدا دەیتە دیتن بریتیہ ژ پیشکیشکرنا پھیوہندیئ لیكچواندنی
ب ئاویئ جوداجودا. شاعرین کورد ہەولداینە پراتیا جورین لیكچواندنی د

شعرین خو دا بکاربینن، ئەف چەندە د پەرتوووک و قەکۆلینین رەوانبێژی یین تاییەت ب شعرا کوردی ب ئاشکرای دەیتە دیتن، نکۆلی ل هندی ژى ناهیتە کرن کو قەدیتنا نموونەیین شعری بۆ جوړین لیکچواندن د شعرا کلاسیکیا کوردیدا کارەکی زەحمەت نینە. هەرچەندە کو جوړین لیکچواندن ژ شاعرەکی بۆ شاعرەکی دی جیاوازه و رەنگە هەمی جوړین لیکچواندن د شعرا شاعرەکیدا نەهینە دیتن لئ ئاشکرایە کو شاعرێ کورد کەفتیە داڤا لیکچواندن و جوړین وی یانکو خەیا لا شاعری پتر خەیا لەکا لیکچواندنیە. پەیوەندی لیکچواندن د شعرا کلاسیکیا کوردیدا ب ئاویین جیاواز ل سەر رووبەری دیرا شعری دەیتە بکارهینان، جارنا وینەیین لیکچواندن تەڤایا دیر یان نیشەدیرەکی ب خوقەدگرن، جارنا ژى بریتینە ژ لیکچواندن کورتکری کو ژ دوو پەیشان پیک دەین. ب شیوەیەکی گشتی لیکچواندن ژى وەکو پرانیا ئەدگارین شعریە تا قەسیدەیی ژ سنووری دیرا شعری دەباز نابیت. کورتترین لیکچواندن ئەو لیکچواندن کو ب تنى ژ لیچو و لەوچوی پیک دەین، ئەف جوړە لیکچواندنە د شعرا کلاسیکیا ب بەرفراوانی دەیتە دیتن، بۆ نموونە رێژەیه کا بەرچاڤ ژ لیکچواندن کورت د وان شعرین (مەلایی جزیری) دا هەنە کو هونەری کەرتکرنی یانکو تەشتیری تیدا هاتیە بکارهینان:

حووری وەشە، شیرین مەشە، کاکول رەشە، خال حەبەش

خالین د قەر، میسکا تەتەر، نازک بەشەر کافور بوو... (جزیری دیوان، ٤٠٧)

هەر نیشەدیرەکا قی شعری بەسەر چوار کەرتان هاتیە دا بەشکر و گەلەک لیکچواندن تیدا هاتیە بکارهینان (حووری وەش، خال حەبەش، کافور)، ئەفە ژى کورتترین جوړین لیکچواندنیە کو ب لیکچواندنا رەوان دەیتە نیاسین و تیدا هەر دوو بنەرەتین لاوەکیین لیکچواندن واتە (ئامراز) و (رووی لیکچواندن) هاتیە لادان.

شەب کاکولە، خال فلفلە، چین سونبەلە دیم کەو کەبە
من غەفلەتێ دی قبلەتێ وەك ماھ دتەیسە غەبغەبە... (جزیری (دیوان)، ۵۹۷)

ل قنیری ژێ د نیڤە دیرا ئیکیدا چوار لیکچواندن هاتینە بکارهینان (شەب
کاکول، خال فلفل، چین سونبول، دیم کەو کەب)، کورتبیری بسەر قان وینەیان
زالە، چونکە هەمی ژ جوژی لیکچواندنا رەوانن. ل نیڤەدیرا دووی ژێ
لیکچواندنه کا تەواو دەیتە دیتن، غەبغەب ب هەیشی دیتە لیکچواندن، (وەك) ژێ
نامرازێ لیکچواندنییە و (دتەیسە) ژێ رووی لیکچواندنییە. شاعر ب تنی ژ
لیکچواندنه کی دچیتە لیکچواندنه کا دی، یانکو ب دەرپرینە کا دی ئەف دیرە ب
تەمامەتی ل سەر بناغەیی لیکچواندنێ ئاقا بووینە، خەیا لا شعری پتر د ئاراستەیا
قەدیتنا وەكەهقیی د ناڤهرا دوو تستان کاردکەت.

گەلەك جارن شاعر تەقیا دیرا شعری بو لیکچواندنه کی تەرخان دکەت،
واتە نیڤەدیرەك ب تەمامەتی دبیتە لیجو و نیڤە دیرا دی دبیتە لەوچو، جارنا
وینەیهك ب وینەیهکی دی دەیتە لیکچواندن و جارنا ژێ کۆمەکا لیجو و
لەوچویان ب ریکا پیچان و بەلاڤکرنی پیکشە دەینە گریدان، هەندەك جارن ژێ
شاعر لیکچواندنی ب قی رەنگی ل سەر بناغەیی (اسلوب معادلە) یان شیوازی
هاوکیشە ی کو د سەبکی هندی دا باوہ پیشکیش دکەن، واتە شاعر ل
نیڤەدیرەکی باسی تشتەکی مەعنەوی دکەت و پاشی ل نیڤەدیرا دی ب ریکا
وەكەهقی یان پەيوەندییا پیچان و بەلاڤکرنی (لف و نشر) یان لیکچواندنه کا
لیکدای (مورکب) قی تشتی ب وینەیهکی ماددی د دیرا دووییدا گری دەت:

عاشقی بی دل دەنالی، مەیلی گریانی هەیه
بی شکه هەورە تریشقە تاوی بارانی هەیه
چاوی من دم دم دەریژی ئاوی ساف و خوینی گەش
دا بلین دەریای عومان دور و مەرجانێ هەیه... (نالی (دیوان)، ۵۷۸ - ۵۸۲)

عاشقەك كۆ ھەزا گریانى ھەيە ب ھەورەكى دەيتە لىكچواندن كۆ
 برىسيا قەدەت و باران ژى دباريت، ھەر وەسا شاعرى چاقين خۆ كۆ رۆندك و خوين
 ژى دبارن وەكھەف كرىە لگەل دەريایا عومانى كۆ پەر ژ دور و مەرجانان،
 وینەيەكى شعری جوان ب ریکا لىكچواندن ھاتىە پيشكىشكرن، لى نە
 لىكچواندەنەكا كورتكرى بەلكو لىكچواندەنەكا تىروتهسەل كۆ رووبەرى دىرا
 شعری بخوقەدگريت.

نەكەن تا لەتەتەم بۆسەى نىھانت راستى نالىم

بەلى قەققەف ھەتا نەى نەيبىرى حاصل شەكەر نادا... (سالم ديوان)، ل ۱۷

ل قىرى ژى شاعر ل نيشە دىرا ئىكى دۆخەكى مەعنەوى پيشكىش دكەت و
 ل نيشە دىرا دوويى وى ب دۆخ يان كارەكى بەرھەست و ماتريالى وەكھەف دكەت،
 واتە شىوازى ھاوكيشەى (اسلوب المعادله) يى كۆ د سەبكى ھنديدا باوہ دەيتە
 بكارھينان.

ديارە كۆ پشتبەستنا زىدە ل سەر خواستنى ژى ھەر درىژەپىدانا
 لىكچواندن بوونا زمانى شعرا كلاسكىە، خواستن و ب تايبەت ئەوا كۆ دىژنى
 خواستنا ئاشكرا ب رىژەيەكا بەرچاڤ د شعراندا ھاتىە بكارھينان. ھەرچەندە ل
 دويف تايبەتەندىين قەسىدەيا كەفن پرانيا جاران رىژەيا بكارھينانا وى
 ناگەھيتە لىكچواندن، لى لگەل ھندى ژى خواستن وەكو ھونەرەك كۆ لسەر
 بناغەيى وەكھەقىى دروستبوويە، شانباشانى لىكچواندن پرانيا وینە و ديمەنن
 شعرا كلاسكى پىك دەينن:

ئەى سەروى بولەند قەدد و برۆ تاق و مەمك جووت
 كى دەستى دەگاتە بەى و نارى نەگەيشتووت
 دەم ھەمدەمى غونچىكە نەپشكووتووە ھىشتا
 با كەشفى نەكرد بەرگى عەترىوشى گولى رووت
 گریانى من و خەندەيى تو ئىستە دەشوبەى
 بەو مەوسىمى بارانە كەوا غونچە دەپشكوت

خَلْخَالِي قَهْدَم، وَهَكْ خَهْمِي زَوْلَفَهِي نِي سَهْرَاپَات
پَشْتَانِي قَهْدَت بِيَّت و فَيَدَاي بَا زَنْسِي بَا زَوَوْت
... (نالی دیوان) ۱۰۶ - ۱۰۹

ئَهْ شَعْرَه ب تَه مَامَه تِي لَسَهْر بِنَاغَه يِي پَه يَوَه نَدِييَا لِي كَجَوَانْدَنِي هَاتِيه
قَه هَانْدَن، شَاعِر جَار لِي كَجَوَانْدَنِي و جَار خَوَاسْتَنِي بَكَارْدَه يِنِي ت و ب شِي وَه يَه كِي
گَشْتِي ژ چَار جَوَوَقِي پَه يَوَه نَدِييَا وَه كَه هَقِي يِي دَهْر نَا كَه قُن. د دِيْرَا نِي كِي دَا يَار ب
سَهْرَوِي، بَرُو يِي نِي وِي ب تَا قِي و مَه مَكِي نِي وِي ب بِي هَان هَاتِي نَه لِي كَجَوَانْدَن، چِي دَبِي ت نَار
ژِي وَه كُو خَوَاسْتَنَه ك بُو مَه مَك يَان لَامِي ن كَجَكِي هَاتَبِي تَه بَكَار هِي نَان. ل دِيْرَا
دَوَوِي يِي ژِي غَوَن جَه خَوَاسْتَنَه و نَامَا ژَه يَه بُو دَه ق و لِي قِي نِي كَجِي. ل نِي قَه دِيْرَا دَوَوِي يِي
رَو و ب گَوَلِي هَاتِيه لِي كَجَوَانْدَن. ل دِيْرَا سِي يِي ژِي لِي كَجَوَانْدَن ب رِي كَا شِي وَه يِي
هَا و كِي شَه يِي (اسلوب موعادلَه) كُو د سَه بَكِي هِنْدِي دَا بَا وَه هَاتِيه پِي شَكِي شَكْر ن؛
شَاعِر گَرِييَا خُو و كَه نِييَا يَارِي مِي نَا وَه رَزِي بَهَارِي نِي شَان دَه تَه كُو تِي دَا بَارِي نَا
بَارَانِي دَبِي تَه نَه گَه رِي قَه بَوَوْنَا بَشَكُو ژَان. ل دِيْرَا چَوَارِي ژِي ب چَرِي لِي كَجَوَانْدَن
هَاتِي نَه بَكَار هِي نَان؛ شَاعِر سَهْرَه تَا بَه ژُنَا خُو ب خَلْخَالِي وَه كَه هَق دَكَه ت و پَاشِي قِي
وِي نَه ي وَه كَه هَق دَكَه تَه (خَهْمِي زَوْلَف) يَان كُو بَه ژُنَا خُو يَا چَه مِي يَاي لَكَه ل لَو و ل و پِي چَا
زَوْلَفَا يَارِي وَه كَه هَق دَكَه ت. هَه رَجَه نَدَه شَاعِر شِي يَاه وَ يِنَه يِي نِي گَه لَه ك جَوَان
پِي شَكِي ش بَكَه لِي دِيَارَه كُو خَه يَالَا شَاعِرِي خَه يَالَه كَا لِي كَجَوَانْدَنِي ه و هَه مِي شَه
هَه لَو لَا قِي چَه نَدِي دَه ت كُو بُو وَه سَفَكْر نَا هَه ر تَشْتَه كِي لَدَوِي ش دِيَار دَه كَا وَه كَه هَق
بَكَه رِي ت و وان پِي كَه ه بِي خِي تَه د چَار جَوَوَقِي لِي كَجَوَانْدَن يَان خَوَاسْتَنَه كِي دَا.

ژِي لِي قِي چَه نَدِي كُو پَه يَوَه نَدِي يِي لِي كَجَوَانْدَنِي ب رِي ژَه يَه كَا مَه زَن د شَعْرَا
كَلَا سِي كِي يَا كُو ر دِي دَا دَه يِنَه بَكَار هِي نَان، پَرَانِيَا جَارَان نَه ق لِي كَجَوَانْدَنَه ژِي
لِي كَجَوَانْدَنِي نِي مَاتَرِي آلِي نَه، ب تَابِي هَت نَه و لِي كَجَوَانْدَنِي نِي كُو لَاسَا يِي كَرِي نَه و رَه و
رِي شَالِي نِي وان بُو سَهْر دَه مِي زَال بَوَوْنَا قَه سِي دَه يِي د شَعْرَا عَهْرَه بِي و فَار سِي دَا دَرْ قَرِي ت.
مَاتَرِي آلِي بَوَوْنَا لِي كَجَوَانْدَنَان د قَه سِي دَه يَا عَهْرَه بِي و فَار سِي دَا و وَه رَا رَا قَه سِي دَه يِي د
سَه قَا يِي مَاتَرِي آلِي كُو چَا كَان دَا؛ بَوَوِي ه نَه گَه ر كُو ب گَشْتِي وَ يِنَه يِي شَعْرَا

کلاسیکیا رۆژه‌لاتی پتر ماتریالی یانکو ماددی بیت، تهنانهت ماتریالییوونا لیکچواندنا بوویه ئەگەر کو پرانیا وینهیین دیین شعرا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا ئیسلامی ژى مۆرکه‌کى ماتریالی ب خۆفه بگرن. هەر چه‌نده کو سه‌رهلدانا عرفان و سۆفیگه‌ریی بوویه ئەگەر کو جارنا وینهیین شعری رینچکه‌یا خۆیا ماتریالی به‌ردهن و به‌ره‌ف مه‌وعنه‌وییه‌تی فه بچن، لی ب شیوه‌یه‌کی گشتی ئەف هه‌وله نه‌گه‌هشتیه وی ناستی کو سه‌رکه‌فتنی لسه‌ر وینهیین ماتریالیین شعرا قوناغین به‌ری هنگی بده‌ستقه‌بینیت. پرانیا جارنا شاعرین سۆفی ژى بۆ گه‌هاندنا مه‌به‌ستا خو پشته‌ستن لسه‌ر میراتا وینه‌یا شاعرین به‌ری خو کرینه، که‌واته پرانیا وینه‌یین شعرا کلاسیکیا کوردی ب تاییه‌ت وینه‌یین سواوه، وینه‌یین بینراو و به‌ره‌ستن، ئەو وینه‌یین کو ژ ئەنجامی فه‌دیتنا په‌یوه‌ندیی د ناڤه‌را دوو تشتین به‌ره‌ست دا چیبووینه:

ده‌مت چیه‌ پر له‌ دور، دورجیکی یاقووت

نیشانه و مۆری چی ؟ خه‌تیکی زمرووت... (مه‌حوی (دیوان)، ل ۱۱۱)

ل قیری ژى وینه لسه‌ر بناغه‌یی په‌یوه‌ندیین وه‌که‌ه‌قیین ماتریالی ئاڤا بوویه، د نیشه‌دیرا ئیکیدا ده‌فی یاری ب صندوقه‌کا یاقووتی یا تژی دور کو مه‌به‌ست ددانن هاتیه لیکچواندن، نیشه‌ دیرا دوویی ژى هەر ب فی ره‌نگی لیکچواندنه‌کا ماتریالی ب خۆفه دگریت.

زولف و روخ و له‌ب، عاریزو خه‌ت، زایقه‌به‌خشن

وه‌ک زوه‌ره له‌ شه‌و، مه‌ی له‌ قه‌ده‌ح، گوڤ له‌ چه‌مه‌ندا... (مه‌فایی (دیوان)، ل ۳۰)

خه‌یالا شاعری ب ته‌مامه‌تی ماتریالییه، زولف و روخسار و لیف و دیم و خه‌ت و خالا لیڤان هاتینه وه‌که‌ه‌فکرن لگه‌ل ئستیرا زوه‌ریی د شه‌فیدا و مه‌یا د په‌یالییدا و گولا د چه‌مه‌نیدا.

موششاته که شانەى لەسەرى زولفى سەنەم دا
ئاشفتەگىيە حالى وەفایى لە قەلەم دا... (وەفایى (دیوان، ل ٢٧)

بەرى هەر تىشتەكى (سەنەم) خواستنهكا سواومیه و بۆ یارى
دهیتهبكارهينان^(*)، وەكەهفكرنا یارى لگەل سەنەمى بەرهەمى ماتریالییونا
لیكچواندانه و دەمى ئەف لیكچواندنه دبنه خواستن ماتریالییون بۆ خواستان زى
دهیته فهگۆهاستن. نیشهدیرا ئىكى ب خو زى وینهیهكى وەسفیى ماتریالی و
بەرهەسته، مەشاگه ئەوا كو ب شهكرنا پرچى و كارین جوانكارییا ئافرهتان
رادیبیت پرچا یارى شهدهكت. چیدیبیت (مەشاگه) ب خو زى خواستن بیت، چونكه د
شعرا فارسییا كهفندا گەلەك جارن با ب (مەشاگه)ی^(**) هاتییه لیكچواندن،
ئەفە زى هەر لەسەر بناغەیی پەيوهندییهكا ماتریالی هاتییه ئاقاكرن.

سەرەرای زالبوونا لیكچواندن و خواستنیى ماتریالی لەسەر شعرا كلاسیکییا
كوردی، لى ھندەك لیكچواندن و خواستنیى وەها زى هەنە كو ب تەمامەتى
ماتریالی نین، ئەفە زى دبنه چەند جۆرەك، ھندەك ژوان ئەون كو د شعرا عەرەبى و
فارسییا كەفن باوویونە و شاعرین كورد ئەف وینە ژوان وەرگرتینە، یانكو
وینەیین سواوونە و پەيوهندییا د ناڤهرا لیچو و لەوچوى یان بۆخواستى و
ژیخواستى ئاشكرایه، واتە روویى لیكچواندننى دیاره و نابیتە ئەگەرى لیلی و
ئالۆزیی:

سەححار جوھتى جادوان ئیرۆ ژرەمزا ئەبروان
دل گرت و دابەر كاشوان كەركر ل مسكینان كەبەد... (جزیری (دیوان، ل ٢٢١)

سەراسەر عەشقى تۆ بۆ من تەلەسمە
بە ئەفسوونى نیگاہى چاوى جادووت... (سالم (دیوان، ل ٤٩)

ل قیزی چاف ب جادویی هاتییه لیكچواندن^(*)، واتە لیكچواندن (ماتریالی-
مەعنەوى)ییه، لیكچواندنا عەشقى ب (تەلەسم)ی زى ماتریالی نینە و دشیین بیژین

كو ب تهمامهتی مهعنهوییه چونکه ههر دوو لایه نین لیکچواندنن بهرهست نینن. ریزهیا بکارهینانا لیکچواندنن (ماتریالی- مهعنهوی) یان (مهعنهوی- ماتریالی) د قهسیدهیان دا گهلهک کیمتر بوویه ل ههمبهر لیکچواندنن (ماتریالی- ماتریالی)، پهیوهندیین لیکچواندنن (مهعنهوی- مهعنهوی) ژێ گهلهک کیم و دهگمهن. ههبوونا لایه نین مهعنهوی و ب تایبته زالبوونا وئ دبیته ئهگهر کو ئالوژی و ئیلی د وینهیدا پهید بیت و د ئه نجام دا رهنهگرئ شعرا کلاسیکی کو شهیدایی قهدیتنا رووی لیکچواندن و مهبهستا شاعرییه توشی ئاریشهیان بیت.

هندهک جاران ژێ شاعرین کلاسیکیین کورد ب تایبته یین سوئی ههولدهن گیانهکی مهعنهوی بهخشنه ههمان وینهیین ماتریالیین کهفن، بو نمونه؛ دیاره (مه لایی جزیری) ههست ب ماتریالیبوونا گهلهک ژ وینهیین شاعرین بهری کریه و ههولدایه ب ریکا زیده کرنا پهیشان رهههندهکی مهعنهوی بدهته فان وینهیان، ئیک ژ فان پهیشان پهیقا (ئه زهل)ه:

مهشاکهیی حوسنا ئه زهل چهنگال زولفان تاب دا

دا عهشق هل بت پیل ب پیل قهلبی مه پی جهلاب دا... (جزیری دیوان، ل: ۱۳)

ل قیری ههر ئهو وینهیی وهسفی و خواستنا کو بهری نهۆ مه ئاماژه پیدای، ژ چارچووئی خوئی ماتریالی ده رکهفتیه. ل قیری (مهشاکه) خواستنه و بو خودایی مهزن هاتیه بکارهینان به لگه ژێ پهیقا (ئه زهل)ه. ل قیری وینه رهههندهکی مهعنهوی بخوئه دگریت و ئیدی مینا لیکچواندن و خواستنین ماتریالیین باو د شعرا رۆژه لاتا ئیسلامیدا دستنیشان کرنا رووی لیکچواندنن یانکو خواستی کارهکی ب ساناھی نینه.

بولبولی گولشه ن بی نام و نهنگی

ته زهروی سهر سه روی باغچه ی بی رهنگی... (مهولهوی دیوان، ل: ۱۰۴)

مهولهوی، (شیخ حهسهنی مهولانا)ی جارەك ب بلبلا گولزارا بی ناڤ و بی گونەهیێ و جارەك ب كهڤوكا سەر سهروا باغچهیا بی رهنگیی) وهكههڤ دكهت. لیکچواندنا كهسهکی ب گولزارا بی ناڤ و بی گونەه و باغچهیا بی رهنگ بوویه ئەگەر کو ئەڤ لیکچواندنه ب تەمامەتی ژ جیهانا ماتریالی جودابیت، ئەڤ وینەیه بهرهمی خەیا لا بی سنوورا شاعریه و لیکچواندنهکا تهقلیدی نینه، بکیر وان زانایان ناهیت کو لاسایا رەوانبیزی و شعریهتا قهسیدی دکن، چونکه ریکارین رەوانبیزی عەرهبی نەشین ب تەمامەتی خزمەتا فی وینە بکن. مهولهوی شیایه هندەك لیکچواندنی ماتریالیین كهڤن ب ریکا دانەپالا هندەك سیفەتان ژ چارچووڤی ماتریالی دەریخیت، چونکه چ هەبوونەکا فیزیکی بو گولشەنهکا بی ناڤ و بی گونەه و باغچهیا بی رهنگ نینه.

ژبلی قان جوړه وینەیان هندەك وینەیین دەگەن ژی د شعرا کلاسیکیا کوردیدا دا هەنە کو ب تەمامەتی مەعنەوینە و پتر بهرهمی خەیا لا شاعری بخۆنه:

نه تۆی تاریکی تایی شهدهی بی گەرد

لەتافەت چون ئاو حەیات مەوج مەومرد... (مهولهوی (دیوان)، ل ۲۱۰)

شاعری نازکیا کچهکی ب ئاڤا حەیاتیی کو لسهر داڤین رهشین کراسی وی پیلان قەدەت لیکچواندی، وینە ب تەمامی مەعنەوییه و هەر ئەڤ چەندەیه کو سەرنجا خواندەڤانی رادکیشیت.

دەنگی مەلەکان زمیهنه زەم زەم

ئەرواح ژ عیشقی تینە میعراج... (جزیری (دیوان)، ل ۱۶۷)

ل ڤیری وینەیهکی وهسفی مەعنەوی هاتیە پیشکیشکر، دەنگی دەنگشەدانا زەمزەمەیا فریشتەیان دەیت کو چیدبیت مەبەست پی زکری خودی بیت. گیان یانکو ئەرواح ژی ژبەر عەشقی بەرز دبن یانکو بەرەڤ دیدارا خودی دجن. وینە ب تەمامەتی ژ پەیوهندیین ماتریالیین لاسایکری رزگاردبیت و بەرڤ لیلینە

دجیت. ئەف وینەیه لگەل چیژا قەسیدەیی و رەخنە و رەوانبێژییا عەرەبی کو پالپشتییا رۆهنی و ئاشکرای و ماتریالیبوونی دگەت ناگونجیت. مەعنەویبوون د وی ئاستیدایە کو رۆونبێژی نەشیت مەبەست یان واتایا ئان دێران ب دروستی بدەتە خویاکرن. ئەف هەولین ب فی رەنگی جەه سەرنج و بایەخینە چونکە ب پینگاقەکا گرەنک بو رزگاربوونا شعری ژ شعریەتا قەسیدەیی و وینەیین لاساییکریین شعرا رۆژەلاتا ئیسلامی و ب سەرەتایەک بو ئافراندا وینەیین نوی دەیتە هژمارتن. سەرەرای هەبوونا نمونەیین ب فی رەنگی لی ب شیوەمیەکی گشتی پرانیا جارن ماتریالیبوونا وینەیان مۆرکی گشتی شعرا کلاسیکیا کوردیە، هەر لێسەر فی بناغە ی پێویست نینە ئەم ماتریالیبوونا وینەیین شعرا کلاسیکیا کوردی وەکو بەشەک ژ شیوازی تاکەکەسیی شاعری ل قەلەم بەدین، بو نمونە قەکوڵەرەک دەرباری هەندەک وینەیین شعرا (مەحوی) دبێژیت ((هەرچەندە مەحوی لێ دەرشتن و چینیەوی شیعرەکاندا هەولیداو بە کەرەسە و نامرازی ماتریالی هۆنراوەکانی هەلبکۆلینیت و بینەخشینیت، ئەمەش زیاتر بو ئەومیە تا هەموو چینیەکانی کۆمەل بتوانن بە ئاسانی لێ جۆری عیشقی مەحوی تیبگەن...))^(۸۸)، ئەفە ل وی دەمی دەمی کو ماتریالیبوونا لیکچواندن و وینەیین شعرا کلاسیکیا کوردی بەرەمی لاساییکرنا زال لێسەر شعرا کلاسیکیا رۆژەلاتا ئیسلامیە و د پرانیا شعراندا دەینە دیتن.

۳. ۱۰. ۲. ۲. لاوازیبوونا خواستنان:

د قەکوڵینین زمانفانیین نویدا گریدانا خواستنی ب پەییوەندیەکا دیارکریشە کو پەییوەندییا لیکچواندنییە هاتیە رەتکرن و باسی گەلەک پەییوەندیین دی هاتیەکرن کو دبنە بناغە بو دروستبوونا چەندین جۆرین خواستنان، واتە سنووردارکرن خواستنی ب پەییوەندییا لیکچواندنی پتر بەرەمی بەردەموامیدان ب قەکوڵینین رەوانبێژیین کەفەنە^(۸۹)، لی لگەل هندی ژ گریدانا

خواستنی ب پهیوهندییا لیکچواندنیشه د نهدهبیاتا رۆژه لاتا ئیسلامیدا جیگیربوویه
و شاعر و رهخنه گران ژ فی روانگه هیشه بهریخۆدایه خواستنی.

خواستن ژ گرن گترین جۆرین وینه یین شعریه، لی ب تنی هه بوونا خواستان
د شعرا شاعره کیدا نابیته پیقه ر بۆ بهیزبوونا شعرین وی چونکه ((بیراردان لسه ر
مه زناتییا شاعری لسه ر بناغه یی ره سه نایه تی و هیزا خواستنی ویه))^(۹۰)، بۆ نموونه
ئه گه ر ئه م په یوهندییا لیکچواندنئ وه کو بناغه یی دروستبوونا وینه یی خواستنی
وهرگرین، پیویسته باسی لیکچواندنه کا نوی بکه یین. (مدلتون مری) سه بارت ب
خواستنی دبیزیت: ((داخوازا مه یا سه ره کی ئه وه کو لیکچواندن لیکچواندنه کا
راستگۆبیانه بیت، واته نه هاتبیته دیتن یان ب ئاوایه کی کیم هاتبیته دیتن؛ دا کو
کاریگه رییا فه دیتنی هه بیت))^(۹۱).

د شعرا رۆژه لاتا ئیسلامیدا خواستن بن سییه را لیکچواندنئ بوویه و بزاقا
شاعران د فی بازنیدا هاتیه چارچوو فه دارکرن. دیاره ل ده ستپیکئ شاعران پتر
گرن گیدایه لیکچواندنئ و پاشی ژ به ر دووباره کرنه کا ژ راده بدمر ئه ئه لیکچواندنه
بووینه خواستن. فه کۆله ره ک سه بارت ب خواستنی د شعرا کلاسیکییا فارسیدا
دبیزیت: (ره ه و پشالیئ هر خواستنه کی د لیکچواندنه کیدایه، باشتترین
خواستن ئه ون یین رۆژه کی لیکچواندن بووینه، لگه ل بورینا ده می و دووباره بوونا
لیکچواندنان هزر و خه یالا شاعری به ره فه ئا فراندنا وینه یین خواستنی شه چوو یه و
شیایه ب ریکا لادانا ئیک ژ به ره تین لیکچواندنئ کاریگه ریی لسه ر وهرگری بکه ت،
یانکو وهرگری هه ست ب فی چه ندئ کریه کو توشی دیارده کا نوی بوویه د.
وینه یین سه بکی خوراسانیدا لیکچواندن زالن لی د سه بکی عراقیدا خواستن
زاله)^(۹۲)، که واته ئا فراندنا راسته و خو یا خواستان یان داهینانا وینه یان ژ
لیکچواندنن نوی د شعرا فارسیدا کیمه، شاعرین فارسی زمان نیزیکییا خو لگه ل
لیکچواندنئ پاراستینه و ژ چارچوو فی روهنی و ئاشکرایی دمرنه که فتینه.

نکۆلی ل فی چه ندئ ناهیته کرن کو خواستنی رۆله کی مه زن د ئا فا کرنا

وینه یین شعری و لاواز کرنا ماتریالیبوون و بهیزخستنا ئه بستر اکبوونا وینه یاندا

ههیه، لێ دەمی هەر خواستنهکی رەه و ریشال د لیکچواندنهکا ماتریالییا سواوه دا ههبیت؛ ئەق چەندە دکەقیتە بەر گومانێ. (محمد رضا شفیعی کدکنی) وهکو بسپۆرهکی شعرا کلاسیکیا فارسی دبیزیت: (هندی شاعر ژ لیکچواندنی تیروتهسەل و وهسفی دووردکەفن و بەرهق خواستنی پۆختهقه دچن، دبنه ئەگەر کو ماتریالی بوونا لیکچواندنی کیم ببیت...، ژ دەستییکا سەدی پینجیقه - ژبلی هندەک شاعران - لیکچواندنی تیرتهسەل د شعرا فارسیدا بەرهق کیمبوونیقه دچن و خواستنی پۆخته جهی وان دگرن، هەر وهسا ژ بەر وی بالکیشیا کو د لیکچواندنی ئەبستراکیدا ههیه، ئیدی گرنگیدانا شاعران ب لیکچواندنی مادی بەرهق لاوازییقه دجیت...)^(۹۳). ئەق ئاخفتنه دا د جهی خو دا بیت ئەگەر خواستنی کو شاعران بکارئینان گریدای لیکچواندنی ماتریالیین بەری نەبان، لێ دیاره کو گومان لسهر قی چەندی ههیه چونکه نشیسهر ب خو ل جههکی دی دبیزیت: (رهنکه پرانیا خواستنان پیشینهیهکا لیکچواندنی ههبیت، واته بو دەمهکی لیکچواندن بووینه و پشتی کو هیبووئهک بو فان لیکچواندنان و هەردوولایهنیان وان پهیدا بوویه هاتینه کورنکران واته لایهنهکی لیکچواندنی هاتیه لادان و خواستنهک هاتیه چیکرن، هەر ئەق گۆهرینا لیکچواندنان بو خواستنان نیشانهیا جوړه لاوازییهکیه د شیوهی خویابوون و شیوازی دهربرینا خواستنیدا، ئەق چەندە د شعرا فارسیا سەدهی چواری و پینجی ب ئاشکرای خویایه، لیکچواندنی سادهی شعرا فارسیا سەدی چواری ل سەدی پینجی دبنه خواستن ل خواستنی ئاشکرا و نیزیک بو تیگههشتنی...)^(۹۴). نشیسهر ل قیری ئاخفتنهکی دبیزیت کو دژی ئاخفتنا بەری نوکهیه، داوکی لسهر قی چەندی دکەت کو خواستن لسهر بناغهیهکی ساخلهم واته لسهر بناغهیی مهجازهکی شعری راستهقینه دروست نهبوویه بهلکو هیشتا نوینهراتییا ماتریالیبوونا لیکچواندنی بەری دکەت.ب کورتی د شعرا کلاسیکیا عهربی و فارسی ب دهگهمن شاعر ب رهنهگی راستهخو وینهی خواستنی پیشکیش دکەن، ئااکرنا خواستنان ژ لیکچواندنان ژێ پتر پهیوهسته ب لیکچواندنی سواوه، واته ئەو لیکچواندنی کو

ئیدی په یوه نډیا د ناقبهرا لیچو و له وچوی گه له ک ناشکرا بوویه و لادانا ئیک ژ لایه نین لیچواندنن نابیته ته گهری لیلی و ئالوزی، ئەف چهنده ژى بهرده و امیدانه ب ئیک ژ بنه مایین سه ره کیین ستوونا شعرا عه ربی واته ئاشکرا بوون و نیزی کبوونا په یوه نډیا د ناقبهرا لیچو و له وچوی یان بو خواستی و ژی خواستی.

ئهو ئەم دشیین بیژین کو خواستن لسه ر بناغهی په یوه نډیا وه که هقی دروست دبیت، لی ئەف ب فی واتای نینه کو هه می جارن شاعر لیچواندنه که فن بینیت و بنه رته کی وی لادمت داکو خواسته کی چیکه ت، به لکو شاعر دشی ب ریکا خه یالا خو خواسته کا نوی و داهینه رانه پیشکیش بکه ت یان لیچواندنه کا نوی بکه ته خواستن، لی ئەو تشتی د شعرا کلاسیکیا رۆژه لاتا ئیسلامیدا دهیته دیتن، فی راستی دهنه خو یا کرن کو ئەو خواستین دهیته بکارهینان د بنه رته دا کورترنا هنده ک لیچواندین که فن و سواونه، واته داهینان د شعرا کلاسیکیا رۆژه لاتا ئیسلامیدا ژ لیچواندنن دهست پی دکه ت نه ژ مه جازی.

د شعرا کلاسیکیا کوردی ژى پرانیا خواستین ئاشکرا بریتینه ژ کورترنا لیچواندنن واته ئەو لیچواندنن کو ژ بهر بکارهینانا زنده چیژا خو ژدهستداینه و نهینی و په یوه نډی و ان ب ته مامه تی ئاشکرا بوینه، ئەف رۆهنی و ئاشنا بوونه ده لیقه دایه شاعری کو ئیدی لیجوی لابدهت و له وچوی ب تنی بکاربینیت، باشتین به لگه ژى بو سه لاندنا فی راستی ئەفهیه کو پرانیا فان وینه یان ب هه ر دوو شیوه یان واته وه کو خواستن و وه کو لیچواندن دهیته بکارهینان، بو نمونه ئیک ژ لیچواندنن باو لیچواندنا مژیلانکانه ب تیران:

تیری موژگانت له سینهمدا دهجی بو پیری دل

هینده که چ ئایینه قه سدی خانه دانی دین دهکا... (نالی دیوان، ۱۰۹۰)

نالی و مه ر لاده له خه دهنگی موژه یی یار

ئهو کافره مه ستانه که غاره تگه ری دینن... (نالی دیوان، ۳۴۹)

دلی پر و حشەتم جانا لەبەر موژگانى وەك تیرت

حەسارى بوو لە حوقەى دەرەمى كىسووى زنجیرت... (سالم (دیوان)، ٤٧٤)

غەریبى تۆم، نەخۆشى تۆم، ب گۆشەى چاوى بيمارت

ئەسیری تۆم، شەهیدی تۆم، بە نووكى تیری موژگانت... (مقایی (دیوان)، ٥٧٤)

هەر ئەف لیكچواندنا باوہ كو پشتی بكارهینانا زیدە هاتیە كورتكرن، واتە لیچو

هاتیە لادان بوویە خواستنهكا ئاشكرا:

راست و چەپ تیر دانە جانی راست و چەپ

قەوس و رەشتوزی كفانی راست و چەپ... (شیخ نورالدین (دیوان)، ٧٨٤)

پەیشا تیر وەكو خواستن هاتیە بكارهینان و مەبەست پی مژیلانك یان

نیرینا یارییە، ئی پتر بەرەمى كورتكرنا لیكچواندنهكا كەقنە و خواندەقانی

ئاشنا لگەل شعرا كلاسكى ل دەمى روویەروویوون لگەل قى خواستنى هەستى ب چ

ئالۆزى و لیلیەكا وەسا ناكەت، چونكە ب تەمامەتى شارەزایی لگەل وى پەیوهندییا

وەكەقئى هەیه كو ئەف خواستنه لىسەر بناغەیی وى هاتیە ئافاكرن. هەر ب قى

ئاوایی لیكچواندنا بەژنى ب دارا عەرەرى ژى لیكچواندنهكا باوا شعرا كلاسكىه:

شمشادە ئەمە، یا قەدە یا سەروى رەوانە

یا عەرەره یا ئەخلى مرادى دل و جانە... (مەحوى (دیوان)، ٣٣٣)

خودا وە تۆش دا بالای عەرەرىن

هەر لایق وە تۆن شیوهى دل بەرى... (مەولەوى (دیوان)، ٢٣٣)

عەرەره بائایی شای جەمین جامى

زولفان چوون كەمەند خەیاتەى خامى... (بێسارانى (دیوان)، ٣١٤)

هەر ئەف لیکچواندنه گهلهك جاران وهكو خواستن ژى دهیته بكارهینان،
لئ خواستنهك كو تام و چیرزهكا وهسا تیدا نینه، چونکه چهند ئەف پهیشه دهیته
بكارهینان هزرا خواندهفانی بۆ بهژن و بالایهكا شوخ و جوان دجیت:

راست و چهپ تین جگهر و سینه کولاب
عهرعهرین شهنگ دلهستن چهپ و راست... (جزیری دیوان، ل. ۱۰۰)
رهنگه ئیک ژ کهفنترین لیکچواندنان د شعراوژژهلاتا ئیسلامیدا،
لیکچواندنا چاقان ب نیرگزی بیت، ئەف لیکچواندنه د شعرا کهفنا کوردی ژى
هاتیه بكارهینان:

دیده نه‌رگسان پر چه خومارهن
زینته ئارایی بهزم خان وههارهن... (مهستوره دیوان، ل. ۳۷)
ئهو دلبره لهب لاله بوخ پورژ خهگگ و خاله
چاڤ نرگس و خهه ناله، دایه وی دلان ناله... (هادی دیوان، ل. ۱۰۹)

ئەف لیکچواندنه هند کهفن و سواوهیه کو ئیدی ب دهگمهن وهکو
لیکچواندن دهیته بكارهینان، بهلکو پتر وهکو خواستن خویا دبیت، ههرکهسی کو
پیچهك ناشنایی لگهل شعرا کلاسیکی هه‌بیت ئیکسه‌ر دزانیت کو مه‌به‌ست ژ
نیرگزی چاقه:

ژرهنه نیرگزین شه‌هلا، مه‌جائی هه‌مقیران بینم
هزاره‌مز و ئیشاراتن ژوان قه‌وسین هیلال نه‌برو... (جزیری دیوان، ل. ۴۱۲)
ههر کهسی مه‌ستی سه‌بوچی نیرگسی مه‌خمورته
که‌ی خه‌یالی جامی سه‌هبا یا مه‌یی خه‌لله‌ر ده‌کا... (ئهدیب دیوان، ل. ۵۹)

سواوه‌بوون و لاوازیا فان جوهره خواستنان ل وی ده‌می پتر خویا دبیت کو
شاعر خواستنه‌کی وهکو لیچو یان له‌وچو بکارده‌ینیت:

ئەو سنبیلا عەقرب سیفەت، بیھودە دل ئەبەتەر دکەت

سەد کیری بۆران لیڤدەت بی هەش دکەت دیوانەر... (شیخ نورالدین (دیوان)، ۴۷)

ل قیری (سونبول) ب (عەقرب) ی هاتیە وهکەفکرن، هەر دوو پەیف دبنەرت
دا لیچواندنی سواوونە کو بو زولفا یاری دەین بکارهینان، سواووبوونا ژ رادەبدمرا
پەیهوندییا د ناڤهرا زولف و سونبولی قی دەلیقی دەتە شاعری کو قی پەیشی
وهکو لیچو بکارینیت.

نەماوه شاری بابل، چاهی هارووت

لە کوئی خویندوویە ئەفسوون چاوی جادووت... (تاھیرەک (دیوان)، ۳۸)

فەرمووتە بی زوو بە زوو بیکە بە کارم عەدو

غارەتی دینم بە دوو نیرگی جادوو فەریب... (ناری (دیوان)، ۵۲)

ئالۆزی جیھانی ئە خەمی سونبولی خاوت

ئاشووبە دوو دنیا ئە شەری نیرگی جادووت... (ئەدەب (دیوان)، ۸۳)

د نموونەیا ئیکیدا (چاوی جادوو) هاتیە بکارهینان، د پەیهوندیەکا
وهکەفیییدا چاف هاتیە دان با جادووییشە، ل نموونەیا دووی و سیی شاعری
(نیرگی جادوو) بکارئینایە، کەواتە ل قیری خواستن بوویە لیچو و ب جادووی
هاتیە لیچواندن، یانکو شاعری زانیە کو نیرگیس خواستەکا گەلەک سواوویە
و خواندەفانین شعرا کلاسیکی دزانن کو مەبەست ژ قی خواستنی چافە.

دیارە کو روونبیزییا عەرەبی - ئیسلامی پشەقانییا قان جوړه خواستان
دکەت، ئەو خواستین کو ئەجامی کورتکرنا لیچواندنی کەفن بن، داکو
زانای رەوانبیزیی بشیت ب ساناهی واتا مەجازییا پەیشی یانکو بوخواستی و هەر
وەسا رووی لیچووننی واتە خواستی دەستنیشان بکەت، رۆھنبوونا رووی
لیچواندنی ئامانجا روونبیزییە لەوما نەب تنی سواووبوونا خواستنی نابیتە
کیماسی بە لکو دبیتە ریخۆشکەرەک بو ھندی کو زانایین رەوانبیزیی پتر جەختی

لسەر فآن نموونهیین سواوه بکهن، نهکه ب راستی ئەم نهشیین خواستنهکا سواوه
یا وهکو (نیرگزی) بینینه ئاستی خواستنهکا نوی:

به‌ناباشی بوجی به‌رزه دیاران

سفیدکاری کهرد تاقچه‌ی موغاران... (مهوله‌وی (دیوان)، ۳۱۶)

ل قیری شاعری په‌یوه‌ندیه‌کا وه‌که‌ه‌قیی د ناقبه‌را خودی و به‌ناباشی
(به‌ننا) ی سازگریه، به‌ناباشی وه‌کو خواستن هاتیه، هه‌رچه‌نده کو تا راده‌یه‌کی
واتا وی روهن و ئاشکرایه، لی پیشینه‌کا لیکچواندنیا وه‌سا نینه کو ئەم وی
ببهینه ریزا وان خواستنان کو په‌یوه‌ستن ب لیکچواندنن سواوه‌قه.

داهینانا خواستنین نوی ئیک ژ پیدقیاتیین زمانی شعریه قیجا چ ژ
ئه‌نجامی کورتکرنا لیکچواندنن نوی بیت یان به‌ره‌می راسته‌وخوی خه‌یالا
شاعری ب خوبیت، ب راستی ئەف‌حاله‌ته ب ده‌گه‌ن د شعرا کلاسیکیا کوردیدا
دهینه دیتن، داهینانا شاعری کلاسیکی پتر د بواری لیکچواندنان دا خویا دبیت
واته شاعرین کورد سه‌ره‌رای هه‌بوونا گه‌له‌ک لیکچواندنن سواوه شیاینه گه‌له‌ک
لیکچواندنن نوی ژ بکاربینن، لی تشتی بالکیش ئەقه‌یه کو ئەم نه‌شیاینه فآن
لیکچواندنان بکه‌نه خواستن:

کو لی تیت ئەو‌قه‌بایی ئاسمانی

له‌طیفا شه‌نگ و نازک وه‌ک به‌لازیز... (جزیری (دیوان)، ۲۵۲)

ل قیری لیکچواندنه‌کا نوی هاتینه بکارهینان و یار یانکو خوشه‌ویست ب
(به‌لازیز) هاتیه لیکچواندن، به‌لازیز گوله‌که کو ل ده‌ستپیکا بهاری خویا دبیت.
هه‌رچه‌نده کو شاعر شیایه ب ریکا مضا وه‌رگرتن ژ ژینگه‌ها خو وینه‌یه‌کی نوی
پیشکیش بکه‌ت لی هه‌ول نه‌دایه قی لیکچواندنن وه‌کو خواستنه‌کا نوی بکار
بینیت. نه‌ریتین شعرا کلاسیکی قی ده‌لیقی ناده‌نه شاعری، چونکه دبیته ئەگه‌ری
لیلی و نه‌روه‌نیی، له‌وما پرانیا جاران شاعری کورد سه‌ره‌رای پیشکیشکرنا
لیکچواندنن نوی بویرییا پیشکیشکرنا خواستنین نوی نینه.

٣.٢.١.٣. سنوورداریوونا وینهیین مهجازی و بهدیعی؛

لایهنگریکرن و پشتبهستنا شعرا کلاسیکیا رۆژهلاتا ئیسلامی بۆ لیکچواندن و روونبیزی، گومانئ دئیخیته سهر قئ چهندی کو رهخهیا عهرهبی- ئیسلامی بشیت خزمهتا مهجاز و زمانئ مهجازی بکهت، چونکه (مهجاز پهیشان ژ سنووری وان یئ راستهقینه دردئخیت، ئەو پهیوهندیین کو مهجاز د ناقهرا راستی و واقعیدا سازدکهت پهیوهندیین شیمانیهینه (احتمالی)، دبنه ئەگهرئ فرهواتایی و د ئەنجامدا جیاوازییا تیگههشتنی دروست دکهن، ههر ئەهقه زی دبیته ئەگهرئ سهرهلدانا بۆچوون و ههلسهنگاندننن جودا؛ ل قئیری مهجاز بهرسفا داویی نادهت، چونکه ئەو ب خو بیاههکه بۆ ههقدزیین واتایی، ب قئ رهنگی مهجاز ب بهردهوامی فاکتهرهکه بۆ ئافراندا پرسیاران و دبیته ژیدهرئ نیگهرانی و پهیشانیا وی مهعریفهیا کو دقئتن فهبر و باوردارانه بیت (یقینی)... سیستهمی معرفیی ئاینی وهسا مهجازی ددهته نیاسین کو بریتیه ژ دوورکهفتن ژ واتایا بهرنیاسا پهیشان و ب قئ رهنگی بریتیه ژ لادانا پهیشان ژ جهئ وان، ئەهق لادانه ژی دبیته ئەگهرئ ئالوزییا وانا و زمانی چونکه بهدگومانی و تشتین ههله بهرههم دهینیت، نهمازه کو ئەو د قئ باومرییدانه کو ههر پهیشهک ژلایی خودیقه هاتیهدانان؛ داکو دهربرینی ژ واتایهکا تایبهتی بکهت و فهگۆهاستنا وان؛ واته تیكدانا وان راستیین کو خودی دقئت ئەم ل وان بگههین، لهوما یا دروست ئەوه کو د بکارهینانیدا ههر پهیشهک بۆ وانا خو یا دروست بهیته بکارهینان و یا ههله ژی ئەوه کو پهیشان بۆ واتاییین کو بۆ نههاتینه دانان بکاریینن. ئاشکرایه کو ئەهق ئاخفتنه نه ب تنی بریتیه ژ پهکخستنا مهجازی بهلکو بریتیه ژ ژکارخستنا شعری ژی)^(٩٥). ئەهق تیگههشتنه ژی بهرههمی ههقسیاتی و پیکههژیانا شعری لگه ل تیگههشتین ئایینی د رۆشنبیرییا ئیسلامیدایه، تهناهت فهیلهسوفین ئیسلامی ژی بزاقین (ئاشۆپی کو گرنگیی نادهنه دویراتییا د ناقهرا تشتاندا ب ناپهسهند و نهویست ل قهلهمداینه و د ئەنجامدا ل دهق وان لیکچواندن ب باشتر ژ مهجازی هاتیه زانین و د ناقههمی

جۆرین مه‌جازیدا ژێ گرنگیداینه خواستنی چونکه ب دیتنا وان خواستن لسه‌ر بناغه‌یی لیکچواندنێ دروست دبیت، هه‌ر ئەفه ژێ بوویه ئەگه‌ر کو هه‌ولبدن خواستنی د چارچووقی تاکه‌ په‌یوه‌ندیه‌کی کو په‌یوه‌ندییا لیکچواندنا لۆژیکیه‌ سنوورداریکه‌ن. (٩٦)

ب کورتی گرنگیدانا ره‌خنه‌گرین که‌شن ب لیکچواندن و خواستنی ژبه‌ر وی رۆه‌نی و به‌ره‌هه‌ستبوونییه‌ کو د قان وینه‌یان دا ده‌یته‌ دیتن، هه‌ر وه‌کو مه‌ به‌ری نوکه‌ ناماژه‌پیدا‌ی د ستوونا شعرا عه‌ره‌بیدا گرنگی ب قان هونه‌ران هاتیه‌دان و نیزیکی د ناقبه‌را هه‌ر دوو لایه‌نان د لیکچواندن و خواستنییدا ب مه‌رج هاتیه‌ زانین. نه‌و ژێ د رووبیژییدا لیکچواندن به‌ری هه‌می هونه‌رین دی ده‌یته‌ خواندن، چونکه‌ د پۆلینکرنین وان دا لیکچواندن ناچیه‌ چارچووقی مه‌جازیدا. گرنگیدانا وان بۆ خواستنی ژێ هه‌ر په‌یوه‌سته‌ ب لیکچواندنیقه‌ و خوازیارن کو ژ شۆیا لیکچواندنێ دمرنه‌که‌فیت، (وان سنوور بۆ خواستنی داناینه‌ و هنده‌ک زانا د قی باوه‌رییدا بووینه‌ کو خواستن ب تنی بۆ زیدمه‌رویی ده‌یته‌ بکاره‌ینان و ژ سنووری راستیی دمرناکه‌فیت. ئەو خوازیارن کو سنوورین خواستنی به‌یته‌ پاراستن، و شاعر هند دویره‌چن کو لیلی بکه‌فیه‌ د واتاییدا و هند نیزیکی ژێ نه‌بن کو بیته‌ راستی، پیدفیه‌ شاعر ریبازه‌کا نافین بۆ خو هه‌لبژیرن، ئەف ئاریشه‌ ژێ به‌ره‌هه‌می تیگه‌هشتنا وان بۆ شعریه‌... (٩٧)

لاسا‌ییکرنا شاعری به‌ری و فشارا عه‌قلانییه‌تا ره‌خنه‌یا ئەده‌بی کو پتر د خزمه‌تا ئامانجین ئایینی و گوتاریدا بوو، بوونه‌ ئەگه‌ر کو د شعریدا پشتبه‌ستنه‌کا زیده‌ لسه‌ر لیکچواندنین ماتریالی و خواستنین په‌یوه‌ست ب لیکچواندناشه‌ به‌یته‌ کرن و ئەف هونه‌ره‌ زالبن بسه‌ر وینه‌یین شعرا کلاسیکی و ئیدی ئەف شیوازه‌ ب توندی به‌یته‌ پیره‌موکرن و چه‌سپاندن و ره‌خنه‌ ژ هه‌ر که‌سه‌کی به‌یته‌گرتن کو هه‌ولا گوهرینا قی سیسته‌می بده‌ت له‌وما ئەم دشین بیزین (شاعری جاهلی د پیکه‌ینانا وینه‌یاندنا پشتبه‌ستن لسه‌ر شیائین خو بین خومه‌زایی دکر و تا رادمیه‌ک ئازاد بوو، لی شاعری ئیسلامی ده‌می کاریگه‌رییا عه‌قلی

قهبارەکی مەزن ژ ئەزموونا وی خستییه ژیرکاریگه‌رییا خو ب هندهك قهید و بهندانشه هاته‌گریدان کو لسه‌رده‌می جاهلی نه‌بوون. شاعری ئیسلامی ل ژیر کاریگه‌رییا درستییا واتایی به‌ره‌ف هندهك مسوگه‌ریین هزریین گشتیشه چوو، واته ملکه‌چی جۆره پیکه‌فتن یان نه‌ریت یان تیگه‌هشتنه‌کا هه‌فیشک بوویه و ئیدی ده‌ستین وی بو داهینانی مینا شاعری جاهلی فه‌کری نه‌بوویه).^(۹۸)

هەر د ئیکه‌مین هه‌ولا کو هاتیه دان بو ده‌ستکاریکرنا سیسته‌می وینه‌ییی شعرا عه‌ره‌بی، ره‌خنه‌گران ب توندی هه‌ولویستی خو نیشاندایه و هیرشکریه سه‌ر وان شاعرین کو ژ فی سیسته‌می دهرکه‌فتین، نه ژبه‌ر فی چه‌ندی کو پشتا خو داینه لی‌کچواندن یان خواستی، به‌لکو ژبه‌ر فی چه‌ندی کو ره‌ونی و ئاشکرایا پیدی د قان وینه‌یاندا نه‌بووینه. (ئامه‌دی ده‌می ره‌خنه‌یی ژ (ابی ته‌مام)ی دگرت ئامازه‌می دده‌ته دروسته‌بوونا خواستیین وی، بو نمونه دبیزیت چه‌وا چیدبیت ستایشکرنی ده‌ست هه‌بن یان دم به‌له‌ک یانکو دوو ره‌نگ بیت، رۆژگاری زارۆک هه‌بن، شعر خودان گه‌ری و زمان بیت، باشی جار موسلمانه و جار ژریده‌رچووی بیت، شکۆمه‌ندی بترسیت و خودان له‌ش و جه‌رگ بیت، ئیمناهی بیته خودان نشینک، و رۆژگار خودان پشت بیت و...هتد)^(۹۹). ئەف ره‌خنه‌یه ب خو نیشانا ره‌تکرنا په‌یوه‌ندیین مه‌جازیین ئالۆزین وه‌کو مرۆفکه‌رایی و خواستنا فه‌شارتییه د ره‌خنه و فه‌کۆلینین شعریین رۆژه‌لاتا ئیسلامیدایه، هه‌ر چه‌نده کو د روونبیزیدای ل ژیر ناخی خواستنا فه‌شارتی ئامازه ب قان جۆره مه‌جازان هاتیه‌دان، لی هه‌ول هاتیه‌دان کو ئەف جۆره مه‌جازه ژی د چارچووی لی‌کچواندنیدا به‌ینه سنووردارکر، لی ئەف مه‌جازه ژیلی په‌یوه‌ندیه‌کا لی‌کچواندن، په‌یوه‌ندیه‌کا مه‌جازی و جارنا لی‌کچواندنه‌کا لثۆک کو دکاریدا هه‌یه ب خو‌فه دگرن^(۱۰۰) و دنبه ئەگه‌ری دروستبوونا جۆره ئالۆزییه‌کی د واتایا شعریدا.

که‌واته مه‌جازد شعر و ره‌خنه‌یا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا ئیسلامی تشته‌کی سنوورداره و لگه‌ل چه‌مکی راسته‌قینه‌یی مه‌جازا شعری ناگونجیت، به‌لکو پتر ئەو مه‌جازه کو د گوتاراندا ده‌یته بکاره‌ینان، لی‌کچواندن و خواستیین نی‌زیک و

ناشکرا و عقلائی قی زمانی مهجازی پیک دهینن. ئەقە ب خو جوړه ترسهکی لدهق شاعری پهیدا دکەت چونکه مهترسییا قی چهندی ههیه کو ئەو ب ریکا پیشکیشکرنا لیکچواندن یان مهجازهکی نوی سیستهمی عقلائی و ماتریالییا وینهی تیک بدەت لهوما شاعر نهچاره یان ب ریکا هزرکرنهکا هویر و لوژیکی وینهیهکی لیکچواندنیی نوی پیشکیش بکەت یان ریکهکا ب ساناھیتەر هەلبزیریت واتە ب دووبارهکرنا لیکچواندن و خواستن و مهجازین شاعرین بهری خو رابیت.

ئەگەر حەزا رۆھنی و ناشکراییا زال لسهر قەسیدەیی و نیرینا عقلائییا پەرخنە و رموانبیزییا عەرمبی و ترس خو پاراستنا رۆشنبیرییا ئیسلامی ژ مهجازین ئالۆز؛ بوویتە ئەگەر کو شاعرین کلاسیکی پشتبەستنی لسهر پهیوهندیین لیکچواندنیین ناشکرا بکەن و وهکو پیدقی مضای ژ جوړین دیین مهجازی وەرنهگرن؛ پیرمویکرن ژ ئەدگارین لاساییکریین شعرا کلاسیکییا رۆژهلالاتا ئیسلامی ژی دبیتە ئەگەر کو د پرانیا شعراندا پتر لیکچواندن و پشتی لیکچواندن خواستنا ناشکرا بهینهدیتن و خواستنا قەشارتی و جوړین دیین وینهییین مهجازی و هەر وەسا وینهییین بەدیعی یانکو ئەوین ب جوانکارییا واتایی دهینه نیاسین ب ریزهیهکا کیمتر بهینه بکارئینان.

بهری هەر تشتهکی پرانیا ئەو مهجازین کو د رموانبیزییدا ب مهجازین (سەریهست) دهینه نیاسین؛ دبنهردادا بهشەکن ژ مهجازین زمانی و گەلەک سادەنە، واتە یان مهجازین باوین ئاخفتنا رۆژانەنە یان زور سواومەنە یان گەلەک رۆھنن و لیلیهکا وەسا دروست ناکەن. مولینو (Molino) و تایمن (Tamine) د پەرتووکا (دمروزمیهک بو شرۆقهکرنا زمانئانیا شعری)دا پەرخنەیی ژ مهجازی سەریهست دگرن، ب دیتنا وان ئەقە وینهییین رموانبیزیین راستەقینە نینن، چونکه گەلەک سادەنە و گەلەک ب ساناھی ژ لایی وەرگریقه دهینه وەرگرتن و دەستنیشان کرن^(۱۰۱):

حازرستی نگیں دهرئانی

دا دهستی عه جوزهیا زهمانی... (خانمی مههم و زین)، بشکا ئیکێ، ل ٤٥٥)

دبێن خاومرپه رستی تو نزانن من د که شفیدا

نوماین من د شهرقی نازکا گهردن شه مال ئه برۆ... (جزیری دیوان، ل ٤٠٤)

ل دیرا ئیکێ په یفا (نگین) مه جازه کی سه ره به سته، ل جهی گوستیلی باسی نگیں واته ئه و قاش یان به ری گرانبه ایی سه ر گوستیلی هاتیه کرن. ل دیرا دووی زێ (خاومر) یانکو روژه لات مه جازه کی سه ره به سته و مه به ست پی روژ یانکو خو ره. ئه ه په یوه ندییه په یوه ندیی ئاشکرانه، د زمان و ئه ده بیاتا فارسیدا ب به رفهرهی هاتینه بکارئینان، ژیلی هندی کو سواونه چ به ایه کی وینه یی و ه سا ژێ نینن. گه له ک جارن زمانێ روژانه و زمانێ شعری هه قپشکن د بکارئینانا فان جو ره مه جازان و ئه گه ری گرنگیدانا زیده یا زانایین ره وان بیژی ب فان جو ره مه جازان پتر بو هه بوونا وان د قورئانیدا دزقریت، واته مه زنکرنا قه بارا دو یچوون و قه کولینا فان جو ره په یوه ندییان د زمانێ شعریدا پتر به ره مه ی لاساییکرنا ره خنه و ره وان بیژیا عه ره بی - ئیسلامیا که فنه.

ئیک ژ گرنگترین جو رین مه جازی کو رو له کی مه زن و کاریگه ر د لادان و گه مه یا زمانیدا هه یه، ئه و مه جازن کو د چارچوو قی وان خوا ستناندا ده یینه دیتن کو ب خوا ستنێن قه شارتی ده یینه نیاسین. وه کی مه به ری نوکه ئاماژه پیدای عه قلییه تا زه لالخوازا زانایین ره وان بیژی هه ولدایه فان مه جازان ژێ د چارچوو قی لیکچواندنیدا سنووردار بکه ت.

پرانیا جارن ئه ه وینه یه سه ره رای هندی کو هه لگه ری لیکچواندنه کا قه شارتینه، جو ره لیکچواندن یان مه جازه کی ژێ بخو قه دگرن کو لسه ر بناغه یی لیکچواندنا باو و په یوه ندیین مه جازی سه ره به ست ناهینه بی شکی شکرن. (١٠٢) ئه ه جو ره مه جازه دشین ئالوژی دروست بکه ن و ناسنامه یا روون بیژیا عه ره بی - ئیسلامی بیخنه به ر مه ترسی. وینه یین ب قی رهنگی دبنه ئه گه ری تیکدانا په یوه ندیین

سروشتی و لۆژیکى؛ ئەدگار و کارین مرۆڤان گيانەوهران دەینەدان بال تشتی نەزیندی یان چەمکین مەعنەوی، هەر وەسا چیدبیت تایبەتمەندیین دیاردەییین سروشتی و تشتین نەزیندی بەینە دان بال مرۆڤ و گياندارین دی، یان چیدبیت ئەدگار و کردەوویی گيانەوهران بەینە دان بال مرۆڤانقە، ژیلی قی چەندی چیدبیت چەندی جۆرین دیین پەيوەندیان ژى هەبن، لى ئەو تشتی کو پرانیا جاران د شعرا کلاسیکیا کوردیدا، وەکو بەشەك ژ شعرا کلاسیکیا رۆژەلاتا ئیسلامی دەیتە سواو بوونا قان وینەیان و پەيوەستبوونا وان ب ئاراستەیا مرۆڤگەراییی و پتر بکارهینانا وان د ەندەك مەبەستین دیارکریدایە.

ئیک ژ قان جۆرە وینەیان ل وی دەمی دروست دبیت کو نافەك ب ناوایەکی نەلۆژیکى ببیتە تەواوکەری نافەکی دی یان کارەك بەیتە دان بال نافەکی کو ئەو کار لگەل سروشتی وی نافى نەگونجیت. دەمی وینە ب تنی بەرەمی دانەپالا نافەکی بۆ نافەکی دی بیت لیکچواندن و مەجازەك دروست دبن و دەمی کارەك بەیتە دان بال نافەکی دوو پەيوەندیین ئالۆز کو پتر دچنە چارچووڤی لیکچواندن خویا دبن. زۆریە قان وینەیان دووبارەکرینە و ب وینەییین باو د شعرا کلاسیکیا رۆژەلاتا ئیسلامی دەینە هژمارتن:

أ. دانەپالا نەلۆژیکى نافەکی بۆ نافەکی دی (لیجو+ بەشەك یان ئیک ژ پیویستیین لەوچوی): هەرچەندە کو ئەف جۆرە وینەیه دکارن ئالۆزی و ئیلی بیخنە زمانی شعری و وینەییین ناویزە دروست بکەن، لى وەکو خویایە بکارهینانا بى قەید و بەندا قان جۆرە وینەیان لگەل گيانی زەلاخوازى شعرا لاساییکریا رۆژەلاتا ئیسلامی ناگونجیت، لەوما ئەو تشتی کو پتر د شعرا کلاسیکیا کوردیدا دەیتە دیتن لاسایبوون و سواو بوونا وانە:

دەستی قودرەت کو هەلاقیت ژ بەژنا تە نیقاب

ل جەمالا جەبرووتی مە ئەمان پەردە حیجاب... (جزیری دیوان، ٦٢٧)

ل قیری قودرمت هاتیه لیکچواندن ب مروقی چونکه دست ئەندامه کی
 لهشی مروقیه، د هه مان دمدا په یفا (دهست)ه کو ب واتایا خو یا فرههنگی
 نه هاتیه بکارهینان، لهوما مه جازه که کو لسه ر بناغهی په یوهندی لیکچواندن
 یان په یوهندی مه جازی سه ربه ست دروست نه بوویه، لی لگه ل هندی وینهیه کی
 سواویه کو گه لهک جارن د شعرا کلاسیکیدا هاتیه بکارهینان (دهستی قهزا،
 دهستی عه شقی، دهستی رۆژگاری..)*.

ساقی ومه رهنگین که به په نجه لهبی ئەقداح
 بهم راحه، له سه ر راحه، ده لین: راحه تی ئەرواح... (نالی (دیوان)، ل ۱۷۰)

ل قیری ژی قهدهح ب مروقی هاتیه لیکچواندن و لادان د په یفا (لهب) دا
 هه یه، یانکو (لهب) مه جازه، لی مه جازه کی به ربه لاقه کو گه لهک جارن هاتیه
 بکارهینان و به شه که ژ ئاخفتنا رۆژانه و ب وینهیه کی داهینه رانه ناهیته
 هژمارتن.**)

ب. دانه پالا نه لۆژیکیا کاره کی بو نافه کی: ئەف جۆره په یوهندیه دشین
 وینه یین جوان و بالکیش پيشکیش بکه ن، وینه یین وهما کو پرانیا جارن دوو
 په یوهندی لیکچواندنیین قه شارتی بخوفه دگرن کو پیکشه وینهیه کی
 لقوگ پيشکیش دکهن، د شعرا کلاسیکیا کوردیدا وینه یین ب قی رهنگی
 هه نه کو پرانیا جارن رۆهن و سواوه نه:

تانه گریا ئاسمان و ته م ولاتی دانه گرت
 گول چه مهن ئارا نه بوو هه م لیوی غونچه وا نه بوو... (نالی (دیوان)، ل ۳۸۲)***)

ئاسمان ب مروقه کی هاتیه لیکچواندن چونکه گری سیفه تی مروقانه
 لی لادان د په یفا (ئاسمان)یدا نینه به لکو د کاری (گریان)یدایه، لسه ر بناغهی
 لیکچواندن (گریان ل جهی بارین)ی هاتیه بکارهینان، ب شیوهیه کی گشتی

دیمه نى بارينا بارانى ژ ههوران ب بارينا رۆندکان ژ چاقين مرۆقى هاتيه
ليکچواندن، يانکول قيرى دوو خواستن هاتينه بکارهينان.

سهحه رگهه عهنده لیب مهستن ژ بيهنا ومرد و بشکۆزان
شوبه توتاک و گۆيينان دنالين ئەم د فرقى دا... (جزيرى ديوان)، ٤٥٤)

مهستبوون هاتيه دان بال عهنده لیبان^(*)، ب قى رهنگه عهنده لیب ب مرۆقى
هاتيه ليکچواندن، مهستبوون ژى ل جهى حاله تى عهنده لیبان هاتيه بکارهينان کو
بريتيه ژ ئەو ئەو جۆش و خرۆشا کو بلبل ل دهمى چراندنا ئاوازان ژ خو نيشان
ددهت. ب شيوه يه كى گشتى وينه يى بلبلان كو ب گهرم و گۆرى مژويلى چراندنا
ئاوازين خۆنه ب مرۆقه كى مهست هاتيه ليکچواندن كو هاى ل خو نينه.
ژبلى لاسايى بوون و سواوبوونا زۆربه ي قان وينه يان، ئەف جۆره وينه يه ب
ئاوايه كى سنووردار ژى دهينه بكارئينان، واته ئاراسته يا زال مرۆفگه راييه و پرانيا
جۆرين ديين په يوه ندى كيمتر دهينه ديئن، پرانيا جاران ژى ل هنده ك جهين
دياركرى ب تاييه ت وه سفا سروشتى دهينه ديئن:

ليمۆ قهدهح له چاوى ترنجه كه نوڤى كرد
بهدمهست و سه ركه شه بهشى خورما نه مايه وه
ههنگامى وهسله پهر و مينا به يهك ئەگه
په رده ي زه فافه قهوس و قهزه ح راكشايه وه
گهردن كه چه وه نه وشه له زه نه بق و سه لام ئەكا
ني لوفه ره ب قهه قههه ليوى كرايه وه... (حهمدى ديوان)، ٤٢٧)

دهستى چنارى رووت، سه رى شاخ، ليوى گول
رازانه وه ب خه له تى ديبا و بهرگ و تووك... (نانى ديوان)، ٢٦٦)

كانى ده زين به ئاو و دره خت ئاوسن به با
شايى به هاره بولبوله داماد و غونچه تووك... (نانى ديوان)، ٢٦٧)

مروڤگه‌رایى د وینه‌یىن وه‌كو (چاوى ترنجه، لیمو قه‌ده‌ح نۆشى كرد، به‌ده مه‌ستى خورما، به‌یه‌كگه‌یشتنى به‌ر و مینا، گه‌ردن كه‌چه وه‌نه‌وشه، سه‌لامكردنى وه‌نه‌وشه، قه‌هقه‌هه‌ی و لى‌وى نیلوفه‌ر، ده‌ستى چنار، سه‌رى شاخ، لى‌وى گول، كانى ده‌زین، ئاوسبوونى دره‌خت) دياره. ته‌قايا فان وینه‌یان كو په‌یوه‌ستن ب وه‌سفا سروشتى لدویف نه‌ریتى شعرا كلاسیكیا رۆژه‌لاتا ئیسلامى لسه‌ر بناغه‌یى مروڤگه‌رایى واته سازكنا په‌یوه‌ندى دناقبه‌را ديارده‌یىن سروشتى و ره‌فتار و ئەدگارین مروڤى هاتینه‌ پيشكيشكرن. ئەف جۆره وینه‌یه‌ ل بابته‌ و مه‌به‌ستین دى ل هه‌مبه‌ر لى‌كچواندن و خواستنان گه‌له‌ك كی‌متر ده‌ینه‌ بكارئینان. نه‌و دشین بیژین بویریا شاعران د پيشكيشكرنا وینه‌یىن نویین ب قى ره‌نگى پینگه‌قه‌كا گرنگه‌ بۆ رزگار بوون ژ ئەدگارین لاسایىكرین وینه‌یى شعرا كلاسیكیا رۆژه‌لاتا ئیسلامى. ده‌مى شاعر پش‌تا خو دده‌ته نه‌ریتىن شعریین باو و پشه‌رین روونبیزی عه‌ره‌بى - ئیسلامى؛ دشیت ب رىكا فان جۆره مه‌جازان وینه‌یىن نوى پيشكيش بکه‌ت. ئەم دشین ئەو نمونه‌یىن ده‌گمه‌نن شعرا كلاسیكیا كوردی كو پتر به‌ره‌مى كاریگه‌رییا سؤفیه‌ریینه‌ ب وینه‌یىن نوى و داهینه‌رانه‌ د شعرا كلاسیكیا رۆژه‌لاتا ئیسلامى ل قه‌له‌م بدمین:

به‌ نوورى باده‌ كه‌شفى زوله‌تى ته‌قوا نه‌كه‌م، چ بکه‌م؟

به‌ شه‌معىكى وه‌ها چارى شه‌وىكى وا نه‌كه‌م چ بکه‌م؟... (مه‌حوى (دیوان)، ۳۰۵)

(نوورى باده) و (زوله‌تى ته‌قوا) دوو وینه‌یىن مه‌جازینه‌ كو پرانیا رپكارین ره‌وانبیزی و ره‌خنه‌یا عه‌ره‌بى - ئیسلامى نه‌شین ئیستاتىكا و جوانیا وان به‌رجسته بکه‌ن، ره‌نگه‌ هنده‌ك د قى باومرییدا بن كو باده‌ ب نوورى و ته‌قوا ب تارىاتى هاتینه‌ لى‌كچواندن لى‌ ئەفه‌ لگه‌ل لى‌كچواندنا باو د شعرا كلاسیكیدا ناگونجیت، چونكه‌ روویى لى‌كچواندن د ناقبه‌را (ته‌قوا و نوور) و (باده‌ و زوله‌تى) دا هه‌یه، شاعری ب خو ل نیفه‌ دیرا دوویى (نوورى باده) ب شه‌مالكى و زوله‌تى ته‌قوا ب شه‌فى وه‌كه‌ه‌ف كریه؛ ئەفه‌ زى ئامازه‌یه‌ بۆ قى چه‌ندى كو د (نوورى باده) باده‌ ب شه‌مالكى

هاتیه لیكچواندن و د (زولهتی تهقوا)دا تهقوا ب شهقی هاتیه لیكچواندن، یانكو د هەر دوو دهربرینان دا خواستهكا قهشارتی ههیه لی لادانا راستهقینه د پهیشین نور و زولهتیدا ههیه. ئەق دوو پهیشه مهجازینه لی مهجازهك كو ب ریکا شرۆقهكرنا پهیوهندییا لیكچواندنیا ناشكرا ناهیته رۆهنقهكرن، مهجازهك كو لیلی و نهروهنیی دئیخیته واتایی و رۆلی خواندهقانی چالاك دكهت و دهرگههی راقهكرنی قهدهكهت. رهنكه جۆره وهرگرتن یان لاساییكرنهك د قان وینهیاناندا ژی ههبیته لی نكۆلی ل هندی ناهیته كرن كو ئەق وینهیه رۆهنی و ناشكرایی و ماتریالییونا شعرا لاساییكرییا رۆژهلاتا ئیسلامی پیشیل دكهن و شعری بهرهق ناراستهیهكا نوی دبهن.

د شعرا كلاسیکییا كوردیدا (مهولهوی) رۆلهکی مهزن د پیشكیشكرنا وینهیین مهجازیین ب قی ئاواپی ههیه، (مهولهوی) بویرانه سهردهریی لگهل زمانی دكهت و كۆمهكا وینهیین مهجازی پیشكیش دكهت كو نمونهیا وان نه ب تنی د شعرا كلاسیکییا كوردی بهلكو د شعرا كلاسیکییا رۆژهلاتا ئیسلامیدا ژی كیمن. ئەو ب تنی پشتبهستنی لسهر مرۆفگهراییهكا سواوه و پهیوهست ب هندهك مهبهستین دیاركری ناكهت، بهلكو مرۆفگهراییی د شعرین ویدا وینهیین نوی و داهینهرانه بهرههم دهینیت:

تهوقی خهم گهردهن شهوقهكهم بهستن

كهفی پای شادیم خارتی شكهستن... (مهولهوی (دیوان)، ل. ۲۱۶)

مرۆفگهراییهكا بهیز د قی دیریدا ههیه، شهوق خودان گهردهنه و شادی ژی خودان پییه، پییهك كو ئسترییهك تیرا چوووه و تیدا شكهستییه، شادی و شهوق ب مرۆفهکی هاتینه لیكچواندن، پهیشین گهردهن و شهوق ژی مهجازن، مهولهوی شیایه ب ریکا مرۆفگهراییی دهربرینی ژ خهم و ژانین خو بكهت ئەقه ل وی دهمی كو پرانیا جاران د شعرا كاریگهر ب شعریهتا قهسیدهیی بو دهربرینا خهم و خهفتهان مفا ژ لیكچواندن و خواستنان دهیته وهرگرتن. هندهك جاران لدهق مهولهوی چ سنوور بو پهیوهندیین مهجازیین ب قی رهنگی ناهیته دیتن:

مه ته رسۆ جه حيفز ته قيرى نه حوال

سوچۆ خه زانهى خه يالى شه مال... (مهولهوى (ديوان)، ۴۲ل)

ئه گهر ته ماشهى دهربرينا (خه زانهى خه يالى شه مال) بكهين دى
رووبهرووى وينهيهكى بين كو نمونهيا وى د شعرا كلاسيكيا كارى گهر ب
قهسيده و غه ره لا كهفن كه لهك ده گمه نه، ل قيرى دوو خسته سه رين نه لوزيكي
دهينه ديتن، يا ئيكى خه يال بوويه خودان كوگا و پاشى شه مالك زى بوويه خودان
خه يال، واته تشتهكى مه عنهوى هاتيه ليكچواندن ب تشتهكى ماددى
(مادده گهرايى) و تشتهكى نه زيندى زى هاتيه ليكچواندن ب مروقى
(مروقه گهرايى)، وينهيهى مه جازى وينهيهكى ليله و عه قليبته رومانبيژي نه شيت وى
شروقه بكهت. مفاومرگرتن ژ مه جاز و پهيوه ندين جياواز و هه بوونا بوويريا
داهيتان و نوكرنا وينهيهى بوويه ئه گهر كو شاعر بشيت وينهيهى و هسا پيشكيش
بكهت كو دهربرينا وان ب ريكا پهيوه ندين ليكچواندن و باوين شعرا كلاسيكى
كه لهك ب زحمه ته:

باوهشين مه كهرد ئه و سه فحهى بى گهرد

نازكيش جه باد ئيحتيات مه كهرد... (مهولهوى (ديوان) ۲۱ه)

د نيشه ديئا ئيكيئا (سه فحه) خواسته كا ئاشكرايه، مه بهست روويى يارييه،
د شعرا كلاسيكيدا كه لهك جارن روويى يارى ب لاپهرا سپى هاتيه ليكچواندن لى
د ديئا دوويى وينهيهكى ده گمه ن ههيه كو بهرهمى مروقه گهراييه، نازكى ب
مروقه يان گياندارهكى هاتيه ليكچواندن كو خو ژ باين باوهشينيكي د پاريزيت،
چونكه هند نازكه كو رهنكه ئه ف بايه زيانى بگه هينيتى، رهنكه ئه و چيژا كو د
نيشه ديئا دوويئا دهيته ديتن د نيشه ديئا ئيكيئا نه بيت، ده ستنيشان كرنا پهيوه ندين
ليكچواندين نيشه ديئا ئيكى كه لهك ب ساناهيه، لى بهرجهسته كرنا پهيوه ندين
مه جازين نيشه ديئا دوويى كارهكى ساناهى نينه.

ژبلی قان وینهیان کۆمه‌کا وینهیین دی ژبی د شعرا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا
 ئیسلامیدا دهینه دیتن کو پرانیا وان په‌یوه‌ستن ب هونه‌رین جوانکاریا واتایشه،
 وه‌کو (جوانی بایس، موباله‌غه، دژیه‌ک، توانج پۆشی..). ئەه‌ف وینه‌یه د رموانبیزییا
 عه‌ره‌بی - ئیسلامیدا د چارچوو‌قی وان هونه‌راندا هاتینه پۆلینکرن کو ل سه‌رده‌می
 عه‌باسیان و پشتی هنگی باو‌بووینه، ب جوانکاری هاتینه نیاسین و ژ هونه‌رین
 روونبیزی هاتینه جو‌داکرن، هه‌ر وه‌سا ب ته‌که‌لوف و سنعه‌تکارییه
 هاتینه‌گریدان؛ هه‌ر ئەه‌فه ژبی بوویه ئە‌گه‌ر کو په‌نابرن بو قان جو‌ره وینه‌یان و
 بکارئینانا وان د ئاستی بکارئینانا وینه‌یین روونبیزییدا نه‌بیت. ئەو سه‌رده‌رییا کو
 زانایین رموانبیزی لگه‌ل قان وینه‌یان دکهن دبیته ئە‌گه‌ر کو مه‌جازه‌کی
 سه‌ربه‌ستی سواوه کو چیدبیت چ به‌ایه‌کی وینه‌یی ژبی نه‌بیت؛ ب گرنکتر و ب
 نرختر ژ وینه‌یه‌کی داهینه‌رانه‌یی په‌یوه‌ست ب جوانکاریا واتایشه به‌یته زانین. نه‌و
 پیویسته ئەم ب نیرینه‌کا نوی ته‌ماشه‌ی قان وینه‌یان بکه‌ین و خو ژ بریار و چیژا
 لاسایکریا رموانبیزی عه‌ره‌بی - ئیسلامی رزگار بکه‌ین و ئەو بینگاقین
 داهینه‌رانه‌یین کو شاعرین کورد د قی بواریدا هاقیتین ب وینه‌یین نزم و پله دوو ل
 قه‌له‌م نه‌دمین:

بو‌ی عه‌ن‌به‌ر نه‌ تو‌ی ده‌ماخ‌م دوور‌که‌رد

فرسه‌تش ئاو‌مرد هه‌وای وه‌بای د‌مرد... (مه‌وله‌وی (دیوان)، ۷۵)

ل قیری د په‌یقا (عه‌ن‌به‌ر) دا توانج پۆشی یان ئیهام هه‌یه، په‌یقا عه‌ن‌به‌ر ژبلی
 واتا خو‌یا فه‌ره‌نگی یان واتا خو‌یا مه‌جازی (زولف)، ئاماژه‌یی دده‌ته ناقی (عه‌ن‌به‌ر
 خاتوون)، هه‌قزینا مه‌وله‌وی، ئەه‌فه ب تنی گه‌مه‌یه‌کا ووشه‌یی نینه به‌لکو
 وینه‌یه‌کی ژبی پیشکیش دکه‌ت لی وینه‌یه‌ک کو ئالۆزی تیدایه و مرو‌ف نه‌شیت
 بریاره‌کا قه‌بر سه‌باره‌ت ب مه‌به‌ستا شاعری بده‌ت، ئەه‌فه ژبی ئەو تشته کو دژی
 زه‌لال‌خو‌ازییا روونبیزی و شعریه‌تا قه‌سیده‌ییه.

هه‌لیدا زولفی چه‌وگانی کورهی خورشیدی دا به‌ر شه‌ق

که دایدا چی مه‌لایک بوو له گه‌ردوون هاته سه‌ر نه‌رزى...حاجى (دیوان)، ل. ۱۶۵)

پرانیا وینه‌یین کول قى دى‌رى دهینه دیتن به‌ره‌مى موباله‌غه یان
زیدم‌رؤییینه، لى نه زیدم‌رؤییا کو روونبیزیا عه‌ره‌بى - ئیسلامى پشته‌قانییا وى
دکەت، واته ئەفه زیدم‌رؤیى ب ریکا بکارهینانا هونه‌رین روونبیزى نینه، به‌لکو
زیدم‌رؤییه‌که بى بکارهینانا لیکچواندن و خواستنان. ئەف زیدم‌رؤییه مینا وان
زیدم‌رؤییا نه کو د ئەفسانه و داستانیین که‌قندا دهاتنه بکارهینان. زانایین روونبیزى
کو باومرى ب هه‌بوونا راستییا لۆژیکى د دى‌را شعریدا هه‌نه پشته‌قانییا قان جوړه
وینه‌یان ناکه‌ن. ل نیفه دى‌را ئیکى زولف ب چه‌وگانی هاتیه لیکچوندن، ئەفه
وینه‌یه‌کى سواومیه د شعرا رۆژه‌لاتا ئیسلامیدا، لى (کورهی خورشیدیدا به‌ر
شه‌ق) و (هاتنا فریشته‌یان بو سه‌ر عه‌ردى) موباله‌غه‌یه.

ل گولین ته‌ی ته‌رو نازک کو سه‌خه‌ر گرتى خوناڤ

د ئەباریق و قنینه‌ن ژ حه‌سه‌د صوه‌تى گولاب... (جزیری دیوان)، ل. ۱۶۲)

د نموونه‌یا دوویى ژى ژبلى مروڤگه‌راییی (حسه‌د وه‌کو سیفه‌ته‌کى
مروڤان هاتیه دان بال گولاقى)، جوانى بایس ژى هه‌یه، شاعر حه‌سیدی ب
ئه‌گه‌رى که‌لینا کولاقى د (ئبریق) و (قه‌نین) ان دا ل قه‌له‌م دده‌ت.

۳. ۱- ۲- ۴- فہرماؤشکرنا رۆلی زمانی راستہقینہ د ئافراندنا وینہیان

دا:

زمانی مہجازی رۆلہکی سہرہکی د ئافاکرنا وینہیین شعریدا دبینیت و زمانی شعری ژ زمانی رۆژانہ جودا دکہت، لی لگہل ہندی ژی ئەم نہشیین بیژین کو دمربرینین راستہقینہ یان حەقیقی چ جارا ئەدەبی نین، بەلکو بہروفاژی قی چەندی ئەم دشیین لسەر بناغہیی وی ئاشناکرنا کو (شکلوقیسی) باسکریہ، جوانترین وینہیان ب ریکا زمانی راستہقینہ یانکو وەسفین راستەوحو پشکیش بکەن، واتە (پیدقی نینہ ہمیشہ پەیف و دمربرین - ہەر وەکو زانایین رەوانبیزی خوازایین قی چەندی - وینہیہکی ئەدەبی مہجازی پشکیش بکەن، ہندەک جارن پەیف و دمربرین راستینہ و ب وینہکرنا ہونہرییا دیمەن یان ہەلویستہکی دمروونی ب ناوایہکی راستگۆیانہ رادبن و ہەلگرین خەیاالہکا ب پیتن... لەوما وینہیی ئەدەبی د قەکوئینین نویدا گەلەک بەرفراوانترہ ژ رەوانبیزی کو ب تنی ہاتیہ سنووردارکرن ب لیچواندن و خواستن و درکەیی^(۱۰۳).

(ئەرشیبالد مکلش) رەخنہیی ژ تیگہہشتنا باو بو وینہی و جوانیا وینہی دگریت، ئەو ہندەک شعری چینی وەک نموونہ دەینیت کو کۆمەکا وینہیین شعری د واندا ہنہ کو لسەر بناغہیی دمربرینین راست چیبوونہ و مہجازی نین. ئەق وینہیہ دمربرینی ژ ئەزموونا شعریا راستہقینہ دکەن و پشکەگریدانہ و کاریگہریہکا مەزن دنافرین^(۱۰۴). (ئەرشیبالد مکلش) ئیگرتنا وینہیان ب ئامرازہکی سہرہکی بو سازکرنا پەیوہندی د ناقبہرا وان تشتین کو چ پەیوہندی د ناقبہرا وان دانینہ ل قەلەم ددەت. پرائیا رەخنہگرین رۆژئاقایی قی ہیزی ددەنہ بال ہیمایان و وەسا ہزرەدکەن کو ہیمایان سیمبۆل ب سازکرنا قی پەیوہندی رادبیت بو نموونہ دبیزن کو خواستن سہرہکیتین ئامرازہ بو سازکرنا پەیوہندی د ناقبہرا تشین جیاواز و نہپەیوہندیار دا. (ئەرشیبالد مکلش) قی راستی نشان ددەت کو د ہندەک دەقین شعریین ناقداردا سہرمرای ہندی کو پەیف بو واتا خو یا

راسته‌قینه هاتینه بکارهینان لى ئیکگرتنا وینهیان و په‌یوه‌ستبونا وان ب هه‌قدوو
بوویه ئەگه‌رى بالكیش بوونا فان شعران.^(۱۰۵)

پنویسته ئەم په‌یوه‌ندییا بهیژا د ناقه‌را وینه و خه‌یالی ژبیر نه‌که‌ین،
ئەگه‌ر خه‌یال بریتی بیت ژ (کۆمه‌کا سه‌رمده‌ریین روونبیزی و مه‌جازی کو د
شعریدا ده‌ینه دیتن، وینه‌ی ژى ب واتایه‌کا پیچه‌ک فراوانتر هه‌ر دهربرینه‌کا
به‌رجسته و ده‌ستنیشانکری بخۆفه‌دگریت، قیجا خو ئەگه‌ر چ نیشانه‌یه‌ک بو
بکارهینانا مه‌جاز و لیکچواندنێ د ناق شعریدا نه‌بیت، بو نمونه‌ هنده‌ک جارن
هینانا سیفه‌تان بی مفا و مرگرتن ژ مه‌جاز و لیکچواندنێ مۆرکه‌کی خه‌یالی هه‌یه
و دبیته ئەگه‌رى دروستبونا وینه‌ی... رۆلی وه‌سفى دوینه‌یدا هند گرنکه کو
هنده‌ک ژ فه‌کۆله‌رین هه‌فچه‌رخ د قى باومرییدانه کو گرنکییا وی پتره ژ مه‌جاز و
لیکچواندنێ، ئەو د قى باومرییدانه کو باشتین نامراز بو دهربرینا وینه‌ی هینانا
سیفه‌تانه، ته‌نانه‌ت وان مه‌جاز و لیکچواندن ب بتین ره‌وانبیزییا رۆژه‌لاتی ناقه‌ریه،
ژبه‌ر قى چه‌ندی گه‌له‌ک ژ فه‌یله‌سوفین رۆژناقایی و ژ وان (هیگل) ل هه‌مبه‌ر شعرا
رۆژه‌لاتی و ئیسلامی ره‌شبین بووینه)^(۱۰۶).

ئەدگارین شعرا جاهلی و سروشتی کاری زانایین ره‌وانبیزیی بوویه ئەگه‌ر
کو د ره‌وانبیزییدا گرنگی ب جوړه زمانه‌کی مه‌جازی تایه‌ت بهیته‌دان و ب
مۆرکی قه‌برى شعری بهیته ناساندن، هه‌تا وی راده‌ی کو دشین بیژین (ره‌خنه‌یا
ئەده‌بییا عه‌ره‌بی ب ته‌مامی لسه‌ر بناغه‌یی هه‌فبه‌رکنا شعری لگه‌ل وینه‌ی هاتیه
ناقاکرن... قیجا چ لسه‌ر شعری بهیته پراکتیزه‌کرن یان بو شعری بهیته
ئاراسته‌کرن، ئەفه‌ ژى بوویه ئەگه‌ر کو شعرا عه‌ره‌بی لدور چه‌مکی لاساییکرنه‌کا
بینراو و به‌ره‌هست دا بهیته سنووردارکرن)، لى ب راستی (زانایین ره‌وانبیزیی نه‌شین
بیژن کو زمانى مه‌جازی زمانى شعرییه، چونکه ئەزمونى یا سه‌ماندى کو شعرین
وه‌سا هه‌نه کو وینه‌یین مه‌جازی د واندا نه‌هاتینه بکارهینان، هه‌ر وه‌سا ل دهرقه‌ی
بیاقى شعری ژى زمانى مه‌جازی ده‌یته بکارهینان)^(۱۰۷)، واته چه‌وا گریدانا مه‌جازی
ب زمانى شعری ب تنى کاره‌کی هه‌له‌یه ب هه‌مان ئاوا دهرخستنا زمانى راسته‌قینه

ژی ژ چارچووقی شعری کارهکی ههلهیه، یانکو ب کورتی (مه‌رج نینه کو وینه ب ریکا په‌یف و دهربرینن مه‌جازی بهیته دروستکرن، چیدبیت هه‌می دهربرین راست بن لی لگه‌ل هندی ژی وینه‌یه‌کی هویر و خه‌یاله‌کا بهیز پیشکیش بکه‌ن...)^(۱۰۸)

وه‌سف بابته‌کی به‌فره‌هه و وینه‌یین روونبیزی ژی دخمه‌تا وه‌سفیدانه لی لگه‌ل هندی ژی ئەم نه‌شیین بیژین کو وه‌سف هه‌ر لی‌کچواندنه. چیدبیت ناخفتنا (ابن رشیق)ی دهریاره‌ی وه‌سفی تیشکه‌کا باش بی‌خه‌ته سه‌ر په‌یوه‌ندییا د ناچه‌را وه‌سف و لی‌کچواندنی‌دا، ئەو دبیزیت ((وه‌سف گونجاوه بو لی‌کچواندنی و لی‌کچواندنی ب خۆقه‌دگرت، لی وه‌سف لی‌کچواندن نینه))^(۱۰۹). سه‌مرای جیاوازیونا وه‌سف و لی‌کچواندنی لی دیاره کو د ریره‌وی لاساییکرنا شعرا رۆژه‌لاتا ئیسلامی لی‌کچواندن به‌سه‌ر وه‌سفیدا زال بوویه، یانکو راسته کو (لده‌ف عه‌ره‌بان جیاوازی د ناچه‌را قان دوو تستاندا هه‌یه، وه‌سف بریتیه ژ پێشاندا نا‌ه‌دگارین راسته‌قینه‌یین تشته‌کی و لی‌کچواندن بریتیه ژ مه‌جاز و نواندن چونه‌که له‌سه‌ر بناغه‌یی وه‌که‌ه‌قییا ئەدگارین دوو تستان نا‌قابوویه نه‌ جودا‌کرنا وان، لی ب دیتنا هنده‌ک فه‌کۆله‌ران شاعرین جاهلی گرنکی داینه وه‌سفی، لی شاعرین پشتی وان، واته‌ یین سه‌دی ئیکی و دووی کۆچی شعر به‌ره‌ف لی‌کچواندنی‌ته برینه)^(۱۱۰)، یانکو پشتی هاتنا ئیسلامه‌تی شاعران پتر گرنگیدا‌یه لی‌کچواندنی و پشتا خۆ دایه وینه‌یین وه‌سفین راسته‌قینه‌.

ده‌می شاعرین کورد لگه‌ل شعر و ره‌خنه‌یا شعرییا عه‌ره‌بی و فارسی کو به‌ره‌مه‌ی لاساییکرنا ئەدگارین قه‌سیدیینه ئاشنا بووین، چ ریکین دی ژبلی پشتبه‌ستنه‌کا زیده‌ له‌سه‌ر هونه‌رین روونبیزی و ب تاییه‌ت لی‌کچواندنی بو وان نه‌ما چونکه ئەف هونه‌ره بووونه پېشه‌ر بو هه‌سه‌نگاندا شعرا؛ هه‌ر ئەفه ژی بوویه ئەگه‌ر کو شاعرین کورد پشتبه‌ستنه‌کا کیم له‌سه‌ر وان وینه‌یان بکه‌ن کو ب ریکا وه‌سفی یان زمانی راسته‌قینه‌ ده‌ینه ئا‌فا‌کرن. پرانیا نموونه‌یین کو به‌ری نه‌و مه‌ ئاماره‌ ب وان داین و نه‌وین کو دی ل بابته‌ی سواوه‌بوون و قه‌ره‌با‌لغیا وینه‌یاندا هینه‌ باسکرن، فی چهن‌دی پشته‌راست دکه‌ن کو شاعرین کورد ب ئاوایه‌کی ژ

پادەبەدەر وینەیین ڕوونبیزی و ب تاییەت لیکچواندن بکارئیناينە و گەلەك بەری خۆ
نەداینە وەسفی، واتە بکارهینانا وینەیین وەسفیین ب فی رەنگی ل هەمبەر بکارهینانا
وینەیین ڕوونبیزی گەلەك کیمە:

مەكەن مەنەم لە شیوەن ئەی رەفیقان
كە مەحزوون و غەمەین و دل شكاووم
لە ژینی خۆم ئومیدم قەتە (نالی)
كە سووتاوە هەموو جەرگ و هەناوم... (نالی (دیوان)، ج. ۳۰۴)

هەتا تۆم ئاشنا بووی ئاشنام بوون
ئەمبەستا موو بە مووم ئەغیارە بی تۆ
هەموو رۆژی لە تاو هیجرانی ئەمسال
تەمەنای مردنی پیرارە بی تۆ... (نالی (دیوان)، ج. ۳۹۳ - ۳۹۴)

ئەقە چەند دیرین ژ شعرەكا (نالی)، نكۆلی ل کاریگەری و بالکیشیا وان
ناهیته کرن، ژبلی هندەك مەجازین ئاسایی كو د ئاخفتنا رۆژنەدا ژی دەینە دیتن
چ وینەیین وەها كو لسهەر بناغەیی هونەرین ڕوونبیزی هاتبنە دارشتن ناھینە دیتن،
ئاخفتن سادە و رۆهن و راستەوخۆیە لی وینەیهکی تەفگەر ژ بارودۆخی دەروونی
شاعری پیشکیش دکەت. رەخنەیا کلاسیکی نەشیت خزمەتا جوانی و ئیستاتیكا
نمونهیین وەها بکەت، ئەقە بەروفاژی ئەو دیرین شعریین كو وینەیین ڕوونبیزی ب
خۆقە دگرن دبنە جەیی سەرنجا رەخنەگر و زانایین رەوانبیزی:

مووی سپی کردم بە شووشتن ئاوی عەینی شۆرە شەت
شۆرە شەت یەعنی کە تیدا خود بە خود قەل بوو بە بەت... (نالی (دیوان)، ج. ۱۴۷)

باری غەمی جان ئەبروووتی تیر و کەمان کرد
یەعنی قەدەکەیی ئەلفی منە ئیستە کە دالم... (نالی (دیوان)، ج. ۲۹۷)

ئەق دوو دێره ژێ دەرپرینی ژ دۆخی دەرروونی شاعری دکهن، لی وهکو دياره شاعری ب ریکا هونه رین روونبیزی ب تایهت لیكچواندن و هونه رین جوانکاری ئهق کاره کریه، ئەگەر تام و چیژ و شعریهتا نمونهیا دهستیکی ژ فان دوو نمونهیان پتر نه بیت کیتر ژێ نینه، تهنها تشتی ئەم دشین بیژین ئەقیه کو ئەو وینهیی کو ب ریکا زمانی ئاسایی دهیته پیشکیشکرن پیدقی وهسف و دیزبیرهکا پتره لی د وینهیین کو ب ریکا روونبیزی پیکهاتینه کورتبری دهیته دیتن.

شاعری کلاسیکی وهسا هزردهکت کو بو وهسفرنا ههر دیمه نهکی پیدقیه پترین وینهیین روونبیزی بکار ببینیت، ئەقە ل وی دهمی کو چیدبیت ئەق قهرهبالغیا وینهیان ببیته ئەگه ری دروستبوونا وینهیهکی دهستکرد و بی جان، وینهیهک کو چ کارتیکنهکا وهسا لسه ر خواندهفانی نینه، بو نمونه پیدقی ناکهت بو وهسفرنا دیمه نین سروشتی شاعر تنی ب ریکا که له که کرنا وینهیین روونبیزی فی کاری بکهت، به لکو جارنا دشیت خو ژ فی شیوهیی لاساییکری رزگاریکهت و جوانترین وینهیان پیشکیش بکهت:

ل چریا پاشیی پیدئا، مه لایی باتهیی کانی
سه فهر کیشا ب موکسی دا ل سه ره و هقتی زفستانی
زفستانی ل فی یولی ل فی بهریی ل فی چولی
که رهقی کرتی داهولی مژی هافیته زوزانی
که رهقی کرتی نه سرینا، جه مه د شین بوون ل سولینا
کریا مه تی ژبو ئاسمینا په ریشانم ژ تالانی
... (مه لایی باتهیی (دیوان)، ل 179)

شعر بریتی نینه ژ کۆمه کا لیكچواندن و خواستنین ل پهیههق، شاعر ب ریکا تهقلیهه فکرنا هندهک دیمه نین زفسانی لگه ل دۆخی خویی دەررونی جوانترین وینهیان پیشکیش دکهت، ل فی ری وهسف یان سالوخدانه کو وینهی شعری دنافرینیت و شاعر خو ب هونه رین روونبیزی و سنعهتکارییه مزیل ناکهت.

د شعرا کلاسیکیا کوردیدا (مهولهوی) شیایه ب ریکا مفاومرگرتن ژ
 زمانئ راسته‌قینه و وهسفا راسته‌خۆ و سازکرنا په‌یوهندیی د ناقبه‌را وینه‌یاندا،
 وینه‌یین ناویزه پیشکیش بکه‌ت:

وه‌هاران سه‌وزمن ئاومن سه‌رکاومن هاژه‌ی وه‌فراوان، شاخه‌ی شه‌تاومن
 ساقییه‌ن باده‌ن نه‌سیمه‌ن باده‌ن بولبول جه‌ دموری گولان ئازاده‌ن
 به‌زمن شادیه‌ن عه‌یشه‌ن نیشاته‌ن که‌یفه‌ن شو‌خیه‌ن شه‌وقه‌ن حه‌یاته‌ن
 سه‌نگه‌ن کو‌سارمن سه‌رکووه‌ن هه‌رده‌ن خه‌مه‌ن مه‌ینه‌ته‌ن زوخاومن دمه‌ن
 هه‌جرون دووریه‌ن عه‌جزمن فه‌راقه‌ن واوه‌یلا و شینه‌ن ناله‌ی عوشاقه‌ن
 ... (مهولهوی (دیوان)، ل. ۵۲۳)

شاعر ب وهسفا سروشتی رابوویه بی کو هه‌ولده‌ت فی وهسفی بی‌خه‌ت ژیر
 کونترولا هنده‌ک وینه‌یین روونبیزیی ده‌ستنی‌شانکری، ئه‌و ب تنی ب ریکا پیزکرنا
 هنده‌ک دیارده‌یین سروشتی و دیمه‌نین خوشی و رابوردنی لگه‌ل وینه‌یین نه‌خوشی و
 خه‌م و په‌ژاره‌یی؛ جوانترین وینه‌یان پیشکیش دکه‌ت. گه‌له‌ک وینه‌یین ب فی ره‌نگی
 د شعرین (مهولهوی) دا ده‌ینه‌ دیتن و دبنه‌ به‌لگه‌ بو سه‌ماندنا فی راستی کو ته‌ف
 شاعره‌ شیایه هه‌فسه‌نگیه‌کی بی‌خه‌ت د ناقبه‌را بکاره‌ینانا وینه‌یین روونبیزیی و
 وینه‌یین وه‌سفیدا، ئه‌و نه‌ بتنی د بواری وهسفا سروشتی وینه‌یین وه‌ها پیشکیش
 دکه‌ت، به‌لکو هه‌بوونا وینه‌یین ب فی ره‌نگی ئیکه ژ تابه‌تمه‌ندیی شعرین وی.
 (بابا تاهری هه‌مه‌دانی) ژی وه‌کو شاعره‌ک کو ب ته‌مامه‌تی نه‌که‌فته‌یه
 ژیر کاریگه‌رییا شعرا لاسایکرییا رۆژه‌لاتا ئیسلامی، پشتبه‌ستنه‌کا ژ راده‌بده‌ر
 ناکه‌ته‌ سه‌ر وینه‌یین روونبیزیی. د شعرین ویدا زمانئ راسته‌قینه و وهسفا رۆله‌کی
 مه‌زن د ئا‌فاکرنا وینه‌یاندا دبینن:

مو ئان ره‌ندم که نامم بی قه‌له‌ندم نه‌ خان دیرم، ته‌ مان دیرم، نه‌ له‌نگه‌ر
 چو رۆژنایه‌ بگه‌ردم گردی کو‌یه‌ت چو شه‌و ئایه‌ به‌ خشتی وانه‌هه‌م سه‌ر
 ... (باباتاهر (دوو‌به‌یتیه‌کان)، ل. ۳۰)

ئەو تىشتى كۆل قىرى دەپتە دىتەن وەسفرنا دۆخى شاعرى، لى نە ب رىكا
 كۆمەكا وینەيىن روونبىزىيى بەلكو ب رىكا وینەيىن وەسفى. شاعر ب ئاشكرایى
 باسى ھندى دكەت كو كەسەكى ھەزار و بى سامانە و چ جە بۆ مان و
 ئاكنجىبوونى نینە، دەمى دىپتە رۆژ ل دور وارى يارا خۆ دزقریت و دەمى دىپتە شەف
 ژى سەرى خۆ ددانیتە سەر خشت يانكو لىنەكى و دنشیت. ل قى نموونەيى ژى
 ھەمان تىشت دەپتە دىتەن:

موكە سەر دەر بىابوونم شەو و رۆژ سروسك ئەز دىدە باروونم شەو و رۆژ
 نە تەب دىرەم، نە جايەم مىكونە دەرد ھەمىزوونم كە ئالوونم شەو و رۆژ
 ... (باباتاھىر (دووبەيتەكان)، ۳۵)

چارەكا دى شاعر ب وەسفرنا دۆخى خۆ رادبىت، كەسەكى وەسفى
 دكەت كو شەف و رۆژان ل بىابانى سەرگەردانە و رۆندكىن وى تىنە خواری، چ
 نەخوشى لى نىن و چ جەيىن وى نائىش، لى ھەر نالە نالى دكەت. ژبەر نەبوونا ئەو
 وینەيىن روونبىزىيىن كو د شعرا كلاسكىيا رۆژھەلاتا ئىسلامىدا كەلەك باون
 ئەم نەشەيىن باسى نەبوونا وینەى د قان دووبەيتياندا بكەين، وینە د قان دوو بەيتيان
 دا ھەيە لى وینەيەكە كو كەلەك پشتبەستنى لسەر ھونەرىن روونبىزىيى ناكەت.

۳. ۱. ۲. ۵. قەربالغىيا وینەيان:

دىارە ھەر د شعرا جاھلىدا پشتبەستەنەكا زىدە لسەر لىكچواندننى ھاتىە
 كرن ھەتا وى رادەى كو كەلەك جاران مروق ھەست ب ھندى دكەت كو شعرب
 تنى ژ لىكچواندان پىك ھاتىە (ئىك ژ تايبەتمەندىيىن شعرا ھەربى بەھقەگەشتنا
 و ناھەقچوونا لىكچواندانە، ھەر ئىك ژ قان لىكچواندانان بازنەيەكا جودايە، و
 ھايى خۆ يى سەربەخۆ د زنجىرەكا دوير و درىژا لىكچوانداناندا ھەيە، ھندەك
 جاران نىقا شعرى ژ زنجىرەكا لىكچواندانان پىك دەيت، ئەف لىكچواندە پىكشە
 گریدايىنە و وینەكى بەرفرە ژ دەوربەرى شاعرى پىشكىش دكەن، پرانىا جاران

خه له كا ئيكي ژ زنجيرميا ليكچواندنان پهيوهنديدار نينه ب داوي خه له كا زنجيرهيي چونكه ئيك ژ تايبه تمه نديين في زنجيرهيي ئەقهيه كو ههر خه له كه پهيوهنديداره ب خه له كا دويش خو⁽¹¹¹⁾. هه رچه نده كو ئەقه ئيك ژ ئەدگارين شعرا جاهليه، ئي وەسا دياره كو لگه ل بوري نا دەمی زي دمرؤيي تيدا هاتيه كرن، ئيك ژ هوكارين في چهندي لاوازيوونا وهسفي و ليكچواندني تيروته سه ل يان ب دمرپينه كا دي زالبوونا كورتبرييه، ئەقه ژي به كسانه لگه ل بكارهينان و زالبوونا ليكچواندني كورت و خواستانان بهر شعرا عه رمبي، هه تا وي راده ي كو دشين بيژين (قه ربالغى و كه له كه بوونا وينه يان و كاريگه ريبيا وي يا نيگه تيف د شعرا عه رمبيا سه دي چواري و پينجي كوچي ده يته ديتن.)⁽¹¹²⁾

ل ده ستپيكا سه ره لدانا شعرا فارسي ژي شاعران گرنگيدايه وهسفي و بكارهينانا ليكچواندني تير و ته سه ل ئي لگه ل دمر بازبوونا دەمی (ئيدي وينه يين شعري ژ حالتي خو يي وهسفي دمر دكه فن و شاعر كه له ك لسه ر ديمه نه كي ناراهه ستن، وينه به ره ف كورتكر ني شه دچن و د چارچوو في دير يان ني شه دي ره كي دا دهينه سنووردار كرن، يانكو هنده ك وينه كو شاعرين به ري شه ش دير بو وهسفرنا وان ته رخان دكرن د دي ره كي دا هاتنه كورتكرن. ئەف جو ره هزر كرن و تيگه هه شته بو وينه ي لسه ر شعرا فارسيا ني فا دووي ژ سه دي پينجي زاله. ئي كه مين نيشانه يين في بزافي ژي د ديوانا (عنصري) دا خويايه، وي ب ني رينه كا لوژيكي و هزره كا عه قلاني مفا ژ ره كه زين وينه يين شاعرين به ري خو و مرگرتيه و هه مي هه ولين خو بو هندي ته رخانكريه كو د ناقبه را وان ره كه زان دا جو ره په يو هه نديه كا لوژيكي يان ري كه سته نه كا عه قلاني سازي كه ت)⁽¹¹³⁾.

كه واته لگه ل كه شه كرنا شعرا روژه لاتا ئيسلامي هيدي هيدي رولي وهسفا راسته وخو و زمانى راسته قينه به ره ف لاوازي شه جوويه و ليكچواندني تيروته سه ل ژي به ره ف كورتكر ني شه چووينه، ئەف في چهندي ژي كاريگه ريه كا مه زن كويه سه ر شعري ب تايبه ت به ره مه مين داستاني. ئەم دشين بو نيشاندانا في چهندي ئامازه يي بدهينه (شبلې نعمان) كو باسي جياوازييا د ناقبه را (فردوسي) و

(نظامی گنجوی) دکهت، ئەو د قی باومریدایه کو فردهوسی د وهسفرنا دیمه‌نان دا سهرکهفتییە و باسی ورده‌کاریان دکهت لی نزامی ژ بهر زیدەرۆیی د هونه‌رین رهوانبیزییدا گرنگیی ناده‌ته ورده‌کاریان، بۆ نموونه فردهوسی ب جوانترین شیوه نه‌ریتا فه‌خوارنا شه‌رابی ل سهرده‌مین که‌فن وینه دکهت و باسی هه‌می کار و کرده‌ومیین گریدای ب قی چه‌ندی دکهت لی چونکه (نزامی) دهربرینا خو پر ژ لیک‌جواندن و خواستنان دکهت نه‌شیت فان ورده‌کاریان فه‌گوه‌زیت. (۱۱۴)

ژیلی کاریگه‌رییا رۆلی لاساییکرنا ئەدگارین قه‌سیده‌یی و کارتیکرنا فه‌کۆلینین رۆونبیزیی، چیدبیت که‌شه‌کرنا شعری د کۆچکا ده‌سته‌لاتداریین ده‌وله‌تا ئیسلامی و گرنگیدان ب کورتبیری و داخباریونا شعری ب سه‌قایی کۆچکان فاکته‌ره‌کی دی بیت بۆ بکاره‌ینانا ژراده‌به‌مرا وینه‌یی ب قی ره‌نگی. (محمد رضا شفیعی کدکنی) سه‌بارت ب که‌له‌که‌بوون و قه‌ره‌بالغیا وینه‌یان د شعرا فارسییا د ناقه‌ه‌را سه‌دی چواری و پینجی کۆچیدا د قی باومریدایه کو ژيانا ئەرستوکراتی کاریگه‌ریه‌کا مه‌زن کره‌ سهر بکاره‌ینانا وینه‌یی د شعرا فارسییدا و ب شیوه‌یه‌کی گشتی هونه‌ری ئیسلامی ژی ههر د قی ئاراسته‌یییدا چوویه. شاعران گرنگیدایه وینه‌ی نه وه‌ک ئامرازه‌ک بۆ فه‌گۆه‌استنا هزران به‌لکو ب تنی وه‌کو ئامرازه‌ک بۆ جوانکرتی؛ ئەو جوانکرنا کو پیدقی بوو د ههر ستایشکرنه‌کییدا مفا ژی هاتبا وه‌رگرتن، واته وینه ب تنی مینا بویاخه‌کی بوویه کو بۆ بویاخکرنا دیواره‌کی یان دهره‌کی ده‌اته‌بکاره‌ینان؛ بی کو بزنان کو ئایا ئەف ناقاهیه پیدقی بویاخکرتییه یان نه، ئەگه‌ر پیدقیه چ جوړه بویاخه‌ک و تا چ راده‌... (۱۱۵).

که‌واته وینه ب تنی بوویه ئامرازه‌ک بۆ خه‌ملاندنا شعری و ئیدی بوویه ئەگه‌ر کو (ل داوییا سه‌دی پینجی کۆچی شاعر ب تنی هه‌ول به‌دن وینه‌یان کۆم بکه‌ن و وان ل ته‌نیشته هه‌قدوو دانن، ژ ئەنجامی قی چه‌ندی دیارده‌یا که‌له‌که‌بوون یان قه‌ره‌بالغیا وینه‌یان سه‌ره‌له‌دایه، ره‌نگه ههر ئەف چه‌نده ژی پالده‌ره‌ک بیت بۆ هندی کو شاعر زیده‌تر گرنگیی به‌دنه بکاره‌ینانا خواستن و وینه‌یی وه‌کو خواستنی و ژ ورده‌کاری و وینه‌یی تیر وته‌سه‌ل دویره‌که‌فن؛ دا‌کو بشین بترین ژماره‌یا وینه‌یان د

دیره کیدا بکاربینن، ئەقە ل وی دەمی کو وینەیین شعرا فارسییا بەری قی قوناغی تیروته سەلتەر بوون و گرنگیدان ورەکاریان^(۱۱۶). هەر ئەق قەرەبالغییا وینەیان بوویە ئەگەر کو گەلەك جاران هەقدژی د ناقبەرا وینەیین دیرهکا شعریدا دروست ببیت، بۆ نمونە ئیکەمجار شاعر دی وینەکی ئینیت کو ئامژمی ددەتە شەقەکا تاری پاشی ل دویدا دی وینەکی دی ئینیت کو وەسفا رۆژەکا رۆهن دکەت.^(۱۱۷)

لاسایکرنا ئەدگارین قەسیدە و غەزەلا کەقن بوویە ئەگەر کو شاعرین کورد گرنگیەکا زۆر بدەنە وان وینەیان کو ل سەر بناغەیی وەکەهقیی دروست دبن ب تاییەت لیکچواندن و خواستنی (مەبەستا مە پتر خواستنا ئاشکرایە)، هەر ئەق چەندە بوویە ئەگەر کو گەلەك جاران شاعر زیدەرۆیی د بکارهینانا قان وینەیاندا بکەن، واتە دیرا شعری ل دەق وان ببیتە پێشانگەها لیکچواندن و خواستنان، ئەق دیاردە ل دەق پرانییا شاعرین کلاسیکیین کورد دەیتە دیتن و ئەم دشیین زاراقی قەرەبالغییا وینەیان یان کەلەکەبوونا وینەیان بۆ قی دیاردەیی بکاربینن؛ قەرەبالغییک کو پرانییا جاران ئەجامی کەلەکەبوونا لیکچواندنین سواومیە. شاعر دزانیت کو سروشتی رەوانبیزی و رەخنەیا شعرا کلاسیکی پشتهقانییا وان دیرین شعری دکەت کو پربن ژ لیکچواندن و خواستنان لەوما ب ریکا بکارهینانا پترین ژمارا لیکچواندن و خواستنان دی شیانیین خۆ بۆ خواندەقانی دیارکەت:

دیدەت وەکوو گول سوورە، پری شەبنمی ئەشکە

یا لالەیی ژالەیه دوو نەرگسی شەهلات... (نانی دیوان، ۱۳۷)

ئەگەر ئەم زولفە موشکینە، وەگەر ئەم لەعلە رەنگینە

دەلئی سەحرایی ماچینە، دەلئی کانی بەدەخشانە... (حاجی دیوان، ۱۷۶)

شەب کاکولە، خال فلفلە، چین سونبلە دیم کەوکەبە

من غەفلەتی دی قبلەتی وەك ماھ دتەیسایا غەبغەبە... (جزیری دیوان، ۴۵۹)

کەج ئەبرۆ، دیدە ئاھوو، شۆرشین خۆ، فیتنەجو، تورکی

خورۆش و شۆر و شینی خستە ناو ئەھلی نەظەر لە نۆی... (مەحوی دیوان، ۳۹۹)

نهقشی چین بوویی خهتا خوویی فهرنگ، موویی حه بهش

هیندوویی خال و عه ره ب دیده، نه زاکهت عه جه می... (سامه دیوان، ۱۰۱۰)

وهکو خویایه د قان دیراندا دیاردهیا که له که بوونا وینهیان دهیته دیتن
کو پرانیا وان لیکچواندنین سواوه نه، ئامانجا شاعری ب تنی ریزکرنا
لیکچواندانه، شاعر لسه ر وینهیه کی دیارگری ناراهستیت، بله زاتیه کا زور ژ
وینه کی دهر بازی وینهیه کی دی دبیت. ئەق قهره بالغی و چروپرییا لیکچواندن ل
وی ده می دگه هیته کوپیتکا خو کو شاعر هر دوو لایه نین لیکچواندن ووهکو
په یشه کا لیکدراو پیشکیش دکهت:

چ خوش گولخه د و نه یقه دده

چ جادوچه شم و له بقه نده

چ شیرین و شه که رخنه نده

هه زار وهک من ب قوریانه... (هادی دیوان، ۳۴۱)

په یقین لیکدراوین (نه یقه د، جادوچه شم، شه که رخنه نده، له بقه نده)
بنه رته دا هندهک لیکچواندن کو گه هشتینه دویمه یکه قوناغا کورترنی، واته
بووینه په یقین لیکدراو، بکارهینانا قان جو ره لیکچواندن ده لیقی دده ته شاعری
کو پترین لیکچواندن د دیره کی دا بکارینیت.

شاعر د شیت ب ریکا بکارهینانا خواستنان ژماره کا زورتر ژ وینهیان د
دیره کی دا بکارینیت. د شعرا هندهک شاعرین کورددا خواستن ژی ب ریژه یه کا
به رچاق به شداریی د دروستبوونا قهره بالغیا وینه ییدا دکهن، ئەق دیارده ب ئاشکرای
د شعرین (مه لای جزیری) دا دهیته دیتن:

شهرتری و زولف و به لگ و په ر هه میان ل دیم دهموی و شهر

ئیلان ل سه لوی بوونه گهر عه قهره ب خویابوون نه ز گهره ف

عه قهره ب نه ن نه سو نبولن، بو عه ن بهرن دا قا دلن

نیشان ژ میسک و فلغلن، وان سینه یی من کر هه ده ف... (جزیری دیوان، ۳۱۳)

دا ژ میحرابا دو نوونان سهجده بهت ئه سوهد حه جهر

دل ب میزان ماهی نهو ئه برۆ نومایی راست و چهپ... (جزیری دیوان، ۹۱ ل)

خواستنی (ئیلان، عه قه رب، سونبول، عه نبه ر، میحراب، ئه سوهد حه جهر،
ماهی نهو) خواستنی ئاشکرانه و لگه ل هنده ک لیچواندنی دی دبه نه ئه گهری
قه ره با لعییا وینه یان.

قه ره با لعییا وینه یان هه تا وی راده ی به سر هنده ک شعرین کوردیدا زالبوویه
کو ئه گهر ئه م قان شعرا و مرگین؛ ژبلی په یوه ندیین لیچواندنی (لیچواندن و
خواستن) چ تشته کی دی نابین، واته قه ره با لعییا په یوه ندیین لیچواندنی ژ
سنووری دیره کا شعری دمریازدبن و سه رتاپایی شعری بخۆفه دگرین:

موسا یه دی به یزایه ئه و، یا موعجیزی عیسیایه ئه و
یا قه یصهر و کیسرایه ئه و، یا واحدی قه هاره حوب
یا کاسه چین و بادیه، یا جه وه ری جانی مه یه
یا به نکه یا مه یخانه یه یانی ددل دا ناره حوب
ئه ف روحی جانی بلبله، ئه و عه نده لیب و دل کوله

ئه و نیرگزه یان سونبله، ئه ف غونچه یی پر خاره حوب... (شیخ نورالدین دیوان، ۷۱ ل)

ئه ف سی دیرین ژ شعره کا دویر و دریزا (شیخ نورالدینی بریفکانی)، ئه ف
شعره بو ستایشکرنا پله پایه یا (حوب) یانکو ئه فینی هاتیه فه هاندن و (۶۶) دیرا
ب خۆفه دگریت. پرانیا دیرین فی شعری ژ په یوه ندیین لیچواندنی پیک هاتینه،
قه ره با لعییا وینه یان ب دریزیا شعری ده یته دیتن. چه ندین لیچواندنی نوی و
ده گمه ن و هزرین کویر و ناویزه د ناف قان دیران دا هه نه ئی قه ره با لعییا وینه یان ب
تایه ت لیچواندنان بوویه ئه گهر کو وه کو پیدفی رۆلی وان خۆیا نه بیت و هه ست
ب هه بوونا وان نه هیته کرن.

دیاره کو ئه ف قه ره با لعییا وینه یان کو به ره مه می تیگه هشتن و و مرارا
ئه دگارین قه سیده ییه؛ گه له ک جارن بوویه جه ی سهرنج و گرنکیپیدانا

قەكۆلەرین داخبار ب ڕەوانبێژی و رەخنەیا شعریا عەرەبی - ئیسلامی، بۆ نموونە
(عەلانیەدین سەجادی) قی دیرا (ناری) وەك نموونە دەینیت:

رووت وەكو ناگر، موزەت وەك شیشە، ئەبرۆ قیمەكیش
مرووحەت زولف و كەبابت جەرگی پارەى نارییە

(سەجادى) باسى ھیز و جوانیا وینەیین قی دیری و دیری دین قی شعری
دكەت و وان ب نموونەیین بەرزین شعرا كوردی د بواری لیکچواندن و ڕەوانبێژییدا
ل قەلەم دەت^(۱۱۸)، ئەقە ل وی دەمی كو تشتی بالكیش د قی دیرا شعریدا پتر
قەرەبالغیا وینەیان و زیدمرویکرن د بکارهینانا پەیوەندیین لیکچواندنییە.

۳. ۱. ۲. ۶. پشتبەستن ب وینەیین سواوه و دووبارەکری:

هەفتیکستی ئەق راستیە سەماندیە كو چ دەق سەریخۆ نینن یانكو هەر
دەقەك ب دەقی بەری خۆقە هاتیە گریدان، لەوما شعرەك وەكو دەقەكی ئەدەبی
پەیوەستە ب دەقی دیشە ب تاییەت دەقی شعریین شاعرین بەری و گەلەك ژ
وینەیین شعریین دەقەکی هەر ئەون یین كو د شعریین كەقندا هاتیە بکارهینان،
بەری سەرهلانا هەفتیکیتی ژى گەلەك رەخنەگر و قەكۆلەران هەست ب قی
جەندی کریە، بۆ نموونە (شکلوفسکی) دبیژیت (هندی هویین پتر قەكۆلینی ل سەر
قوناغەکی بکەن، پتر دی د دنیا بن كو ئەو وینەیین هویین ب داهینانا فلان شاعری
دزانن شاعرین دی و تا رادەییەکی زور بی گۆهرین هاتیە و مرگرتن... کاری
قوتابخانەیین شعری زیدەتر و مرگرتنا وینەیانە تاكو ئافراندا وینەیان، وینە بەری
هنگی هاتیە پشکیشکر، دشعریدا ل جەه هندی كو پتر هزرا خو د وینەیاندا
بکەن، وان دئینە بیرا خو. ب هەر رەنگەکی بیت ئەو تشتی كو تەقایا تاییین
هونەری پیکقە گریدەت ئەو هزر نینە كو ل سەر بناغەیی وینەیان هاتیە ئافاکرن،
هەر وەكو كو گۆهرینا وینەیان بناغەیی و مرچەرخانا شعری نینە^(۱۱۹). ئەق هزر و
ئاخستن ب قی رەنگی نابنە پاساو بۆ هندی كو ئەم پشتبەستانیا هەمی جورین

لاسایکرن و دووباره کرنا وینهیی بکهین و ئەو شاعرین کو ب داهینانا وینهیین نوی رابووین یان وینهیین کهفن ب ئاوایهکی نوی پیشکیش کرین فهرامۆش بکهین. نکۆلی ل هندی ناهیتته کرن کو (هەر شاعرهکی وینهیین خۆ هه نه، ده می شاعر سه ره ده رمی لگه ل وینهیین سواوه و کهفن دا دکه ت؛ مرۆف هه ست ب لاوازییا شاعری دکه ت)^(۱۲۰) یان ب دهربرینه کا دی (یین خودان شیواز و ئەزموون و وینهیین خۆ بن خودان که سایه تینه ئی یین کو خودان که سایه تیه کا سه ره خۆ نه بن ب دزیی رادبن).^(۱۲۱)

ل قیری ناییت ئەم توند ئارۆیی بکهین و هه می تستان ب دووباره کری و سوواوه ل قه له م بدمین و بیژین (ئەو تشتی شاعر هه ستی پی دکه ت هشیارییا ده ستییکی و ئەزموونا ئیکیه و ئەو تشتی ژ وی دگه هیه ت شاعرین دی، دبیه تته کتیه کی پله دوو یانکو یی بۆ ئیکه مجار رووی یارا خۆ ب گولی لیکچواندی شاعره و یین پشتی وی لاسایکهرن)^(۱۲۲)، چونکه ژ لایه کی شه هه نه ک وینه هه نه کو هه می شه په یوه ندیدارن ب ژیا نا مرۆقی شه و ژ لایه کی دی شه چه وانیا پیکی شکرنا وینه یه کی ژ ی گرنکه، واته ره نگه شاعر بشیت گیانه کی نوی بده ته وینه یه کی که فن.

هه ره کی به ری نوکه مه ئامازه پیدای ئیک ژ گره فتین وینه یی شعری د شعرا کلاسیکیا رۆژه لاتا ئیسلامی ئەقه یه کو ژ لایه کی شه سیسته مه کی وینه سازیی دیارکری به سه شاعران هاتیه سه پاندن و ئەو ئازاد نه بووینه کو ل دویش هه زا خۆ گۆهرینی د وینه یاندا بکه ن و ژ لایه کی دی شه ئەو شکۆمه ندیا کو کلتوری ئیسلامی دایه قه سیده یا جاهلی بوویه ئەگه ره کو جو ره نا ئۆمیدیه کا وینه یی ل ده ف شاعران په یدا ببیت. (ئەف دیارده ژ سه دی چواری کۆچی ده ستیدکته و لگه ل بورینا ده می توندتر لی ده یت، ئەف چه نده د ده روونی نشیسه راندا جیگیر دبیت کو یین به ری وان هه می واتا ته واوکرینه وچ بۆ وان نه هیلاینه وچ ری ک ژبلی دووباره کرنا واتایین به ری و ته که لوف و ئالۆزکرنا فان واتایان بۆ وان نه مایه. ئەف چه نده د شعر و نامه یین په خشانکیدا خویایه، نشیسه ره و

شاعر هزرا خو د وی تشتی کو دبیزن ناکهن، به لکو هزرا وان لدور نامرازین گوتنی، وهکو وینهیین روونبیزی و هونهیین جوانکاریی دزفریت. ههتا وی رادهی کو دووبارهبوونا فان وینهیان دبیته ئەگه‌ری بیزاریا مروقی، هه‌ر وهکو ئیدی عه‌قلی هه‌میان نه‌زۆک بوویه و نه‌شیت تشته‌کی پیشکیش بکه‌ت کو ببیته جهی چیژومرگرتن و خوشیا مه) (١٢٣)، ته‌نانه‌ت ئەگه‌ر ئەم به‌ریخۆبده‌ینه شعرین شاعره‌کی نافدارای وه‌کو (عمر بن ابی ربیع) دی بینین وی هه‌ول نه‌دایه چ وینهیین نوی پیشکیش بکه‌ت، کاری وی زیده‌تر لاسایکرن بوویه و خواستن و لیکچواندنن به‌ری دووباره‌کریه (١٢٤).

ژ ئەنجامی داخباربوون ب شاعرین به‌ری و هه‌ولدان بو لاسایکرن وان و سه‌رهلدانان ناو‌می‌دییا وینهیی، شاعران هشیارییا خو هه‌مبه‌ر گرنکییا رۆلی وینهی ژده‌ست دایه. ئەف دیارده بو ناف شعرا فارسی ژى هاتیه فه‌گۆه‌استن، سه‌رم‌رای هندى کو شعرا فارسی ل ژیر کاریگه‌رییا شعرا عه‌ره‌بی سه‌رهلدایه، لی (ل قوناغین ده‌ستپکییا شعرا فارسی واته هه‌تا نیفا سه‌دی پینجی (ب تایبه‌ت هه‌تا دویمه‌هیا سه‌دی چوارى) وینهیین کو شاعر بکارده‌ین تا راده‌یه‌کی زور ساده و ره‌سه‌نن و جوهره‌ ریکه‌فتنه‌ک د ناقبه‌را وینه و هه‌ستین شاعریدا ده‌یته دیتن، لی لگه‌ل بورینا ده‌می هی‌دی هی‌دی ره‌سه‌نایه‌تییا وینهیان به‌ره‌ف لاوازییقه دچیت ب ره‌نگه‌کی وه‌سا کو ل داوییا سه‌دی پینجی ب تایبه‌تی د شعرا شاعرین وه‌کو (معزی)دا هه‌ر جوهره وینهیه‌ک ده‌یته بکاره‌ینان. ئەف بی ئاگه‌یه ژ لایه‌کیشه ژبه‌ر کاریگه‌رییا شاعرین به‌ری و پرپوونا می‌شکی شاعران ژ وینهیین وان بوویه، چونکه وان هزر دکر کو پیدقیه ئەو ب تنی د چارچوو‌قی دم‌پرینین شاعرین به‌ری شعرین خو بقه‌هینن، ئەفه هه‌ر ئەو نه‌خوشییه کو سه‌ده‌یه‌ک به‌ری قی ده‌می د ئەده‌بی عه‌ره‌بیدا سه‌رهلدا‌بوو، ژ لایه‌کی دیقه نه‌بوونا شاعره‌کی توانا کو خودان ئەزموونه‌کی سه‌ره‌خو بیت و ب ئافراندا وینهیین دایک رابیت بوویه ئەگه‌ر کو د دیوانا شاعرین دویمه‌هیا قی سه‌ده‌ی ب تنی قه‌ره‌بالغییا وینهیان به‌یته دیتن بی کو مروق هه‌ست ب هه‌بوونا وینهیه‌کی نوی بکه‌ت. (١٢٥)

ب شیوهیه کی گشتی پرانیا شاعرین کلاسیکی ب ریژمین جیاوازل قی
 راستی نهگهشتینه کو (رهگهزی نهژگافی یان سورپرایز کرنی رۆله کی
 سه ره کی د کاریگه رییا وینه یی شعریدا دبینیت، واته ئهو وینه کو نهژگاف دهینه
 بکارهینان و خواندهفانی سورپرایزدکن، کاریگه ترن ژ ئهو وینه یی کو ب ریکا
 هندهک یاسایین هسک و سنووردار دهینه دروست کرن) (۱۳۸). رهخنه گرین شعری ژ ی
 گرنگی نهداینه قی راستی کو (بهیفا مهجازی ژ نهنجامی دووباره کرنا ژ رادهدمر
 ژ قوناغا مهجازیبوونی بهرهف قوناغا راستیغه دجیت) (۱۳۷) و (چ دیوار د ناقبهرا راستی
 و مهجازیدا نین) (۱۳۸)، یانکو بکارهینانا زیده و لاساییکرن دبیته ئهگه کو وینه
 چیژا خو ژ دهست بدهت لی وهکو خویایه رهخنه گرین شعرا کلاسیکیا رۆژه لاتا
 ئیسلامی ب تایبته پشتی زالبوونا عهقلانیه تا ژ رادهدمر لسه ره که کۆلینین شعری
 گه لهک گرنگی نهداینه چیژی.

بابه تی وینه یی سواوه یان مهجازین سواوه بابته که کو د رموانبیزی و
 که کۆلینین زمانین ئورویاندا گرنگی پی هاتیه دان، بو نمونه (فونتانی ئامازی
 ددهت قی چهندی کو ئهم دشین هزاران وینه یان وهک نمونه بینین کو گه لهک
 باون و ژ بهر گه لهک بکارهینانی ئه دکاری وینه یی بوونا خو ژ دهست داینه. ههر وهسا
 زانایین رموانبیزی ئه ف پیشه ره ژ ی ژبیره کرینه کو: ههر دهربرینه کا نامۆ
 وینه یه کی رموانبیزی نینه، ههر وینه یه کی رموانبیزی ژ ی ههمی دهمان دهربرینه کا
 نامۆ نینه. (فونتانی) لگه ل قی چهندییه کو بکارهینان ببیته پیشه ره ک بو وینه ی
 واته ئهو وینه یی کو گه لهک هاتینه بکارهینان ئیدی ههژی هندی نین کو ب
 وینه بهینه نیاسین...) (۱۳۹). ههر وهسا (رودونفیل) ی ژ ی وهکو زمانقانه ک
 پیشنیارکریه کو ب ریکا دابه شکر نه کی جیاوازی بهیته کرن د ناقبهرا مهجازی
 سواوه و مهجازی داهینه رانه. یی ئیکی به شه که ژ ناخفتنا هه قپشک و یی دووی ب
 تنی داهینه کانه کا تاکه که سیه. (۱۴۰)

(ئه رشیبالد مکلیش) ژ ی وهکو رهخنه گره کی قی سه رده می ده می باسی
 خواستنی دکهت، جهختی لسه ره قی چهندی دکهت کو مه به ستا وی خواستن د

شعریدایه نه دهرقهی شعری، ب دیتنا وی خواستنین دهرقهی چارچووئی شعری؛ خواستنین باون کو د ههمی بکارهینانین زمانیدا ههنه، ئیک ژ فان بکارهینان ژی زمانی رۆژانهیه. جیاوازی ئەقەیه کو خواستن د ئاخفتنا رۆژانه دا و پرانیا جوړین پهخشانئ خواستنهکا نیف مریه، واته د ناف پهیقین دیدا بهرزه دبیت، هەر وهکو ئەو پشیکا خۆلهمیشی کو د ناف تاریاتییا شهقیدا مرؤف ههستی ب ههبوونا وی ناکهت. ئەف خواستنه سواوهنه، بی گومان ژمارهکا زور ژ ئاست نزمترین و بیزارکهترین جوړین خواستنین زمانی ئەف خواستنین نیف مریه، یین کو ئیدی نهشین دهربرینی ژ چ پهیوهندیان بکهن^(۱۳۱). وهسا دیاره کو د رهوانبیزییا عهرهیدا نه ب تنی گرنگی ب قی چهندی نههاتیهدان بهلکو دژی سروستی کاری وان بوویه، ئامانجا وان خزمهتکرنا قورئانی بوویه و کهفتینه ژیر کاریگهرییا ئیعبازا قورئانی، هزرا ئیعبازئی ژی قی دهلیشی نادهت کو مرؤف هزرا کهفن بوون و سواوهبوونا وینهیان لسهر بناغهی خواندن و چپومرگرتنی بکهت، دهمی چ جیاوازی د ناقبهرا مهجازی د شعری و ئاخفتنا رۆژانه دا نههیتهکرن؛ چ جارن بابتهئی سواوهبوونا وان ژی نابیته جهی گرنگییدانی.

پیدقیه ئەم سواوهبوون و سواوهنهبوونا وینهیان بیخینه بهر باس و گفتگوئی، ئیدی (ئەم دشیین ئەو وینه و خهالیین کو مۆرکی داهینهرا نهبوون و نویبوونا خو ژ دەست داینه وهکو زمان و پیکهاتین زمانین نهشعری بیخینه بهر قهکۆلینی، چونکه ئەف وینه و خهیاله هند دووباره و سواوهنه کو تهنا نهت ئەگه کهسهک پیچهک ئاشنایی لگهل شعر و زمانی هه بیت دشیت وان بکارینیت. پیدقیه لگهل پیکهاتهیین زمانی و تهنا نهت پهیقین بهریه لاقین زمانی باسی وان بهیتهکرن...) (۱۳۲)

فاکتهرهکی دیی کاریگه کو بوویه ئەگه ری باویوونا وینهیین سواوه گرنکیدانا رهخهیا عهره بی- ئیسلامی ب دزیین ئەدهبیه، هەر وهکو بهری نوکه مه ئاماره پیدای مهسه لا دزییا ئەدهبی د رهخهیا عهره بی ئیسلامیدا پره ژ ههقدژیان و تهنا جهکهک بوویه بو تهپهسهرکرنا داهینان و نویکرنا شعری و پاراستنا

شکۆمه‌ندییا شعرا کهفن، هەر ل قیرییه کو لاوازیبوونا چه‌مکی دزییا ئەدهبی بو شروقه‌کرنا بابەتی سواوه‌بوونا وینەیان خویا دبیت. د دزییدا خاوه‌نداریتی گرنکه، ئی پرانیا جاران د وینەیین سواوه‌دا خودان دیار نینه. (بو نموونه لی‌کچواندنا چاقان ب نیرگزی یان بکارهینانا نیرگزی وه‌کو خواستن بو چاقی، تشته‌که کو د په‌رتووکیڤ ره‌وانبیزییدا هاتیه باسکرن و کهس نزانیت کا کهنگی بو ئیکه‌مجار هاتیه بکارهینان و هه‌می شاعران لژی‌ر کاریگه‌رییا شاعرین به‌ری خو ئەه‌ف وینەیه بکارهینانینه، له‌وما ئەه‌ف وینەیه و وینەیین دیین ب فی جووری ژ بیافی دزیی د‌مردکه‌فن).^(۱۳۳) هەر ل وی سه‌رده‌می کو بازاری دزییا ئەدهبی د ره‌خنه‌یا عه‌ره‌بی ئیسلامیدا گه‌رم بوویه کهسه‌کی وه‌کو (قاضی جورجانی) وینەیین سواوه ژ چارچووئی دزیی د‌م‌رئ‌ی‌خ‌س‌ت‌یه، ئەو دبیزییت (لی‌کچواندنا جوانیی ب پوژ و مه‌هی، لی‌کچواندنا مروئی مه‌رد ب عه‌ور و د‌م‌ری‌ایی، لی‌کچواندنا مروئی بیرکۆل ب به‌ری و لی‌کچواندنا مروئی دلیر ب شیرو ئاگری... د ه‌زرا هه‌می کهساندا هه‌یه، یین شاعر و یین نه‌شاعر و یین شارمزا د زمانیدا و یین نه‌شارمزا د زمانیدا د بکارهینانا وان دا یه‌کسان، له‌وما دزی ژ فان ناگریت و ئەه‌ف ناچنه چارچووئی پی‌ره‌وی‌کرنیدا)^(۱۳۴). هەر ئەه‌ف زی بوویه ئەگه‌ر کو شاعر ل ژیر نافی واتایین هه‌قه‌ش و گشتی پتر پشته‌ستنی لسه‌ر فان وینەیان بکه‌ت چونکه پیشکی‌شکرنا هەر وینەیه‌کی نوی دبوو ئەگه‌ر کو فه‌کۆله‌رین شعری بکه‌فنه گومانی و لدویف په‌ر و ریشالین وی بچن. کاریگه‌رییا فی چه‌ندی هه‌تا نوکه زی لسه‌ر مه‌ مایه و فه‌ره نه‌و ه‌زرا خو د فی چه‌ندی بکه‌ین کا و مرگرتنا وینەیه‌کی نوی کو خودانی وی دیاره پتر خزمه‌تا چیژا ئەده‌ی دکه‌ت یان ئەو وینەیی کو سه‌ده‌ا ساله ده‌یته دووباره‌کرن.

جارنا زی بکارهینانا وینەیین سواوه دبیته ئامانجا شاعری، ئەه‌ف زی نه‌ریته‌کی که‌فنه د قه‌سیده‌یا عه‌ره‌بیدا و به‌شه‌که ژ ه‌زر و تیگه‌هشتنا عه‌ره‌بی - ئیسلامی بو شعری و گری‌دایه ب مه‌سه‌لا لایه‌نگریا له‌فزی و فه‌رامۆشکرنا واتایی. (ئامانجا شاعری عه‌ره‌ب فه‌دیتنا ه‌زره‌کا نوی نینه، وی نه‌قییت کو و مرگرتنا شعری ژ به‌ر ره‌سه‌نایه‌تیا ه‌زران داخ‌بار بکه‌ت، به‌لکو مه‌به‌ستا وی و مرگرتنا ه‌زره‌کا که‌فن

و بۆیاخکرنا وی ل دویف شیانی خویه؛ دا کو بهیزتربوونا شیانی دهربرینا خو ل ههمبهر شاعرین دی بدهت خویاکرن^(۱۳۵). دیاره کو پیشکیشکرنا وینهیین کهفن ب ئاوایهکی نوی داهینانه و ب کارهکی هونهری دهیته هژمارتن، لی چونکه فان شاعران زۆریه جارن کرنگی نه دایه لایه نی واتایی نه شیاینه گوهرینه کا ریشهیی بیخنه دقان وینه یاندا.

دهمی ئەم تەماشە ی شعرا کلاسیکیا رۆژه لاتا ئیسلامی دکەین، ئەف راستییه بۆ مه خو یا دبیت کو ب تنی د قەسیدەیا عەرەبیدا وینهیین سواوه بسەر وینهیین داهینەرانه دا زال نین، بەلکو د شعرا فارسیدا ژێ ئەف چەندە دهیته دیتن، بۆ نموونه (سەنائیی غەزنەوی) کو پیشهنگی شعرا سۆفیگهری و قالبی غەزەلییه، (پتر پشتبەستن ل سەر خواستنی ئاشکرا یین بهری کریه، خواستنی وهکو (بت، سەنەم، گول، لەعل، سەرو، نیرگز)^(۱۳۶)، واتە ئەو خواستنی کو ب درێژیا هەبوونا سەبکی خوراسانی د قەسیدەیاندا مفا ژوان هاتینه وەرگرتن.

هەندەک لیكچواندنی شعرا عەرەبی و فارسیا کهفن هند سواوه بووینه کو ئیدی د پەخشاندا ژێ هاتینه بکارهینان، بۆ نموونه پرانی ئەو لیكچواندنی کو (ثعالبی) د (غرالیسیر) دا بۆ وەسفکرنا ئافرەتا نموونهیی ل دویف دیتنا (خسرو پرویزی) بکارئینان هەمان لیكچواندن کو د شعرا کلاسیکیا عەرەبی و فارسیدا دهینه دیتن، لیكچواندنی وهکو (برو کشان، چاف مینا باهیشانه، ددان وهکو مراریان، گەردەن وهکو سوراحی، رەنگ وهکو دنکی هەناری، پیست وهکو حەریر، کەمەر باریک وهک میشا هەنگینی).^(۱۳۷) د پەرتووکا (سمک عیار) ژێ کو ل سەدی حەفتی کۆچی هاتیه نقیسن ل جەهکی نقیسەر وەسفا جوانیا کچەکی ب ناقی (پەری) دکەت و کۆمەکا لیكچواندان بکار دهینیت، مینا (زلف وهکو کەمەندی، برو وهکو کشانی، چاف مینا نیرگزی، مژیلانک وهکو تیران، لام وهک زیفی، دیم وهکو گولی، ..هتد)^(۱۳۸) ئەفە ژێ هەر ئەو لیكچواندنی باون کو د شعرا کلاسیکیا رۆژه لاتا ئیسلامیدا دهینه دیتن.

تایه‌تمه‌ندییا گه‌له‌ك ژ وینه‌یێن شعرا کلاسیکیا کوردی ژى سواوه‌بوونا وانه، باومری هه‌بوون ب پیره‌ویکرن ژ شاعرین به‌ری و خواندن و ژبه‌رکنا شعرین وان، زالبوونا بی‌شه‌رین عه‌قلانیین شعریه‌تا قه‌سیده‌یی و خوگریدان ب یاسایین ره‌وانبیزی بووینه ئه‌گه‌ر کو شاعرین کورد ژى ژماره‌کا زور ژ وینه‌یێن سواوه بکاریین.

پشته‌ستنا زیدمییا شعرا رۆژه‌لاتا ئیسلامی لسه‌ر په‌یوه‌ندییا لی‌کچواندن و بکارهینانا وی وه‌کو نامرازه‌کی سهره‌کی دهربرینی بوویه ئه‌گه‌ر کو سواوه‌بوون پتر د لی‌کچواندانا به‌یته‌دیتن، نکۆلی ل هندى ناهیته‌کرن کو ئه‌ف لی‌کچواندنه وینه‌نه لی نکۆلی ل لاوازیوونا نرخ و بهایی هونه‌ری وان ژى ناهیته‌کرن، بو نموونه لی‌کچواندانا لی‌شان ب (له‌عل) ئیکه ژ فان لی‌کچواندنیین سواوه کو به‌ری سهرهلدانا شعرا کلاسیکیا کوردی ب ئاوايه‌کی به‌رفره‌ه د شعرا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا ئیسلامیدا و ب تایه‌ت شعرا فارسی هاتیه بکارهینان و شاعرین کورد ژى لسه‌ر بناغه‌یی چاقلیکرنی ئه‌ف لی‌کچواندنه کو جارنا وه‌کو خواستنه‌کا ئاشکرا ژى خویا دبیت بکارئیناینه:

ژ له‌بی له‌علی شه‌که‌ریار قه‌ نه‌کر پرسا مه‌لی

میصریان گه‌زمه‌ ره‌شاندن کو کشاندن ئه‌لماس... (جزیری دیوان)، ل ۲۳۳

ئه‌ه‌ز ژ زولفا ته‌ قه‌رستم مه‌ گه‌له‌ب کر له‌بی له‌عل

لی د چاها ژه‌قه‌نی بی سه‌رویا چوومه هه‌له‌ك... (جزیری دیوان)، ل ۳۳۷

ئه‌ه‌ز له‌بی له‌عل ئابی حه‌یوان بت نه‌صیب

قودسیان راگرتی یین ده‌ستی دو‌عایی راست و چه‌پ... (جزیری دیوان)، ل ۹۹

شیره‌یی جانه‌ وتم یا مه‌یه‌؟ چا بوو فه‌رمووی

عه‌کسی له‌علی له‌بی مه‌رجانه له‌ فنجانمدا... (نالی دیوان)، ل ۸۸

ته‌خسیری دلی کردم، حه‌مله‌ی صه‌فی موژگان

ه‌وش و خیره‌دی بردم، له‌علی له‌بی خه‌ندانت... (کوردی دیوان)، ل ۸۸

رۆج و دڤ و دین هه‌رسی ده‌که‌م به‌زڤ و نه‌ساری

کامی دڤی من گهر له له‌بی له‌علی ره‌وا کا... (شیخ ره‌زا (دیوان)، ۲۶ ج)

له‌ب له‌عمل عه‌تیق، مه‌تای مه‌هاره

خارا جه ره‌ومات به‌لخ و بوخاره... (خانای قوبادی (دیوان)، ۲۷ ج)

ئه‌ف وینه‌یه هند زارقه‌کری و سواومیه کو ته‌نانه‌ت پرانیا جارن ههر په‌یضا
فارسییا (له‌ب) واته لیف وه‌کو لیجو ده‌یته بکاره‌ینان و ب ده‌گه‌من په‌یضا لیو یان
لیف جهی وی دگریت، ههر ب فی ئاوی لی‌کچواندنا به‌ژنا یاری ب دارا سه‌روی
وینه‌یه‌کی سواومیه:

گهر بییه ده‌ری، سه‌روی ره‌وانی له ئیره‌مدا

ومر نه‌ییه ده‌ری، ئاهووی چینی له حه‌ره‌مدا... (نالی (دیوان)، ۸۹ ج)

قه‌دی تو سه‌روه و که‌ناری منه جۆباری سروشک

چ سزاواره، ئه‌گهر بییه که‌نارم به‌ خودا... (ئه‌ده‌ب (دیوان)، ۵۱ ج)

سونبوولی زولفت په‌ریشانه قه‌دی سه‌روت بلند

دل په‌ریشانی په‌سه‌نده ناله‌باری لائیه... (حاجی قادر (دیوان)، ۱۳۰ ج)

ئه‌م دشیین بیژین کوچ داهینانه‌کا وه‌سا د بکاره‌ینانا قان جۆره وینه‌یاندا
نینه و شاعر نه‌شیت فی چه‌ندی رابگه‌هینیت کو وینه‌یه‌کی نوی بی‌شکی‌شکریه.
هنده‌ک لی‌کچواندین شعرا کلاسیکی کو که‌له‌ک ب نافوده‌نگن و
که‌له‌ک باسی جوانی و سه‌رنجراکی‌شبوونا وان ده‌یته‌کرن و چه‌ندین قه‌کۆلین و
ووتار لدور فه‌لسه‌فه و په‌یاما وان هاتینه نشیسن؛ دبنه‌رتدا هنده‌ک وینه‌یین
سواومنه کو ژ به‌ر دووباره‌کرنای زیده چی‌زا خو ژ ده‌ست داینه، ئیک ژ قان وینه‌یان
(په‌روانه و شه‌مع) یانکو (په‌لاتینک و شه‌مال):

گه لۆ ديسا بيبينم ئەز چرایی وەصلەتێ ھل بت
بسوژم شوبھی پەروانی د بەروێ نور و شەوقی دا... (جزیری دیوان، ج ٤٣)

دیاره خو پەروانە خو ھەر سووتانە ئەسلی موددەعی
بۆیە نیمەش عاشقین، ئەی شەخسی ئاتەش خو و اب خووت... (مەحوی دیوان، ج ١١٠)

لە شەوقی ئاتەشی رۆخساری یارم
و ھکو پەروانە دايم بێ قەرارم... (کوردی دیوان، ج ٣١٦)

ناری دلەکە ی مەوتە ئەنیو چاهی فیراقت
پەروانە سیفەت ئیستە بە سووتانە موعەزەب... (ناری دیوان، ج ٥١)

شەمعی رووتی دیوہ بۆیە ئاگری تێ بەر بووہ
مەیلی سووتانی ھەبە باقل و ھکو پەروانە رۆژ... (ھەمدی دیوان، ج ٣٢)

دل شوبھەتی پەروانە بوو عاشقی شەمعانە
جان دایە ب جانانە ھەم دین و رووح و مالە... (ھادی دیوان، ج ١٠٩)

سەرمرای ھەولین فەکوڵەرین شعرا کلاسیکی ب تاییەت لایەنگرین
ئاراستەیا سۆفیگەری، پیویستە دان ب قی چەندی بەیتە دان کو لیکچواندنا عاشق
و مەعشوقان ب پەروانە و شەمعی و تەنانەت ب گول و بلبلی ژ وینەیی
لاسیایکریین شعرا کلاسیکیا رۆژھەلاتا ئیسلامی و تاییەت شعرا فارسینە. قی
وینە ی ژبەر دووبارە کرنا ژ رادەبەدەر تام و چیژا دەستیکی ژ دەست دایە و سواوہ بوویە،
تەنانەت ھەلھینجانا ھزرین فەلسەفی و سۆفیگەری ژ پەیوہندییا د ناقبەرا سوتنا
پەلاتینکی و دۆخی مروقی عاشق ژ ی نەشین سواوہبوونا قی وینە ی فەشیرن یانکو
ئیدی نافونیشانی ب قی رەنگی ((سووتانی پەروانە یا پراکتیزە کردنی چەمکی
(عیشق) لە شیعەرەکانی (مەحوی دا))^(١٣٩) دکەقنە بەر گومانێ.

گەلەک جارەن وینەییەکی کەقن ب دارشتنەکا نو ی و جیاواز دەیتە
پیشکیشکرن لێ ئەق گۆھرینە د وی ئاستیدا نینە کو سواوہبوونا قان وینەیان

فەشیریت یان وان بینیتە ریزا وینەیهکی نۆی، بۆ نمونە ئیک ژ سواوەترین
وینەیین شعرا کلاسیکیا کوردی قوربانیکرنا شاعری بدهستی یارییه:

که دادی یهئسی خۆم برده لا ئەم عارفه توند بوو
وتی ئاخر سوبهینی جهژنه، خوینی تو له یی دهگرم... (مهحوی (دیوان)، ج ۲۹۳)

عیده و حبیبی نهزله ئی یان دی ب قوربان بی مهلی
یارم ببینم روژ ههلی سکین ددهست قهصاب دا... (جزیری (دیوان)، ج ۱۸)

غهم مهخو قوربان له بو قوربانی عیدی وهسلی تو
مودهییکه بهو ئومیده حاجی خوی دابهستوو... حاجی قادر (دیوان)، ج ۱۳۹

وهکو خویایه ههر سی دیر تا رادهیهکی زور وینەیهکی وهکههف دووباره
دکهن و ب تنی جیاوازیه کا کیم د ناقبهرا واندا ههیه، د ههر سی دیراندا ئەف
لیکچواندنه دهینه دیتن (یار = قهصاب)، (شاعر وهکو عاشق = قوربانی)، لگهل قی
چهندیادی ژی د ههر سی دیران دا ئاماژه ب (جهژنا قوربانی) هاتیه کرن. ئەف وینەیه د
شعرا کلاسیکیدا ب گهلهک ئاوايين دی هاتیه پیشکیشکرن کو پتیریا جارن
ههمان سهقا و دیمهنی وینەیی قوربانیکرنی پیشان ددهن:

تا موعهییه بی که زورن دمس گری و دمس کوژی
فهرقی سهرا، پهنجهی به خویناوی ههنا رهنگین دهکا... (نالی (دیوان)، ج ۱۰۸)

ههناهی کردوو پهنجهی به خویناوی دلی زارم
ئهمه رهنگه شههادت بی که کوشتهی دهستی دلدارم... (نالی (دیوان)، ج ۲۸۱)

ومره بنواره دوو دهستی حناييم
ههناهی چی؟ ههموو خو خوینه قوربان... (نالی (دیوان)، ج ۳۲۱)

ومره دهستی به خوونم که نیگارین
خوینی من هه لالت بی نیگارا... (مهحوی (دیوان)، ج ۴۱)

لێکچواندنا خوینی ب خەنایی یان ئاماژەدان ب رەنگینکرنا دەستان ب خوینی، هەر دووبارەکرنا وینەیی قەکوشتن و قوربانیکرنا باوە و دجیتە چارچووژی دووبارەکرنا واتایەکا کەشن ب رەنگەکی نۆی.نموونەیین ب قی رەنگی د شعرا کلاسیکیا کوردیدا زۆرن، بۆ نموونە لێکچواندنا دەقی ب (نووتە)یی ب ئاویین جۆراوجۆر دەیتە دووبارەکر:

ئەمزانی چییە یری دەهانی وەکو نووتەت

خۆی نووتەیی مەهووم و جیهان قەیدیه لەودا... (نەمەب (دیوان)، ل. ۵۰)

گەر دەلیلی وەکو نووتەیی دەهەنت نەبوایه

منیش ئینکارم ئەکرد وەک حوکەما جەوهەری فەرد... (شیخ رمزا (دیوان)، ل. ۵۴)

د قان دوو دیراندا ب ریکا گەمەکرنا لگەل پەیشان هەمان وینەیی کەشن و سواوییی لێکچواندنا (دەقی ب نووتە)یی دووبارە بوویە. (*)

چیدبیت سواوەبوونا وینەیهکی د شعرین شاعرهکیدا ژێ بهیتە دیتن. لب قیری شاعر ب خۆ ب سواوەکرنا وینەیهکی رابیت. ل دەستپیکێ شاعر وینەیهکی نۆی یان نەباو بکار دەهینیت، لێ بشتی هنگی مەسەلا دووبارەکرنا واتایین کەشن ب ئاویەکی نۆی دەلیقی ددەته شاعری کو چەندین جازان وی وینەیی ب رەنگین جودا جودا دووبارەبکەت، بۆ نموونە وەکەفکرنا دۆخی خوناقتی ل دەمی دەرکەفتنا رۆژی لگەل حالی عاشقی ل دەمی دیتنا یاری کو د شعرا کلاسیکیا فارسیدا هاتیەبکارهینان (**). د شعرین (مەحوی) دا وەکو وینەیهکی سواوە خۆیادبیت:

کە دل دەتوینتەوه بۆ تۆ دەکەیی ئەو رۆژە تۆ بروا

کە خۆ دەرخی وەکو خۆر دل وەکو شەونم لە خۆ بروا... (مەحوی (دیوان)، ل. ۶۵)

دەپرسی من بۆچی دەرکەوتم و دل بوو لە تۆ غایب

کە وەختی رۆژەلات، ئەلبەت دەبی شەونم لە خۆ غایب... (مەحوی (دیوان)، ل. ۸۳)

تۆ که دەر کهوتی مەپرسە چی بەسەردی جان و دل
حالهتی شهونم تەماشاکە بە وەقتی رۆژەهەلات... (مەحوی (دیوان)، ل. ۹۰)

بە جیلوهی ئەو وەکوو شهونم فری هەر عەقل و هۆشی بوو
کە سیبەر ئەو جییە هەتاوی لەحزەیهک ئی کهوت... (مەحوی (دیوان)، ل. ۱۱۷)

بە پیری ئەو رۆژمۆه ((مەحوی)) ئەوەندە
بەسەر چوو، وەکو شهونم لەسەر کهوت... (مەحوی (دیوان)، ل. ۱۲۰)

شەو بە ئیمە با ئەویدی هاتنی جانانی دا
یەعنی ئەی شهونم گەلینە (مژدە بی میوانە رۆژ... (مەحوی (دیوان)، ل. ۸۳)

دیاره کو (مەحوی) گەلەک ب فی وینەیی داخباریوویە و گەلەک جارن
ئەو دووبارەکرێ، راستە کو شاعری هەندەک جارن دلی خۆ ب خوناڤی
لیکچواندنیە؛ ئەو خوناڤا کو لگەل دەرکەفتنا رۆژی کو مەبەست رووی یارییە
نەشیت خۆ بگریت و دوەریت، هەندەک جارن خۆ یان عەقل و هۆشی خۆ ب خوناڤی
لیکچواندنیە و رووی یارا خۆ ب رۆژی تەشبیهکریە ئی ب شیوهیهکی گشتی
لیکچواندن ژ بازنیە (عاشق و مەعشوق وەکو خوناڤ و رۆژی دەرئەکەفتییە، لەوما
دشین بیژین کو ئەڤ لیکچواندنیە د شعرین (مەحوی) دا بەرەڤ سواوەبوونیڤە
دجیت.

فەرە ئەم وینەیین سواوە کو پرانیان وان بەرەمی دووبارەکرنا لیکچواندن و
خواستین کەڤن ژ وینەیین نوی و دەگەن و داھینەرانیە کو د هەندەک شاعراندا
دەینە دیتن جودا بکەین و هەمان سەرەدەریا کو لگەل وینەیین سواوە دکەین
لگەل ڤان وینەیان نەکەین. بەری هەر تەشتەکی یا باش ئەووە کو ئەم باسی وان
وینەیان بکەین کو لاساییکرینە، ئی د هەمان دەمدا سواوە نین و گیانەکی نوی
دبەخشنە شعرا کلاسیکیا کوردی، چیدبیت گەلەک جارن شاعر وینەیهک ژ
شاعرهکی دی وەرگرتبیت؛ ل فی دەمی سەرەرای هندی کو وینە وینەیهکی
لاسیکیریە، ئی کاریگەریا وی پترە ژ وینەیین بەرەلەڤ و سواوە کو ژ بها و
کاریگەریا وان کیم بوویە. ل دەستیکی پیدڤیه ئەم خۆ ژ مۆرکی رەوشتیی

چه مکی دزییا ئە دەبییا بەر بە لاق د د ئە دەبیاتا رۆژە لاتا ئیسلامیدا پزگار بکەین و
وەسا هزر نە کەین کو ئەو دزییا نە هیتە سەماندن با شترە ژ وئ دزییا کو دەیتە
سەماندن، واتە رەواتیی بدەینە وینەیین سواوە ل سەر ئی بنەمای کو بە شەکن ژ
نەریتی ئە دەبی و و مرگرتنا وینە یەکی نوئ ب بەینە چارچووئی دزییا ئە دەبی:

گەرچی دەر دیوانی حەضرەت پور حەقیرین شوبەهی مور

چە شمی تە چە شمی سولەیمانی ب حالی مور بی... (جزیری دیوان، ج ۱، ۵۱۹)

ئەو کەبکی خەرامان کو د کۆزی ل قەبو هات

شاهین قەضایی ب تە غافول ژ خومرا گرت... (جزیری دیوان، ج ۱، ۱۱۹)

تشتی ئاشکرا ئە قەبیە کو ئەق دوو دیرە ل سەر بناغەیی لاساییکرنا دوو دیرین حافزی
هاتینە قەهانندن:

نظر کردن به درویشان منافی بزرگی نیست

سلیمان با چنان حشمت نظرها بود با مورش... (حافظ دیوان، ج ۱، ۵۶۲)

دیدى آن قهقهه کبک خرامان حافظ

که ژ سرینجه شاهین قضا غافل بود... (حافظ دیوان، ج ۱، ۴۲۲)

راسته کو ئەق وینە یە ژ داهینانا شاعری نینن، ئی د هەمان دەمدا سواوە ژى
نینن، دویشچوونا قان جوړە و مرگرتنان رەوا یە ئی مەزنگرنا قەبارا وان و بکارهینانا
وان وەکو پیشەرەک بو لاساییکرئی هەلە یە، چونکە بکارهینانا وینە یین وەها د ناڤ
کۆمەکا وینە یین سواوەدا نە بتنی رۆلەکی نیگەتیش نینە، بە لکو کاریگەر یەکا
پۆزەتیش هە یە. ئە گەر شاعرین کورد ل جهئ وینە یین سواوە و دووبارە کرى
پشتبەستن ل سەر قان جوړە وینە یان کر بان، دا گوهرین و جوړا و جوړی یەکا با شتر
کە قیتە د وینە یین شعرا کلاسیکیا کوردیدا. ل قیری یە کو ئیدی ئەم دشیین
باسی دوو تستان بکەین یی ئیکی داهینان و ئافراندنە، یی دووی چیربە خەشبوونە:

ئەگەر لیکچواندن دەگمەن و لاساییکری بیت ئەم دشیین باسی چیژیەخشبوونا وی
بکەین و ئەگەر نوی بیت ئەم دشیین هەردوو ئەدگارەن بەدینە بال وینە:

زەمبەهێک بووم د هەوایا تە د وێرانەیهکی

میسلی رۆژی ب شووعا خوە تە مەشهور کرین... (جزیری (دیوان)، ل. ۳۸۴)

شاعر خۆ ب گەردەک د هەوایا کافلهکیدا وەکەهفکریه، کەس هەستی
ب هەبوونا قی گەردی ناکەت ب تنی ل وی دەمی نەبیت کو تیشکین رۆژی د
ناقەبرا قان گەردان دا دەربازدبن. شاعری خۆشتقییا خۆ ب رۆژی و نیرینا وی ب
تیشکین رۆژی لیکچواندیه، پەیوەندیەکا لیکچواندینیا نوی د ناقەبرا دیاردەکا
سروشتی و دۆخی شاعری و مەعشوقا وی هاتیە سازکرن، ئەفە وینەیهکی
دەگمەنە د شعرا کلاسیکییا رۆژەلاتا ئیسلامی و چیدبیت ژ داهینانا (جزیری) ب
خۆ بیت، لی ئەگەر هات و مە دویچوونەکا هویر ئەنجامدا و بو مە ئاشکرا بوو
کو شاعری ئەف وینەیه ژ شاعرهکی بەری خۆ وەرگرییه، پینویستە هەر وەکو
وینەیهکی نوی سەرەدمریی لگەل بکەین چونکە هەبوونا وینەیهکی وەسا دەگمەن د
ناقەبرا کۆمەکا وینەیین سواوەدا چیژ و کاریگەرییا خۆ یا تاییەتی هەیه، هەر ب
قی رەنگی ئەف دیرا (نالی) زی وینەیهکی وەها ب خۆ قە دگریت:

هەرچەندە کە رووتم، بە خودا مائیلی رووتم

بی بەرگیه عیلهت کە هەتیو مەیلی هەتاوہ... (نالی (دیوان)، ل. ۵۴۰)

رەنگە ئیک ژ ئەگەرین سەرەکیین بناقوودەنگبوونا قی دیری و کاریگەرییا
وی ل سەر خواندەقانا بکارهینانا وینەیهکی دەگمەن بیت، شاعری دۆخی خۆ ب
دۆخی زارۆکەکی هیتیم وەکەهف دکەت کو ژبەر رويسبوونی واتە نەبوونا جل و
بەرگان خۆ ددەتە بەرھەتافی، واتە چەوا زارۆکەکی هیتیم ژبەر هەژاری و نەداریی
ل هیشیا دەرکەفتنا رۆژی دمیینیت دا خۆ بدەتە بەر هەتافی، ئەو ژ ل هیشیا
دەرکەفتنا یارا خویە داکو هەستی ب گەرماتییا عەشق و ئەفینی بکەت. لدویف

خواندن و زانینا مه ئەفه ژێ وینەیهکی نووییە و چیدبیت ژ داهینانا (نالی) ب خۆ
بیت لەوما جیاوازه ژ وینەیین سواوه و دووباره کەری کو چ بهایی خۆ نه ماینه.
جارنا هندەک لیکچواندن نه ب تنی سواوه نینن به لکو ب لادانهک ژ شیوهیی
باوی لیکچواندنا د شعرا لاساییکرییا رۆژه لاتا ئیسلامی ژێ دهینه ل قه لهمدان،
ئەف جۆره لیکچواندنه د وان شعراندا دهینه دیتن کو مۆرکی عرفان و سۆفیگه ری
لسه روان زاله:

موسیف و جورعه کیشی هیجرانم
نوقطه یا دائیره یا زیندانم
لهو شویی دائیره سه رگهردانم
باده نوشی قه ده حی حیرمانم... (جزیری دیوان، ج ۱، ۵۴)

ئەف جۆره لیکچواندنه ژ لایه کیشه دهگمەنن و لایه کی دیشه دژی
پره نسیپی ئاشکرایا لیکچواندنا باو د قه سیده و غهزه لا رۆژه لاتینه، شاعر جاره کی
خۆ ب (نوقطه یا دائیره یا زیندانی) و جاره کا دی خۆ ب (باده نوشی قه ده حی
حیرمان) و هسف دکەت. ل قیری دشیین بیژین کو گه ریان لدویف روویی
لیکچواندنی کاره کی هه رومیه، هه ر دوو دم برین ب خۆ ئالۆزن و ب دم برینین
مه جازی دهینه هژمارتن. لیکچواندن د ناقبه را شاعری و وینەکی مه جازی ب قی
رهنگیه کو لیلی و نه رۆهنی پهیدا دکەت. ژ لایه کی دیشه لیکچواندنا شاعری ب
دائیری ژێ لیکچواندنه کا دهگمەنه یانکو دشیین بیژین ئەف وینەیین نوی دبنه
ئەگه ر کو کاریگه رییا نیگه تیشا زالبوونا وینەیین سواوه لسه ر شعرا کلاسیکیا
کوردی کیم بیت.

(مهولهوی) رۆله کی مهزن د قی بواریدا ههیه، سه رمرای هه بوونا وینەیین
کهفن و سواوه د شعری ویدا لی د هه مان ده مدا قه دیتنا په یوه ندیین نوی و
پیشکیشکرنا وینەیین تازه، ئیکه ژ تاییه تمه ندیین شعرا وی:

چون دانهی سه ر ساج هور ئامانم جار جار
جه تاوی دوو کهل، جه شه راره ی نان... (مهولهوی دیوان، ج ۱، ۳۰)

شاعر خو ب وئ دنکا کو دکهفیته سهر سیلا نانی وهکههف دکهت، ئەف
دنکه ژ لایهکیشه بهر گهرمی ناحهوییت و بهردموام د بزافیدایه و ژ لایهکی دیشه
دویکیلا ئاگری وئ نازار ددهت.

وینهی عهقهدهی پیچ ریشهی ئهروا و دل
بهسته بو نم خووی مۆبهت زهنگل
سیلسیلهی پیچ پیچ زولفی نازاران
زهنگله بهستهوه جه دانهی واران... (مهولهوی (دیوان)، ل ۱۹۶)

ئەف جۆره لیكچواندنه د شعرا کلاسیکییا رۆژه لاتا ئیسلامیدا دهکمه نن،
په یوه ندیه کا لیكچواندنی د ناقبهرا دیرا ئیکی و دیرا دوویندا ههیه: چهوا رهه و
ریشهیین گیان و دلی عاشقان ب خوا ئەقینی و مهیلا خوشهویستان هاتیه
گریدان، ههر ب فی رهنگی چپکین بارانی ژێ وهکو زهنگلان ب زنجیرا زولفا یاریشه
شۆرپووینه.

٢.٣. کاریگه‌رییا لاساییکرنی لسه‌روینه‌یی گشتیی شعری:

د فه‌کۆلینین ئەدەبیدا باسی گەلەك جوړین ئیکه‌تیئ هاتیه‌کرن. هەر فه‌کۆله‌رکی لدویف تیگه‌هشتنا خو و سروشتی وی شعرا کو فه‌کۆلینی لسه‌ر دکەت جوړەك ژ جوړین ئیکه‌تیئ بۇ شعری ب مەرج ل فه‌له‌مدایه. سه‌ره‌رای ئەو جوړاوجوړی و ئالۆزییا کو د فی بواریدا هه‌یه، چه‌ند جوړین سه‌ره‌کیین ئیکه‌تیئ پتر بووینه جهی گرنگیپیدانی (وه‌کو ئیکه‌تییا بابەتی کو مه‌به‌ست پی ئەوه کو شعر لدور بابەته‌کی دیارکری بیت یان ئەو ئیکه‌تییا کو لسه‌ر بناغه‌یی پشتبه‌ستن ب چیرۆکی یان رویدانین میژوویی خو‌یا دبیت یان ئیکه‌تییا دموونی کو بریتیه ژ دمرابوونا شاعری ژ هزره‌کی بۇ هزره‌کا دی لسه‌ر بناغه‌یی هه‌ست و سۆزین دموونی. ژ هه‌میان گرنگتر ئیکه‌تییا ئۆرگانیه کو گەلەك ناکۆکی لسه‌ر ده‌ستنیشانکرنا زاراف و واتایا وی هه‌نه، هه‌ندەك فه‌کۆله‌ران زاراقین ئیکه‌تییا شعری و ئیکه‌تییا هونه‌ری یان ئیکه‌تییا نافه‌کی ل جهی فی زاراقی بکارئینایه. سه‌بارت ب پامانا وی ژی هه‌ندەك د فی باومرییدانه کو ئیکه‌تییا ئۆرگانیه ئەوه کو شعر هەر ژ ده‌ستپیکئی هه‌تا داویی ئەزموون یان سۆزه‌کا دیارکری بخۆفه‌بگریت. هه‌ندەك فه‌کۆله‌رین دی ژی د فی باومرییدانه کو ئیکه‌تییا ئۆرگانیه رپگر نینه ل هه‌مبه‌ر فره‌ئەزموونی و فره‌سۆزیی لی تشتی گرنگ ئەفه‌یه کو ئەف سۆز و ئەزموونه هه‌فچه‌شن و پیکفه‌گریدای بن. هه‌ندەکین دی ژی وه‌سا بۇ دچن کو ئیکه‌تییا ئۆرگانیه بریتیه ژ ئیکه‌تییا هه‌ست و سۆزان واته زالبوونا سۆزه‌کا دیارکری لسه‌ر ته‌فایا شعری)^(١٤٠).

سه‌بارت ب ئیکه‌تییا ئۆرگانیه یا باش ئەوه ئەم فی زاراقی کو بۇ ئیکه‌مین جار ژلایئ (ئهره‌ستو)یقه هاتیه بکاره‌ینان، ب مه‌به‌ست و واتایه‌کا نوی بکاره‌ینین، (چونکه ده‌می ئهره‌ستوی باسی ئیکه‌تییا ئۆرگانیه کری مه‌به‌ستا وی شعرا درامی و تراژیدییا یانکو شعرا بابەتی بوویه و وی چ ئاماژه نه‌داینه شعرا لیریکی...)^(١٤١). ئەو ئیکه‌تییا ئۆرگانیه کو ئەو باس دکەت (د شعرا درامی و داستاناندا به‌یزتر و

خه یالاندا، یا پیکشه گریدایی کو وینه یین شعری پیکشه گری ددهت و ته فایا وان ب رهنگه کی سۆزداری ئیگرتی بۆیاخ دکهت و ب فی ئاوی شعر دبیته وینه کرنا ساتهک ژههست و سۆزین شاعری، یا دووی ژی خه یالا په رته وازهیه کو پشتبه ستنی لسه وینه یین فهه تیای و ماتریالی دکهت، وینه یین ژیک جودا و سه ربه خو کو چ تشتهک وان پیکشه گرینادهت ژبلی ئیکهتیا پارچا شعری و ئیکهتیا مهبه ستی^(۱۴۶). هه ر ئه فه ژی جاره کا دی مه به ره ف هه بوونا وینه یی گشتی شعری دبهت چونکه (وینه یی گشتی شعری پیدفی ئیکهتیا ئورگانیه و بی هه بوونا ئیکهتیا ئورگانی دی هه فه سه نگیا وی به ره ف لاوازیقه جیت...)

قه سیدهیا عه ره بییا کهفن پتر سه رب جوژی دووی ژ خه یالا شعریه، (ب چ شیوه یان ئیکهتیا ئورگانی د شعرا جاهلییا عه ره بییا نینه، چونکه چ په یوه ندیه کا هزی د ناقبه را پاژه یین ویدا ناهیه ته دیتن. ئیکهتیا وی ئیکهتیه کا دمه کیه و ژبلی خه یالا شاعری جاهلی و دوخی وی یی دموونی و وه سفکرنا سه فه را شاعری بۆ گه هشتن ب که سی ستایشگری چ پیکشه گریدانه کا دی تیدا نینه. ئه فه جو ره پیکشه گریدانه ژی ئه دگاره که ژ ئه دگارین سه رده می جاهلی کو پشتی هنگی بوویه لاسایکرن و ب دریزیا چه ندین سه رده مان هاتیه پاراستن...^(۱۴۷) هه ر وه سا ئه فه بابته، واته ئیکهتیا ئورگانی ((نه بوویه ئیک ژ بابته یین ره خه یا عه ره بییا کهفن، ئه وا هه ی ژی ب تنی هندهک ئاماژه یین په رته وازه نه کو دا کوکی ل پیوستبوونا جو ره پیکشه گریدانه کی د ناقبه را پاژه یین قه سیده ییدا دکهن. ئه فه ئاماژه یه ژی ناگه هه نه وی ئاستی کو بچه ژیر سیبه را چه مکی ئیکهتیا ئورگانی))^(۱۴۸)، که واته ئیکهتی د قه سیدهیا عه ره بییا کهفندا نینه و ئه فه شعره ب تنی ژ هندهک دیرین هه فسوی پیک دهیت کو سه روا وان پیکشه گری ددهت^(۱۴۹). دپاره ئه فه ئه دگاره بۆ ماوه یه کی دریز د شعرا عه ره بییا به رده وام بوویه چونکه (شوقی ضیف) د وی باوه رییدایه کو (هه تا سه رده می وی ژی شعرا عه ره بی ب ته مامه تی لگه ل ئیکهتیا گشتیا شعری ئاشنا نه بوویه، ئه گه ر ژی ئه فه یه کو شاعرین عه ره ب لاساییا شعرا جاهلی کرینه و د شعرا جاهلیدا ژی ب چ رهنگه کی

ئەف ئیکەتیه خویا نینه، شعرا جاهلی وەکو بیابانییه کو هەمی تشت تیدا
دگونجن). (۱۵۰)

نھۆ رەخنەگر و فەکۆلەرین شعرا فارسی زیدەتر لژیر ناڤونیشانی
(لاوازیوونا تەومرئ ستوونی خەیالا شعری) باسی قی تاییەتمەندییا قەسیدەیی
دکەن. تەومرئ ستوونی خەیالا شعری زاراقەکە کو ژ لایی (محمد رضا شفیعی
کدکنی) هاتیه بکارهینان و ل فان داوییا ن د بابەتین پەیوەست ب رەوانبێژی و
چەوانییا پیکهاتن و هەماهەنگییا د ناڤهرا بەشین شعری د رەخنە و فەکۆلینین
ئەدەبیین فارسیدا باو بوویە) (۱۵۱).

(محمد رضا شفیعی کدکنی) باسی هەبوونا تەومرئ ئاسۆیی و ستوونی
خەیالا شعری دکەت، ئەف زاراقە ژ راستەوخۆ پەیوەستن ب وینەیی شعری، چونکە
قی فەکۆلەری زاراقی (صور خیال) یانکو وینەیین خەیالی بو وینەیین شعری
بکارئینایە و هەتا نھۆ ژ ئەف زاراقە د رەخنە و فەکۆلینین فارسیدا بو (وینەیی
شعری) دەیتەبکارهینان. ئەو جەختی لسه قی چەندی دکەت کو د هەر
شعرەکیدا هزرا شاعری د دوو تەومراندە کار دکەت. تەومرئ ئیکی تەومرئ ستونی
یان ئاقاهییی گشتیی شعریه. ل قیری شاعر مفاى ژ هەمی ئەزموون و بیرەومرئ و
پیکاریگەر بوونین خو د بوارین جودا جودا دا و مردگریت؛ داکو شیوه و پەیکەری
گشتیی شعری د قی تەومریدا ئاقا بکەت. تەومرئ دی ژ تەومرئ ئاسۆیی خەیالی
واتە دیرین تاك تاك و وینەیین روونبێژییە (۱۵۲)، لەوما (لگەل گرنگیدان ب خەیالا
شاعری د تەومرئ ئاسۆیی شعریدا دکارین باسی خەیالی د تەومرئ ستوونی شعریدا
ژی بکەین یانکو ئەم دشین فەکۆلینی لسه ئاقاهییی شعری بکەین. ئەگەر ئەم
دویشچوونا شعرا عەرەبی و فارسییا کەفن بکەین دی بینین کو پرانیا هەول و
بزاڤین شاعران د تەومرئ ئاسۆیی شعریدا، داھینان و نوێکرنین وان د تەومرئ
ستوونیدا هاتینە سنووردارکرن لەوما ئاقاهییی شعرەکی... ژ وەسفا بهاری و
گرین بو یاری و خەما دویروون و جودابوونا وی بەرەف بیرەومریدا بەفگەهشتنا
شاعری و یارا وی و پاشی بەرەف ستایش یان مەبەستەکا دیڤە دچیت... (۱۵۳).

قهسیده ل قوناغین سهرهتایین شعرا فارسی و ههتا داوییا سهدهیی شهشی
 کۆچی لسه شعرا فارسی زال بوویه و ل ههمی قوناغین شعرا فارسی ناماده بوویه،
 ئی ههمی دهمان خودان تهومرهکی ستوونی لاواز و لاساییکری بوویه^(۱۰۴)، یانکو
 ئیک ژ نهگارین قهسیدهیا فارسی (گرنگینهدانه ب تهومری ستوونی خهیا لا
 شعری، ئاریشه زی نهقهیه کو شاعران لسهر بناغهی لاساییکری نهفه چهنده ژ
 شاعرین بهری وهرگریه... شاعرین فارس د فی پیشاژویدا لاساییا شاعرین عهره
 کرینه... د شعرا عهرهیدا ههر ژ سهدی سیی کۆچیته تهومری ستوونی خهیا لا
 شعری هاتیه دهستنیشانکر و مینا یاسایهکی هاتیه پهسه ندرن^(۱۰۵).

نهبوونا ئیکهتیا ئورگانی د قهسیدهیدا لکهل دهریازبوونا دهمی بهیزتر
 بوویه، نهخاسمه دهمی کو قهسیده بوویه بهشهک ژ رۆشنبرییا کۆچکا خهلیفهیین
 نههموی و عهباسی د شعرا عهرهیدا و کۆچکا دهستلاتدارین سامانی و غهزنهوی و
 سهلجوقی د شعرا فارسیدا، چونکه (ئیدی شعر هاتیه تهرخانکر بؤ خزمهتا
 کۆچکان. دهستلاتداران زی ژلی ستایشکر چ تشتین دی ژ شاعران نهقیایه
 ژ بهرهندی هزر و نیرینا شاعران سنووردار و ئیک رهنگ بوویه و ئیکهتیهکا گیانی
 د بهرهمین وان دا ناهیهت دیتن^(۱۰۶). ههر لسهر فی بناغهی دشین بیژین زۆریه
 جارن ئیکهتیا ئورگانی یانکو پهیوهستبوونا وینهیان د تهومری ستوونی شعریدا
 لاوازه، نهخاسمه نهگهر شعر بؤ سهر چهند مهبهستان هاتیهت دابهشکر.

ب شیویهکی گشتی لاساییکرن و بهردهوامبوونا تایهت مه ندرین
 قهسیدهیی د شعرا کلاسیکیا رۆژه لاتا ئیسلامی بوویه نهگهری لاوازیبوونا
 پهیوهندییا د ناقهرا وینهیان د تهومری ستوونی شعریدا، ههر نهفه چهنده زی
 هوکارهکه بؤ لاوازیبوونا وینهیی گشتی شعری. ئەم دشین فی یهکی زی ب
 ریکا باسکرنا سی نهگارین شعرا کلاسیکیا رۆژه لاتا ئیسلامی بدهینه
 خویاکرن: یا ئیکی بریتیه ژ بهردهوامیدان ب لاساییکرنا مهبهستین شعریین کهفن
 کو دبیهت نهگهری دووبارهبوونا وینهیهکی گشتی لاساییکری، یا دووی بریتیه
 بهردهوامبوونا سیستهمی قهسیدهیا کهفن یانکو فرمه بهستی کو هوکارهکه بؤ

لاوازبوونا ئیکهتیا ئۆرگانیا د ناقهرا وینهیان د تهوهری ستوونیی شعریدا، یا سییی ژی بریتیه ژ پیرمویکرن ژ ئیکهتیا تاکهدیری کو دبیته ئهگهری سنووردارکرنا وینهی د دیرهکا شعریدا و ب فی رهنگی ئهو ژی فاکتهرهکه بو لاوازبوونا وینهیی گشتیی شعری:.

۱.۲.۳. بهردموامبوونا مهبهستین شعری و ههبوونا وینهیهکی گشتیی لاساییکری:

قهسیده وهکو کهفنترین قالبی شعریی زال د شعرا کلاسیکیا رۆژه لاتا ئیسلامیدا ماکا پیکشه گریدانا شعر و مهبهستییه. ((قهسیده ب خو ژ پهیفا قهصد یانکو مهبهست هاتیه، چونکه ل سهردهمین کهفن قهسیده بو ستایشکرن و پیروزیاهی و سهرهخۆشی و ئامۆژگاریکرنا مهزنان هاتیه بکارهینان))^(۱۵۷)، لهوما دشیین بیژین کو (مهبهست ئیک ژ ستوونین سهرهکیین قهسیدییه، ئهو پالدهره کو دبیته ئهگهری قههاندنا شعری و دهرپینی ژ تهفایا ئهزموون و وروژانیین شاعری ل دهمی گوتنا شعری دکهت)^(۱۵۸). کهواته مهبهستین سهرهکیین قهسیدهیی ئهو مهبهستن کو راستهخو بو وهرگری دهینه ئاراستهکرن، ئهفه ژی مه بهرهف هندی دبهت کو بیژین (چیدبیت چه مکی مهبهستی پرهنسیبی خو یخوی بوونا (لزمیه) شعری پیشیل بکهت و وی بکهته نامهیهک کو بو وهرگری دهیته ئاراستهکرن).^(۱۵۹) ههر لسهر فی بناغهی دشیین بیژین کو تهقلیههقبوونهک د ناقهرا غهرمز و قهسیدهییدا هیه واته ئهگهر غهرمز - ئهوا ئهم زارافی مهبهستی بو بکاردئینین - بریتی بیت ژ ئهو ئامانجا کو شعر پیخه مهتی وی هاتیه قههاندن، دی بیته ئهو تشتی کو گهلهک جارن ب (بابهتی دهقی) دهیته نیاسین، لی ئهگهر غهرمز ب واتا ئامانجی بهیته بکارهینان دی توشی گهلهک ههقدژی و نهگونجانان بین و دی تهقلیههقبوونهک د ناقهرا غهرمز و قهسیدهییدا پهیدا بیت^(۱۶۰)، لهوما هندهک قهکۆلهر د فی باوهرییدانه کو غهرمز و تهفایا زارافین دی کو بو فی مهبهستی هاتینه بکارهینان گونجاو نین و باشتین زاراف بو فی چهندی زارافی (بابهتین شعری)یه وهندهک قهکۆلهرین دی ژی زارافین جیاواز پیشکیش دکهن وهکو رهمزین شعری^(۱۶۱).

ئەم دشیین ژ گەلەك روانگەهانقە مەبەستین شعری پۆلین بکەین. ئیک ژ
 قان روانگەهان ژى ئاراستەیی بوون و نەبوونا وانە. غەرمز بریتیه ژ ئامانج یان
 پیدقیاتی یان مەرما شاعری، ژ بەرھندی ھەمی دەمان غەرمزا شعری مەبەستەکی
 ب خوقە دگریت. ئەم دشیین قی مەبەستی بکەینە دوو جۆر، واتە چیدبیت مەبەست
 وەرگر بیت وەکو ئەو شعرین ستایشیین کو شاعران ئاراستەیی دەستەلاتداران
 کرینە؛ مەبەستین ستایشکرن و داشۆرین و شانازیکرن دچنە قی چارچوووقەیدا. ل
 قیری شعر بۆ کەسەکی دەیتە ئاراستەکرن ئەم دشیین بیژینە قان مەبەستان
 مەبەستین دەرەکی. جۆری دوویی ژ قان مەبەستان ئەو مەبەستن کو شاعری چ
 ئامانجین دەرەکی نین بۆ نموونە وەسف کو ئامانج ژى ب تنى وەسفە وەکو
 وەسفکرنا گیانەومران، ئەم دشیین قان مەبەستان ب مەبەستین ناخۆیی بدەینە
 نیاسین، لی ئەق مەبەستین ناخۆیی ژى رەها نین، چونکە چیدبیت مەبەستا
 شاعری ژ وەسا حیشتری پيشاندانا وی مادیبوونی بیت کو شاعری د سەفەرا خۆ دا
 دیتی، یانکو وی دقیت ب قی ریکی کارتیکرنی ل سەر کەسی ستایشگری بکەت. (۱۶۲)

سەبارەت ب مەبەستین ناخۆیی ژى فەرە بیژین کو پرانیا جارن ئەق
 مەبەستە ژ مەبەستین سەرەکیین قەسیدەیی نەبووینە. بۆنموونە - ھەر وەکو مە
 بەری نھۆ ئامازەپیدای - غەزەل ھەتا سەردەمی ئەمەویان ژى وەکو پیشەکییا
 قەسیدەیی رۆلی خۆ دیتە. وەسف ژى ل سەردەمی عەباسیان جارن وەکو
 ھونەرەکی سەرەخۆ دیاربوویە، ئەقە ژى ژبەر کاودانین تاییەتیین قی سەردەمی
 کو بوو ئەگەر شاعر گرنگیی بدەنە وەسفکرنا کۆچکان و باغان و دیاردەیین
 سروشتیین وەکو باران و وەرزى بهاری و وەسفا جەنگان ب تاییەتی ئەوین لگەل
 رومیان دەاتنەکرن، پتر ژ ھەمی تستان ژى گرنگی ب وەسفا مەیی ھاتیە دان (۱۶۳)،
 کەواتە مەینۆشی ژى وەکو مەبەستەکا شعری ھەتا سەدی دوویی کۆچی ب
 ھونەرەکی ئەدەبیی سەرەخۆ نەھاتیە ھژمارتن و وەکو مەبەستەکا لاوەکی د
 پیشەکیاندا خویابوویە؛ ھەر وەکو راوەستیان ل سەر ویرانەیان و وەسفا حیشتری؛
 واتە د پیشەکییا قەسیدەپیدا ھاتیە بکارھینان و مینا ئامرازەکی بوویە

بۆگههشتنا شاعرى ب مهبهستا سهرهكيا قهسيدهي^(١٦٤). نهۆ نهم دشين بيژين مهبهستين سهرهكيين قهسيدهيا كهفن ستايشكرن و شانازيكرن و داشورين و لاوانهوه بووينه و مهبهستين دى پتر د خزمهتا فان مهبهستاندا بووينه.

لگهل هاتنا ئيسلامهتیی گۆهرينهك بسهر فان مهبهستاندا هاتيه، ژبلى هندى كو هيدى هيدى هندهك مهبهستين وهكو غهزل و وهسف و مهينوشیي بووينه مهبهستين سهرهكى، هندهك مهبهستين سهرهكيين بهرى ژى بهرهف لاوازيقه چووينه. مهبهستا شانازيكرنى لسهردهمى عهباسيان بهرهف لاوازيقه چوويه، چونكه ژ لايهكيقه زۆربهى شاعران سهر ب چ عهشيرهتین ناقدارين عهרבان نهبوون؛ دا كو شانازيی ب كۆك و رهسهنايهتيا خو بکهن، ژ لايهكى ديغه ژى دهمارگيريا قهبهلى بهرهف لاوازيقه چوويه^(١٦٥). مهبهستا داشورينى ژى لاوازوويه، چونكه لگهل كاودان و بارودوخين پشتى هاتنا ئيسلامهتیی نه دگونجيا. نهو مهبهستا كو پشتى ئيسلامهتیی نه ب تنى بهردهواميدايه ههبوونا خو بهلكو بهيزتر ژى ليهايه، مهبهستا ستايشكرنييه. ههر نهف قهسيدهيا ستايشكرنى بوويه بناغه بو پرايا ههسهنگاندى و بريارين رهخهنيين زانايين رۆژهلاتا ئيسلامى دمبارهى شعرى. لگهل فان ههمى گۆهرينان دشين بيژين كو ب شيويهكى كشتى تهناهت ل ((سهردهمى عهباسيان ژى گوهرينهكا وهسا بسهر مهبهستين شعرى نههاتيه و ب تنى چهوانبيا پيشكيشكرنا وان هاتيه گۆهرين...))^(١٦٦)

مهبهستين شعرى بریتی نين ژ جورين جودا و دهستنيشانكرى بهلكو بریتينه ژ هندهك كيلگهيين واتايى كو خودان هندهك تايهتتهنديين زمانينه.لى رمخهگرين كهفن نهف مهبهسته بو پوليكرنا شعرى بكارتيانينه و وهكو جورين ژيك جودا سهردهمى لگهل وان كرينه^(١٦٧)، لى دياره نهف دابهشكرنه و جوداكرنه بهرههمى لاساييكرن و تيگههشتنا شاعرين كهفن بوويه و نهوه بو نهوه هاتيه پاراستن و بوويه نهگهر كو شعرا رۆژهلاتا ئيسلامى د بازنهيا چهند مهبهستين دياركريد بهيته سنوورداركرن.

د قهكۆلینین شعریین رۆژهه‌لاتا ئیسلامیدا گه‌له‌ك زاراڤین جودا بۆ مه‌به‌ستین شعری هاتینه بكارهینان، هنده‌ك جارن زاراڤی هونه‌رین مه‌به‌ستان (فنون الاغراض) یان هونه‌رین ریبازا شعری (فنون الطرق الشعریة)، یان ماكین ریبازا قه‌هاندنا شعری (امهات الطرق الشعریة) یان جۆرین شعری (اصناف) و جارنا زاراڤی ستوونین شعری (اركان) و چه‌ندین زاراڤین دی هاتینه بكارهینان^(۱۶۸)، هه‌قواتاكرنا بابته یانكو مه‌به‌ستین شعری لگه‌ل هونه‌ر و ماك و جۆر و ستوون و چه‌ندین زاراڤین دی قی چهندی دده‌ته دیاركرن كو تا چ راده پیره‌ویكرن و دویچه‌چوونا قان مه‌به‌ستان گرنك بوویه و شعر و شاعربوون تا راده‌یه‌كی زۆر ب پیره‌ویكرن ژ قان مه‌به‌ستانه هاتیه گریدان.

دیاره شعرا عه‌ره‌بی وه‌كو سه‌روكانییا لاساییكرنا شعرا رۆژهه‌لاتا ئیسلامی به‌ری شعرا ملله‌تین دین رۆژهه‌لاتا ئیسلامی كه‌فتیه داڤا لاساییكرنا مه‌به‌ستین شعری. ل قیری (شاعر نه‌چار بوویه نه‌زموونین شعریین كه‌فن بكاربینیت، چونكه شعرا عه‌ره‌بی هه‌ر شعره‌كا لیریکی بوویه و بابته‌تین وی نه‌هاتینه گۆهرین، چ گۆهرین بسه‌ر غه‌زهل و داشۆرین و لاوانه‌وه و شانازیكرن و بابته‌تین دیدا نه‌هاتیه، نه‌ف شیوه‌یی دووباره‌كری هه‌ر د می‌شكی شاعراندا مایه یانكو شعرا عه‌ره‌بی ژ لایب بابته و وینه و جۆریشه چ گۆهرین ب خۆقه نه‌دیتینه...بابه‌تی شعری هه‌ر وه‌كو خۆ مایه، واته بریتی بوویه ژ ستایش و داشۆرین و لاوانه‌وه و وه‌سف و غه‌زه‌لی، یانكو نویكرن د قان بابته‌تان دا هاتیه‌كرن بی كو به‌ینه‌گۆهرین له‌وما ئیدی ریکا شاعران هاتیه به‌رته‌نگ كرن و چ ریک ژیلی داهینان د وینه‌یاندا بۆ وان نه‌مایه، نه‌فه ژی ب ریکا ده‌ستكاریکرن و خه‌ملاندن و بۆیاخكرنا وان ب هنده‌ك هونه‌رین جوانکارییا ووشه‌یی و واتایی هاتیه نه‌جامدان)^(۱۶۹)، ب دم‌برینه‌كا دی ئیک ژ مه‌زنترین هۆكارین دووباره‌كرنا وینه‌یین كه‌فن مه‌به‌ستین شعریین؛ پیره‌ویكرن و لاساییكرنا هه‌ر مه‌به‌سته‌كا شعری دبیته نه‌گه‌ر كو كۆمه‌كا وینه‌یین لاساییكری به‌ینه ناڤ شعرا هه‌ر شاعره‌کی.

غەزەل وینەکیشاننا بەختەوهری و ئازارانە، وەسفرنا بەهەڤگەهشتن و جودابوونییە، یانکو بریتیه ژکومکرنا هەڤدژان ب ئاوايهکێ هونەری^(۱۷۲)، لەوما ب راستگۆترین مەبەستین شعری دەیتە هژمارتن. ئەو پالدمەری کو د قی مەبەستیدا هەیه هەمان پالدمەری ستایشکرن و داشۆرین و لاوانەوهمی نینە، چونکە ئەڤ مەبەستە پتر ب دوورویی دەینە نیاسین و راستبوونا هەست و سۆزان و گۆر و تینا سۆزداری و راستەقینەبوونا و یژدانێ د واندا ناهیتەدیتن، لەوما گەلەک جارن دبنە ئەگەری دروستبوونا شعری دەستکرد و وینەیین نزم و لاواز. بەروفاژی قان مەبەستان د غەزەلیدا و ب تایبەت غەزەلا پاک، شاعر بێ هەبوونا چ بەرژوهندیین ماددی وەکو بەدەستقەهینانا پاره و بەخشیشان شعری دقەهینیت^(۱۷۳).

غەزەلا جاهلی غەزەلەکا حسی ماتریالییه کو بناغەیی وی ئەقینەکا تیکەل ب حەزین شەهوانی یان سۆزین ئاشوییین زەحمەتە، هەر وەسا وەسفین وەسا ب خۆڤە دگرت کو رەنگە ب تنی د ئەدەبی بێ پەردەدا بەینە بکارهینان^(۱۷۴)، ئەم دشیین بیژین د بنەرەتدا غەزەلەکا سکسییه، (هەر ئەڤ غەزەلا سەردەمی جاهلی نموونەیه بۆ غەزەلا سەردەمین دیین شعرا عەرەبی...) ^(۱۷۵).

(هەر چەندە کو غەزەلا عەرەبی ل هەر سەردەمەکی خودان ئەدگارین خۆ یین تایبەتە ئی بەلگەیین بەردەست ئامازەیی ددەنە قی راستی کو غەزەلا تەڤایا قان سەردەمان تارادەمیەکی ژۆر ژ لای و اتا و ناڤەرۆک و بابەتان وەکو هەڤ بوویه)^(۱۷۶). ب شیویەکی گشتی د (غەزەلا عەرەبیدا شاعران زیدمرووی د وەسفا خۆمەزن کرن و بەرزخوازی و پازینەبوون و پیتپینەدانا ئافەرەتیدا کرینە، ب وەسفرنا رۆژین دووری و جودابوون و ئیش و ئازارین وی رابووینە، باسی ژیانەکا پر ژ مەرگەسات و چەرمەسەری و نەخۆشی کرینە، ئامازە داینە خۆشیین بەری یانکو ئەو رابردوویا کو پر بوویه ژ خۆشی و شادی، ئەو رۆژین کو یارا وان ب رەزامەندییا خۆ و بێ هیچ خۆ گرانکرنەکی سەرا شاعری داد، د قی غەزەلیدا یار ب زالم یانکو ستمەکار هاتیە وەسفرن، ئەڤە زۆلەکا مەعنویە کو ژبەر خۆمەزنکرن و پیتەپینەدان و جودا بوونا یاری هەست بێ دەیتەکرن. جودا بوون د غەزەلا عەرەبیدا

بابهتهكى گهلهك گرنگ بوويه و مينا جههنامهكى بوويه بۆ شاعرى، چوون و كوچكرنا يارى ب ديمهين گهلهك كاريگهر و ههلويستين دژوار د غهزلاه عهرهبيدا دهينه ل قهلهمدان⁽¹⁷⁷⁾، گهلهك جاران د غهزلاه عهرهبيدا سيفهتين وهكو نازداربوون و سلبوون و حيله بازبوونى ژى بۆ ژنى دهينه بكارهينان⁽¹⁷⁸⁾. ئەفه و چهندين نهريتين دى بى گوهرين مابنه و بهردموام بووينه، لى لگهل هندى جوړه جوړاو جوړى و بهرفرهيهك د شيوه و بابهتين غهزلاه عهرهبيدا سهردهمى ئەمهوى و عهباسيدا دهيتيه ديتن.

ل سهردهمى ئەمهويان دوو جوړ غهزل ههبووينه، غهزلاه عوزرى و غهزلاه سكسى، ئەدگارين غهزلاه عوزرى برهتينه ژ راستى، وهفاداريا رها، زهلال بوون و پاقرى، شكومهندى، شهرم و پهروشى و بيخهوى و گرين ژ بهر جودايى و نازارا چاقهريبوونى، نيگهرانى و زرخهوبوون، زيدهبارى ههستكرن ب ترسى ژ بهر ههقرک و رهقيبان (...)⁽¹⁷⁹⁾، گازندهكرن ژ مهعشوقى دياردهكا بهربهلافه د غهزلاه عوزريا سهردهمى ئەمهوى⁽¹⁸⁰⁾. (جميل بن معمر) پيشهنگى قى جوړه غهزلهيه غهزلاه وى ب تنى برهتیه ژ پيشاندانا پهروشىين شاعرى و گازندهكرن ژ دووريبا يارى بى كو بهرهف وهسفرنا جوانيا وى و چيژا بههفكههشتنى بهيتهكرن، ئەف غهزله ب غهزلاه پاك يان بهدموى هاتيه نياسين (...)⁽¹⁸¹⁾

غهزلاه سكسى ژى ئەو غهزله كو (عمر بن ابى ربيعه) سهركىشيا وى دكەت و نيزيكه ژ ساخلهتين شعرا جاهلى (تيدا شاعر وهسفا جوانيا لهشى ئافرهتى دكەت و باسى چيژا ديدارا خو لگهل يارى دكەت، ل قيرى بهژن وهكو تايى داريه (البان) كو مينا لهقهنا ههيزمرانى دلثيت، پرچ مينا شهقى تاريخيه، چاق مينا چاقين گايى كيشى و سينگ وهكو خوديكهكا زهلاله، گهردهن مينا داقيه... هتد)⁽¹⁸²⁾.

لسهر بناغهيه شعرين (عمر بن ابى ربيعه) و شعرين (جميل بن معمر) دشيين ئەدگارين غهزلاه ئەمهوى بدمينه دياركرن و بيژين (غهزل ئەو شعره كو بابهتى وى لدور ههژيكرن و عهشقيه، شاعر تيدا دميرپنى ژ ليدانين دلى خو

دکەت و ئەو ئالۆزیا کو ژ ئەنجامی ئەقینا یاری دکەقیتە د دلی شاعریدا نیشان ددەت، ئاخفتنا دلێه بو دلی، هونەری ئاخفتنییه لگەل ئافرەتی جارنا ب گەرمی و پەرۆشیکە و جارنا ب نازاندنیشە، هەر وەسا گازندەکرنەکه ژ رۆژگاری، زیدەباری نیشاناننا ئەو حالەتین کو توشی شاعری دبن هەر ژ ئومیدەوار بوون و نائومیدبوونی و ئارامی و نیگەرانیی و دوور بوون و بەهەڤگەهشتنی^(۱۸۳).

پشتی سەردەمی ئەمەوی پیدفیه باسی غەزەلا عەباسی ژی بەیتە کرن چونکه ژ لایەکیشە هەر ل فی سەردەمی ئیکەمین بەرەهەمین کلاسیکیین ئەدەبی فارسی سەرهلداینه و ژ لایەکی دیشە ژمارەکا بەرچاڤ ژ شاعرین فی سەردەمی هەر د بنەرەتدا ئیرانینە. گەلەک لایەنین هەڤشک د ناڤهرا غەزەلا سەردەمی عەباسی و غەزەل یانکو تەغەزولا سەبکی خوراسانیدا هەنە. (هەبوونا ژمارەکا زۆر ژ جاریهیان و گەشەکرنا ستران و موسیقایی ل سەردەمی عەباسیان، ژ فاکتەریین گەشەکرنا غەزەلینە، تەناتە فی سەردەمی غەزەلا تاییەت ب رەگەزی نیر ژی ژدایکبوویە)^(۱۸۴). غەزەلا سەردەمی عەباسیان (وینەکی راستەقینەیی فی سەردەمی پیشکیشی مە دکەت، شاعر باسی بجه هینانا ئارەزو و حەزین خۆ دکەن و ب خەم و پەژارە گازندەیان ژ ژدەستچوونا دەلیشین خۆشی و چیژۆمرگرتنی دکەن، ئەو راستەوخۆ دەرپرینی ژ حەز و شەهوەتا خۆ دکەن. ئەوا د غەزەلیدا دەیتەگوتن دەرپرینی ژ رابوردنن وی سەردەمی دکەت، ئەڤە ژی نە تەشتەکی سەیرە، چونکه ژینگەها وی سەردەمی تژی بوویە ژ جاریه و غولانین جوان و دەستبژیر، زیدەباری کاریگەرییا بەردەواما هەبوون و ڤەخوارنا مەیی کو زیدەتر سەقا بو موسیقا و ستران و خۆشگوزەرانیی بەرەڤ دکر...)^(۱۸۵)، کەواتە ئیدی غەزەل ب تنی د چارچووڤی وەسفا رەگەزی می نەمایە و گەلەک بابەتین دی ژی هاتینە ناڤ غەزەلا فی سەردەمی. ب شیۆهیهکی گشتی جیاوازیهک د ناڤهرا غەزەلا سەردەمی جاهلی و ئیسلامی یانکو غەزەلا بادیه و ژیا نا شارنشینیدا هەیه، ابن رشیق (عەشق و ژهەڤ دوورکەفتن و هەبوونا حەسوود و رەقیبان ب گرنگترین تاییەتمەندیین غەزەلا سەردەمی ئیسلامی - کو پتر ل پیشەکییا قەسیدەیاندا دەاتە بکارهینان - ددەتە نیاسین)^(۱۸۶).

لاساییکرنا شاعرین بهری بوویه ئەگەر کو غەزەل پرانیا جارانا هەلگرا چارچووڤه‌کی واتایی دیارگری بیت، واتە د بازنەیا (وەسفا جوانییا یاری)، دویریوون ژ یاری و دیدارا یاری، ئاماژەدان ب ئیش و ئازارین عەشقی، خو شکاندن بو یاری، گلەییکن ژ دلوقان نەبوون و هوقاتییا یاری، هەبوونا رەقیبان) بزقریت.

راستە کو (وینەیی مەعشوقی د تیکستین سۆفیاندا؛ دی بهایی خو ژ دەست دەت ئەگەر ب ب نیرینەکا غەزەلی بهیته تەماشاکرن چونکە سەرەدەرێکرنا وان لگەل مەعشوقی لادانە ژ شعرین غەزەلیین پاک و سکسی. ل قیری مەعشوق هیمایی حیکمەت و عەشقییە و جوانییا وی ب تنی ئاماژەیکە بو جوانییا هەتاهەتایی) (۱۸۷)، لی تشتی سەرنجراکیش ئەقەیه کو (د چارچووڤی بکارهینانا ژنی وەکو رەمزەکی ئیلاهی، شاعری سۆفی بهری خو ددەتە تەقایا میراتا غەزەلی ب تاییەت غەزەلا پاک، واتە ب سەرزنوی وەبەرھینانا وان ب شیوەیه‌کی رەمزی رادبیت. ئەقە پیکهاتەیا رەمزی ل سەدی شەشی خویابووێ، دەمی کو دوو ژ مەزنین سۆفیان واتە (عمر بن فارض) و (ابن عربی) ب فی کاری رابووین) (۱۸۸)، یانکو پرانیا جارانا شاعرین سۆفی د بواری دلداری یانکو غەزەلیدا وینەیین نوی پیشکیش ناکەن، بەلکو هەمان وینەیین کەفن د چارچووڤه‌کی رەمزیدا بکاردهینن، لەوما ئەقە غەزەلە ژێ تا رادەیه‌کی زور پشتبەستنی ل سەر هەمان چارچووڤی لاساییکریی غەزەلی دکەت.

راستە کو غەزەلا بی پەردە یانکو سکسییا عەرەبی گەلەک نەبوویه جەئ سەرنجا شاعرین فارس لی لگەل هندی ژێ گەلەک تاییەتەندیین غەزەلا عەرەبی د شعرا فارسیدا دەینە دیتن، تەنانەت هەندەک ئەدگارین غەزەلا عەرەبییا سەردەمی عەباسی وەکو غەزەلا تاییەت ب رەگەزی نیر سەرنجا شاعرین فارس راکیشایە (۱۸۹)، یانکو ب شیوەیه‌کی گشتی پرانیا جارانا عەشق و دلدارییا شعرا فارسی ژێ ژ چارچووڤی واتایی غەزەلا عەرەبی دەرناکەقیت.

دیارە کو عەشق و خو شەوێستی جەه‌کی تاییەت د شعرا کلاسیکییا کوردیدا هەیه و د پرانیا شعرین لیریکیین کوردیدا گرنگی ب بەرجستەکرنا

عەشق و خۆشه‌ویستی هاتیه دان. شاعرین کلاسیکی کورد باسی جوانیا خۆشتشیا خۆدکەن و چەندین دیران بۆ پیشاندنا ئەزمونا عەشق و خۆشه‌ویستییا خۆ تەرخان دکەن. ئەقە هەتا وی رادەوی کو دکارین بیژین خواندەقانی شعرا کلاسیکیا کوردی هەمیشە چاقەرینی بکارهینانا وینەیین دلداری و دەرپرینین تاییەت ب عەشق و خۆشه‌ویستییا، ئی ئەو تشتی کو جهی بایەخدانییە ئەقەیه کو لایەنی عەشق و دلداریا شعرا کلاسیکیا کوردی ژێ پرانیا جارن پەیه‌وستە ب لاسایکریا چارچووقی واتایی غەزەلا فارسی و عەرەبی و هەمان رەگەزین لاسایکریا مەبەستا غەزەلا رۆژەلاتا ئیسلامی بکاردئینیت؛ ئەقە ب خۆژی دبیتە ئەگەری دروستبوونا وینەیه‌کی گشتی لاسایکریا پەیه‌وست ب دلداریی د شعرا کلاسیکیا کوردیدا:

۱. وەسفا جوانیا یاری:

شاعر ل هەمبەر خۆشتشیا خۆ رادووستیت و وەسفا جوانیا وی دکەت، جوانیەکا نمونەیی و بی کیماسی، ئەم دشیین بیژین کو چ شاعرین کلاسیکی کورد نینن کو وەسف و وینەیین وەسا بکار ئەئینا بن:

قامەتی تۆ نەخلی توورە تەلەتی تۆ نووری توور

دەم بە دەم وا وەجهی جیلومەت مەست و حەیرانم دەکا... (وەقای (دیوان)، ۴۰ ج)

دەئیی شەکەر فۆشی شاری میسرە وا بە شیرینی

بنازم (خالی وەک هیندوو لە گۆشە لیوی خەندان

تەلیسمی بابلە، یا سیحری حەلالە، رەنگی ریحانە

شکەنج و بەند و یاخۆد زولفی سەر شانە... (وەقای (دیوان)، ۵۷ ج)

وەسفا جوانی و نازکیا یاری تشتەکی سروشتیه، ئی تەقلیدیبوونا فان وەسفا و دەرئەگەفتنا وان ژ چارچووقی وەسف و وینەیین کەقنە کو ئەزمونا دلداریا شاعرین کلاسیکی دئێخیتە گومانای و قی هزری بۆ مە چیدکەت کو

ئەو جوانی و نازکییا کو د شعرین واندا دەیتە باسکرن ب تنی دووبارەکرنا وان
وہسف و وینەیانە کو د قەسیدەیا عەرەبی و خوراسانی و سەبکین دینن شعرا
فارسیدا باوووینە.

د قەسیدەیا کەفنا عەرەبی و خوراسانیدا پتر باسی پرچا رەش و چاقین
رەش ہاتیەکرن، دیارە ئەقە پێشەرین جوانی بووینە ل دەق شاعرین عەرەب و پاشی ژ
لای شاعرین سەبکی خوراسانی ژ ہاتینە دووبارەکرن، شاعرین کلاسیکیین
کوورد ژ پرائیا جاران ژ فی چارچوووقەہی دەرنەکەفتینە و وینەییان وان ہەر ل دور
چاقین رەش و پرچا رەش دزقرن، رەنگین دی تا رادەہیکئی زور ہاتینە پشتگۆھ
ہاقین، سەیرە کو رەنگین سەرنجراکیشین چاقین کەسک و شین چ
نامادەبوونەکا و ہا د شعرا کلاسیکییا کووردیدا نینە:

ب سیاہی چەشمی نەززارە ب قەددا تە غەییور

ہەمە ئکسیرە بخو نہ قرە و سارا چ عەجەب... (شیخ نورالدین (دیوان) ل ۶۵)

رۆن کر پورەیا تا سەرا دل بەر ل جامی دا کەرا

ناچە تو جلد و دەفتەرا، وەسفین حەبیبیا چاقد رەش... (قەدری جزیری (دیوان) ل ۲۸)

ئەہی پەرتەہوی رەنگت وەکو رەنگی ہەمەرەنگە

خالت بە مەسەل زولفی سیاہت شەہ زەنگە... (تاہیریک (دیوان) ل ۷۷)

کەر بە ئۆمیدی و یسائی شامی زولفی تۆ نہبی

سەر لە کەل دەرنایەنی ہەر نایەہوی ئەو مانە رۆژ... (حەمدی (دیوان) ل ۳۲)

چەشمەیا خەددی تە چون پور نوور بوو

زولفی شەب رەنگی تە خومش لی بوو نقاب... (فەتھی (دیوان) ل ۸۲)

سیہ زولفی کو پەیدا بوو، ژ رۆژی، نوورە ہندا بوو

عەجیب نوورەک ل من دابوو، ہەتا شەہماری قاتل ہات... (مەلای باتەیی (دیوان) ل ۱۵۵)

كهواته خوشتشيا ههمى شاعران چاقرمش و پرچ رهشه، فيجا جارنا شاعر
 ب ريكا وسفا چاقان ب رهنكي رمش يان سياه قى وينه پيشكيش دكهت يان ب ريكا
 بكارهينانا خواستن و ليكچواندنين وهكو (شهف، شهب، شام..). شهف چهنده بروى و
 دهف و نهرزينك و گهردهن و بهژنا يارى ژى ب خوڤه دگريت، ب دهرپينه كا دى
 خوشتشيا ههميان نيكه، نهو پرانيا جارن ههر پيشهرين جوانيا باو د قهسيدهيا
 كهفندا دووباره دكهن، بي كو كارليكي لگهل خوشتشيه كا راسته قينه بكهن.
 لاسايكرن د قى بواريده هند بهيزه كو بچويكترين گؤهرين دبته نهگهري
 دروستبوونا نهههقهسهنكي و ناهه ماههنگي، بو نموونه (شيخ عبدالقادرى ههزاني) د
 شعره كا خو دا ل جهى رهنكي (سپى) مه عشوقا خو ب (نهسمهه) وهسفرهيه، ههر
 شهف چهنده ژى بوويه نهگهه كو هه قهژى و نهگونجانهك د ناقبههرا وينهيين ويدا
 دروست بين:

ديرا نيكي:

(ئيرؤ مه ديتى نهسمهري شيرين قهدي خوش خه بهري
 دهما دلي من ب كهسهري اهلا و سهلا مرحبا
 ديها دهى: رهيجان و سورگول ماوهري زهندي سپى ديما زهري
 كي دى كه لو نهو رهنك پهري اهلا و سهلا مرحبا
 ديها دوازدى: ديما زهري زهندي سپى نيشهف د خهونى دا مه دى
 من كهس ب مثلى وي نهدي اهلا و سهلا مرحبا
 ديها چواردى: تهبعهت مه لهك خوش بهشهه نوورين جهبينه نهنومه
 بهدرك تهمامه قهسهه اهلا و سهلا مرحبا

ديرا شازدى:

نوورهك شهفاهه روهنييه ديم نهسمهه خوش جنديه
 ب نسههت طهريقههت غهوتيهه اهلا و سهلا مرحبا^(١٩٠)

راسته كو نهگونجانا د ناڤهرا (ئهسمهر، زهندي سپي، ديما زمري، نورين جهبين، ديم ئهسمهر) بو لاوازيوونا تهومري ستونييا خهياالا شعري دزفريت لي د ههمان دم دا تهقاييا ليكچواندن و خواستنين گريداي ب جوانييا ئافرهتي بو رهنگي سپي هاتينه دانان و ههر لادانهك ژ قي چهندي دببته ئهگهري ئالوزي و ناھه ماههنگييا كاري شاعرين لاسايكهه كو وينه و دمربرين خو ژ شاعرين بهري ومردگن. ههر چهنده شاعري چهندي جارن داكوكي لسهه ئهسمههريوونا يارا خو كره لي نهشايه خو ژ وهسف و وينهين تايهت ب رهنگي سپي رزگار بگهت.

ب. دويريوون ژ ياري و ديدارا ياري:

رهه و ريشالين دويريوون ژ ياري و ئارهزوويا ديتنا وي بو پيشهكبين قهسيدهيا عههربي و خوراساني قههگهريت، داكوكي كرنا ژ رادهبههرا شاعرين عهههين جاهلي لسهه كوچكرنا خوشتشان و باسكرنا (فيراقي) و (هيجران) ياري بوويه ئهگهه كو كو ئهه توخمه بو قهسيدهيا خوراساني ژي بهيته قههگوهاستن، ئيدي باسكرن ژ كوچا ياري و دووربوونا وي و ههزا ديتنا وي بوويه بهشهك ژ ناڤهروكا دلدارييا شعرا كلاسيكييا دهقهري.

هيجران و فيراقي وهكو ئيك ژ بيدقياييين بابته ديلايري د پرانيا شعراندا دهيته دووبارهكرن، ئهه نهشين قي چهندي ب ژيانا تهقاييا شاعرانهه گريدهمين و بيژين كو تهقاييا وان ژ يارين خو دووركهفتينه بهلكو دووبارهبوونا ژ رادهبههرا وينهين ب قي رهنگي قي راستيي بو مه دهنه خوياكرن كو ئههه چهنده ب ريكا لاساييكرني هاتيه ومركرتن:

له يهك ميصرهع ئهگهه سالم بنووسي شهرحي هيجرانت
بهسهه مهعناي كه لاما تا ههشر دورى ئهمين ئهري... (سالم ديوان، ل ۱۰۰۶)

كاري كه ههم و دمردى فيراقت به منى كرد

سهههه به هههتيو، با به همواري شهري كره... (شيخ رهزا ديوان، ل ۳۶)

طه مه‌فا سه‌بری مه نایی کو ژ هجری مرین
چو چه‌کیمان قه‌نه‌دی مایه ل سه‌کز طه‌مه‌فا... (شیخ نورالدین (دیوان) ل ۴۴)

عیده و هه‌ر کهس موفه‌ره‌ح ئه‌و ژ دیدارا چه‌بیب
ئه‌ز ته‌نی مه‌هجوری یار و زار و گریان و که‌ئیب... (فه‌ت‌حی (دیوان) ل ۸۶)

رهنگه مه‌به‌ستا هه‌ر ئیک ژ وان ژ قی یاری تشته‌کی جیاواز بیت. یانکو
چیدبیت یار چه‌قیقی یان مه‌جازی بیت، ئی تشتی کو هه‌میان پیکشه گری‌دده‌ت
ئه‌وه کو هه‌می باسی هیجران و جو‌دایی و دوورییا یارا خو دکهن.

ج. ئاماژمدان ب ئیش و ئازارین عه‌شقی:

که‌له‌ک جاران شاعری کلاسیکی د چارچوو‌قی دل‌دارییدا باسی ئیش و
ئازارین خو دکه‌ت، ئاوازییا شاعری و بی هیزییا له‌شی و دا‌کوکی‌کرن ئسه‌ر
به‌رده‌و‌ابوونا وی د عه‌شقی‌دا، مو‌باله‌غه‌کرن د وه‌سفا ئیش و ژانین خودیین شاعری ژ
ئه‌دگارین قان وه‌سفانن:

هه‌ر ده‌می‌که له‌ خه‌ما غه‌رقه‌یی خوونم
هه‌ر له‌حزه له‌ ده‌س جه‌وره فه‌له‌ک مات و زه‌بوونم
به‌سراوه به‌ زنجیری ئه‌له‌م که‌ردنی شه‌وقم
مه‌شه‌وره له‌ ناو ئه‌های جیهان شوری جنوونم... (تا‌هیر به‌ک (دیوان)، ل ۵۰)

ئیک ژدیمه نین باو د قی بواریدا ئیش و ژانین شەقی و نەنقستەن و هشیار بوونا هەتا
بەیانییە:

شەو تا سەحەر وەك گول پر لە خویناوم

یا خودا شەمال بیئی، بیئی عەرەقی جینت... (وفایی (دیوان) ل ۶۴)

هەر شەقم نەعرەزەنان تا ب سەحەر

ب سەگی کوی تورا هەم نەفەسین... (جزیری (دیوان) ل ۳۹۳)

شەوان تا وە رۆ فکرم جە لاتەن

رۆحی رەوانم نە خاکی پاتەن... (مەولەوی (دیوان) ل ۴۳ - ۴۴)

ل تەقایا قان دیران وینەیی نەنقستەن و دەر باز کرنا شەقین دژوار دەیتە دیتن.

د. خۆشکاندن بۆ یاری:

ئیک ژ کەڤنترین ئەدگارین غەزەلا عەرەبی و فارسی خۆشکاندن و
پەستبوونە ل هەمبەر خۆشەویستی، ئەڤ چەندە مینا دەر وازە یا رپخۆشکەرەکی
بوویە بۆ بۆ ستایش کرنا دەستەلاتداران، خۆ ب کیم زانین و خۆشکاندن بۆ یاری
سەقای بۆ ستایش کرنی بەر هەڤ دکتە. ئەڤ ئەدگارە پشتی لاواز بوونا قەسیدەیی ژ
هەر بەردەوام بوویە و پرانیان جارن ئەو دەر پیرینین کو دقئ بواریدا دەینە بکارهینان
دبەنرەت دا بەشەکن ژ زمانئ ستایش کرنی.

شاعر گەلەك جارن خۆ ب ئاخا بنی پی یاری ل قەلەم ددەت یان ب
چاقەکی پیرۆز تەماشەوی وی ئاخئ یان وی جە دکتە کو یاری پی خۆ دانایە
سەر:

خەیلین گەردی پانت نە دیدەم دوور بی

یانەوی چەم ویران تەمام خاپور بی... (مەولەوی (دیوان) ل ۷۶)

مه‌هللی سه‌جده‌گه‌م خاکی به‌ر ده‌رگانه‌که‌ی تۆیه
ره‌قیب رووی ره‌ش بی، ناهیللی بگا ده‌ستم به‌ دامانت... (کوردی (دیوان) ل ۱۰۴)

تا‌هیر سه‌ری ته‌سلیمه له‌به‌ر خاکی به‌ری پی‌ت
دایناوه ئیتر حه‌یفه مه‌که، به‌سیه قسه و باس... (تا‌هیر به‌ک (دیوان)، ل ۴۴)

جارنا ژێ شاعر خۆ ب خولام و خزمه‌تکاری به‌ر ده‌رگه‌هی یاری دزانیت:

مه‌حاله ئیم‌شه‌و گیان وه‌ رۆ به‌رده‌ن
جاریۆته‌ر ته‌واف ئاسانه‌ش که‌رده‌ن
یا خوا سه‌بووری وه‌ دل باووری
خه‌زانه‌ی ئارام پی‌م عه‌تاکه‌ری... (مه‌وله‌وی (دیوان)، ل ۶۶)

ده‌ریشم که‌هیت و سه‌د هینده‌ش ره‌قییم لی له‌ کارا بی
غولامی حه‌لقه ده‌رگۆشم ده‌بی ده‌ریاری ده‌رگا به‌م... (کوردی (دیوان)، ل ۲۸۴)

مه‌فه‌رموو عاره پی‌م به‌نده‌ت که‌ دی بیته‌ غولامی تۆ
گه‌دایی ئاستانه‌ی تۆ، به‌ تاجی قه‌ه‌سه‌ری نادا... (ئه‌ده‌ب (دیوان)، ل ۵۳)

من که‌ مه‌جبوورم به‌ مه‌حکوومی غولامانی ده‌ری
شورشێ عیشقی روخی موحتاجی ده‌ریانم ئه‌کا... (ناری (دیوان) ل ۴۴)

تو پادشاهی و ما که‌دایم
تو تاجی سه‌ری و خاکی پایم... (به‌رتۆ به‌کن هه‌کاری... (دیوان)، ل ۱۹۲)

هه‌ر وه‌سا شاعر خۆ ب سه‌یی به‌ر ده‌رگه‌هی مه‌عشوقی وه‌که‌ه‌ف دکه‌ت:

ب تو‌لین ئاستانی را شه‌خوندم میر ب ده‌رگه‌هی
ب قی چاقی حه‌بیب دیتم شوکۆر ئه‌فه‌ شه‌فقه مه‌ولێ دا... (جزیری (دیوان)، ل ۵۱)

ده‌خیلی ئه‌و سه‌گی به‌ره‌قاپییه‌م جاری به‌ یه‌که‌جاری
سه‌رئه‌فرازم بکه، فه‌رموو: سه‌گی به‌ر ده‌رکی خۆمانه‌... (مه‌حوی (دیوان)، ل ۱۱۴)

رهقیبت دمرکه ئەم بەردەرکه پاکه پیس ئەکا، فەرمووی:
که بەم بەرقاپییە لازم سەگیکی وایه، بۆ برۆ ۹.. (مه‌حوی (دیوان) ل ۶۶)

حه‌یفه‌ سه‌گی قاپیت له‌ زیانا بی زهمانی
بی باکم ئەگه‌رنا هه‌زار جورم و جینایه‌ت... (حه‌ریق (دیوان)، ل ۳۰)

نوبه‌دارئ قوولله‌هئ خوه
دەرگه‌قانی دەرگه‌هئ خوه
بینه‌ بیر و ئاگه‌هئ خوه

تووله‌یی ئاستانم ئەز

تووله‌یی دەرگه‌هئ یارم
شه‌زف و رۆژان نوبه‌دارم
وه‌ستای دەر ئنتظارم

چاقه‌ریئ سولتانم ئەز... (فه‌قی ته‌یران (دیوان)، ل ۸۵)

هه‌ر له‌ حزه‌ ده‌لیم من سه‌گی دەرگام و ره‌قیبیش
دیته‌ سه‌رو چاوم که منیش سه‌ک مه‌گه‌سه‌یکم... (نالی (دیوان)، ل ۲۹۴)

چیدبیت پرانیا وینه‌یین ب فی ئاواپی به‌ره‌مه‌می بی‌کفه‌ژیانا غه‌زهل و
ستایشکرنئ بن، چونکه هه‌ر وه‌کی به‌ری نه‌و مه‌ ئاماژه‌پیدا‌ی ئەف مه‌به‌سته‌ بۆ
ماوه‌یه‌کی درێژ وه‌کو پێشه‌کیا قه‌سیده‌یین ستایشی رۆئی خو دیتیه‌ و وه‌کو
دەروازه‌یه‌کی د خزمه‌تا ستایشکرنیدا بوویه‌.

و. کله‌یی‌کرن ژدلوڤان نه‌بوون و هه‌وڤاتییا یاری:

خۆشه‌ویست د شعرا کلاسیکیا کوردیدا ژئ ب هه‌مان ئەدگارین باو د
شعرا کلاسیکیا عه‌ره‌بی و فارسی ده‌یته‌ سالوڤدان، ئەو سیفه‌تین کو بۆ
خۆشه‌ویستی ده‌ینه‌بکاره‌ینان نیگه‌تیش و لگه‌ل نازکی و سروشتی وی حه‌ژیکرنا
کو د داستانیین رۆژه‌لاتی و فلکلۆری کوردیدا هه‌نه‌ ناگونجن. ئەف خۆشه‌ویسته

بى وهفا و خائينه و نه دلؤفانه و كيم جاران باسى وهفادارييا وى دهيتته كرن، نهف
چهنده د شعرا كلاسيكيا كورديدا زى دهيتته ديتن:

ئهى رهميقان بين به خه نجهر بمكوژن ئيوه و خودا
تا خه لاصيم بى له دەس هيجرانى يارى بى وهفا... (كوردى (ديوان)، ص ۵۱)

دل به رهمى قهد عه رهمى بى رهمه كهى به دببه خته كهم
دل رفينهى شوخه كهى بى عهد و پهيمانم ومره... (تاهيربهك (ديوان)، ل ۶۴)

ژبلى بى وهفا بوونى نهف خوشه ويسته نازاده، جار ل دهف شاعريه و جار لدهف رهمييه،
دهمديه و جهى باومريى نينه:

دوينى شهوى فهرمووت: عهد بى بى وهفابى قهت نه كهم
كامه شهو بوو چاوه كهم، سهد و معدى وا سهختت نه به ست... (تهدهب (ديوان)، ل ۸۰)

دهستى من دامينى تو ئهى خامه يى موشكين نه ففس
با بنووسين ماجه راي هيجرانى يارى بو له هوهس... (حاجى (ديوان)، ل ۷۳)

خوشه ويست هندهك شهفان زفانى لگهل شاعرى دادنيت و پاشى سؤزا خو
بجه نائينيت و دچيته ديدارا كه سهكى دى، پهيشا (بو له هوهس) زى بو وى
خوشه ويستى دهيتته بكارهينان كو ههر رؤژ لسهر بوچوون و برياره كا جياوازه.
نهف يارا بى وهفا و دهمدمى سته مكار و بكؤزه و رهوشتى وى مينا رهوشتى
درنده يانه، سيفه تين وهسا دهينه دان بال خوشه ويستى كو پتر بو جهنگاو مركى نير
گونجاون تاكو ژنه كا نازك:

گروهى عاشقان نه مرؤ هه موو هاتوونه پابؤسيت
منيش هاتووم بفرمووى بمكوژن بمكه ن به قوربانت
له كوشتن گهردهنت نازاده، بينه سه رقه برم
به رؤزى جومعه بمنيزن له لاي قهبرى شه هيدانت... (كوردى (ديوان) ل ۱۰۴)

هەر له‌حزە ئەدهی وەمەدی وەسل و نییه ئەسلی
کارت وەکو دونیایە هەر ئەمرۆیە بە فەردا
مەقسوودی له سەر کوشتنی عوشاکی زەعیفە
وەختی که دەکا خەنجەری تیزی بە کەمەردا... (تاهیربەک (دیوان)، ۳۴:ل)

یاری من هەرگیز له قەتلی عاشقی پەرۆی نییه
چونکه روومەت شەمعه بۆیه هەز بە سووتانم دەکات... (وەفایی (دیوان)، ۳۹:ل)

جارنا ژێ شاعرین کورد زیدەرۆیی د قی چەندیدا کرینه هەندەک
تایبەتمەندیین دین نیکەتیف دایه بال خۆشەویستا خۆ:

تووشی یاری هاتووم سەححار و دوزد و حیلەباز
تورک رەفتار و تەبیەت کافر و صوفی نوما... (کوردی (دیوان)، ۵۱:ل)

ئەف یارا کو شاعر سالوڤا وی ددەت یارەکا ئاست نزم و بەدرەوشتە و ب چ
رەنگان نیزیکی سیمبۆلین عەشقا رۆژەهلاتی نینه، کەواتە ئەم دشین ببین
ئەدگار و سیفەتین کو د شعرا کلاسیکیا کوردی بۆ یار یان خۆشەویستی
دەینه بکارهینان پتر وینەیی ژنا ئازادا سەردەمی جاهلی و جاریه و غولامین
سەردەمی عەباسی و کۆچکین دەستەلاتدارین خوراسانییه. بۆ وەفایی، دەمەدەمی
بوون، بۆ رەمشبوون و حیلەبازبوون ژ تایبەتمەندیین جاریه و غولامان بوو کو چ
سۆز و پەیمان بۆ کەسی نەبوون، بکۆژیوون و ستەمکاریوون ژێ ئەدگارین غولامین
تورکین کۆچکا سامانی و غەزەهوی و سەلجوقیانە.

ی. رەقیب:

پرانیا جاران رەقیب وەکو بەشەک ژ مەملانا خۆشەویستییا شعرا
کلاسیکیا کوردی رۆلی خۆ دینیت، رەقیب کەسەکە کو دکەفیتە د ناقبەرا
شاعر و خۆشتشییا وی، رەقیب ژێ مینا شاعری هەفرکیی د بدەستشەهینانا
خۆشتشییا شاعری ددەت، خیانت و هەسیدی و پیلان دانان و دژایەتیکرن ژ سیمایین
قی کەسینە:

- سەرکەفتن بىسەر رەقىبى:

كە رەقىب دىي، من و يار پىكەوه نىشتووین له رقا
وهك سهگى پهت بکرۆژى، دهم و لىوى دهكرۆت... (كوردى (ديوان)، ل ۱۰۸)

رەقىب و موددەعى وهك پووش و پووشو
بسووتىنين كە وهك بهرقين، له بهرقين... (نالى (ديوان)، ل ۳۶۰)

- سەرکەفتنا رەقىبى بىسەر شاعرى:

دل به سهد خوینى جگەر خونجهى كه ياندى بۆ گوتم
ئهو رەقىبه كه بر ئىستا مونعى گولزارى دهكا... (ئەدەب (ديوان)، ل ۶۰)

دلخوشيا رەقىبى، ده هيجرەتا غەرىبى
سونهت كرن هەبىي، لهو چوونه من ئەطايب... (شىخ نورالدين (ديوان)، ل ۸۳)

لەم پىگەيه تەقدىرى ئەزەل وابوو كە ئىمه
پامالى جهفا بين و رەقىب سهير و سهفا كا... (شىخ رمزا (ديوان)، ل ۲۶)

يارم له ئەندەر وون هات دەستى رەقىب له دەستا
غەمناك و شادمانم رەحمەت عەزابى هينا... (سالم (ديوان)، ل ۳۹)

با ساتىچ رەقىب دووريت بكيشۆ
شەوى وینەى من وهى رۆوه نيشۆ... (مەولەوى (ديوان) ل ۵۹)

ئەو ئەم دىشەين بىژين تابلۆيا دلداريا غەزەلا كوردى يانكو وینەي
گشتيى عەشقى، تابلۆيه كا لاسايىكرى و سواوميه و بهرهمى لاسايىكرنا مەبهستا
غەزەلا شعرا كلاسايىكيا رۆژهلاتا ئىسلاميه و كيم جارن شاعران هەولا
كۆهرينان قى تابلۆيى دايە. گەلەك ژ غەزەلەين كلاسايىكەين كوردى ب تايبەت يين
كو پتر گرنگيى ددەنه دلداريى تەفايا فان توخمان ب خوڤه دگرن وهكو قى
غەزەلا (ئەدەب)ى:

ئەي شەككەرىن دەھانى، شەككەر نوتقى، ئىو نەبات
شیرین ھەمووشە مايل و شیرین ھەموو ئەدات
جاری لە حالی خەستە دلانت بە لوتف و ناز
بۆچی دەبی نەپرسی؛ کە چۆن لە خاکى پات
جان و سەرم بە بادا لە خاکى ریت
نەمزانى تا سەرت نییە؛ ئەي بى بەقا: وەفات
عومریكى بى لەبت گوزەرا؛ بۆ مە مردنە
وەك مردنى بەرابەرى تۆ، بۆ مەیە حەیات
یا رەب! دەبی ھەر ئەمن و تۆبىن، بى رەقیب
بگرم؛ لە گەردنى بخەم، ئەو زولفى تا بە تات
و مەدەت بە وەسل بێنییە جى؛ ھات و دەولەتە
چ بکەم ئەگەر نەھاتى! چ دەکرى دە گەل نەھات
بۆ ئیمتيازی بەینى من و عاشقانى تۆ
یەك بۆسە كافییە، کە کەرەم کەى بە ئیلتیفات
خوینى منت حەئالە، بە شەرتىكى خۆت بلایى
ماچى لە کونجى دوو لەبى خوینیمە؛ خوین بەھات
شام و سەھەر دوواتە ((ئەدەب)) بۆ ویسالى یار
جاریكى وا نەبوو، بە ئیجابەت بگا: دووات

... (ئەدەب (دیوان)، ۷۵)... (ئەدەب (دیوان)، ۷۵)

دیرا ئىكى: وەسفا جوانیا یارى، دیرا دووی: گازندە و خوشکاندن، دیرا
سیی: بى وەفایى، دیرا چوارى: ئیش و ئازارین عاشقى، دیرا پینجى: رەقیب، دیرا
شەشى: جودایى و دیدار، دیرا ھەشتى: زۆردارىیا یارى، دیرا نەھى: جودایى و دیدار،
کەواتە د قى شەرىدا سەرەرای ھەبوونا چەندین وینەیین پاژەیی، ئى وینەییەكى
گشتى زى ھەیە کو ژ چارچوو قى وینەیی گشتى شەرا لاسایىکرییا رۆژھەلاتا
ئیسلامى دەرناکە قیت. ھەر ئەق وینەییین گشتیین دووبارە کرى دبنە بە لگە بۆ قى
چەندى کو پراڤیا جازان شەرا کلاسیکییا کوردی ژى پەيوەستە ب پەرنسپییین

تهقلیدیین وهکو درهوبوونا شعری و گرنگ بوونا لهفزی چونکه ئەگەر شعر بهرهمی ئەزموونا ژيانا شاعری بیت؛ وینهیین گشتیین شعرا وی ههمیشه وهکو شاعرین دی نابیت، لی ئەگەر بابەتین وهکو دلداریی مینا مەبەستین شعری و مەیدانا سنەتکارییا شاعری بهینه تەماشاکرن؛ دی پەیووستین ب وینهیین گشتیین شعرا شاعرین بهری و ژ چارچووئی لاساییکرنی دەرناکەفن

٢٠٢٠٣. رۆئی سیستەمی قەسیدە و فرەمەبەستی:

د شعرا عەرەبیدا ژێ ژیلی قەسیدەیین پێشەکیدار قەسیدەیین بی پێشەکی ژێ هەنە کو پتر ئەو شعرن کو رەنگشەدانا وروژانا دەم ل دەست و بەزا شاعری بەرامبەر دیارەکا دیارکرنە، ل قییری شاعر راستەخۆ دچیتە سەر بابەتی سەرەکی و ئەو دەلیقەیه نینە کو خۆ ب پێشەکیی قە مژیل بکەت.^(١٩١) ئەق قەسیدەیین بی پێشەکی ژێ ب (محدود) یان (مقتضب) یانکو بری یان قەقەتیای هاتینە نیاسین.^(١٩٢) لگەل هەبوونا فان جۆرە نمونەیان لی پرانیا جاران قەسیدەیا عەرەبی شعرەکا پێشەکیدار بوویە.

قەسیدە و ب تاییەت قەسیدەیا ستایشکرنی سیستەمی خۆ بی تاییەتی هەبوویە، ئەو سیستەمی کو (ابن قتیبه) ی ب (نظام القصيدة) نافکره. لدویف قی سیستەمی بیدقیه قەسیدە ژ پێشەکیهکا (طللي) یانکو پراوەستیان لسەر کافلان و گریان بۆ شینوارین یاری دەست پێکەت و پاشی بەرهق غەزەلیقە بجیت و پشتی ب دیمایهکەتانا پێشەکییا قەسیدەیی بەرهق مەبەستا قەسیدەیی کو پرانیا جاران ستایشە بجیت. هەرچەندە کو ئەق سیستەمە بهرهمی ژیان و ژینگەها بیابانیه لی بوویە ریبازەک بۆ وان شاعران ژێ کو چ ئەزموونەکا وەسا لگەل ژيانا بیابانی نەبوویە.^(١٩٣)

د پێشەکییا قەسیدەیا جاهلیدا شاعر باسی سەفەرا خۆ د بیابانیدا دکەت. نامانجا وی ژ سەفەری ئەو کو بگەهیتە وی کەسی کو وی دقیت ستایشا وی بکەت. یان ب کورتی دمرۆزیهکە بۆ مەبەستا سەرەکییا شعری. دەمی

(ئامەدى) د موازەنا خو، ئەوا د ناڤهرا (بوحتورى) و (ئەبى تەمامى) دا كرى باسى
پيشەكى يان دەروازەيا قەسیدەيى دكەت، ئاماژەيى ددەت حەفت بابەتەين سەرەكى
كو هەر دوو شاعران ل پيشەكيا قەسیدەين خودا ئەو بكارهينانينە، ئەقە ژى هەر
ئەو بابەتەين باون د قەسیدەيا جاهلى و ئەمەويدا:

۱. دەستپيكرن ب راوەستيان لسهر كاڤل يانكو شينوارين ئاكنجيوونا
كوچكریان.

۲. پرسياركرن ژوى وارى و نەبوونا چ بەرسقان وگريانا شاعرى.

۳. ئاماژەدان ب جودابوون و خاترخواستن و باركرن ژ وارى و گرین بو ئەوين
ژى باركرين.

۴. وەسفرنا ئافرەتان و پەسنا وان و ئاماژەدان ب پەرۆشى و بىرموهرى و
حەژيكرنى كو دچنە چارچووڤى غەزەليدا.

۵. وەسفرنا بەيزيا عەشق و حەژيكرنى و شەيدايى و خەم و قيان و جەههينانا
ژفانان و بى سۆز و پەيمان بوونى و بابەتەين ب قى رەنگى.

۶. باسكرن دەبارەى گەنجاتى و پيرىي، وەسفرنا پيرىي و نەمانا
گەنجاتىي.

۷. باسكرن دەبارەى رۆژگارى و زۆرداريا وى، ئاماژەدان ب قى چەندى كو چەوا
رۆژگار رزقى ددەتە مروڤين نەزان و بى شيان و يين زانا و خودان شيان د

ئىخيتە د تەنگاڤييدا. هەر وەسا كرنكى ب بابەتەين وەكو هەدار و

پازيبوونى و پاشى هەمەت و تىكۆشان و گەريانا لدويڤ رزقى لسهر پشتا

حيشترى د بيابانيدا هاتىەدان.^(۱۹۴) (جياوازي و جوراوجورى د بكارهينانا

قان بابەتاندا هەيه لى لگەل هندى ژى مەرچى قەسیدەيى ئەوه كو بابەتەين

بكارهاتى ژ چوار هەتا پيچ بابەتان كيتر نەبن و بەشين سەرەكيين كو

پيدڤيه هەر هەبن بریتينه ژ پيشەكى (طللي يان غەزلى)، وەسفرن و

شكۆبەخشين ب وى وار و جهى كو شينوارى كوچكریانە، وەسفا جەين

سەفەرا شاعرى، وەسفا جە و بىرموهرين خوشتشيا شاعرى و بشكا

وہسفرکرنی^(۱۹۵) کہواتہ دابہشکرن یان کەرتکرنا شعری ئیک ژ تاییہتمەندیین قەسیدەیا عەرەبی بوویە، نە ب تئی شعر بۆ سەر پیشەکی و مەبەستی ھاتیہ دابەشکرن بەلکو پیشەکییا قەسیدەیی ب خو ژی بۆ سەر چەند بەشان ھاتیہ دابەشکرن.

راستە کو ھەر ژ دەستپیکا سەرھلانا شعرا فارسی ھەتا نوکە قەسیدە ب دوو شیوازان ھاتیہ قەھاندن، واتە یان شاعر بی تەشبیب و تەغەزول و پیشەکی ئیکسەر چووہ سەر بابەتی سەرەکی یان بۆ راکیشانا سەرنجا گوھدار و خواندەقانا تەغەزولەک لدور دلداریی یان ستایشا شەرابی یان وەسفا سروشتی و ھەرزین سالی، یان شیرەت و ئاموژگاری یان بابەتەکی دی ل دەستپیکا قەسیدەیی بکارئینایە و پستی ب دیماھیک ھاتنا فی تەغەزولئ ب ریکا (تەخەلوص)ی ژ فی پیشەکیی بەرھەق بابەتی سەرەکیی شعری کو ستایشکرنە چووہ^(۱۹۶)، لی پرانی قەسیدەنقیسین بناقودەنگین شعرا فارسی و نەخاسمە یین سەر ب سەبکی خورسانی گرنگیداینە بکارھینانا پیشەکیی. تەنانەت ھندەک جارن لاساییکرن د فی بواریدا ھند بەیزبوویە کو ھندەک شاعرین وەکو (منوچەری) د چەند قەسیدەیاندا ھەمان پیشەکییا بیابانیا قەسیدەیا عەرەبی بکارئیناینە، واتە باسی حیشتەر و بیابان و ڕاوہستیان ل سەر کافلان کریە.^(۱۹۷) دیارە ھەر ئەق نمونەییین ب فی رەنگی بووینە ئەگەر کو قەکوئەرەکی وەکو (محمد رضا شفیعی کدکنی) پستی باسکرنا سیستەمی قەسیدەیی ل دەق (ابن قتیبە)ی بیژیت: ((ھەر ئەق ھزرا چارچووھەدار د شعرا شاعرین سەبکی خوراسانیدا دەیتە دیتن، واتە ئەو شاعرین کو ھەزا نقیسینا قەسیدەیی ل دەق وان بەیزبوویە)).^(۱۹۸)

پرانی قەسیدەنقیسین سەر ب ئەدەبی فارسی قەسیدەییین خو ب تەشبیب یان نەسیب واتە وەسفرکنا جوانیا یاری دەست پی دکەن داکو سەرنجا گوھداری راکیشن پاشی ب ریکا دیرەکی کو ب (تەخەلوص) یان (گوریزگاہ) دەیتە نیاسین شاعر ژ فی پیشەکیی بەرھەق مەبەستا سەرەکی کو پرانی جارن ستایشە دجیت. ئەگەر شاعری داخوازەک ژ کەسی ستایشکری ھەبیت دی ل ئیک ژ

دیرین داوی قی داخووا خو بیژیت کو ئەف دیره ب (بیت الطلب) دهیته نیاسین، (بیت المقطع) ژى داوی دیرا قهسیدییه. ^(۱۹۹) جوراوجورییهك د مهبهستین قهسیدییه فارسیدا دهیته دیتن ^(۲۰۰)، هەر وەسا پیشهکییا قهسیدییه فارسی واته تهغهزولا دەستپیکا قهسیدییه گهلهك جارن جیاوازه ژ قهسیدییه عه‌ره‌بی و پتر پیشهکییه‌کا بهارییه ^(۲۰۱)، لی ب هەر ئاوایه‌کی بیت د قهسیدییه فارسیدا ژى وه‌کو قهسیدییه عه‌ره‌بی فرمه‌به‌ستی و پارچه‌پارچه‌کرنا شعرى ژلایى واتایى و وینه‌یقه دهیته دیتن.

لاساییکرنا ئەدگارین شعرا رۆژه‌لاتا ئیسلامی بوویه ئەگەر کو ئەف دیاردهیه د شعرا کلاسیکییا کوردیدا ژى بهیته دیتن، هەر ژ به‌رده‌وامبوونا وى د چارچووڤى دابه‌شکرنا شعرى بو سەر پیشه‌کی و مه‌به‌ستى بگره هەتا زالبوونا فرمه‌به‌ستیا شعرا کلاسیکییا رۆژه‌لاتا ئیسلامی. به‌رده‌وامبوونا لاساییکرنا فرمه‌به‌ستی و دابه‌شکاریین سیستمى قهسیدییه دبیته ئەگەر کو شعر ب سەر دوو یان چەند بەشێن سەریه‌خو بهیته دابه‌شکرنا ته‌نانه‌ت گه‌له‌ك جارن ئەف دیاردهیه دگه‌هیته وى راده‌ی کو هەر دیره‌ك وه‌کو پارچه‌یه‌کا سەریه‌خو یان مه‌به‌ست و واتایه‌کا جودا خو‌یا ببیت، هەر لسه‌رقى بناغه‌ی هه‌بوونا چەند تابلویین جیاواز یان وینه‌یین گشتی کو په‌یوه‌ندیه‌کا ئۆرگانیا به‌یز د ناقه‌بەرا وان دا نینه، ئیکه ژ دیارده‌یین باو د شعرا کلاسیکییا کوردیدا.

د شعرا کلاسیکییا کوردیدا نمونه‌یین وها هه‌نه کو به‌ره‌مه‌ی لاساییکرنا قالبى قهسیدییه عه‌ره‌بی- خوراسانییه، ل ده‌ستپیکى پیشه‌کی دهیته پیشکیشکرنا و پاشى شاعر ب ریکا دیره‌کی به‌ره‌ف مه‌به‌ستا شعرىقه دچیت، پرانیا جارن مه‌به‌ستا فان جوهره شعرا ستایشکرنا و ناقه‌روکا پیشه‌کی ژ شعره‌کی بو شعره‌کا دی دهیته گوهرین لی ب شیوه‌یه‌کی گشتی ژ چارچووڤى بابته‌یین پیشه‌کییا قهسیدییه عه‌ره‌بی و ته‌غه‌زولا قهسیدییه فارسی دمرناکه‌فن.

(شیخ رمزای تاله‌بانى) شعره‌کا هه‌یه کو ل ده‌ستپیکا وى باسى

سه‌ره‌تیه‌کا خو‌یا بى په‌رده‌دکه‌ت:

رۆژی یهكشه‌مه‌مه كه مه‌شه‌وره به رۆژی بازار
من به غار كه‌وتمه دوما‌لی كورپکی بولغار
كورچ كورچاوی وه‌كو لاله‌یی همه‌را رهنگین
كورچ كورچاوی وه‌كو چاوی نیرگسی شه‌هلا بیدار... (شیخ بهزا (دیوان)، ل. ۵۵)

ئه‌ف سه‌ره‌تیه نیزیکی بیست و سی دیران ب خۆفه دگریت و تیدا شاعر
باسی هندی دکهت کو چه‌وا کوره‌کی تورکنه‌ژاد سه‌رنجا وی راکیشایه و چه‌وا
ئه‌و لکه‌ل وی کورپی که‌فتیه گه‌تگویی و ئه‌و رازی کریه و کاری سکی لکه‌ل
وی ئه‌نجام دایه، پشتی ب دویمه‌هیک هاتنا فی سه‌ره‌تیی شاعر ب ریکا دیره‌کا
شعری به‌ره‌ف بابه‌تی سه‌ره‌کی یانکو مه‌به‌ستا شعری دجیت:

ئه‌مه‌ دوو رۆژه که حه‌یران ده‌گه‌ریم
کیم هه‌یه غه‌یری وه‌لی نعه‌تی فه‌رخونده شیعار... (شیخ بهزا (دیوان)، ل. ۵۶)

پشتی فی دیری شاعر هفت دیران بو ستایشکرنا (ئه‌حمهد پاشایی بابان) ته‌رخان
دکهت، ئه‌فه ئیکه‌مین دیرا تایبهت ب ستایشکرنا ناقبریه:

یه‌عنی هه‌منامی نه‌بی هه‌زه‌تی ئه‌حمهد پاشا
فه‌خری دین، کانی حه‌یا، به‌حری که‌ره‌م، کوهی و یقار... (شیخ بهزا (دیوان)، ل. ۵۷)

هه‌رچه‌نده کو به‌روفازی نه‌ریتی باو د قه‌سیده‌یا عه‌ره‌بی و فارسیدا ژمارا
دیرین پیشه‌کیی پتره ژ وی به‌شا کو بو ستایشکرنی هاتیه ته‌رخانکرن لی ب
شیوه‌یه‌کی گشتی لاسایا سیسته‌می قه‌سیده‌یی هاتیه‌کرن. ئه‌م دشین
پیشه‌کیا فی قه‌سیده‌یی ژ بیه‌ینه ریزا وان غه‌زه‌لین بی په‌رده کو لسه‌رده‌می
جاهلی و ئه‌مه‌وی ل ده‌ستپیکا قه‌سیده‌یان ده‌اتنه بکاره‌ینان لی لکه‌ل فی جیاوازیی
کو مۆرکی نیرخوازیی به‌سه‌ردا زاله‌..

(بێخود) ژێ شعرهكا خوۆ بسهر دوو بهشان دابهش دكهت، واته
پیشهكییهك و بهشهكا تاییهت ب ستایشکرنا پیغه مبهری ئیسلامی، ئەف شعره ب
فی رهنگی دهستی دکهت:

ديسان چه مهن له روضهیی خولدی بهرین ئەكا
گوڤ خونچه له لیو ده می حووری عین ئەكا
ئاخوچ مانیکه كه سه حرا و شاخ و داخ
ژهنگار و زمرد و سپی و سهوز و شین ئەكا... (بێخود (دیوان)، ۲۲J)

شاعر شعرا خوۆ ب وهسفا سروشتی دهست پی دکهت و ۱۴ دیران بو فی
بابهتی تهرخان دکهت، سههرامی وهسفا سروشتی هندهك توخمین تاییهت ب غهزه لا
دلداریی ژێ لگهل بابهتی سروشتی هاتینه ئاویته کرن، شاعر دیرا بازدی وهکو
پرهکی د ناقبهرا پیشهکی و مه بهستا شعری بکار دهینیت:

ئهم شایي و سهرووره له شهوقی به هاره، یا
عهشقی گولیکه عه قووی هه موو موزنبین ئەكا؟... (بێخود (دیوان)، ۲۳J)

پشتی فی چهندی د حهفت دیراندا ستایشا پیغه مبهری ئیسلامی دهیته کرن، ئەف
پشکا شعری ژێ ب فی رهنگی دهستی دکهت:

زاتیکی وا به رحمه له رۆژی شیفاعه تا
ههرچی جهه نه می ههیه جه نهت نشن ئەكا
رۆح فه رشی ریگه ی كه سیكه كه مه جموعی كائینات
بو پی موباره کی له په ره ی دل سه رین ئەكا... (بێخود (دیوان)، ۲۴J)

ئەف شعرا (بێخود) ی ژ ۲۲ دیران پیك دهیت و لسهر سیسته می قه سیده یا
رۆژه لاتی هاتیه قه هاندن یانکو شعر بو سه ر دوو به شان هاتیه دابه شکر، وینه یین
پارمیی هه ر به شه کی پیگه وینه یه کی گشتی دروست، ئی په یوه نديه كا
نۆرگانی د ناقبهرا هه ر دوو به شاندا ناهیته دیتن.

ب شیوهیهکی گشتی کهترکنا شعری ب سهر دوو بهشان لاساییکرنا
سیستهمی قهسیدهیا پیشهکیدارا کهقنه لی لگهل هندی ژی جارنا نموونهیین وهها
ژی دهینه دیتن کو شعر بو سهر پتر ژ دوو کهرتان هاتیه دابهشکرن. بو نموونه،
(مهحوی) د وی شعرا خودا کو تاییهته ب ستایشا (مهولانا خالدی نهقشبهندی)،
لاساییا سیستهمی قهسیدهمی دکهت لی دهمی ئەم تهماشهی قی شعری دکهین
دکههینه قی ئەنجامی کو پیشهکیا شعری ژ دوو بهشین جودا پیکهاتیه. ئەق
شعره ژ ۲۴ دیران پیک دهیت، شاعر شعرا خو ب بابەتی دلداریی دەست پیدکەت و
باسی ئیش و ئازارین خو ل دهمی نهو یانکو دهمی گوتنا شعری دکهت:

دلەم ئەمشەو نەخۆشی نەیسەتی چاویکی بێمارە
جگەر غەلتانی خۆینی هەسرەتی لێویکی خوونخوازە
سەرم شیواوی شیوەی فیتنە هەلگیر سینی شوخیکە
هەواسم تەفرەقە ی عیشوەی دل ئاشووبیکی عەیارە... (مهحوی (دیوان)، ۵۴:ه)

هەتا دیرا نهی ژی شعر لدور قی تهومرییه لی دیرا دهی مینا دستپیکا
پشکا دووی رولی خو دبینیت:

لە کونجی بی کهسیدا موددهییکم بردهسەر، ئاخر
شەوی دل کهوتە بەحسی بی وهفایی ئەو ستەمکارە... (مهحوی (دیوان)، ۵۴:ه)

قی دیری و دیرین پشتی وی پهیوهندیهکا راستهوخو ب نهه دیرین بهری
هنگی قه نینه چونکه بهری ههر تشتهکی شاعر ژ دهرپرینا ئیش و ئازارین خو یین
نهو (ئهم شهو)، بهرهق رویدانین شهقهکا دی دچیت و پینج دیران بو قی چهندی
تهرخان دکهت. دیرا پازدی ژی دبیته پرهک د ناقبهرا پیشهکیا شعری و مهبهستا
شعری کو ستایشا (مهولانا خالد) ییه:

لە کونجی بی کهسیدا موددهییکم بردهسەر، ئاخر
شەوی دل کهوتە بەحسی بی وهفایی ئەو ستەمکارە... (مهحوی (دیوان)، ۵۴:ه)

پشتی قی دیری شاعر ئیدی باسی مه زاتییا (مهولانا خالدی) و په روشییا
خو بو وی دکهت لی راسته وخو بابته تی ناگوه ریت به لکو هیدی هیدی بابته تی به ره ق
ستایش کرنی دبهت و ل دیرا بیستی دبیتیت:

له فهیضی ناوی مهولانا ضیاء الدینه وه ئیسته

هه موو روژه شهوم، قه تره ی وجودم به حری ئه نواره... (مهحوی (دیوان)، ل ۵۰ه)

که تر کرنا قی شعری بو سهر چند به شان به ره ه می به رد موامبوونا
سیسته می قه سیده یا که قنه، د شعریدا سی تابلو یانکو وینه یین گشتی دهینه
دیتن کو رهنگه په یوه ندییا ئورگانیا د ناقبه را واندا که له ک بهیز نه بیت.
دابه شکرنا شعری بو سهر چند به شان و فرمه به سستی کو ئیک ژ
ئه دگارین قه سیده یا که قنه ب ئاوا یین جورا و جور د شعری کورت یانکو غه زه لاند
ژی دهیته دیتن، که له ک غه زه لاین کلاسیکی ژلای وانا وینه یانقه بسهر دوو به شان
یان زیده تر دهینه دابه شکرنا یانکو ب دهر برینه کا دی ئه ق غه زه له وینه یه کی
بچو یکی قی سیسته می قه سیده یی بیشکیش دکهن، جارنا د کورتنترین غه زه لاند
ژی ئه ق دیارده یه دهیته دیتن:

ئه هلی ته عدادی مه حاسین نووسیان	خال یه ک و زولفی دوان، ههر دوو سیان
کوفری زولفه تار و ماری ئه رقه من	سفری خاله حه لقه یی هیندوووسیان
زولفی جه راری سه راسه ر خسته پیش	یه عنی زهنگی له شکر قیر و سیان
ئهم غه زالانه که نه قشی دیده من	تهن سپی و چاو و خال و موو سیان
حاکمانی مه حکمه نامه سیان	قهت نه ماوه غیرهت و ناموووسیان
نهرم و زهرقی خه رقه یی سالوووسیان	شاهیدی زووه زوبانی لووسیان
چاوه که م مه نواره رهنگی زاهیری	خو دهمزانی رووسی چه ند رووسیان
ناوی مه خموران نه به ی نالی له نیو	حه لقه یی واعیز، لهوین جاسوووسیان

... (نالی (دیوان)، ل ۳۳ه)

ل قیری ئەم نەشین بیژین کو پهیوهندیه کا ئۆرگانیک د ناقبهرا چوار
 دیرین دستپیکا فی شعری و چوار دیرین داویا وی هه نه، ئەف دوو پارچهیه ژلای
 ناقهروک و بابتهی ژ ههف جودانه، رهنکه ئەم بشین بیژین چوار دیرین دهستیکی کو
 پتر غهزلهینه رۆلی پیشهکیی دببن و چوار دیرین دویضا ژی کو جوهره
 رهخنهگرتن یان داشۆرینهکی ب خوڤه دگر بریتینه ژ مه بهستا سه رهکییا
 شعری، كهواته سه رهرای كورتبوونا فی شعری لی سیسته می قه سیدهیی د فی
 شعریا هاتیه پیرهوکر و پهیوهندیه کا ئۆرگانیک د ناقبهرا وینهیی فی شعری
 د تهومری ستوونی شعریا ناهیتهدیاتن و دشین بیژین شعر بسهر دوو وینهیی
 گشتین جودا هاتیه دابهشکر. د شعره کا (مه لای جزیری) زی هه مان دیارده
 دهیته دیتن، ئەف غهزله ب تنی ژ شهش دیرا پیکهاتیه:

هه ی هه یا رهقس و سه ما یا ته چ خو هس بهستییه چه رخ
 کو د بورجی ب سه ما تیه له سه ره دهستی خو ه به رخ
 صوفی یین هه رد گه وافی چه جهه الاسوده قه صد
 گول و سونبول ب سه ماتین هه میان زه مزه م و چه رخ
 نه قشی ئەماسی ل ئەماسی بنی گرتیه هه رف
 خه طی یاقوتی ل یاقوتی شکیانانیه نه رخ
 که رخین ئەم د قیامی مه ژ دل په ره ده دراند
 عارفی وه قتم و مه عروف بلا بیته ژ که رخ
 دا بناسی خه ته ری ری تون ه بی غافل بی
 دیجله لی دیرن بریری پیل و به رو مه رخ
 پیری شه عاره د شیعری و مه لی شال فروش
 تو نیشان من مه ده فه رخ ی کو ل نک من بوویه فه رخ
 ... (جزیری دیوان)، ل ۲۰۵ - ۲۰۷

دشیین بیژین کو شعر ب سهر دوو بهشان هاتیه دابهش کرن، بهشی ئیکى
کو ههر سى دیرین دهستیکی ب خوڤه دگریت و وهکو پیشهکیی رۆلى خو
دیینیت، ههر سى دیرین داویى ژى تا رادهیهکی زۆر هه لگرى مه بهستا شاعرینه.

ئهگهر غهزه له كا شهش دیریا (مهحوی) ژى وهرگرین ب ئاشکرایى دى
ههستى ب دووباره بوونا قى دیاردهیى كهین:

دهپرسی بۆجى من دهركه وتم دل بوو له تو غایب
كه وهختى رۆژه لات، ئه لبت، دهبی شهونم له خو غایب
چ یارایه، به بی ئیمایى ئه برۆ سهیری ئه و چاوه
حهرامه مهیکهشی لهم مهیکه ده بی رۆخسهتی حاجیب
دهپرسن: کیمیا؟ خدمهت به مهرد، ئه ماما به ئیخالصی
وهگه رنا كه م (له بووبه كرى) نه بوو خدمهت (ئه بوو طالب)
به ناو ئیمهش ریجالین و ریجالى ((هم ریجال) هم
به فهجری ناو ده بن، سه د حه یف، ئه گه ر صادق، ئه گه ر کازیب
له عاریف عامییه ك پرسى هه والی مه سه له خ و قه ساب
به ئه نگوشتی شه هاده ی کرد ئیشاره ی مه حکه مه و نایب
له حه ق بیژى بووه به حری ((انا الحق)) هه ر قه سیدیکم
له باتی جائیزه، واجب گه را قه تلم بکه ن واجب
دلّه عه رشی خودا (مهحوی) خه جالهت به له بهر غه فلهت
که بۆته بوتکه ده ی بی به ره مه مه ن یا دهیری بی راهیب
.. (مهحوی (دیوان)، ل ۸۳ - ۸۶)

خویایه کو ههر دوو دیرین دهستیکی زیدهتر پیشهکیا شعری پیک
دهین و ژ لایى واتایى و وینه ییقه ب ته مامه تی جیاوازن ژ هه ر پینج دیرین داوییا
شعری کو شاعر هه ولدهت ب ریکا وان په یاما خو بگه هینیت، کهواته نه بوونا
په یوه ندییه کا ئۆرگانی د ناقبه را هه ر دوو به شین شعری یانکو د ناقبه را هه ر دوو
وینه یین گشتیین قى شعریدا دهیته دیتن.

هندەك شعر ژى بسەر دوو بەشان يان زیدەتر هاتینە دابەشکرن لى ئەم
 نەشین قى دابەشکرنى ببهینه چارچووڤى مەسەلا هەبوونا پيشەكى و مەبهستى،
 واتە ب تنى دابەشکرنە شعریە ل ژیر کاریگەرییا لاساییکرنا فرەمەبهستییا شعرا
 کەڤن.غەزەلەکا (مەلایى جزیرى)کو ژ (۱۵) دیران پیک دەیت ب ئاشکرایى
 بسەر دوو بەشان هاتیه دابەشکرن، ئەڤ غەزەلە ب هندەك بیر و باومرین عرفانى و
 خوداناسیى دەست پى دکەت:

حەیف د قەیدا خاك و گل بت عارفى چالاک روح
 دى موجهرد بت كو پورتهو دەت ژ نورا پاك روح
 قەیدى خاك و گل نەبت دا بى حىجاب و پەردەبت
 میثلى بەدرى جارنان تیخیت خوسوفى خاك روح... (جزیرى دیوان، ۱۸۲ل)

هەتا دیرا دەهى ژى بابەت و ناڤەروکا شعری لدرور قى بابەتییه لى ل دیرا
 یازدى وەرچەرخانەکا نەژگاف د ریرمووى شعریدا دروست دبیت:

هەر دوو ئیلانین تە دى طە وقى گەردەن کر مودام
 دامە هەربیتن تەبهسسوم وەك گولا زەححاک روح... (جزیرى دیوان، ۱۸۲ل)

ئیدی هەتا دیرا داویى شعر زیدەتر لدرور بابەتى دلدارى و داخباربوونا
 شاعری ب یارى دزقریت و شعر بەرهڤ ئاراستەیهکا جیاوازڤە دجیت. ئەم دشیین
 بیژین د بنەرەتدا ئەڤ شعرە ژ دوو بەش يان دوو وینەیین گشتیین جودا کو تەنانەت
 وەکو دوو شعرین جودا خويا دبن پیک هاتیه و پەیوهندیەکا ئورگانیا بەیز د
 ناڤەرا واندا نینە. لگەل هندی ژى ئەم نەشین بیژین کو پشکا ئیکى ژ قى شعری
 رۆلى پيشەکیى دبینیت چونکە وەکو خویایه پەياما شاعری د قى بەشى دایه و
 بەشى دوویى ب تنى هەلگری کۆمەکا وینە و دەرپرینانە کو د شعرا کلاسیکیا
 رۆژەهەلاتیدا باون.

هەر ئەف دابهشكرنه د شعرهكا (١٩) دیریا (نالی) دا ژى دهیته دیتن، ئەف
شعره ب قى رهنگى دهست پیدكەت:

ماتەم وهكو زولفهینی سییهه، گرتى سهراپات
پۆشى له روخت تهعبیهی بهیدهق و شامات
تاقانه یهتیمی خهلهفی ئاخىرى نسیان
تۆ خوش بی، سهدهف بوو به فیدات، دوور بی له ئافات... (نالی دیوان، ١٣٦٧)

وهكو خویایه شاعری ئەف شعره ئاراسته ی كچهكا جوان (رهنگه ههبییه
بیت) كریه، قى كچى كهسهكى خۆ یى نيزیک (چیدبیت بابى ههبییهی بیت)
ژدهست دایه. یانكو شاعر ب شیوهیهكى هونهرى لاوانهوهیهكا غهزهلى پیشكیش
دكەت، شعر هەر ب قى ئاوايى بهرهف پیش دچیت ههتاكو ل دیرا دوازدى شاعر
داویى ب قى بابتهی دهینیت:

بى بابى مورادی من و تۆ بوو به تهمهنا
بى بابى دوعايى من و تۆ بوو به موناچات... (نالی دیوان، ١٣٩٧)

پشتى قى دیرى، واته ل دیرا سیزدى بهشى دوویى یانكو دیمهتهكى نوى و
جیاواز دهیته پیشكیشكرن، شاعر دهست دهافیژيته وهسفرنا سروشتى د وهرزى
بهاری دا:

گول تاجى لهسه نا و چهمن مهخمهلى پۆشى
هات موژده كه خه لهعت كهیه بهر به موهابات
هات زه مزه مهیى بولبول و ئاوازی قومرى
هات بادی سهبا، دین و دهچن عه رعه ر و بانات... (نالی دیوان، ١٤١٧)

گه لهك جارن ئەف فرمه بهستیه دگههیته وى راده ی كو دیرهكا شعری
ژى وهكو بهشهكى سهربه خو خویادبیت، واته په یوه نديهكا ئۆرگانیا بهیژ د
ناقهره دیرهكا شعری و دیرین بهری هنگى ژى ناهیته دیتن، بۆ نموونه دشین

ناماژمیی بدهینه وان دیرین داوییا شعران کو تیدا شاعر نازناقئ خو پیشکیش دکهت. ل قیری پرانیا جاران شعر بهرهف ئاراستهیا شانازیکن ب خو یانکو ستایشکرنا خودیشه دجیت:

نالیا ئەم غەزەلەت تازە بە تازە وتوو
بە دووسەد مەسنەوی و (ئوبی لوباب)ی نادەم... (نای دیوان، ل ۳۱۷)

پیری شەعارە د شیعری و ((مەئ)) شال فروش
تو نیشان من مەدە فەرخی کو لنگ من بوویە فەرخ... (جزیری دیوان، ل ۲۰۷)

خەزەنەیینکە بەیتی من دوو میسرەم داخستوو
کەس تەماعی تی ئەکا رینگای دزم لی بەستوو
بیکە بەر دیبایی نەزەم تا قیامەت نادری
چونکە ئەبکاری مەعانی تار و پویی پستوو
زاهیرەن بەیتەم لە نالی و کوردی زۆر کەمتر نییە
تالەم بەرگەشتە بەد بەختم بەختم نوستوو... (حاجی دیوان، ل ۱۳۷)

قان وینەیان چ پەیوەندیەکا ئۆرگانی ب دیرین بەری خۆفە نینە، شاعر
پشتی ب دویمایهیکهینانا شعرا خو کو پرانیا جاران لدور عەشقییە، ئیکسەر ب ریکا
هەندەک وینەیان کو پتر لیکچواندن یان خواستن یان موبالەغەیه بەسنا خو
دکەت. دەمی فرەمەبەستی و دابەشکرنا شعری بو سەر چەند بەشان دگەهیتە
ئاستی تاکەدیری، فاکتەرەکی دی کو ئەو ژێ ئیکەتییا تاکەدیرییه رۆلی خو
دبینیت و ئیکەتییا ئۆرگانیا شعری زیدەتر بەرهف لاوازییقه دجیت.

۳.۲.۳. رۆلی ئیکەتییا تاکەدیری:

شاعری عەرەبیی کەفن (ل دەمی قەهاندا شعری ب تنی بییگری ب
نموونهکا دیارکری کریه کو ئەو ژێ بریتیە ژ دیرا شعرییا کو ژ دوو نیقه دیرین
یەکسان بیک دەیت. ئەف ئەندازیارییا رۆخسارییا دیرا شعری ژێ شاعری

ب کیماسییهك ژ کیماسیین واتا و کیشی هاتیه ل قه لهم دان. مه بهست ژ (بیت المبتور) ژی ئه وه کو واتا هند دریز بیت کو د شیانا عهرووزیدا نه بیت وی د دیره کیدا بگونجینیت یانکو واتا ژ سنووری سهروایا دیره کی دهریاز بیت و ل دیرا دویشدا بهیته ته مام کرن. (٢٠٨) (ئه گهر ره خنهیا عه ره بی باومری ب ئیکه تیا دیری هه بیت نه شیته گرنگیی بدهته ئیکه تیا شعری، و ب راستی ئه ف دوو تشته گهل ئیک ناگونجن) (٢٠٩) یانکو دشین بیژین (ئیکه تیا ئورگانی چ جه د ره خنهیا عه ره بییا که فندا نینه و ره خنهیا عه ره بییا که فن پشته فانییا سه ره به خو بوونا دیرا شعری و ته نانهت نیسه دیر و هندهك جار چاریکا دیرا شعری دکهت). (٢١٠)

ب کورتی (ره خنهیا عه ره بییا که فن گرنگی ب ئیکه تیا ئورگانی و ب ره خساندنا ئورگانییا وینه یان نه دایه و شاعران ژی بایه خ ب په یوه سته بوونا وینه یان ب هزرا گشتی و ئه وه ههست و سوزین کو ههولا وینه کرنا وان دهیته دان نه دایه. پرانیا جاران وینه یین پاژمیین شعری پیکه گریدای نین و نه شین وینه ی گشتی شعری به رجسته بکه ن... ٢١١ هه ئه ف چهنده ژی بوویه ئه گهر کو (عزالدین اسماعیل) د قی باومرییدا بیت کو (ئیکه تیا ههست و سوزان د شعرا عه ره بییا نینه به لکو تشتی زال هه بوونا ئیکه تیا تاکه دیرییه). (٢١٢)

تشته کی ئاساییه کو ئه ف دیاردهیه د شعرا فارسیدا ژی کو لسه ر بناغهی لاساییکرنا قه سیدهیا عه ره بی سه ره لدایه بهیته دیتن و بو شعرا کوردی ژی بهیته قه گو هاستن و ببیته ئه گهر کو گرنگیدان ب تهومری ئاسویی شعری واته ئا فاکرنا دیرا تاک ببیته ئامانجا شاعران. ب قی رهنگی پرانیا جاران وینه یین شعری ژ سنووری دیره کا شعری دهرنا که فن و کورتبری دبته ئیک ژ سیماییین سه ره کیین فان وینه یان، ب دهر برینه کا دی وینه یین وه سفیین تیروته سه ل و یان ته رخانکرنا چه ند دیران بو به رجسته کرنا وینه یه کی دیارگری ب ده گهن دهیته دیتن.

بهری هه ر تشته کی گرنگیدان ب ئیکه تیا دیرا تاک و حهزا هه بوونا دیریین نمونه یی کو ب (بیت القصید) دهینه نیاسین و هه ر وه سا بایه خدانا زیده ب

کورتبیری بووینه ئەگەر کو گەلەك دیرین شعرا کلاسیکیا کوردی وەکو
یەكەیین سەربەخۆ دەرکەش، ب قی ئاوازی جوانترین هزر و دەربرین د تەومری
ئاسویی شعریدا یانکو دیرا تاکدا هاتینە پیشکیشکرن. گەلەك دیرین شعرا
کلاسیکی هەلگرین واتا وینەیین ب قی رەنگینە کو مروڤ دشیت وان دیران ب تنی
بکەتە تەومری گشتگو و دانوستاندن:

تووی سەر خستووە بن خاکە، سەر ئەفرازی بەر
هەر ئە رێگە ی تەلەبا بوو سەری دانا دانا... (مەحوی (دیوان)، ل ٦٤)

من د باغی گولفرۆشان دیت عەجەب رەسمەك غەریب
خارتەبعان گولددەست و گولپەرستنا خارپەس... (جزیری (دیوان)، ل ٢٦٧)

نە دووین بەلکی یەکین، ئەزب خۆ فەرقی ناکەم
چنکو رولقودوسین، مریەم و عیسا چ عەجەب
... (شیخ نورالدینی بریفکانی (دیوان) ل ٦٤)

دولبەر مامزیه بازی بە رەفتاری کەوە
ئە ی دلی خەستە وەکو کوربە بە شوینی مەکەوە
... (حاجی قادر (دیوان)، ل ١٣١)

د قان نمونەیین سەریدا واتایەکا مەزن و بەرفرەه ب ریکا دیرەکا شعری
هاتیە دەربرین و وینە ژ سنووری دیرەکا شعری دەرپاز نابیت. ئەڤ دیرە یەكەیین
سەربەخۆنە و د وی ئاستی دانە کو مینا دیرین نمونەیی یان وەکو (بیت القصید)
سەرەدمری لگەل وان بەیته کرن. تەنانەت پارانیا جازان جوانترین واتایین عرفانی و
سۆفیگەری ژ ی ب ریکا وان وینەیان دەینە پیشکیشکرن کو ژ سنووری دیرەکا
شعری دەرپازنابن:

فەلەکا ئەگەلسی سەرگەشتە د جاما مە حوبابە
مەوج دەت قولزمی عەشقی مە لسەر دەست غورابە... (جزیری (دیوان) ل ٤٣٠)

خه یاله کا بهیز بوویه هیقیننی ئافراندا وینهیهکی شعری دهگهن،
 هزرهکا بهرفرهه ب ریکا تاکه دیرهکی هاتیه پیشکیشکرن. ته قایا فهلهکی ب
 په قیشکا نا قجامی هاتیه لیکچواندن و پاشی جام ژی ب گه میهکی بجویک لسه ر
 دهریا عه شقی هاتیه لیکچواندن. ب قی رهنگی شاعر شیایه بجویکبوونا جیهانی ل
 هه مبه ر مه زنا تیا عه شقی بده ته دیارکرن. ئەم دشیین گفنگۆیه کا زۆر لدر و اتا و
 وینه و لایه نی هونه ری قی دیرا شعری بکهین.

حه زا بکارهینان و هه بوونا دیرین هونه ری و نمونه یی لگه ل دهر بازبوونا
 ده می و هره ره کا مه زن ب خو قه دیتیه، واته ئەگه ر د قه سیده یین که قندا شاعری
 ئیک یان دوو دیرین ب قی ئاوا یی هه بن، شاعرین پشتی وان زیدمرویی د بکارهینانا
 قان جو ره دیران کرینه هه تا وی راده ی کو ئەم دشیین بیژین به شه کی مه زن و
 ته نانه تهنده ک جارن ته قایا دیرینهنده ک شعران ل سه ر قی بناغه ی هاتینه دانان.
 یانکو ئیدی شاعری دقیت هه می دیرین وی سه ره خو و د هه مان ده مدا نمونه یی بن:

داری ئیراک و داری هیند هه ر دوو که عووده ئیسمیان
 هه مده می سونه ته ئەه وم مه یلی ئەبووله هه ب ده کا
 سه هم و نه سیبی ئەسلییه، به حسی گیا و گول نییه
 توتنه خه رچی سووتنه، موودنه ماچی له ب ده کا
 لهومه ی زه مان ده که ی که بوچ خواری راستی دهوی

غافل دهستی راستی خو ت خزمه تی دهستی چه پ ده کا... (نالی دیوان، ل: ۹۴ - ۹۶)

ل قیری شاعر شیایه د سی دیراندا سی وینه یین جیاواز پیشکیش بکه ت، هه ر
 سی دیر د ئاستی دیرین نمونه یین دانه. ژلای واتای و وینه ییقه سه ره خو نه و
 په یوه ست نین ب دیرین دیشه. شاعر لگه ل ب دوپهاهیکه اتنا هه ر دیره کی ئیکسه ر
 هه ر خۆ دهنیدا دکه ت کو ب ریکا سازکرنا په یوه ندیی د ناقبه را دوو تشتین
 جودا دا، وینه یه کی ته واو و سه رنجراکیش پیشکیش بکه ت.

ژبلی هه‌بوونا ئیکه‌تیا تاکه‌دیڤیڤی کو دیارده‌کا باوه د شعرا کلاسیکیا کوردیدا، پیدیه‌ ئه‌م باسی ئیکه‌تیا نیسه‌دیڤیڤی ژبلی بکه‌ین، جارنا ئیکه‌تیا نیسه‌دیڤیڤی ژبلی د شعرا کلاسیکیا کوردیدا ده‌یته‌ دیتن:

صوفی یین هه‌رد گه‌وفا هه‌جهر الاسوده قه‌صد
گول و سونبول ب سه‌ماتین هه‌می یان زه‌مزمه‌ و چه‌رخ
نه‌قشی ئه‌ماسی ل ئه‌ماسی بنی گرتیه‌ هه‌رف
خه‌گی یاقوتی ل یاقوتی شکیناندیه‌ نه‌رخ
... (جزیری دیوان)، ل ۲۰۵ - ۲۰۶

جه‌به‌ت و دیم ل قودره‌ت لی نیسی هه‌ر هه‌رف
کاکولان تانا لسه‌ر هه‌رفان کشاندی لامولام
لیله‌ القدر و به‌راتن زولف و جه‌به‌ت صوبحی عید
دیم وه‌کو فه‌صلا به‌اری لی قیامه‌ت قه‌دد و قام
... (جزیری دیوان)، ل ۳۶۳

ل قیری ئیکه‌تیا نیسه‌دیڤیڤی ده‌یته‌ دیتن، هه‌ر نیسه‌دیڤه‌ک واتیه‌کا سه‌ریه‌خۆ و وینه‌یه‌کی جودا پیشکیش دکه‌ت، کورتبری ئیکه‌ ژ سیمایین وینه‌یین بکارهاتی. شاعر هه‌ولده‌ت پترین وینه‌یان د ته‌وه‌ری ئاسۆیدا واته‌ دیر و ته‌نانه‌ت نیسه‌ دیرا شعریدا پیشکیش بکه‌ت ب فی ره‌نگی د ته‌وه‌ری ستوونیی شعریدا شاعر ژ وینه‌یه‌کی دچیه‌ وینه‌یه‌کی دی و ژماریه‌کا زور ژ لیکچواندن و خواستنان بکارده‌ینیت. نه‌ۆ ئه‌م دشین بیژین کو پرانیا جارن داھینانا وینه‌یی د شعرا کلاسیکیا کوردیدا ئاسۆیه‌ واته‌ لسه‌ر بناغه‌یی دیرا تاکه‌، شاعر د زانیت کو زانایی ره‌وانبیزی لسه‌ر بناغه‌یی دیرا تاک شعرا وی هه‌لدسه‌نگین له‌وما ئه‌و ژبلی هه‌ولده‌ت جوانترین وینه‌یان د دیرا شعریدا پیشکیش بکه‌ت.

به‌روفازی قه‌سیده‌یان و ئه‌و قالبین کو لسه‌ر بناغه‌یی نموونه‌یا قه‌سیده‌یی چیبووین، وه‌کو غه‌زه‌لی، د قالبین دین شعرا کوردیدا سه‌ره‌رای پیکاریگه‌ریووونا شاعران ب شعریه‌تا قه‌سیده‌یا که‌فن لی که‌له‌ک جارن وینه‌ سنووری دیره‌کا

شعری دهریازدکەت و چەند دێرەک پێکە وینەیهکی پیشکیش دکەن، وەک نموونە
دشیین ئاماژەیی بدەینە دووبەیتیین باباتاهیری هەمەدانی:

منم ئان نازەمین مورغی کە فیل حال
بسوجم عالەمی گەر بەرزەنەم بال
موسەویر گەر کیشەد نەقشەم بە دیوار
بسوجم عالەم ئەز تەئسیری تیمسال... (باباتاهیر، دووبەیتەکان، ٤٥)

ل دیرا ئیکی شاعر خۆ ب بالندەیهکی ئاگرین وەکەهف دکەت کو
ئەگەر بالین خۆ لیک بەدەت دی جیهانەکی سۆزیت. ل دیرا دوویی شاعر ئەو
وینەیی کو ل دیرا ئیکی پیشکیشگری ژبیرناکەت بەلکو ب ریکا موبالەغی یانکو
زیدەرۆیی وینەیهکی دی پیشکیش دکەت کو راستەخۆ پەیوەستە ب وینەیی دیرا
ئیکی، ل قیری شاعر دبێژیت ئەگەر نیگارکیشەک وینەیی فی بالندە ی لسهر
دیوارەکی بکیشیت جیهان دی ل ژیر کاریگەرییا وی نیگاری شەوتیت. ژ لایەکیشە
وینە و ناقەرۆکا وینە ی نووییە و ژ وینەیین سواومیین شعرا کلاسیکیا رۆژەلاتا
ئیسلامی نینە و ژ لایەکی دیشە ئەو وینەیی ل دیرا دوویی هاتیە پیشکیشگر
تەمامکەری وینەیی دیرا ئیکییە.

ئیکەتییا تاکەدیری نه بتنی دبیتە ئەگەری سنووردارکرنا وینە ی د
سنووری دیرا شعری دا، بەلکو جارنا دبیتە ئەگەر کو کو د ناقبەرا دیرین شعریدا
وینەیین هەقدژ ژ ی بهینە دیتن. ب تایبەت لدهف وان شاعران کو داهینان و
نویکرەکا کیم د شعرین واندا دەیتە دیتن و کاری وان پتر چاقلیکرنی بوویە. بۆ
نموونە ئەف چەندە د شعرەکا (فەتحتی) کو د پەسنا (شیخ عبدالقدری هەزانی)
گوتییە خویایە، هزرا شاعری ب تنی د تەومری ئاسۆییدا کارکرپە و گرنگی
نەدایە پەیوەندییا ستوونیا د ناقبەرا دیرین شعریدا:

دیرا ئیکی: چ خوش شاهی چ خوش خانی تو سهیدا
د مولکی دل ده سولگانی تو سهیدا

گەر فەر و تاج و زینەت و شەو کەت و وەفای
 دەبوو بێ دەردیسەر دەمانەووە بۆ تاس و خرووس
 گەر ئاب و تابی جەننەتیی و دۆزەخت دەوی
 بنواری نیو چەوانی بەشوووش و برۆی عەبووس
 بۆ مەشقی عیشقی زولفی نیگار و نیگارشی
 نالی لە خامە دا بووئەتە شاھی تورەنووس

دیرا ئیکێ باسی مرۆقی چاپلووس دکەت و کەفی زمانی مرۆقی چاپلووس
 یانکو مەلاق ب کەفی سابینی وەکەهف دکەت، هەر وەسا د وینەیهکی دیدا
 ئەدگاری رەقیی ددەتە بال نەرمییا زمانی مرۆقی مەلاق. دیرا دووی و سیی و
 چواری و پینجی پتر بریتینە ژ دووبارە کرنا واتایەکی ب ئاویین جیاواز تەفایا وان
 ل دور هندی دزقن کو چارەنقیسی هەمی کەسان تەناوەت مرۆقین مەزن ژێ هەر
 مرنە، مرۆق چەوا ژدایک دبیت وەسا ژێ بی مال و سامان دەیتە قەشارتن. دیرا
 شەشی جیاوازییا د ناڤهرا مرۆقی بگرنزین و مرۆقی ئەنی گری ددەتە خویاکرن،
 ناڤ چاقین مرۆقی ب گرنزین وەکو بەهشتییە و ناڤ چاقین مرۆقی ئەنیگری ژێ
 وەکو جەهەنەمییه. ل دیرا داوی ژێ شاعر پەسنا شعرین خۆ یین دلداریی دکەت،
 واتە شعرین کو بۆ وەسفا زولفا یاری و جوانییا وی هاتینە نقیسین ب (گورەنقیس)
 واتە ئەو نەخشین کو ل دەستپیکا نامەیین شاهانەدا دەاتنە کیشان و مینا مۆرا
 شاهان بوون وەکەهف دکەت. راستە کو د ناڤهرا وینەیین دیرا دووی هەتا دیرا
 پینجی پیکشە گریدانەک هەیه، ئی پەیهوئەدیەکا ئۆرگانیا بەیز د ناڤهرا وان و
 وینەیین دیرا ئیکێ و شەشی و حەفتیدا نینە. ل قیری هەر دوو فاکتەر واتە ئیکەتییا
 تاکەدیری و دابەشکاریین سیستەمی قەسیدەیا کەفن یانکو فرەمەبەستی پیکشە
 دبنە ئەگەر کو پەیهوئەدی و ئیکەتییا ئۆرگانیا بەیز د ناڤهرا وینەیین شعری د
 تەومری ستوونیی شعریدا نەهیتە دیتن.

ب شیوێهەکی گشتی ئەو شعرا کلاسیکیا کوردی کو ل سەر بناغەیی
 لاساییکرنا قەسیدە و غەزەلا کەفن هاتیەدانان گرنگیی ددەتە تەومری ناسویی
 شعری و خزمەتا پەیهوئەستبوونا دیران د تەومری ستوونیدا ناکەت. گەلەک جارن
 ئەو پەیهوئەدییا کو د ناڤهرا وینەیان د تەومری ستوونیی شعریدا دەیتە دیتن،

په یوه نډیه کا سواوویه و لاساییکریه، ههروهسا گه لهك جارن فرمه بهستی و ئیکه تیا تاکه دیرئ دبنه بهر بهستی د ریکا دروستبوونا په یوه نډی یان ئیکه تیه کا ئورگانیا بهیز د ناقبهرا وینه یان د تهومرئ ستوونئ شعری. ب قی رهنگی سواو بوون و په رته وازمبوون دبنه دوو ئه دگارین وینه یان د تهومرئ ستوونئ شعرا کلاسیکیا کوردیدا. نکولی ل هندئ ناهیته کرن کو گه لهك جارن سو فیکه ری و عیرفان پالدمهك بووینه کو نویکرن و په یوه ستبوونهك د ناقبهرا وینه یان د تهومرئ ستوونئ شعریدا بهیته دیتن ئی ب شیویه کی گشتی هیزا شعرا کلاسیکیا کوردی پتر د تهومرئ ئاسوئی یانکو تاکه دیر و وینه یان پاژمیی دایه و کیم جارن وینه یان گشتی نئی یان ئورگانیک دهینه دیتن، ئه فه بهروفاژی ئه و شعرا کو ب ته مامه تی سهر ب ریرموی لاساییکرنا شعرا روزه لاتا ئیسلامی نینه و گه لهك جارن وینه یان گشتی بهیز و نوی د شعراندا دهینه دیتن:

په ل په ل خه زانان مه ریزان نه خاك	مه كهران به نیش په رده ی دل چاك چاك
دل جه زام گاز په ری خه سته ی ویش	قه تره قه تره هوون جیا مه بو لیش
مه یو نه دموران دیده ی پر خومار	مه وارو رووی زهره خه زانسی خه م بار
هه ر خه زان وه لگی زار مه ریزیو	دل دمروش به دین ئه و مه خیزیو
مه ر په رواز مه بو مه ر سینم بو چاك	نه با چوون خه زان غه لتان بو نه خاك
جه ئزرت ریزان بهرگان جه دمروون	ئه و ریزیای خاكهن من غه لگان هوون

... (بیسارانی دیوان)، ل ۴۹)

شعر د هه ر دوو تهومرین ستوونی و ئاسوئیدا چالاكه، ژبلی وینه یان پاژمیی کو د دیرین شعریدا دهینه دیتن، شاعر وینه یه کی ستوونی ژی پیشکیش دکهت. شاعر د هه ر دوو تهوراندا په یوه نډی د ناقبهرا ویریانا بهرگین داران د ومرزئ پاییزی و نیش و نازارین خودیین خو ساز دکهت، ئه و سهرتاپایی شعری دکهته وینه یه کی گشتی نئی و ئورگانیک کو رهنگه نمونه یا وی د شعرا کلاسیکیا روزه لاتا ئیسلامی ژی کیم بیت.

- (١) فرانسوا مورو، البلاغة مدخل لدراسة الصور البيانية، ترجمة: محمد الولي وعائشة جريز، إفريقيا الشرق، الدار البيضاء، ٢٠٠٣، ص ١٥.
- (٢) بشرى موسى صالح، الصورة الشعرية في النقد العربي الحديث، المركز الثقافي العربي، بيروت، ١٩٩٤، ص ١.
- (٣) صلاح حفني، في الصورة الشعرية دراسة تطبيقية على شعر الحبس في تراث المشرق العربي، مكتبة دار العلوم، الفيوم، ٢٠٠٦، ص ١٩-٢٠.
- (٤) شرف الدين ماجدولين، الصورة والنوع والمتخيل الثقافي قراءة في نموذجين نقديين، مجلة نزوى، العدد ١٠، اكتوبر، ٢٠٠٣، ص ١٠٣.
- (٥) عبدالله خلف عباس، دراسات جمالية نصية في الشعر السعودي الجديد - ممارسة في النقد التطبيقي، ٢٠٠٥، <http://skoubia.blogspot.com>
- (٦) ...، حول مفهوم الصورة، www.fayoum.edu.eg/thesesdatabase.
- (٧) تيزفيتان تودوروف، الادب و الدلالة، ترجمة: محمد نديم خشفة، مركز انماء الحضاري، حلب، ١٩٩٦، ص ٩٦.
- (٨) سي دي لويس، الصورة الشعرية، ترجمة: أحمد نصيف الجنابي وآخرون، دار الرشيد، بغداد، ١٩٨٢، ص ٢١.
- (٩) بشرى موسى صالح. الصورة الشعرية في النقد العربي الحديث، ...، ص ٣.
- (١٠) سيسل دي لويس. الصورة الشعرية، ...، ص ٢٠.
- (١١) وحيد صبحي كبابة، الصورة الفنية في الشعر الطائنين بين الانفعال و الحس، منشورات اتحاد كتاب العرب، دمشق، ١٩٩٩، ص ٧.
- (١٢) هاويزين سليوه عيسى، بنياتى وبنه هونهرى له شيعرى شيركو بيكهس دا، دمزكاي سهردهم، سليمانى، ٢٠٠٩، ص ٣٩- ٧٧.
- (١٣) ناسؤ عومهر مستهفا، بهها ئيستاتيكويه كانى شيعر لاي بيره مييرد و شيخ نورى شيخ سالح وگوران، دزكاي موكرىانى، چاپخانا خانى، دهوك، ٢٠٠٩، ص ١٣٧.
- (١٤) ناسؤ عومهر مستهفا، بهها ئيستاتيكويه كانى شيعر لاي بيره مييرد و شيخ نورى شيخ سالح وگوران، ...، ص ١٣٧.

- (١٥) وحيد صبحي كباية، الصورة الفنية في الشعر الطائنين بين الانفعال و
الحسن، ...، ص٧.
- (١٦) ارشيبالد مكلش، الشعر و التجربة، ترجمة: سلمى الخضراء الجيوشي، دار
اليقظة العربية، بيروت، ١٩٦٣، ص٥٤.
- (١٧) محمد غنيمي هلال، النقد الادبي الحديث،...، ص٤٤٢.
- (١٨) ههمان ژيدهر، ل٤١٧.
- (١٩) وحيد صبحي كباية، الصورة الفنية في الشعر الطائنين بين الانفعال و
الحسن، ...، ص٨.
- (٢٠) ههمان ژيدهر، ص٩.
- (٢١) ههمان ژيدهر، ص١١.
- (٢٢) سيسل دي لوييس، الصورة الشعرية،...، ص٧٦.
- (٢٣) عبدالستار ابراهيم، افاق جديدة في دراسة الابداع،...، ص٢٣-٢٤.
- (٢٤) محمد رضا شفيعى كدكنى، صور خيال در شعر فارسى،...، ص٤٨.
- (٢٥) ههمان ژيدهر، ص٢٥٣.
- (٢٦) عوضى الوكيل، الشعر بين الجمود و التطور،...، ص٩٥.
- (٢٧) طاهر احمد مكي، الشعر العربي المعاصر روائعه و مدخل لقراءته، دار
المعارف، لبنان، ١٩٨٠، ٨٥-٨٦.
- (٢٨) سهردار نه حمده حسنه كهردى، بنياتى هونهرى له شيعرى كورديدا (١٩٧٠-
١٩٩١)، دهزگای سهردهم، سليمانى، ٢٠٠٤، ص٢٧٣.
- (٢٩) سعيد رهيمما، مقايسة حركت و ايستايى در صور خيال، تارنماى تبيان، ٢٨
اسفند، ١٣٨٧، ص٤٧.
- (٣٠) رحمان خليفة بشار، الربيع و دوره في الادب العباسى،
<http://www.diwanalarab.com/spip.php?article>
- (٣١) <http://www.diwanalarab.com/spip.php?articl>
الوصف الطبيعية في الثقافة العربية.
- (٣٢) محمد رضا شفيعى كدكنى، صور خيال در شعر فارسى،...، ص٤٧.
- (٣٣) ههمان ژيدهر، ص٤٠٥.
- (٣٤) سيد محمدرضا ابن الرسول، تأثير فرهنگ عربى در غزل فارسى، ...، ص٤٥.

- (۳۰) سیروس شمیسا، کلیات سبک شناسی،...، ص ۶۵.
- (*) بؤ نموونه: (تنور لاله چنان برفروخت باد بهار که غونچه غرق عرق گشت و گل به جوش آمد) (حافظ شیرازی)
- (شبنم نکرد داغ دل لاله را علاج نتوان به گریه شست خط سرنوشت را)
(صائب تبریزی)
- (۳۱) آکبلوتی قندوز، مصادر الصورة الشعرية عند شعراء المدينة في عصر الجاهلي، مجلة ابولیس، جامعة محمد شريف مساعديّة، سوق اهراس، الجز۲، عدد۱، ۲۰۰۸، ص ۲۱۷.
- (۳۲) احمد بن عمر بن علی نظامی سمرقندی، ضهار مقالة،...، ص ۱۸.
- (۳۸) ههمان ژیدمر، ص ۲۹۹.
- (۳۹) زهرا پارساپور. بررسی ارتباط انسان با طبیعت در شعر، مجلة ادب فارسی، دوره ۲، شماره ۱، بهار - تابستان ۱۳۹۱، شماره ثباتی ۹، ص ۷.
- (۴۰) محمد رضا شفیعی کدکنی، صور خیال در شعر فارسی،...، ص ۷۹.
- (۴۱) ههمان ژیدمر، ص ۴۶.
- (۴۲) عبدالستار احمد فراج، ندیم الخلفاء، الطبعة الثانية، دار المعارف، قاهرة، بدون سنة، ص ۸.
- (۴۳) ههمان ژیدمر، ص ۱۸ - ۱۹.
- (۴۴) میلاد جعفریور. مبهمات عناصر اشرافی در اشعار منوچهری دامغانی، پژوهشنامه فرهنگ و ادب، شماره سیزدهم، سال هشتم، بهار و تابستان ۱۳۹۳، ص ۱۴۵ - ۱۴۶.
- (۴۵) نادر وزین پور. مدح داغ ننگ بر سیمای ادب فارسی،...، ص ۵۰ - ۵۱.
- (۴۶) حسین رزمجو. نقد و نظری بر شعر گذشته فارسی از دیدگاه اخلاق اسلامی، انتشارات دانشگاه فردوسی، جلد دوم، مشهد، ۱۹۹۳، ص ۲۹.
- (۴۷) لجنه من الادباء، الوصف، الطبعة الثالثة، دار المعارف، قاهره، بدون سنه، ص ۸۵.
- (۴۸) حسین رزمجو. نقد و نظری بر شعر گذشته فارسی از دیدگاه اخلاق اسلامی،...، ص ۶۷.
- (۴۹) ههمان ژیدمر، ص ۷۲.

- (۵۰) سیروس شمیسا، شاهدبازی در ادبیات فارسی، انتشارات فردوس، تهران، ۱۳۸۱، ص ۱۵.
- (۵۱) محمود حیدری. بررسی تطبیقی صبغة اشرافی شعر عنصری و ابن معنز، نشریه ادبیات تطبیقی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان، سال ۸، شماره ۱۵، پاییز و زمستان ۱۳۹۵، ص ۹۲- ۱۱۰.
- (۵۲) محمد رضا شفیعی کدکنی، صور خیال در شعر فارسی، ...، ص ۳۰۰- ۳۰۱.
- (۵۳) <https://fa.wikipedia.org> ویکیپدیا، ۲۰۱۷، همجنسگرایی،
- (۵۴) سیروس شمیسا، شاهدبازی در ادبیات فارسی، ...، ص ۱۴- ۱۵.
- (*) گه‌له‌کَ قه‌کۆله‌رین عه‌ره‌ب سه‌ره‌لدانا قی دیارده‌یی د شعرا کلاسیکیا عه‌ره‌بیدا دده‌نه بال کاریگه‌ریا فارسان، نه‌قه ل وی دهمی کو قه‌کۆله‌رین فارس ژی سه‌ره‌لدان و گه‌شه‌کونا وی دده‌نه بال ته‌قلیه‌ه‌قبوونا فارسان لگه‌ل تورکان، یانکو ب دم‌پرینه‌کا هه‌ر ئیک هه‌ولده‌ت به‌لاقبوونا قی دیارده‌یی بده‌ته بال نه‌ته‌وه‌یه‌کی دی.
- (۵۵) سیروس شمیسا، شاهدبازی در ادبیات فارسی، ...، ص ۳۰.
- (۵۶) عزالدین اسماعیل. فی الادب العباسی، بیروت، ۱۹۷۵، ص ۱۹۲.
- (۵۷) حسین رزمجو. نقد و نظری بر شعر گذشته فارسی از دیدگاه اخلاق اسلامی، ...، ص ۱۴۷.
- (۵۸) هه‌مان ژیدەر، ص ۱۴۷- ۱۴۸.
- (۵۹) سیروس شمیسا، شاهدبازی در ادبیات فارسی، ...، ص ۳۷- ۳۸.
- (۶۰) هه‌مان ژیدەر، ص ۳۹.
- (۶۱) محمد رضا شفیعی کدکنی، صور خیال در شعر فارسی، ...، ۱۳۸۳، ص ۳۰۶.
- (۶۲) سیروس شمیسا، شاهدبازی در ادبیات فارسی، ...، ص ۷۱.
- (۶۳) محمد رضا شفیعی کدکنی، صور خیال در شعر فارسی، ...، ص ۹۰- ۹۱.
- (۶۴) هه‌مان ژیدەر، ر، ص ۷۹.
- (۶۵) نادر وزین پور. مدح داغ ننگ بر سیمای ادب فارسی، ...، ص ۸۳.
- (۶۶) ئیبراهیم نه‌حمه‌د شوان، قادر له روانگه‌ی شیعه‌کانی مسته‌فا به‌گی کوردییه‌وه، گو‌قاری کاروان، ژماره: ۱۹۹۹: ۱۳۶، ل ۱۳۶.
- (۶۷) سیروس شمیسا، شاهدبازی در ادبیات فارسی، ...، ص ۱۴.

- (*)
 (سیروس شمیسا) دبئییت کو مهبهست ژ (سهبزه) یان (خهتی سهبزه) رهین
 کورین سنلهیه لی چیدبیت هندهک جاران ژی مهبهست پی سمبیل یان ریه و
 سمبیل پیکشه بن
 ههمان ژیده، ص ۵۱. (۶۸)
- حمد النیل محمد الحسن ابراهیم، أثر الحرب فی تشکیل الصورة الأدبية،^(۱) مجلة
 جامعة أم القرى لعلوم الشريعة واللغة العربية وآدابها، جزء ۱۹، عدد ۳۱، رمضان
 ۱۴۲۵هـ، ص ۶۳۱. (۶۹)
- ههمان ژیده، ص ۶۳۲. (۷۰)
- ههمان ژیده، ص ۶۳۸. (۷۱)
- ههمان ژیده، ص ۶۴۴. (۷۲)
- ههمان ژیده، ص ۶۴۶ - ۶۴۸. (۷۳)
- شلی نعمان شعر عجم یا ادبیات منظوم ایران، ...، ص ۱۲۹ - ۱۳۱. (۷۴)
- محمد رضا شفیعی کدکنی، صور خیال در شعر فارسی، ...، ص ۱۳۸۳ ص ۳۰۴. (۷۵)
- ههمان ژیده، ص ۳۰۶. (۷۶)
- *
 پلهیهکا سهربازی بوویه ل سهردهمی غهزنهویان د پلهیین سهربازیین فی سهردهمی
 دا، پلا سهرهنگی پشتی پلا سالاری دهیت، واته سهرهنگ پینمایین سالاری
 جیبهجی دکمت. ژمارا چه کدارین بن دهستلانا سهرهنگی د ناقهرا سهده ههتا
 پینج سهده کهسان بوویه بو زانیاریین زیدهتر بنیره (حسن زاده، اسماعیل. ساختار
 و عملکرد سپاه غزنویان، پژوهشنامه علوم انسانی، دانشگاه الزهراء، شماره ۵۲،
 ۱۳۵۸هـ.ش، ص ۱۲۳. (۷۷)
- سیروس شمیسا، شاهدبازی در ادبیات فارسی، ...، ص ۴۴. (۷۸)
- محمد رضا شفیعی کدکنی، صور خیال در شعر فارسی، ...، ص ۳۱۳. (۷۹)
- میرجلیل اکرمی. کارکردهای بلاغی عناصر دیوانی در غزل فارسی از قرن
 ششم تا هشتم با تکیه بر غزلیات شاعران برجسته، نشریه زبان و ادب فارسی،
 دانشکده ادبیات، دانشگاه تبریز، سال ۶۹، شماره: ۲۳۳، بهار و تابستان ۹۵، ص ۵.
- دیاره لگه ل بورینا دهمی ئیدی گهلهک جاران پهیفا تورک ب ناوایهکی مهجازی
 بو مهعشوقان هاتییه بکارئینان *

- (*) هەر ئەف شعره د دیوانا (مهستوره) ییدا ژى ههیه، بنیره: (مهستوره (دیوان)، لیکۆلینهوه: محهمهد عهلى قههمداغى، دهمزگای ئاراس، ههولیر، ۲۰۱۱، ل ۲۷) .
- (۸۰) سیروس شمیس، شاهدبازی در ادبیات فارسی، ...، ص ۴۰ - ۴۴ .
- (۸۱) عصام القصیجی، اصول النقد العربی القدییم، ...، ص ۱۳۳
- (۸۲) نبیل رشاد نوفل. العلاقات التصویریة بین الشعر العربی و فن الاسلامی، ...، ص ۷۲-۷۳ .
- (۸۳) عصام القصیجی، اصول النقد العربی القدییم، ...، ص ۱۶۰ .
- (۸۴) هه مان ژیدم، ص ۱۶۲ .
- (۸۵) محمد عید. قضايا معاصرة في الدراسات اللغویة و الادبیة، ...، ص ۱۲۴-۱۲۵ .
- (۸۶) احمد قریانی. نقد ادبی یا اعدام ادبی، ...، ص ۸-۹ .
- (۸۷) سیروس شمیس، در معرفت شعر (کزیده المعجم فی معاییر اشعار العجم)، ...، ص ۱۸۸ .
- بۆ نموونه: (ای صنم ماهرووی، خیزبه باغ اندر آی
- (*) زانکه شد از رنگ و بوی باغ بسان صنم) ... (منوجهی دامغانی)
- بۆ نموونه: (عروس باغ را مشاطه باغ صبا
- (**) هر نفس می افکند در سنبل مشکین شکن) ... (خواجوی کرمانی)
- (*) بۆنموونه: (سحر العیون النجل مستهلک
- لُبَى وتورید الخدود الملاح) ... (البحتری)
- (عراقی ازدل و جان آن زمان امید برید
- که چشم جادوی تو چین در ابروان انداخت) ... (عراقی)
- (۸۸) ستاری پیرداود. خویندنهوهی میتافۆر، دهمزگای موکریان، ههولیر، ۲۰۱۰، ل ۶۶ .
- (۸۹) محمود عباسی. بررسی انواع استعاره در غزلیات حافظ شیرازی بر مبنای زیاتشناسی شناختی، مجله علوم ادبی، سال ۶، شماره ۸، زمستان ۱۹۹۵، ص ۱۶۴-۱۶۶ .
- (۹۰) وحید صبحی کبابه، الصورة الفنية في الشعر الطائیین بین الانفعال و الحسن، ...، ص ۸ .
- (۹۱) سیسل دی لویس. الصورة الشعرية، ...، ص ۲۷ .

- (۹۲) حسین آقا حسینی و عباس نیکبخت. جایگاه استعاره در غزل سبک عراقی، نشریه ادب و زبان دانشگاه شهید باهنر کرمان، شماره ۳۰، زمستان ۱۳۹۰، ص ۲۶.
- (۹۳) محمد رضا شفیعی کدکنی، صور خیال در شعر فارسی، ...، ص ۲۶۶.
- (۹۴) ههمان ژیدمن، ص ۱۱۹.
- (۹۵) ادونیس، الشعرية العربية، ...، ص ۷۶.
- (۹۶) عبدالفتاح محمد احمد شیوه‌های اسطوره‌های در تفسیر شعر جاهلی، ترجمه: نجمه رجایی، مشهد، ۱۳۷۸ ه.ش، ص ۱۴۹.
- (۹۷) عصام القصبجی، اصول النقد العربي القديم، ...، ص ۱۶۹-۱۷۰.
- (۹۸) نبیل رشاد نوفل، العلاقات التصويرية بين الشعر العربي و فن الاسلامي، ...، ص ۸۴.
- (۹۹) داود سلوم، مقالات في تاريخ النقد العربي، ...، ص ۲۲۳.
- (۱۰۰) سیروس شمیسا، بیان و معانی، انتشارات فردوس، چاپ هشتم، تهران، ۱۳۸۳، ص ۶۶-۶۷.
- (۱۰۱) جمیل حمداوی، انواع الصورة، <http://www.almothaqaf.com/qadaya.html>.
- (۱۰۲) سیروس شمیسا، بیان و معانی، ...، ص ۶۶.
- * بؤ نموونه: (خشت زیر سر و بر تارك هفت اختر پای دست قدرت نگر و منصب صاحب جاهی)... (حافظ شیرازی)
- (**) بؤ نموونه: (به زبان صراحی و لب جام هاتف صبح را جواب دهید)... (خاقانی شروانی)
- (***) بؤ نموونه: (زمین مرده و ابر گریان بر او صبا کرده باردگر جان در او)... (سعدی شیرازی)
- (*) بؤ نموونه: (چو گل در مهد آمد بلبل مست به پیش مهد گل نعره‌زان شد)... (عگار نیشابوری)
- (۱۰۳) علی شلشل، في العالم الشعر، دار المعارف، قاهره، بدون سنه، ص ۱۲۳.
- (۱۰۴) ارشيبالد مكليش، الشعر والتجربة، ...، ص ۶۷-۶۸.
- (۱۰۵) ههمان ژیدمن، ص ۸۸-۹۱.
- (۱۰۶) محمد رضا شفیعی کدکنی، صور خیال در شعر فارسی، ...، ص ۱۶.
- (۱۰۷) تیزفتیان تودوروف. الادب و الدلاله، ...، ص ۱۱۴.

- (۱۰۸) محمد غنيمي هلال، النقد الادبي الحديث،...، ص ۴۵۷.
- (۱۰۹) شير رحيمه الوصف و انجاز الفعل الادبي، مجلة كلية الاداب العلوم الانسانية و الاجتماعية، جامعة محمد خيضر - سكرة، العدد السادس، جانفي ۲۰۱۰، ص ۱۸۸.
- (۱۱۰) هند حسين طه، النظرية النقدية عند العرب، دار الرشيد،...، ص ۱۶۸.
- (۱۱۱) وهيب طنوس، نظام التصوير الفني في الادب العربي،...، ص ۶۸.
- (۱۱۲) محمد رضا شفيعى كدكنى، صور خيال در شعر فارسي،...، ص ۱۹۷.
- (۱۱۳) ههمان ژيڊمن، ص ۱۹۳.
- (۱۱۴) شبلى نعمان شعر عجم يا ادبيات منظوم ايران،...، ص ۱۳.
- (۱۱۵) محمد رضا شفيعى كدكنى، صور خيال در شعر فارسي،...، ص ۱۹۰.
- (۱۱۶) ههمان ژيڊمن، ص ۱۹۱.
- (۱۱۷) ههمان ژيڊمن، ص ۱۹۵.
- (۱۱۸) علاءالدين سجادي، ميژووي ئهدهبي كوردي، ...، ص ۴۶۰.
- (۱۱۹) تزوتان تودوروف (گردآوري و ترجمه). نظرية ادبيات: متن های از فرماليست های روس، ترجمه: عاطفه طاهای، انتشارات اختران، تهران، ۱۳۸۵، ص ۴۵-۴۶.
- (۱۲۰) محمد رضا شفيعى كدكنى، صور خيال در شعر فارسي،...، ص ۲۴-۲۵.
- (۱۲۱) ههمان ژيڊمن، ص ۲۱.
- (۱۲۲) ههمان ژيڊمن، ص ۲۱.
- (۱۲۳) شوقي ضيف. البلاغة تطور و تاريخ،...، ص ۲۷۲.
- (۱۲۴) عبدالقادر القط. في الشعر الاسلامي و الاموي،...، ص ۲۵۷.
- (۱۲۵) محمد رضا شفيعى كدكنى، صور خيال در شعر فارسي،...، ص ۱۸۹-۱۹۰.
- (۱۲۶) رجاء عيد، المذهب البديعي في الشعر و النقد،...، ص ۱۱.
- (۱۲۷) محمد رضا شفيعى كدكنى، صور خيال در شعر فارسي،...، ص ۸۸.
- (۱۲۸) ههمان ژيڊمن، ص ۸۹.
- (۱۲۹) تيزفيتان تودوروف، الادب و الدلالة،...، ص ۹۸-۹۹.
- (۱۳۰) ههمان ژيڊمن، ص ۱۱۴.
- (۱۳۱) ارشيبالد مكليش، الشعر و التجربة،...، ص ۹۶.
- (۱۳۲) محمد رضا شفيعى كدكنى، صور خيال در شعر فارسي،...، ص ۲۱۲.

- (۱۳۳) هه‌مان ژیدەر، ص ۳۲۹.
- (۱۳۴) هه‌مان ژیدەر، ص ۲۱۰.
- (۱۳۵) هه‌مان ژیدەر، ص ۲۱۵.
- (۱۳۶) حسین آقا حسینی و عباس نیکبخت. جایگاه استعاره در غزل سبک عراقی، ...، ص ۱۳.
- (۱۳۷) جلال خالقی مطلق: زیبایی کمال مطلوب در زن در فرهنگ ایران، مجموعه گذشته و آینده ادب فارسی، گنجینه ۲۳، ۵۱۳۹۱، ش، ص ۱۰۸.
- (۱۳۸) هه‌مان ژیدەر، ص ۱۱۰.
- (۱۳۹) ستاری پیرداد. خویندنه‌وهی میتافۆر، ...، ل ۶۵.
- (*) بۆ نموونه: (دهان پرشکرت را مثل به نقطه زنند که روی چون قمرت شمس‌ایست پرکاری)... (سعدی شیرازی) بۆ نموونه: (چون شبنم اوفتاده بدم پیش آفتاب مه‌رم به جان رسید و به عیوق بر شدم).... (سعدی شیرازی)
- (**) محمد صائل حمدان، قضایا النقد الحديث، دار الامل، اربید، ۱۹۹۱، ص ۴۳-۵۰.
- (۱۴۰) خلیل الموسی، وحدة القصيدة بین ارسطو و نقاد العرب القدماء، ...، ص ۲۱.
- (۱۴۱) محمد احمد الغرب، عن اللغة و الادب و النقد، ...، ص ۳۷۶.
- (۱۴۲) هه‌مان ژیدەر، ...، ص ۳۷۵.
- (۱۴۳) عصام القصبجي، اصول النقد العربي القديم، ...، ص ۲۲۸.
- (۱۴۴) محمد غنيمي هلال، النقد الادبي الحديث، ...، ص ۴۴۶-۴۴۷.
- (۱۴۵) محمد زكي العشماوي، دراسات في النقد الادبي المعاصر، ...، ص ۱۰۶.
- (۱۴۶) محمد غنيمي هلال، النقد الادبي الحديث، ...، ص ۲۹۵-۲۹۶.
- (۱۴۷) يحيى خان، الوحدة العضوية في القصيدة العربية قديما و حديثا، مجلة العلوم الدينية و الاسلامية، المجلد الاوئى، العدد ۲، ۲۰۱۶، ص ۱۹.
- (۱۴۸) عبدالحكيم راضي، دراسات في النقد العربي، ...، ص ۱۱۹.
- (۱۴۹) شوقي ضيف، في النقد الادبي، الطبعة الاوئى، دار المعارف، قاهر، ۱۹۶۶، ص ۱۵۵.

- (١٥١) مرتضى محسنى و مهدى صراحتى جويبارى. محور عمودى خيال در قصائد ناصر خسرو، مجله علمى پژوهشى جستارهاى ادبى، شماره ١٨٤، ١٣٩٣ ه.ش، ص ١٢٨.
- (١٥٢) محمد رضا شفيعى كدكنى، صور خيال در شعر فارسى، ...، ص ١٦٩.
- (١٥٣) ههمان ژيڊمن، ص ١٢٦.
- (١٥٤) ههمان ژيڊمن، ص ١٨٤ - ١٨٥.
- (١٥٥) ههمان ژيڊمن، ص ١٢٧.
- (١٥٦) ههمان ژيڊمن، ص ١٧٠.
- (١٥٧) منصور رستگار فرساىى. انواع شعر فارسى، ...، ص ٤٧٣.
- (١٥٨) هياء عباس علوى ككشكول، شعرُ أبى طالب . دراسة أدبية، مكتبة الروضة الحيدرية، نجف، ٢٠٠٨،
- http://www.haydarya.com/nashatat/abo_talib/main.htm.
- (١٥٩) رشيد يحيواى، الشعرية العربية الانواع و الاغراض، ...، ص ٥٦
- (١٦٠) داود امحمد، الغرض الشعري المصطلح والمفهوم عند القدماء والمحدثين، مجلة دراسات، جامعة بشار، جزائر، العدد ٥، ص ٥٩.
- (١٦١) ههمان ژيڊمن، ص ٦٣.
- (١٦٢) رشيد يحيواى، الشعرية العربية الانواع و الاغراض، ...، ص ٥٦-٥٧.
- (١٦٣) <http://www.diwanalarab.com/spip.php>، رحمان خليفة بشار، وصف الطبيعة في الثقافة العربية
- (١٦٤) ايليل الحاوي، فن الشعر الخمري و تطوره في الادب العربي، دار الشرق، بيروت، ١٩٦٠، ص ٢٩-٣٠.
- (١٦٥) محمد الفاسى و آخرون، العصر العباسى الثانى، دار النشر مكتبة الرشاد، دار البيضاء المغرب، ١٩٩٨، ص ٢٠.
- (١٦٦) رجاء عيد، المذهب البديعى في الشعر و النقد، ...، ص ٢٦١.
- (١٦٧) رشيد يحيواى، الشعرية العربية الانواع و الاغراض، ...، ص ٥٩.
- (١٦٨) ههمان ژيڊمن، ص ٥٩ - ٦٠.
- (١٦٩) رجاء عيد، المذهب البديعى في الشعر و النقد، ...، ص ٣٤٤-٣٤٥.
- (١٧٠) داود سلوم، مقالات في تاريخ النقد العربى، ...، ص ٩٠.

- (١٧١) رشيد يحياوي، الشعرية العربية الانواع و الاغراض،...، ص٥٩.
- (١٧٢) سندس محسن حميدي، اتجاهات الاغراض الشعرية نحو المديح (شعر دعبل الخزاعي أنموذجا)، مجلة كلية علوم الاسلامية، جامعة بغداد، العدد ٤٣، الجزء الاول ايلول، ٢٠١٥، ص٣٩٨.
- (١٧٣) علي ابراهيم أبو زيد، صورة المرأة في الشعر العباسي، دار المعارف، القاهرة، ١٩٨٣، ص٥.
- (١٧٤) محي الدين ابو شقرا.مدخل الى سوسيولوجيا الادب العربي،...، ص٨٩.
- (١٧٥) ههمان ژيڊمن، ص٩٣.
- (١٧٦) ههمان ژيڊمن، ص٩٤.
- (١٧٧) ههمان ژيڊمن، ص١٣٢.
- (١٧٨) ههمانه ژيڊمن، ص١٣٢.
- (١٧٩) ههمان ژيڊمن، ص٩٢.
- (١٨٠) سندس محسن حميدي.اتجاهات الاغراض الشعرية نحو المديح (شعر دعبل الخزاعي أنموذجا)،...، ص٣٩٩.
- (١٨١) محي الدين ابو شقرا.مدخل الى سوسيولوجيا الادب العربي،...، ص٩٠.
- (١٨٢) ههمان ژيڊمن، ص٩٢.
- (١٨٣) ههمان ژيڊمن، ص٩٠.
- (١٨٤) سندس محسن حميدي.اتجاهات الاغراض الشعرية نحو المديح (شعر دعبل الخزاعي أنموذجا)،...، ص٤٠٠.
- (١٨٥) عبدالستار احمد فراج، نديم الخلفاء،...، ص٣٠.
- (١٨٦) زهرا سعادتيانيا و ديگران، تغزل عربي متن پنهان تغزل فارسي،...، ص٦.
- (١٨٧) اسماء خوالدية، الرمز الصوفي بين الاغراب بداهة و اغراب قصدا، منشورات ضفاف، بيروت، ٢٠١٤، ص٥٩.
- (١٨٨) ههمان ژيڊمن، ص٦٠.
- (١٨٩) سيدمحمدرضا ابن الرسول. تأثير فرهنگ عربي در غزل فارسي،...، ص٤٠-٤١.
- (١٩٠) ته حسين ئيبراهيم دؤسكى، مهلا عمبدللاهى هيزانى و شاعرين مالباتا وى، دمزگهه سپيريز، چاپخانهيا خانى، دهوك، ٢٠١١، ل٦٤-٦٥.

- (١٩١) هناء عباس علوى كشكول. شعرُ أبي طالب. دراسة أدبية، ...
- (١٩٢) منصور رستگار فرساىى. انواع شعر فارسى، ...، ص٤٧٥.
- (١٩٣) عصام القصبجى، اصول النقد العربى القديم، ...، ص٢١٦-٢١٧.
- (١٩٤) داود سلوم، مقالات في تاريخ النقد العربى، ...، ص٢٣٩.
- (١٩٥) وهيب طنوس، نظام التصوير الفنى في الادب العربى، ...، ص٢٠.
- (١٩٦) محمد جعفر محجوب، سبك خراسانى در شعر فارسى، ...، ص١٤٦- ١٤٨.
- (١٩٧) محمد رضا شفيعى كدكنى، صور خيال در شعر فارسى، ...، ص١٨٢- ١٨٣.
- (١٩٨) ههمان ژيَدهن، ص١٨٣.
- (١٩٩) اسعاد عبدالهادى قنديل، فنون الشعر الفارسى، ...، ص٧٩.
- (٢٠٠) ههمان ژيَدهن، ص٧٨.
- (٢٠١) شبلى نعمان. شعر عجم يا ادبيات منظوم ايران، ...، ص١٥٢.
- (٢٠٢) محمد صائل حمدان، قضايا النقد الحديث، ...، ص٣٢.
- (٢٠٣) محمد احمد الغرب، عن اللغة و الادب و النقد، ...، ص٣٨٤.
- (٢٠٤) خليل الموسيقى، وحدة القصيدة بين ارسطو و نقاد العرب القدماء، ...، ص٦٢-٦٣.
- (٢٠٥) ههمان ژيَدهن، ص٦٥.
- (٢٠٦) حياة جاسم. وحدة القصيدة في شعر العربى حتى نهاية العصر العباسى، دار الحرية، بغداد، ١٩٧٢، ص٦٢.
- (٢٠٧) ههمان ژيَدهن، ص٨٦.
- (٢٠٨) خليل الموسيقى، وحدة القصيدة بين ارسطو و نقاد العرب القدماء، ...، ص٦٠-٦١.
- (٢٠٩) حياة جاسم. وحدة القصيدة في شعر العربى حتى نهاية العصر العباسى، ...، ص٦٠.
- (٢١٠) ههمان ژيَدهن، ص٧٥.
- (٢١١) محمد غنيمي هلال، النقد الادبى الحديث، ...، ص٤٤٧.
- (٢١٢) حياة جاسم. وحدة القصيدة في شعر العربى حتى نهاية العصر العباسى، ...، ص٦٣.

ئەنجام

۱. ریرهوهکی لاساییکرنی د شعرا کلاسیکیا رۆژه لاتا ئیسلامیدا ههیه، ماکا وی قهسیدهیا عهرهبی و قهسیدهیا سهبکی خوراسانیی شعرا فارسیه، لهوما ئەم دشین فی ریرهوی ب ریرهوی لاساییکرن ئەدگارین قهسیدهیی یان لاساییکرن شعریه تا قهسیدهیی بدهینه نیاسین.
۲. شاعرین رۆژه لاتا ئیسلامی لسه ر بنه مایی لاساییکرن نمونهیین بهری، رهخه گر و قه کۆله رین جیهانا ئیسلامی ژی پیخه مه تی پاراستنا رهسه نایه تیا زمانی عهرهبی و په یوه ستبوونا قهسیدهیا جاهلی ب زانستین نایینه؛ به شداریکرنه د چه سپاندن و بهرده و امیدان ب لاساییکرن شعری ل رۆژه لاتا ئیسلامی.
۳. شعرا کلاسیکیا فارسی لسه ر بناغهی لاساییکرن نمونهیا قهسیدهیا عهرهبی سه رهلدایه، لهوما سه رمرای هندی کو دگه ل بورینا ده می گه لهک داهینان ژی د قی شعریدا هاتینه کرن لی ئەف شعره پرانیا جاران هه لگرا ژماره کا زۆر ژ تاییه ته ندیانه کو به ره می لاساییکرن شعرا عهرهبینه.
۴. د شعرا کلاسیکیا رۆژه لاتا ئیسلامیدا هنده ک فاکته ران ده لیقه ره خساندی به بو لادان ژ ریرهوی لاساییکرن شعرا رۆژه لاتا ئیسلامی، ئەف فاکته ره ژی بریتینه ژ هه بوونا قالبین شعریین جیاواز ژ قهسیده و غه زه لی، سه رهلدان و گه شه کرنا به ره مه مین داستانی و رۆلی سۆفیگه ری، لی ئەف فاکته ره ژی نه شیاینه کاریگه ریه کا ریشه یی بیخه د ریرهوی لاساییکرن شعریدا وی به ره ف ئاراسته یه کا نوی به نه.
۵. کلاسیزما کوردی ژی به شه که ژ ریرهوی لاساییکرن شعریا رۆژه لاتا ئیسلامی لی ریزهیا داخباربوون و کاریگه ری ژ دیالیکته کی بو دیالیکته کا

دی جیاوازه، ل قیزی شعرا کلاسیکیا دیالیکتا لوری و گۆرانی وهکو دیالیکتا کرمانجییا سهری و خواری نهکهفتینه داڤا قی لاساییکرنی.

6. شعرا کلاسیکیا کوردی پتر لاساییا شعرا کلاسیکیا فارسی و ب تاییهت شعرا سهبکی عهراقی دکهت، لی دگهل هندی زی پهیوهستبوونا وی ب ریرهوی لاساییکرنی دبیته نهگهر کو ب شیوهکی گشتی نهدگارین لاساییکریین شعرا رۆژهلاتا ئیسلامی تیدا بهینه دیتن، نهو نهدگارین کو ژ قهسیدهیا جاهلییا عهرهبی دست پی دکهن و بهرهڤ شعرا عهرهبییا سهردهمی نهمهوی و عهباسیان د نهدهبی عهرهبی و سهبکی خوراسانی و عهراقی و سهبکی دی د شعرا فارسیدا دچن.

7. دیاره کو شاعر و قهکۆلهریین جیهانا ئیسلامی ههر ژ دهستیکی ههولداینه ب ریکا هندهک ئامۆژگاری و پیشهران نهدگارین نموونهیا قهسیدهیی بسهر شاعران بسهپینن، ژ لایهکیقه شاعر هاندایه بۆ ژبهکرنا شعرین بهری و ژ لایهکی دیشه دم وهکو پیشهرهک بۆ ههئسهنگاندنا شاعران بکارئینایینه و ههر جۆره نویکرنهک رهتکرینه. ژ ههمیان گرنکتر ئازراندنا بابهتی دزییا نهدهبییه د بهرژوهوندییا شاعرین کهڤندایه.

8. دهروزمیین ستوونا شعری و پیشهرین (تهبع و تهکهئوف) و (لهفز و واتا) و (راست و درمو) زیدهتر بۆ پاراستن و بهردموامیدان ب تاییهتمهندیین قهسیدهیا عهرهبی هاتینه باسکرن لهوما پشتبهستن ب ڤان پیشهران د خزمهتا لاساییکرنا شعرا قوناغین بهریدایه.

9. ژندهری سهرهکیی داهینانا وینهیین شعری د شعرا کلاسیکیا کوردییا سهر ب ریرهوی لاساییکرنا شعرا رۆژهلاتا ئیسلامی، وینهیین شاعرین بهرینه، لهوما دووبارهکرنا ڤان وینهیان، یان ههولدان بۆ سهر ژنوی دارشتنا وان ب ئاویین جیاواز، ئیکه ژ تاییهتمهندیین وینهی شعرا کلاسیکیا کوردی.

10. شاعرین کلاسیکیین کورد پرانیا جاران بۆ ئاڤاکرنا وینهیان وهکو پیدڤی مفای ژ سروشت و واقعی جڤاکی و سیاسی ژینگهها خۆ ومهناگرن. نهو

وینەیین کۆد شعرا کلاسیکیا کوردیدا دهیتەدیتن پتر بەرەهەمی ئەزموون و کارلیکا شاعرین بەری ب تایبەت یین سەرەهەمی قەسیدەیی دگەل سروشت و واقعینە و ب ریکا لاساییکرنی گەهشتینە شعرا کوردی.

۱۱. شیوەیی ئافاکرنا وینەیان و ریژە و چەوانیا بکارئینانا وان د ریموی لاساییکرنا شعرا کلاسیکیا رۆژەلاتا ئیسلامیدا پەیوەستە ب روونبێژیا عەرەبی - ئیسلامی کو ل سەر بناغەیی تایبەتمەندیین قەسیدەیا عەرەبی هاتیبەدانان، ئەف چەندە ل سەر شعرا کلاسیکیا کوردی ژ ی زالە.

۱۲. لاساییکرنا شعرا شاعرین بەری و ملکەچبوون بو روونبێژیا عەرەبی - ئیسلامی بوو ئەگەر کۆد شعرا شاعرین کلاسیکیین کورد دا وینەیین لیکچواندن پتر ژ هەمی وینەیین دی بەینە بکارهینان.

۱۳. زەلاخووزیا قەسیدەیا عەرەبی و فارسیا کەفن و روونبێژیا عەرەبی ئیسلامی هۆکارە کە بو باووونا لیکچواندن و وینەیین ماتریالی، لەوما پرانیا وینەیین لاساییکریین شعرا کلاسیکیا کوردی بریتینە ژ وینەیین ماتریالی.

۱۴. خواستین نوی و داهینەرانە د شعرا کلاسیکیا کوردیدا گەلەک دەگەنن، پرانیا وان ئەو خواستین لاساییکریین شعرا کلاسیکیا رۆژەلاتا ئیسلامینە کۆل قوناغین سەرەتایین شعرا کلاسیکیا رۆژەلاتا ئیسلامیدا لیکچواندن بووینە و گەهشتینە قوناغا سواوەبوونی و بووینە خواستن. زۆرەیی جارن شاعران ئەف بویریە نینە کۆ ب ئاویەکی راستەوخۆ خواستەکی پیشکیش بکەن یان ژ لیکچواندەکا نوی خواستەکا نوی بەرەهەم بینن، ب کورتی خواستنا بکارهاتی د شعرا کلاسیکیا کورد خواستەکا لاساییکریە.

۱۵. وینەیین مەجازین هەک مەرفەگەرایی یان خواستنا فەشارتی ب ئاویەکی سنووردار د شعرا کلاسیکیا رۆژەلاتا ئیسلامیدا دەینەبکارئینان، ئەف چەندە د شعرا کلاسیکیا کوردی ژ دەیتەدیتن.

۱۶. لاساییکرنا پیڤهر و دابه‌شکاریین رموانبیزی و فه‌کۆلینین شعریین عه‌ره‌بی - ئیسلامی دبه‌رژموه‌ندییا وینه‌یین کول ژیر نافی جوانکارییا واتاییدا هاتینه یۆلینکرن نینه، جارنا بوویه ئەگەر کو شاعر گه‌له‌ك په‌نایی بۆ وان نه‌به‌ن و جارنا ژێ بوویه ئەگەر د فه‌کۆلینان دا رۆلی وینه‌یی وان به‌یته فه‌رامۆشکرن.

۱۷. مفا و مرگرتن ژ وه‌سفا راسته‌وخۆ و زمانێ راسته‌قینه بۆ داهینانا وینه‌یان د ریرومی لاساییکرنا شعرا رۆژه‌لاتا ئیسلامیدا رۆژ ب رۆژ به‌ره‌ق لاوازییقه جوویه و بوویه قوربانیی بکارته‌ینانا زیده‌یا وینه‌یین روونبیزی، ئەق دیارده د شعرا کلاسیکیا کوردییا په‌یوه‌ست ب ریرومی لاساییکرنی ب ئاشکرای ده‌یته دیتن.

۱۸. تیگه‌هشتن و به‌ریخودانا شاعر و په‌خنه‌گرین سه‌رده‌می قه‌سیده‌یی بۆ وینه‌یی شعری بوویه ئەگه‌ری سه‌ره‌لدانا دیارده‌یا بکاره‌ینانا وینه‌یین ساوه. دووباره‌کرنا وینه‌یین به‌ری ب ئاوايه‌کی نوی و گرنگیدان ب له‌فزی و ترسا تاوانباربوون ب دزییا شعری؛ شاعری هان دده‌ن بۆ بکاره‌ینانا وینه‌یین كه‌فن، له‌وما د شعرا کلاسیکیا کوردیدا ژێ ژماره‌كا به‌رجا‌ق ژ وینه‌یین ساوه‌ییین شعرا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا ئیسلامی ده‌یته دیتن.

۱۹. قه‌ره‌بالغی یان كه‌له‌كه‌بوونا وینه‌یین روونبیزی ب تاییه‌ت لیكچواندن و خواستین ئاشکرا به‌ره‌می لاساییکرن و پیروویکرن ژ تیگه‌هشتنا شاعر و ره‌خنه‌گرین عه‌ره‌ب و فارسه بۆ شعری. د شعرا کلاسیکیا کوردییا په‌یوه‌ست ب ریرومی لاساییکرنا شعرا رۆژه‌لاتا ئیسلامی ئەق دیارده‌یه پتر ده‌یته دیتن.

۲۰. مه‌به‌ستین شعری به‌شه‌کن ژ ئەدگارین لاساییکریین شعرا کلاسیکیا رۆژه‌لاتا ئیسلامی، په‌یوه‌ستبوونا شعرا کلاسیکیا کوردی ب چوارچۆقی واتایی قان مه‌به‌ستان، بوویه ئەگه‌ر کو د شعرا کلاسیکیا کوردیدا ژێ وینه‌یین گشتین لاساییکری یانکو په‌یوه‌ندییه‌كا ساوه دنه‌ق‌به‌را وینه‌یان د ته‌ومری ستوونیی شعریدا هه‌بیت.

٢١. سیستهمی قهسیده و فرمه‌به‌ستییا باو د ریرهوی لاساییکرنا شعرا رۆژه‌لاتا ئیسلامیدا کاریگه‌ری لسه‌ر شعرا کوردی ژێ هه‌بوویه، بوویه نه‌گه‌ر کو په‌یوه‌ندییا دناقه‌ه‌را وینه‌یان د ته‌وه‌ری ستوونیی شعریدا به‌ره‌ف لاوازییقه بجیت، شعر لسه‌ر چهند پارچه‌یان به‌یته دابه‌شکرنا و وینه‌یین هه‌ر پارچه‌یه‌کی په‌یوه‌ست بن ب چوارچوکه‌کی واتایی جیاوازه‌ه. کاریگه‌رییا قی چهن‌دی ل وی ده‌می پتر خویا دبیت کو دابه‌شکاری و فرمه‌به‌ستی دگه‌هیته ئاستی تاکه‌دی‌ران.

٢٢. په‌یره‌ویکرنا ژ ئیکه‌تییا تاکه‌دی‌ری و گرنگیدان ب ئافاکرنا وینه‌یان د چوارچوکی تاکه‌دی‌ره‌کیدا؛ بوویه نه‌گه‌ر کو د شعرا کلاسیکیا کوردیدا پرانیا جاران وینه‌ ژ سنووری دی‌را شعری دهرنه‌که‌فیت، د نه‌جامدا وینه‌یین تیروته‌سه‌ل کو چهند دی‌ران ب خو‌قه‌دگرن ناهینه‌ دیتن، هه‌ر وه‌سا گه‌له‌ک جاران په‌یوه‌ندییا ئۆرگانیا دناقه‌ه‌را وینه‌یان د ته‌وه‌ری ستوونیی شعریدا به‌ره‌ف لاوازییقه دجیت.

لیستا ژیدهران

■ ب زمانئ كوردئ:

أ- بهرتووك:

۱. ئاسؤ عومهر مستهفا . بهها ئيستاتيكييهكانئ شيعر لاي پيره ميژد و شيخ نوري شيخ صالح وگوران، دزگاي موكرياني، چاپخانا خاني، دهوك، ۲۰۰۹.
۲. ئه نومه قادر محمد، ليريكاي شاعيري كهورهئ كورد مهولهوي، دزگاي سهردهم. سليمانئ، ۲۰۰۷.
۳. ته حسين ئيبراهيم دؤسكي، مه لا عبدالله هيزاني و شاعرين مالباتا وي، دزكههئ سپيريز، چاپخانا خاني، دهوك، ۲۰۱۱.
۴. شهعبان جالي، شيوزي شيعري جزيري، سپيريز، دهوك، ۲۰۰۸.
۵. صديق صفى زاده بؤره كههئ، ميژووي ويژهئ كوردئ، بهرگي يه كهه، ئاراس، ههولير، ۲۰۰۸.
۶. عبدالرزاق بيمار، خوئندههويهكي تازهئ هه ئبهستي كوردئ، دزگاي ئاراس، ههولير، ۲۰۰۶.
۷. علاءالدين سجادي، ميژووي ئهدهبي كوردئ، چاپئ دووهم، بغداد، ۱۹۷۱.
۸. كامل حسن بهصير، ويژهئ كوردئ و رهخه سازئ، دار الجاحف، بغداد، ۱۹۹۰.
۹. كهمال مهعرووف، ئهدهبياتي كلاسيكي نوئخوازي كوردئ، سليمانئ، ۲۰۰۳.
۱۰. مارف خهزندهار، ميژووي ئهدهبي كوردئ، بهرگي يه كهه، ههولير، ئاراس، ۲۰۰۱.
۱۱. مارف خهزندهار، ميژووي ئهدهبي كوردئ، بهرگي دووهم، ئاراس، ههولير، ۲۰۰۲.
۱۲. مارف خهزندهار، ميژووي ئهدهبي كوردئ، بهرگي سيئهم، ئاراس، ههولير، ۲۰۰۳.
۱۳. محمد امين ههورامئ، زاري زمانئ كوردئ له تهرازووي بهراورد دا، بهغداد، ۱۹۸۱.
۱۴. هاوژين سليوه عيسى، بنياتي وينه هونهري له شيعري شيركو بيگهس دا، دزگاي سهردهم، سليمانئ، ۲۰۰۹.

ب- نامه‌یین ئه کادیمی:

۱۵. زولکوف ئه رکون نه ریتا نه تهومی د هه ئه بستا نوویا کوردیده (۱۸۸۰ - ۱۹۷۰)، نامه‌یا دکتۆراییی، زانکۆیا زاخۆ، پشکا زمانئ کوردی، ۲۰۱۷.

ج- دیوان:

۱۶. بابا تاهیر (دوو په یته کان)، راقه کردن: ئیبراهیم ئه حمهد شوان، چاپخانه‌ی رۆژه‌ه‌لات، ههولیر، ۲۰۱۵.

۱۷. ئه ده‌ب (دیوان)، کۆکردنه‌وه و ساغکردنه‌وه: محمه‌د حه‌مه باقی، دهمزگای ئاراس، ههولیر، ۲۰۰۵.

۱۸. بیخۆد (دیوان)، کۆکردنه‌وه: موحه‌مه‌دی مه‌لاکه‌ریم، بلاوکراوه‌ی کوردستان، سنه، ۵۱۳۸۶ ش.

۱۹. بیسارانی (دیوان)، ئاماده‌کردن و لیکۆلینه‌وه‌ی: صدیق صفی زاده، چاپی دووهم، بلاوکراوه کوردستان، سنه، ۵۱۳۹۲ ش.

۲۰. په‌رتۆ به‌گئی هه‌کاری (دیوان)، به‌ره‌ه‌فکرن: ته‌حسین ئیبراهیم دۆسکی، بلاوکراوه‌کانی ئه‌کادیمای کوردی، ههولیر، ۲۰۱۷.

۲۱. تاهریه‌ک (دیوان)، ئاماده‌کردن: حه‌سه‌ن گۆران، دهمزگای گۆران، سنه، ۵۱۳۸۱ ش.

۲۲. جزیری (دیوان)، شه‌رح: هه‌زاری موکریان، انتشارات: سروش، تهران، ۵۱۳۶۱ ش.

۲۳. حاجی قادر (دیوان)، لیکۆلینه‌وه و لیکدانه‌وه: سه‌ردار حه‌مید میران و که‌ریم موسته‌فا شه‌ره‌زا، بلاوکراوه‌ی: کوردستان، سنه، ۱۳۹۰.

۲۴. هه‌ریق (دیوان)، لیکۆلینه‌وه و لیکدانه‌وه: نه‌وزاد که‌له‌وژ، نوسینگه‌ی ته‌فسیر، ههولیر، ۲۰۱۱.

۲۵. حه‌م‌دی (دیوان)، ساغکردنه‌وه و ریکخستن: عه‌بدوئلا خدر مه‌ولوود، چاپخانه‌ی رۆژه‌ه‌لات، ههولیر، ۲۰۱۳.

۲۶. خانای قوبادی (دیوان)، کۆکردنه‌وه و لیکۆلینه‌وه: کاروان عوسمان خه‌یات، چاپخانه‌ی شوان، سنه، ۲۰۱۶.

۲۷. خانی (مه‌م و زین)، پشکا ئیکی، شه‌رۆقه‌کرن: په‌رویزی جیهانی، دهمزگه‌هی سپیریژ، ده‌ووک، ۲۰۰۷.

۲۸. خانى (مەم و زىن)، پشكا دووى، شرۇقەكەرن: پەرويزى جيهانى، دەزگەھى سپيرىز، دەھوك، ۲۰۰۷.
۲۹. سالىم (ديوان)، بەرگى يەكەم، ساغکردنەو و لىكدانەو: مەلا عەبدولكەرىمى مودەرىس و فاتىح عەبدولكەرىم و محەمەدى مەلاكەرىم، بىكەى ژين، سلیمانى، ۲۰۱۵.
۳۰. سالىم (ديوان)، بەرگى دووم، ساغکردنەو و لىكدانەو: مەلا عەبدولكەرىمى مودەرىس و فاتىح عەبدولكەرىم و محەمەدى مەلاكەرىم، بىكەى ژين، سلیمانى، ۲۰۱۵.
۳۱. شىخ رەزا (ديوان)، ساغکردنەو و شەرح: شوکور مستەفا، دەزگای ئاراس، هەولير، ۲۰۱۰.
۳۲. شىخ نورالدينى بريفكانى (ديوان)، بەرھەفكرن: زاھد بريفكانى، دەزگای ئاراس، هەولير، ۲۰۰۲.
۳۳. فەتھى (ديوان)، بەرھەفكرن: تەھسىن ئىبراھىم دۇسكى، دەزگەھى سپيرىز، دەھوك، ۲۰۱۲.
۳۴. فەقىي تەيران (ديوان)، تەويژاندن: سەعيد دیرەشى، دەزگەھى سپيرىز، دەھوك، ۲۰۰۵.
۳۵. قەدرىي جزیرى (ديوان)، بەرھەفكرن و قەوژارتن: تەھسىن ئىبراھىم دۇسكى، دەزگەھى خانى، دەھوك، ۲۰۰۹.
۳۶. كوردى (ديوان)، لىكۆلینەو و لىكدانەو: محەمەد مستەفا (حەمەبۆر)، بەرگى يەكەم، دەزگای ئاراس، هەولير، ۲۰۱۰.
۳۷. كوردى (ديوان)، لىكۆلینەو: محەمەد مستەفا (حەمەبۆر)، بەرگى دووم، دەزگای ئاراس، هەولير، ۲۰۱۰.
۳۸. لاغەرى (ديوان)، ساخكرن و بەرھەفكرن: تەھسىن دۇسكى و حوسین شەمرەخى، دەزگەھ: سپيرىز، دەھوك، ۲۰۱۱.
۳۹. مەھوى (ديوان). پیداجوونەو: عەبدولكەرىمى مودەرىس، پەخشانگای ئانا، مەھاباد، ۱۳۹۱.ش.
۴۰. مەستورە (ديوان)، لىكۆلینەو: محەمەد عەلى قەرەداغى، دەزگارى ئاراس، هەولير، ۲۰۱۱.
۴۱. مەلايى باتەيى (ديوان)، كۆمكرن و قەوژارتن: تەھسىن ئىبراھىم دۇسكى و محسن ئىبراھىم دۇسكى، چاپا دووى، سپيرىز، دەھوك، ۲۰۰۵.

٤٢. مهولهوى (ديوان)، كۆكردنهوه و ليكۆلينهوه: مهلا عهبدوالكهريمى مودمريس، بلاوكرارهوى: كوردستان، سنه، ١٣٨٩هـ.ش.
٤٣. نارى (ديوان)، كۆكردنهوه و ساغكردنهوه: كاكهى فلاح، بلاوكرارهوى كوردستان، سنه، ١٣٨٢.
٤٤. نالى (ديوان)، ليكۆلينهوه وليكدا نهوهى: مهلا عبدالكريمى مدرس و فاتح عبدالكريم، بلاوكرارهوى: كوردستان، سنه، ١٣٧٩هـ.ش.
٤٥. هادى (ديوان)، بهرههفكرن: ته حسين ئيبراهيم دۆسكى، دهمزگههئى سپيريز، دهوك، ٢٠٠٧.
٤٦. وهفايى (ديوان)، ليكۆلينهوه و ليكدا نهوهى: موحومهده سهعيد نهجارى، بلاوكرارهوى كوردستان، سنه، ١٣٨٩هـ.ش.

د- كۆفار:

٤٧. ئيبراهيم نهحمده شوان، له روانگهئى شيعرهكانى مستهفا بهكى كورديهوه، كۆفارى كاروان، ژماره: ١٣٦، ١٩٩٩.

ب زمانى عهريى:

أ- پهرتووك:

١. (لجنة من الادباء)، الوصف، الطبعة الثالثة، دار المعارف، القاهرة، بدون سنة.
٢. (مجموعة من المؤلفين)، افاق تناصية، ترجمة: محمد خير البقاعي، الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة، ١٩٩٨.
٣.، الادب والقضايا العصر (مجموعة مقالات نقدية)، ترجمة: عادل العامل، دار الرشيد للنشر، بغداد، ١٩٨١.
٤. ابتسام مرهون الصفار، فضاءات في الادب العربي القديم، دار الصفاء، عمان، ٢٠٠٨.
٥. احمد شوقي رضوان، مدخل الى الدرس الادبي المقارن، دار العلوم العربية، بيروت، ١٩٩٠.
٦. احمد طعمة حلبى، التناص بين النظرية والتطبيق، الهيئة العامة السورية للكتاب، دمشق، ٢٠٠٧.
٧. احمد مطلوب، معجم مصطلحات النقد العربي القديم، مكتبة لبنان، بيروت، ٢٠٠١.

٨. احمد مطلوب، **في المصطلح النقدي**، منشورات المجمع العلمي، بغداد، ٢٠٠٢.
٩. ادونيس، **الشعرية العربية**، دار الاداب، بيروت، ١٩٨٥.
١٠. ارشيبالد مكليش، **الشعر والتجربة**، ترجمة: سلمى الخضراء الجيوشي، دار اليقظة العربية، بيروت، ١٩٦٣.
١١. اسعاد عبدالهادي قنديل، **فنون الشعر الفارسي**، دار الاندلس، الطبعة الثانية، بيروت، ١٩٨١.
١٢. اسماء خوالدية، **الرمز الصوفي بين الاغراب بداهة و اغراب قصدا**، منشورات ضفاف، بيروت، ٢٠١٤.
١٣. انعام خوالي عكاوي، **المعجم المفصل في الادب**، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٩٩٢.
١٤. ايريك هوبسباوم و تيرنس رينجر، **اختراع التراث**، ترجمة: شيرين ابو النجا وال اخرون، مركز البحوث و الدراسات الاجتماعية، القاهرة، ٢٠٠٤.
١٥. ايفالد فاكنر، **اسس الشعر العربي الكلاسيكي**، ترجمة: سعيد حسن بحيري، مؤسسة مختار للنشر، القاهرة، ٢٠٠٨.
١٦. ايليل الحاوي، **فن الشعر الخمري و تطوره في الادب العربي**، دار الشرق، بيروت، ١٩٦٠.
١٧. بدوي طبانة، **التيارات المعاصرة في النقد الادبي**، دار الثقافة، بيروت، ١٩٨٥.
١٨. بشري موسى صالح، **الصورة الشعرية في النقد العربي الحديث**، المركز الثقافي العربي، بيروت، ١٩٩٤.
١٩. تيزفتيان تودوروف، **الادب و الدلالة**، ترجمة: محمد نديم خشفة، مركز انماء الحضاري، حلب، ١٩٩٦.
٢٠. ج. لانسون و أ. مايبية، **منهج البحث في الادب و اللغة**، ترجمة: محمد مندور، دار الملايين، بيروت، بدون سنة.
٢١. جراهام الان، **نظرية التناص**، ترجمة: ياسل المسألة، دار التكوين، دمشق، ٢٠١١.
٢٢. حسين الخمري، **نظرية النص من بنية المعنى الى سيميائية الدال**، دار العربية للعلوم ناشرون، بيروت، ٢٠٠٧.
٢٣. حسين عطوان، **مقدمة القصيدة العربية في شعر الجاهلي**، دار المعارف، مطابع الدار المعارف، القاهرة، ١٩٧٠.
٢٤. حياة جاسم، **وحدة القصيدة في شعر العربي حتى نهاية العصر العباسي**، دار الحرية، بغداد، ١٩٧٢.
٢٥. حيدر عمر. احمد خاني **في الملحمة مم و زين**، مطبعة العجلوني، دمشق، ١٩٩١.

٢٦. خليل الموسى، وحدة القصيدة بين ارسطو و نقاد العرب القدماء، منشورات وزارة الثقافة، دمشق، ٢٠٠٧.
٢٧. خليل موسى، مبادلات شعرية (مفهوم التأثير أنموذجاً)، اتحاد كتاب العرب، دمشق، ٢٠٠٩.
٢٨. دانييل هنري باجو، الادب العام المقارن، ترجمة: غسان السيد، اتحاد كتاب العرب، دمشق، ١٩٩٧.
٢٩. داود سلوم، مقالات في تاريخ النقد العربي، دار الرشيد، بغداد، ١٩٨١.
٣٠. رجاء عيد، المذهب البديعي في الشعر و النقد، دار المعارف، اسكندرية، بدون سنة.
٣١. رشيد يحيى، الشعرية العربية الانواع و الاغراض، دار افريقيا الشرق، دار البيضاء، ١٩٩١.
٣٢. رينية ويلك، مفاهيم نقدية، ترجمة: محمد عصفور، مطابع رسالة، كويت، بدون سنة.
٣٣. سحر سامي، شعرية النص الصوفي في الفتوحات المكية، الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة، ٢٠٠٥.
٣٤. سيسل دي لوييس، الصورة الشعرية، احمد نصيف الجنابي و الاخرون، دار الرشيد، منشورات وزارة الثقافة و الاعلام، بغداد، ١٩٨٢.
٣٥. سوزان روبين سليمان و انجي كروسمان، القارئ في النص (مقالات في الجمهور و التاويل)، ترجمة: حسن ناظم و على حاكم صالح، دارالجديدة المتحدة، بيروت، ٢٠٠٧.
٣٦. سيد قطب، النقد الادبي اصوله و مناهجه، الطبعة الثامنة، دار الشروق، القاهرة، ٢٠٠٣.
٣٧. شكرى عزيز الماضي، في نظرية الادب، دار النهضة، بيروت، ١٩٨٥.
٣٨. شوقي ضيف، البحث الادبي. طبيعته و منهجه و اصوله، دار المعارف، القاهرة، ١٩٨٣.
٣٩. صلاح حضي، في الصورة الشعرية دراسة تطبيقية على شعر الحبس في تراث المشرق العربي، مكتبة دار العلوم، الفيوم، ٢٠٠٦.
٤٠. طاهر احمد مكي، الشعر العربي المعاصر روائعه و مدخل لقراءته، دار المعارف، لبنان، ١٩٨٠.
٤١. طراد الكبيسي، التراث العربي، دار الحرية، بغداد، بدون سنة.
٤٢. علي ابراهيم أبو زيد، صورة المرأة في الشعر العباسي، دار المعارف، القاهرة، ١٩٨٣.

٤٣. عادل العامل، **الابتكار في الادب و الفنون**، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، بدون سنة.
٤٤. عبدالجبار المطلبى، **مواقف في الادب و النقد**، دار الرشيد، بغداد، ١٩٨٠.
٤٥. عبدالحكيم حسان، **الادب المقارن و التراث الاسلامية**، مكتبة الاداب، القاهرة، بدون سنة.
٤٦. عبدالحكيم راضي، **دراسات في النقد العربي**، الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة، ٢٠٠٧.
٤٧. عبدالستار ابراهيم، **افاق جديدة في دراسة الابداع**، وكالة المطبوعات، الكويت، بدون سنة.
٤٨. عبدالستار احمد فراج، **قديم الخلفاء**، الطبعة الثانية، دار المعارف، القاهرة، بدون سنة.
٤٩. عبدالعزيز عتيق، **في النقد الادبي**، دار النهضة العربية، بيروت، ١٩٩١.
٥٠. عبدالقادر القط، **في الشعر الاسلامي و الاموي**، دار المعارف، القاهرة، بدون سنة.
٥١. عدنان بن ذريل، **النص و الاسلوبية بين النظرية و التطبيق**، اتحاد كتاب العرب، دمشق، ٢٠٠٠.
٥٢. عزالدين اسماعيل، **في الادب العباسي**، بيروت، ١٩٧٥، ص ١٩٢.
٥٣. عزالدين المناصرة، **النقد الثقافى المقارن (منظور جدلي تفكيكى)**، دار المجدلاوي، عمان، ٢٠٠٥.
٥٤. عزالدين المناصرة، **علم التناس المقارن (نحو منهج عنكبوتي تفاعلي)**، دار المجدلاوي، عمان، ٢٠٠٦.
٥٥. عصام القصبجي، **اصول النقد العربي القديم**، منشورات جامعة الحلبي، حلب، ١٩٩١.
٥٦. علي شلشل، **في العالم الشعر**، دار المعارف، القاهرة، بدون سنة.
٥٧. عوضى الوكيل، **الشعر بين الجمود و التطور**، المؤسسة المصرية العامة، القاهرة، ١٩٦٤.
٥٨. فاتح علاق، **مفهوم الشعر عند رواد الشعر العربي الحر**، اتحاد كتاب العرب، دمشق، ٢٠٠٥.
٥٩. فاخر عاقل، **الابداع و تربيته**، دار العلم للملايين، بيروت، ١٩٧٩.
٦٠. فتحي بو خالفة، **شعرية القراءة و التاويل في الرواية الحديثة**، عالم الكتب الحديثة، اربد، ٢٠١٠.
٦١. فرانسوا مورو. **البلاغة مدخل لدراسة الصور البيانية**، ترجمة: محمد الولي وعائشة جرير، إفريقيا الشرق، الدار البيضاء، ٢٠٠٣.

٦٢. قصي الحسين، *سوسيولوجية الادب*، دار البحار، بيروت، ٢٠١٠.
٦٣. ك.ك. روثظن، *قضايا في النقد الادبي*، ترجمة: د. عبد الجبار المطلبي، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، ١٩٨٩.
٦٤. الكساندر ديماء، *مبادئ علم الادب المقارن*، ترجمة: محمد يونس، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، ١٩٨٧.
٦٥. ل. ر. بریت، *التصور والخيال*، ترجمة: عبد الواحد لؤلؤة، دار الحرية، ١٩٧٩.
٦٦. محمد احمد الغرب، *عن اللغة و الادب و النقد*، المركز العربي للثقافة و العلوم، بيروت، بدون سنة.
٦٧. محمد الحليوي، *مباحث و دراسات ادبية*، الشركة التونسية للتوزيع، تونس، بدون سنة.
٦٨. محمد الفاسي و آخرون. *العصر العباسي الثاني*، دار النشر مكتبة الرشاد، دار البيضاء المغرب، ١٩٩٨.
٦٩. محمد تحريشي، *ادوات النص*، منشورات اتحاد كتاب العرب، دمشق، بدون سنة.
٧٠. محمد حسين الاعرجي، *الصراع بين القديم و الجديد في الشعر العربي*، المركز العربي للثقافة و العلوم، بيروت، بدون سنة.
٧١. محمد خير البقاعي، *دراسات في النص و التناسية*، مركز الانماء الحضاري، حلب، ١٩٩٨.
٧٢. محمد زكي العشماوي، *دراسات في النقد الادبي المعاصر*، دار الشروق، بيروت، ١٩٩٤.
٧٣. محمد صابر عبيد، *مرايا التخيل الشعري*، عالم الكتب الحديثة، عمان، ٢٠٠٦.
٧٤. محمد صائل حمدان، *قضايا النقد الحديث*، دار الامل، اربد، ١٩٩١.
٧٥. محمد عبدالعظيم، *في ماهية النص الشعري*، مؤسسة الجامعية للنشر، بيروت، ١٩٩٤.
٧٦. محمد عبدالكريم حسين، *عمود الشعر*، دار النمير، دمشق، ٢٠٠٣.
٧٧. محمد عبدالمنعم خفاجي، *الادب في التراث الصوفي*، دار غريب، القاهرة، بدون سنة.
٧٨. محمد غنيمي هلال، *النقد الادبي الحديث*، دار العودة، بيروت، ١٩٧٣.
٧٩. محمد غنيمي هلال، *الادب المقارن*، دار العودة، بيروت، ١٩٩٩.
٨٠. محمد غنيمي هلال، *قضايا معاصرة في الادب و النقد*، القاهرة، بدون سنة.
٨١. محمد مصطفى هدارة، *مشكلة السرقات في النقد الادبي*، المكتبة الاسلامية، بيروت، ١٣٠٩هـ.

٨٢. محمد مفتاح، **التحليل الخطاب الشعري**، استراتيجية التناص، دار التنوير، بيروت، ١٩٨٥.
٨٣. محمد مندور، **النقد المنهجي عند العرب**، دار النهضة، القاهرة، بدون سنة.
٨٤. محي الدين صبحي، **نظرية النقد العربي وتطورها الى عصرنا**، الدار العربية للكتاب، القاهرة، بدون سنة.
٨٥. مصطفى السعدني، **في التناص الشعري**، منشأة المعارف، اسكندرية، بدون سنة.
٨٦. منيف موسى، **في الشعر والنقد**، دار الفكر اللبناني، بيروت، ١٩٨٥.
٨٧. ناتالي بيبقي - غروس، **مدخل الى تناص**، ترجمة: عبدالحميد بورايو، دار نينوى، دمشق، ٢٠١٢.
٨٨. نبيل رشاد نوفل، **العلاقات التصويرية بين الشعر العربي و فن الاسلامي**، دار المعارف، اسكندرية، بدون سنة.
٨٩. نجوى صابر، **النقد الاخلاقي اصوله و تطبيقاته**، دار العلوم العربية، بيروت، ١٩٩٠.
٩٠. نيوتن. ستالكنتخت و هورست فرنز، **الادب المقارن المنهج و المنظور**، ترجمة: فؤاد عبدالمطلب، دار التوحيد، حمص، ٢٠٠٧.
٩١. هند حسين طه، **النظرية النقدية عند العرب**، دار الرشيد، بغداد، ١٩٨١.
٩٢. وحيد صبحي كبابة، **الصورة الفنية في الشعر الطائيين بين الانفعال و الحس**، منشورات اتحاد كتاب العرب، دمشق، ١٩٩٩.
٩٣. وليد الخشاب، **دراسات في تعدى النص**، هيئة العامة لشؤون مطابع الاميرية، بيروت، ١٩٩٤.
٩٤. وهيب طنوس، **نظام التصوير الفني في الادب العربي**، منشورات جامعة حلب، حلب، ١٩٩٣.
٩٥. يوسف ميخائيل اسعد، **سيكولوجية الابداع في الفن و الادب**، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، بدون سنة.

ب- كؤفار:

٩٦. أ. كبلوتى قندوز، **مصادر الصورة الشعرية عند شعراء المدينة في عصر الجاهلي**، مجلة ابوليس، جامعة محمد شريف مساعدي، سوق اهراس، الجز، ٢، عدد ١، ٢٠٠٨.

٩٧. حمد النيل محمد الحسن إبراهيم، أثر الحرب في تشكيل الصورة الأدبية، مجلة جامعة أم القرى لعلوم الشريعة واللغة العربية وآدابها، جزء ١٩، عدد ٣١، رمضان ١٤٢٥هـ.
٩٨. داود امحمد، الغرض الشعري المصطلح والمفهوم عند القدماء والمحدثين، مجلة دراسات، جامعة بشار، جزائر، العدد ٥.
٩٩. سندس محسن حميدي، اتجاهات الاغراض الشعرية نحو المديح (شعر دعبل الخزاعي أنموذجا)، مجلة كلية علوم الاسلامية، جامعة بغداد، العدد ٤٣، الجزء الاول، ايلول، ٢٠١٥.
١٠٠. شرف الدين ماجدولين، الصورة والنوع والتمثيل الثقافي قراءة في نموذجين نقديين، مجلة نزوى، العدد ١٠، اكتوبر، ٢٠٠٣.
١٠١. شيتير رحيمة، الوصف وانجاز الفعل الادبي، مجلة كلية الاداب العلوم الانسانية و الاجتماعية، جامعة محمد خيضر- سكرة، العدد السادس، جانفي ٢٠١٠.
١٠٢. مهى جرجور، مابين الادب المقارن والتناس، مجلة اوراق جامعية، السنة السادسة عشر، عدد، ٢٠٠٨.
١٠٣. يحيى خان، الوحدة العضوية في القصيدة العربية قديما و حديثا، مجلة العلوم الدينية و الاسلامية، المجلد الاول، العدد ٢، ٢٠١٦.

ج- فنته رنيت:

١٠٤.، حول مفهوم الصورة، www.fayoum.edu.eg/thesesdatabase
١٠٥. جميل حمداوي، انواع الصورة، <http://www.almothaqaf.com/qadaya>
١٠٦. رحمان خليفة بشار، الربيع و دوره في الادب العباسي، <http://www.diwanalarab.com/spip.php?article>
١٠٧. رحمان خليفة بشار، الوصف الطبيعة في الثقافة العربية، <http://www.diwanalarab.com/spip.php?article>
١٠٨. عبدالله خلف عباس، دراسات جمالية نصية في الشعر السعودي الجديد - ممارسة في النقد التطبيقي، ٢٠٠٥، <http://skoubia.blogspot.com>
١٠٩. محمد الولي، مدخل الى تاريخ الادب، www.odabasham.net.
١١٠. هناء عباس علوى كشكول، شعر أبي طالب - دراسة أدبية، مكتبة الروضة الحيدرية، نف، ٢٠٠٨، http://www.haydarya.com/nashatat/abo_talib/main.htm

■ ب زمانی فارسی:

أ- پەرتوووك:

۱. احمد بن عمر بن علی نظامی سمرقندی، چهار مقاله، تصحیح و اهتمام: محمد قزوینی، انتشارات ارمغان، تهران، بدون سال.
۲. احمد قربانی، نقد ادبی یا اعدام ادبی، نشر ماز، طوتنبرط، ۱۳۷۸ ه.ش.
۳. آراض. روبینز، تاریخ مختصر زبان‌شناسی، ترجمه: علی محمد حق شناس، ضات ثنجم، انتشارات مرکز، تهران، ۱۳۸۲ ه.ش.
۴. ام.اض. ابرامز، فرهنگ توصیفی اصطلاحات ادبی، مترجم: سعید سبزیان، تهران، ۱۳۸۴ ه.ش.
۵. ایرنا ریما مکاریک، دانش نامه‌ی نظریه‌های ادبی معاصر، ترجمه: مه‌ران مهاجر و محمد نبوی، چاپ سوم، انتشارات آطاة، تهران، ۱۳۸۸ ه.ش.
۶. عربلی رضایی، واژگان توصیفی ادبیات (انطلیسی- فارسی)، انتشارات فرهنگ، تهران، ۱۳۸۲ ه.ش.
۷. بهمن نامور مطلق درآمدی بر بینامتنیت، انتشارات سخن، تهران، ۱۳۹۰ ه.ش.
۸. تزوتان تودوروف، نظریه ادبیات: متن‌های از فرمالیست‌های روس، ترجمه: عاطفه طاهای، انتشارات اختران، تهران، ۱۳۸۵ ه.ش.
۹. تقی کامیار وحیدیان، بدیع از نگاه زیباشناسی، انتشارات دوستان، تهران، ۱۳۷۹ ه.ش.
۱۰. ثة‌رویز سثیتمان (اذکیایی)، ترانه‌های باباطاهر، انتشارات مادستان، همدان، ۱۳۸۶ ه.ش.
۱۱. ج.م. عبدالجلیل، تاریخ ادبیات عرب، ترجمه: آ. آژرنوش، انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم، تهران، ۱۳۸۱ ه.ش.
۱۲. جلال الدین همایی، فنون بلاغت و صناعات ادبی، انتشارات اهورا، تهران، ۱۳۸۹ ه.ش.
۱۳. جلال الدین همایی، معانی و بیان، نشر هما، تهران، ۱۳۷۰ ه.ش.
۱۴. حسین رزمجو، نقد و نظری بر شعر گذشته فارسی از دیدگاه اخلاق اسلامی، انتشارات دانشگاه فردوسی، جلد دوم، مشهد، ۱۹۹۳ ه.ش.
۱۵. حسین فقیهی، ابیات عربی در متون ادبیات فارسی تا قرن هفتم، انتشارات دانشگاه الزهراء، تهران، ۱۳۸۱ ه.ش.

۱۶. حمید زرین کوب، مجموعه مقالات، انتشارات معین، تهران، ۱۳۶۷.ش.
۱۷. رناب و گلذیهر، اسلام در ایران شعوبیه، ترجمه: محمد رضا افتخارزاده، نشر میراث‌های تاریخ ایران و اسلام، تهران ۱۹۹۲.ش.
۱۸. رامان سلدن، راهنمای نظریه ادبی معاصر، ترجمه: عباس مخبر، انتشارات طرح نو، ۱۳۷۲.ش.
۱۹. رضا سید حسینی، مکتب‌های ادبی، جلد اول، انتشارات نگاه، چاپ پانزهم، تهران، ۱۳۸۷.ش.
۲۰. ریچارد هارلند، درآمدی تاریخی بر نثری ادبی از افلاتونی تا بارت، ترجمه: علی معصومی و شاپور جورکش، چاپ سوم، نشر چشمه، تهران، ۱۳۸۸.ش.
۲۱. سید علی اصغر سلگانی، قدرت کفتمان زبان، نشر نی، تهران، ۱۳۹۲.ش.
۲۲. سیروس شمیسا، در معرفت شعر (گزیده المعجم‌ها معاییر اشعار العجم)، انتشارات سخن، تهران، ۱۳۷۴.ش.
۲۳. سیروس شمیسا، سبک‌شناسی شعر، چاپ هفتم، انتشارات فردوسی، تهران، ۱۳۷۶.ش.
۲۴. سیروس شمیسا، سیر غزل در شعر فارسی، چاپ سوم، انتشارات فردوسی، تهران، ۱۳۷۰.ش.
۲۵. سیروس شمیسا، شاهدبازی در ادبیات فارسی، انتشارات فردوس، تهران، ۱۳۸۱.ش.
۲۶. سیروس شمیسا، کلیات سبک‌شناسی، نشر میترا، چاپ دوم، تهران، ۱۳۸۸.ش.
۲۷. سیروس شمیسا، بیان و معانی، انتشارات فردوس، چاپ هشتم، تهران، ۱۳۸۳.ش.
۲۸. سیما داد، فرهنگ توصیفی اصطلاحات ادبی فارسی اروپایی، انتشارات مروارید، چاپ پنجم، تهران، ۱۳۹۰.ش.
۲۹. شبلی نعمان، شعر عجم یا ادبیات منقوم ایران، ترجمه: سید محمد تقی فخرداعی کیلانی، تهران، ۱۳۱۴.ش.
۳۰. ضیاءالدین سجادی، و طلعت بصاری، سبکها و مکتب‌های ادبی، انتشارات آرمان، تهران، بدون سال.
۳۱. عبدالحسین زرین کوب، ارسطو و فن شعر، انتشارات امیر کبیر، چاپ ششم، تهران، ۱۳۸۷.ش.
۳۲. عبدالفتاح محمد احمد، شیوه‌ای اسطوره‌ای در تفسیر شعر جاهلی، ترجمه: نجمه رجایی، مشهد، ۱۳۷۸.ش.

۳۳. عربعلی رجایی، **واژگان توصیفی ادبیات (انگلیسی- فارسی)**، انتشارات فرهنگ، تهران، ۱۳۸۲.ش.
۳۴. فردینان دوسوسور، **دوره زبان شناسی عمومی**، ترجمه: کورش صفوی، چاپ دوم، انتشارات هرمس، تهران، ۱۳۸۲.ش.
۳۵. محمد جعفر محبوب، **سبک خراسانی در شعر فارسی**، انتشارات فردوس، تهران، بدون سال.
۳۶. محمد رضا شفیعی کدکنی، **صور خیال در شعر فارسی**، چاپ نهم، انتشارات آگاه، تهران، ۱۳۸۳.ش.
۳۷. منصور رستگار فرسای، **انواع شعر فارسی**، انتشارات نوید شیراز، شیراز، چاپ دوم، ۱۳۸۰.ش.
۳۸. مهدی محبتی، **بدیع نو، انتشارات سخن**، تهران، ۱۳۸۰.ش.
۳۹. میمنت میرصادقی، **واژه‌نامه هنر شاعری**، انتشارات کتاب مهناز، چاپ چهارم، تهران، ۱۳۸۸.ش.
۴۰. نادر وزین پور، **مدح داغ ننگ بر سیمای ادب فارسی**، انتشارات معین، تهران، ۱۳۷۴.ش.
۴۱. هانس برنتس، **مبانی نظریه ادبی**، ترجمه: محمد رضا ابوالقاسمی، چاپ دوم، نشر ماهی، تهران، ۱۳۸۳.ش.
۴۲. ورنن هال، **تاریخچه نقد ادبی**، ترجمه: هادی آقاجانی و دیگران، انتشارات رهنما، تهران، ۱۳۷۹.ش.

ب- دیوان:

۴۳. **حافظ (دیوان)**، جلد اول، تصحیح و توضیح: ثرویز ناتل خانلری، چاپ دوم، تهران، ۱۳۶۲.
۴۴. **نظیری (دیوان)**، مطبوعه: نامی کریمی، لاهور، ۱۹۲۸.

ج- کوفار:

۴۵. جلال خالقی مگلق، **زیبایی کمال مطلوب در زن در فرهنگ ایران**، مجموعه گذشته و آینده ادب فارسی، گنجینه، ۱۳۹۱.
۴۶. حسین آقا حسینی، و عباس نیکبخت، **جایگاه استعاره در غزل سبک عراقی**، نشریه ادب و زبان دانشگاه شهید باهنر کرمان، شماره ۳۰، زمستان ۱۳۹۰.
۴۷. زهرا پارساپور، **بررسی ارتباط انسان با طبیعت در شعر**، مجله ادب فارسی، دوره ۲، شماره ۱، بهار - تابستان ۱۳۹۱، شماره پیاپی ۹، ص ۷.
۴۸. زهرا سعادتینیا و دیگران، **تغزل عربی متن پنهان تغزل فارسی**، مجله ادب فارسی، سال ۶، شماره ۲، پاییز و زمستان، ۱۳۵۹، شماره پیاپی ۱۸.

فهرستا پههف و زاراڤان

س

- سامانی, 135, 136, 138, 258, 261, 271, 273, 363, 382
سهبکی خوراسانی, 9, 130, 134, 138, 139, 140, 141, 142, 147, 148, 152, 153, 156, 159, 162, 163, 164, 165, 173, 178, 179, 268, 269, 274, 284, 286, 287, 288, 348, 374, 387, 422
سهبکی عراقی, 134, 138, 142, 152, 153, 162, 164, 178, 179, 270, 271, 279, 286, 287, 422
سهبکی هندی, 151, 152, 174, 178
سه لجوی, 138, 258, 363
سواوه, 170, 173, 299, 300, 305, 311, 316, 322, 326, 328, 342, 343, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 353, 354, 355, 357, 424
سوفیگهری, 152, 159, 160, 161, 162, 276, 348, 400, 406

ش

- شاهدبازی, 258, 267, 268, 269, 270, 271, 275, 276, 287, 291, 410, 411, 412, 440
شعرا جاهلی, 122, 123, 126, 127, 129, 131, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 196, 197, 199, 206, 208, 210, 211, 218, 220, 222, 295, 296, 331, 361, 370

ع

- عهباسی, 127, 130, 131, 135, 136, 137, 147, 163, 250, 260, 268, 363, 371, 372, 382

غ

- غهنزل, 124, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 157, 159, 162, 172, 177, 181, 227, 284, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 380
غهنهوی, 137, 138, 145, 258, 261, 269, 271, 273, 288, 293, 348, 363, 382

ئ

- ئهدمبئ بهراورد, 12, 15, 33, 37, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 75, 87, 89, 195, 447
ئهرستو, 17, 19, 20, 215, 359
ئهرستوكراتی, 123, 258, 259, 260, 262, 264, 266, 338
ئهمموی, 126, 127, 130, 135, 136, 147, 163, 363, 370, 371, 389, 422
ئیکهتیا تاکه دیری, 14, 364, 402, 403, 404, 405, 406, 425

ب

- به دیع, 218, 219, 220, 221, 222

ت

- تبع, 141, 201, 209, 211, 219, 422
ته غهنزول, 143, 144, 147, 150, 173, 227, 387
تهكه لوف, 209, 210, 211, 218, 219, 328, 343, 422

خ

- خواستن, 98, 99, 127, 159, 205, 206, 218, 220, 243, 263, 286, 303, 306, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 318, 320, 324, 330, 338, 340, 341, 344, 345, 347, 375, 397, 423

د

- دزی, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 78, 82, 194, 195, 197, 275, 347

ر

- راست و دره, 215, 422
روونییژی, 14, 208, 220, 221, 222, 239, 295, 296, 309, 328, 331, 332, 334, 344, 448

مهجان 243, 317, 319, 327, 331, 332

مێژوويا ئەدمبى, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56,
58, 63, 64, 65, 66, 68, 70, 82, 152, 178,
195

ن

لاسايبكرن 9, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19

20, 21, 22, 24, 25, 27, 29, 30, 31, 32,
33, 34, 35, 36, 41, 42, 43, 45, 47, 48,
51, 52, 55, 56, 59, 63, 67, 68, 69, 71,
73, 74, 75, 77, 82, 84, 86, 87, 90, 91,
92, 97, 98, 99, 104, 105, 106, 107,
110, 119, 121, 122, 134, 137, 141,
144, 173, 174, 175, 185, 191, 193,
205, 206, 211, 214, 241, 247, 252,
258, 295, 343, 344, 345, 361, 363,
366, 368, 375, 387, 424, 447

ميميس 17, 22

نهریت 30, 32, 48, 56, 58, 93, 95, 121, 174,
182, 192, 247, 270, 284, 319

ه

ههفتيکستی 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80,
81, 82, 195

و

وينهیی پازمی 13, 239, 243, 448

وينهیی گشتی 243

ق

قهسيده 124, 128, 137, 145, 146, 150, 151,
152, 153, 154, 156, 157, 159, 173, 176,
177, 178, 179, 239, 241, 254, 258, 277,
284, 327, 339, 357, 360, 363, 364, 385,
387, 405, 421, 425, 448

ك

كارليک 254, 255

كرمانجيا خوارى 169, 170, 176, 177, 178,
179

كرمانجيا سهري 170, 171, 176, 422

ل

لهشكهرى 277, 290

لهفز و واتا 211, 422

ليکچواندن 124, 127, 173, 202, 205, 206,
216, 221, 243, 250, 253, 255, 263, 272,
273, 276, 278, 279, 281, 282, 283, 286,
288, 289, 290, 295, 296, 297, 298, 301,
302, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 310,
311, 312, 314, 315, 316, 317, 318, 319,
320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327,
329, 330, 331, 332, 333, 334, 338, 339,
341, 342, 354, 356, 357, 376, 397, 401,
402, 423, 424

م

مهيهستين شعري 14, 201, 239, 364, 365,
366, 367, 368, 369, 385, 424, 448

ناقهرۆك

بېشەكى ۷

بشكا ئىكى

چەمەك و رەهەندىن لاسايىكرنا ئەدەبى

۱. ۱. خويابوون و جىگىربوونا زاراقى لاسايىكرنى د قەكۆلىنىن ئەدەبىين رۆژئاقاييدا: ۱۷
۲. ۱. زاراقىن نىزىك لاسايىكرنا ئەدەبى: ۳۰
۳. ۱. لاسايىكرن د چارچووقى مېژوويا ئەدەبىيدا: ۴۸
۴. ۱. ئەدەبى بەراورد و لاسايىكرنا دەرەكى: ۶۴
۵. ۱. هەلويسىتى هەقتىكىستى ل هەمبەر لاسايىكرنى: ۷۳
۶. ۱. فاكترىن بهىزكەفتنا لاسايىكرنا ئەدەبى: ۸۳
۷. ۱. كارىگەرىين لاسايىكرنا ئەدەبى ۹۶

بشكا دووى

لاسايىكرن د شعر و رەخنىا شعرىيا رۆژه لاتا ئىسلامى دا

- دەروازە ۱۲۱
۱. ۲. رېرەموى لاسايىكرنا شعرا رۆژه لاتا ئىسلامى: ۱۲۳
۱. ۱. ۲. قەسىدەيا عەرەبى بنگەهى لاسايىكرنا شعرىيا رۆژه لاتا ئىسلامى: ۱۲۵
۲. ۱. ۲. شعرا كلاسىكىيا فارسى: ۱۲۹
۲. ۱. ۲. رۆلى فاكترىن نوى د كۆهرىنا رېرەموى لاسايىكرنا شعرىيا رۆژه لاتا ئىسلامىدا: ۱۵۳
۲. ۱. ۲. جەى شعرا كلاسىكىيا كوردى د رېرەموى لاسايىكرنا شعرىيا رۆژه لاتا ئىسلامىدا: ۱۶۳
۲. ۲. رۆلى رەخنىا عەرەبى - ئىسلامى د لاسايىكرنا شعرىدا: ۱۸۱
۲. ۲. ۱. ئەگەرىن پشتەفانىكرنا لاسايىكرنا شعرى د قەكۆلىنىن ئىسلامىدا: ۱۸۱
۲. ۲. ۲. رىكارپىن رەخنىا عەرەبى - ئىسلامى بۇ بهىزخستنا لاسايىكرنا شعرا كەفن: ۱۸۵

٣.٢.٢. دانانا مهرج و زاراڤان د بهرژموهندیا بهردموامبوونا ئەدگارین وینەییین قەسیدەیا

عەرەبیدا:..... ١٩٨

پشکا سیی

(کارێگەرێیا لاساییکرنی لسهروینەیی پاژمی و گشتیی شعرا کلاسیکییا کوردی)

دمروازه..... ٢٤١

١.١.٣ کارێگەرێیا لاساییکرنی لسهروینەییین پاژمی:..... ٢٤٤

١.١.٣. لاساییکرنا وینەییین شعرا کەڤن وهک ژیدمەری سەرەکیی ئاڤاکرنا وینەیان:..... ٢٤٤

٢.١.٣ کارێگەرێیا لاساییکرنا سیستەمی پوونبیزی و وینەسازیا شعرا کەڤن:..... ٢٩٥

٢.٣ کارێگەرێیا لاساییکرنی لسهروینەیی گشتیی شعری:..... ٣٥٩

١.٢.٣ بهردموامبوونا مەبهستین شعری و هەبوونا وینەیهکی گشتیی لاساییکری:..... ٣٦٤

٢.٢.٣ روئی سیستەمی قەسیدە و فرەمەبهستی:..... ٣٨٥

٣.٢.٣ روئی ئیکەتیا تاکەدیری:..... ٣٩٧

ئەنجام..... ٤١٩

لیستا ژیدمەران..... ٤٢٧

فەرستا بهیث و زاراڤان..... ٤٤٣

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ یۆ قەسۆلینین کوردی

ئەق پەرتووکه

لگەل سەرهلدانا ئیسلامەتی، ل
رۆژەهەلاتی، لاساییکرنەکا شعری
کو سەرۆکانییا وی قەسیدەیا
عەرەبیە دەیتە دیتن. قی
لاساییکرنی ژێ رپرەوی خۆ یی
تایبەتی هەیه و شاعر و
رەخنەگرین رۆژەهەلاتا ئیسلامی
پیکشە بەشدارین تیدا دکەن. ب
شیوەیهکی گشتی شعرا
کلاسیکیا کوردی ژێ بەشەکه
ژ قی رپرەوی، لەوما گەلەک
ئەدگارین وی بریتینە ژ
تایبەتمەندیین لاساییکریین
شعرا کلاسیکیا رۆژەهەلاتا
ئیسلامی. وینەیی شعری
شعرا کلاسیکیا کوردی ژێ
گەلەک لایانقە پەیوەستە ب قی
لاساییکرنیقە، لاساییکرنەک کو
پرانیا جارن رەه و ریشالین وی بۆ
قەسیدەیا عەرەبی و قەسیدەیا
فارسیا سەبکی خوراسانی
دزقريت.

ISBN

9 789922 908168 >

کامەران ابراهیم خلیل

ل سالا ١٩٧٩ ل ئاوارەیی، ل وەلاتی ئیرانی ژدایکبوویە.
خواندنا خوە یا نافنجی و ئامادەیی ل کۆمەلگەها
چرە ب دویماییک هینایە.

ل سالا ٢٠٠٣ باومرنامەیا بکالوریۆسی ل پشکا زمان
کوردی، کۆلیژا ئادابی، زانکۆیا دەوکی
بدەستقەهینایە.

وەکو مامۆستا بۆ ماوییی چەند سالن ل
دوواناقنجیا چرە خزمەتا پەرورەدی کرییە.

ل سالا ٢٠٠٧ ل پشکا زمان کورد، کۆلیژا زمان،
زانکۆیا سەلاحەدەدین باومرنامەیا ماستەری د ئەدەبی
کوردیدا بدەستقەهینایە.

ل سالا ٢٠٠٨ هاتییە قەگواستن بۆ زانکۆیا دەوکی
و مینا مامۆستایەکی ل کۆلیژا پەرورەدا زاخۆ،
پشکا زمان کوردی دەست بکار بوویە.

ل سالا ٢٠١٨ ل زانکۆیا زاخۆ باومرنامەیا دکتۆرای
ئەدەبی کوردیدا بدەستقەهینایە.

نەها ژ ل ل پشکا زمان کوردی، فەکۆلتییا زانستین
مرقۆایەتی، زانکۆیا زاخۆ مامۆستایە.

© مافن چاپن یی باراستیە بۆ
سەنتەری زاخۆ یۆ قەسۆلینین کوردی

✉ zcks@uoz.edu.krd ☎ +964 (0)751 536 1550
📍 Iraq-Kurdistan Region, Zakho- Univesity of Zakho

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ یۆ قەسۆلینین کوردی